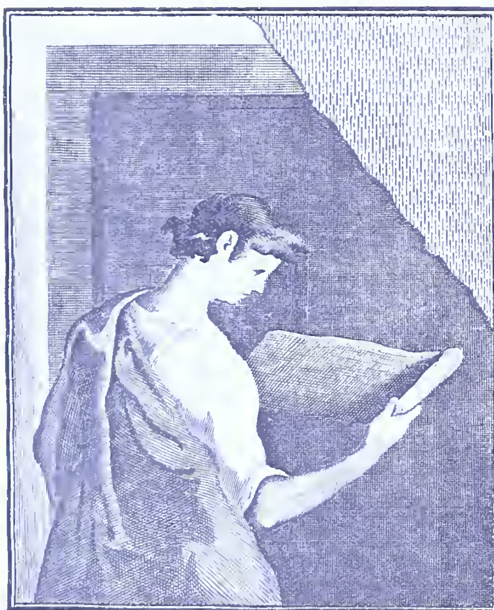

ELSEVIER'S

JAARGANG XI
DEEL XXII
MCMI

ELSEVIER'S

GEÏLLUSTREERD MAANDSCHRIFT
OORSPRONKELIJK NEDERLAND-
SCHE KUNST IN WOORD EN BEELD

REDACTIE: F. LAPIDOTH, Mr. L. J. PLEMP VAN
DUIVELAND EN PH. ZILCKEN * * * * * * * *

JAARGANG XI
DEEL XXII * *

JULI-DECEMBER
MCMI * * * *

AMSTERDAM — UITGEVERS-MAATSCHAPPY „ELSEVIER"
64 N. Z. VOORBURGWAL * MCMI * * * * * * * *

Inhoud van Deel XXII.

ALPHABETISCHE LIJST DER MEDEWERKERS.

PLATEN BUITEN DEN TEKST.

KINDEREN
NAAR EEN SCHILDERIJ
EIGENDOM VAN MEVROUW DE WED H. J. M. ROODENBURG—TAK TE AMSTERDAM.)

Jac. van Looy.

JAC. VAN LOOY. DOOR G. H. MARIUS. † † † † † † † † † † †

De van Looy-tentoonstelling in het begin van dit jaar in Arti et Amicitiae te Amsterdam gehouden was voor velen onzer een openbaring. Er spreekt een kracht uit het werk van dezen alleenstaande, die men in het onophoudelijk concessies vragen van het maatschappelijk leven, te zelden aantreft. Wel kenden wij hem al lang als een habiel schilder van het uiterlijke der dingen, evenals hij dat uiterlijke zoo heerlijk vóór ons kan zetten in den bronzen val zijner woorden, maar toch, de indruk vooral in de laatste jaren, was te ongelijk, dan dat we ronduit gezegd naar zijn werk verlangden.

Het was verleden jaar dan ook bij de opening van het nieuwe gebouw van „Voor de kunst" in Utrecht dat wij, nog onder den indruk van die monumentale beschrijving van grasmaaiers op een langen heeten zomerdag, die ons in den rythmischen weerkeer hunner bewegingen een aandoening gaf niet ongelijk aan die van een Parthenon-fries, een schilderij van hem zagen, inférieur stellig aan wat hij vroeger maakte, wel moesten toegeven dat de schilder in den schrijver was ondergegaan, en meer nog, dat zijn schilderkunst zelden over die rythmische rust beschikt had welke zijn proza tot zoo schoone plastiek maakt.

Maar het werk van Van Looy kan men eigenlijk niet op tentoonstellingen leeren kennen, kan men althans niet tegelijk met de Haagsche school naar waarde schatten. Om den schilder Van Looy recht te doen zou men dan ook allerminst moeten beginnen om hem bij de meesters der Haagsche school te vergelijken: bij de kwaliteiten van atmosfeer, van toon, van innerlijkheid, van intiemheid waarmede een Jozef Israëls zijne figuren weet te omspinnen, zouden de figuurstukken van dezen schilder ons wat opdringend, wat rauw en vooral wat weinig innerlijk voorkomen; bij een schilder als Jacob Maris vergeleken, zoude men bij hem al te zeer dat evenwicht missen, die evenmaat ook, welke kleur en lijn gelijkelijk aan den luister van het licht ondergeschikt maakt, of die ook, in diens intérieurs de kleuren onder den rustigen invloed der kameratmosfeer, zonder hunne intensheid te verliezen, tot een savoureuse harmonie maakt; terwijl de groote kracht, die wij bij Van Looy bewonderen, vergeleken bij een werk van Breitner uit diens Haagsche periode ons allicht te academisch zou aan doen; of ook zijne beelden van het Amsterdamsche straatleven vergelijkend bij die van Izaäc Israëls weer wat al te stabiel zouden lijken omdat men daarin te zeer dat

ZELFPORTRET VAN DEN SCHILDER.

beweeglijke, dat vluchtige van het oogenblik zoude missen.

Maar Breitner en Izaäc Israels zijn zonen der Haagsche school voor wie het licht de lijnen oploste, terwijl Van Looy vanaf de academie altijd de vorm als doel der kunst zag. Het impressionisme dat ten onzent zoo rijk opbloeide, bleef hem ten eenenmale vreemd, en zelfs of liever allerminst in zijn landschappen vindt men een spoor van deze in haar kracht zoo meeslepende kunstuiting.

Maar, en hier ziet men het afgezonderd standpunt dat deze schilder inneemt, omdat hij niet tot de Haagsche school behoort is hij even weinig een van die schilders, die in reactie tegen het impressionisme, in het verleden zoeken naar die tijden waarin de lijn expressiever, de vorm sprekender en de menschelijke figuur, het menschelijk gezicht de hoofdzaak was; is hij allerminst van hen die de wetenschap in de kunst overbrachten. Zeker zijn lijn is niet suggestief, zijn compositie niet verfijnd maar, juist in dat bij wijlen wat zwaarwichtige accentueeren of liever versterken der lijn, is ook een kracht, te sterker daar, waar hij er zijn geconcentreerd licht mee versterkt.

Want wel weinige zijn de schilders, die een straatscène zooals de Dans tot een zoo superbe geheel kunnen doorvoeren, weinige zijn de schilders, die in een van licht en donker zoo compleet schilderij het mouvement konden vasthouden even weinig conventioneel, even levend, even instantané, wat de actie aanbelangt, als men in een krijtkrabbel kon wenschen.

Hoe koen gegrepen die uitdrukking van genotzucht, te opvallender in de kleurige vrouwen van Israel dansend bij het straatorgel in de Jodenbuurt in dien dollen zwijmel van rondzwierende vrouwen, in een roes van kleurig geschreeuw; hoe meesterlijk als expressie daarvan, als beweging, als lichtverdeeling, een meesterstuk dat men een enkel maal bij een Daumier hoort vergelijken. Ik wil niet zeggen dat de vergelijking juist is, Daumier beschikte over een monumentale kracht welke in onzen tijd te vergeefs haar weergade zoekt; maar toch, in het uitbeelden der figuren, in het doorvoeren der types om het lichte middelpunt dat het orgel is, de zoo uitmuntend waargenomen actie van het schuifelend dansen op de ziellooze ryhtmiek van een straatorgel, van de schorre lach der toeschouwers, geeft aanleiding tot deze vergelijking.

Een jaar of tien geleden geschilderd, geëxposeerd ik meen op de Internationale Keuze-tentoonstelling van den Haagschen kunstkring, werd het eenige jaren later nog eens door den schilder onder handen genomen en was het zooals men het dit jaar op Arti kon zien, waar bijna ieder getroffen was door de doorwerkte kleurbehandeling, door de savante lichtverdeeling en door de meesterlijke actie.

KRABBEL, GEDAAN IN SPANJE (UIT JAC. VAN LOOY „PROZA", 1STE DRUK).

„DANS" NAAR EEN SCHILDERIJ

In het bezit van Mevrouw de Wed. K. F. Manus, Amsterdam.

Men heeft Van Looy verweten dat zijn kunst niet innerlijk was.

Niemand zal dit tegenspreken.

Maar wat Manet, deze meester in de kunst van het schilderen, — ofschoon een vergelijking hier allerminst op zijn plaats zou wezen, — ons te aanschouwen gaf is toch ook uitsluitend het uiterlijke der dingen, zij het ook dat deze in zijn plein air, in zijn zeegezichten, in zijn stillevens vooral ook, een gevoeliger oog bezit voor een uiterlijken glans van het leven.

Van Looy zoekt niet den glans; hij zoekt nauwelijks de kleur, want waar hij deze heeft kon men ze barok noemen; hij zoekt types, hem treft het moeilijk weer te gevene, hem prikkelt dat wat eigenlijk niet uit te drukken is zooals de roodverlichte „show" in the *Empire*, de *Loie Fuller* in haar prismatische kleuren intens als edelsteenen, hem treft in een schilderij als *Dans* de glimmige aangezichten, de bijna automatische beweging om het orgel dat een lichtkring vormt, hem treft het leelijke eer dan de harmonie; hem treft vooral het mouvement en het licht die hij gaarne samen laat vallen, hem treft de type meer dan de expressie, zooals hem in *Oranjefeesten* het glorieuse feest van kleur, die zwijmel van oranje en wit opgelost in het clair obscur van de fond, een orgie van einde van feesten, treft door de dolte; zooals hij in het *Wonderkastje* met een magisch weergegeven kiekkastje waardoor het prachtige bruine knaapje betooverd schijnt, alleen dat vasthoudt als middelpunt, als doel, en de vertooner van dat *Wonderkastje* niets anders is dan een bijkomstige figuur; zooals hem in het superbe *Avondbrood* alleen treft een enorme opvoering van twee blauwen tegen de kleurige gezichten en het felle rood in den fond, wijl hem niet het dagelijksche, maar het bizondere pleegt te treffen.

Voor hen die niet van individualisme houden maar vóór alles de kracht zien in aaneengeslotenheid zal een artist als Van Looy

altijd te veel apart staan om naar waarde geschat te worden; en om dezen schilder bij de een of andere school onder dak te brengen zou niet gemakkelijk gaan.

Het is waar, de laatste jaren heeft men scherper lijnen getrokken om de voelingen, de gelooven en de esthetika's; en zoo een schilder niet schildert om de stemming of om het licht, zoo hij ook niet schildert om den vorm en de lijn, of weer, zoo hij de expressie van het menschelijk gelaat op te lossen aan anderen overlaat en alle verfijnde psycologie hem vreemd is en dus noch de weelde van kleur, noch de stemming, noch het naar binnen gekeerde zijn deel is, dan zal het al spoedig blijken dat zoo iemand alleen staat en niet begrepen wordt däar waarin zijn kracht dan wel zit.

Maar voor ons zou zijn verdienste als concepieërend kunstenaar dan ook juist gelegen zijn in het aanvaarden eener werkelijkheid, die gedeeltelijk door de types, gedeeltelijk door een zekere mate van groteskheid zijn artistenoogen pleegt te treffen, in zoover hij, zooals het straatleven zich aan hem vertoont de figuurschilder is, die in zijn genre een gedeelte van datzelfde groote stadsleven vasthoudt, waarin Breitner en Isaäc Israëls ondanks hunne figuren, landschapschilders bleven, schilderend evenzeer zonder innerlijke beweging hun Amsterdamsche straattypes, alleen vermooiend ze door den zilveren glans van Amsterdam's atmosfeer, — waar Van Looy het genre der historieschilders in het moderne leven overbrengt.

Nu zou men, en niet zonder recht, kunnen zeggen dat voor het moderne voelen, noodig om het moderne leven in zijn oneindige wisseling weer te kunnen geven, Van Looy die beweeglijkheid van geest ontbreekt welke daartoe vereischt is en waardoor b. v. de Franschen zoo onovertroffen het Parijsche leven van den diepsten tot den luchtigsten kant hebben weten te grijpen. Het is ook waar dat die nerveuse verfijning, die het moderne meebrengt, hem vreemd bleef, dat de groote invloed der symphonische muziek met haar overweldigenden rijkdom van gevoelschakeering even weinig tot hem scheen door te dringen als de omlijnder muziek van Wagner.

Het is waar, Van Looy's straatepisoden rijen zich niet aaneen tot een *peinture de moeurs*, ze zijn, hoewel vastgehouden momenten, niet de schakels uit het onophoudelijk wisselende dagleven der groote steden, overal hetzelfde, overal aansluitend in de eenheid van het leven en hoewel direct daaraan ontleent zich behoudens *de Dans* en een enkele andere niet meer aansluitend aan de beweging van het leven dan om eens een geriskeerde bewering te maken, Rembrandt's *Nachtwacht*.

REIZIGERS — NAAR EEN SCHILDERIJ

Toch is er ook hier juist in de kracht van deze persoonlijkheid een eenheid te vinden en de draad welke al zijn schilderwerken bijeen houdt of liever aaneenrijgt is zijn *Feesten* dat deze groote prozaschrijver in het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* sinds jaren vervolgt. Als *Feesten* zijn deze straatfeesten te zien, als feesten voor de oogen van den schilder, als feesten voor de bewoners eener duffe buurt de komst van een draaiorgel, als feesten voor de straatkinderen het *Wonderkastje*, als roes van feesten de *Oranjefeesten*, als feest van kleur het *Avondbrood*, als feest voor het overladen intellectualisme de oogenbekoring van het *Empire* en de *Löie Fuller*, als intrede der *Feesten*, de beide meisjes in den stoel, als feesten ook het geweldige Feest van den oogst van de maaiers, als feest de tak appelbloesem waarin de kleur en de reflexie der lucht voor het eerst beweeglijkheid vertoonen, feesten die bloeiende bloembedden, feesten zooals de *Vlag*, zooals in al zijn zwarte krijtteekeningen waarin hij zijn indrukken even forsch en picturaal weet vast te zetten als in zijn monumentaal proza.

HET WONDERKASTJE — NAAR EEN SCHILDERIJ
Eigendom van Mevrouw M. E. Claasen te Hilversum.

Jacobus van Looy werd den 12den September 1855 te Haarlem geboren. Van af zijn vijfde jaar werd hij opgevoed in het Burgerweeshuis van die stad, dat hij op zijn elfde jaar verliet om als letterzettersleerling bij de firma A. C. Kruseman te beginnen. Na twee jaar verliet hij dit vak en kreeg werk bij een rijtuigschilder waar hij tot zijn twee en twintigste jaar bleef. Op de burgeravondschool ontving hij teekenonderwijs van Goteling-Vinnes en later aan dezelfde school van den bloemschilder D. J. H. Joosten. Deze kunstenaar had veel vriendschap voor zijn jongens, die welke aanleg of leerlust toonden, liet hij Zondags bij zich aan huis werken, hij was daar altijd in zijn atelier van jongens omringd. Het was vooral op diens aandringen dat invloedrijke ingezetenen van Haarlem, Regenten van Haarlem's weeshuis en Bestuurderen van Teylers-stichting hem bij het verlaten van het weeshuis in staat stelden de lessen aan de Rijksacademie te volgen, toen nog onder beheer van den historieschilder De Poorter.

Van Looy verhuisde toen naar Amsterdam, doch genoot vóór dien tijd nog eenige maanden geregeld onderricht van den figuurschilder H. J. Scholten, conservator van Teylers-stichting en nog verscheidene jaren daarna stond deze kunstenaar hem bij met raad en daad.

Van Looy heeft nog het voorrecht gehad

UIT „PROZA", 1STE DRUK (SPANJE).

de antiekklasse door te maken onder leiding van den schilder Allebé en later toen deze directeur geworden was kwam hij, na op de schilderklasse onder den historieschilder B. Wijnveld gewerkt te hebben, weer als loge-leerling direct onder leiding van den heer Allebé.

In 1883 verkreeg hij de Prix de Rome en bereisde als gevolg daarvan gedurende twee jaar Italië en Spanje, waar hij de museums bestudeerde.

Deze biografische bijzonderheden danken wij aan Mevrouw van Looy—van Gelder.

Men zou allicht, bij het zien hoe Van Looy zich geheel onder invloed van den schilder Allebé gevormd heeft, kunnen besluiten om de verklaring van zijne wijze van werken te willen vinden bij die van zijn leermeester, een vergelijking, die met den aard van het werk zelf, die met de opvatting slechts weinig, maar toch in de behandeling niet heelemaal zonder reden zou wezen.

Zeker, wij weten heel goed dat Van Looy's werk niet het précieuse, dat delicate van toets, de magnifieke factuur, het mozaiek-achtige en bijwijlen ook weer dat volgeloopene,

SCHAKERS — NAAR EEN TEEKENING

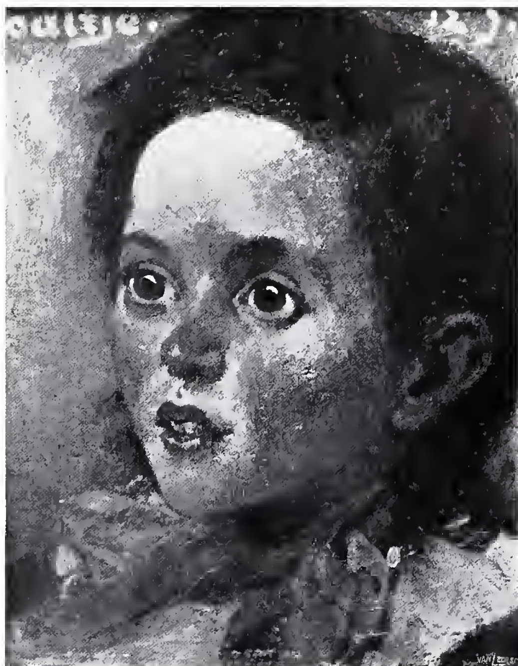
Eigendom van den Heer S. L. van Looy te Hilversum.

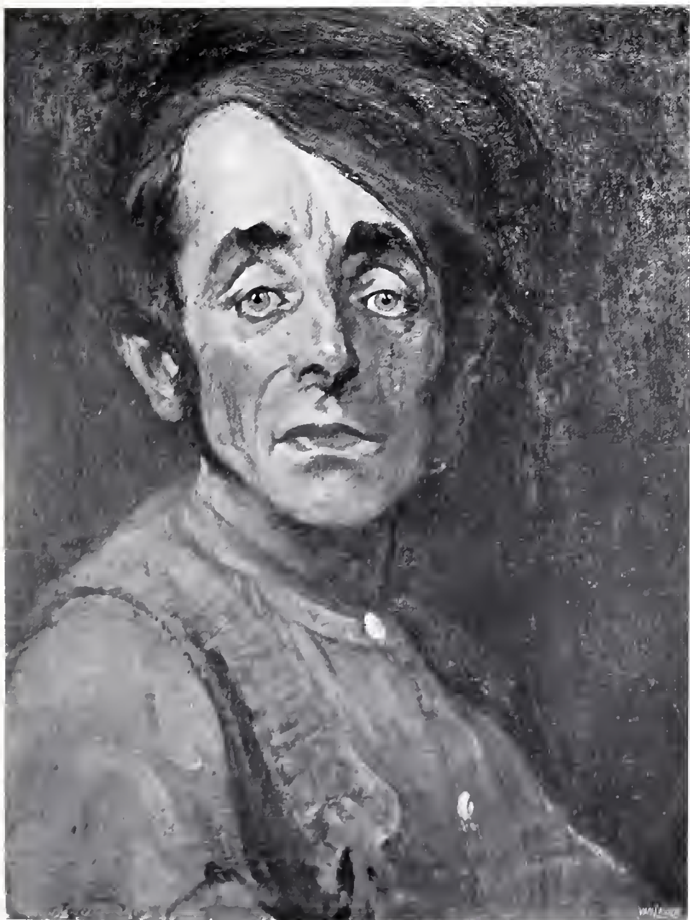
„MAAIER"
NAAR EEN KRIJTTEEKENING

heeft dier altijd zeer verzorgde kleine schilderijtjes, ware kabinetstukjes van den meester, dat van deze weinig te vinden is in de meestal levensgroote, dikwijls wat ruw gehouwene, wat fragmentarisch aandoende figuurschilderijen van Van Looy, maar toch is er iets in het compacte, in de keuze van het typische, in de vaste verfbehandeling ook, in de intensheid der kleur welke hier weinig den directen invloed van het licht in het zoeken van het, laten wij het het groteske noemen, ondergaat, dat men bij deze beide schilders terugvindt.

In het groote schilderij *Reizigers* met het jongentje met de harmonica in slaap gevallen in een derde klasse wagen waar men over de leuning heen in den fond allerlei figuren nog ziet, in het modellé van dien kop, in de *Slapende jongen* zoo krachtig gemodelleerd, in de zelfportretten ook, is iets waarin men de academie, maar waarin men ook in de delicatere gedeelten iets van zijn leermeester weervindt en daarboven heelemaal den oorsprong zou moeten zoeken in de Amsterdamsche periode die aan de Haagsche school vooraf ging.

MEISJESKOPJE OLIEVERF

STUDIEKOP OLIEVERF

Er moet wel een groote kracht zijn uitgegaan van den schilder Allebé, om tegenover, of liever naast de Haagsche school in vollen bloei, een kring van jonge schilders te vormen, die nagenoeg allen, lang nadat zij zijne lessen genoten hadden, buiten de principes der Haagsche school voortwerkten, ja zich steeds meer van haar verwijderden. Allen zonder onderscheid d. w. z. de krachtigen onder deze jongen bleven onder dien invloed, en de groote bekoring, de harmonische schoonheid, evenmin als het succes dezer school hadden overweldigenden invloed op deze leerlingen. Maar zoo als zij toch na dien tijd uiteengeloopen zijn, zich bewogen hebben in verschillende richtingen, zoekend in het verle-

den, in andere landen, in tijden waar de expressie der lijnen de bovenhand had, in die tijden van de vroege Renaissance waar het individueele meer op den voorgrond stond, — zoo is toch in dit uiteenloopen, geloof ik, dat hoe anders ook, de principes van den meester het zuiverst in Van Looy behouden bleven.

Afgezonderd staat Van Looy, buiten elke beweging, zijn kracht en zijn zwakheid.

Afgezonderder misschien nog en te minder begrepen misschien naar de mate dat zijn schilderkunst te nauwer verbonden is met zijn woordkunst. Voor hem zelf één omdat beide uit één voeling komen maar daardoor voor anderen misschien onvolkomen. Zijn woord beschikt over een plastiek welke wij bij wijlen zoo monumentaal voor ons zien, dat zijn schilderwerk in het missen van die epische rust ons kon tegenvallen, omdat niet alleen de toetsen kleur niet zoo mooi naast elkander staan als de woorden en ook, omdat wij, misschien iets averechts, het monumentale in het woord zoo zeer waarderend, het nerveuse innerlijke bewogene in de schilderkunst ongaarne missen.

En toch, of wij eens niet beginnen met te eischen, wanneer wij eenvoudig aannemen de krachtige uiting van een enkelvoudig schilder, vrij van onzekerheden als van raffinementen, dan komt er uit zijn werk op een tentoonstelling als die in Arti een groote kracht tot ons.

En voor ons die maar al te vaak in het uitbloeien eener school de routine van het sentiment in de plaats gesteld zien van het zuiver gevoelde, voor ons, die in de nasleep welke den roem pleegt te volgen, de kleuren, den toon en de sujetten uitgeput zien tot in het uiterste, voor ons is het werk van dezen buiten de routine staanden schilder, die zich ver hield van de platgetreden wegen, van den smaak van het publiek en van den kunsthandelaar, is juist zijn niet voegen bij de heerschende schilderwijze van zijn tijd, juist dat onafhankelijke voortgaan zonder omzien, juist dat sterke individueele tegelijk met een enorm uitbeeldingsvermogen van het uiterlijke der dingen en daar tegenover het zoeken

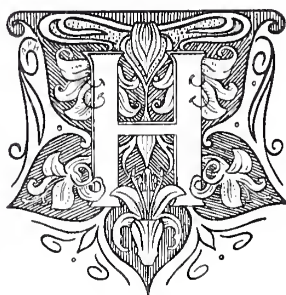

UIT „PROZA", 1STE DRUK (SPANJE).

naar een felheid van kleur, naar sterke effecten, naar kleurcombinaties die hij misschien nog langen tijd behield, na dat hij uit Spanje teruggekeerd was, een belangwekkende figuur in de Nederlandsche schilderkunst en litteratuur van zijn tijd.

Den Haag, April 1901.

VAN GOTELINDIS. DOOR POL DE MONT. † † † † † † † † †

Heel lang, meer dan twaalf volle eeuwen geleden, toen Pippijn de Korte Meier van Haspengouw was en de vrome monnik Willebrordus de bewoners van Kennemerland en Oost-Friesland en van de nog nauweliks ontgonnen Kempen bekeerd had, zat de kleine blonde Gotelindis vóór het venster van de lage, donkere smidse, en

zag met verwonderde ogen op naar de duizend goudlichtjes, die een vóór een boven haar hoofd ontvlamden, en luisterde naar het zwevende gezang van de klokken, die vertelden van het wonderbare Jezuskindje, dat door engelen op de aarde was gebracht. . . .

Haar broertjes en zusjes waren al lang gaan slapen, en zij zat noch maar half ontkleed vóór het venster, het enige, dat licht doorliet in de donkere smidse, en als het licht van de sterren haar oogjes verblindde, zag ze even een poosje naar de stille witte wereld, die als in slaap aan haar voeten lag.

Het huisje van de smid Radegais lag op een eenzame uithoek, een lage heuvel vlak naast de ruwgebouwde vestingmuur van het Frankiese stadje, dat de kerstnacht gehuld had in mousselien van sneeuw, die neerrafelde in half bevrozen trossen en bloemen van de strooien daken en de houten riggels van vensters en deuren.

Vlak vóór haar, over het bospad tussen de dennen, stroomde de zacht golvende glans van een heel klein lampje, dat haar vader vlak boven de deur van de stal had opgehangen, en in dat schijnsel zag ze donkere gedaanten bewegen, gestalten van buren, die naar het stadje gingen, om de kerstmis te horen in de kleine kapel.

De maan zeilde statig voort langs de hemel en de pinkelende sterren waren heel licht.

De velden lagen als wit fluweel, schitterend van kristallen tussen de wilgen, en in elk van de huisjes beneden in het dal brandde de lichtjesboom en verguldde met zachte gloed de heel kleine, in lood gevatte ruiten.

En zachtjes, al maar zachtjes door zongen de klokken, de mooie nieuwe klokken, die pas door de bisschop gezegend waren en hoog in de klokkentoren van Ludike waren opgehangen; en als de wind ze zachtjes klagend in de richting van hun huisje woei, dan was 't haar of ze in de wolken stemmen hoorde, stemmen die wonderlieflike liederen zongen en uit de verte door andere stemmen beantwoord werden.

Andere kinderen, jongens en meisjes, met welke zij overdag al eens speelde, en die door een rondreizend priester, een volgeling van Willebrordus, waren gedoopt, hadden haar gezegd, dat heel ver daar van daan, heel ver in het Oosten, waar de zon 's morgens in goud achter de bomen verrees, in deze nacht een kind werd geboren, en telkens weer, door alle eeuwen heen, elk jaar geboren zou worden, tot heil van de mensen en ook van haar.

En ter herinnering aan het kleine kindje, dat, in dat verre land in het Oosten, in een stadje, dat Betlehem heette, geboren werd, toonde men in deze wondere Desembernacht in al de kerken van de nieuwe leer een klein popje van was in een houten kribje met een krans van lichtjes eromheen.

En de kinderen van het dorp hadden haar ook verteld, dat, wanneer nu al meer dan 700 jaren geleden dat kindje *niet* was geboren, — een arm klein kindje in het hooi van een stal, — de mensen nooit in de hemel konden komen, waar het kindje speelde met blonde engelen en zijn moedertje zat naast de troon van God.

En ze voegden er bij, hoe de priester hun had gezegd, dat in de nacht, toen het kindje geboren was, er een grote ster in het Oosten was verschenen, die langzaam voortreisde langs de fluweelblauwe lucht, tot ze stil hield boven een kleine stal, waar men door de reet van de deur een osje en een ezeltje zien kon en een mooie vrouw met goudblonde haren, die zich heenboog over het kind in de krib.

En boven het huisje schoven dan de wolken vaneen, en om de randen heen kwamen kleine kindergezichtjes gluren en zongen met hun hoge, blijde kinderstemmen:

„*Ere zij God in de hoogste hemelen, en vrede op aarde, in de mensen een welbehagen.*"

Dan opende zich de deur van de stal, en als men, zich op de tenen heffend, naar binnen gluurde, zag men in de krib het beeldschone kindje, veel mooier dan dat wat ze nu in de kerk aanbaden, met een wondere schijn van licht om het hoofd.

En vóór het kribje knielden herders, eenvoudige mannen uit de velden, en later kwamen er drie schitterende koningen in lange slepende glansgewaden, die kostelike

geschenken brachten, goud, wierook en mirre, aan het blonde kind.

* * *

Eigenlik had ze nooit recht kunnen begrijpen, wat de kinderen verhaalden. Haar vader, de smid, diende de oude goden: Heimdael met de horen en Woden de Machtige en Balder met de zonneogen, en boven zijn leger hing de uitgebleekte schedel van een paard en boven zijn deurpost twee groote ijzeren paardenhoeven, om de boze geesten te weren in de nacht.

Maar Gotelindis hield niet meer van de oude goden. Ze hoorde liever van het blonde kindje, dat nu met de engeltjes speelde en geboren was in een stal.

En telkens als de kinderen haar het kerstverhaal deden, ontwaakte in haar een groot verlangen, om naar Bethlehem te gaan en het wondere wichtje te zien.

Hoe zou ze het heilige stadje vinden, waar het kindje met de lichtkroon geboren was? . . . .

Maar had niet de ster de koningen geleid elk jaar, zonder ze ooit te laten verdolen?

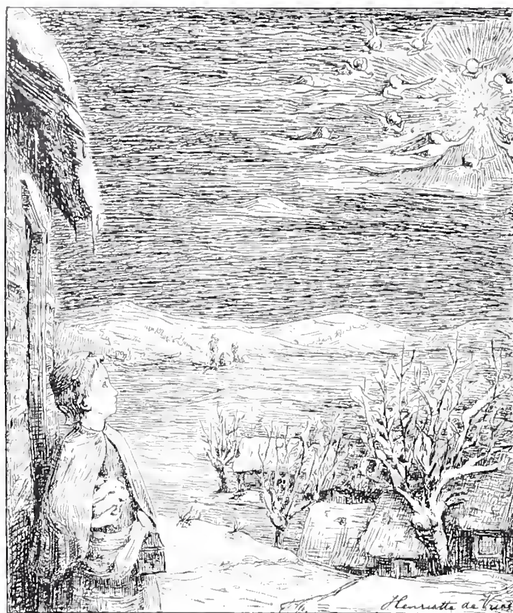
Kon diezelfde ster ook nu haar niet geleiden naar dat kleine hutje in dat verre land?

En ze zag op, als zocht ze de ster aan de donkerblauwe, fluweelzachte hemel, waar de gouden lichtjes al flauwer blonken als witte vlokjes in sluiers van mist.

Kom, ze wilde het kleine ezeltje zadelen, dat achter de smidse in het haveloze stalletje aan de kribbe stond.

Ze sloop naar buiten op haar bloote voetjes, nam haar kleine sandalen in de hand, en nu zag ze een grote heldere ster, die met vijf wijd uitstaande puntige stralen als een zon blonk achter haar vaders huis.

En die wondere ster scheen te zweven in glans. Als een lichtend spoor trok ze langs de hemelen en in de mooie, bevende laai was 't haar, of ze slanke gedaanten ontwaarde, heel blank, heel rein, bijna een met de wolken, die als schaapjes dreven in de hemelwei. Buiten, uit de kleine stal, klonk 't klagelik »hia" van Bodo, haar ezeltje, een

klein grijsgrauw diertje op lage pootjes, waarmee haar moeder het ijzer, dat haar vader gesmeed had, de zware lansen, zwaarden en schilden, driemaal in de week naar de wapensmid bracht.

En 't was haar, of die heldere ster voor haar alleen door het kindje was gezonden, om haar te wijzen, waar zijn kribje stond.

Nu hing ze haar roodwollen manteltje om, strikte 't kleine mutsje van bont om haar krullen, maar eer ze binnenging in de stal, zocht ze haastig haar liefste speelgoed bijeen, een rateltje en een houten heiligen beeldje, dat ze van een buurmeisje gekregen had, haar sijsje in zijn houten kooitje en haar allerliefste wit konijn.

Dat was, buiten moeder en vader, al het liefste wat ze op aarde kende!

En na nog wat appels en noten in haar schortje te hebben gebonden, sloop ze in de stal en maakte het ezeltje los.

Haar ouders en zusjes lagen rustig te slapen, en heel zachtjes sloop ze op haar bloote voetjes, want vader en moeder mochten het niet weten, dat zij zo alleen op reis naar het kerstkindje ging.

Het was noch niet heel laat in de nacht, niet later dan negen of tien uren, maar koud was het, vinnig koud. En toen ze het ezeltje zadelen wou, kon ze eerst bijna haar handjes niet bewegen en moest ze lang met

haar adem haar vingertjes warmen, eer het harde leêr door de gespen wou.

Toen zette ze haar voetje in de beugel, en vlug, met een wipje, sprong ze in het zaal.

En ze reed op haar ezeltje voort door de sneeuw, die met goudvonkjes schitterde onder de sterren.

En telkens hoorde ze het kleine klokje, nu ver, ver weg over de lichte landen, waar de maan al hoog aan de hemel stond, met een kring van licht als een kroon in de wolken.

Het stadje droomde aan haar voeten en langzaam, één voor één, zag ze meer en meer goudschitterende sterren pinkogend lachen door de sneeuw, die in dichte vlokken om haar hoofdje begon te vallen.

Ze trok door dicht besneeuwde velden, over hillen en heuvelen, door kleine onaanzienlike dorpen, eigenlik noch niets dan gehuchten: een paar hoeven, omgeven door wat kleine hutten en stulpen, waar ze door de rode schittervensters de gloed zag van de lichtjesboom; en telkens als haar ezeltje struikelde en de hevige kou haar dreigde te bevangen, gaven die lichtvenstertjes haar nieuwe moed.

En de witte vlokjes daalden neder als donsjes uit de vleugelen van engelen, dichter, telkens dichter over haar.

De hoge bomen bogen de takken, die zachtjes kraakten onder de witte last, telkens als de wind ze even schudde.

De huisjes doken weg in de vacht, als onder een zachte, warme deken. Alleen een klooster in de verte, rank en blank met slanke torens, dat naast een bevrozen meertje lag, blonk hoog op de heuvel met glinsterende vensters, waar in ieder ruitje een zonnetje scheen.

En altijd dichter vielen de vlokjes. Het meisje reisde verder door een zee van wit, een eindeloze vlakte van ongerept wit.

En de vlokken warrelden neer als pluimpjes, als donsjes, als kleine fijne ijskristallen en maakten de ogen van het ezeltje blind.

Zo dwaalden ze over heg en steg, en de weiden werden één met de vale wolken, waar de maan in verdween bloedig rood als een zon.

Gotelindis hield de ogen gesloten. Ze dacht, dat ze nu wel spoedig zou sterven. De kou verstijfde haar kleine voetjes; haar vingers lieten de teugels vallen en ze kon de gouden ster niet meer zien.

Maar in haar oren droomde het teerzoete gezang, en toen ze het hoofdje op de borst liet vallen en rode vlammen vóór haar ogen dansten, hoorde ze op eens een zachte stem, die heel, heel zacht in haar oren trilde, zonder dat zij de woorden kon verstaan.

En plotseling stond ze vóór een heel hoge hille, waar al de bomen en struiken onder de sneeuw lagen bedolven, geheel wit van ijzel in de manenacht.

En toen ze de ogen geopend had, want een vreemde slaap hield haar loodzwaar gevangen, zag ze, dat er een jongetje naast haar ging en haar ezeltje bij de teugels had genomen, dat nu voetje vóór voetje de berg besteeg.

Het was een heel vreemd, heel tenger kind, met fijne, licht blonde haren. Een lang blauw kleed hing neer op zijn voetjes en hij had een klein, buigzaam takje in de hand, waarmee hij de rug van het ezeltje streelde.

„Gaat gij ook naar Betlehem?" vroeg hij zacht

Het meisje knikte beschroomd met het kopje. Ze was noch te veel van koude bevangen, de kou en vermoeienis van die heel lange tocht.

Maar vol vertrouwen hief ze

haar gezichtje op naar de kleine jongen, die het ezeltje verder voerde aan de toom....

* * *

Noch altijd was 't een landschap van sneeuw en ijs. Maar de zon verrees langzaam achter de bergen. Als een reuzenballon hing ze tussen de bomen, die zachtjes fluisterend de sneeuw deden stuiven, die neerritselde op de harde grond.

Ver in de lucht, naar het Zuiden toe, dreef een vlucht zwaluwen boven hun hoofd.

En zachtjes, bedachtzaam stapte het ezeltje verder en deed de metalen klokjes rinkelen, die aan een koordje hingen om zijn hals.

Zo langzaam, al hoger, bestegen ze de berg.

En eensklaps, waakte of droomde het kind? 't Was of het landschap begon te veranderen, of er een zachter koeltje woei en de sneeuw van de bomen begon te smelten, zacht neer te schuiven met vochtige klompjes langs de stammen, en alsof aan de takjes knopjes begonnen te zwellen. Het winterlandschap was plotseling verdwenen, en ze zagen vóor zich een lieflike weide, een vlakte met geurige lentebloemen en 't jonge, frisse voorjaarsgroen.

Gotelindis was van 't ezeltje gestegen. Het jongetje bond het vast aan een boom en dadelik begon het tevreden te grazen en knabbelde gulzig aan de kleine plantjes, die overal tussen de stenen ontsproten, terwijl de kinderen te voet hun weg volgden, Gotelindis met het slapende konijntje op de arm, terwijl het jongetje het sijsje in het kooitje droeg.

Zó, hand in hand, bestegen ze de bergen... —

Toen ze zó een poosje langzaam waren voortgegaan langs de steil afhellende zoomen, kwamen ze eerst aan een zone van madelieven, teerwitte bloempjes met sneeuwwitte blaadjes en tipjes van purper om hartjes van goud.

Ze groeiden tussen de spleten van de bergen in de schaduwen, met kopjes gesloten en purperen puntjes tussen kransjes van brons.

Een weinig verder, waar de stille, peinzende maan, vaagbleek noch boven de top van de rotsen hing, hadden ze hun donswitte kroontjes geheel ontplooid en lagen als sterren op de schelpenblaadjes.

Terwijl het licht hoger uitsteeg boven de bomen, boven de bergen en de bloemenzee, traden ze uit de madelievenzone, die als een gordel de gehele bergkruin omsloot, door een vlakte van sleutelbloemen, krokussen en anemonen, die wedijverden in goud met het goud van het licht.

En het bloemenkleed lag tussen de bomen,

hoge groene, zwijgende sparren als een veld van goud in een lijst van smaragd.

Toen, door een bosje van oleanders, die als rode kapellen op het windje zweefden, terwijl de glans van de morgenzon zo verblindend was geworden, dat Gotelindis de ogen moest afwenden van haar licht, kwamen ze in een veld van witte leliën, louter reinwitte, blanke leliën met oranje draden en stampers van goud.

Door de verrukkelike geur voelden de kinderen zich als gedragen, en zachtjes op het zoele windje kwamen aangezweefd bijen en kevers en goudblauwe vlinders en verborgen zich in de harten der bloemen.

Weer, langs lage heesterstruiken, bloeiende jasmijn en rooskleurige vlier kwamen ze in een veld van rozen, bijna louter witte rozen, van het reinste wit van de affodil tot de teedere vleeskleur van de agaat.

* * *

Plotseling, terwijl ze de kleine voet behoedzaam op de bloemen zette, was het haar, of ze de grond voelde wijken . . ., of ze op vloeiend water trad. . . .

Daar lag een wijd meer tussen fluisterende halmen, het blauw van de golfjes versmeltend tot zilvergrijs, waar het wegkabbelde in het blauw van de lucht.

En hoge lisbloemen bloeiden op de zomen, en ierissen bogen de hoofdjes voorover, om de kopjes te spiegelen in het zonnige nat.

„Ik ben angstig," zei het heidenmeisje; „ik durf niet op het water te gaan."

„Wees niet bang. Het water zal je veilig dragen. Geef mij de hand en ik breng je naar de overzij."

En nu eerst zag ze, dat ze wandelden op het teer azuurblauwe luchtgewelf, waarin de sterren bloeiden als gouden madelieven, en ze zette de voetjes op de wolken, die aan 't eind van 't meer op het water rustten.

Zo traden ze voort langs de lichtblauwe lucht, waar de rode wolkjes als schaapjes weidden en het meisje bukte zich naar de sterrenbloemen en stak ze in een tuiltje vast op haar borst,

„Waarom doe je dat?" vroeg de kleine jongen, die haar zachtjes voortleidde bij de hand en de plekjes wees, waar de mooiste bloemen bloeiden.

„Ik wou een ster voor het kindje plukken, deze mooie grote met het gouden hart en ze aan het lieve jongetje in het kribje geven, als ik hem mijn andere geschenkjes breng."

„Heb je dan noch andere geschenkjes gebracht?" vroeg het kind. „Bewaar je die misschien in je schortje?"

„Ja," knikte ze met een blij gezichtje, trok hem naast zich op een grote, donzige wolk met nevelig tere, goudrode randen en liet hem haar schatten in haar schortje zien . . : het rateltje met het heiligenbeeldje, een mooi gekleurde bonte bal, een koperen handband in de vorm van een slang en het kleine hoefijzer van brons, dat ze met het vorig feest van de zonnewende van haar grootmoeder uit Sassenland gekregen had.

„Is dat het liefste, wat je op aarde hebt?" vroeg het jongetje.

„Nee, 't liefste is mijn wit konijntje," zei ze en drukte het diertje zacht aan haar hart.

„Wat jou 't liefst is, zal 't kindje zeker ook wel het liefst vinden! Ik denk wel, dat wij het nu gauw zullen zien."

„Maar weet jij de weg noch wel?" vroeg 't meisje. „Ik zie de ster niet meer boven ons hoofd, de wondere ster, die mij van huis af geleid heeft, tot waar mijn ezeltje in de sneeuw verdwaalde."

Het jongetje lachte even, en zei dan: „Zie eens boven je hoofdje." En hij schoof met zijn handjes de wolken vaneen... En zachtjes scheidde zich de lucht, en hoog boven hen in teerdoorschijnende ethergolven stond aan een tweede hemel, een hooger gewelf noch, de grote, gouden komeet, noch glanziger, noch schitterender dan te voren....

Zó wandelden ze voort door de lichtblauwe lucht, en toen ze weer een heuvel hadden beklommen, — een berg van fijne, doorzichtige wolken, die zacht zwevend om hun voetjes vervloeiden, — zagen ze opeens een schitterend lichtgroene plek als een grote smaragd in de verte liggen....

„Zie," zei 't jongetje, „dáár, dáár is Betlehem!"

„Ik zie het noch niet," klaagde het meisje; „ik zie alleen iets, dat helder glinstert als een schitterende edelsteen.... En héel ver zie ik een lichtje flikkeren, maar het stalletje met het Jezuskindje kan ik niet zien."

„Heb maar geduld," zei de kleine jongen, en hij hief zijn handje omhoog naar de grote komeet, die in het onpeilbare lucht-diep stond te stralen. En zie, daar beschreef ze een glinsterende boog, zweefde langzaam voort naar de groene plek en bleef staan boven een huisje met een puntig rood dak, waarrond de linden zacht fluisterend ruisten....

„Dáár is het," zei 't jongetje; „zie, daar is Betlehem!"

En het meisje zag een heerlik landschap, schoner dan ze ooit gezien had, zelfs in haar dromen.

Tussen lage heuvelen verrees een lichte stad van witte huizen met rode daken, waar blijde mensen door de straten wandelden en allen zich spoedden naar die ene plek waar een klein stroogedakt huisje stond tussen zachtruisende linden en zwarte, ernstig-zwijgende pijnen.

En in die stad was alles héel blond, héel licht.

En ze zag kleuren in de klare nacht, zo helder als had de zon geschenen, maar toch zweefde de stad tussen lichte wolken en bloeiden de sterren tussen bloemen in.

En rustig straalde de grote komeet; héel vast, heel stil stond ze veilig te branden boven het lage, kleine huis, waaromheen ze weer het zachte lied hoorde ruisen, dat ze van daar in haar hutje op de heuvelen had gehoord.

Maar nu ook begon ze de woorden te verstaan:

„*Ere zij God in de hoogste hemelen en op aarde!*"

„Kom," zei het jongetje weer, en trok haar voort bij de hand. En verder traden zij, schoorvoetend, snel toch in hun zonderling begeren, tot ze vóór het witte huisje stonden en voorzichtig klopten aan de lage deur.

En toen die geopend was door een engel, een vriendelik jongetje met grote sneeuwblanke vleugels, zagen ze het kindje in zijn kribje liggen.

En met een luide kreet viel Gotelindis met gevouwen handjes aan zijn voeten neer.

„O kindje, o wonder kindje," zuchtte ze zacht.

En het jongetje stond achter haar en lei zijn handje op haar schouder.

En toen Gotelindis de ogen opende, toen ze eindelik uit haar verwarring ontwaakte, zag ze de wanden van het huisje wijken en het dak werd één met de blauwe lucht. Maar tussen de engelen in witte kleren, die hosianna juichend het kindje omringden, zag ze opeens een schaar van armen, van oude mensjes en kleine kinderen, die alle met bleke, van pijn verwrongen gezichten hun armen uitstrekten naar de krib, opdat het kindje hen genezen zou....

En zij brachten allen hun geschenken aan het kindje en legden ze om het kribje neer.

En het osje en het ezeltje keken met vrome oogjes naar alles wat hij gekregen had.

H d V.

Gotelindis keek verlegen om naar het jongetje, dat was gaan staan tussen de reien van engelen en dat ze nu nergens meer vinden kon. Zou zij ook haar geschenkje durven geven? Ze hield het rateltje in de hand en streelde de vacht van het witte konijntje, dat rustig op haar schouder lag te slapen met zijn lange oren naar omlaag.

Eindelijk ontdekte ze haar jongetje tussen de engelen en vriendelik lachend knikte hij haar toe. Maar zeldzaam, 't was net of hij groter geworden was, of ze hem telkens een beetje zag groeien.

Toen voelde ze haar handje vatten door een zachte, warme vrouwehand, en toen ze omkeek, zag ze in de vriendelikste ogen, die ooit uit een mensengezicht gestraald hebben.

En een tengere, blonde vrouw, die op haar knieën bij het kribje had gelegen met een glans van licht om het gouden haar, nam het arme, schuwe heidenmeisje bij de hand en voerde haar tot bij de krib.

En het kindje greep met de handjes naar het speelgoed.

En toen ze nu aarzelend, blode, het rateltje en de armband vóór zijn voetjes gelegd had, streelde hij met de handjes het witte konijntje, dat Maria op zijn bedje zette en woelde in het korte zijzachte haar.

Toen, terwijl ze allen zich verdrongen, de arme zieke kindertjes en Maria en de engelen, om naar het witte konijntje te zien, begon een zingklokje in de verte te kleppen, en 't was als antwoordde er een andere klok, die plechtig sloeg twaalf zware slagen, héel diep en krachtig, dreunend ver, ver de wolken langs.

En zie! Tussen de blauwe lichte lucht, waar als grote bloemen de sterren bloeiden, schoten plotseling wel honderd torens omhoog en uit wel honderd Gotiese kerken rees een gedommel van klokken, een orkaan van gezang, een bruisen van orgels als 't ruisen van de zee.

De klokken zongen het aloude lied, dat het meisje, toen ze noch thuis was in de donkere smidse, voor het eerst in die wondernacht vóór het venster en later, toen ze met het jongetje in de hemel wandelde, gehoord had.

„Ere zij God! Hosiannah! Ere zij God! Ere zij God!"

En toen alles weer zweeg, vroeg de Maagd bij de krib, de tedere vrouw met de roodgouden haren, die als een sluier om het kindje zweefden, dat ze uit het kribje genomen had:

„Wie is er nu wel in deze heilige nacht, nu mijn kind is geboren, van Noorden of Zuiden het verste gekomen, om mij en mijn kind in zijn kribje te zien?

Die 't verst is gekomen van allen die kwamen, hij kere niet weer naar de onherbergzame aarde; — hij wone in mijn hemel bij mijn kind en bij God."

Toen trad er een blonde jongeling vooruit en voerde Gotelindis door de reien naar voren.

Hij geleek op Balder, met zijn stralend gelaat; op de schitter-schone zonnegod van wie haar vader zoo vaak verhaald had, de mooie god van het weerkerend licht, van wie ze in lichtnachten in de Lente gedroomd had. . . .

Zijn lange lichte lokken zweefden over een kleed van teer gebloemde witte zijde en op iedere pen in de brede schacht van zijn wieken glansde blauw en purper het vederoog van een pauw.

„Balder," murmelde ze zacht en stak de handjes uit van groot verlangen.

En de engel sprak:

»Deze hier was het . . . Zij kwam uit het Noorden, waar in de ijskoude Winter de blaadjes bevriezen en de sneeuw de dode bloempjes dekt."

En toen ze haar handje, verbijsterd en verward, liet wechglijden in de zachtwarme hand van de jongeling, toen zag ze op en herkende het gelaat van het jongetje, dat ze, toen ze verdwaald was, in de sneeuw had ontmoet.

Maar helemaal gelukkig was Gotelindis toch niet, toen ze in de hemel bij Jezus mocht wonen. Ze had haar ezeltje graag bij zich gehad, dat ze aan die boom had vastgebonden, maar ze durfde niet meer naar

hem vragen, omdat het maar een heidens ezeltje was.

* * *

Toen Radegais de smid naast zijn vrouw Fastrade in de vroege Kerstmorgen ontwaakte, lag de koude nachtnevel noch over de landen en alleen een teer lichtrode schijn in het Oosten tekende de vage lijn van de horiezon af.

Hij stond op en nam zijn grote lantaarn, om naar het vuur in de smidse te zien, en volgens zijn gewoonte van elke morgen opende hij even de deur van het aanbelendend kamertje, om te kijken of Gotelindis noch sliep.

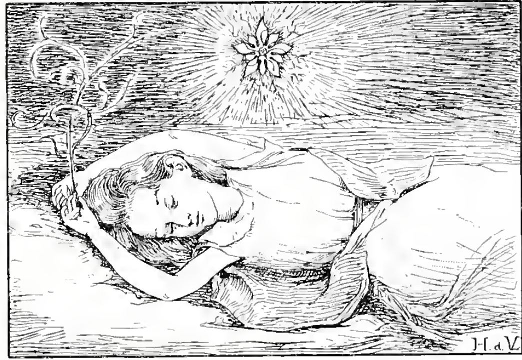
Maar het bedje was leeg en koud, en zijn kind was nergens te vinden en over de vloer lag haar speelgoed verspreid.

En angstig-haastig riep hij zijn vrouw en samen zochten ze overal, door het huis, in de hof, op de deel, in de stal, waar het ezeltje, Bodo, en het konijntje waren verdwenen, en hieven het licht hoog boven de glinsterende sneeuw. Maar het spoor van haar voetjes zagen ze niet, alleen de vier slanke hoefjes van het ezeltje tekenden duidelik een pad in de glinsterende sneeuw, wijder uiteen op de effen kruin, dicht ineen gedrongen op de helling van de heuvel, zich langzaam verliezend onder de zwart fluwelen bomen, die de toppen bogen onder de last van de sneeuw.

En angstig-ademloos volgden ze 't flauwe spoor over de gegloriede bergtoppen, door de noch duistere dalen, tot ze eindelik in een bosje van slanke berken het noch levende ezeltje wedervonden, gebonden aan een boom, tot aan zijn pootjes in fris, geurig hooi bedolven, en naast hem het verstijfde lijkje van hun kind.

Haar hoofdje op haar arm, als lag ze te slapen; haar voetjes onder de sneeuw bedolven, waarin ze zacht, als in een bedje rustte....

En in de kleine teerwitte handen, die ze licht aan de toppen gevouwen had, hield ze

een zeldzaam schitterende bloem, een lichtende ster met zilveren blaadjes....

Maar het speelgoed, dat ze mee had genomen, was nergens te zien.

IN „VILLA FRISIA", BISSCHOP'S WONING. DOOR MR. EDUARD VAN TSOE—MEIREN. † † † † †

Het moet een eigenaardig geslacht zijn geweest, de ouders van de menschen, die nu bij en over de zeventig zijn.

De jongsten hunner waren in den Franschen tijd geboren, de meesten hadden dien medegemaakt, velen hadden hun jeugd doorgebracht onder het *ancien-régime*.

Toen de zeventigers van nu in lange kleeren rondgedragen werden, — dat is hun overkomen — en men eindelijk tevreden in vrede dacht te leven, ontdekten de Vlamingen, dat zij eigenlijk Belgen waren, en wilden zij met alle geweld in het Fransch geregeerd worden.

Het geslacht, dat omstreeks 1830 om de baker stuurde, had heelwat ondervonden en op maatschappelijk gebied allerlei medegemaakt, — eigenlijk meer dan het dragen kon.

Het schijnt wel, dat het ietwat moede was.

Het hijgde naar rust.

De maatschappij was door elkander gehotst. Allerlei toestanden van vroegere tijden waren opgeruimd of te niet gegaan. Wat er aan

PIJPENHUISJE.

herinnerde voldeed niet meer aan behoeften. Het jongste verleden riep geen aangename herinneringen op, integendeel. De samenleving was bezig te bezinken. Dat was al.

Zoo was de omgeving, waarin de menschen uit die dagen verkeerden, grappig smakeloos.

De Lodewijk-stijlen waren met de Groote Omwenteling in het achterspit geraakt; de style-Empire was verbannen, tegelijk met den Imperator. Wat overgebleven was uit den tijd die daar tusschen lag, deed blozen. Menig portret is vernietigd geworden, toen meisjes en jonge vrouwen zich niet meer konden voorstellen, dat mama in haar tijd zóó luchtig gekleed was geweest, sandalen zonder kousen en ringen aan haar teenen had gedragen.

Voor zoover er artistieke neigingen waren, vonden die voldoening in den roman, die pas herleefd was. De romantiek gaf den bouwstijl een klein vleugje van Gothiek, — een doodgeboren stumpertje.

Men had alleen oog voor deftigheid.

Kleeding, huisraad, meubelen, alles was degelijk, stijf, deftig, — maar heel, heel leelijk.

Men had mahoniehouten meubelen, glimmend gepolietoerd en met was glimmend gewreven. Men had gestukadoorde zolderingen, men had een overvloed van bloemen — in beeltenis. Vloerkleeden met bloemen, behangselpapier met bloemen, stoelzittingen met bloemen, geborduurde pantoffels met bloemen, sigarenkokers met een geborduurd ruikertje er in. Men was op het stuk van versieren het spoor geheel en al kwijt, en leefde tevreden en gelukkig, zelf smakeloos gekleed, in een smakelooze omgeving.

Dat bleef zoo jaren, tientallen jaren. De zuigelingen van het jaar '30 waren er in opgevoed en wisten niet beter.

Hun ouders hadden het oude opgeruimd en zij zetten dat bedrijf voort. Hun voorgeslacht had, om de afgrijselijke mahoniehouten meubelen te kunnen bergen, het oude huisraad van de hand gedaan; zij zelf ruimden de oude huizen op. Zij waren de mannen, die de oude stadspoorten sloopten en met zelfvoldoening naar de vier gegoten ijzeren gaslantaarnpalen keken, die gewoonlijk verrezen op de plek, waar zulk een oud middeleeuwsch gebouw geprijkt had; zij besmeerden eikenhout met verf, staken gaspijpen door geschilderde zolderingen, vervingen puntdaken door platte lijstjes, beplakten gobelins met behangselpapier, en begingen allerlei wandaden in de onschuld huns harten.

Het was in de drie eerste vierendeelen der XIXe eeuw een heerlijke tijd voor de enkele uitverkorenen, die smaak in mooie dingen hadden.

ZILVEREN WATERSTOOF IN DEN VORM VAN EEN KERKBOEK.

Het ging hun als de zeelieden uit het sprookje, die in het goudland terecht kwamen, waar men een gouden badkuip kon inruilen tegen eenig oudroest, tot volkomen tevredenheid van beide partijen.

De Leeuwarder schooljongen, die later de schilder Bisschop zou worden, was er zoo een. Op zijn tiende jaar sloeg hij al zijn slag

OUD-DELFSCH.

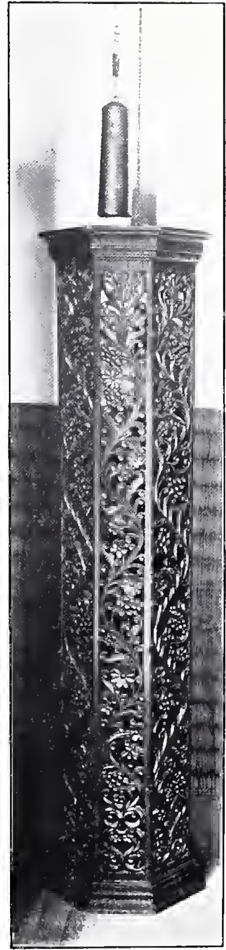
op de rommelmarkt, als hij er kans toe zag. Toen hij een jaar of acht ouder was, voerde de fortuin ook hem naar het goudland.

Met zijn leermeester Schmidt en zijn medeleerlingen in de edele schilderkunst trok hij naar Dongen, een dorpelijk dorpje in Brabant.

De menschen daar waren arm. Zij hadden geen geld om mede te doen met de mode. Gewitte zolderingen, platte lijstjes, mahoniehouten huisraad, al die kostbare narigheden waren hun te duur. Zij deden het maar met de ouderwetsche dingen, die zij zelf of hun voorzaten voor een prikje in stad gekocht hadden, met de afleggers van de steêlui, die met hun tijd waren medegegaan Zoo hadden zij allerlei moois: gesneden eikenhouten kasten, Delfsch aardewerk, heerlijke binnenbetimmeringen, — allerlei fraaie en karakteristieke dingen, die zij — wat het mooiste van al was — in het geheel niet waardeerden. Dat konden zij niet Zij aten wel pasteikorsten; maar het was alleen uit gebrek aan roggebrood.

Zij waren geen haar beter dan de steêlui; het liefst zouden zij die in alle dingen hebben nagevolgd: in hun deftigheid, stijfheid en smakeloosheid, als het hun maar mogelijk ware geweest.

Met opgetogenheid verkochten zij aan Bisschop en zijn kameraden wat zij gaarne wilden kwijt wezen en waar niemand ter wæreld geld voor wilde geven, dan alleen deze jeugdige schilders.

GEWICHTENHUISJE.

Zoo geschiedde het, dat de prijzen laag waren.

Het atelier van Bisschop en de ateliers van zijn vrienden geraakten vol met hetgeen de kunstnijverheid had voortgebracht in de roemruchte XVIIe eeuw en wat nu, in een tijd, die te gaarne die der vooruitgang wilde wezen om den blik naar achteren te kunnen werpen, zoo goed als waardeloos was.

Hadden Bisschop en zijn vrienden in plaats van ateliers, pakhuizen gehad en waren zij, in plaats van

ZILVEREN SCHOTEL, NEDERLANDSCH-INDISCH WERK.

kunstenaars, speculanten geweest, zij zouden thans schatrijk wezen.

Want langzamerhand is er verandering gekomen in den smaak en in de waardeering van hetgeen het voorgeslacht heeft nagelaten.

Toen men zich bewust werd, hoe smakeloos de omgeving was, waarin de menschen der XIXe eeuw verkeerden, had men niet dadelijk nieuwe dingen bij de hand die voldeden aan den herlevenden kunstzin. Het bestaande werd hoe langer hoe meer veroordeeld en terwijl de kracht om iets nieuws te scheppen ontbrak, werd het verledene weder in eer hersteld.

De stukken van Molière waren steeds gespeeld in het costuum, dat op het oogenblik der opvoering in de mode was. Eerst toen de heerschende mode bepaald leelijk was, kwam men er toe terug te keeren tot de dracht uit den tijd des schrijvers. In 1829 werd te Parijs, in het Théatre Français, de Misanthrope voor het eerst in costuums uit den tijd van Lodewijk XIV opgevoerd.

Zooals het op het tooneel ging, ging het ook in de samenleving. Bouwmeesters, niet in staat een nieuwen stijl te scheppen, werden oudheidkenners, verdiepten zich in de werken hunner voorgangers en waren meer of min gelukkige herstellers van beschadigde bouwwerken of meer of min handige navolgers. Bij gebrek aan een eigen stijl, werkten zij in alle stijlen die er geweest waren.

Zij brachten de menschen aan het verstand, dat een renaissance kamer renaissance meubelen vereischt en dat stoelen in de mode van Lodewijk XV geen goed figuur maken in een gothische zaal.

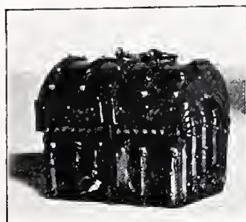
Zoo onstond de lust naar echte oude meubelen en huisraad en daardoor de handel in oudheden

In de steden kwamen groothandelaars en winkeliers in antiquiteiten op. Het platteland werd en wordt doorkruist door kooplieden, die overal rondsnuffelen of er iets van hun gading is en die zich zelfs niet ontzien over de ondergordijntjes naar binnen te gluren, om een blik te kunnen werpen in de huiskamer van den kleinstedeling, waar misschien iets te vinden is voor den handel.

Vooral Engelland was en is nog een goede

EEN HOEK VAN DE HUISKAMER.

TROUWKOFFERTJE.

„afnemer", zooals dat in winkeliers-Nederlandsch heet, maar toch wel bereid om goed te betalen ook, als het afnemen niet recht mogelijk is.

Jaren lang heeft het oudheden ingevoerd. De eikenkasten, die Bisschop in zijn tijd nog voor een appel en een ei kon krijgen zooveel hij er maar hebben wilde, zijn vertimmerd tot wandbekleedingen in Engelsche kasteelen en buitenhuizen. De oude meubelen uit een later tijdperk, latafels en kabinetten uit de 18e eeuw, die nu op verkoopingen onder den hamer komen, worden in den Jordaan te Amsterdam, door schrijnwerkers, die er hun vak van maken en zich „Antiekwerkers" noemen, met in verf gekookt vlierhout ingelegd om er domme Engelschen mede te verschalken, die zulke meubelen, vooral als zij er overigens maar goed verwaarloosd en vervallen uitzien, als „real old Dutch furniture" waardeeren.

SCHOENMAKERS-MAATSTOK.

Zoo worden de koperen melkemmers, die de boeren sedert de oprichting der boterfabrieken niet meer noodig hebben, te Amsterdam veranderd in gedreven plantenkuipen, die bij honderden naar Engeland worden uitgevoerd.

ROUAANSCH AARDEWERK.

Want wil de handel de Engelschen en Amerikanen blijven bedienen met het leveren van Hollandsche oudheden, dan moeten die tegenwoordig voor de gelegenheid vervaardigd worden. Het jachtveld is leeggestroopt. Er zijn niet veel oudheden meer in bijzonder bezit, en hetgeen er nog over is, wordt meestal in eere gehouden of op prijs gesteld.

OUD-DELFSCH.

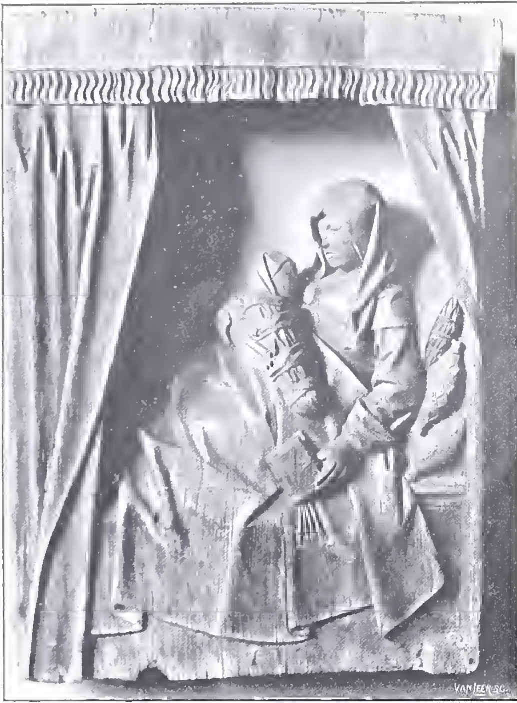
In Bisschops tijd was dat anders. Juist wat hij gaarne wilde bezitten, was nergens iets waard. Niet alleen in Brabant, ook in Friesland wist hij op allerlei dingen beslag te leggen, en het gebeurde hem wel, dat hij een oudhedenhandelaar van beroep gelukkig maakte, door hem voor een paar gulden het een of ander af te koopen, dat tegenwoordig evenveel gouden tientjes waard is, als hij er kwartjes voor betaald heeft, maar waar in dien tijd zelfs een winkelier in oudheden geen weg mede wist. Men had in die dagen nu eenmaal geen oog voor die dingen. Men legde spoorwe-

VENETIAANSCH GLAS.

STOKBEURS.

MARIA MET HET KINDJE. HOUTSNIJWERK OMSTREEKS 1500, AFKOMSTIG UIT EEN KERK TE BREDA.

gen aan, bouwde stoombooten, vond, — grootgebracht bij een vetkaars, — achtereenvolgens allerlei olielampen, stearine kaarsen, lichtgas en booglicht uit, bespande heel de aarde met telegraafdraden, was heel erg wetenschappelijk, maar had minder kunstzin dan een naaktloopende wilde.

Zoo kon Bisschop in 1854, voor de kapitale som van vijf guldens Nederlandsch Courant, van den antiquaar Schwaab een fraai gesneden eikenhouten koorbankleuning koopen, afkomstig uit de Groote Kerk te 's Gravenhage.

Het zou wel merkwaardig wezen als men de Heeren Kerkmeesters, die dat stuk hebben opgeruimd, nog eens ter verantwoording kon roepen. Winstbejag kan hen niet tot dit wandalisme gedreven hebben. Maar wat dan wel?

Niet alléén in den Spaanschen tijd heeft de beeldenstorm gewoed en het is de vraag wat er nu nog over zou wezen van al de kunstschatten die toen vernield zijn, als die dolle storm nooit was opgestoken Men denke aan het Oxaal uit de domkerk te 's Hertogenbosch, dat in het South Kensington Museum prijkt.

Zoo kan men bij Bisschop een aardig gesneden Mariabeeldje vinden, afkomstig uit een kerk te Breda. De XVe eeuwsche houtsnijder heeft de Moeder Gods met ongeëvenaarde kinderlijkheid afgebeeld in de gedaante van een kraamvrouwtje uit zijn tijd, dat met het kindje in den arm en een gebedenboek in de hand, in een bedstede, door kussens gesteund, overeind zit.

Ook de Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap hebben de kerken niet met rust gelaten. Na den beeldenstorm is de wapenstorm gekomen. Zelfs het blasoen van zulk een echt Nederlandschen held als Piet Hein, den eenigen admiraal wiens roem nu nog langs de straten wordt uitgegalmd in een lied, dat, dank zij zulk een hartverheffend ding als de Zilvervloot voor de geldaanbiddende Nederlanders is, bij het volk bekend bleef, — is in den Keezentijd uit de Delfsche kerk, waar hij begraven ligt, verwijderd en eindelijk bij Bisschop terecht gekomen.

Wie eenig verstand van rebussen heeft, kan dat wapen dadelijk lezen en begrijpen dat de Admiraal, die het zich aanschafte, in het geheel geen feudale neigingen had. Als zijn zoon Willem zou heetten, was vaders wapen niet goed meer bruikbaar. Alleen op Piet Hein zelf en op niemand anders kan die „*piet*" op een „*hein*"ing toepasselijk wezen.

Naast dergelijke overblijfsels van het godsdienstig en openbaar leven van het voorgeslacht bevat het huis van Bisschop ook menige herinnering aan verdwenen zeden en gewoonten.

In vroeger tijd was het in Friesland gebruikelijk, dat de vrijer als onderpand van trouw, bij wijze van een Gods- of Goos-

KOORBANKLEUNING, AFKOMSTIG UIT DE ST. JACOBSKERK TE 'S GRAVENHAGE.

penning aan zijn meisje een trouwpenning gaf, bestaande uit een aantal nieuwe geldstukken, scheepjesschellingen, gewoonlijk in een doek geknoopt en daarom „dy Knotte" geheeten. Bij het overreiken zeide hij:

WAPEN VAN PIET HEIN.

Wotte, sa wotte,
Der heste dy knotte.
Wotte't neat dwaen,
Dan kanste im weêr jaên.

Dat is te zeggen: Wilt gij, daar hebt gij de knotte. Wilt gij niet, dan kunt gij hem weerom geven.

Het overrijken van die trouwpenning en het opzeggen van dat rijmpje bekrachtigden blijkbaar oudtijds een sedert niet meer begrepen rechtshandeling. Zulk een knottendoek behoorde fraai geborduurd te wezen. Op die welke hieronder is afgebeeld, staat te lezen:

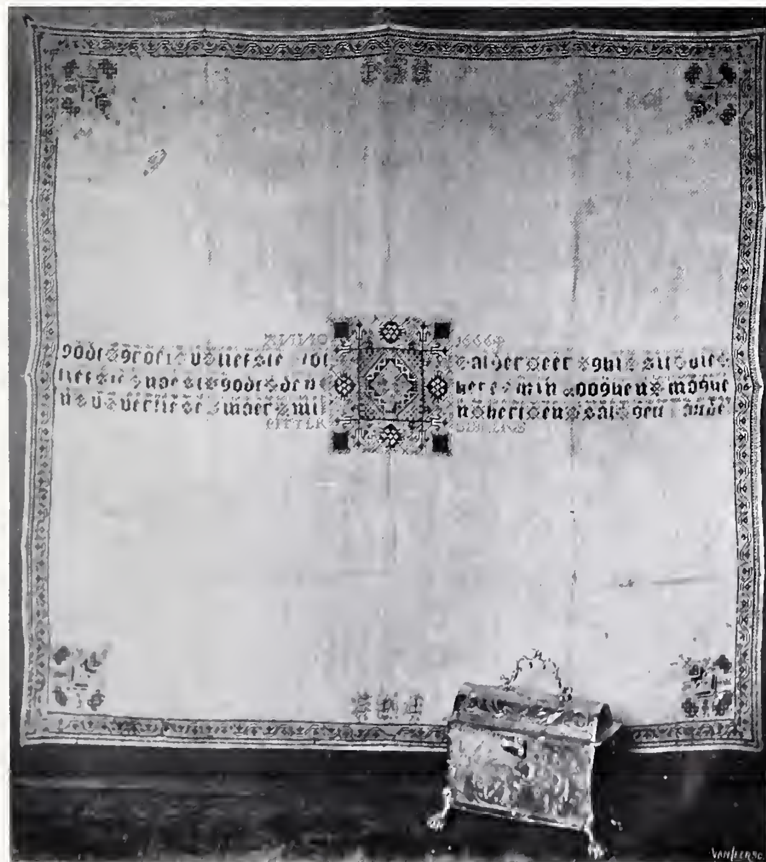
Anno 1666.
godt groet u liefste tot alder eer
ghi sit min liefste naest godt
den heer
min ooghen mogen u verliese
maer min hert en sal geen ander
Pitter Sibrens.

Voor het slotwoord was geen plaats meer. Pieter Sybrands heeft waarschijnlijk wel begrepen dat zijn meisje het er wel zelf bij zou vinden. Op „verlîezen" rijmt „kiezen".

Omstreeks een eeuw later raakte in Friesland de knottendoek buiten gebruik en werd vervangen door het Hollandsche trouwkoffertje, dat gewoonlijk een twintigtal zilveren ducatons, op hun kant gezet, bevatten kon.

Voor het exemplaar dat hier tegelijk met den knottendoek is afgebeeld, heeft Bisschop meer dan eens een bod van *f* 1000 gehad.

Op vrijen behoort trouwen te volgen, en dan dient het jonge paar in zijn huishouden te worden gezet.

KNOTTENDOEK EN TROUWKOFFERTJE.

Blijkens de versiering is de vuurstolp, op bladzijde 464 afgebeeld, ontworpen om tot een huwelijksgeschenk te dienen. Het is een klokvormig stuk aardewerk, voorzien van een oog om het te kunnen aanvatten, en dat daarachter een klein schoorsteentje heeft. Het diende om het des avonds in den haard over gloeiende turven te plaatsen, die, zoodoende slechts karig van lucht voorzien, zachtjes bleven smeulen en den volgenden dag weer gebruikt konden worden om den haard aan te maken. De overige kolen werden des avonds ten doofpot verwezen.

Van dit soort huisraad bezit Bisschop een zeer fraai stuk, van aarde gebakken en afkomstig uit Friesland.

SCHOUW. OP DE HAARDPLAAT EEN VUURSTOLP.

vrouw Bisschop kans zag een keukenmeid te hebben, die evenveel zin voor mooi huisraad heeft en er even voorzichtig mede weet om te gaan als zij zelve en haar echtgenoot.

Want het aardige van de villa Frisia in de Scheveningsche Boschjes is, dat men van heel het huis zou kunnen zeggen, dat het een Museum is, wanneer een Museum uit den aard der zaak niet zulk een afgrijselijk ding ware, dat het een schimp zou zijn er Bisschops woning mede te vergelijken.

Een Museum is een noodzakelijk kwaad, zooals een kerkhof dat is, en evenals dit een bewaarplaats van dooden. De dingen, die er in bijgezet zijn, mogen schoon en kostbaar wezen, zij hebben afgedaan. Zij worden niet gebruikt, maar bewaard; zij nemen geen deel meer aan het leven; zij zijn dood, opgezet, gebalsemd.

In Villa Frisia is dat anders. Dingen uit de XIXe eeuw zijn er niet veel, noch

Rijk met bultwerk versierd, en, niettegenstaande de grove grondstof en groote afmeting, zonder fout uit den oven gekomen, strekt het der Friesche pottenbakkerskunst uit het begin der XVIIIde eeuw tot eer. Of het Makkumer, Workumer of Leeuwarder werk is, is onbekend. Het zal wel een proefstuk zijn, volgens het jaartal in 1717 vervaardigd en waarop de tegenwoordige eigenaar met reden trotsch mag zijn. Kolen worden er overigens niet meer in gedoofd, — omdat er geen turven meer gebrand en geen doofkolen meer gebruikt worden.

Want anders zou dit fraaie stuk waarschijnlijk nog dienst doen — wanneer me-

DOOFPOT VAN FRIESCH AARDEWERK, BEGIN XVIIIE EEUW.

in, noch aan, noch op het huis. Zelfs de vlaggestok is een antiquiteit.

Maar alles doet dienst, en wanneer er iets is, dat dit niet doet, dan is het in opstand en protesteert tegen de dwaasheden van dezen tijd en tegen zijn gemis aan eerbied voor het schoone, het eigenaardige, het schilderachtige.

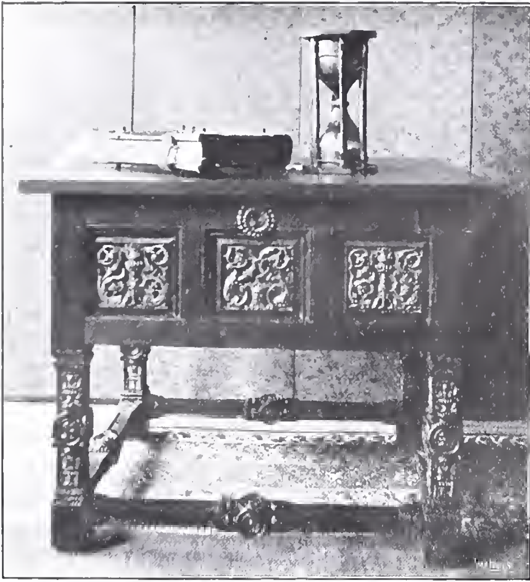
Boven den ingang tot Bisschops werkplaats hangt een gesmeed ijzeren uithangbord in den vorm van een palet. Het doet u daar onwillekeurig blozen, overtuigd als gij zijt, dat gij zeker de domheid zoudt hebben te ginnegappen, als het hing waar het behoort: aan den voorgevel. Als gij het ziet, zijt gij den schilder dankbaar, dat hij het maar aan de blikken der voorbijgangers onttrokken heeft, die nu zonder malle opmerkingen te maken hun weg vervolgen kunnen.

Om Villa Frisia te kunnen betreden, hebt gij aan te schellen, aan een tamelijk gewonen schelletrekker. Binnen gekomen, kunt gij naast de deur een fraaien, ouden, smeedijzeren schelletrekker zien hangen, die mede op en neer wipt als gij zijn nieuwmodischen kameraad daar buiten in beweging brengt. Zoo is ook zelfs hij in leven gebleven om te getuigen, dat de menschen in zijn jeugd zulk mooi werk maakten, omdat zij het gebruiken konden, terwijl wij, nieuwlichters, hem achter slot en grendel moeten houden en een prul in dienst moeten nemen, dat geen andere verdienste heeft, dan dat het voor schendende handen bewaard blijft, omdat het nu eenmaal een prul is en altijd blijven zal.

Vader Cats zou dit geval, met een woordenboek vol stoplappen, toegepast kunnen hebben op menigeen, die „om zijn rechtschapenheid algemeen geëerd en bemind wordt”, zooals de krant gewoon is te verklaren bij zooveeljarige jubilea.

TROUWKASTJE, MET VOORSTELLINGEN VAN 'S MENSCHEN LEVEN: GEBOORTE, HUWELIJK EN STERVEN. IN PERGAMENT, STROO EN STEENTJES. HOLLANDSCH WERK VAN OMSTREEKS 1630.

GESNEDEN EIKENHOUTEN TAFEL.

In Villa Frisia zit men op oude stoelen en loopt men op oude tapijten.

Er moest een wet zijn, dat zindelijke Hollandsche huismoeders alleen oude tapijten mochten gebruiken. Zij zijn heel mooi en volkomen bestand tegen den tand des tijds — wanneer zij maar niet worden uitgeslagen. Daar kunnen alleen heel akelige, leelijke karpetten tegen, die, door de armen van een paar koppige vrouwen bewogen, een helsch leven maken, juist in den tijd dat gij slapen moet of werken wilt. Oude tapijten voor iedereen zouden een weldaad wezen.

Als er in Villa Frisia iets moet opgeborgen worden, geschiedt dat in een of andere oude kast, die op zich zelf een lust voor de oogen is.

Op bladzijde 465 is er een afgebeeld, die volgens overlevering Hollandsch werk is. De paneelen zijn versierd met figuurtjes, saamgesteld uit gekleurd stroo en beschilderd pergament, een waar wonder van kunstvaardigheid en fijnen smaak, dat een hedendaagschen kastenmaker moet doen twijfelen aan den vooruitgang aller dingen, zijn eigen ambacht niet te vergeten.

Grappig is het somwijlen om Villa Frisia's huisheer te hooren vertellen, hoe hij zich in zijn meubeltjes heeft gezet.

Bij Pander, bij Forttmann, bij Mutters, bij Arts and Crafts en dergelijke Haagsche winkelzaken is hij waarschijnlijk nooit geweest.

Hij ging elders te markt.

Bij een boer in den omtrek van Leiden vond hij bijvoorbeeld het fraaie meubel in den tuin staan, dat hiernevens gelichtprent is.

Die zonderlinge plaatsing moge het, wie weet hoe lang, aan de verschrikkingen van het vaderlandsche klimaat hebben blootgesteld, het kon er tegen. Het ziet er nog uit of het pas de werkplaats verlaten heeft. Zelfs het beeldhouwwerk heeft niets van zijn scherpte verloren.

Een andermaal ontdekte mevrouw Bisschop op het eiland Ameland een slachter, die sedert jaren een fraaie eikenhouten kast misbruikte tot een bergplaats voor reuzel en vet.

De eilander was niet weinig verbaasd, dat de vreemde dame hem voor dat verachte meubel de kapitale som van vijftien gulden bood. Toen de kast te huis bezorgd was, bleek hij zelfs gewetenswroegingen gehad te hebben over de afzetterij, waaraan hij zich schuldig waande. Blijkbaar om zijn geschokt geweten gerust te stellen, had hij er ongevraagd een fraaie messingen draaitreeft in verborgen, in den vorm van een

SNIJWERK VAN DE TAFEL.

IN HET ATELIER.

ATELIER VAN MEVROUW BISSCHOP.

visch, die alleen het geld wel waard is, en nu, op de rechte plaats bij den haard bevestigd, dienst doet als het noodig is.

Marmeren schoorsteenmantels met een „pendule met coupes" zijn in Villa Frisia niet te vinden. Zij zijn er uitgebroken om plaats te maken voor mooie, oude, Hollandsche schouwen. Behangselpapieren hinderen er ook niet. De muren zijn er òf betimmerd met oud eikenhout, òf gewit. Op die witte vlakken hangen dan schilderijen, of gobelins, of Delfsc' tegels, of het een of ander, afkomstig het grijs verleden, dat zijn dagen van smaad en verwaarloozing heeft gehad en nu weder — en met recht — in eere hersteld is. —

De meeste schilders leven als gewone menschen. De tijden dat zij fluweelen buisjes, geruite broeken, lange haren en breedgerande flambards droegen zijn voorbij. Zij pronken nu met cylinderhoeden, even alsof zij makelaars zijn; leven in gewone huizen, en hun vrouwen richten die in, zooals Jan en Alleman dat doet. Alleen 's mans werkplaats, zijn *atelier*, geeft wel eens blijk van andere neigingen. Op zijn best is het er

ietwat rommelig, maakt het den indruk van een slecht voorzienen winkel van een uitdrager, die wat ongelijksoortig goed heeft overgehouden.

In villa Frisia bestaat er overeenstemming tusschen het atelier en het overige gedeelte van het huis, en omgekeerd.

Bisschop heeft zijn woning geheel en al gemeubeld met dingen, die hij gaarne schildert, en hij schildert graag wat hij er dagelijks om zich ziet.

Op zijn schilderijen kunt gij zijn meubels vinden, in zijn huis vindt gij de voorbeelden, waarnaar hij geschilderd heeft terug, niet als atelier-stillevens, maar als huisraad.

Wat moet die man zijn inboedel liefhebben!

Wees meer dan rijk, laat uw woning meubelen door de een of andere firma, die op een goeden dag met een paar *tapissières* voor uw deur komt en in een paar uur allerlei kostbare tafels en stoelen en kasten en wie weet al niet wat binnendraagt en rangschikt zooals dat behoort, en zooals mannen van het vak, die het weten moeten, dat doen kunnen.

Dan zult gij ergens zelf iets nederzetten, een stoel misschien, die heel leelijk is en erg ongemakkelijk bovendien, maar die u meer waard is dan heel de kostbare leverantie van de firma, omdat die stoel een deel van uw leven vertegenwoordigt, omdat gij er uw vader in hebt zien zitten, of omdat gij zelf haar altijd hebt gebruikt, of omdat gij haar zelf gekocht hebt van het eerste geld dat gij verdiend hebt, of om een andere dergelijke reden, die maakt dat gij haar liefhebt, — terwijl heel de rest u zóó onverschillig laat, dat gij bereid zijt die straks op te ruimen voor iets anders, misschien niet eens iets beters.

In villa Frisia zijn geen leelijke en tevens ongemakkelijke stoelen, zooals uw stoel, en heeft bovendien ieder ding zijn geschiedenis.

Het verhaalt van de dagen, toen Bisschop zijn tijd ver vooruit was in goeden smaak en

GOBELIN MET EEN VOORSTELLING VAN DE VIJF DWAZE MAAGDEN. DUITSCH WERK VAN 15^e

in waardeering van het schoone, ook al was het ouderwetsch, zooals de menschen toen zeiden. Het verhaalt van bezitters, die het versmaadden en minachtten, en hoe de tegenwoordige eigenaar het weder herstelde in eere. Het verhaalt van de dagen toen er nog niet zulke groote zaken bestonden als die van uw meubelmaker-behanger-stoffeerder, die aanneemt uw geheele huis te meubelen en die met stoom werkt en er een fabriek op nahoudt; maar van vervlogen tijden, toen bescheiden werklieden, die er niet aan dachten dat nu juist zij het braafste en belangrijkste deel der samenleving vormden, mooi werk leverden, omdat zij schik in hun ambacht hadden en zij niet hadden geleerd hun ingeboren schoonheidsgevoel geweld aan te doen.

Ziet eens, daar op het atelier staan twee spinnewielen. Een is er uit den tijd, toen de treeplank nog niet in gebruik was en het wiel met de hand gedraaid werd. De Amelander, die het maakte, heeft er heel wat vernuft en kunstvaardigheid aan ten koste gelegd. Hij heeft er gedeeltelijk een zeewijf van gemaakt, en met die gemakkelijkheid, die alleen eigen is aan menschen die geen moeielijkheden kennen, omdat zij die niet kunnen voorzien, de menschelijke en dierlijke vormen van dit gedrocht verbonden met de eigenaardige deelen van het spinnewiel.

De man, die het maakte, heeft bepaald genot in zijn leven gehad, toen hij er mede bezig was. Zoo spreekt zulk een oud werktuig van huisvlijt, dat zelf een voortbrengsel van huisvlijt is, tot den beschouwer in geheel andere taal dan het mooiste stuk uit de meubelfabriek, dat denken doet aan steenkoolroet, aan smeerolie, aan numero zooveel uit het modellenboek, en aan een troep norsche, ontevreden fabrieksarbeiders, loonslaven en loonkiezers.

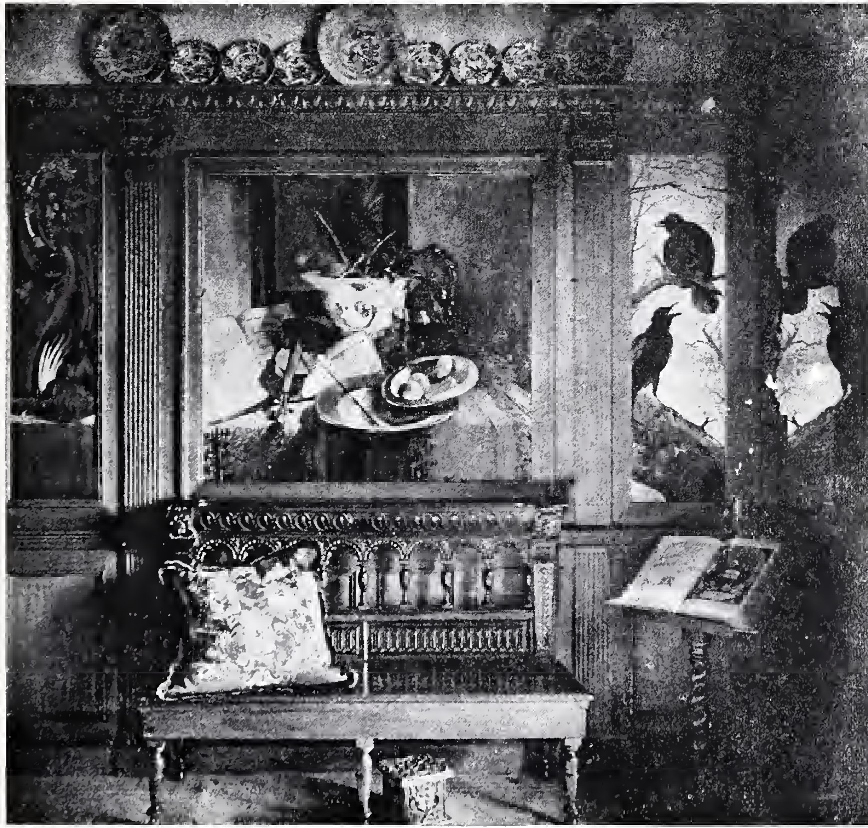
IN HET ATELIER.

Daar is nog een ander spinnewiel, dat twee jaar geleden nog dagelijks gebruikt werd door een oud vrouwtje te Lippenhuizen in Friesland. Het stelt een leeuw voor, wel wat windhondachtigmager en hoog op de pooten. Het vliegwiel heeft een zeer breede velling en daarbinnen een opengewerkt gedeelte, waarin het eigenaardige figuur, dat

den Frieschen houtsnijder zóó lief is, dat hij het bijna aan al zijn werk aanbrengt.

De stoof op den voorgrond, waarschijnlijk een werkstuk waarmede een Friesche binnenschipper zijn anders ledige winteravonden heeft veraangenaamd, vertoont hetzelfde snijwerk.

Onder den schouw staat een Friesch zomerstandijzer, kunstig uit hout gesneden, en doet daar naar behooren zijn plicht: de getuigenissen van den wintertijd voor het oog te verbergen Het schoorsteenvalletje van gobelin, met het wapen der maagschap Bicker, heeft zeker eenmaal gehangen in de woning van een patriciër, die misschien wel een Burgemeester, Schepen, Raad of Vroedschap van het machtige Amsterdam was.

EEN WAND VAN DE EETKAMER.

Wilt gij nu bijgeval eens rustig kijken naar wat er op den ezel staat, schuif dan die gordijnen toe, waarmede het ruime atelier als het ware verkleind kan worden.

Het zijn fraaie gobelins, waaraan niets ontbreekt. Welk een weelde, niet waar, schuifgordijnen van echt gobelin!

Zij hebben gediend tot ondergrond voor een papieren behangsel, en Bisschop heeft die fraaie en kostbare stukken ten geschenke gekregen van iemand, die er toch niets aan had.

Aan den anderen kant van het atelier, in de muurkasten achter de eikenhouten betimmering, zoudt gij allerlei stukken kunnen vinden van de volkseigen Friesche dracht. Daar zijn karpoetsen, zooals de jeugdige schaatsenrijder op de schilderij, die daar op den ezel staat, er een op het hoofd heeft; daar is al wat de schilder noodig heeft om Hindeloopers en andere Friezen op het doek te doen leven, zooals hij hen gekend heeft in zijn jeugd, toen elke fatsoenlijke Friezin nog een ijzer droeg.

Zoo vertelt in Villa Frisia ieder ding zijn eigen verhaaltje, is aan alles een geschiedenisje verbonden, en kijken Bisschop en zijn vrouw hun omgeving met heel andere oogen aan dan gij, die in alles den raad van een groote firma of bekend bouwmeester hebt opgevolgd, wel kunt denken.

En toch, het volmaakte is op aarde niet te vinden.

Villa Frisia moet een groot nadeel hebben, dat kan niet anders.

Wie daar dagelijks in verkeert, te midden van allerlei mooie, karaktervolle, geestige dingen, wie daar gewend geraakt aan rust voor de oogen en geen gelegenheid heeft zich aan te passen aan een omgeving waar-

GESNEDEN SPIEGELLIJST,
AFKOMSTIG UIT EEN OUD HUIS TE SCHIEDAM.

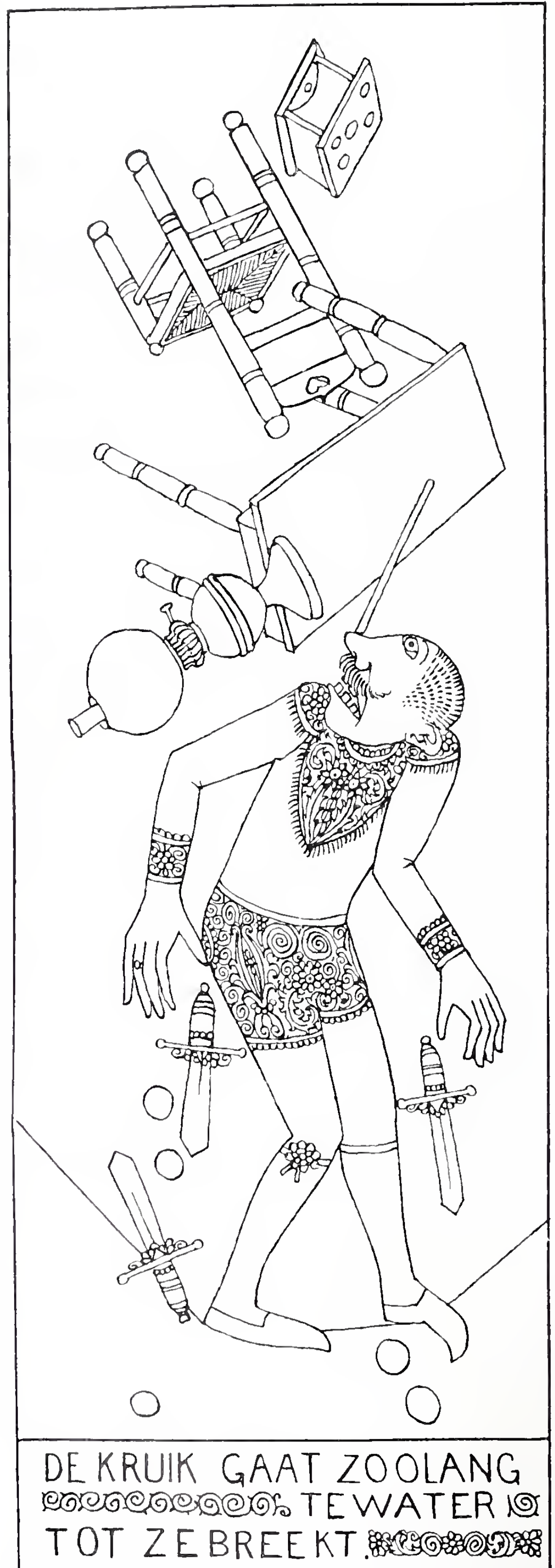
van het grootste deel, — zooals in de meeste binnenhuizen — hinderlijk is; zoo iemand moet zich onaangenaam gevoelen wanneer hij eens anders woning betreedt.

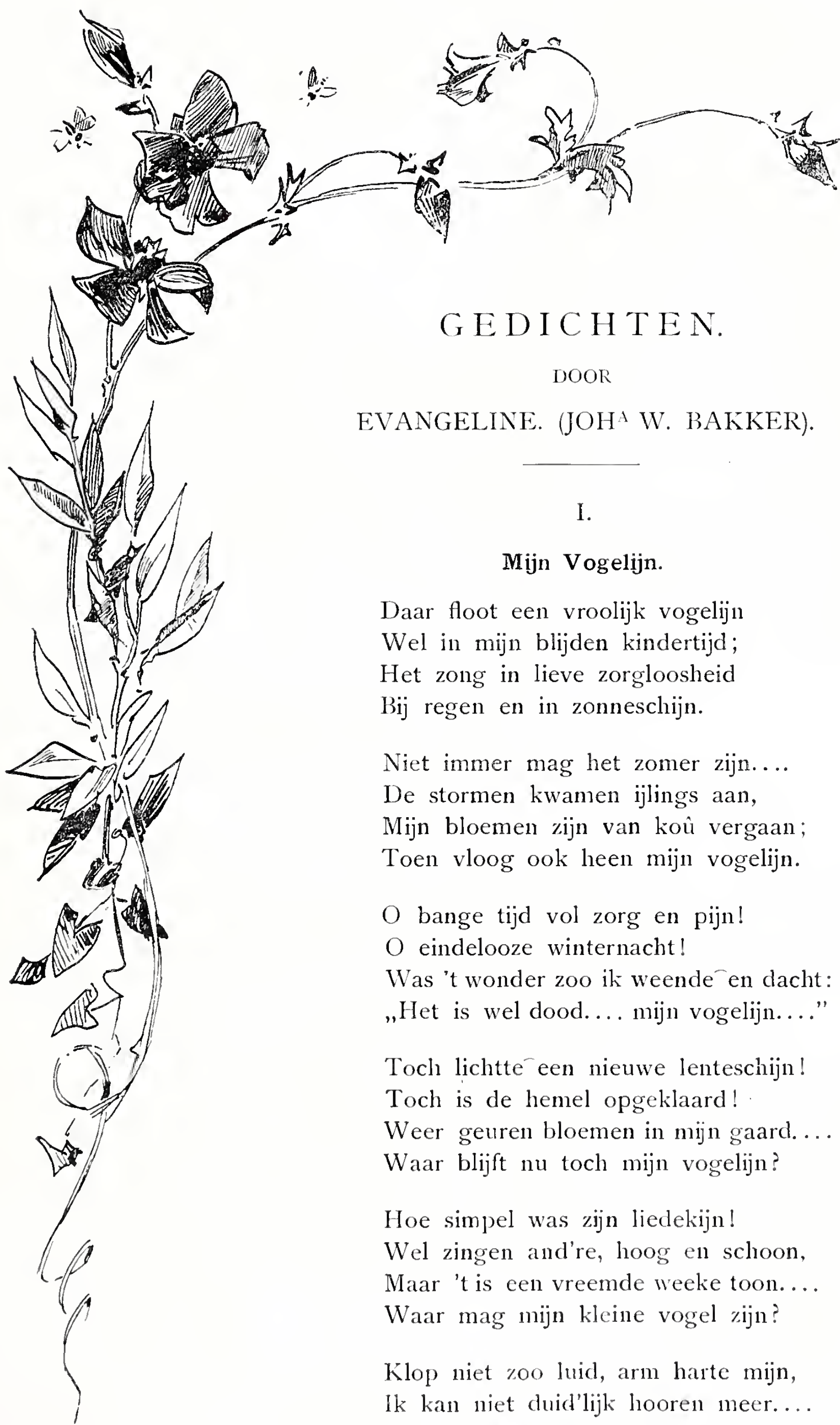
Wie verstandig is, ga nooit voor langen tijd in Villa Frisia te gast, want dan is hij voor goed ontevreden geworden met zijn eigen hebben en houden en met dat van zijn vrienden en kennissen.

Het ergste is, dat het hem onmogelijk is het voorbeeld van Bisschop ook maar op bescheiden wijze na te volgen. Dat gaat niet meer. De tijden, waarin dat kon, zijn voorbij.

Daarvoor moet men omstreeks 1830 geboren zijn en zijn tijd een goede halve eeuw vooruit zijn geweest.

SPREEKWOORDEN. DOOR J. DONCKER.

GEDICHTEN.

DOOR

EVANGELINE. (JOH[A] W. BAKKER).

I.

Mijn Vogelijn.

Daar floot een vroolijk vogelijn
Wel in mijn blijden kindertijd;
Het zong in lieve zorgloosheid
Bij regen en in zonneschijn.

Niet immer mag het zomer zijn....
De stormen kwamen ijlings aan,
Mijn bloemen zijn van koû vergaan;
Toen vloog ook heen mijn vogelijn.

O bange tijd vol zorg en pijn!
O eindelooze winternacht!
Was 't wonder zoo ik weende‿en dacht:
„Het is wel dood.... mijn vogelijn...."

Toch lichtte‿een nieuwe lenteschijn!
Toch is de hemel opgeklaard!
Weer geuren bloemen in mijn gaard....
Waar blijft nu toch mijn vogelijn?

Hoe simpel was zijn liedekijn!
Wel zingen and're, hoog en schoon,
Maar 't is een vreemde weeke toon....
Waar mag mijn kleine vogel zijn?

Klop niet zoo luid, arm harte mijn,
Ik kan niet duid'lijk hooren meer....
O God, het keert wel nimmer weer!
't Is dood.... voorgoed.... mijn vogelijn....

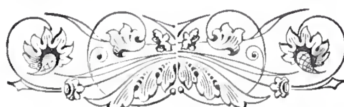

II.

— Gekerkerde vogels, die langzaam versmachten, —
Zijn al mijn gedachten, mijn smarteklachten,
Mijn droeve zangen van bang verlangen,
Diep, diep in mijn donker hart gevangen.

Waar zijn nu de handen, de langverbeiden,
Die zouden bevrijden uit dit wreed lijden,
Dit leven van wachten, in dagen en nachten,
Of iemand wil komen mijn pijn verzachten?

Aan menschen wil ik geen hulpe meer vragen;
In hoogheid zal 'k dragen mijn leed zonder klagen.
Tot U, God, alleene mijn ziele vlucht henen!
Voor U wil ik knielen.... en bidden.... en weenen....

„BINNENGEZICHT EENER GOTHIEKE KERK"
PEETER NEEFS DE OUDE

DE VLAAMSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

PEETER NEEFS EN DE KERKSCHILDERS. Een eigenaardig bijvak in de Nederlandsche schilderschool vormen de Kerkgezichten. Het komt op in de zestiende eeuw, leeft voort heel de zeventiende door, en herbloeit in de negentiende eeuw in de werken van een onzer grootste moderne schilders. Wanneer wij zeggen, dat het ontstaat in de zestiende eeuw drukken wij ons niet geheel nauwkeurig uit: men treft binnengezichten van kerken aan in de werken der oudste Vlaamsche schilders, die bij voorkeur hunne godsdienstige tooneelen in gewijde plaatsen lieten spelen. Jan van Eyck's Maria troont in den beuk van een Romaanschen tempel in de *Madonna van kanunnik van der Paele*, en tusschen de kolommen van een gothiek bedehuis in zijn altaarstukje uit het Museum van Dresden; Roger van der Weyden beeldt zijne *Zeven Sacramenten* af onder de gewelven van een weidsche middeleeuwsche kerk en Memline geeft een gelijk gebouw tot achtergrond aan zijn *Huwelijk der H. Catharina* in het St. Jans-Gasthuis te Brugge. De meesters der oudste Renaissance werden die overlevering niet geheel ontrouw; de werken van Bernard van Orley en van Gossaert van Mabuse zijn opgesmukt met een overvloed, soms met een overdaad van bouwkundige sieraden. In de tweede helft der zestiende eeuw heeft de splitsing plaats: de rijke stoffeering verdwijnt, de heiligen verlaten de gewijde plaatsen en leven onder de open lucht, in het onbeperkte ruim. Men schildert kerken voor hen zelve, als hoofdzaak; er komen kunstenaars, die er een eigen vak van maken.

Zoo deden de Hendrik van Steenwijck's, vader en zoon, voortkomstig uit het Hollandsche dorp, waarvan zij den naam dragen en voor korteren of langeren tijd in Antwerpen gewerkt hebbende; hen volgden in de zuidelijke Nederlanden Peeter Neefs vader en zoon, en Lodewijk Neefs. Tot deze bepaalt zich de groep der eigenlijke kerkschilders uit de Vlaamsche School. Onder de Antwerpenaars vindt men er nog wel een enkelen, dien men in hunne rij zou kunnen scharen: wij bedoelen Antoon Gheringh, die in de tweede helft der zeventiende eeuw jaar in jaar uit het binnengezicht der Jezuïetenkerk, de marmeren kerk zooals men ze noemde, op doek bracht en herhaalde.

De Vlaamsche kerkschilders uit de zeventiende eeuw vatten hunne taak op zooals de oudere meesters het deden; zij waren fijnschilders en wat hen aantrok was het weergeven der duizende bijzonderheden van het gebouw en der fraaiigheden van de stoffeering. Zij schijnen allen leerlingen te zijn van een meester in de doorzichtkunde, van een Vredeman de Vries bijvoorbeeld, die zijne lessen in verf en kleur overbrengen. Zij schilderen niet eens ware kerken zooals zij ze gezien hebben, maar stellen ze samen, vinden ze uit naar den eisch van de effekten, die zij willen teweeg brengen.

De Hollandsche schilders doen het anders. Aan hun hoofd staat Peeter Saenredam, geboren te Assendelft in 1597. Hij schildert vooreerst of teekent ter plaatse de kerken, die hij wil afbeelden. Tal van zijn schilderijen dragen opschriften aanduidende de plaatsen, welke zij verbeelden, en den datum, waarop zij gemaakt werden. Ik voeg er eenige bij de reeds bekend gemaakte. Op een teekening in het British Museum las ik: "Anno 1661 den 31en May heb ick Pieter Saenredam dese teeckening in de kapel binnen Alckmaer begonnen en den 1en Juny voldaen." Op eene andere in dezelfde verzameling schrijft hij: „De St. Jans ofte groote Kercke in 's Hertogenbosch in brabant van mij Pr. Saenredam 1632 den 1en Juli aldus naar 't leeven geteeckent." Op een schilderij in het Museum te Innspruck staat op een zerk gebeiteld "Reensche Kerk Pieter Saenredam dit met schilderen vollendt den 30en April 1655." Hem was het niet meer te doen om het keurig trekken van de miniatuurachtig fijne lijntjes, om het oplossen der problema's van het perspectief; hij ging leven in den tempel, ademde er de lucht van in, liet zich doortrekken van den geest, die het gebouw bezielt en trachtte den ontvangen indruk weer te geven. Hij deed met minder

machtige poëzie en zwakker techniek wat Bosboom in onzen tijd met hoogeren kunstzin uitvoerde.

Hem volgden Emanuel De Witte en Hendrik van Vliet twee meesters in het vak, Gerrit Houckgeest, Isaac van Nickele, Hans van Baden, Antonis Delorme, Hendrik van Streeck, om nog niet te spreken van de schilders van gebouwen van allerlei aard, die in Zuid- en Noord-Nederland werkten, zooals Dirk van Delen, Willem van Ehrenberg, Job en Gerrit Berckheyde, Jan van der Heyden en anderen meer. Van meestal deze kunstenaars bezit de Ermitage uitmuntende stukjes en geen museum ter wereld bestaat er waar men ook dit deel der Nederlandsche kunst beter bestudeeren en de schilders met elkander vergelijken kan. De ouderen verschillen van de jongeren doordien de eerste zich vooral toeleggen op verzorging van de bijzaken en op keurigheid van uitvoering, terwijl de lateren losser schilderden. De beste onder hen geven de werking van het licht met goed gevolg weer, terwijl de mindere nuchtere afbeeldingen van ziellooze lijnen en vlakken leveren.

De kerkschilders uit de familie Neefs behooren tot de oudere groep. Zij zijn drie in getal; Peeter, de vader, Peeter en Lodewijk de zonen. Peeter, de oudere, werd geboren te Antwerpen, vermoedelijk in 1578, in 1609 werd hij als meester ontvangen in de Sint-Lucas-Gilde; den 30[en] April 1612 huwde hij Maria Louterbeens. Van zijne vijf kinderen werd het tweede, Lodewijk de schilder, geboren den 22[en] Januari 1617 en de derde, Peeter, de jonge, den 23[en] Mei 1620. Men houdt hun vader voor een leerling van Hendrik van Steenwijck den oudere en zoo het al weinig waarschijnlijk is, dat hij persoonlijk lessen ontving van zijnen voorganger, die te Antwerpen in 1577 als meester ontvangen werd en rond 1603 te Frankfort stierf, zoo valt het toch niet te betwijfelen, dat hij hem trouw navolgde in de keus zijner onderwerpen en in hunne uitvoering. Wij weten niet met juistheid wanneer hij stierf, maar daar wij zijnen naam nog aantreffen in een notarieele akte van 26 Februari 1656 en Cornelis De Biehem in 1661 onder de overleden kunstenaars noemt, moet hij tusschen die twee datums gestorven zijn.

Van Peeter Neefs, den jongere, weten wij behalve den datum zijner geboorte bijzonder weinig; de Liggeren der Lucasgilde vermelden hem niet; wij vinden in de parochieboeken van St. Jacobs het huwelijk aangeteekend van een Peeter Neefs met een Maria Neefs, op 8 Augustus 1649 en vermoeden, dat het hier onzen schilder geldt, maar zekerheid bezitten wij niet over dit punt. Van Lodewijk Neefs weten wij nog minder, zoo mogelijk. Het museum van Dresden bezit een Binnengezicht van O. L. V. kerk te Antwerpen, geteekend *Frater Lodevicus Neeffs An. 1648 en D. j. ffranck in. et f.* wat te beduiden schijnt, dat de kunstenaar in een klooster was getreden.

Wat wij wel weten is, dat alle drie de Neefs'en hoofdzakelijk kerkgezichten schilderden en dat zij het in zoo volkomen gelijkaardigen trant deden dat zij van elkander niet te onderscheiden zijn. De twee Peeter's plachten hunne werken met hunnen naam te teekenen en voegden er zeer dikwijls het jaartal der uitvoering bij. Zoo bezitten wij stukken gedateerd van 1604 (Stockholm), 1605 (Dresden), 1636 (Amsterdam, Florence, Cassel, Madrid), 1637 (Rijsel), 1644 (National Gallery, Londen), 1646 (Weber te Hamburg), 1651 (Gent), 1652 en 1653 (Schwerin), 1654 (den Haag), 1658 (Turijn en Dresden), 1660 (Paleis Corsini te Rome en Meiningen), 1675 (Kasteel van Feldsberg). Dit laatste stuk is het eenige, dat onbetwistbaar aan den jongeren Peeter moet toegeschreven worden; die van 1604 tot 1637 komen op rekening van den vader; voor die van 1644 tot 1660 wijzen de datums niet uit door wie van de twee, vader of zoon, zij geschilderd werden. De eenige toetsteen, die wellicht met nut kan aangewend worden om uit te maken aan wie de stukken uit dit tijdperk dienen toegeschreven is de wijze waarop zij onderteekend zijn. Met de vrijheid van spelling, welke in dien tijd heerschte schrijven de Neefs'en hunnen naam: NEFS, P. NEEFS, PEETER NEFS, PETRVS NEFS, P. NEFFS, P. NEEFS, PEETER NEEFFS, PEETER NEEffS, *Peeter neeffs* en *Peeter Neefs*. Op de stukken met de oudste datums vinden wij al de ver-

schillende schrijfwijzen, de twee laatste uitgezonderd. Deze treffen wij enkel aan op stukken van 1651 (Gent), 1652 en 1653 (Schwerin), 1654 (den Haag), 1658 (Dresden). Dit schijnt te leiden tot de gevolgtrekking, dat de vader zijn naam schreef in Romeinsche hoofdletters en de zoon in kleine Italieken. Voegen wij er bij dat de stukken geteekend op deze laatste wijze eenigszins minder keurig van uitvoering, grover van penseeling, minder doorschijnend van licht en doodscher van uitzicht zijn, zoodat de zoon als kunstenaar voor den vader zou moeten onderdoen, Ook de zeer weinige gekende werken van Lodewijk tellen onder de zwakkere schilderingen, die den familienaam dragen; zij zijn bleeker van toon en doffer van licht.

De Neefs'en schilderden uitsluitend binnengezichten van gothieke kerken, zij maken slechts uitzondering, voor een enkel onderwerp namelijk *Sinte Pieter in de Gevangenis.* De oude van Steenwijck was hen hierin voorgegaan; evenals zijne volgelingen beeldde hij den apostel af in een onderaardschen kerker om aldus gelegenheid te vinden spitsbogige gewelven te schilderen bij lamp of toortslicht gezien.

De Ermitage van St. Petersburg bezit zes stukken van Pieter Neeffs, alle zes kerkgezichten. Datgene welke het No. 1198 draagt en waarvan wij eene afbeelding hierbij laten gaan, geeft een goed denkbeeld van den familietrant. Eene gothieke kerk wordt zoo voorgesteld, dat de toeschouwer eenigszins van ter zijde een doorzicht heeft op den middenbeuk en links en rechts het oog kan laten doordringen in de lagere beuken. Aan de pilaren en tegen de wanden zijn beelden, schilderijen en altaren vastgemaakt; kroonluchters en lampen dalen van de gewelven neer; het koor is gescheiden van de beuken door een portiek met beelden versierd; in de groote ruimte zijn een gering getal personages verspreid, waarvan de meeste met heel andere dingen dan met bidden bezig zijn. Door de groote ramen dringt een blauwgroen licht door, lichtgrijs zijn de muren, waarop dit licht valt, donkergrijs de zijden, die tegen den dag gezien worden. Het stuk moet aan Peeter den oude worden toegeschreven, evenals vier van de vijf overige. Het No. 1200 onderscheidt zich door een krachtige lichtwerking waarin afwisseling wordt gebracht door het kaarslicht, dat op het altaar brandt. No. 1201 is vooral treffend door een rijk perspectief. No. 1202 is bleeker van toon en licht; ik houd het voor een werk van den jongen Pieter, des te meer daar het een handteeken in Italieke letters draagt.

Op dit laatste stuk leest men ook de handteekening *D. J. F. Franck*, dat is „de jonge Frans Francken." Het is de naam van den kunstenaar, die gewoonlijk in de werken van den tweeden Neefs en ook wel in die van den vader kleurrijke figuurtjes schilderde.

Van No. 1201 vermeldt de catalogus van de Ermitage, dat het een binnengezicht geeft van de O. L. V. Kerk te Antwerpen en van vele andere stukken wordt hetzelfde bevestigd. Ik beken, dat ik nooit de ware O. L. V. Kerk van Antwerpen weergevonden heb in de schilderijtjes van een der Neefs'en Het lijkt er altijd wel aan, maar het is nooit de nauwkeurige afbeelding. De machtige halle der kathedraal zijner geboortestad trok zeer natuurlijk den schilder aan; in zeven beuken is de ruimte verdeeld, een ongemeen rijk spel van lijn en licht leveren de gewelven en pijlers, zeer hoog in het midden, veel lager aan beide zijden, op; even rijke stof bieden aan den kunstenaar de kruisbeuk met zijne hooge bogen en zijn hoogeren koepel boven de doorsnee, evenals de ommegang rond het hooge koor met zijne kapellen van velerlei afmeting in het voorste deel en waaiervormig geschaard achter het hooge altaar. Studiën hebben de Neefs'en hier gemaakt, maar die studiën verwerkten zij in hun atelier en versmolten zij met die welke zij van elders meebrachten. Noch den vorm der zuilen, noch dien der ramen, noch die der altaren volgden zij trouw; zij bouwden kathedralen of stelden er samen naar hunne fantasie en versierden en verlichtten ze op dezelfde wijze.

Voor hen was een kerk een kostelijk iets, een kunstig gevaarte van zuilen en vlakken en bogen en gewelven, waar licht en schaduwe hun grillig spel drijven. Hunne kunst bestaat erin de duizende lijnen, die daar getrokken worden door de onderdeelen van het gebouw

netjes weer te geven, de bogen elkander te laten doorsnijden, holten en uitsprongen recht duidelijk te laten uitkomen, het licht te laten vallen met volle kracht in den grooten beuk en het te laten afnemen in verschillende richtingen, het weer eens te laten ophelderen in de zijkanten, aan het uiteinde eener opeenvolging van gewelven, het te voorschijn te laten komen tusschen de pijlers onder de verre bogen. Zij moesten dit verdwijnen en verschijnen, dit verdooven en heropflakkeren, dit glijden door de ruimte en dit rusten in de stille kapellen plezierig vinden en hun werk getuigt van de pret, die zij er in vonden. Niet de godgewijde plaats is voor hen de kerk, waar de hoofden zich buigen en de handen zich vouwen onder den indruk van het geweldige gebouw en bij het overwegen der grootheid van Hem, die daar wordt aangeroepen. Zij hebben nooit weggedwaald in onbestemde gepeinzen wanneer de orgelklank dreunde onder de gewelven of de stem van de koralen steeg altijd hooger, hooger op. Zij voelden niet de doordringende poëzie van het grijze bedehuis; alleen het uiterlijke trok hen aan: de prachtige schouwplaats met haar kostelijk decoratief en de gemoedelijke tooneeltjes, die er vertoond worden: een aristocratische kanunnik, die een mooie dame met haren cavalier aanspreekt, een oud moedertje die het hondje der voorname lieden naar zich lokt, een heer die een bedelaar een almoes geeft en meer andere. Zij verwereldschen de kerk, zij geven ze weer in hare stoffelijkheid.

Maar zij doen dit dan ook met virtuositeit; de oude Neefs in het bijzonder is een meester van het penseel en dezen titel, den hoogsten voorzeker dien hij najaagt, verdient hij rijkelijk. Zijne schilderijtjes zijn wonderen van uitvoerigheid zonder hardheid, van ontleding aller bijzonderheden gepaard met samenvatting van den algemeenen indruk; zijn licht wisselt af van plekje tot plekje en altijd toch, zoowel in de bruinste schaduwen als in de felste klaarte, is het malsch en doorschijnend. Er is leven niet enkel in zijne personages, blijheid niet enkel in het uitzicht van het tooneel, maar er is beweging in zijn kleur en in zijn dag, die beide bruin van toon zijn. De verf is emailachtig gelegd; het werk ziet er miniatuurachtig uit en toch is er spel en wemeling in overvloed; men ziet niet alleen tusschen de pijlers door, men zou er ook kunnen tusschen doorgaan. Behagelijk is het te zien hoe goed op de kleine oppervlakte van doek of paneel de groote ruimte, de wijde verschieten weergegeven zijn, hoe alles op zijne plaats staat en hoe elk deeltje zijn eigen fraaiheid en waarheid bijdraagt tot de aantrekkelijkheid van het geheel. De Neefs'en waren nooit moe de kerken te schilderen en de bevoegde liefhebbers zoowel als het groote publiek hebben na twee en halve eeuw zich nog niet moegekeken aan de honderde stukjes, die zij voortbrachten.

ERBARMEN. DOOR MARIE DE NEGRI † † † † † † † † † † †

Ouders had Krukkemie van Voerendonk niet gekend; als alle steun in 't weeënwichtig leven had ze haar krukjes maar.

In den zaligen oertijd, toen ze noch van voelen noch denken wist had een booze geest het onvast flikkervlammetje van haar levenslicht aangeblazen tot 't oplaaide in fellen, taaien krachtegloed. Die booze geest van haar leven had haar onder vreemde menschen gebracht, beter van bouw en slechter van inhoud dan zij, of eigenlijk had dit de burgemeester van Voerendonk gedaan waaronder 't Hucht, klein klompje schamele huizen aan den heirand opeengepakt, behoorde; toen hij 't deed kon de man van een afwijkenden vorm onder de linnen deklapjes van den zuigeling niet weten en van een gehalteverschil bij een of ander menschenvat had hij nog minder vermoeden. En al had hij dat alles en nog wat geweten, wat had hij beters kunnen doen, dan hij deed: 't wicht in den kost bij een ziekelijke weduwe, die te veel kinderen had en te weinig brood: tien voor een waren hiermee gebaat. Mie alleen niet; de acht kinderen van de weduwe hadden acht stemmen om haar lui en lomp te schelden, toen haar kleine beentjes slap onder haar weken

in plaats van stijf stappend te staan als die van andere kinderen blij om 't loopen leeren, en zestien armen hadden ze en zestien kloeke, rappe beenen vooral, om Mie op zij te dringen, als de broodpap werd opgeschept in één groote trog voor allen. Valsche Mie, dan sloeg ze soms haar vlijmscherpe nageltjes naar hen uit, van nijd en van honger. Brak er een scherf in den Jobsboedel van de weduwe tot voortaan geheel onbruikbare scherfjes, barstte een van het achttal uit in brulgeluiden om de plaagzucht of boosheid van een ander, dan schoot de schrale vrouw met het norsche rimpelgezicht toe en in trillende schrikwoede sloeg ze los op Mie, de eenige, die niet uit den weg kon, om haar subiete zenuwvlagen te ontkomen.

Toen zij haar krukjes kreeg, ging het wel beter met kleine Mie, vooral toen zij op 't denkbeeld kwam, die bij voorkomende gelegenheden als stok of steen ter verdediging te gebruiken. Zij huilde nu zelden meer van verbeten woede, zooals vroeger, al scholden de menschen in 't dorp ook satansche meid of helleveeg, al voelde ze 't ook als brandende schandepijn van binnen, dat men haar Krukkemie ging noemen. Liefst trok ze de hei maar op, waar geen menschen kwamen. 't Was er leelijk en kaal als overal; alleen in de lucht was het mooi, als de zon scheen of 's nachts helder de maan of in nog grooter duister al die mooie lonkende sterretjes. Dat had de Lieve Heer boven bij zich gehouden. Zij lag er soms stil van haar terpje naar op te droomen, en had er wel heen gewild, als zij maar zeker was geweest, dat Die daarboven ook heusch van haar hield en beter was dan de menschen. Zij kon dat niet altijd gelooven, want zij geloofde de menschen niet, ook niet die in de kerk. Zij zeiden dikwijls allerlei dingen, om er anderen of ook soms om er God in te laten loopen. Zou Hij alles merken? ook weten, wat menschen dachten, als ze 't andersom zeiden. Tot die vreemde gedachten kwam ze in haar eenzaamheid; ze had dan zooveel tijd om alles weer na te gaan, wat er gezegd en gebeurd was en daar zij instinctmatig geen vertrouwen had in al die menschen, die zij haatte, verdacht ze meestal hun woorden en daden, onthield ze, vergeleek ze onderling en dikwijls vond ze dan leugen; of ze maakte er een passende verklaring op, die hun nooit tot eere strekte.

In stil verzet haar kaken klemmend onder de leer, dacht ze 't hare over Hem, die haar had gemaakt, die alles wist en alles kon .... als 't waar was .... Och liever dacht ze maar anders, zooals 't zachtjes opkwam in haar wonde ziel, als de kalmte der blauwe luchtenhei er in balsemde:

„Och goeie Heer, als je eens wist, hoe ik ben terecht gekomen: je bent zoo ver, je kunt het niet zien, he? En je hoort niet, wat ze van je lasteren, lieve God, dat 't alles je schuld is, want dat je zelf alles wil en weet en doet. 't Is niets, hoor, ik zal het wel onthouden tot den dag van 't gericht, als je komt; 'k zal alles dan nog weten — o, want ik weet nog al wat ze me deden, van voor ik krukken kreeg, van voor ik ooit van jou hoorde, lieve Heer! Ik kan er toch niets van vergeten. Als je maar zeker éèns komt voor 't groote oordeel, — of, als ik dan toch maar zeker, zeker wist, dat je iets beters voor me klaar hebt dan dit akelig leelijke hier op aarde. 't Deed haar goed, met Hem te praten, die wel nooit een weerwoord had maar dan ook niet schold. Ze kon alles uit zeggen zonder dat er een in de rede viel: min schepsel, laag kavalje, gemeene krukkemeid, houd je snater toch! — Toch zei ze hem veel onaangename dingen, omdat ze er weinig mooie wist en zelden in vredige stemming was. Zij kon niet vinden, dat Hij veel moois had gemaakt. Waarom de valsche menschen Hem zoo prezen? Zeker dat ze bang van Hem waren, of van Hem hebben moesten altijd meer. Zelf wist ze niet, in hoever ze Hem verantwoordelijk stelde; haar kinderdenken sloot niet en tusschen de tochtreten van inconsequentie ademde ijzige weifeling over haar kleine ziel.

Zooveel dingen had ze willen vragen .... aan wie? Ze was schuw van de menschen, ook van die haar geen kwaad deden, als de pastoor van de kerk, en die zei, dat ie het wist: God hield van alle menschen als een vader van zijn kinderen. — Als hij van Peer en Klaaske, van Floris en Jaantje hield en van moeder Horris, och, en van iedereen,

dan gaf hij immers niet om haar, dan wou ze nog liever, dat het praatjes waren en hij niet bestond.

Op een kouden dag laat in den winter, den twaalfden winter van Krukkemie, stierf de aamborstige weduwe aan haar oude hoest- en bloedkwaal. Zij lag stuiptrekkend op het eenige bed in de vunzig vuile kamer en de blauwe rook van het versch gesprokkeld hout in den haard dikte aan tot een waas van beklemming. Haar bleek-doode handen weerden het dek, plukten aan 't gore lijfgoed, dat haar borst scheen te benauwen; haar oogen staarden stil stijf naar de deur, terwijl zacht gelijkmatig de dood borrelde in haar keel. Een korte stuiptrek, een bang groot opslaan van de grijze oogen, — toen was het gedaan.

Drie kinderen jammerden in een hoek, ze waren bang; een kleine jongen schoof langs den muur ver van 't bed, met verstolen loering van zijn schrikbleek gezichtje daarheen, en slipte de deur uit. Toen hij buiten was, lachte hij van verlichting en zette 't op een loopen, dat hard naklonk in het hutje van de doode: „Ze is dood", ging hij aan zijn broeder en zusters zeggen, die werkten in de fabriek. Luid huilende naar hun voorbeeld stapte hij weinig later met het oudere drietal weer binnen. Toen wist Krukkemie pas heel zeker, dat vrouw Horris nu stil en stijf was voor altoos; zij ademde diep op en wiegelde zacht doend met haar klepperige krukjes naar buiten.

Het Hucht lag leeg en stil als uitgestorven. In de verte droomden de huisjes en hoeven rondom de kerkespits van Voerendonk als een vreedzame kudde schapen, waartusschen loomt de herderstaf. De kerk, de pastorie en eenige schrale boerenhoeven met hier en daar een groezelig koffiehuis en een winkeltje van garen en band, komenijswaren, baai en ongebleekt katoen vormden het eigenlijke dorp op beteren bodem gelegen dan 't Hucht, dat er een goed kwartier vandaan was gebouwd. De Huchters waren een ander volk, meer met de stadsverdorvenheid behept, zei de pastoor; zij hielden weinig gemeenschap met den Voerendonker; in den loop van het jaar heerschte er meestal vijandige vrede, die in den kermistijd het masker afwierp en naar messen trok. Het Hucht was de gevreesde, de gemeden wijk van het dorp. In twee gladde lijnen van gelijkheid stonden een tiental arbeiderswoningen broederlijk tegenover elkander. Achter de lage deurtjes in slot, de groezelig slappe gordijntjes leefde dag aan dag de sombere stilte van wezenloosheid. Vrouwen en mannen sjokten vóór zessen met den tragen gareelstap van afgerichte menschen naar de fabriek; en 't was avond, als zij hongerig en slap van de dagtaak terugkeerden naar die doode huisjes met hun norsche toegeveltjes van den dag.

De onbewuste roeping van den Huchter lag in het duizendoogig somber gevaarte op een half uur afstands nabij de stad gelegen, de groote hongerige menscheneter. Daar werd hun aller leven gemalen tot één lompen vorm, één looden kleur. Gulzig werd er den nieuwaankomeling het al te vurige bloed uit de aderen gezogen, dat zijn schitterende schelmenoogen dof en moe gingen staan, zijn veerende jongensgang sjouwerig gedrukt werd als die der anderen. En toch, ook die weer teelden weldra en kweekten nieuw leven voor de fabriek en leerden hun kinderen haar als hun eenig heil te beschouwen. Ook de vrouwen waren bruikbare werktuigen in den dienst van den duizendoog. Zij zaten in lange rijen over manden gebogen te pluizen, te lezen; en in den schafttijd waren zij nu en dan het belangwekkend middelpunt, waaromheen de mannen en jongens lummelden. Uit hun midden werd gewoonlijk de keuze gedaan van de moeders voor het volgend geslacht, dat aan den veeloog moest geofferd worden.

Kort na zijn moeders dood deed Peer Horris zijn keuze. Hij was de oudste van het nog overige zestal. Twee waren sinds vaders dood hun moeder bij hem voorgegaan, onwillig nog brekend uit hun broos bestaan, dat toch als beste uitzicht een schriele hongerstilling bood in vast werk op de stadsfabriek. Het vijftal, dat zich trots alle ontbering en ellende aan 't leven had weten vast te houden, trok nu in een andere hut, niet beter, niet slechter, elk in afwachting van zijn tijd. Peer Horris trouwde zijn uitverkorene, Jaska, in hetzelfde voorjaar nog. Zij was een bleeke, opgezwollen werkster, ouder, en van

nog zwakker, ontaarder geslacht dan hij. Zij bleven in 't oude huisje wonen en hielden Krukkemie.

Peer had er moeite voor gedaan bij den burgemeester en 't voordeeltje was hem gegund. Jaska bleef werken op de fabriek: alleen zij, die niet meer of nog niet konden, bleven achter. Krukkemie zou nooit iets kunnen; niemand dacht ook aan haar, het verwilderde kleine gedrocht, dan om te schelden of vloeken.

Als Peer en Jaska 's morgens in schemerige vroegte uittrokken naar hun werk, — of het droog was of regenweer, ook al woei er Noorderstorm of broeide een onweer in de lucht, — werd Krukkemie buiten het huisje gesloten: men kon haar nooit vertrouwen en de buurlui deden ook zoo met hun hond.

Krukkemie stapte mee naar buiten, loom hangend over haar houten stutten, die ze hoog moeielijk over den dorpel tilde. Het slot knarste valsch, Peer en Jaska gingen. Dan klikten de krukjes vlug twee driemaal over den steenen drempel en smoorden als gedempte zuchten in den rullen veldweg, die langs de hut naar een stukje aardappelland liep. Daar was een beekje de grens van den ontgonnen grond; tusschen de ijle takken van wat eikenhakhout gluurden geel de brem, zachtpaars de bloempjes van erica met haar grauwgrijs gestruik. De weg daarheen was niet lang en als er zomer was aan de lucht, dan stapten de krukjes hem welgemoed over, doken voorzichtig in de doorgaans lage beek; een aanzet, een zwier en dicht ineengedrongen, hoog op de helpende krukjes sloeg kleine Mie naar den heikant over, waar ze veilig was, alleen. Niemand zag het, hoe ze daar neerbonsde, log en lomp, languit, als de Oosterling, die zijn aarde kust. Het deed geen pijn, het was heerlijk aankomen op vrijen bodem; het was een morgengroet, haar eenige.

Bij goed weer was de natuur een heerlijk thuis; maar niemand wist beter dan zij, hoe weinig mooie dagen er zijn, hoe ontelbaar veel dagen van regen en storm, van kou en mist, die te leven niet waard zijn; want zij leed onder elk van die dagen of het een straf was voor haar alleen. Alle menschen hadden berging; ze stonden tusschen een beschutting van dikke muren, warm geademd door de groote alles-kracht in hun fabrieken; of ze hadden een eigen huis, een hutje maar en als de oude rinkelruitjes het hier en daar hadden afgelegd, dan weerde geel papier op hun plaats den storm van buiten; als er geen pannen den regen keerden, dan lag er warm een dekking van mos gespreid boven de leemen muren en natuur zelf verfrischte ieder voorjaar den glanzig groenen hoed van 't huis.

Een kort eind stadwaarts verwijderd van de arbeiderswoningen was het kinderasyl, een hut, niet grooter dan de andere. Het was als een pakhuis van meestal verwaarloosde kinderlichaampjes. Een groot ijzeren ledikant, goor en vunzig gestoffeerd stond in de lengte langs een muur van het ruime vertrek; het kon als 't moest zes zuigelingen bergen, drie aan drie als kleine tegenvoeters in hun pakje lompen tegen elkaar aangedrukt. Maar zelden ging de nering zoo voorspoedig. Ook oudere kinderen werden opgenomen, tot zij den leeftijd bereikt hadden, dat zij voor kleine karweitjes konden worden gebruikt in de fabriek. Houten bankjes rijden voor de grooteren langs de muren; een hoop kleffig zand lag in een hoek; om de kachel hield een ijzeren hek de wacht, dat tevens practisch diende, om er natte doeken over te drogen.

Toen de zomer om was en Krukkemie met moeite en gebrek ook den herfst was doorgekomen, toen alle dorre blaren waren ter ruste gegaan, toen de grond 's morgens hard en de hei wit beijzeld wakker werd, toen kon het vrije zwerversleven van Krukkemie niet langer duren. Een afdakje was nu geen beschutting meer als zomers bij onweer of slagregen; en op een morgen bij bar weer trok het meisje de stoute schoenen aan en klopte bescheiden aan dat herbergzaam oord. Nog eens, want een schreeuwerige stem, die zij binnen hoorde bevelen, had zeker haar aarzelend tikje overstemd. De kinderbewaarster, een hoekige vrouw met vierkante gebaren deed open:

„Wat mot je?"

Een paar nieuwsgierigen hingen aan haar rokken, gluurden naar buiten en zetten aanstonds een keel op:

„Hoe! hoe! de Kruk!"

En de kleintjes, die de k nog niet machtig waren, stemden in koor:

„Truttemie! Truttemie!"

„Nou, wat mot je?" herhaalde het mensch ongeduldig, de deur al half toekierend om den wind; „mot je de menschen afzetten, wat verkoopen soms, luiwammes, alla dan?"

Smeekend zagen de bruine oogen van het dakloos wicht op naar de vrouw:

„Ik wou er in" bad ze met aandrang.

Maar de kinderbewaarster beduidde haar snibbig, dat ze wel bijna voor niets, maar Goddank nog niet geheel gratis tobde: drie stuiver in de week!

Wie zou dat voor Mie betalen? Zij wist van geen geld. Zij balde in wanhoop haar kleine kleumvuisten, en het: „O" dat ze uitstiet, trilde van wraak. Daar was oproer in haar eenzaam zieltje, niet om 't gemis van dat geld, maar omdat zij niet was, als al die anderen, omdat zij niet werken kon, omdat zij elk ander leven, van een uit het dorp, graag had gewild, behalve het hare. Tegen de deur, die voor haar schraal krukkig figuurtje was dichtgeslagen, drukte zij zich aan. De pui er boven gaf een weinig beschutting tegen 't barre weer, want de drempel was droog. Maar zoo koud was het daar, zoo snerpend, vlijmend koud. In haar armen, slap hangend van de hooggeperste schouders over de krukken heen, in haar kleine opkrimpende vingers verstierf langzaam alle gevoel. Uit den grond rees alles doortrekkende waterkou op, die dampte in 't rond. De regen begon nu te kletsen, meeren en geulen plassend op den ongelijken bodem, waartusschen eilanden, kapen, landtongen en vluchthavens uitstaken. Belletjes borrelden op de plassen, stralen gutsten van de daken en de vinnige Noordwest joeg het vallende water als stof voor zich uit.

Het was niet veilig meer in Mie's wijkje. IJzige druppels sloegen tegen haar blauwkoud kleumgezicht; wat deed dat een pijn! Zij wendde het hoofd op zij; in haar onbeschutten hals vielen vrieskoud de dikke, haastige druppels.

Daar in dat huisje tusschen de boomen, die het zomers heel aan het gezicht onttrekken, zou misschien wel een veilige wijk voor haar zijn. Dorst ze maar.... Vrouw Kamp woont er; in 't dorp noemen ze haar Tanneke de Heks; een boos wijf is het, door ieder geducht. Zoolang Krukkemie weet heeft ze er gewoond, altijd alleen, heel alleen. Ze heeft een koe en een geit en een varken bij tijden en een stukje aardappelland; voor alles staat zij alleen — een duvelswijf was die Tanneke Brand, zeiden de dorpenaars. Het bijgeloof van haar tooverij was zoo ingeworteld in het volk, dat niets van haar afkomstig door een der dorpenaars zou worden aangeroerd. Geen Huchter liet zich met haar in en zij scheen geen mensch ter wereld noodig te hebben.

Krukkemie keek begeerig naar het huisje... binnen muren te zijn.... onder dak.... In haar keel, onder haar oogen krieuwelde het van medelijden met haar zelve, van verlatenheid, van kou en pijn; strak bleef ze uitkijken naar het bergzaam gebouwtje, zoo'n veiligheid, tot haar oogen branden van ingehouden tranen. Kom, ze zou maar durven, alleen onder het afdakje maar, tegen dien ijselijken regen beschut; zij vatte een kloek besluit en tripte met korte zuig- en plasgeluidjes op haar krukken er heen. Het was een zware tocht, op tegen den wind, bij iederen stap een kruk uit den zuigenden, zoemenden modder gerukt met hopeloos wringen van haar verstijfde lichaam op en neer. Het water gutste over haar heen, sijpelend af van haar druipende haren, haar kleumkoud paars neusje, haar klapperende kin. Toch was het nog verder dan zij had gedacht. Voor zoo'n afdakje was de moeite te groot; daar had je geen warmte van. Ze zou dan maar stil in den stal zien te glippen; misschien had ze den tocht wel niet ondernomen, als ze 't vooruit zoo had ingezien en dan met dien stillen schrik voor de rimpelige oude tooverheks. Dan was ze haast nog liever stil geleund gebleven tegen de dichte deur, die iets als van warmte gaf in haar rug met een berustend laten doen van regen en kou en wind, met in doffe onverschilligheid de afwachting van het opengaan van die deur, het wijken van haar steun, het klapperend geklik van de onmachtige krukjes

op den harden vloer en vlak den dreunenden bons na van haar hulpeloos hangend lichaam. Zou het dan uit zijn geweest voor goed? Zou je zóó dood kunnen vallen?

Toen zij na zachtjes de houten klik van de staldeur te hebben opgelicht, onhoorbaar met haar krukjes binnensloop en de warme levenslucht van het vee haar tegemoet dampte, vervloog weer in eens die zwarte gedachte. Bij 't dichtworstelen van de deur tegen de giering van den wind, hadden hengsels en slot toch gekraakt en Krukkemie's hartslag had een tik stil gestaan van schuwe vrees, maar toen er niets bewoog en geen verontrustend geluid kwam uit het huisje, herstelde ze zich. Langs de groote bonte koe, die rustig stond te herkauwen streek ze onbevreesd; daar was het het warmst en aarzelend bleef ze staan. Zij legde haar half bevroren handen langs den hals van het dier, dat over zijn gansche lichaam warmte dampte; met zijn groot starend goedig oog, keek het haar dom vragend aan en loeide eens, als om zich van een stoof of een kachel te doen onderscheiden. Achter het schot, waartegen zij wiegelend leunde, knorde een vetgemest zwijn, dat eerst rustig had liggen ronken. Het hief zijn stompen moddersnuit nieuwsgierig omhoog en uit twee kwebbelende schoorsteentjes blies heete adem naar boven. Na de eerste heerlijke weldoening van warmte begon het bij Mie te prikkeltintelen eerst in de toppen der vingers, in ooren en neus; dat werd als een felle brand, waarom ze wel huilen kon. Maar al de pijn werd in hetzelfde oogenblik vergeten, want de deur tusschen woonhuis en stal ging open en de gedrongen uitgemergelde figuur van Tanneke Brand tripte den stal in. Zij droeg een zware trog met varkensvoer hoog opgestapeld. Zij hield onafgewend het oog er op, om niet te storten van haar slabberigen overvloed. Met wat knieënstootjes werkte zij zich langs het luie varken naar den voerbak heen. Onhoorbare mompelingen prevelde haar bezige mond; druk bedrijvig gingen haar handen, tot ze een dor onderdrukt kuchje hoorde en over de schutting heen op half gedraaiden hals een druipnat hoofd haar zag aanstaren met groote bange herteoogen.

Ieder lijntje lag plotseling roerloos in het oude gerimpelde mummelgelaat. Stil hingen de handen, stil stond de grillige bocht van haar kromvergroeid figuur. Dat was een veeg teeken, stilte in dat beweeglijk oud vrouwtje. Daar moest in haar hoofd een verstijvende verwondering en verontwaardiging gaan: een vreemde eend in de bijt! vreemd volk op haar gebied! Gèen lijntje bewoog... De stilte maakte den tijd hoorbaar. 't Was een meesterlijk schilderij, een stuk leven aan den wand, 't waren verzoutzuilde menschen; een Hans-en-Gretel-hokje uit 't wassenbeeldenspel, 't was een effectmoment in het werkelijke, levenstooneel; — toen rees de hand op, de groote, grove, bedrijvige hand van het kleine gebogen vrouwtje; op en neer in duidelijke trilling wees een forsche roodgekorven wijsvinger naar de binnenstaldeur, de deur naar het huis en de rollende basstem van het vrouwtje beval: „er uit!"

Arme Krukkemie was nog zoo onder den eersten indruk van haar schrikverstarring; zij loenste loerend van de eene deur naar de andere als een dol gejaagde kip, die een vleugelslag links en een rechts probeert.

„Er uit?!" klonk het toen weer met verheffing van de oude knoersstem, op een toon, die een of ander „òf ik" als vervolg moest doen aannemen.

De krukjes klikten al, daar ging ze, het hart heel onder in de kloppende krukjes. In de deur, die aanstond, bleef ze even stil: Gezellig geraas van water, geknap van brandend hout, een lekkere harslucht als flauwe kerkewierook, geglans van koper en glimmende haardtegels, stemmend tot een groot warm thuisgevoel kwam uit het kleine kamertje. Armoe met een glimp van vroegere welvaart en een glans van helderheid, straalde als sprankels weelde. Zij zag, aarzelend vóór het drempeltje alles in een wazigen schijn van heerlijkheid, die haar oog besloeg.

„Vooruit!" dreef de oude.

Daar schampte een krukje langs den dorpelkant — een bliksemschrik — een rauwe gil....

Toen kleine Mie daarna weer de oogen opsloeg, bestreek een gloeiende hitte haar

linkerwang; zij zat bij den vlammenden haard; een wasemwolk steeg op uit haar natte plunje. Liefst was ze weer aanstonds in zalige droomen verzwijmeld: armen, die haar omvatt'en, gevouwen handen, steunend haar moeden rug en dichtbij in sprakeloos mededoogen die treurende oogen van een moedergezicht. Vreemd! .... neen, die waren het toch niet, die konden het niet zijn, die stalen oogen van Tanneke Brand, die ongedurig door de kamer waarden. Zij lagen koel besloten in de diepte hunner kassen en talrijke spoortjes groefden er rimpelig heen. Een kelderkou ging uit van dat steenen gelaat, zwaar geplooid en gevoerd; van den neus tot de verre mondhoeken waren streng en hard ingeëtst twee lijnen als halve manen, wier schaduw duister streepte over de lange mondspleet met zoo dunne lippen, dat zij schenen ingetrokken binnen den breeden tandeloozen mond. De onderkaak begon zijn werking weer, zijn rustloos zwijgend gewriemel. De vlammen knetterden door de knappende takken, het water stoomde er boven; in ieder tegeltje glom een vlam. De oude vrouw kwam scharrelen om den haard, haar korte stijfkromme armen strekkend naar den waterketel en opeens barstte ze uit:

„Op zij dan toch! je zit me in den weg! wat heb je hier te maken? wat kijk je zoo leeg? ken je niet op zij gaan? ken je niet wat uitvoeren? wat werken voor den kost? Daar!" en ze wees naar de blankgeschuurde tafel aan het raam, waar een bak ongeschilde aardappelen naast een ketel water stond. Hulpeloos zag het meisje naar haar krukjes om.

„Dom schaap, daar liggen ze immers! waar kijk je mee? je hebt ze er zelf neergegooid. Maar kleine Mie verroerde niet: hoe kon ze haar onmisbare steuntjes gaan halen. Dat scheen de oude toch in te zien; hoofdschuddend met zware zuchten kwam ze er eindelijk mee aandragen.

„Ala dan, maak je dan ook op en voer wat uit. — Kèn je niet werken?" vroeg ze schamper, toen het meisje op haar nieuwe plaats bij 't venster zat, werkeloos starend met bange oogen: „Ken je ook niet praten soms?"

Ja, praten kon ze wel, maar met zooveel angst in 't hart toch maar heel zachtjes.

„Ik ken niet werken," fluisterde ze, „ik heb het nooit geleerd."

„Zoo" — de oude stem klonk zacht gedempt, „zoo, en wil je wel wat leeren?"

Of ze wel wou? Plechtig knikkend met groote begeerige oogen beaamde de kleine.

„Komaan dan." De oude scharrelde uit de rammelende tafella een wiedmes te voorschijn en schilde vlug een aardappel voor, zij die het zestig jaar lang had gedaan. Als één los, lang slingertje viel de schil in een grillig figuur op de tafel; één, twee, werden een paar oogen uitgepikt:

„Zoo!" zei de oude, die uit den aard der zaak beter aardappelen schilde dan onderwijs gaf, en ze duwde haar leerling het mesje in handen.

Het was een heel moeielijk werk voor die ongeoefende kindervingers: zij schilden te langzaam, te dik, te ongelijk, te vuil, te afgebroken.

„Het staalt er nog lang niet op", zuchtte de oude na een poos; „maar ik heb wel beters te doen dan stil te staan. Doe je best er op; als je schadelijk schilt, zal ik je wel krijgen." Zij dreigde met haar wijsvinger en daalde het drempeltje af naar den stal. De deur bleef aanstaan achter haar en weldra hoorde men binnen het zuigend melkgeluid en het kletteren der dunne straaltjes in den emmer. Nu en dan plonste er als een triomfslag daartusschen een klaargeschilde aardappel in het water en dan telkens lachte de schilster even met de tanden op de onderlip en een optrekken der smalle schoudertjes, alsof het iets grappigs was dat luidruchtig werk van haar en half niet mocht. Maar er lag een blijde glans van trots over haar spits bleek gezichtje.

't Ging wel heel langzaam; de oude vrouw was al lang weerom en dribbelde ongedurig om de tafel heen, kennelijk haar ongeduld uitend. Eindelijk sprak ze het uit in ronde woorden:

„Is 't Godsmogelijk! hoe oud ben je, deern?"

„Twaalf jaar", zei Krukkemie zonder van haar moeielijk werk op te kijken.

Twalef jaar .... in haar herinnering ging het vrouwtje na, hoe het toen met haar was

gesteld: twalef jaar.... Daar stond een huis aan den boschkant en het kwam haar voor, alsof daar immer de zon had geschenen, of er altijd witte bloempjes groeiden op het mos om de boomen, of er altijd vogels zongen in de hooge toppen, van heinde en ver elkanders slag beantwoordend.

Twalef jaar! God, hoe levenslang was dat geleden!

„Toen ik twaalf jaar was," zei ze haperig, maar haar stugge aard kwam in opstand; wat had een wildvreemd kind er bij noodig, dat zij zoo vroeg, zoo jong en onervaren hulpeloos de slechte wereld was ingestuurd? Wat zou zij voelen voor het versleten verhaal van lang geleden miserie: een man gevallen bij Antwerpen, waar er velen vielen; een zieke zwangere vrouw door 't onverwacht bericht krankzinnig een viertal kinderen daken broodeloos. Zooveel ellende was er in den lande, zooveel gebrek en zooveel rouw! Een mensch van twaalf jaar moest zich zelf daarbij helpen.

Krukkemie had haar werk volbracht. Glunderig keek ze over den vollen ketel heen naar het wezenloos strakke gezicht van haar gastvrouw; onmiddellijk druk kwam de onderkaak weer in actie, geluidloos stil rumineerend al het gewezen levensleed.

„O, het een voor het ander, werk genoeg!" zei ze, toen Krukkemie beduidde, dat haar werk was afgeloopen. Ze droeg een mand kastanjes aan, wilde en tamme door elkaar, die uitgezocht moesten worden.

Een wilde, een tamme" lichtte ze toe, ze vluchtig opnemend en langs haar vingers weer in de mand latende glijden. Gelukkig kende Mie de kunst dezen keer.

De oude kookte den pot; er kwamen twee borden op tafel, alsof het altijd zoo geweest was. Het was een nooit beleefde heerlijkheid voor kleine Mie; allerlei ongekende dingen gaven een verfijnden smaak aan het gewone aardappelgerecht: er was niemand, die bij elk stukje haar vork volgde van het bord naar den mond en terug; zij at voor 't eerst de vrucht van zelfverrichten arbeid. en die schrale vrucht was gedrenkt in een saus, zóó vet, zóó dik en zóó bruin, — zóó moesten rijke lui eten!

In onverbroken zwijgen verliep de maaltijd.

„Ga nu" beval de gastvrouw, toen de vaten waren gespoeld en de borden netjes op het rekje stonden boven den schoorsteen; „ga nu" en ze wenkte haastig met haar vrije hand een streng gebaar: „het dorp heeft er niet mee noodig."

Krukkemie had iets willen zeggen; ze had het bedacht, toen ze zoo heerlijk warm en volop zat te eten, maar bij dat norsche gebaar, dat koude gelaat waren alle warme hartewoorden in haar hart gestold en als een weggejaagde vreemde kat sloop zij het huisje uit.

Vrouw Brand had voor het vertrek van haar beschermeling een ongelukkig oogenblik uitgekozen, althans als 't haar gemeend was, dat het dorp niet met hun vriendschap te maken had. Het werkvolk van de linnenfabrieken kwam juist in groepjes den weg af naar het dorp, moe van 't daggesloof, langzaam sjokkend als het veldvee, dat met hangende koppen stalwaarts keert. De regen had opgehouden, een vroege maan glimlachte koudbleek over de duisternis.

Klikklik, klikklik, Krukkemie stapte juist den drempel over; een paar hoofden loomden op, en een uit het werkvolk schold onverschillig voor zich heen: Luiwammesen!

Watte? was dat die dondersche meid van hen? moest die bij die oude tooverkol oploopen? ze was zeker niet sacrediens genoeg van der eigen; daar zou ze van lusten dan; ze zouden haar die kuren wel afleeren. Al zijn leven, je hebt ze dan nog in den kost; je houdt het mormel per gratie Gods en dan heb je er dat van. Afwisselend hielden Peter en Jaska het troepje met de uitingen van hun verbolgenheid bezig, die zijn oorsprong vond in hun bijgeloovigen angst voor Tanneke de heks.

De krukjes zeulden onderwijl door den modder en bereikten met moeite den straatweg, waar 't eenzaam huisje harer nieuwe beschermster een heel eind vandaan was gelegen. Toen zij het hoekhuis van de lange lage rij arbeiderswoningen bereikte, waar Peer en Jaska woonden, zag zij 't geflikker van de vlammen al door de ruitjes. Jaska legde vuur aan; een walmend petroleum-

lampje midden op de tafel poogde 't vertrek te verlichten: zij waren er dus. Argeloos, zich zelve geen kwaad bewust stiet ze de deur open en stapte binnen. Daar kwam de volle storm haar al tegen.

„Waar ben je geweest? geen leugens, hoor! jou satansche meid! Hebben we dat aan je verdient, dat je gaat konkelen met die duivelsche feeks, dat slechte vrouwspersoon, dat van den satan bezeten is. Watte? durf je soms nog te zeggen van niet?"

„Zei ik wat?" barstte de kleine uit; „ik zee ommers niets; 'k wist wat ik liever dee! Ik wil het gerust weten, waar ik geweest ben; der steekt niks geen kwaad bij, maar gullie, leelijke . . . .

De laatste woorden waren reeds overstemd door een nieuwe losbarsting der huisvrouw, die de haar toegeworpen scheldwoorden nu geheel overschreeuwde:

„Valsche krukkenmeid! gemeen kanalje, mot je me in m'n eigen huis beschelden, zal ik je eens zeggen wat je ben? zal ik het je eens precies zeggen?"

De volle laag van schimp en schande, maar half begrepen, kletste neer op het kleine ding, dat in een hoek over haar krukjes hing gedoken, stil bedacht op tegenweer voor 't geval de woorden eens tot daden mochten overgaan. Maar zoover kwam het niet. Honger maande Jaska midden in haar stortvloed van smaadredenen aan haar vrouwelijke plichten; zij sloeg aan 't werk, druk razend nog! hijgend tusschen haar woorden en eindelijk met sproeiend ongeduld porde ze haar man op, die heen en weer slungelde met een pijp in zijn mond. Hij vond, wat zij vond, alleen vond hij niet dien rijkdom van woorden.

Ja, Tanneke wàs een tooverheks, wàs een gemeene vrouw.

„Waarom?" vroeg het kind, onwillig aan te nemen.

„Waarom? waarom?" schokschouderde hij. „Wel, umdat ze-n-en kind het gehad en geen man. „Dáárom."

„Dáárom?" . . . .

„Ja dáárom, dáárom! en dáárom blijf je der vandaan, als je bij fatsoenlijke menschen in huis woont en je zet er geen voet meer, begrepen?"

Het kind gaf geen antwoord.

„Begrepen?" en de man knelde ruw haar spakigen arm, dien hij schudde.

„Au! lamelos! lamelos!"

Jaska kwam toegeschoten: „Watte! ondankbaar wurm! aardwurm! naar je nest; we moesten je ook nog den kost geven! beschimmeld brood is te goed voor je, mormel! naar je nest, zeg ik je; en zij dreef en schopte tot Krukkemie in haar eigen hokje verdween. Voor 't oogenblik was ze gered en honger had ze niet, dank zij de gulheid van Tanneke, de gemeene vrouw.

Een kind en geen man; wat Krukkemie al dacht, ze kon er geen aanknoopingspunten voor vinden in haar hoofd en zij, die geloofde of verwierp op eigen hoog gezag vond geen termen, om aan dat ruw gesproken vonnis waarde te hechten. Jaska, dat was een gemeene vrouw, dat was een. . . . heerlijk, in haar moede hoofd vloeiden terug al de aangehoorde scheldwoorden van zooeven en in stilte zei ze ze na, haat uitspuwend over de menschen. En al zeggend, na de vermoeienissen van haar eersten werkdag in het leven, al zeggend stil plezierig voor zich uit, zooveel leelijks sliep ze in.

Traag kroop het licht binnen, toen kleine Mie den volgenden morgen ontwaakte.

Licht al! met een schriksprong kwam zij overeind; niemand die haar gewekt had! Het huis was leeg. . . . hoe nu? zij hadden haar binnen gelaten! Zij kleedde zich vlug. De zon lachte weer buiten. Ze kon wel eens naar de hei gaan kijken; 't was zoo helder aan de lucht; dan naar Tanneke toe en werken.

De vlammen van haar werkvuur sloegen uit door haar bruine kijkers. Hoe heerlijk ruim was dat gevoel van iets te kunnen en nuttig te mogen zijn. En dan, misschien zou ze het wel eens durven vragen van een kind en geen man en een gemeene vrouw zijn. Misschien later eens, nu nog niet. Zij was gekleed en rinkelde aan de voordeur. . . . wat ging die stroef! Zou ze 'm moeten tillen? Zou die vastgevroren zijn? Op eens weet ze beter, ze hebben haar opgesloten, de valschaards!

Wacht maar! Zij wringt en zij beukt, geen

mensch die het hoort; zij gilt om hulp: „Brand! brand!" met volle keel. Niemand. Zij rukt het venster open, dat de ruitjes rammelen; zij meet den sprong en tranen van machtelooze woede wellen in haar oogen, als zij zichzelf bekent, dat haar misvormde, krachtelooze beenen niet durven, niet kunnen.

Dan barst ze uit in wanhopig geschrei: God! God! wat een valsch geplaag! wat schrikkelijk heeft ze het toch! Hoe haat zij iedereen, iedereen! Als die bui wat bedaart, merkt ze dat een ijzige kou uit die heldere lucht door 't open venster naar binnen valt. Dan maar weer toe; en zij zit er achter te gluren op den stil verlaten weg naar de effen toe-huisjes van tegenover. Zij denkt hoe het nu zijn zou, als ze was zooals iedereen en dat ze dat nu nooit worden zal.... of in den hemel wel.... als er een is.... Wat zou er boven dat blauwe zijn? de werkelijke hemel? zoo licht als de sterren, die kijken door de gaatjes van een zeef, die de menschen al hemel noemen, en 't is dan nog maar de vloer er van. Wat moet het er schitterend zijn! Zij stelt hem zich voor als de kerk in 't oneindig groot; maar de pilaren zijn er als kolommen schitterend water, helder doorschijnend. Er is geen grond maar blauwe ruimte, daar je in zweeft; het licht is vloeiend goud; en waar je maar wil fladder je heen; 't is oneindig ver zóó naar alle kanten. En alle heiligen in schitterende kerkekleuren lachen je toe. En God, die er boven zweeft, lacht. En overal is het warm.... Zij bibbert.

Moet ze hier zitten zonder vuur in de kou? Ze scharrelt rond naar turf en hout en zwavelstokken; dan het kunststuk om er vuur van te krijgen dat hielp een uur voorbijgaan. En toen er een warme gloed in het kamertje straalde, ging de tijd veel gauwer. Kleine Mie troostte zich met de bundeltjes sprokkelhout, die Peer laatst Zondag voor de heele week had verzameld.

Op den tijd van het rijke aardappelmaal van gisteren ging stil geniepig een worm aan 't knagen van binnen en Krukkemie bedacht, dat ze van morgen geen brood had gekregen. Zij onderzocht alle holen en gaten en vond een restje broodpap haar schamel misgund deel van den vorigen avond; het maakte haar ijzig van binnen, maar zij at het heel; het kwam haar toe en ze had er honger naar.

Toen Peer en Jaska kwamen sloop Krukkemie naar haar afgeschoten hok en hield zich slapende. Zij wachtte met kloppend hart, wat er nu wel gebeuren zou; maar er gebeurde niets en den volgenden morgen ging haar vroeger leven zijn gang, of de buitenaf gebeurtenissen dier twee tusschendagen er niets mee hadden te maken gehad. Alleen keken Peer en Jaska nog valscher en geniepig zonder woorden of reden kreeg ze nu en dan een duw gevaarlijk voor haar wankel evenwicht.

Haar eerste gedachten, toen zij weer vrij en verlaten buiten stond was wel naar vrouw Brand te gaan, waarnaar ze gisteren zoo verlangd had, maar nu ze vrij was te gaan, kwamen er heel andere vreemde gewaarwordingen van angst en verzet in haar op. Toen ze gisteren zoo voor 't venster in de lucht had zitten kijken, had ze ineens weer gezien het oude zachte rimpelgezicht in moederlijke liefde over haar heengebogen, het visioen van haar wegzijn na dien val. . . . en zóó was ze aan Tanneke blijven denken. Nu was alles weer werkelijkheid: guur en ruw waren de trekken van het nummelend gezicht, hard en grof die roodgekorven handen, schril en barsch de gebroken-test geluiden van haar stem. Geen vriendelijk woord was over haar mond gekomen den ganschen dag geen één. En daar de zon weer lachte trok het zwerversleven en wenkte de hei. De wind van gisteren had al het gevallen water daar al verwasemd; het was er korrelig droog en rul. De dag was mooi en zacht als zelden in November; de lucht was grillig klein-wit-bevolkt met opkomende schapenheiren aan den horizont, die aandreven en verstrooid werden over de groote blauwe wei en zich dan vormden in de fantasie van den toeschouwer tot wonderlijke dingen. En als die ijsbergen, die tooverpaleizen, die monstertronies in de wolken, zoo vreemd werden er denkbeelden geboren over nooit bedachte dingen in den altijd bezigen geest van het werkelooze kind.

Waar had Tanneke Brand dat kind vandaan? Had ze het gestolen, dat ze daarom een ge-

meene vrouw was? En waar hadden anderen de kinderen vandaan? Gaven die er geld voor? Neen, want de allerarmste hadden er meer dan hun lief was. De pastoor preekte soms in de kerk, dat ze des Heeren zegen waren en moeder Horris zei, dat ze een bezoeking waren van God. Daar had je 't weer, dat de menschen er niets van wisten en maar wat kletsten over hun lieven Heer. Zou die er zich heelemaal wel mee bemoeien? — Wat was het mooi en statig in de lucht, en op eens moest ze weer denken aan den hemel. Ja God zou zich wel met de menschen bemoeien; hij zou ze wel zien en wel zegenen en ook wel bezoeken, ochheer, zooals hij haar deed. En plotseling zacht gestemd vouwde ze haar handen als in de kerk tot een onbedacht spontaan gebed: „Lieve Heer, voor mij zou het zegen zijn; ik heb niemand om lief tegen te zijn; stuur mij een kindje, maar zonder man." — Och zij had er niet bij te verliezen, men schold haar toch al gemeen. En als ze dan goed bij Tanneke had werken geleerd, wou ze graag ook alleen met het kind in een huisje wonen en met die vreeselijke menschen niet meer te maken hebben, als Tanneke zelf. Ja, morgen moest ze weer flink aan 't werken gaan.

Vol van die nieuwe gedachten bezag ze alle dingen met een ander oog: de blauwe lucht, de witte wolkjes, het grauwgroen fijn heidekruid, het water van kristal en de glimmende kiezeltjes op zijn bodem; een ongekende mooie harmonie zong in haar ziel, haar kleine ontluikende vrouwenziel.

„Zoo, onnut wezen," luidde 's avonds de onvriendelijke begroeting, waar heb je uitgehangen?"

„Buiten!" zei Krukkemie droogjes.

„Zoo buiten! Ben je niet bij de tooverkol geweest of belieg je me weer?

Mie loog nooit, dat had Jaska kunnen weten; even kwam nu toch de lust in haar op, het voor dezen keer eens te doen, te plagen, dat ze er wel was geweest, maar och, 't was haar te min, daar! Zij zweeg maar nam zich dubbel voor, morgen toch heusch naar Tanneke te gaan; en toen ze wakker lag te denken in het holzwart van haar afgeschoten hok, dat vroeger een afdak was geweest en nu gebrekkelijk met leem en planken was dichtgebouwd, zuchtte ze diep over dezen verloren, vermorsten dag. Hoe had ze haar volgend bezoek nu zoo moeielijk gemaakt; zoo tobde ze, tot slaap berouw verjoeg.

Het was een moeielijke tocht den anderen morgen, en alle moed moest eerst bijeen gegaard, eer kleine Mie het klopje waagde aan het heksenhuis.

De welbekende verroeste stem riep: Binnen" en toen de deur geopend werd, vervolgde de oude vrouw met den rug naar hàar bezoekster gekeerd zonder omzien: „Zoo ik dacht dat het je niet bevallen had; ben je er nu toch weer? vooruit dan maar aan je werk." Haar duim wees over haar schouder heen naar het plekje bij het raam aan de blankgeschuurde tafel, waar het mandje ongeschilde aardappelen, de ketel water en het wiedmes lagen alsof ze al dien tijd op haar hadden gewacht.

Een blos van trots en blijdschap kleurde de wangen van het kind, dat er werk op haar te wachten stond; haar onbeholpen koude vingers beefden van gretigheid, graaiend naar den diksten gladsten aardappel uit het mandje. Het leek haar al vlugger en beter te gaan dan den eersten keer, en groot was haar ontmoediging, toen de oude, vluchtig woelend door de schillen, bits bemerkte:

„Dacht je, dat ik geen varkensvoer genoeg had? Eikels en wilde kastanjes in overvloed." en zelf, zoo dun als papier een schilletje afkronkelend: „Zoo!"

Krukkemie was in een harde school. Te midden van haar zelftevredenheid zóó teleurgesteld, zóó vernederd te worden! Zij deed nu weer langzaam voorzichtig en het duurde lang.

Toen kwamen er wortels, die ze schrappen leerde; dat was eerst moeilijk werk! en uien, die op een vreemde, vernuftige manier op zijn gauwst in heel kleine stukjes moesten worden gesneden. Ongekende tranen sproeiden op in de vurige bruine oogen, geen tranen uit den treure, geen tranen om heerlijkheid, echte, onvervalschte rechtstreeksche tranen van werk, waar je om lachen kon, terwijl ze vielen.

Toen het eten te koken hing, nam Tanneke haar breiwerk op en kwam aan 't venster tegenover het meisje zitten en zij zette haar schorre stem schrap, om 't geklapper van de naalden te overstemmen:

„Alle miserie kan worden geweerd of verlicht; alleen voor die niet werken wil, blijft het leven een hel," leidde ze in, wat ze het meisje te zeggen had en lang overdacht had in zwijgen.

„Ik wil graag werken," zei het kind in protest.

„Waarom kwam je dan niet?"

„Ze zeien, dat het niet mocht." Een blos van schaamte schuimde haar naar 't hoofd om de halfheid van waarheid, waarin zij zich redde.

„Waarom niet mocht?"

„Omdat.... omdat.... men niet bij waarzeggers en toovenaars te rade mag gaan," zei de kleine angstig in half gefluister en ze liet er onmiddellijk verontschuldigd op volgen:

„'t Staat zoo in den catechismus, daarom zeien ze het!"

Er kwam geen antwoord; maar het oude verfrommeld gelaat verschrikte het kind niet, als het veel deed, schoon het nu toch heel ernstig en onbegrijpelijk was. Alleen de stilte was zoo bang en, moed vattend, vertrouwelijk, prikkelend tot een weerwoord, vroeg het kind zachtjes: „Is wel?"

De naalden klepperden niet meer; het breiwerk lag roerloos in den schoot der oude en roerloos stond haar beweeglijk mummelgezicht.

„Ik zal je een verhaal doen," zei ze met een stem die van een ander leek. „Daar was nog eens een meisje, dat heel eenzaam en heel ongelukkig was op de wereld. Heel vroeger had ze het goed gehad, veel menschen om haar lief te hebben; die waren allen van haar weggenomen. In plaats daarvan kreeg ze toen een schitterende omgeving van hooge menschen; ze zag dingen zoo prachtig mooi, als je niet droomen kunt; ze hoorde woorden, niet om te bedenken: alles was vreemd en verwonderlijk en vloeiend van overvloed; en toch kon het haar niet voldoen. Die stijve groote menschen telden haar als het stof onder hun voeten; het wemelde om haar en toch was ze alleen. Zij zag of hoorde niet meer het schoon, dat toch werkelijk was: zij werd blind en doof van verlangen. Zij bad God alle dagen met heel haar ziel, zij bad en zij bad, zij smeekte hem met al haar lieve, dringende woorden, want zóó kon het niet blijven.... zij wilde er alles voor doen.... er kwam geen verandering. Toen eindelijk na heel lang wanhopig wachten is zij den duivel gevolgd die wenkte vol beloften.... Het had er eerst niet veel van, maar toch hield hij woord.... hij gaf haar een groot, groot geschenk.... waarvan ze later wel eens dacht, dat 't ook van God kon gekomen zijn....

„Een kindje!" blies Krukkemie, haast ademloos van spanning.

Er ging een schok door het dorre gekromde lichaam; het grijze hoofd boog op, de diep gezonken oogen staarden wijd naar het meisje.

„Wat weet jij van het leven? Wat weet jij van een kind? verweet ze hartstochtelijk. „Ik wou maar zeggen," dat was de zachte vreemde toon weer van haar stem, dat God òf de duivel zoo betrekkelijk is bij ons menschen. Wie zal het uitmaken van ons die hen niet zien, niet hooren, niet kennen. Wij praten anderen na en dat noemen wij gelooven.... Ik wou maar zeggen, dat Tanneke de heks bij wie je te rade komt, na ongelukkig te zijn gebleven, al bad je tot God, je iets geven wou, om het zure leven mee te verzoeten: dat is werk.

Het laatste woord stelde Mie toch te leur, maar nogmaals verzekerde ze met haar ernstig trouw gezichtje, dat ze o zoo graag wou leeren werken. En van dat oogenblik was vast de bond gesloten, de stille bond der zwakken, om 't leven baas te blijven.

Elken morgen als het dorp was leeggestorven, stapte de gebrekkige aehterblijfster naar 't eenzaam huisje van haar helpster heen. Zij leerde alles; nooit ging het vlug genoeg naar den zin der oude, die haar eigen leeftijd vergeten scheen. Want er was een andere tijd gekomen en aan dien hingen al haar gedachten, al haar herinneringen; dat waren de twintig jaren, dat het groote geschenk had geduurd; toen was het als al

het andere wreed van haar genomen en zij was gebleven, of ook alles stierf in haar, alles behalve het beeld van haar Leo. Als een heiligdom stond het gansch alleen in haar wijde hart en elke dag zette een edelsteen bij aan den goudglanzenden schrijn, die hem omgaf. Hij was zoo goed, zoo groot, zoo edel geweest, haar Leo. Hij had aan haar leven waarde gegeven door dat korte febrile leven van hem. Soms had ze 't zich bloedig verweten, zijn leven te hebben geboren, gekweekt en gelengd, want hij was toch een verschoppeling onder de menschen. Hij had geen gezondheid gekend, geen vriendschap, geen aanzien, geen kans op geluk. Arme jongen! hij had van zijn moeder een ziel geërfd, die honger en dorst had, een ziel met een onbewust streven, dat onherroepelijk gedoemd was te stikken in den modder van zijn schandestaat. En toch had zij hem gevoed, verpleegd, had zij hem jaren aan den dood betwist, vechtend met een waanzin van jaloersche liefde om zijn teer behoud. 't Had alles niet mogen baten. Tientallen van jaren moest zij weer alleen het leven dragen, alsof zij een maaksel was van ijzer of van steen, een rots van graniet, eeuwig ten spot van de stormen, een rouwpyramide, berekend op 't verdelgingswerk van den tijd. Zij had zich in haar huisje opgesloten met een eigenzinnig verlangen naar dood zijn, met een onoverwinnelijke wereldverachting, krom van 't slooven voor dat kind, oud van verdriet, grijs van zorg, en de wereld, die den smaad, gemist te kunnen worden en voorbijgegaan, niet duldt, wraakte haar kluizenaarsleven en noemde haar heks.

„Zij is een tooverkol; ze kan je aan den duivel verkoopen en het grootste kwaad met je doen. Denk je dat we ....” gewoonlijk stokte de reden van Jaska in een halve bedreiging, want angst en eigenbelang vochten in haar een steeds onbeslist blijvenden strijd. De tooverheks werd haar nachtmerrie; zij was in een staat van hevige prikkelbaarheid; soms droomde ze, dat haar huis een rondedans deed door de lucht of als een pijl geslingerd werd naar de onderwereld; den volgenden dag moest het pleegkind van al die saturnaliën het gelag betalen. Soms kwam ze nog tintelend van een slag bij Tanneke gevlucht en vertelde, schor van woede, wat men haar, weerlooze, weer misdeed.

„Het was je beter nooit geboren te zijn”, gaf de oude als schamele troost.

„Waarom ben ik geboren?” vroeg het kind eens terug, haar kleine ziel in opstand.

Waarom? Waarom komt een boom uit een pit? Waarom zijn er muizen en rupsen geschapen? Waarom zijn de nachten donker? Waarom heeft Leo in lijden geleefd? Moet gij aan God de wet stellen, kind? Wie zegt, dat Hij je schiep voor je zelf? Leo heeft Hij voor mij gezonden, het arme lam, zoo geduldig heeft hij geleden, zonder hoop, zonder een straaltje vreugd in zijn leven.

„Maar ik?” hield de kleine aan, overstelpt door dat wanhopig gevoel, dat zij dan toch geheel overtollig was in de wereld. „Voor wie dan?”

„Voor mij misschien”, zei het vrouwtje met moedige zelfoverwinning; toch maakte 't haar korrelig en ze liet er onmiddellijk een straffe berisping op volgen. Maar 't ijs was gebroken tusschen hen en langzamerhand bij kleine, kleine proefjes, leerde Krukkemie Leo kennen, den eenig altijd goeden mensch, waarvan zij immer hoorde. En ook zij zette op 't braakland van haar hart een altaartje voor hem op.

Het was een bar koude winter, weken duurde de vorst. Het huisje van vrouw Brand was bij die barre kou heel moeielijk warm te stoken. De oostenwind scheen haar schoorsteen niet te bevallen en bovendien waren er vele kerven en reten in de ouderwetsche muren en gaapte de deur met een breede spleet. En het vroor zoo hard, dat Tanneke stroo bond om de stammen der jonge kastanjes achter haar huisje, dat hun jeugdig sap niet bevriezen mocht. „Een mensch z'n bloed zou stijf worden van binnen” zei ze telkens, haar handen wrijvend, die stijf en pijnlijk van levenloosheid waren, haar beenen reppend, die den dienst wilden weigeren. Meer en meer kromde haar hoekig kort figuur naar den grond en in haar rug knoerste het valsch bij ieder zelfvergeten bewegen.

„Met 't zachte weer zou 't wel weer schikken”, dacht ze, maar toen de dooi inviel,

den eersten morgen zonder bloemen op de ruiten, vond kleine Mie haar meesteres in 't bed-alkoof, verstard en krimpend van de pijn.

„Wie haalt er den bosdokter van de fabriek?" vroeg het kind in nood.

„Geen dokter", weerde de oude, „ik wil wel dood en al wou ik niet, dacht je, dat ze je 't leven konden geven. Leo is toch gestorven."

Wiegelend boven haar krukjes, stond ze besluiteloos wat te zeggen, wat te doen?

Toen vroeg de zieke zwakjes: „Weet je nu, waar je goed voor ben?"

Krukkemie knikte en ging aan den arbeid. Zij deed nu alle werk alleen; het loopwerk, het vegen, het schoonmaken van den stal waren moeielijke oefeningen voor haar en zij verzon er allerlei middeltjes op. Het stemde haar vroolijk dat alles gereedelijk ging, zonder norsch gebrom en telkens onder 't werk door kwam er een straatlied of een orgeldeun in haar hoofd op, die ze gauw smoorde in haar keel. Het was een heerlijke voldoening te kunnen denken, dat ze nu dan toch ijselijk noodig was, hoe moest dat anders gaan?

Eentonig gekreun klonk uit de bedstee; de zieke weigerde alle eten; dat ontstelde het kind weer. Kon zij dan niets doen? Niet helpen tegen de pijn?

„Moeder Horris kookte kruiden", zei ze „en toen dat niet meer hielp, liet ze den bosdokter komen."

„En moeder Horris is dood gegaan, dat kan ik zonder den bosdokter", zei de oude halsstarrig, „maar daar zijn we nog lang niet aan toe. Dacht je, dat je zoo gauw dood ging? Leo voelde het komen. Nu is het gedaan, zei hij 't laatste uur voor zijn dood; toen had hij vijf jaar als een martelaar geleden en als een held.

Beiden dachten na aan Leo, de hoogste volmaking. Het was voor de zieke een les die opgegraven lijdensgeschiedenis van haar zoon: zonder klagen, zonder morren, zonder ooit recht of rekenschap te vragen van zijn Lotsbestuurder, was hij een langzamen folterdood gestorven, vóór ooit met volle borst geleefd te hebben. Het kreunen zette niet weer in en bij de beklemmende stilte besloot Mie na volbrachten arbeid maar te gaan.

De ziekte en stijfheid bleven duren, hoe zacht het weer ook werd. De zon kwam nu al op, als 's morgens het dorp uittoog naar den arbeid en op haar krukjes stapte de jonge versmade kracht naar haar eigen werk met een weeë smachting naar lenteadem, als het gouden rood voor haar opsteeg in zachte zwelling.

Wat blies de wind voor een lied op zijn machtigen hoorn? Wat floten de vogels voor oude melodie? Wat gieterde de beek zoo bekende tonen? Dat was de harmonie der natuur, die slapende vragen en zwijgende zuchten wakker riep. Het blij geglans, dat om de binnenwarmte in den voorbijen winter om 't helder geblink van 't koper en de tegels aan den haard, om den gegunden maaltijd, om 't trotsch gevoel van werken kunnen haar vroeg ernstig gezichtje had verhelderd, bleekte op als de maan bij 't weerkeeren der lentezonnesteking. Haar verlangen ging uit naar 't oude stil liggen denken met onbewust een weeë zoetheid van wachten.... waarop? waarop!

Droevig peinzend kwam ze dan in het oude dompige molmige huisje van ziekte aan en sprak niet, uit vrees het huilen in haar binnenste te verraden.

„Ga maar weer vagabonden naar de hei", zei de oude eens ongeduldig, de reden dier somberheid gissend.

„Vagabonden?" vroeg het kind op een toon van verwijt.

„Heb je er soms ooit iets uitgevoerd? Je kon je vingers niet bewegen toen je bij me kwam. Je zou er toch bezems hebben kunnen snijden en binden. Maar dat zat er niet in.

Bezems snijden en binden.... kleine Mie had er werkelijk nooit aan gedacht en nu schaamde ze zich; maar sterker dan schaamte rees er een nieuwe gewaarwording in haar op, al deze dagen reeds onbewust rondgedragen en plotseling scherp gevoeld als een vreeselijke ontdekking van komend lijden. Zij had niet naar werk gesmacht, dàt was het niet, dat wàs het niet, dat kon haar ijlte niet vullen, dat kon haar bijstere zucht niet voldoen, dat kon het groote, ontzaglijke zwartspook van haar leven niet meester worden. En op eens viel het haar weer in wat ze gedacht had in haar vertrouwde slaap-

hok den avond van dien dag, dat Tanneke Brand haar voor het eerst een verhaal had gedaan: Daar was eens een meisje.... het wonderlijk sprookje van het groote geschenk dat van God of den duivel kwam. Daar was geen sprake in van werk, van werken. Hoe was het ook weer? Zij smachtte, zij kon het niet dragen zoo.... vroeger had ze het beter gehad, veel liefde om zich heen; die was van haar weggenomen. Liefde!

In haar vroeg rijpende hersens, die voor het gansche stil en traag gebleven lichaam steeds alleen werk hadden gedaan, ging een licht op, dat koud scheen over den eeuwigen winter, die er zou duren in haar verongelijkt hart.

Sinds bleef zij haar werk doen, stil gelaten, met dat schrijnend hunkeren van binnen, waarvoor geen lediging was. Nooit kwam de gedachte meer bij haar op aan prettig eigen werk, dat haar wachtte. Nooit zag zij meer op naar het blauw en het goud, dat zwom aan den hemel met die zoete verwachting, dat het in haar ziel zou plonsen en wegwasschen het vuil en het roet, dat er kleefde om de menschen. Want de hemel kon het niet en aan de doode dingen was het niet gegeven: de menschen alleen stichten leven en dood bij elkander van binnen.

Toen gebeurde het vreeselijke.

In een zoele voorjaarsnacht werd arme Krukkemie uit haar heerlijk verloren liggen in pijn- en gedachtenloozen sluimer gewekt door rauwe verscheurende kreten. Haar eerste beweging was, haar ooren te stoppen, om dat ijselijke weg te weren, maar het gillen drong langs de versperrende handen, het sneed door haar angstig afgewend hoofd, het drong haar in merg en been, den slaapsoezel uitdrijvend voor klare wakkerheid.

Het was het gebrul van een varken dat het mes op zijn keel voelt gezet; toch was het meer menschelijk geluid. Vermoordde hij haar? wat kon er voor vreeselijks gebeuren. Zij tastte in doodsangst naar haar krukjes op zij van den stroozak en waagde zich naar het alarm.

Stommelend door het duister, vaagde haar hand naar de deur.... het wild geschreeuw hield in en instinctmatig door den terugslag getroffen bleef ook het kind bewegingloos in gespannen verwachting. Door de reten van de slecht sluitende deur zag ze nu een flauwen schijn van licht en na even een gestommel in zwijgen hoorde zij een onbekende stem, die sprak op gedempten toon; zij verstond de woorden niet, maar een heesche klaagtoon zette in met huilen en zij hoorde haar naam tusschen vloeken. Zij kon zich later de volgorde der dingen niet meer herinneren; alles gebeurde zoo schielijk in hetzelfde moment: de deur werd ingetrapt en als een wild getergd beest schuimbekkend en met bloedig gebalde vuisten stoof Peer haar te lijf.

„Jou schuld is het, jou schuld!" brulde hij en hij vloekte met een wreedheid in zijn stem, die haar als laatste gedachte gaf, dat 't nu dan toch met haar gedaan zou zijn.

Met een vreeselijk gevoel van over haar gansche lichaam gekneusd te zijn kwam ze bij uit een zalige verdooving. Wat was er dan toch gebeurd? O, en ze was op haar hoofd gevallen, daar gloeide en bonsde het; zij was geschopt en getrapt. Wat had ze dan toch gedaan om zóó mishandeld te worden! Het voelde aan, alsof alles gebroken was.... zou ze nu doodgaan? Toen kwam er iets vochtigs aan haar lippen, zij sloeg de oogen op en zag dat een vreemde vrouw, over haar gebogen, haar een kommetje water te drinken voorhield, en zij dronk met groote gretige teugen, want in haar keel brandde het. In de nevenkamer was gestommel; daarbij kwam alles weer duidelijk terug in den geest van het kind: het rauwe gillen, hoe ze toen was opgestaan en ademloos stond te luisteren aan de deur. En toen: 't is jou schuld, jou schuld! had hij geroepen en haar half dood geranseld. Ze greep naar de handen van die vreemde vrouw, die haar weer verlaten wilde en vroeg met aandrang! „Wat is er dan toch gebeurd?"

„Het kind is geboren, een arm klein jong, dat geen beenen heeft, ochheer!" zei de onbekende. „Slaap jij maar weer; jij kunt het toch niet helpen, stakkerd." En zij ging; ze moest naar het kind.

Zonder beenen.... zonder beenen!.... nog erger, nog ellendiger dan zij! Groote God, hoe vreeselijk! en ze zeiden dat het haar schuld was? haar schuld?....

Het was alles meer gedacht dan gevoeld in haar; zij had een onweerstaanbare behoefte om te vragen, dat men haar verlichten, haar verklaren zou, uit te hooren, wat niemand zei, al prevelde ze het al zachter kwijnend gevraag: haar schuld?

Toen kwam er in de verte een lichte verschijning, die opging als de maan in middernachtelijk duister en naderend langzaam wies tot een schitterende bundel van licht en middenin lang en slank, een bekende figuur. Dat was Jezus, zooals zijn beeld was gebrand op 't glas van een kerkeraam midden boven 't hoofdaltaar. Hij droeg dezelfde rood en blauwe kleeren met de slanke plooien, waaronder zijn witte voeten uitschreden, onbedekt; maar bovenal had hij hetzelfde mooie kalme liefdegelaat, den vredelach, die balsemtrek van mededoogen; zijn armen waren uitgestoken, tonend de blanke palmen zijner uitgestrekte handen, kom, zie mij, heb mij lief!

„Leo!" fluisterde het meisje.

Toen ging de glorie tanen, maar de man bleef dezelfde; alleen de oogen zagen droevig en duister, die heerlijke oogen van licht. Er zweefde een zacht, slechts half bedoeld verwijt in, dat geen krenking beduidde en geen wederdroefenis stichten wilde, een nieuw en grooter, inniger medelijden dan te voren. Zij las het duidelijk en had willen schreien al de tranen van haar leven; maar zij was zich zelve niet en bleef stil, terwijl de Man haar handen vatte en sprak van het groote geschenk. Eens had zij dat immers begeerd met al de vurigheid van een spontanen wensch; eens had zij immers gebeden....

Met een sprong vloog zij overeind: Een kind zonder beenen.... zij gebeden.... zij gewenscht! God! God!

Het heerlijke licht was weg met den geur en de warmte, die het had meegebracht. Er was niets meer, niets dan in het komende morgenlicht de vreeselijke bewustheid der dingen, de drukkende onbegrijpelijkheid van wat waarheid was.

Met haar verpletterende gedachten als een vreemd iets van binnen, lag ze te luisteren naar belangelooze morgengeluiden: kwetterende musschen, een hond die blafte, 't gekraai van hanen uit de verte in tweegesprek of 't openen van een voordeur, die weer dichthengelde en daartusschen als een korte, schrille toon 't geklets van vuil water, naar buiten geslingerd; de roestige ketting van een put in de buurt, die knierste al op en neer; 't gestommel van haastige menschen; en eindelijk de groote uittocht, stampend langs het huisje op den harden straatweg, lang naklinkend uit de verte.

Zij lag steeds onbeweeglijk, alsof er van haar nooit meer iets uit moest gaan, alsof de dingen zonder haar toedoen aan haar gebeuren zouden. Er waren nu weer stemmen in de kamer naast haar hokje, ééne; die huilerig klaagde, één ongewone, die nu en dan iets zei, meest korte woorden. Haar lage toon was hier en daar verstaanbaar.... „helpen?.... zoo goed?.... slaap.... nog een kraamvrouw en toen heel duidelijk: nu tot van middag dan; dan mot je ook wat geslapen hebben."

De ringetjes van de beddegordijn schuurden over de ijzeren staaf, de deur gaf twee geluiden, en lang was het stil. In die kalmte vond Krukkemie haar gedachten weer; uren kostte het haar, eer ze met zich zelf tot een besluit was gekomen.

Zou Jaska slapen? zij legde het oor tegen den dunnen leemwand, maar hoorde geen geluid. Zij zette haar handen schrap, om zich op te richten en onderdrukte met moeite een schreeuw van pijn; zij was als lam geslagen; haar rug scheen gebroken; dat herinnerde aan wat er dien nacht met haar zelf was gebeurd en dat in haar denken was ondergegaan bij zoo oneindig veel erger verschrikking. Zij bond haar kousen onder de krukjes en kleedde zich zittend op haar stroozak. Moeielijk kwam ze op de been, maar de proef gelukte: onhoorbaar zacht als boosdoende menschen slopen de geschoeide krukjes over den harden vloer. Voor zij de deurklink oplichten kon moest zij even rusten; het was of de adem stikte in haar keel; in korte tempo's vreesachtig voorzichtig werd de deur geopend. Daar lag een sombere roerlooze stilte over het kamertje; vóór de bedstee met gesloten gordijnen stond een ijzeren schommelwieg in onbeweeglijk evenwicht. Een rimpelig klein, rood kaalkopje

stak boven de dekentjes uit. Arm klein onnoozel ventje van vloek! Nu voelde hij zich niet te beklagen; nu was hij niet minder nog dan een prinsje, op dons gevleid. Hij had geen vermoeden, hoe vreeselijk het leven is voor zóó misdeelden.

Maar later — later! Arm klein wanstaltig wezentje, waar moest hij zich bergen voor wat er hem wachtte aan valsche kwelling, bespotting, verlatendheid en knagende onvrede met zijn lot?

Tusschen een gapende reet van de beddegordijn had Krukkemie een kijk op Jaska, die sliep. Om haar open mond, over haar gansche bleeke gelaat, dat nauwelijks afstak bij de goore beddebedekking, lag sterker dan ooit die lijdende kwijnende trek van alles-om-'t-even.

Levenszatheid grooter dan eenige boosheid in haar, grooter dan eenige smart.

Zij sliep; nu kon het gebeuren; en, hangend in haar werkschort, waarvan zij de uiteinden tusschen de tanden klemde, bracht ze het korte stompje vleesch, dat leven wilde, maar zeker niet zou willen, als het wist hoe vreeselijk een ramp het uit natuurdrift begeerde naar buiten. Daar scheen de zon. Het Hucht was leeg en doodsch. Een stemmetje in haar schoot gaf lijmerig ongenoegen te kennen.

„Stil maar, lieverd, zoet maar, 't is zoo gedaan." Maar het ventje zet een keel op; het hangmat-genot schijnt hij niet te begrijpen. Hij komt eerst tot bedaren, als ze samen zitten aan den waterkant achter het aardappellandje; daar laat hij zijn hoofdje vertrouwd in haar handen en gaat weer slapen op haar knie. Onder de schelle stralen der zon blinken de rustige wimperhaartjes als goud en op zijn kopje, dat kaal leek binnen, donst het, donst het van goud. Wat is hij lief hier in den zonneschijn, die lacht op zijn bolle mollige wangetjes. Hoe vriendelijk stompt zijn neusje licht naar boven; hoe fijn spits staan zijn oortjes, als luisteren ze.

Ja, luister maar, kleine, kleine jongen! Hoor je ze? Ja, dat is ze je schuldig 't waarom van zoo vreeselijk een daad en dat geeft ze je nu met haar heele ziel.

„Jij bent van die arme vervloekte menschen, die niet voor zich zelf in de wereld komen; dat wist je niet, wel? maar misschien voor een ander. Maar voor die andere, lief klein wezen, hoef jij niet te leven in lijden, verschoppeling van iedereen. Zoo vreeselijk lang kan het leven duren, denk eens aan Tanneke Brand, en die is nog niet dood. Misschien kom je straks bij God; dan moet je hem zeggen, dat Hij mij verkeerd begrepen heeft. En als een ongelukkig mensch als troost alleen een nog ongelukkiger schepsel kan krijgen, — ik geloof, dat Tanneke 't zoo denkt — zeg Hem dan, dat ik er van heb afgezien; dan moet Hij er geen meer sturen. Arme, lieve schat, wees niet boos, ik heb het niet geweten, ik kan het niet helpen, heusch! Wees niet bang, ik wil je maar goed; het is zóó gedaan.

Zij nam hem in haar armen en bukte over 't water heen, dat stil lag als verstijfd van schrik. Voor de ijle blauwe lucht afstekend zag ze toen hun beider beeld, en bij die lucht en die hei en dat water met zijn schoone blinkende kiezeltjes op den bodem stond haar voor den geest, hoe ze dit alles eens zoo heel mooi en heerlijk had gezien na haar eerste verlangen om het kindje. Hoe ze gedacht had hier met hem alleen in een huisje te wonen en gelukkig te zijn. Dat gaf haar nu met een schok de gedachte, hem rustig te hebben en houden voor haar. En aanstonds als helper in nood stond een tweede denkbeeld op, dat gaf haar een zwakke, heel zwakke hoop: als het eens beter kon worden! als het eens aangroeien kon.

Zij had hem alweer op haar schoot en haastig, het ademen vergetend wrong ze zijn winseltjes los, haar handen verstrikkend, gauw, gauw. Daar kwam zijn bloote lijfje, akelig afgestompt te voorschijn en besloeg haar met een opzweependen afschuw. Nooit zouden er beenen aan dat lijfje kunnen groeien, zoo min als zij ooit loopen zou, zoo min als Leo weer levend kon worden. Zij greep naar het wangedrocht, bang om haar eigen zielestrijd, bang te weifelen in 't opperst oogenblik.

Het kind dreinde weer; zij plonste het onder, trok het terug in wanhoop, zijn erbarmlijk schreien smorend tegen haar borst.

„Leo is dood! Leo is dood!"

Eerst was het een roep, spontaan uit haar hart gevloeid, nauw zelf begrepen in dit

oogenblik van zinverbijsterende spanning.

Leo is dood! Leo dood, al wat er groot en goed en edel was! Toen werd het een kracht, een overheerschende macht, die haar handelen deed. Leo dood, wie kon er te leven begeeren? Zij duwde het kleine lichaam van haar knieën, het rolde langs haar slap hellende beenen in de beek; het dreef, het schreide nog. Toen haalde ze 't weer met bei haar krukjes en hield het onder. Zij voelde in haar handen, hoe het teedere vleesch meegaf onder dien druk en slaakte een langen, krijschenden gil.

Dat was al. De lucht bleef van lauw leven vervuld. Aan de beek krieuwelde de kikvorschenteelt in ontelbare levensvermenigvuldiging, kwaakten grootsprakig weer op de herrezen vluchtelingen voor winterkou. Tusschen het sprietig jong geschoten groen tjirde in onnabootsbaar hooge klanken het lied van den krekel, rechts? links? waar? En de nieuwgeboren bijtjes kwamen aangezoemd luchtig en vluchtig de teere roze kelkjes bezoekend en onbewust de zaadjes helpend levenzwanger stof te worden.

Leven broeide de lucht; leven kwaakten de kikvorschen; en de larven wachtten leven; hoog bazuinden 't de krekels uit; leven brachten de bijtjes; leven smachtten de zaadjes. Leven! leven! leven!

STERVENDE POES. DOOR LEO FAUST. † † † † † † † † † † † †

Voor Loulou.

In de anders zoo stille straat, stonden enkele menschen bij elkaar. Een loopjongen van een mantelmagazijn zat schrijlings op zijn grooten houten doos; een dienstmeisje hing, zonder te praten, aan den arm van een soldaat, een mandje in haar andere hand en de eene punt van haar fel-witte schort opgeslagen; een man met kwitanties, had z'n hoed naar achteren geschoven, en bewoog zenuwachtig telkens z'n zakdoek over 't voorhoofd en den slappen, rossigen knevel; en de wagen van een leesgezelschap stond, verlaten, midden op de groote-steenen. Ook waren er nog drie kinderen, twee jongetjes en een meisje, die, ontzet en met groote oogen, zich naar voren zochten te dringen.

„Zou-d-ie noù dóód zijn?" fluisterde het meisje, bedeesd, aan het eene jongetje, het oudste, dat zij bij de hand hield.

„Hij haalt nog adem, geloof ik," zei haar broertje twijfelachtig.

Maar het jongste kereltje was op de manteldoos geklommen, en kraaide nu luid:

„Hè, jo, hièr ken je zoo lekker zien!"

„Zal je d'r wel-is af gaan, kwaje rakker!" dreigde de loopjongen, zich omdraaiend. „Gauw! As de bliksem?"

En met de eene hand steunend op de kist, greep hij met de andere naar de twee kleine beenen.

Het kereltje sprong er af, met een opzwaai van bei z'n armpjes.

„Jij zit d'r toch óók op!" klaagde hij onnoozel.

„Ik hóor d'r bij; dat zie je wel." Met fierheid wees hij naar z'n pet.

Op de stoep van een huis, donker afstekend tegen het weeke blauw van het hartsteen, lag, nauw ineengerold, een zwarte poes. Onbeweeglijk, gedrukt in den hoek van de deur en den post, bewoog alleen het kleine lijf snel en schokkend op en neer, bij de telkens weerkeerende, hijgende ademhaling. Zijn zwart haar was vuil en dof, plekken van de huid schemerden grijs er door, en over 't midden van den rug, liep een breede, gansch-kale ruggestreng. In de zijden plakte het op elkaar, en was het wollerig en verward, als een vlok vuile grauwe watten. Het dier hijgde, met een zwak geluid, en bij iederen volgenden schok, waaronder het gansche lichaam trilde, beurde zich met moeite het arme, afgeleefde lijf weer hóoger op. Zoo lag de poes op den hardsteenen drempel van het heerenhuis in die anders zoo stille straat, en bekreunde zich niet om de wreede menschen, die het schouwspel van zijn dood stonden aan te zien.

Eensklaps ging ruw de voordeur open. Een heer in hemdsmouwen vertoonde zich.

„Zeg is, as jelie nou niet opdonderen daar, dan.... D'r is hier nìks te zien, nìks! Niks dan een dooie kreng!.... Kom, allà, maak dat jelie wegkomt! — En ga jìj naar je moeder, daar deê je beter an." Hij pakte

het sidderende meisje bij haar schouder, en duwde haar naar achteren. „Verdoemde luilakken; dat lanterfantert en niksnostert maar, de godganschelijke dag!" En tot den loopjongen, die rustig bleef zitten op z'n doos: „Kom, schiet wat op! — Gà je nou haast, voor den. . . ."

„Jij . . . .," begon de jongen.

Maar de ander stoof het huis uit, den kop naar voren, met wòedende oogen, de vuisten gebàld achteruit:

„Wel verdomme!"

Allen stoven weg. — De kinderen drukten zich, hand in hand, tegen de deur van 't naaste huis. En de loopjongen nam heel laconiek zijn doos op, deed den riem over den arm, en wandelde weg. In de verte, op den straathoek, trok hij een neus, en tweemaal tergde hij:

„Boè! Bullebak! leelijke bullebak!! — Trek je jas uit!"

Toen allen waren afgedropen, ging de ander, rood van woede, weer naar z'n huis. De poes was, bij 't zoo plotseling opengaan van de deur, iets omvergerold, de gang in. Toen hij dit bemerkte, gaf hij 't beest 'n schop, met de punt van zijn pantoffel, zoodat het midden op het trottoir terecht kwam, en mompelde:

„Kom, vòrt jij!"

Daarop sloeg de deur weer dicht.

Sidderend slopen de drie kinderen uit hun schuilhoek. De poes lag nu, als een kalf of een dood paard, op zijn zij, met ùitgestrekte pooten, midden op de stoep in de zon. De oogen waren dicht, twee kale, schilferige plekjes vertoonden zich er onder. Weer lag het dier onbewegelijk, alleen het gehijg bewees dat hij nog leefde. De rug was gekromd, maar bij iedere ademhaling zocht hij zich krampachtig te strekken, terwijl de pooten stuiptrekkend trokken en de witte voetjes ineen-krompen. En telkens hoorde men weer dat klagelijk geluid, — was 't gekreun, was 't gepiep? — minder onmerkbaar nu.

Het kleinste jongetje streek zachtjes met het handje over 't samenklittend haar en de kale ruggestreng.

„Arm poesje! arm poesje!"

„Zou-d-ie nu geen dorst hebben?" zeide het meisje.

Haar kleinste broertje knikte wijsgeerig, en de oudste liep weg, zonder iets te zeggen — en kwam na een poosje terug, zijn leeren pet vol water.

„Kom, poesje, wat drinken hebben?" vroeg de kleinste vent. En hij beurde met bei z'n handjes den kop van 't beest boven de pet.

„Mot je nou niet drinken, arm poesje. 't Is lèkker!"

Het meisje maakte haar vinger nat en hield die tegen den bek van 't beest. Toen kwam een klein, wit-roze tongetje uit den zwarten snoet en likte den droppel, die gleed van haar vinger. Zij herhaalde dat, meerdere malen, en telkens voelde zij, dat kleine droge tongetje schuren langs haar vinger. Tot op eenmaal het dier luid nieste, met een hoog opheffen van zijn kop en een schokken van het heele lijf, zij schròk er van; toen wou hij niet meer.

Een slagersjongen met een groote teenen mand, en heelemaal in 't wit, had hierbij toegezien, een gemeenen glimlach om z'n mond. Toen de poes niet meer drinken wilde, vroeg hij, met een stem wreed van hardheid:

„Van wie is die kat? Van jou?"

Het meisje haalde haar schouders op en haar wenkbrauwen.

„Weet niet," sprak zij zacht.

Het beest hijgde nu minder. De witte voetjes waren ontspannen, en van tijd tot tijd openden de oogjes zich even, knippend, en glimmend in het doffe haar als zwarte gitten of kralen. Maar het kreunen verhief zich nog, regelmatig, uit zijn borst.

„Zou-d-ie niet is 'n stukje vleesch lusten?" zei de jongen, en scharrelde wat in z'n mand.

„Hè, laat mìjn 't 'm geven!" smeekte zacht het meisje.

Hij gaf haar, met zijn gemeenen glimlach, een klein, rood stukje mager vleesch.

„Dat is te gróot, voor inéèns," zei de oudste jongen. Het kleinste ventje streelde de poes maar al over zijn rug, en trok zacht den afgevreten staart door zijn knuistjes.

„Geef hier," glimlachte de slagersjongen. En hij haalde een groot dolkmes uit z'n zak en sneed het vleesch in heele kleine stukjes.

Het meisje nam er een en hield het 't dier tegen den bek.

„O! dat is toch zoo heerlijk!" zong haar stemmetje. „Eet maar, arm poesje, eet dan!"

De kleine oogen gingen open, licht snuivend trilde het neusje en bewoog heen en weer.

„Je mot 't in 't water doopen. Dan eet-ie 't wel," zei de slagersjongen. En een van de andere stukjes in de pet nat makend, nam hij de hand van 't meisje weg en drukte het druipende vleesch ruw tegen den zwarten snoet, dat het water eraf liep. Het dier proestte. Maar toen verscheen weer het witroode tongetje en likte zich over den neus. En de jongen drong het vleesch, tusschen de twee rijen tandjes door, naar binnen, met zijn dikken, stompen vinger.

„Zie je wel," sprak hij. „Noù lust-ie 't wel."

De poes trok de pooten tegen 't lijf. Traag en bij tusschenpoozen begonnen de kaken te kauwen. Maar het hijgen hield steeds aan; en het kreunen werd luider, het deed denken aan een zaag. En met groote moeite slikte eindelijk het dier, twee, drie malen.

„Arm poesje! arm poesje!" murmelde het jongste kereltje gedurig, terwijl zijn kleine vingertjes nog altijd het beest, werktuigelijk, streelden. Maar zijn zusje verbood hem:

„Je moet niet zoo an z'n lijf zitten, Wim, dat vind 't dier vervelend! Heb 't lekker gesmaakt, poes? Wou je nòg 'n stukje? Ja, lik jij de vrouw maar, hoor; de vrouw zal je bèst beter maken, waar, poes?"

De slagersjongen had wéer een stukje nat gemaakt.

„Laat ik 't 'm geven!" smeekte zij nogmaals.

Hij reikte het haar.

En het dier, als wist het, wie het hem gaf, nam het ditmaal aan met graagte.

Toen gebeurde er iets ongeloofelijks.

Terwijl hij weer langzaam kauwde, nu en dan een poosje ophoudend, richtte de poes zich onzeker overeind. En hij stond. Een groote, schurftige plek was op de zij, waarop hij gelegen had. Wankelend rekte hij zich zeer voorzichtig uit.

Het meisje klapte in de handen, en ontzet riep haar broertje juichend:

„O! kijk is!!"

„Nou zal-d-ie lóópen ook," zei de slagersjongen. En weer een stukje doopend in de pet, hield hij het 't beest voor den neus, een pas achteruit gaand, wanneer hij wilde toehappen. Behoedzaam zette de poes een poot vooruit, daarna den anderen, heel, heel behoedzaam. Hij wankelde. Maar toch bleef hij staan. En hij liep.

De kinderen làchten van plezier.

Hijgend liep hij, en kreunend. Zijn buik zwol bij iedere ademhaling op, en slonk weer onder een zagend gekreun. De vuile, haarlooze staart sleepte langs den grond.

Toen ze zoo op het andere trottoir gekomen waren, aan den overkant, kreeg hij het stuk vleesch.

Nu liep de slagersjongen hard weer naar de eerste stoep terug. En op zijn hurken zittend, riep hij:

„Poes! poes! poes!"

Een nieuw stukje vleesch tusschen de vingers.

De poes keek eens om, en zag langzaam in 't rond, alsof iedere beweging hem moeite kostte en pijn. Toen draaide hij zich om.

„Poes! poes! poes!" riepen de kinderen.

En daar kwam hij.

Voorzichtig en waggelend, met nu-en-dan blijven stilstaan en rondkijken, kwam de poes weer terug naar de stoep.

Het meisje sprong op-en-neer, juichend in de handen klappend, en haar broertje kraaide. — Het oùdste ventje zat maar aldoor stil te peinzen.

Enkele menschen waren weer stil blijven staan.

„Hij zal loopen as 'n háás!" zei de slagersjongen.

Langzaam, naderde de poes. Hij stapte het trottoir op, één voor één tastend met de pooten. En liefkoozend gaf het meisje hem weer een stukje vleesch.

Maar de jongen was alweer naar den overkant gevlogen.

„Poes! poes! poes!" riep hij.

Het dier scheen echter niet te willen. Zichtbaar vermoeid, legde hij zich weer op z'n kale zij, onder 't loozen van een diepen zucht.

„Poes! poes! poes!" schreeuwde de jongen. „Geven jelie 'm is 'n afzetje, daar!"

„Kom, poes, je krijg vleesch," zong angstig het meisje, „heùsch, je krijg vleesch, — àrm poesje."

Toen werd er eensklaps driftig tegen de ruiten geklopt van het heerenhuis achter de kinderen hun rug.

Bij dat geluid, trilde een schok over 't lijf van 't stervenszieke dier. Hij stond op. Wankelend richtte hij zich weer overeind, net als den éersten keer.

De jongen zat aan de overzij op z'n hurken op den rand van het trottoir, 'n stukje vleesch tusschen de dikke, stompe vingers.

„Poes! poes! poes!!" schreeuwde hij weer.

En het beest zette zich in beweging. Hij daalde de stoep af, alsof hij niet meer zien kon, en, telkens tastend, in de lucht, vóór het neerzetten van een poot, stak hij de straat over.

Maar toèn, gebeurde er iets afschuwelijks.

Luide-ratelend kwam een equipage met twee paarden den hoek van de straat om snellen. En eensklaps — hoè, wisten ze niet — zagen de kinderen de arme, àrme poes geschopt worden en gegooid, en omgewenteld, door de kletterende hoeven der paarden. Een kreunend gekrijt, als van een kind dat huilde, klonk hun één oogenblik in de ooren. Toen zweeg het stil. Het beest werd òpgeschopt, viel neer met een smak, en twee wielen gingen erover. — En het rijtuig daverde verder.

Dat alles in minder dan 'n seconde.

— — — — — — — — — — — — —

De slagersjongen wierp het stukje vleesch weg, en lachte. Met zijn bloed-bevlekte schort wischte hij het zweet van z'n gezicht.

Maar de kinderen grepen, alle drie tegelijk, elkaar instinctmatig bij de hand, en vluchtten vandaar.

„O!" slokte het smartelijk uit de keel van 't jongste ventje.

Zij hoorden de voordeur opengaan, achter hen, maar zij zagen niet om.

Het meisje huilde. Luider en luìder klokten de zenuwachtige snikken op, diep uit haar boezem.

Haar kleinste broertje perste zijn lippen op elkaar. —

„Dàt zal ik aan de politie vertellen!" zeide hij eensklaps. En hij herhaalde het nog eens, luider het roepend, met half-omgewend hoofd, naar den overkant, waar de slagersjongen, een deuntje fluitend, wegliep, de geel-teenen mand weer over zijn arm.

„Dàt zal ik aan de politie vertellen!"

Hij schreeùwde het uit.

Maar het oùdste ventje liep stil en peinzend voort. Plooien trokken zich om zijn oogen, en een bittere trek lag over zijn mond.

VAN DE REDACTIE.

ZOLA EN EMANTS. — TRAVAIL INWIJDING.

I.

We zien het leerdicht, in den vorm van strekkingsroman, een nieuw tijdperk van bloei beleven. Over wereldvrede, het vrouwenvraagstuk, socialisme... komen tendentieuze verhalen in menigte. Enkele worden gretig gelezen, worden wereldbekend, beantwoorden misschien eenigermate aan hetgeen de schrijvers van den invloed hunner boeken hebben verwacht, want die verwachting is doorgaans heel groot. Het boek zal de wereld hervormen!

Een pas weder in ernst beoefend genre van strekkingsroman trekt nu de aandacht. Wij bedoelen den toekomstroman. De schrijver van een roman-betoog gaat uit van de stelling dat wereldkennis bron van wijsheid wezen moet en dus levenservaringen naar een bepaald plan en met een bepaald doel gerangschikt in een verhaal kunnen dienen tot voorbeeld, waarschuwing, spiegel der romanverslindende menigte. Evenals de pleiter uitgaat van het feit om te komen tot een conclusie en de moralist moet geven de vruchten van zijn waarnemingen tot staving zijner beweringen omtrent praktische zedenleer, zoo kan toch de romanschrijver immers ook dienstbaar maken aan een zedelijk doel de uitkomsten zijner waarnemingen van het werkelijke leven.

Dat is de redeneering.

Zij kan worden vervolgd.

Met de gegevens van het tegenwoordige kan ik, door mijn verbeelding, mijn logisch denken, mijn kracht van schildering opbouwen een werkelijkheid der toekomst. Ik, romanschrijver, weet van der menschen nooden en eigenschappen genoeg en van hun streven voldoende, om u te kunnen schilderen een toestand, die er nog niet is, maar die komen

moet, omdat hij ligt in de ontwikkelingslijn der menschheid. Ik, getrouw waarnemer van werkelijkheid, als een natuurkenner, een *naturalist*, volgens een wetenschappelijke methode werkend, kan doen als de astronoom en voorspellen den loop — niet van de sterren; maar van der menschen ontwikkeling. Ik ken de wetten, ik ken dùs de toekomst.

Emile Zola, de „*naturalist*," die meent volgens de methode der natuurwetenschap waarnemingen te hebben gedaan en de uitkomsten daarvan gebruikt, verandert dus niet van richting door een toekomstroman te schrijven. Hij trekt de richtingslijn van zijn denken maar door tot in 't oneindig verlengde. Hij is de sociale astronoom, die den ondergang van 't kapitalisme voorspelt. Trouwens, hoe Zola daarover denkt wisten wij vóór dat zijn nieuw boek, *Arbeid*, verscheen.

Door de gansche Rougon-Macquart-serie heen, schettert zijn aanklacht tegen de bezitters, tegen nijveren zoowel als leegloopers, tegen grondeigenaars, fabriekbezitters, mijnexploitanten, kroegenbazen, winkeliers, magazijnhouders.... Wie geld bezit heeft macht en wie macht heeft, maakt daarvan misbruik om anderen te onderdrukken of zichzelf beestachtig genot te verschaffen. Een vaak voorkomend gezegde van Zola, die gaarne zich herhaalt, is dan ook dat onze (kapitalistische) maatschappij „rot" is.

Dat de meester ook nog eens een roman met socialistische strekking schrijven zou, kon worden verwacht door allen, die wel wisten hoe 't met de zuiver objectieve waarneming van Zola was gesteld; maar dat hij 't zou doen gelijk hij 't gedaan heeft in zijn jongste voortbrengsel kon niemand eenige jaren geleden denken.

Zola is hard achteruitgegaan, na de *Trois Villes*, waarvan het laatste deel niet met het eerste kan worden vergeleken. Die ongelukkige serie *Les quatre Evangiles*, even lawaaierig van titel als hol van inhoud tot heden, is een ergernis voor hen, die den krachtigen schrijver hebben gewaardeerd; een pijnigende teleurstelling voor de velen, die den man van het *J'accuse* gaarne hadden zien grooter en grooter worden.

Als kritieken op de zedelijke en maatschappelijke toestanden in Frankrijk, onder en na het tweede Keizerrijk, mogen de werken uit de Rougon-Macquart-serie van groot belang heeten. Maar bij kritiek had het moeten blijven. Waar de naturalist Zola wil gaan opbouwen, wegwijzen, prediken, ploft hij neêr met holle rhetorica, wordt hij erger dan vervelend: het sermoen van den naturalist klinkt valsch en wekt geen vertrouwen, geen geloof. *Fécondité*, dat griezelige boek, bewees het al. Na ons geruimen tijd te hebben gesleept door de meest weerzinwekkende achterhoeken van Parijsche verdorvenheid, waarvoor men geen namen wil noemen, anders dan in wetenschappelijke werken, zou hij ons de toekomst, het ideaal openbaren. *L'évangile de la Fécondité.*

Uitgaande van een zeer betrekkelijke economische waarheid, dat de gemeenschap door het toenemen van werkkrachten moet worden gebaat, gaf hij een vizioen van een vruchtbare familie, begaafd met het talent om rotsen in akkers te herscheppen, om een groot stuk woeste wereld te maken tot een aardsch paradijs....

't Was of hij daar had gestaan voor 't ledig en het had trachten te vullen met gedrochtelijke fantasieën, toen hij de overtuiging erlangd had in zich niets ànders te hebben, voor de menschen, die hij *een blijde boodschap* brengen zou. Geen strekkingsroman kàn leêger zijn en als moraliseerend boek erger mislukt dan *Fécondité*. Want het optimisme aan 't slot is zoo geheel en al ongemotiveerd, zoo tergend in tegenspraak met hetgeen de arme menschheid dag aan dag waarneemt dat, wie der menschen groote vruchtbaarheid een vloek achten mocht, argumenten zou kunnen ontleenen aan het slot van Zola's roman.

Hoe is de meester gekomen tot dien bombast?

Duidelijk is het te zien: 't ontbrak hem aan kennis, de grond zakte weg onder zijn voeten zoodra hij de Parijsche wereld, die hij zoo door en door kent aan den leelijken kant, verliet voor het onbegrensde land der Utopiafantasie. Wonderen moesten gebeuren en wie der menschheid, tot leering, niets anders kan voorspiegelen dan een maatschappij, bloeiend door het wonder, het zich maar altijd weer herhalende mirakel, overtuigt niemand.

Toch werd in *Travail* dezelfde methode

toegepast. Zij is dan ook wel heel eenvoudig, heel gemakkelijk in 't gebruik. Men behoeft met haar, om een socialistischen staat der toekomst prachtig voor te stellen, niet anders te kennen dan het vlug gebruik van een of ander sociologisch woordenboek. Want met woorden, woorden, woorden bevredigt men immers de dorstenden naar rechtvaardigheid en stoffelijk en zedelijk welzijn?

De taak was mooi voor een overtuigd „collectivist." Wie eenmaal „het" boek schrijven zal, waarin een denkbeeld wordt gegeven van de inrichting der socialistische of collectivistische . . . laten we maar zeggen niet-kapitalistische maatschappij er in slaagt in plaats van wazige droombeelden, bestaanbaar te achten toestanden te schetsen, mag rekenen op de bewondering der geheele beschaafde wereld. Wij zullen dan menschen ontmoeten die griezelen van zulk een heilstaat, maar niemand zal den stouten droomer voor minder dan een genie houden.

Doch om zoo een taak te vervullen, dient men een voortreffelijk socioloog te wezen, niet alleen, maar ook de hooge gaaf der phantasie te bezitten, die vage voorstellingen doet omzetten in duidelijk geziene werkelijkheid. Geheel eerlijk dient de gedroomde Staat gegeven te worden, zóódat de mogelijkheid van zijn eenmaal komen volmaakt bewezen is. Alleen zùlk een boek kan troost schenken aan overtuigden.

En indien nu de dichter begint met een naturalistische beschrijving te geven van den kapitalistischen staat — wat maakt hij zich daardoor dan het werk moeilijk! Want de lezer, die hem tot de grens van werkelijkheid en phantasie gevolgd is, heeft het recht te eischen, dat even nauwgezet, evenzeer in bijzonderheden, met evenveel kritisch vernuft het nietbestaande worde gegeven als hem de schrijver 't bestaande liet zien. Volgt maar een niets beduidende schets op de ver doorgewerkte schildering, dan zal terstond de twijfel in hem post vatten; dan zal de lezer moeten gevoelen, ook al wil hij nog zoo graag geloven aan den toekomstigen staat, dat de hand van den gids, die er hem heen zou leiden onvast wordt en zijn voeten glijden over vreemde velden; dan zal hij misschien niets ontwaren, gelijk een, die schouwt in volkomen duisternis. En de voor suggestief aan te nemen woorden van den gids kunnen dan enkel uitwerken dat hij ongeduldig wordt. Of de leider al buldert dat zijn land zoo mooi is en de menschen er zoo gelukkig leven, niemendal kan 't baten; want de arme zoeker roept: — Gids! ik zie geen land, ik zie geen werkelijkheid. slechts hoor ik 't holklinken van uw stem in den duisteren nacht en voel ik het sidderen uwer hand, het wankelen uwer gansche gestalte. Achter ons ligt misschien akelige waarheid; doch hier is niets dan uw onvervulde belofte.

Travail, nu, begint als een naturalistische roman. Er komen zelfs louter bekende motieven voor in de eerste hoofdstukken. De symboliek daarin moet kinderachtig heeten.

Te Beauclair is een werkstaking geweest, in de ijzermijnen der firma Qurignon. Die mijnen heeten *L'Abime* (symboliek!) Twee heeren zijn er eigenaars van: Delaveau en Boisgelin. Nu is 't werk wel hervat, maar de arbeiders blijven dreigend. Een anarchist — Lange — houdt opruiende toespraken. De burgers, akelig bang, zouden wel gaarne op het volk laten schieten. 't Zijn allen dan ook *Pot-Bouille*-burgers: de firmanten, die hun werklieden uitzuigen: de een om rijk te worden, de ander om de vrouw van zijn medevennoot zooveel geld te kunnen geven als zij maar eischt, en op welken grond zij kan eischen begrijpt de lezer. De onder-prefect en de burgemeester . . . de heele bourgeoisie is „rot." Maar ze zal ten ondergaan; want Luc Froment is bezig plannen te maken om alles in Beauclair te veranderen. De tijdgeest is met hem. Die verschrikkelijke *bourgeois* moeten het aanzien dat hun kinderen in 't geheim omgaan met die van werkmenschen om samen pret te maken. Ja, achter in de tuinen der kapitalisten, verbinden zich arme meisjes met rijke jongetjes en arme jongetjes met rijke meisjes en later zullen ze trouwen met elkâar; want liefde (ik moest liever zeggen „natuurdrift" met een paar daverende bijvoeglijke naamwoorden ervoor) want liefde geeft niemendal om de veeten tusschen Kapitaal en Arbeid. De vermelding van dit feit wordt tot refrein in het boek en dat refrein

heeft natuurlijk hier een symbolische beteekenis.

Terwijl de kinderen over tuinmuren klouteren, bestudeert Luc Froment Fourier en nog andere anti-kapitalistische schrijvers, op wier werk hij kritiek uitoefent. Ook gaat hij gaarne een praatje houden met den anarchist Lange, die een bekwaam en artistiek ontwikkeld pottenbakker is, leeft met een vondelinge en droomt van dynamietbommetjes in aardewerk, bij huizen van *bourgeois* nêergelegd. Die Lange is dus wel een sympathieke figuur!

Nog met meer menschen redeneert Luc Froment. De man houdt van onderzoeken. Hij gaat gaarne naar den mijnbezitter Jordan. Deze, vooral ingenieur, zoekt naar een middel om de hoogovens te vervangen door smeltkroezen, waarin het metaal door electriciteit zou worden gezuiverd. De mijn van Jordan is geen ongeluksmijn en heeft dan ook geen naren naam: *La Crêcherie* (symboliek) heet Jordan's bezitting. En daarom gaat Luc Froment den ingenieur vragen: om de heele *Crêcherie* en niet enkel om de mijnen; maar om nog vijfhonderd duizend franken daarbij. Froment wil er een *la mine aux mineurs*-plan mee verwezenlijken. Jordan gelooft niet aan het succes. Bovendien, de man heeft een zuster, aan wie mijn en kapitaal mee toebehoort. De zuster vindt heel goed dat Lucas mijn en geld maar neemt. Zoo zijn dan *Afgrond* en *Bakermat* aan 't concurreeren.

Lukas doet wonderen met de bezittingen van zijn vriend Jordan, naar we in het Tweede Boek van *Travail* vernemen. Zola, die enkel maar verbazend knap dient te wezen in technische wetenschappen, mijnexploitatie, economie enz. om waar te maken den plotselingen bloei van *de Bakermat*, laat een modelfabriek uit den grond opschieten. De arbeiders werken bij Luc Froment in hooge zalen, wonen in lieve huizen, waarin badkuipen staan onder warm en koud-waterkranen. Acht uur werkens blijkt voldoende en niet eens behoeft de *Bakermat*-werkman voortdurend hetzelfde te doen. Hij kan verschillende onderdeelen van zijn vak leeren en dan beurtelings het een en ander verrichten. De kinderen krijgen onderwijs volgens een nieuwe methode. Evenals te Campuis, laat men jongens en meisjes bij elkander zitten. Natuurlijk spreken de *sales bourgeois* te Beauclair daar kwaad van, maar gezegd moet worden dat de Regeering 't Froment niet lastig maakt. Zij laat hem doen wat hij wil. Natuurlijk zijn er coöperatieve winkels aan *de Bakermat* verbonden, benevens een ziekenhuis, een kraaminrichting enz. enz. Door die winkels worden menschen van Beauclair erg benadeeld. 't Laat zich hooren! En natuurlijk wil men Froment ruïneeren. 't Spreekt van zelf dat men dit zal trachten te doen door hem in een eindeloos proces te wikkelen; want dat is immers juist wat voor de *bourgeois* met hun klasse-justitie! Doch de klassen-justitie geeft Froment gelijk, waarom de burgerij zóó nijdig is, dat Lukas met steenen wordt gesmeten en bloedend thuis komt. Erger nog overkomt hem, nadat ook hij zich heeft vereenigd met een vrouw uit de arbeiderswereld, Josine Ragu, die echter al getrouwd is. Haar man steekt hem een mes tusschen de schouders; doch Lucas geneest. Burgerbloed en werkmansbloed worden vermengd in de *Crêcherie* en alles wordt nu prachtig, zóó prachtig dat Zola er van gaat doorslaan, in het Derde Boek.

L'Abîme gaat ten onder, een der firmanten komt in *la Crêcherie*, drie vrouwen beminnen Froment, doch hij blijft trouw aan Josine, die hem mooie kinderen schenkt, terwijl de zuster van Jordan de scholen bestuurt en Suzanne Boisgelin hem wêer op andere wijze behulpzaam is. We krijgen nu allerlei beschrijvingen. Zola vertelt hoe vrije huwelijken worden gesloten in de *Crêcherie*, hoe al meer en meer rijke meisjes met geweld jonge arbeiders willen nemen tot man en gaat dan wonderen vertellen van de toegepaste wetenschap. Jordan heeft een middel uitgevonden om electriciteit over te brengen zonder verlies van arbeidsvermogen; hij heeft de hoogovens vervangen door electrische smeltkroezen... de arbeiders drukken maar op knopjes; de machine doet de rest. En nog nog veel meer zal de wetenschap doen. Zonnewarmte zal worden vastgelegd in een toren, men zal dan naar welgevallen de temperatuur kunnen regelen, electriciteit zal stroomen door den staat als water door een wereldstad van heden, men zal naar welgevallen edelgesteenten kunnen

maken . . . de heele wereld wordt één mechaniek, één werkplaats, één societeit, één trouwpartij.

Alles wordt even eenvoudig. Men produceert maar op. Als de heele wereld collectivistisch leeft, Broeder- en Wetenschap heerschen, dan gaat alles vanzelf. Ook het vraagstuk der zedelijkheid is dan uiterst eenvoudig:

„Er zijn geen slechte hartstochten in het menschelijk wezen, er zijn enkel krachten, want alle hartstochten zijn bewonderingswaardige drijfveeren; men moet die enkel maar dienstbaar weten te maken aan het welzijn der gemeenschap." Nu, dat gaat óók heel gemakkelijk!

„Wat is de Begeerte, veroordeeld door de godsdiensten, de Begeerte, die het ascetisme eeuwenlang getracht heeft te vernietigen als een schadelijk gedierte . . . is die niet de levende vlam der wereld, de hefboom, die de sterren in beweging brengt, het voortschrijdende leven? . . . Er zijn geen wellustelingen, er zijn enkel vlammende harten, die 't eindelooze droomen in de vreugd der liefde.

Er zijn geen gierigaards, nijdigaards, leugenaars, gulzigaards, luiaards, trotschaards, wangunstigen . . . er zijn enkel menschen, wier krachten men niet heeft weten te leiden. Van een gierigaard maakt men een econoom, van driftkoppen, trotschaards en wangunstigen maakt men helden, die alles over hebben voor wat roem. Iemand een hartstocht ontnemen is hem moreel invalide maken . . . . 't Is nog wonder dat de menschheid heeft kunnen leven onder den druk dier doodende godsdiensten, die sedert zoovele eeuwen alles gedaan hebben om den mensch in het schepsel te dooden . . . ."

Dat, *volgens de overtuiging van den „naturalist,"* dan toch ook de godsdienst niet van buiten-af in den mensch gekomen kan zijn en dus zelf wortelen moet of zal hebben geworteld in het wezen van den mensch, wordt door den „wetenschappelijken" man niet bedacht.

En zoo is er veel doordraverij in dit werk, dat voor de anti-kapitalistische strekkings-letterkunde van geener waarde moet zijn (tenzij bloot om den *naam* van den schrijver) daar Zola van de groote vraagstukken, die hij behandelt, niet op de hoogte blijkt en zijn werk vol is van snorkende naïveteit.

Als verschijnsel is, naar wij in den aanhef van dit artikel zeiden, *Travail* merkwaardig; niet omdat er Zola's Socialistische overtuiging uit blijkt of er nog eens heel duidelijk zijn haat tegen *bourgeoisie* en kapitalisme uit spreekt, want dat zijn bijzaken, die ons hier heelemaal niet aangaan; maar omdat *Travail* bewijst het noodlottige van dusgenaamde wetenschappelijke methoden toegepast in zaken van kunst. 't Is geen overweldigend droombeeld geweest, dat Zola had van de maatschappij der toekomst en dat hij daarom schilderde, omdat hij *moest*, omdat het vizioen van den anti-kapitalistischen heilstaat hem niet los liet. Neen. Hij heeft *Arbeid* gemaakt en een heilstaat geprakkizeerd met behulp van papiertjes vol aanteekeningen uit niet grondig gelezen boeken.

Toch komt het voor den kunstenaar op de *vizie* aan; alléén daarop, als hij in de kunst van schrijven reeds meester is geworden.

II.

Bij den naturalist Emile Zola niet meer dan rhetorica in gezwollen stijl, bij den kalmen waarnemer Marcellus Emants enkel realiteit, gezien met den wil om haar zoo zuiver mogelijk te geven, om vooral in het werk niets anders te leggen dan de resultaten van directe waarneming. Schuchter houdt deze kunstenaar zich zoo ver mogelijk achteraf in zijn werk en dat het tòch zeer persoonlijk is, dat men niet eens een geheel hoofdstuk ervan behoeft te lezen om te weten dat men met Emants te doen heeft, bewijst enkel nog weer eens de waarheid dat vanzelf de echte kunstenaar komt in zijn werk, dat hij wezenlijk niet met groot geschreeuw midden in zijn bouwsel behoeft te gaan staan om uit te roepen wat hij wrochtte en wat hij meent met zijn gewrocht te bereiken.

Emants haat alle strekkingskunst en hij heeft meer dan eens betoogd waarom die valsch moet heeten en kinderachtig, maar ook heeft hij meenen te kunnen vaststellen dat de Nederlanders over 't algemeen uitsluitend romans met een strekking kunnen

mooi-vinden, dat zij met de andere geen raad weten. Hij had heden ten dage kunnen wijzen op den bijval, waarmede een *Hilda van Suylenburg* werd begroet in Nederland en een *Die Waffen nieder* door de gansche beschaafde wereld. Van die schrijvers, die het beginsel getrouw blijven dat het letterkundige kunstwerk evenzeer recht heeft van bestaan om zichzelfs wille als een mooi schilderij, een beeldhouwwerk, een artistiek sieraad van welken aard dan ook, zei Emants dat zijn landgenooten geen raad met hen weten, „omdat zij niets aantoonen, niets verkondigen willen, niets laten zegepralen, niets doen tuchtigen, noch op de lachspieren, noch op de huilspieren werken." Dan gaat hij voort: „De auteur, die niet alleen trouw weergeeft, maar bovendien oordeelvellingen over lief- en boosheid, uitroepen van bijval en deernis, betuigingen van goed- en afkeuring inlascht, of de aanschouwde waarheid verwringt om een meening uit te lokken, medelijden op te wekken, goedkeuring te verkrijgen, gebruikt onartistieke hulpmiddeltjes welke eenmaal den indruk zullen maken, dat hij of zijn publiek zich nog op een laag, kinderachtig standpunt bevinden. Eerst wanneer het lezend publiek aan den artiest den zuiveren eisch stelt: geef mij een breederen, intenseren indruk van een brok leven dan ik zelf in staat ben te krijgen, wek door uw woorden scherp en krachtig al de kleuren, al de lijnen, al de geuren, al de smarten, al de vreugden, al de driften, al de gedachten op, waaruit deze indruk is samengesteld; maar laat dan ook den dominee wat des dominees, den schoolmeester wat des schoolmeesters is, verschoon mij dan ook van uw goed- of afkeuring, sym- of antipathie, lief- of boosvinderij, idealiseering of andere vervalsching... eerst dan zal de stroom der onbeduidende vertellingen schraler beginnen te vloeien."

Op het geven van een stuk *werkelijkheid* komt het aan.

Nu spreekt het wel van zelf, dat hetgeen voor den éénen schrijver de werkelijkheid is, allicht niet zal wezen de realiteit van een anderen schrijver of voor den lezer. Want geen twee zelfstandig waarnemende en oordeelende menschen staan tegenover de feiten in denzelfden toestand, in dezelfde omstandigheden. Zij zien verschillend, omdat zij geheel verschillend gevoelen, omdat de indruk, door eenzelfde gebeurtenis of eenzelfde verhaal op verschillende menschen gemaakt, nooit dezelfde is, en wel allerminst bij die uiterst gevoelige naturen, die door de kracht der reactie van indrukken zich voelen gedrongen tot schrijven. Emants heeft dus niet de meening kunnen vooropstellen dat de schrijver geeft een stuk werkelijkheid zóó dat *allen* daarin een spiegelbeeld aanschouwen van het leven naar hunne manier van zien; want dat is eene onmogelijkheid; maar hij heeft geëischt dat de schrijver met volkomen eerlijkheid zou geven wat hij zag, zooals hij het zag en niet wat hij zou willen zien en zooals hij dat meent te moeten voorstellen om aan een geliefkoosde stelling een schijnbaar resultaat van objectieve waarneming tot bewijsgrond te geven.

Dit alles wordt hier gezegd, omdat men het over de rechten en plichten van den romanschrijver nog lang niet eens blijkt te zijn, vooral echter omdat Emants roman een stuk werkelijkheid zóó geeft, als duizenden bij duizenden in Nederland het zeker *niet* zouden zien. Men spreekt vaak van „*grooter intensiteit*"; maar wij meenen te mogen veronderstellen dat het woord slechts gedeeltelijk weergeeft, wat men wil uitdrukken.

De grootere intensiteit is, dunkt ons, niet eens het voornaamste. Wij kunnen een stuk leven zeer intens waarnemen (bijvoorbeeld indien we brand hebben in ons eigen huis) en dan later van een dergelijke ramp lezen, zonder van dien brand uit het boek „intenser" indruk te krijgen dan we ontvingen van dien in onze eigen woning. Geen enkel schrijver zal er in slagen den indruk van 't gebeuren te overtreffen. Maar hij geeft dan ook van de werkelijkheid een geheel anderen. Hij wedijvert niet met het leven in 't veroorzaken van *intense* gewaarwordingen; maar zijn streven is de realiteit te doen zien als méér dan een samenstel van feiten, die beurtelings oorzaken en gevolgen zijn. Hij vat samen, hij overziet, hij geeft ons den indruk van het gebeuren in oorzaak en gevolg te *begrijpen*.

Hier nu, is theoretisch de groote moeielijkheid. Want hetgeen de romanschrijver voor ons overziet en hetgeen hij begrijpt en dus, verklaart, ons voor oogen voert, is *voor den lezer* maar een willekeurig ver gaand fantazeeren.

De lezer heeft geen middel tot contrôle. Hij moet aannemen wat de schrijver hem geeft als waar gebeuren, als heusch bestaande menschenkarakters en uit de manier, waarop ze zijn *weergegeven* alléén kan hij zich een oordeel vormen omtrent de meer of minder waarschijnlijke juistheid van *waarneming* èn *wedergave*.

Nu komen menschen met eenige ondervinding er toe nooit meer te twijfelen aan de juistheid van een bloot beweren omtrent gebeurtenissen en personen in romans. Op zekeren leeftijd, als men niet van de wereld afgezonderd heeft bestaan, weet men wel dat alles gebeurt en dat er geen karakter kàn worden beschreven of er is wel een model voor te vinden; zij het dan achteraf. Maar de eenvoudige vermelding, zelfs de schildering is niet voldoende. Wij moeten de menschen *zien* als reëel, voelen genieten en lijden; wij moeten hen in onze ziel voelen leven.

En aan welke eischen de schrijver moet voldoen om dàt van den lezer gedaan te krijgen; aan welke voorwaarden de lezer moet voldoen om dit te kunnen wedervaren.... Wij zullen niet trachten op deze vragen hier een antwoord te geven. Maar zeer zeker mag de schrijver evenzeer eischen stellen aan den lezer als de lezer veel eischen mag van den schrijver. Dat niet iedereen geniet van een boek bewijst evenmin tegen den kunstenaar als dat niet een ieder Beethoven waardeert of in verrukking is te brengen door de kunst van een Botticelli.

Emants, nu, stelt eischen aan zijn lezers, waaraan niet ieder gewoon beschaafd mensch beantwoordt. Hij eischt de grootst mogelijke belangstelling voor het geacheveerde in zijn teekening en een flinke onverschilligheid omtrent het meer of minder „sympathieke" van zijn personen, het meer of minder boeiende van zijn „verhaal." Zoo vraagt een schilder van Stillevens ook met meer aandrang belangstelling voor zijn *schilders*-qualiteiten dan de schilder van genrestukjes, historische doeken en dergelijke.

Voor knollen en pieterselie maakt men zich niet warm. Voor Emants' personen uit *Inwijding* zullen vele romanverslinders den neus ophalen, „'t Komt er niet op aan" zal de schrijver betoogen. „Ge hebt maar te vragen: Zijn ze er, mijn menschen? Zijn ze in het boek, levend, duidelijk levend, wààr in hun doen en laten, wààr volgens *mijn* teekening van ze?

Zoo duidelijk zegt Emants wat hij poogde te geven: „in de volgende bladzijden heb ik mij tot taak gesteld eenige doodgewone menschen een poosje voor den lezer te doen leven, en wel zóo, dat hij niet alleen hen zou zien bewegen en hooren spreken, maar ook aan hun denken en gevoelen deel moest nemen.

Of die taak goed volbracht is, weet ik niet. Trouwens... dit hangt ook van de lezer af."

Geen verhaal dus: een poosje zullen doodgewone menschen voor ons leven. Theodoor van Onderwaarden is pas gepromoveerd als het boek begint en wordt commies-griffier van de Tweede Kamer als het boek eindigt. In den tusschentijd is hij de minnaar geweest van een cocotte, die hèm hartsliefde heeft geschonken, maar ook het leven verbitterd door haar volstrekt ongegronde jaloerschheid en achterdocht.

In de teekening van alle menschen, die hij voor ons doet leven, is Emants voortreffelijk geslaagd. Of het *doodgewone* menschen zijn — durven we niet beslissen. Dat zal de één wèl, de ander niet vinden, naar gelang hij in aanraking is gekomen met minder of met meer edelaardige schepselen. Emants heeft zeker geen uitzonderingsindividuen gekozen, maar wij meenen dat hij wel wat aan den lagen kant het midden (doodgewone) heeft gezien. Ter zake doet het weinig. De groote verdienste van den schrijver is dat hij met geduld en zeldzaam talent gedane observaties trouw heeft verwerkt in zijn boek. Ironiek is het hier en daar, doch niet met opzet. Het temperament van dezen realist brengt nu eenmaal mede dat hij voornamelijk die bijzonderheden waarneemt, die door haar, tot op zekere hoogte,

onderling contrasteeren, den indruk maken van met ironieke bedoeling toch naast elkander te zijn gesteld, waar de schrijver ze gezamenlijk noodig heeft om zijn tafereel te voltooien. Zuiver waargenomen zijn ze alle.

Maar zal men zich niet achterdochtig stellen tegenover het gegeven? Kan men niet in de keuze dàarvan wat zien van een strekking, een betooglust?

Geen schrijver ontgaat dàt gevaar. Hij is echter enkel verantwoordelijk voor hetgeen hij van zijn onderwerp heeft gemaakt en allerminst voor datgene, wat men in zijn gegeven zal kunnen zoeken buiten hem om. Zeker, men kan en men zàl een soort van *Rekening-Courant* gaan samenstellen om die den schrijver voor te leggen als het bewijs dat hij tòch wel degelijk een strekking heeft gelegd in zijn betoog. Immers, alle „*bourgeois*" in dezen roman zijn niet minder antipathiek dan die uit de romans van Zola! En tegenover die gezeten burgers en geëerbiedigde burgeressen staat, in haar afzondering van „gemeene vrouw" Tonia, de vrouw, *die zich verkoopt*, met haar dwaasheden, haar onbeholpenheid, haar ruw-zijn, haar toomelooze jaloerschheid, als de ware, de minst bedorvene, de edele van hart en de fijn voelende, Tonia — niet de *Nana*, die verwoest en wreekt, maar de rampzalige, die ten onder gaat door het egoïsme, het afschuwelijk wreede der burgermaatschappij.

Emants mag op zijn beurt vragen: heb ik der waarheid ergens te kort gedaan? Zijn er niet vrouwen, die men „slecht" noemt, maar die in haar paria-bestaan blijken geven van meer waarheids-zin, meer gevoel, meer goedheid, meer waardigheid nog dan aanzienlijke dames, wier praktische moraal slechts door omstandigheden van die der diepst verachte menschen verschilt? Zijn er niet bij duizenden mannen als mijn Theodoor van Onderwaarden? En is de verhouding tusschen hem en Tonia door mij zoo voorgesteld dat men ze zielkundig onmogelijk moet vinden? Is die Theodoor nog niet in vele opzichten een trouw en goed minnaar van zijn zoo erg kostbare minnares? Maar alle dagen hoort ge van zulke „heeren" en nog meer van mannen met heel wat erger cynisme."

Over de ironie in dit boek hebben we al terloops gesproken: het is de ironie van iemand, die zich voortdurend geweld aandoet om zich te beheerschen, die niet *wil* uitbulderen in toorn, die niet *wil* ontroeren door grove effekten, maar die, in zijn met opzet onbewogen blijven, enormiteiten neerschrijft in kalmte-woorden en daardoor juist scherpe ironie geeft.

't Zou zeer de moeite waard zijn Zola's kenschetsingen van bourgeois, zoo breed, zoo lyrisch vaak, zoo grof, maar indrukwekkend, te vergelijken met die in het boek van Emants waarin, als uitkomsten van al die erge dingen, waardoor Theodoor werd „ingewijd" in 't maatschappelijk leven, wordt aangeteekend: „Liefde ... echte of onechte ... geen pest zou hij angstiger schuwen dan de domheid van daaraan toe te geven." Dat is òòk een effekt! En dat, waar Emants even samenvat, aan het slot, de resultaten van Theodoors eerste ondervindingen als meerderjarige: „Toch kwam hij — dit werd met genotvolle melankolie door hem vastgesteld — niet helendal ongelouterd te voorschijn uit deze inwijding tot zijn maatschappelijk leven. Een vergoelikend oordeel over de fouten van anderen bleef er hem uit bij: het oordeel van iemand, die zich verbeeldt de mensen bij ervaring te kennen, wijl hij terug kan zien op een geschiedenisje, in zijn stille binnenkamer, niet zonder pedanterie, door hem betiteld als ... zijn levensroman."

Een boek van Jeugd. Wij vestigden er reeds even de aandacht op. *Thaëton en de dwaas*, door Jan Apol, uitgegeven door de firma Valkhoff en Co., is zoo'n echt boek van jeugd, waarin het jonge talent davert en stoeit als een kind op een wijd veld vol bloemen, een boek vol prachtwoorden, die opspatten gelijk in de zon diamantende droppels van een dartel zwemmer, een boek, waarin geen maat is en geen strengheid van compositie, waarin wel leelijks nog is en grofs en aanstellerigs — de titel van „een weg tot het leven", bijvoorbeeld is aanstellerig —, doch een boek vol rijkdom van taal, met verkwistershanden uitgestrooid, uitgesmeten door een, die niet rekent en niet weegt wat

hij geeft en niet vraagt of hij goed geeft en verstandig. Toch niet zóó dol, dat boek, als menig ander vol pretentie, een boek met een kern.

Rijk *is* hij, die jonge kunstenaar Jan Apol, wiens naam in verband met den titel van zijn eerste boek, doet denken aan een pseudoniem, maar 't niet is. Omgekeerd kwam misschien de titel af op den naam. Rijk *is* hij en wanneer wij al die woorden voelen gaan over ons heen, voelen ook wij de frischheid van 't heerlijke bad. We vragen niet waarheen we drijven. Dat vraagt niet hij, die stoeit in opjuweelend water. 't Komt er allerminst op aan. Is *'t een weg tot het leven?* 't Is een bad in klanken, 't is een gaan door 't rijk der ongeteugelde fantasie, een rennen op een zonnepaard, dat op hol is door 't luchtruim. Wie de dwaas moet heeten: Thaëton, de eenzame jongeling of de lezer, die heel ernstig dit boek begint als een sermoen . . . we vragen 't niet. We gaan meê; we willen jong zijn met den jongen schrijver, wiens groote gaven zeker zullen worden besteed aan beter, degelijker werk, later, als de tijd daarvoor gekomen zal zijn. We zullen wachten. Een vroolijke groet nu gebracht aan Jan Apol. Een juichend *Welkom!*

F. L.

De geschiedenis van Nederland in onzen tijd, door J. A. de Bruyne, leeraar aan de H. B. S. te Zierikzee—Schiedam—Voorburg. J. Odé, 1891—1901. Vijf deelen.

Een uitvoerige bespreking van dit merkwaardige boek valt buiten het kader van dit tijdschrift. Mochten wij niettemin door een eenvoudige aankondiging enkele onzer lezers opwekken zich het aan te schaffen, het zou ons van harte verheugen. Een Vaderlandsche geschiedenis van onzen tijd ontbrak. Rengers' *Schets eener parlementaire geschiedenis* voorziet in dat gemis natuurlijk slechts gedeeltelijk. Een boek als *Een halve eeuw* (uitgave van het *Nieuws van den Dag*) heeft zeker blijvende waarde, maar is toch voor een historisch werk niet los genoeg van het gelegenheidskarakter, dat zijn verschijning bij de troonsbestijging van Koningin Wilhelmina eraan gaf.

Het werk waaraan meer dan tien jaren gearbeid werd, behandelt Nederland's geschiedenis van 1848 tot 1888. Het begint en het eindigt met een groote Grondwetsherziening. En dit duidt tevens aan, dat de parlementaire geschiedenis hoofdzaak is geweest. Zij beslaat de overgroote meerderheid der eenige duizenden bladzijden, waaruit het werk bestaat en men duizelt bij de gedachte aan al de redevoeringen en bijlagen, die voor haar samenstelling moeten zijn doorgeworsteld. Toch is het eenigszins jammer, dat de parlementaire geschiedenis een zoo overheerschende plaats in de vijf deelen inneemt, omdat hier Rengers' boek sinds 1893 reeds een goede gids is.

Het werk is geschreven in een eenvoudigen, helderen stijl, met een eerlijk streven naar onpartijdigheid, waarbij echter des schrijvers' liberale overtuiging duidelijk uitkomt. De drie laatste hoofdstukken over: De voorbereiding der Grondwetsherziening, haar behandeling en haar voltooiing, gezamenlijk ruim 200 bladzijden beslaande, geven een beknopt en zeer leesbaar overzicht der voorstellen en beraadslagingen en voorzien daarmee in een bestaande behoefte.

Tal van hoofdstukken zijn aan de koloniale geschiedenis gewijd. Over staat en kerk en godsdienstig leven vindt men een hoofdstuk in deel I, over de stoffelijke welvaart in deel III, uitnemend voortgezet in deel V, waar de „drie enquêtes" behandeld worden; over het buitenlandsch beleid in deel III; doch dit alles bijna altijd in verband met de parlementaire gebeurtenissen, Kunst en wetenschap moeten het met een „bijlage" in het laatste deel stellen.

Aan een werk als dit, dat niet verschillende onderwerpen afzonderlijk behandelt, maar chronologisch den loop der parlementaire zaken volgt, mocht geen personen- en zaakregister ontbreken. Het is daarom te hopen, dat dit alsnog zal worden samengesteld. Slechts betrekkelijk weinigen zullen de vijf deelen achtereenvolgens uitlezen, maar juist om zekere perioden uit de geschiedenis der veertig jaren na te slaan is dit werk van zoo hooge waarde en daartoe is een register noodig.

Wij wenschen den schrijver met de totstandkoming van zijn omvangrijken arbeid hartelijk geluk en hopen, dat zijn boek in veler handen kome.

P. v. D.

INTÉRIEUR
NAAR EEN SCHILDERIJ

ARTHUR BRIËT. † † † † † † † † DOOR P. A. HAAXMAN JR.

Arthur Briët behoort tot die gelukkig nog breede rei Hollandsche kunstenaars, die er niet tegen op zien een zeer langen oefentijd door te maken vóór zij zich wagen aan eigen zelfstandig werken naar eigen smaak en inspiratie. Even als zijn tijdgenooten de Josselin de Jong, Rink, Haverman, Arntzenius, getroostte Briët zich dien harden leer- en studietijd in academie en in werkplaats, onder leiding van geschoolde meesters, ten einde zich door kennis van het métier en door het leeren overwinnen van de moeilijkheden der techniek, ik zal niet zeggen bekwaam te maken, maar om rijp te worden voor het persoonlijk voelen in de kunst. Dat op die manier veel geleerd wordt, dat later als overbodige ballast weer over boord geworpen kan en moet worden, dat veel moet worden afgeleerd of liever op zij gezet, dat men met inspanning zich eigen heeft gemaakt, ik zal het niet tegenspreken. Maar men moet dien weg afleggen, evenals voor de algemeene ontwikkeling van het individu onmisbaar is het oplossen van algebraïsche vraagstukken ten einde het logisch denken te bevorderen. De knapste kop zal echter verlegen staan als men hem later weer die zelfde vraagstukken ter oplossing voor legt. Zoo is het ook met de vooroefening van den artist. Ik heb nog nooit een kunstenaar van beteekenis, die er langs dien moeilijken weg gekomen is, hooren beweren dat zijn studiejaren als verloren tijd zijn te beschouwen. In tegendeel, van die zijde is mij altijd verzekerd — en was dat niet het geval, dan zou toch hun werk het daghelder aantoonen — dat de beginselen degelijk bestudeerd en grondig gekend moeten zijn alvorens men in staat is een waarachtig kunstwerk voort te brengen.

Arthur Briët 's vorming is een overtuigend bewijs van die stelling. Toen ik een tiental jaren geleden voor 't eerst met zijn werk kennis maakte, lag de academische invloed er nog vlak boven op. Uit zijn figuren spraken nog te veel het model en de conventioneel academische pose. Ook de manier van schilderen verried in de coquette kleuren en het ietwat peuterige in de behandeling den invloed van den leermeester. Maar evenals in de eerste proeven van een Jacob Maris

ARTHUR BRIËT.

en een Jozef Israëls, waren in de eerste schilderijen van Briët de sporen duidelijk te zien van een jong talent, dat langs dien uitvoerigen en nauwgezetten weg, bij ijverig volharden het doel zou bereiken.

In die dagen dat ik het eerste schilderij van Briët zag in den kunsthandel van Grolman te Utrecht — de voorstelling van een boerenbinnenhuis, zeer uitvoerig behandeld, met een jonge vrouw bij de wieg van haar kind —

werd er juist in Den Haag een tentoonstelling gehouden van werken van de drie Marissen Daar waren een paar stukjes uit Jaap Maris' eersten tijd, en ook een koetje heel uit de vroege jaren van Willem. Met welk een liefdevolle zorg voor het modélé, voor het bestudeeren der eigenaardigheden van de vacht van het dier, van het licht in den stal, was dat geval van den jongen Willem Maris geschilderd. En met hoe veel piëteit voor de uiterlijke dingen was dat moedertje van Jaap, bij de wieg van haar kind in slaap gevallen, in alle bijzonderheden waargenomen en met scherpen blik geschilderd. Welnu, dat eigenaardige cachet droeg ook het eerste werk van Briët, en 't zou mij niet verwonderen of over eenige jaren zal dat zelfde groote verschil, dat de latere werken van de Marissen onderscheidt van die hunner eerste periode, ook waar te nemen zijn in de uitingen van onzen Nunspeetschen artist. Maar men zal er altijd de vroegere degelijke studiën in herkennen.

AVOND IN DE TEEKENCLUB HOUTSKOOLTEEKENING

Toen ik dezer dagen Briët in zijn landelijke woning te Nunspeet bezocht, werd ik verrast door de groote evolutie in korten tijd in zijn werk tot stand gekomen. Naast den scherpen waarnemer der uiterlijke dingen had zich de colorist ontwikkeld, waartoe veel zal hebben bijgedragen het zien van de voorwerpen in hun natuurlijke atmosfeer en belichting. Ten einde hier des te meer in op te gaan, heeft Briët in de onmiddellijke nabijheid van zijn villa een atelier laten bouwen, waarvan een gedeelte is ingericht als arbeiderswoning, precies zooals de menschen daar wonen, slapen, koken, wasschen, eten — soms met de kippen en de varkens — alles in één enkel vertrek, zoo artistiek-rommelachtig mogelijk, maar verschrikkelijk indruischende tegen de bepalingen van de woningwet. Van uit zijn atelier heeft hij een schilderachtig mooi kijkje op die schuur met haar vochtigen, steenen vloer, rieten dak, schouw met vuurplaat, allerlei gerij aan den wand, twee bedsteden voor de geheele familie. De artist is op die manier uit en thuis, volkomen vereenzelvigd met de streek en hare bewoners die hij bestudeert, kortom hij is in zijn knollentuin. Van daar de intimiteit, het natuurlijke en innig vertrouwelijke in zijn jongste kunstwerken, die van tijd tot tijd op onze tentoonstellingen te zien komen. Maar ook maar van tijd tot tijd, want Briët is niet spoedig tevreden over zijn werk. Hij is er dikwijls het eerst bij om het af te keuren, en het gebeurt vaak, dat hij zijn werk op een tentoonstelling gezien hebbende, daarin fouten ontdekt en weer van voren af aan begint.

Na deze inleiding laten wij hier eenige aanteekeningen volgen uit het leven van dezen noesten werker.

In 1867 te Madioen op Java uit Hollandsche ouders geboren, verloor Arthur Briët een jaar later zijn vader, die daar predikant was. Zijn moeder keerde met haar eenig

overgebleven kind drie jaar later naar Holland terug; zij vestigde zich eerst in den Haag, en na hertrouwd te zijn, te Utrecht, waar Briët tot zijn 17e jaar school ging. Daar ontving hij de eerste lessen in het teekenen van den in die dagen bekenden Utrechtschen meester Jozef Hoevenaar. Zijn talent voor illustreeren dagteekent reeds van de schoolbanken. Met zijn schoolmakker Walter Opzoomer, den sedert overleden zoon van prof. Opzoomer, gaf hij een anecdotenblaadje uit: *de Humorist.* De meeste illustraties in dat vlugschriftje waren van Briët. Maar dit waren slechts de preliminairen voor zijn ernstige studiën, die eerst goed in 1884 begonnen, toen hij naar Antwerpen ging en daar gedurende vier jaren de Academie bezocht. Reeds aan het einde van het eerste jaar verwierf hij den eersten of uitnemendheidsprijs voor de teekenklasse. Vooral zijn

ITALIAAN HOUTSKOOLTEEKENING

PENKRABBEL

compositie-teekening voor dit eerste examen werd geroemd. Onder zijn vrienden had de jonge Briët weldra een zekere reputatie als knap karakterteekenaar, en de zucht naar eigen, zelfstandige studie deed hem toen reeds uit den band springen en de academie-modellen afwisselen met schetsen en karikatures uit de straat. *L'enseignement de la rue* trok hem soms meer aan dan de teekencolleges naar wel levende, maar meestal ziellooze modellen. Een intieme expositie van zijn academie-werk onlangs op een gezelligen Zaterdag-avond in *Pulchri Studio* gehouden, gaf een interessant kijkje van zijn kloek werken en streven in die dagen. Daar was onder anderen een blad met studiekoppen, die mij om de geestvolle behandeling zeer boeiden. Antwerpsche typen uit Briët's leertijd, zooals Dudley Hardy, Coppens, Livens, Herbert Hunt, Hobbe Smit, Henneman en Ratinks staan op dat blad karaktervol uitgebeeld. Daar waren ook bladen met dierstudiën (paarden en ezels), met interieurs, reisherinneringen uit Parijs, België en Holland, Zwitserland; maar daar waren, onder de menigvuldige karakterkoppen, vooral een zelfportret en een forsch portret in houtskool van zijn academie-vriend Fl. Arntzenius, die wel het meest uitmuntten in persoonlijke eigenschappen.

Bij 't beschouwen van deze zeer eigenaardige collectie teekeningen uit Briët's Antwerpsche periode, vertelde mij een zijner vrienden en tijdgenooten menig pikant voorval uit die dagen. Een daarvan mag ik, als getrouw biograaf, hier niet verzwijgen, omdat

KRABBEL.

daaruit ten duidelijkste blijkt Briët's wijsgeerigen aanleg. Het herinnerde mij de zonderlinge eigenaardigheid van den beroemden franschen graveur François, die zijn eigen pantalons maakte, waarvan het gevolg was dat die altijd veel te kort uitvielen. Naar de reden van die gewoonte ondervraagd, zei François eens tegen een vriend: gij kunt immers ook niet velen dat een barbier uw gelaat inzeept en daarom scheert gij u zelf, welnu ik kan niet dulden dat een kleermaker mij aan mijn beenen friemelt, en daarmeê uit!

Diezelfde beroemde graveur, tot lid van het Institut de France benoemd, zag zijn voorganger begraven met groot ceremonieel vertoon. Op de baar lag zijn gepalmde rok en pantalon, staatsiedegen en steek.

„Daar gaat mijn pak," zei François tot een vriend, en den volgenden dag ging hij naar het sterfhuis en verzekerde zich den eigendom van het staatsiekleed zijns voorgangers. De pantalon was hem nu toevallig veel te lang.

Welnu, met Briët, die in Antwerpen zelden voor een levend modejournaal kon doorgaan, is ook zoo iets gebeurd. Op een morgen in de teekenklasse komende, werd hij door een homerisch gelach begroet. Briët had een broek aan, die hem niet verder tot aan de kuiten reikte. Hij had die broek van een hollandschen collega, die weer uit Antwerpen vertrok, voor een paar frank overgenomen. Dat dit kleedingstuk nu ook nog precies van maat zou zijn, kon men voor zóó weinig geld toch niet verwachten. Het is een feit, dat Briët de broek een paar maanden lang netjes heeft afgedragen.

Van het „antiek" kwam Briët in de schilderklasse, waar toen Charles Verlat zijn inspireerend onderwijs gaf. De jonge Hollander genoot de hooge onderscheiding dat Verlat met zijn werk ingenomen was en hem zelden oversloeg bij het geven van zijn correcties, die intusschen wel eens deze schaduwzijde hadden dat de meester met een enkele brutale en rake veeg den leerling het geploeter van een heelen morgen totaal ongedaan maakte. Op een paar potten verf kwam het echter niet aan. Het was geen angstvallig schilderen in dien tijd, maar een dagelijks weerkeeren van breed aansmeeren en raak modelleeren in de verf, en dat in een wedstrijd met vele knappe élèves met steeds meer opvlammend hartstochtelijk vuur. Briët borstelde er dus maar dapper op los, en hoewel zijn aangeboren vrijheidszin wel eens in botsing kwam met het strenge toezicht van den surveillant en een paar dagen congé daarvan soms het gevolg waren, werden over het geheel genomen die academiejaren gekenmerkt door groote regelmaat en volharding in den arbeid. Briëts aansmeren van studies naar levensgroote naakt-

INTÉRIEUR — NAAR EEN SCHILDERIJ

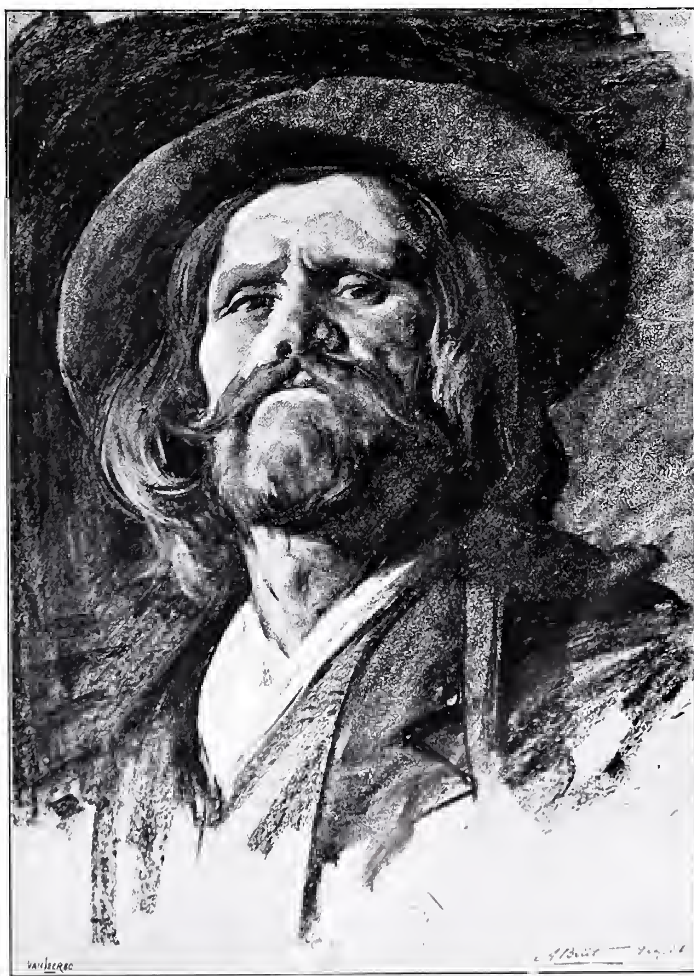
PENKRABBEL

modellen deed soms denken aan den *Claude* uit *l'Oeuvre* van Zola.

In 1888 had hij het succes, bij het jaarlijksch concours (van de hoogste klasse) twee eerste prijzen te behalen, voor het schilderen van een studie naar naakt en eene naar gekleed model, en tevens ontving hij een eerste medaille voor teekenen naar levend model. Reeds bij den aanvang op de schilderklasse was het Briët's streven om sterke lichteffekten te maken, wat, gepaard met zijn flink teekenen, zijn studies steeds kranig voor den dag deed komen. Drie er van werden uitverkoren voor het archief van de best gekeurde schilderstudies, die in dien tijd nog tot leering van de élèves in de schilderklasse werden opgehangen.

Middelerwijl, in 1886, had Briët met succes medegedongen naar de koninklijke subsidie, ingesteld door wijlen Z. M. koning Willem III, en had hij het geluk die beurs vier achtereenvolgende jaren te behouden. Na afloop van zijn Antwerpschen studietijd begaf hij zich dan ook naar Parijs, waar hij zelfstandig werkte en behalve naaktstudies en studiekoppen, eenige kleine genrestukken schilderde, o. a. een getiteld: Javaansche danseressen op de wereldtentoonstelling (1889), dat bij de firma Goupil in den Haag geëxposeerd, later door vrienden van den heer Freiwald te Parijs aangekocht en dien heer werd aangeboden.

Van Parijs uit ondernam hij met een Engelschen collega een kunstreis door Italië en bleef verscheidene maanden te Napels en op Capri, waar hij vele kleine werken maakte, meest landschappen met figuren. Na kortere bezoeken aan Rome, Florence, Venetië en andere Italiaansche steden, en vervolgens aan München, keerde hij weer naar Parijs terug. Omstreeks dezen tijd behaalde hij den eersten prijs in een concours voor een reclamebiljet (voor een Levensverzekerings-maatschappij te Utrecht), waarvoor P. de Josselin de Jong en M. Bauer tot de juryleden behoorde.

MANNENKOP — HOUTSKOOLTEEKENING

Hoewel een afstammeling van een Fransche familie, was Briët te veel Hollander om zich op den duur in Parijs thuis te gevoelen. Hij maakte er wel kennis met artisten van naam,

HET DORP ELSPEET BIJ SNEEUW — NAAR EEN SCHILDERIJ

van wie vooral Munkacksy en zijn werk grooten indruk op hem maakten, maar de kunstuitingen van de meeste jonge Fransche artisten konden hem op den duur niet boeien en hij verlangde weer naar de Hollandsche beemden en ruime luchten. Er kwam echter eerst nog een tusschenperiode door een oponthoud in Vlaanderen, waar hij in een dorp nabij Mechelen een poos samenwerkte met een onlangs overleden Antwerpschen collega, Evert Larock. Zoo kwam Briët in aanraking met den te Mechelen wonenden Alexander Struijs, met wien hij een intieme vriendschap sloot en onder wiens invloed hij een Vlaamsch binnenhuis schilderde, dat door de commissie voor de koninkl. subsidiën in 1892 op de tentoonstelling te Amsterdam, voor H. M. de Koningin-Regentes werd aangekocht. Hij had nu zijn genre gevonden, dat hij verder ging beoefenen in Noordbrabant, in dorpjes op de hei, waar hij een rijk studieveld vond in de schamele verblijven van de arbeidersbevolking. Ook het landschap boeide hem hier in hooge mate, evenals later op de Veluwe, zoodat hij bij afwisseling zijn domicilie nu hier dan daar vestigt. Uit zijn eersten Noord-brabantschen tijd trok zeer van hem de aandacht, op een tentoonstelling te Middelburg, een schilderij: „Strooper van zijn tocht teruggekeerd", dat in de verzameling van een Middelburgsch liefhebber overging. Voor het bestudeeren van zijn model woonde hij geruimen tijd in het nederig verblijf van den strooper midden op de heide, wel een bewijs hoe nauwgezet en veeleischend Briët in zijn kunst is.

DORPSSTRAATJE — POTLOODTEEKENING

Eenigen tijd daarna trad hij in 't huwelijk en vestigde zich in het dorp Nunspeet op de Veluwe. Hoe hij zich daar heeft ingericht heb ik boven reeds geschetst. Zijn eerste Nunspeetsche schilderij (een ziek meisje op den schoot harer moeder) was een volledig succes in de Hollandsche afdeeling der Antwerpsche wereldtentoonstelling van 1894, waar het gemedailleerd werd en de schilders Roelofs, Mesdag en anderen hun instemming met zijn werk betuigden. Dit schilderij werd het volgend jaar te Berlijn aangekocht. Niet minder gelukkig was hij aldaar in 1896 met zijn „bijbellezend vrouwtje", dat het eigendom werd van den Duitschen Staat. Een omvangrijk doek: „Koffiedrinkers" zag Briët in 1899 op de Internationale tentoonstelling te München, gekocht voor het museum te Maagdeburg. In hetzelfde jaar genoot hij wederom de onderscheiding dat de commissie voor de koninklijke subsidiën een zijner schilderijen „jonge moeder bij de wieg van haar kind" aankocht, ditmaal voor de particuliere collectie van H. M. de Koningin.

Den nog jeugdigen artist mocht verleden jaar een niet minder schoon succes te beurt vallen met zijn schilderij: „Huiselijke bezigheid", dat op de wereldtentoonstelling te Parijs een medaille ontving en bovendien voor het Luxembourg-museum werd aangekocht. Met slechts zeer weinige Hollandsche artisten, o. a. Mesdag, deelt Briët de eer in dat eerste van Frankrijk's musea voor moderne kunst vertegenwoordigd te zijn. Tot de eerste aankoopen, dezen zomer op de Internationale Tentoonstelling te München, behoorde zijn inzending „Huiselijke arbeid", een schilderij met twee figuren, vrouw en kind in een mooi verlicht intérieur.

Briët's talent uit zich niet eenzijdig. Hij is op zijn tijd, als hij zich geïnspireerd gevoelt, een even gelukkig beoefenaar van het landschap als van het genre of het portret. Nog onlangs werd door de firma van Wisselingh

SPINSTER — NAAR EEN SCHILDERIJ

& Co. te Amsterdam—Londen, de hand gelegd op Briët's landschap: „Het dorp Elspeet bij sneeuw".

Waar vele schilders, vooral onder de jongeren, in hun werk voorkeur voor een bepaalde richting, leermeester of beroemden tijdgenoot toonen, waardeert men in Briët steeds een eigen keuze, een persoonlijke opvatting der dingen. Wel oefende een tijd lang Alex. Struijs invloed op hem en erkent hij zelf dat de colorist Breitner hem tot vernieuwde krachtsinspanning geprikkeld heeft, maar nabootsing van een ander's karakteristieke eigenschappen is hem altijd een gruwel geweest.

Arthur Briët is nog pas in het begin van zijn loopbaan. Zijn aanvankelijk succes wettigt het vermoeden, dat hij mettertijd plaats zal nemen onder de illustratiën van de Nederlandsche schilderschool.

IETS OVER FINLAND EN FINSCHE HUISINDUSTRIE † † † † † † † DOOR L. LACOMBLÉ. † † † † †

In het afgeloopen voorjaar vertoefden eenige Finsche vrouwen in Nederland, die belangstelling hebben trachten op te wekken voor hun land, door in verschillende steden, Haarlem, Utrecht, den Haag en Amsterdam producten van daar ginds ten toon te stellen, die eenigszins een denkbeeld konden geven van hetgeen de bevolking van het natuurschoone Suomi weet voort te brengen op gebied van kunstnijverheid, meer in het bijzonder van huisindustrie, zooals die als eene natuurlijke behoefte van het volk beoefend wordt. Het is naar aanleiding van deze tentoonstellingen, daartoe ook opgewekt door de edele beweegredenen van bovenvermelde Finsche vrouwen, dat ik het een en ander over het land en deze voortbrengselen van kunst wil mededeelen. De schetsen, die dit artikel illustreeren, zijn vervaardigd naar voorwerpen welke op die tentoonstellingen te zien waren en moeten dienen ter verduidelijking van het weinige dat ik over Finland en zijne bevolking zal zeggen.

Finland heeft lang behoord tot die landen,

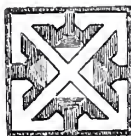

FIG. 5.

waarin wij Europeesche Westerlingen zoo goed als geen belang stelden en het is eerst in de laatste jaren, dat West-Europa zich tot het dichterlijke Suomi, het land van de duizend meren aangetrokken heeft gevoeld en zijne belangstelling is gaan toonen in de aangelegenheden van daar ginds.

De bijzondere ligging van Finland, zich uitstrekkende tusschen 60 en 70° N.B., de eigenaardige formatie van den bodem, de geschiedkundige gebeurtenissen, die in het land plaats grepen, zijn alle factoren welke hunnen invloed hebben doen gelden op de cultuur van het land, en waarmede rekening gehouden moet worden bij de beoordeeling van zijne kunstproducten. Zoo zullen wij beter nog de pogingen waardeeren van hen, die onder veel ongunstiger omstandigheden dan wij zich hebben kunnen ontwikkelen.

Bovendien zullen genoemde factoren beter bestaande toestanden verklaren, die in zoo nauw verband staan met de voortbrenging van bepaalde producten van kunstnijverheid, waarmede wij ons meer in het bijzonder zullen bezighouden.

Het schijnt, dat reeds in het steenen tijdperk relaties hebben bestaan tusschen Finland en Zweden, af te leiden uit den vorm der steenen voorwerpen gevonden in het Z.W. van Finland, alsook door de overeenkomst, die de daar zich bevindende »cairns" of graftombes vertoonen met de »tumulus" van midden Zweden en Norrland, ook de enkele bronzen voorwerpen in Finland gevonden, wijzen door hunne ornamentatie op bepaald Vikingschen invloed. Weinig is omtrent de geschiedenis uit deze tijden bekend, alleen zijn legendarische herinneringen bewaard gebleven en in dichtvorm tot ons gekomen door het epische gedicht de Kalewala. Van eene eigenlijke geschiedenis van Finland is eerst sprake na de komst van Erik den Heilige, Koning van Zweden, die

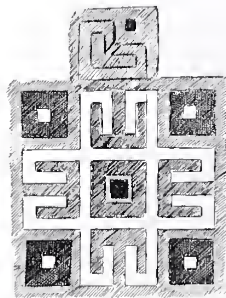

FIG. 10.

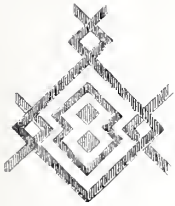

FIG. 7.

in 1156 in Nyland landde, om het Christendom te gaan verbreiden onder de Heidensche Finnen. Van dien tijd af werd Finland het aambeeld, waarop beurtelings de naar macht strevende Zweedsche koningen en de roofzuchtige Russische Czaren eeuwen lang geslagen hebben. Het werd het tournooiveld waarop de Zweden en de Russen hunne geschillen beslechtten; doch niet dat van ridders, maar van woeste horden, die het land plat liepen, de bevolking uitmoordden, de steden in brand staken. Het is te begrijpen, dat onder dergelijke omstandigheden van eene rustige ontwikkeling en eene geleidelijke cultuur geen sprake kon zijn; wat er voor de ontwikkeling van het volk gedaan werd, kwam meer uit Zweden, dat eigenlijk zelf nog niet bogen kon op groote beschaving. Per Brahe, die in de eerste helft der 17e eeuw uit Zweden kwam en als stadhouder van Finland den naam heeft verkregen van landsvader, stichtte de universiteit van Åbo, de eerste in het land, en later naar Helsingfors overgebracht.

Terwijl in dien tijd in ons land eene schitterende schilderschool krachtig voortbrengt, en de bevolking op elk gebied eene energie ontwikkelt, waardoor zij zich zelf overtreft, is Finland nog in diepe rust. Het schijnt alsof de menschen sinds eeuwen aan den langen winterslaap gewend, die hen tot inertie doemt, zich eerst heel langzaam aan dezen verlammenden invloed gaan onttrekken om ten slotte op het einde der 19e eeuw een gelijken rang te gaan innemen naast andere kleinere staten en toonen in zich eene innerlijke kracht te bezitten, die slechts gunstiger voorwaarden eischt om daarmede de hoogste ontwikkeling te bereiken.

FIG. 8.

Sprekende over deze cultuur moeten wij wel in het oog houden, dat deze zich eigenlijk ontwikkelt langs de kusten van de Bothnische en Finsche golf, te midden van eene bevolking van Zweedsche afstammelingen, wel is waar ook gemengd met de eigenlijke Finnen, en dat daarnaast nog eene boerenbevolking leeft in het middengedeelte van het land, die niet geheel aan deze cultuur deelneemt en lang nog heel oude gebruiken en zeden bewaart, heel lang nog vast blijft houden aan oude tradities. Terwijl op het oogenblik in Finland, schilders als Axel Gallen, Ero Järnevelt, Edelfelt, Westerholm, Ahlstedt en vele anderen, werk produceeren, dat naast het beste mag staan wat in andere landen in dezen tijd wordt voortgebracht, waren in het midden der 18e eeuw de schilders nog met een lantaarntje te zoeken; een hoogst enkele naam van eenbeeldhouwer of portretschilder uit Zweden stammende, ver-

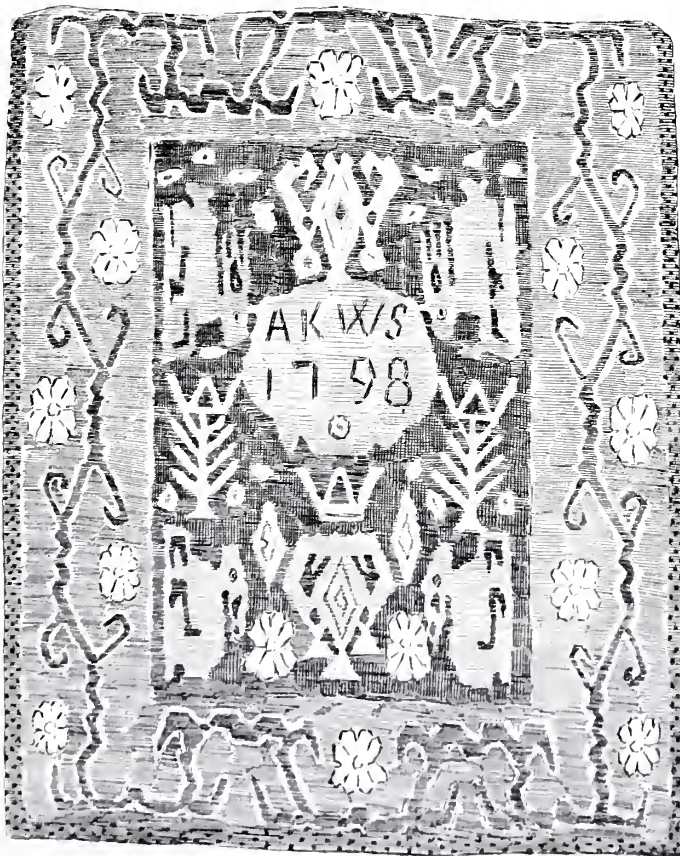

FIG. 1. FINSCHE BEDDESPREI 1798.

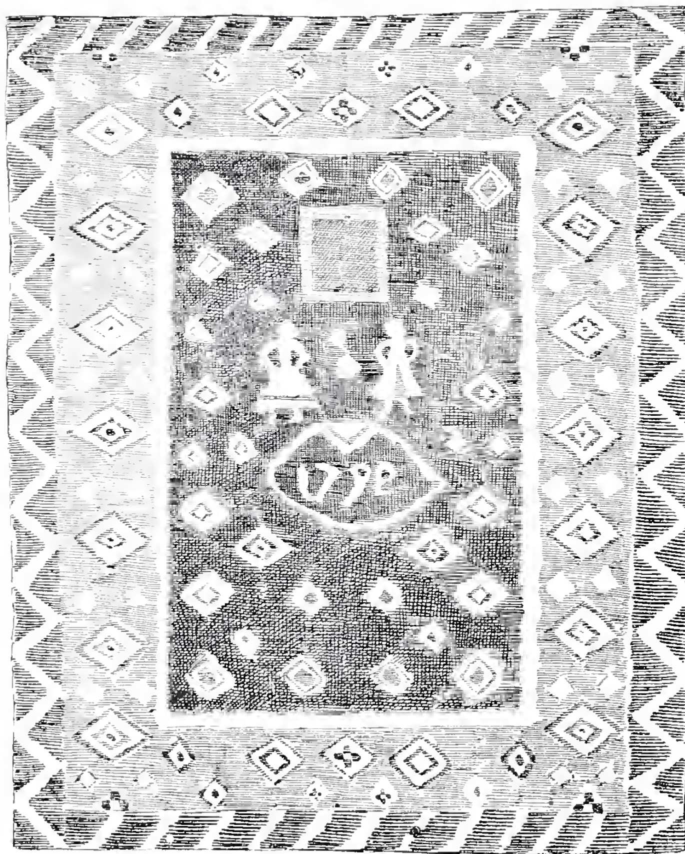

FIG. 2. FINSCHE BEDDESPREI 1792.

de bevordering der welvaart van den boerenstand en door bescherming van zijne huisindustrie ook de algemeene welvaart van het land bevorderd wordt en zijne innerlijke kracht versterkt.

Behalve de vereenigingen: Finska handarbetets vännor en Finlands allmänna Slöjd-förening, die de bevordering van de volksindustrie behartigen, bestaan in Finland nog een 68tal scholen waar onderwijs gegeven wordt in slöjd, aan boerenjongens en meisjes. Tot beter begrip van het hier voorafgaande, dienen wij even na te gaan onder welke omstandigheden de boerenbevolking leeft, wat eigenlijk de beteekenis is van de reeds eenige keeren genoemde huisindustrie. De groote uitgestrektheid van het land, de hoogst eigenaardige meerenformatie en de overal weelderig tierende bosschen, de vooral in het noorden zich doende gevoelen lage wintertemperaturen zijn zoovele oorzaken, waarom de bevolking, voor zoover die niet in

vult de rol van vertegenwoordiger eener schilderschool, die eigenlijk dien naam niet verdient. Deze jeugdige en krachtige verschijning van een schilderschool in dezen tijd, ontstaan om zoo te zeggen door bevruchting van de kunst uit den vreemde, voornamelijk uit Frankrijk, dient wel als een bijzonder verschijnsel te worden geconstateerd, omdat deze school nu moet blijken sterk genoeg te zijn, om eene verdere cultuur in die richting te kunnen dragen. Het is waarschijnlijk aan de energie van die mannen dan ook gedeeltelijk te wijten, dat in Finland de impulsie tot ontwikkeling grooter is geworden (een verschijnsel dat wij bij ons in den lande ook hebben kunnen waarnemen bij de Haagsche schilderschool van '70); dat meerdere bekendheid wordt gegeven van hetgeen Finland wenscht en wil; dat ook een tak der volkswelvaart, de huisvlijt en huisindustrie, grooten steun heeft gevonden bij een zeker intellectueel deel der bevolking, dat inziet, dat voornamenlijk door

steden woont, vrij ver uit elkaar in de overige deelen van het land verspreid leeft. Bijaldien het verkeer slechts langs de kuststreken en met eene enkele gelegenheid naar het midden van het land door middel van spoorwegen plaats heeft, leeft de bevolking nog geïsoleerd en is elk individu min of meer aan zichzelf overgelaten, en moet hij bijgevolg zooveel mogelijk voorzien in eigen behoeften. Nog vrij lang heeft het aartsvaderlijk familieleven bij de Finnen bestaan, waarbij kleine groepen van menschen als groote families te zamen leefden, waarbij de oudste zooveel als het hoofd, de raadgever en bestuurder was. Deze toestanden zijn evenwel langzamerhand in de 19de eeuw verdwenen. Het grondbezit is verbrokkeld geworden, en elk individu heeft zich op zijn eigen stukje land afgesloten van het gemeenschappelijk samenzijn en tracht door eigen arbeid zooveel mogelijk te voorzien in de meeste zijner behoeften. Tot voor 50 jaar was de huisindustrie om zoo te zeg-

gen de eenige produceerende werkkracht in Finland: de vrouwen sponnen de wol van eigen schapen en het vlas en de hennep van eigen bouwgronden, zij weefden grof en fijn linnen, beddetijken, grove wollen stoffen, tapijten, dekkleeden enz., vervaardigden hare eigen kleêren en vaak ook die van hare mannen. De mannen zelf bouwden hunne huizen, vervaardigden de weefgetouwen voor de vrouwen, het overige huisraad, sleden, karren, booten, zij maakten zelf hun bier en brandewijn. Nadat de spoorwegen gekomen zijn, en ook in sommige plaatsen fabrieken, spinnerijen, weverijen zijn opgericht, en bijgevolg ook winkels, die de waren verkoopen, is de taak van den boer en de boerin wel wat verlicht, doordat het hun nu gemakkelijker werd gemaakt, om zich sommige benoodigdheden door aankoop te verschaffen, waardoor hun heel wat arbeid uit de handen genomen werd. Ofschoon er nu fabrieken zijn, heeft de boerenbevolking toch niet hare huisindustrie laten varen; zij is voor haar eene levensbehoefte, want hoezeer het ook in den aard van het individu ligt toe te geven aan gemakzucht, hij gevoelt dat zijn energie en kracht alleen door arbeid bewaard kan worden en dit bewustzijn spoort hem aan tot werken. Wat zouden de boeren moeten doen gedurende de lange winters, die half September aanvangen om aan te houden tot half Mei? En bovendien, ook in den zomer, wanneer de boer naar zijn land is, en de vrouw alleen tehuis, zal zij te midden van de haar omringende stilte behoefte gevoelen haar spinnewiel te laten snorren en daarin eene afleiding vinden.

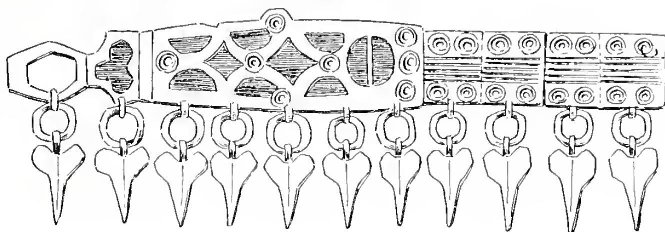

FIG. 15. FRAGMENT MESSING BUIKRIEM.

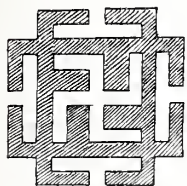

FIG. 11.

FIG. 6.

Sedert de vroegste tijden waren het spinnen en weven takken van huisindustrie, die in Finland trouw beoefend werden; in het Kalewalagedicht wordt van weven op verscheidene plaatsen melding gemaakt en ook de bepaald Finsche benamingen voor verschillende zaken op het weven betrekking hebbende, wijzen er op, dat reeds voor de komst van de Zweden, deze industrie bij de oude Finnen bekend was. Zooals reeds vermeld, wordt tegenwoordig zooveel mogelijk de bloei van deze huisindustrie bevorderd en terecht, want deze arbeid, die niet alleen intelligentie en smaak, maar ook veel geduld vereischt, houdt den geest wakker en verschaft den mensch de zoo noodige afleiding, daar, waar hij anders licht onder

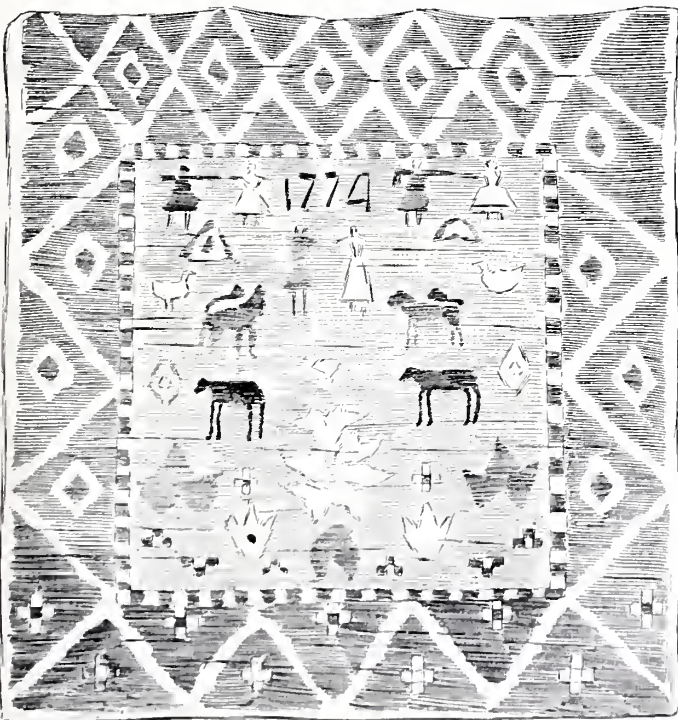

FIG. 3. FINSCHE BEDDESPREI 1774.

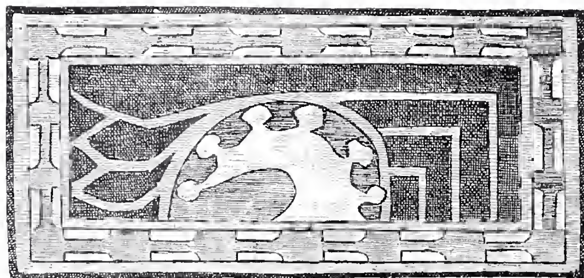

FIG. 12. MODERN FINSCH TAPIJTJE.

den indruk zou komen van de hem omgevende stilte der eenzaamheid.

De Finsche boerinnen weven niet alleen de gewone linnen of wollen stoffen ter aanwending voor kleeren, ofschoon minder dan vroeger, maar houden zich ook veelal bezig met het weven van tapijten, dienst doende als wandbekleedingen of als beddespreien en dekken, portières en die in het algemeen ook bij de bewoners der steden als huishoudelijk artikel of ook wel als luxe-artikel toepassing vinden.

Het weefsel heeft veel overeenkomst met de Smyrna tapijten; de hier afgebeelde bedspreien en wandtapijten, zijn niet alleen opmerkelijk door hunne ornamentatie, maar zijn bovendien fraai van kleur. Soms is de rand goudachtig bruin met zachtroode ornamenten, de bloemen zijn heel licht blauw met chocolaadbruine contourlijnen; het middenvak is blauwgrijs, de hertjes zijn zachtrood, het schild en de overige figuren geelbruin in verschillende nuanceeringen (fig. 1). Ook is de buitenkant wel blauw met matgele en roode strepen, de tweede rand is zacht rood, terwijl de ruiten saamgesteld zijn uit bruin, geel en lichtblauw; het middenvak is donkerbruin, het vierkantje groen met rooden rand, de figuurtjes roodachtig (fig. 2). Op een ander is de rand blauw, het zigzag-ornament goudachtig geel, het middenvak heeft een roode fond, waarop de verschillende figuurtjes afkomen in lichtrose, lichtgroene, blauwe en gele kleuren en hier en daar eene sterkere noot van diep bruin (fig. 3). Elders heeft het tapijt een rooden grond: het middenvak bestaat uit eene groene ruit met blauwe driehoeken, de twee andere paneelen vertoonen een zwarte fond met S-vormige roode ornamenten (fig. 4).

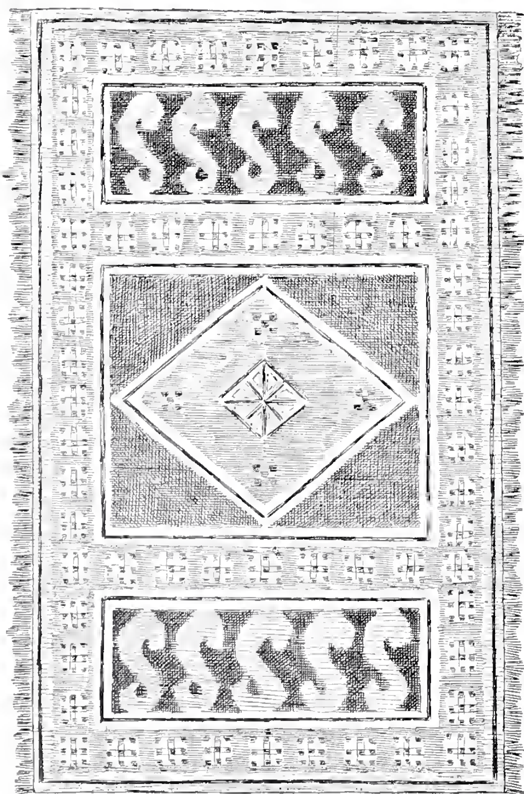

FIG. 4. FINSCHE BEDDESPREI 18DE EEUW.

Deze tapijten dragen de jaartallen 1798, 1792 en 1774, zij werden als beddespreien gebruikt en door de bruiden voor haar huwelijk vervaardigd; de figuurtjes van een mannetje en een vrouwtje wijzen op die gebeurtenis en de verdere figuren, die in het tapijt geweven zijn, als: ganzen, koeien, honden, hertjes, gestyleerde kerstboompjes verraden de gedachten, die de weefster gedurende haren arbeid bezig hielden en hoe zij die motieven met een bepaald gevoel voor decoratief schoon wist toe te passen in haar werk.

Tegenwoordig worden nog dergelijke tapijten vervaardigd, doch zijn evenwel somberder van kleur; veelal vertoonen nu de motieven der nieuwere weefsels geometrische figuren (fig. 5, 6, 7, 8, 9, 10), die veelal af te leiden zijn uit het zoogenaamde hakkros-ornament (fig. 11), wat hetzelfde is als het svastica-ornament bij de Chineezen en Indische volken. Tot de meer moderne weefsels behoort het tapijtje door Gallen ontworpen,

(fig. 12) eene kleurencombinatie vertoonend van blauw, groen, bruin en lichtgrijs.

Zooals reeds ter loops werd opgemerkt houdt de Finsche boer zich in zijne vrije uren bezig met het in hout vervaardigen van de huishoudelijke zaken, die hij in zijn bedrijf noodig heeft; doch behalve deze vervaardigt hij ook voorwerpen, waarbij hij zich tevens toelegt om deze te versieren met ingekerfde ornamenten, die hij ook soms kleurt en welke voorwerpen dan afzet vinden in de steden en min of meer als luxe-artikelen beschouwd moeten worden. Van dergelijke voorwerpen zien wij afbeeldingen in fig. 13 en fig. 14, zij zijn opgesmukt met roode, gele, blauwe en groene kleuren; uit een ethnografisch oogpunt hebben deze voorwerpen minder waarde, doordien zij versierd als zij daar zijn, niet bepaald dienst doen bij het bedrijf van den Finschen boer, doch in vorm wel overeenkomen met bij het bedrijf gebruikelijk vaatwerk.

FIG. 13. HOUTEN BOTERVAT.

De Finnen dragen veelal een mes aan een gordel, bevestigd ter linkerzijde van het lichaam. In Österbotten zijn deze gordels sierlijk bewerkt en van messing vervaardigd (fig. 15); een gevolg van het dragen van deze messen is eene belangrijke messenindustrie; de centra van deze huisindustrie worden gevonden in Kauhawa in Österbotten ten Z.O. van Wasa. Een meer aan den Finschen boer eigen industrie is die der berkenbast, welke voornamelijk in Tavastaland, Savolax en Karelen beoefend wordt en sedert de oudste tijden bekend; men vervaardigt er schoenen, ransels, messcheeden, korven en meerdere zaken van, die in het huishouden aanwending vinden.

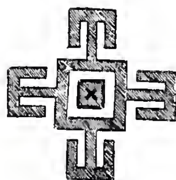

FIG. 9.

Als een onderdeel van de Finsche huisindustrie waren op de tentoonstellingen ook voorwerpen, die door Laplanders gedragen worden en gedeeltelijk ook door hen vervaardigd. Groot is de weelde niet, die de Laplander kent, wanneer hij 's zomers met zijne kudden rendieren uit is; zijne woning bestaat uit een paar palen, bedekt met wat grof serge en eenige oude tapijten, daar binnen een stookplaats van steenen, eenige rendiervellen om op te liggen, twee of drie leeren zakken voor zijne kleederen bestemd, voorts eenige houten schotels (fig. 16). Aan zijn leeren gordel (fig. 17) hangt een kokertje om zijn naaigerij te bewaren, zijn mes (fig. 18) en een beenen lepeltje met ringetjes versierd; deze gordel met beenen plaatjes vormt met hetgeen er aan hangt een karaktervol geheel. Opmerkelijk is de bij de Lappen veelvuldig voorkomende versiering van een lossen ring, (fig. 16 en fig. 17) en doelt deze losse ring oorspronkelijk waarschijnlijk op welvaart, daar de ring reeds in de oudste tijden een geliefkoosd sieraad bij de volken in

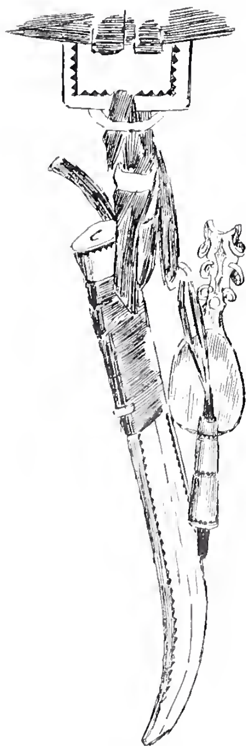

FIG. 14. HOUTEN MELKVAT.

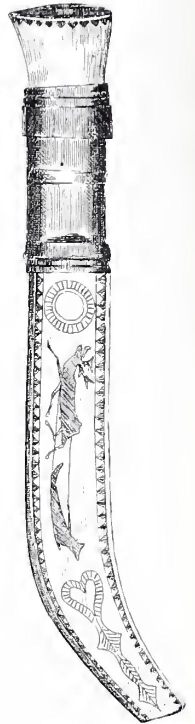

FIG. 19 LAPSCH VROUWENSIERAAD.

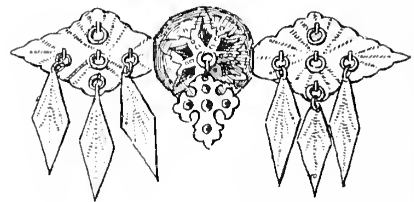
het noorden is geweest en het bezit van vele een teeken van rijkdom was; hoe dan ook, deze versieringswijze is opvallend en uit een ethnografisch oogpunt wel belangrijk.

Eenige vrouwensieraden afkomstig uit Torneå, en allerwaarschijnlijkst door Zweden vervaardigd, worden door Lapsche vrouwen bij feestelijke gelegenheden gedragen; zij wijzen op eene wonderlijke ineensmelting van Heidensche en Christelijke versieringskunst; wij zien in die voorwerpen (fig. 19, 20, 21, 22) uit zilver en verguld zilver vervaardigd nog den vorm van de oude Vikingsche gespen; doch hier zijn aan toegevoegd musiceerende engelen en byzantijnsche kruisjes. Ofschoon die voorwerpen dus door hun heterogeen karakter niet dat cachet van echtheid bezitten, toch hebben zij iets typisch. Een versiersel als fig. 20, bestaande uit een matzilveren plaatje met gebombeerden rand en cirkelvormige gaten en daaraan loshangende verguld zilveren ronde holle glimmende bekkentjes, moet een hoogst eigenaardig effect te weeg brengen op de grove kleeding van de Lapsche vrouw, met hare ravenzwarte haren en olijfkleurige gelaatstint.

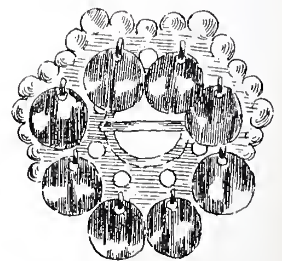

FIG. 17. GORDEL LAPLANDER.

De primitieve versieringen, die wij op de bepaald typisch Laplandsche voorwerpen aantreffen, wijzen er wel eenigszins op hoe dit volk wat hun versieringskunst aangaat, feitelijk nog even ver staat als in het steenen tijdperk en laat zich dit ook gemakkelijk verklaren, doordien de levensomstandigheden van die menschen sedert eeuwen dezelfde zijn gebleven en hunne behoeften zich tot de meest eenvoudige blijven bepalen. Nog lang nadat het bronzen en ijzeren tijdperk voor de eigenlijke Finnen was ingetreden, gebruikten de Lappen nog steenen bijlen; langzaam zich uit het midden van Finland door het opdringen der Finnen naar het noorden verplaatsend, heeft de Lapsche bevolking al hare vindingrijkheid moeten gebruiken om zich tegen de strenge en langdurige winters te beschutten en den vernietigenden invloed

FIG. 18.
MES LAPLANDER.

FIG. 21. LAPSCH VROUWENSIERAAD.

er van trachten te keeren door practische lichaamsbekleedingen uit te vinden. Dat zij aan deze een bepaald karakter hebben weten te geven, wijst op vroegere cultuur, die niet geheel verloren schijnt te zijn gegaan. Als een gevolg van de lange winters en ook door de isolatie, waarin de Laplander leeft op de uitgestrekte boschgronden van Uleå-

FIG. 20.
LAPSCH VROUWENSIERAAD.

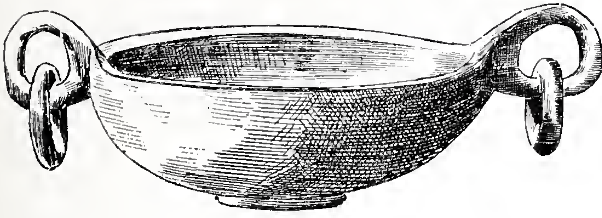

FIG. 16. HOUTEN NAP VAN LAPLANDER.

borgslän en de toendra's van Lappmarken met hunne naakte rotskoppen, voorziet hij natuurlijk zooveel mogelijk in eigen behoeften en is dan ook in die streken de huisindustrie om zoo te zeggen de eenige produceerende werkkracht.

FIG. 22.
LAPSCH VROUWENSIERAAD.

Gebonden als wij zijn aan eene beperkte plaatsruimte, zijn wij verplicht hier afscheid te nemen van een onderwerp, waarmede wij ons gaarne nog langer hadden bezig gehouden. Mogen deze korte regelen eenigszins belangstelling hebben opgewekt voor het Finsche volk, dat moeielijke tijden doorleeft, een volk, dat arbeidt en denkt, dat zijn land en zijn vrijheid lief heeft.

Rijswijk, April 1901.

LANGS DE OOSTZEE. DOOR GEERTRUIDA CARELSEN.

Hoe graag Nederlanders hun Zomervacantie in Duitschland doorbrengen, aan de Oostzeekust komen ze, voor hun plezier, slechts zelden.

De reden ligt voor de hand. Wat wij voor ons plezier over de grenzen zoeken is bij voorkeur datgene wat wij in ons eigen land missen: groote bosschen, bergstreken, hooge, droge lucht, vreemde indrukken, sterke tegenstellingen met onze dagelijksche omgeving. Waarom dan zouden wij den tijd en de kosten voor een betrekkelijk lange reis besteden aan een landschap dat ten naastebij op het onze gelijkt en steden, waarvan wij altijd hoorden zeggen dat ze zooveel overeenkomst hebben met de onze? En wat de zee betreft; wij die de Noordzee hebben, wat zouden wij ons bekommeren om zulk een binnenwater als de Oostzee is?

Anders wordt het als men eenige jaren te Berlijn heeft gewoond.

Dan gaat men dat binnenwater, dat per slot van rekening een zeer respectabelen omvang heeft, waardeeren als de naaste gelegenheid om zeelucht te scheppen en den horizon te zoeken over een ver watervlak heen. En, ronddwalend in een der kuststeden, vindt men het juist aardig, in haar oorspronkelijken aanleg zulk een groote overeenkomst te ontmoeten met de onzen, — zooveel sporen van historisch verband tusschen zeden en gebruiken aan weerszijden van het schiereiland dat de Noord- en de Oostzee scheidt.

Toont de stroom van Nederlands touristen niet veel verlangen naar bedoelde stranden, handel en scheepvaart hebben daar van oudsher anders over gedacht. En opmerkelijk is dat, terwijl de negentiende eeuw tot dit doel een Noord-Oostzee-kanaal noodig achtte en voltooide, de middeleeuwen zonder die hulp de gemeenschap hebben weten levendig te houden, en toch ook hoofdzakelijk te water.

En wat de trekken van gelijkenis tusschen die steden en de onzen betreft, die dragen een zoo sterk sprekenden gemeenschappelijken stempel, dat hier meer dan een oppervlakkige aanraking moet hebben bestaan.

De Duitschers spreken van „den hanseatischen Charakter" en staan op hunne beurt met zekere sympathie te kijken als zij dat karakter in onze kuststeden in zoo sterke mate terugvinden.

Werkelijk moet men tot de dagen van het Hanzeverbond opklimmen om de gezamenlijke eigenaardigheden te begrijpen van deze indertijd machtige handelsvereeniging, waarvan Lubeck de hoofdplaats was.

Lubek aller steden schone
Van riker ere dragester die krone.

LUBECK (TRAVE, MUSEUM, DOM).

Aanvankelijk verbond Lubeck zich alleen met het naburige Wismar, met Rostock, Greifswald, Stralsund en Hamburg. Van lieverlede traden aan alle zijden meer havensteden toe: zoo ook de voornaamste der onzen.

Gelijke oorzaken hadden op al die plaatsen gelijke gevolgen.

Het water was overal het hoofdelement. Lubeck, ofschoon zestien mijlen van de zee afgelegen, wist zich door de rivier de Trave met haar in directe verbinding te houden. Een waterland, wat meren en plassen betreft, was het land aan de Duitsche kust van oudsher evenzeer als bij ons; en evenals bij ons legde de bevolking er zich reeds vroeg op toe dat water in te dammen, te bedwingen en te leiden. In al de bedoelde steden wordt men aan onze grachten herinnerd.

Het klimaat is er ten naastebij hetzelfde als bij ons en drong dus tot gelijke eischen bij de inrichting der woningen.

De aard van den bodem gaf, daar gelijk hier, aanleiding tot de ontwikkeling van baksteen-architectuur. En hier gelijk daar uitte zich de welvaart, de levenslust, de burgertrots der rijkwordende kooplieden in statige raadhuizen, mooie waaggebouwen, monumentale poorten en reusachtige kathedralen.

Dat bij deze groote overeenkomst de Hanzesteden der Oostzee in sommige opzichten aanmerkelijk van die der Noordzee verschillen, hangt natuurlijk samen met hun verschil in achterland. En dat onderscheid deed zich te sterker gelden naarmate de Hanzeband, die ze onderling vereenigde, losrafelde en brak. 't Ligt daarom voor de hand dat de gelijkenis het grootste is in de oudste stadsbuurten; bij den aanleg der nieuwere wijken heeft de invloed der onderscheiden nationaliteiten meer meegemerkt.

Lubeck verheugt zich sinds enkele tientallen van jaren in een snel toenemenden modernen bloei. In het nieuwe Duitsche Keizerrijk heeft het, naast Hamburg en Bremen, den rang

van Vrije Rijksstad, dien het in het oude Keizerrijk genoot, weten staande te houden. Dat het zijn roemrijk verleden niet vergeet, toont het o.a. in de zorg voor zijne oude bouwwerken, en zijn historisch museum, kort geleden opgericht in den stijl dien men de speciaal Duitsche Gothiek noemt.

Lubeck's vroegere evenknie Wismar heeft wel in den Hanzetijd eerst denzelfden voorspoed en daarna dezelfde tegenspoeden doorleefd, maar tot nog toe niet dezelfde mate van modernen bloei bereikt.

Het zou te erg zijn Wismar eene „ville morte" te noemen. Daarvoor is zijn haven veel te levendig. De rest maakt den indruk van een kleine bescheiden stad, die rustig haar fatsoen weet op te houden in afwachting van betere dagen. En bij Wismars geschiedenis moet men altijd bedenken dat het ruim 150 jaar lang aan Zweden heeft behoord.

Uit de verte kondigt het zich aan door twee kerkkolossen, hoog uitstekend boven een rood huizengewriemel.

Wanneer men tusschen deze huizen door zijn weg zoekt — van het station uit, want Wismar ligt heel deftig aan een spoorweg — dan verdwaalt men aanvankelijk in vrij onaanzienlijke buurtjes. Want zulk een moderne gebeurtenis als de komst van een spoorweg pleegt zulke ouderwetsche stadjes erg onaesthetisch uit hun verband te rukken De ijzeren baan vraagt er niet naar, op welk standpunt eene stedemaagd het best in staat is de honneurs van haar gebied waar te nemen en hare kostbaarheden het voordeeligst te doen uitkomen. Eigenlijk moest men Wismar binnentreden hetzij van den zeekant, hetzij door de Mecklenburger poort, dus van den kant van het dorp Mecklenburg (waar oorspronkelijk de burcht was, die aan het heele landschap zijn naam heeft gegeven). Dan kwam men aanstonds in het weleer meest aristocratisch deel der stad, waar, schuin tusschen de twee groote kerken, de „Fürstenhof" staat en de „Alte Schule", alles samen een heel teekenachtig hoekje. Want Wismar heeft een tijd gekend dat het de hoofdstad was van Mecklenburg en dat de regeerende vorsten hier hunne residentie hielden eer zij naar Schwerin verhuisden. Hun ruim paleis, thans voor gerechtshof ingericht, geldt als een der hoofdwerken van duitsche renaissance; en het onlangs gerestaureerde „Wasserthor" als een der bestbewaarde overblijfselen van middeleeuwsche bouwkunst in deze gewesten. Sterk spreekt aan dit laatste de combinatie van trapgevels en smalle, open of blinde bogenvensters, die men in Noord-Duitschland aan vele monumentale middeleeuwsche gebouwen terug vindt. Van meer actueel leven getuigt het marktplein, vooral op marktdagen; en de „Krämerstrasse", een drukke winkelstraat, vooral op uren dat de scholen uitgaan. Wismar is waarlijk nog niet bezig uit te sterven!

Maar de eigenlijke bedrijvigheid vertoont zich aan de haven, die den naam heeft van voortreffelijk te wezen. En in een tijd, waarvan, naar het woord van zijn oppersten vorst, Duitschland „in het teeken van 't verkeer" staat en zijn toekomst „op het water ligt", is een voortreffelijke haven zeker wel een der wenschelijkste dingen die een duitsche stad kan bezitten.

Ondanks dat veelbelovend voorrecht en ondanks den roem zijner oude gebouwen, is Wismar op touristenbezoek weinig ingericht. Het heeft blijkbaar geenszins de pretentie van te meenen dat iemand hier expres zou komen wegens sight-seeing.

Aan het einde van de havenwerken staat het zoogenaamde „Baumhaus", bureau van het loodswezen en dienstwoning van een der beambten, die tegelijk een eenvoudig restaurant houdt. Het mooie uitzicht van dit etablissement wordt door de bewoners zeer geroemd. Werkelijk laat zich begrijpen dat van de

WISMARS HOOFDKERKEN.

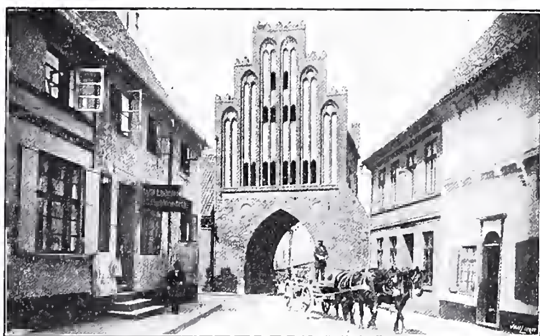
bovenramen uit, het gezicht naar de zee toe, bij zonsondergang, prachtig moet wezen.

De eerste maal dat ik te Wismar was, had ik mij een heelen zomerdag lang op dit genot verheugd; en wij stapten tegen avondetenstijd daarheen. Maar ziet, het toeval wou dat er juist een schip met steenkolen gelost werd; en dientengevolge verrees er, vlak voor de ramen met het bedoelde mooie uitzicht, een berg van deze nuttige zwartglimmende materie, nog een beetje hooger dan het heele „boomhuis" zelf.

Wismar's moderne ontwikkeling verkeert vooralsnog blijkbaar in het stadium van „zaken gaan vóór". Misschien zal er eenmaal een tijd komen dat het zijn mooie ligging, uit een oogpunt van natuurschoon, beter zal weten te exploiteeren.

Maar misschien zal het er dan zoo aardig niet meer zijn!

Volgens Fritz Reuters pittige uitdrukking zijn Wismar en Rostock de twee longen, waardoor het land Mecklenburg ademt.

WISMAR (WASSERTHOR).

Terwijl Schwerin en Neu-Strelitz de hoofdsteden zijn van de beide Mecklenburgsche groothertogdommen, zegge de residenties hunner respectieve groothertogen, is te Rostock hun gezamenlijk hoogste gerechtshof gevestigd. Feitelijk heeft Rostock het meest te beteekenen.

Haar nieuwe wijken hebben zulk een uitgestrektheid, dat men het primitieve „hanseatische" gedeelte er in moet zoeken als een noot in den bolster.

Den weg daarheen wijzen echter alweer spoedig twee karakteristieke kerkgevaarten; en aan oude, goedgeconserveerde huizen ontbreekt het ook hier niet.

Rostock is trotsch op een verleden, toen men in een taal, die zooveel op de onze leek, dichtte:

Söven Dören so St. Marien Kirche;
Söven Straten von dem groten Marckte;
Söven Dore so dor gahn to Lande;
Söven Kopmansbruggen bij dem Strande;
Söven Thurme so up dem Rathuss stahn;
Söven Klocken so dür daglicken slan;
Söven Linden up dem Rosengarden;
Dat sijn der Rostocker Kennewarden.

Van dat heilige getal zeven moge hier en daar wat afgebrokkeld zijn, in andere opzichten is er allerlei bijgekomen. Rostock draagt ook roem op zijne universiteit, die van 1419 af heeft bestaan en nog altijd trouw meedoet aan de officieele geleerdheid van het geleerdste volk der wereld. Doch allermeest roemt Rostock in zijn haven, zijn handelsvloot en zijne werven, waar heel wat vertier is en bedrijvigheid!

De breede Warnow, waaraan Rostock ligt, heeft aan haar monding het badplaatsje Warnemunde, bij vreemdelingen meest bekend als punt van overtocht naar Denemarken, maar bij de bevolking uit den omtrek als een geliefkoosd zeebad.

Vooral is dit het geval met het naburige, nog mooier gelegene Heiligendamm. Dit is in den zomer een punt van ontmoeting voor Mecklenburgsche adellijke families, waar zij zich verheugen onder elkaar te zijn en den toon aan te geven.

Aan Ostende of Scheveningen moet men hierbij niet denken. Niet ééns aan Wijk-aan-Zee.

De Duitschers zelf maken een groot onderscheid tusschen Oost- en Noordzee-badplaatsen, niet alleen wat de zee en haar getij en haar golfslag en haar zoutgehalte, maar ook wat het comfort en international verkeer aan 't strand betreft.

Maar dat is nu juist voor ieder niet het meest aantrekkelijke.

En wat men aan deze stranden vóór heeft, is de zooveel rijker vegetatie: vlakbij mooie beukenbosschen en daarachter het rustige, behagelijke Mecklenburgsche landbouwlandschap.

Stralsund!

Alweer uit de verte dat machtige kerk-silhouet, tegen den hemel afgeteekend.

En in een buitenwijkje, met een stijf plantsoentje, een mooie poort, die tot binnengaan van de oude buurten uitnoodigt.

Maar Stralsund ga ik niet graag binnen. En ik zal u vertellen waarom niet.

Eens, de eenige keer dat ik er was, ontmoette ik een gepensioneerd majoor, die, eerst heel spraakzaam en vriendelijk, plotseling zwart keek toen hij mijne nationaliteit vernam.

Eerst dacht ik dat het scherts was toen hij opperde: dat Hollanders zich eigenlijk schamen moesten, zich te Stralsund te vertoonen. Maar het bleek dat er een goed stuk ernst was in die bewering.

En op mijn vragenden blik antwoordde hij:

„Hebt u dan nooit gehoord van Ferdinand von Schill? En weet u niet dat die hier door de hand van een Hollander gevallen is?..... Als 't nog door een Franschman was geweest, maar door een Hollander!"

En voortdurend mij aankijkend, declameerde hij:

„*O Stralsund, Du trauriges Stralesund,*
In Dir ging das edelste Herze zu Grund...."

Ik wist hiertegen niet veel anders in te brengen dan één woord, waarvan ik hoopte dat het juist voor den officier afdoend zou wezen:

„Dienst!"

„Dienst. Jawel, dienst. Ik geef de schuld niet zoozeer aan den man die het feit beging, dan wel aan zijn superieuren. Voor die was het ook dienst, zult u misschien zeggen. Maar als Graaf York zijn begrip van dienst ook zoo kleinzielig had opgevat, dan zaten wij misschien nog altijd onder de Franschen. Verlangden de Hollanders in 1809 niet net zoo hard als wij, onder de fransche overheersching van daan te komen? En hadden ze dan niet beter gedaan Schill te helpen, of minstens hem te laten ontsnappen, in plaats van zich tot instrument van den Franschman te maken en hem te vermoorden?"

En daarna vertelde hij Schill's geschiedenis zoo in alle kleuren en geuren, dat ik er zelve

WISMAR (KRÄMERSTRASSE).

warm van werd en mijn hollandsch hart Stralsund voortaan ook „treurig" vond.

Ik was op weg naar dat mooie, afgescheurde stukje kustland, dat Rugen heet, — het eiland Rugen.

Als parel van de Oostzee gelden algemeen de omstreken van Kopenhagen. Maar alleen wat omvang betreft, heeft Rugen voor Seeland onder te doen.

Al de eilanden van den Baltischen archipel hebben een vasten familietrek: een dorre, lage westkant en een hoog uit de zee oprijzende, rijk begroeide oostkant.

Van de bekoorlijkheid van dezen oostkant kan men zich in Holland, heel in 't klein en zwak, een denkbeeld maken aan de Zuiderzee, te Muiderberg.

Maar de stuk of wat linden voor het Muiderbergsche raadhuis zijn op Rugen zware beukenbosschen. In het park van het majoraatsgoed Putbus staan ware prachtexemplaren van eiken, wier kruinen schijnbaar nooit iets met stormen uitstaande gehad

WISMAR'S HAVEN.

hebben. En de verrassing, op het Muiderbergsche kerkhof eensklaps, tusschen de boomen door, de zee in 't oog te krijgen, — dat is op Rugen schering en inslag. De zee is schering en de bosschen zijn inslag van het Rugensche landschap, — of omgekeerd.

Van Berlijn uit gaat men 's zomers dikwijls naar Rugen.

De meeste touristen bepalen zich tot het zuiden of het midden van het eiland, waar zonder twijfel de boschpartijen 't mooist zijn en, tengevolge van het steeds toenemend bezoek, de reisgelegenheden het gemakkelijkst en de hotels het best.

Het beroemde pad tusschen Sassnitz en Stubenkammer heeft den naam, het neusje van de zalm te wezen; en Göhren, Binz, Lohme, komen hoe langer hoe meer in trek.

Eenmaal kon ik den lust niet weerstaan, ook het minder bezochte noordelijkste gedeelte, het schiereiland Wittow te bekijken. Ik moest dit driedaagsch bij-uitstapje heel alleen ondernemen en wel met den postwagen: een echt traditioneele, gele holle dobbelsteen, met een hoornblazenden postillon in top. Ik zat naast hem op den bok.

Het was Juni, echt voorzomerachtig weer; de blauwe lucht vol leeuwerikken en de velden vol koolzaad en tarwe. Ik had nog nooit zoo'n veelstemmig leeuwerikkenkoor gehoord en nooit zulke uitgestrekte tarwevelden gezien. Heel sterk bevolkt is dit landje niet: wat op de kaarten dorpen schijnen, zijn feitelijk hofsteden, ieder met een heerenhuis vooraan en de arbeiderswoningen en schuren en stallen rondom de binnenplaats. En daaromheen de bouwlanden en, aan den gezichteinder, altijd de zee. De boschrijkdom heeft hier opgehouden.

Bij een der dorpen, waar ik overnachtte, hielp ik mijn hospes en zijne familie een boot aan wal te halen. Ziende dat de vrouwen van 't gezin evenzeer gingen meedoen als de mannen, had ik ook mijn hulp aangeboden, en tot mijn verbazing en pret werd die aangenomen. Zonder veel complimenten wees men mij, hoe ik mijn beetje kracht aan het gezamenlijk doel dienstbaar kon maken.

Wij trokken en trokken, een paar buren schoten ook toe; een der mannen gaf met een zware stem den rythmus der beweging aan en zoo trokken wij eindelijk met een goeden ruk het gevaarte aan wal.

Het was onvergetelijk aardig. Maar voor het borreltje, waarop ten slotte getracteerd werd, bedankte ik.

Een der avonden had ik toch een gevoel alsof ik bezig was alleen naar de noordpool te reizen en kreeg een intens verlangen naar een praatje met beschaafde menschen. Toen kwam ik op den inval, aan het hek van eene pastorie te kloppen, die gezellig naast haar kerk lag midden in een tuin vol seringen en haagdoorn.

Men ontving mij vriendelijk in een prieel, lachte om mijne ervaringen en gaf mij goeden raad voor den volgenden dag.

's Morgens vroeg begaf ik mij te voet naar Arcona: het noordelijkste puntje niet slechts van Rugen, maar van geheel Duitschland, en gekroond met een beroemden lichttoren.

De lichttoren is prachtig; maar nog prachtiger is — of althans was, nu zeven jaar geleden, — de torenwachter. En het allerprachtigst was 't, dien ouden zeebonk zijn familieschat te zien vertoonen: een sinds bijna een eeuw bijgehouden vreemdelingenboek.

Wat hij trotsch was op de aanzienlijke namen, die daarin gaande weg een plaats hadden gevonden!

En wat hij in dat boek het mooist vond was een gedicht, dat hij van buiten kende: een latijnsch gedicht nota bene.

Iemand, waarschijnlijk evenzeer als ik getroffen door het overweldigende leeuwerikkenkoor op Wittow, had in de taal van Rome

het feit bezongen dat de lieflijke „alauda" hier thans heerscht in plaats van Swantewit de wendische godin die weleer in een Wittowsche verschansing, haar laatste toevluchtsoord moet gehad hebben.

De torenwachter legde mij dit voor, en sloeg toen eenige bladzijden om, waarop duitsche vertalingen van deze ontboezeming stonden.

„Ze hebben al zoo dikwijls geprobeerd het te vertalen", zei hij op minachtenden toon, „maar het lukt niet. Het oorspronkelijke blijft het mooiste". En toen begon me die waterreus, die viking-figuur zich in zijn volle lengte oprichtend en zijn stem verheffend, te declameeren die latijnsche verzen!

Stettin heeft uit zijn jeugd weinig overgehouden.

Als oudste gebouw van eenige beteekenis bezit het een vorstelijk slot uit de dagen der Pommersche hertogen dat, voornamelijk omdat het op eene natuurlijke hoogte ligt, een imposant effect maakt. Overigens is Stettin heelemaal een nieuwerwetsche havenstad, die handig profiteert van hare kostelijke situatie aan de Oderdelta.

Stettin beteekent voor de Pruisische regeering: de hoofdstad der provincie Pommeren; voor de Duitsche industrie: in de eerste plaats de stoombootwerf Vulcan; voor het groote publiek te Berlijn: de naaste weg naar zee.

Als je op een warmen dag — en het kan te Berlijn heet zijn — op de zuilen een aanplakbiljet ziet van een extratrein naar Stettin, dan geeft dat woord op zich zelf al een weldadigen indruk van vochtigheid en koelte en verademing.

Van Pinksteren af beginnen die extratreinen. En te Stettin liggen stoombooten klaar naar al de oude en nieuwe en in wording zijnde zeeplaatsjes aan de Pommersche bocht, over de „Dammsche See", het „Papenwasser", het groote en het kleine „Haff", op de eilanden Usedom en Wollin, tot Rügen toe.

Langs die groote uitgestrektheid littoraal

ROSTOCK'S HAVEN.

kunnen heel wat zeelucht zoekende menschen geborgen worden. Er komen er ieder jaar meer en met hun aantal verfijnt het badplaatskarakter der vroeger eenvoudige visschersdorpen.

En de visschers, die als voren in vaste seizoenen op hun oud bedrijf uittrekken, beginnen te merken dat daar tusschen in nog dubbel zoo veel is te verdienen door met de Berlijners te gaan spelevaren.

's Zomers dagelijks een paar uur onder

Ook roeibootjes dobberen er in massa tusschen Heringsdorff, Misdroy, Swinemunde... Die hebben meestal meisjesnamen. En men roept elkaar toe: „Adieu Caroline von Misdroy!" „Bertha von Zinnowitz, auf wiedersehn!"

Bij mooi weer, in de rechte stemming, is 't heel aardig, dat bij te wonen.

Doch als gij ooit deze contreien wilt bereizen, vermijd dan zoo ge kunt de maanden Juli en Augustus.

STRALSUND (KNIEPERDAMM).

zeil te gaan in de veilige hoede van een ouden zuidwester of een jongen marinematroos, dat is voor stadslui een benijdenswaardige gelegenheid om de traditioneele vergelijking tusschen een schuit en een drijvenden notedop eens volop door zich heen te laten trillen En omgekeerd is het voor genoemden grootvader en kleinzoon de beste gelegenheid om voor hun notedop een goede reparatie, of, als 't een beetje meeloopt, een nieuwen te verdienen.

In die periode is werkelijk half Berlijn naar 't strand verplaatst. Het veeltallig gezelschap, waartusschen gij u beweegt, bestaat voor de grootste helft uit Wilhelmina Buchholz met haar heelen aanhang, en voor een andere uit rijke bankiers met blonde winkeljuffrouwen, al of niet wettig verbonden.

Juist in dien tijd was ik er een paar dagen met iemand, die daarover recht vermakelijk pruttelde.

„Je kunt zóó dicht niet aan het strand

gaan zitten" — heette het — „of er komt altijd nog een of ander Berlijnsch individu dat zich vóór je schuift!"

Dat was nagenoeg waar.

„Wat zijn de meeste menschen lichamelijk leelijk!" — moest ik eens aanhooren. „In dien heelen troep hier rondom ons geen enkele, waarvan het uiterlijk mij tot kennismaking uitlokt .... Als je eenmaal de menschen kent en dus het geestelijk element mee in rekening brengt, zie je over die lichamelijke leelijkheid weer heen. Maar al die onharmonische gezichten en figuren getuigen toch van een ellendige degeneratie in het stadsleven!"

En een poos later:

„Zouden niet alle menschen op hun minst voordeelig uitkomen in hun zomervacantie als touristen? .... Of eigenlijk: als touristen is nog niet het ergst. Die gaan en zijn uit om wat te zien, ontwikkelen doorgaans zekere activiteit van geest, toonen attentie voor wat hen omringt. Het ergst zijn zij als badgasten, als „Sommerfrischler". Dan zijn zij passief, rusten uit. De mannen die hier ronddrentelen zijn stellig allemaal in hun bedrijf veel presentabeler dan op hun grijze strandschoenen. En de vrouwen.... De meeste huismoeders zijn allicht aan haar eigen haard, in haar dagelijksch doen, heel beminnelijk, ondanks haar slecht onderhouden vingertoppen. Die kan men dáár desnoods respecteeren, al zou men er haar graag een fleschje glycerine en een schaar en een schuiertje voor thuis sturen; maar hier, waar geen keukenwerk voorkomt, en ze in een would-be elegant reistoilet flaneeren ...."

„Je hebt heelemaal gelijk", antwoordde ik eindelijk. „Maar kijk dan niet naar ze. Doe als ik en kijk naar de zee."

Wij zaten op een kleine hoogte en ik bespiedde met een innig genot de ontmoeting van de zee en het land. Ik zag het vloeibaar element tegen het vaste aanrollen, het schuim telkens achter de golven opkomen, er over heen slaan en dan weer in het water verdwijnen, dat er lichter grauwgroen door gekleurd werd. En de meeuwen daarboven. En de heerlijke lucht: zuiverder lucht is er allicht nergens!

En zoolang er nog een streep licht aan den hemel was, zaten we daar te schemeren en spraken over die merkwaardige Oostzee, die weleer aan haar kusten een beschaving koesterde, waarvan het binnenland nog geen begrip had; en die thans, in een geheel nieuwe verhouding, dat binnenland den grootsten dienst bewijst, als middel tot gemeenschap met de wereldzeeën.

't Ligt voor de hand dat wij Berlijners de zeekust meestal bezoeken in het „mooie seizoen".

Eens echter bracht ik in het eind van Februari eenige dagen benoorden Stettin door.

Toen ik er kwam, was het nog heel koud. Het vroor erg, met die scherpe, droge, doordringende vorst, die een onzichtbaren muur opwerpt tusschen ons en de heele natuur, — die kou, waarin tot iedere beweging een afzonderlijk besluit noodig is, omdat de lucht hard en onbuigzaam schijnt geworden en niet met onze leden meegaat. Ik moest mij inspannen om in de open lucht te willen zijn. Een sledevaart in dikke pelsdekens was wel heel vermakelijk en de kleuren van de zonnige lucht waren heel mooi; maar alles scheen mij op een afstand wat vlak bij was ....

Den dag daarna viel plotseling de dooi in. Een luwe wind woei; 's middags, in den zonneschijn, dropen de goten en stond er water op plekjes, waar een uur te voren nog ijs lag. Maar de zon werd een waterzonnetje. De heele wereld ademde vochtigheid en wist niet recht wat er mee te beginnen. Er is iets van verlegenheid in de natuur op zulke dooidagen; 't is als een mensch die strak voor zich uit heeft gestaard en plotseling, tegen wil en dank, in tranen losbarst. 't Is een zonderlinge, bijna aandoenlijke ontspanning die door ons heengaat gelijk door alles rondom ons 't Is niet mooi wat wij zien; 't is veeleer leelijk. Maar het is een verkwikking, een verademing: wij worden ons eensklaps bewust dat wij weer één zijn met de lucht, weer samenstemmen met hare trillingen.

Uren lang op een dijk heen en terug loopend, tusschen sneeuw, modder en plassen, vermeide ik mij met het scheepsgewoel op de Oder, amuseerde mij met de schuiten die het ijs

trachtten te breken en bewonderde de krachten, die daartoe samenwerkten.

En toen de vaart weer zoover open was dat de dienstbootjes van wat wij den „Waterstaat" noemen overal passeeren konden, had ik het voorrecht, met zoo'n barkasje mee te mogen stoomen naar het eiland Wollin.

Wij landden te Misdroy. Hoe kalm was het daar nu aan het strand, zonder badgasten en stoelen en tentjes! De menschen zelf, die er wonen, schenen zooveel gelukkiger dan 's zomers en hunne woningen zooveel gezelliger. Zelfs een harmonica, die mij in Augustus zoo verveeld had, deed mij nu pleizier.

Daarna togen wij te voet de chaussee op en deden de Jordansee aan, die ik ook alleen kende in haar zomertenue, als geliefkoosd bierdoel van vacantiegasten der omliggende hotels. Eerst nu waardeerde ik de ligging van het meertje verscholen in het bosch, op vijf minuten afstand van het strand. De Kanaäneesche plaatsnaam heeft hier met Palestina even weinig te maken als bij ons te Amsterdam. In dit geval is het een hulde aan Wilhelm Jordan, den dichter van het negentiende-eeuwsche Nibelungenlied.

Een eindje verder naar den boschweg: een opening waar hout was gehakt.

Een zonnig plekje tusschen de schaduwmassa van het dennenbosch. De arbeiders hadden een rijsvuurtje aangelegd en zaten daaromheen te eten. De geelroode vlammen speelden een vroolijk rondeau. Een pittige harsgeur steeg op uit de versche spaanders en takken en wortels, die men bezig was te sorteeren en op te ruimen, en de stammen die gemeten en genummerd werden en voorshands nog kris en kras door elkander lagen. Daarachter stonden, in dichte rijen, de dennen die dit jaar nog gespaard werden en de zon tooverde lichtgroene vlekjes in eenige kruinen van het voorste gelid. Die tegen het noorden keken ernstig op het geval neer, als filosofeerden zij over hun eigen toekomst.

De stille eenvoudige kleurenharmonie van het boschlandschap was ontzachlijk weldadig. Elke ademtocht was een gezond genot.

Van gezond leven getuigde het heele gezin van den houtvester bij wien wij halt hielden: een korf vol nijvere bijen, allen bezig en allen opgewekt. De dochters zongen tweestemmig onder 't pannekoekenbakken in de keuken; en de ouders waren buitenlui van de prettigste soort.

De dertienjarige zoon van den huize, die ons op den terugtocht een eind vergezelde om den weg te wijzen, vroeg of ik dat jaar de geweiën-tentoonstelling wel had bezocht.

Elken winter op 's Keizers verjaardag wordt te Berlijn een tentoonstelling geopend van geweien van herten en reeën: doorgaans eenige honderden stuks, de mooisten en merkwaardigsten van wat gedurende den jongsten jachttijd is geschoten. Grootere en kleinere prijzen en bekroningen worden uitgeloofd en door eene jury verdeeld; en dagelijks komen daar een aantal lui van 't vak met groote attentie de details onderzoeken en het oordeel der jury aan het hunne onderwerpen en zich verdiepen in de mogelijke oorzaken, waarom hier een takje zóó is uitgegroeid en daar een ander zóó.

Ook voor onzen jeugdigen Nimrod in spe was deze jaarlijksche concurrentie een punt van groot gewicht, misschien wel een van de gewichtigste dingen die er in de rijkshoofdstad plegen beslist te worden. Te meer daar dit jaar een zestien-ender uit zijn vaders revier met zilver bekroond was.

Ter eere van dit feit was de vader expres naar Berlijn gereisd om de tentoonstelling te zien. En indien het gebeurde dat er het volgende jaar weer zoo iets heuchelijks plaats vond, dan zou onze leidsman mee mogen. Maar hij durfde er niet te vast op rekenen. „Want ziet u, zestien-enders — u moet denken: het gaat over heel Duitschland!"

Danzig.

Zeker, wij weten het allemaal sinds den tijd dat wij bij onze aardrijkskundige lessen de grenzen overschreden, maar wij hebben toch telkens een oogenblik inspanning noodig om het te gelooven: dat zich ten oosten van Berlijn, Leipzig, Dresden, nog een even groot stuk Duitschland uitstrekt als tusschen die steden en Kleef.

Dat groote oostelijke Duitschland lag, tot in de jongste tijden, vrij wel buiten ons be-

reik, tenzij alweer door bemiddeling van de Oostzee. En langs dien weg was voor onze voorouders, sedert vele eeuwen, het belangrijkst verkeerspunt: de oude Hanzestad Danzig.

Het „hanseatische karakter" doet ons hier te verkwikkelijker aan, naarmate wij verder van huis zijn.

Hoe onuitsprekelijk aardig, zoo ver weg — heel Hanover en Thuringen en de Harz en Mecklenburg en de Mark Brandenburg en Pommeren en Westpruissen liggen er tusschen — grachten en straten en raadhuizen en kerken te vinden, die zoo sterk aan de onzen herinneren. En die zijn niet, als b.v. het „holländische Viertel" te Potsdam, gemaakt voor de liefhebberij van een koning, maar blijkbaar elementair ontstaan uit dezelfde drijfveeren als bij ons!

Wie thans Danzig bezoekt, treft geen bijzonder gunstig tijdstip.

De stad verkeert — althans aan de noordzij, waar het station ligt en dus de kennismaking voor de meeste reizigers begint — in dien eigenaardig ontredderden toestand, die gedurende eenige jaren het gevolg pleegt te zijn van eene heele of gedeeltelijke ontmanteling. Daarbij komen gewoonlijk toiletgeheimen te voorschijn, die een stedemaagd juist niet flatteeren. Steegjes en oude gebouwen en half vervallen daken, die heel schilderachtig waren zoolang zij onder de beschutting van een begroeiden stadsmuur stonden, worden doodeenvoudig vuil en leelijk, als die stadsmuur is afgebroken en zij rondom in het volle daglicht verschijnen. De puinhoopen, die er voor in de plaats komen, zijn ook niet bijzonder aantrekkelijk. En als het puin is opgeruimd, ontstaat doorgaans een negatieve phase, met beloften voor de toekomst, maar teleurstellingen voor het tegenwoordige.

Danzigs vestingwerken blijven naar de zijde van de Weichselvlakte bestaan. Aan de zijde waar de omtrek heuvelachtig is, worden zij gesloopt en hiermee hangen ingrijpende verbouwingen samen.

Ondanks de onbehagelijke nieuwheid van dit nog half braak liggende terrein, van welks kaalheid alleen de omwonende kinderen profiteeren, ziet men aanstonds dat er uit de hier ontstaande nieuwe buurt mettertijd iets goeds kan worden. Want de moderne baksteenarchitectuur, die zich hier heel ijverig doet gelden, heeft karakter.

En dat karakter is niets anders dan een eenigszins modern-duitsch-gewijzigde vorm van nederlandsche renaissance.

Midden in de stad, in de Jopengasse, verheft zich de goed geconserveerde hoofdgevel van het „alte Zeughaus", gebouwd door Antony van Obbergen, afkomstig uit Mechelen en van 1594 tot 1612 Danzigs stadsarchitect. Naar mij werd meegedeeld is het vooral dit monumentale gebouw, waaraan de jongste Danziger architectenschool hare beginselen, motieven en ornamenten ontleent om ze met veel tact voor actueele bedoelingen te verwerken.

Uit denzelfden tijd als het „Zeughaus" dagteekent het „Rathhaus". Van een paar eeuwen vroeger het Franciskaner klooster en de meeste kerken, waaronder de imposante Mariakerk. En tal van straten in die buurt hebben door al het lief en leed van drie, vier eeuwen heen, hun historisch aanzien behouden. Merkwaardig is de „Frauengasse", met haar hooge stoepen, de zoogenaamde „Beischläge", groot genoeg om een zitplaats voor een heele familie aan te bieden. Alle oude straten heeten hier „gassen" en zijn trouwens tamelijk smal, waarom in bijna allen de bedoelde stoepen gaandeweg zijn afgebroken.

Vooral aan den waterkant zijn die oude stadsgezichten voor ons Hollanders vermakelijk. Daar hebt ge de Vischmarkt: is het niet precies een hollandsche kade? En daar hebt ge, bij de Kraanpoort, die geweldige kraan: is zij niet in het heel groot de gelijke van dezelfde instrumenten ten onzent?

Niet slechts als oude, maar ook als levende handelsstad leert men Danzig het best in die wijk kennen.

Gelijk haar oorsprong, zoo dankt zij ontwikkeling en voortbestaan aan hare eigenaardigheid als Weichselhaven. Forsch en breed komt de Weichsel uit den zuidoosten aanstroomen, een natuurlijke waterweg voor de naar haar genoemde vruchtbare vlakte. Eén

product behoef ik slechts te noemen: Poolsche tarwe. Hoe zou Polen daarvoor afzet vinden, tenzij via Danzig? In vaartuigen, van vorm veranderend met de verandering der tijden, zakte jaarlijks de oogst den stroom af: Danzig, waar de Moldau in de Weichsel vloeit, werd vanzelf de verzamelplaats van al wat voor den wereldhandel was bestemd. Twee armen van de Moldau omspannen de „Speicherinsel", geheel bedekt met hooge koornpakhuizen. Ga nooit uit Danzig zonder dit binnenlandsche eiland te hebben bezocht en den indruk te hebben meegenomen van wat Danzigs handel beteekent.

Om Danzig's gunstige ligging recht duidelijk te begrijpen, kan ik u ook sterk aanraden, een tochtje te ondernemen op een stoomboot, de rivier af tot aan hare uitmonding in zee, bij Neufahrwasser. 't Is een betrekkelijk smalle Weichselarm, waarmee wij hier te doen hebben, veel minder breed dan onze Merwede; maar de scheepsbedrijvigheid op en langs het water is even druk. Dicht bij de vesting Weichselmünde is een werf voor pantserschepen. Bedenkt dat hier het punt van uitgang is geweest van de thans zoo krachtig aangroeiende pruisisch-duitsche marine. Hierheen werd in 1846 onze landgenoot de toenmalige kapitein ter zee Jan Schröder geroepen, om als Directeur van het Pruisische zeewezen, een militair marinecorps te organiseeren

Langs het strand, bij voorkeur op het ver in zee uitgebouwde hoofd aan den voet van een kleinen lichttoren, kan men de geheele Danziger bocht overzien, links tot aan het schiereiland Hela en rechts tot aan de „Frische Nehrung" en zich voorstellen hoe hier alweer de zee het machtig element is, dat leven en bedrijf van de gansche omgeving beheerscht.

DANZIG (ZEUGHAUS).

Dat een stad waar zooveel korenhandel wordt gedreven, er een korenbeurs op na houdt, spreekt vanzelf.

Maar een verrassing is de artistieke aantrekkelijkheid van die nuttige koopmanslokaliteit. Want als zoodanig fungeert niet meer of minder dan de beroemde Danziger Artushof, waarvan de naam zoowel als de architectonische belangrijkheid door de heele geletterde wereld een goeden klank hebben.

Uitwendig krijgt gij er geen grootschen indruk van. Een smallle gevel, met drie zeer hooge gothische vensters, dat is alles. Wij Hollanders worden daardoor onwillekeurig herinnerd aan een mennisten- of remonstranten-kerk uit den tijd toen deze nog geen torens mochten dragen.

Maar zoodra wij er in zijn, staan wij verbaasd over het prachtige gewelf, rustend op vier slanke granietzuilen door sterke staven verbonden. Het is één onverdeelde zaal, waarin door de drie genoemde hooge vensters het volle

daglicht valt. Ons oog overziet aanstonds de geheele ruimte; ik geloof dat juist dit ons het meest treft. Zooals wij haar thans zien, werd zij na een brand opgebouwd in 1480, als plaats van bijeenkomst (zoowel tot dagelijksch gebruik als tot feestelijkheden) voor de aanzienlijkste burgers Merkwaardig is dat dezen hier „Junker" heetten, een titel, binnenslands alleen aan den adel toegekend. In verschillende duitsche Hanzesteden had men zulk een „Junker-" of „Artushof", min of meer gelijkstaande met onze oude schutters- en doelenzalen. Het woord „Artus" hangt, naar men vermoedt, samen met de middeleeuwsche verhalen van Koning Arthur en zijn tafelronde: indien het waar is, een bewijs te meer van de levende gemeenschap, die ook op geestelijk gebied door het Hanzeverbond werd onderhouden.

In den loop der eeuwen zijn ter meubleering en versiering van dit lokaal de zonderlingste dingen bijelkaar gesleept. 't Is amusant er rond te kijken: beurtelings naar de schilderijen met onderwerpen van kerkelijken en heidenschen oorsprong, de hertegeweien tusschen schilderwerk aangebracht; het houtsnijwerk langs de wanden, een marmeren standbeeld van der een koningen van Polen, oude scheepsmodellen in de lucht zwevende en de reusachtige steenen kachel in een hoek. En midden tusschen dat alles staan, rustig en stevig, eenige zware eikenhouten tafels en daarop ronde napjes met .... de koornmonsters van het laatste beursuur.

Een oogenblik glimlacht gij bij die ontdekking. Maar welbezien is er geen reden, ze hier niet op hun plaats te achten. Feitelijk is de Artushof trouw gebleven aan zijne bestemming; alleen menschen en gebruiken hebben eenigszins andere vormen aangenomen.

DANZIG (RAADHUIS).

Het was een heete zomerdag geweest. De ergste uren hadden wij gebruikt om genoemde en nog eenige ongenoemde gebouwen inwendig te bezichtigen en hunne dikke muren hadden ons tamelijk wel tegen de hitte beschut.

Toen was de lucht gezuiverd door een onweer; en nadat de wereld weer was opgedroogd en de avondzon aan al de wolken hunne elektriciteit vergeven had, zaten wij op ons geliefd touristenplekje voor een koffiehuis aan de Langmarkt, schuin tegenover Artushof en Raadhuis.

Zijn niet alle stadsgezichten het mooist in zulk vroeg avondlicht met een helderen hemel?

De straten met hare bedrijvigheid zijn dan nog volledig verlicht; duidelijk en behaaglijk komen alle kleuren en schakeeringen volkomen tot haar recht. In de hoogte, op daken

DANZIG (VISCHMARKT).

en schoorsteenen en torens, speelt nog hier en daar een zonnestraal en hunne lijnen teekenen zich fijn af tegen de ijle lucht. En dat spel duurt zoo lang op deze hooger noordelijke breedte; de overgang van dag tot nacht gaat zooveel langzamer dan wij thuis gewoon zijn. Wij hebben zoo heerlijk den tijd om al de overgangen in ons op te nemen.

Een van het gezelschap maakte kennis met het veelgeroemde „Danziger Goldwasser". Anderen vergastten zich op taartjes met den dichterlijken naam van „Schillerlocken", zijnde roomhorentjes zonder punt. En na afloop van dat materieel genot haalde iemand een paar boekjes uit den zak: historiën van Danzig, meegenomen met de speciale bedoeling, er zich in loco in te verdiepen.

Het éene was eene: „*Beknopte Beschrijving van de Stadt Dantzig, door Jan Lodewijk Schuer, (Amsteldam by Henrik Vieroot. MDCCLXIV.)*"

Daarin vonden wij vele bijzonderheden omtrent vroegere communicatie tusschen Danzig en Nederland.

Zoo bijvoorbeeld, (blz. 255):

„Dantzig verbood in 1457 aan eenige steden van Nederlandt, dat, indien zij zich van hare haven wilden bedienen, zij op Amsterdam, *waarmede Dantzig toen overhoop lag*, niet zouden hebben te varen, noch met die stad koophandel te drijven."

Dat „overhoop liggen" was aldus gekomen:

„In 't jaar 1438 vertrokken drie en twintig schepen van Dantzig naar Spanje, om er zout vandaan te halen; maar dezelve wierden op hunne terugreize door de Nederlanders overvallen en op één na van dezelve vermeestert, waar van de schade, behalve de schepen, op dertig duizend Marken wierdt begroot. De Dantzigers klaagden daar over aan Hertog Philips van Bourgondie en eischten de wedergeving van die schepen met vergoeding van de daarbij geleden schade; maar de zaak wierdt tot het jaar 1441 slepende gehouden, wanneer te Coppenhage het volgende verdrag wierdt gesloten: „„dat alle personen en goederen, sedert den tydt dat de voor melde schepen waren door de Nederlanders genomen, in Pruisen en Lyflandt aangehouden, weder vrij gegeven zouden worden en dat men dengenen, die zich reeds vrij gekocht hadden,

DANZIG (FRAUENGASSE).

hun geld zou wedergeven; dat daarentegen de Nederlanders aan die van Pruisen voor hunne geledene schade zeven duizend en die van Lijflandt twee duizend ponden Vlaamsch zouden betalen."" Doch de betaling van die geldsommen onder verscheide voorwendselen van tydt tot tydt uitgesteld zijnde, gebeurde het in den jare 1474, dat twintig Nederlandsche schepen, door een zwaren storm belopen, in de Dantziger haven moesten binnenlopen; waarop die van Dantzig beslag op die schepen leiden en dezelve verboden vandaar te vertrekken, voordat de Nederlanders aan het boven verhaalde verdrag voldaan hadden. Maar die schepen, eene goede gelegenheit waarnemende, vertrokken op een nacht met een voorde-windt in stilte van de Dantziger reede, en zeilden naar hunne kusten. De hoogmeester *) klaagde daarover aan Keizer Frederik den III en bragt teweeg dat die van Hollandt en Zeelandt in den rijksban wierden gedaan. Dit verschil heeft nog eenige jaren geduurt en is eerst omtrent het einde van de vijftiende eeuw bijgelegt."

DANZIG (KRAAN).

Ruim honderd jaar later was de verhouding aangenamer:

„In Juni 1627 werden de Nederlandsche gezanten Rochus van den Honaerd, Andries Bicker en Simon van Beaumont, afgezonden om den vrede tusschen Gustaaf Adolf en den koning van Polen te bewerken, te Danzig vriendschappelijk ontvangen en onthaald."

En in een Duitsch boekje: *Dr. Th. Hirsch. Handels- und Gewerbsgeschichte Danzigs unter der Herrschaft des Deutschen Ordens (Leipzig: S. Hirzel 1858)* lazen wij:

„In Danzig haben von den ältesten Zeiten her Holländer sich aufgehalten und bilden hier einen ansehnlichen Theil der älteren Bevölkerung. Nachweislich sind zwischen den Jahren 1348 und 1400 Ankömmlinge aus Amsterdam, Edam, Dordrecht, Zierikzee, Middelburg, Herzogenbusch, Utrecht, Harderwijk, Nimwegen, Zutphen, Kampen und Deventer in die Danziger Bürgerschaft aufgenommen worden. Bis 1434 hat man sie gleich den anderen Hanseaten behandelt."

En op eene andere bladzij:

„Was Holländer nach Danzig bringen oder von dort ausführen, gehört nur zum kleinsten Theil ihrer Heimath oder ist für dieselbe bestimmt. Ersichtlich ist es ihnen hauptsächlich um Frachtschiffart zu thun, die für sie in 's besondere in denjenigen Zeiten gewinnreich war, wo preussische Schiffe wegen Kriegsgefahr nicht durch den Sund sich hinauswagten. In solchen zeiten blieb den preussischen Kaufleuten keine andere Wahl als entweder auf dem alther gebrachten Wege über Lübeck und Hamburg in die Westlichen Meere zu fahren oder sich der bequemeren unmittelbaren Verbindung, welche die Holländer anboten, zu bedienen. Z. B. in 1443 wo, nachdem binnen kurzer Zeit 120 Holländische Schiffe in den danziger Hafen eingelaufen waren, in der Hoffnung in 3 bis 4 Wochen mit neuer Ladung auslaufen zu können, unmittelbar hinter ihnen eine neue Handelsflotte in Stralsund ein lief, um Nach-

*) Van de Duitsche Orde.

DANZIG (ARTUSHOF).

heetten. Ik zal volstrekt niet zeggen dat ik die dagen terugwensch, — voor onze natie zoo min als voor eenige andere. Maar wel spijt het mij en schaam ik mij, dat wij sedert zoo in de achterhoede zijn geraakt en ons niet sterker inspannen om de schade in te halen, ons door den staartentijd in vadzige kleingeestigheid berokkend.

Den dag daarop ging het naar de heuvelachtige boschstreek ten noorden van Danzig.

Het neusje van dien zalm is Oliva, beroemd om zijn mooie ligging en om zijn in 1170 gesticht, in 1828 opgeheven Cistercensien-klooster, waar in 1660 de vrede werd gesloten, die Brandenburgs „grooten Keurvorst" tot hertog van Oostpruisen maakte. Kerk en klooster en abdij bestaan nog, en bevatten allerhande rariteiten; en het landschap in den omtrek tot aan de badplaats Zoppat toe, is werkelijk schoon en verkwikkend. Maar die bosschen en heuvelen, met de zee als achtergrond, zijn per slot niets anders dan wat de geheele Oostzeekust zoo liefelijk maakt en b.v. op Rügen nog meer treft. Daarom alleen behoeft men niet zoo'n verre reis als van Holland naar Danzig te ondernemen. Wat die reis de moeite waard maakt, — te water of te land — is de stad zelve, uit een historisch oogpunt en als levende handelstad.

GEERTRUIDA CARELSEN.

Berlijn.

richt ein zu ziehen ob sie dieher nach Danzig kommen könne. Ihre Einfuhr war: Laken aus Leiden und Amsterdam, und Heringe, die sie das ganze Jahr hindurch in gemietheten Speichern in Danzig feil boten."

Wij vonden daar ook dat, tot 1787 toe, in den Artushof een „Holländische Bank" had bestaan.

De avond was nu werkelijk aan 't vallen. De lichtjes op de straat vermeerderden voortdurend en telkens wanneer ik omhoog keek, waren ook de lichtjes aan den hemel vermeerderd.

Wij, en velen met ons, bleven nog lang buiten in de lekkere lucht. Mijn blik gleed langs een rij oude patricische huizen tot aan de „Groene Poort." Ik dacht aan den tijd toen bij ons alle stadbewoners „poorters"

De Grafmonumenten † † † der Admiralen Piet Hein en Tromp. Door C. F. Gijsberti Hodenpijl. † † † † †

Het was een lofwaardig denkbeeld dat in het vorige jaar eene tentoonstelling van het Nederlandsche Zeewezen te 's-Gravenhage werd gehouden.

Daár was toen zooveel mogelijk bijeengebracht wat herinnerde aan Neêrlands grootsch verleden. Onwillekeurig werd men op deze tentoonstelling met eerbied vervuld bij het

PIETER PIETERSZ. HEIN,
LUITENANT-ADMIRAAL VAN HOLLAND.

aanschouwen van de reliquiën en afbeeldingen onzer meest beroemde vlootvoogden, meerendeels kloeke intelligente figuren, uit een tijdperk, toen onze vlag over de verre zee geëerd en gevreesd was.

Het meerendeel van hen sluimert onder marmeren praalgesteenten welke hulde de Staten-Generaal naar verdienste aan hunne nagedachtenis liet oprichten.

Over een paar dezer praalgraven nu wenschte ik hier eenige mededeelingen te geven en wel over die van de admiralen Piet Hein en Tromp.

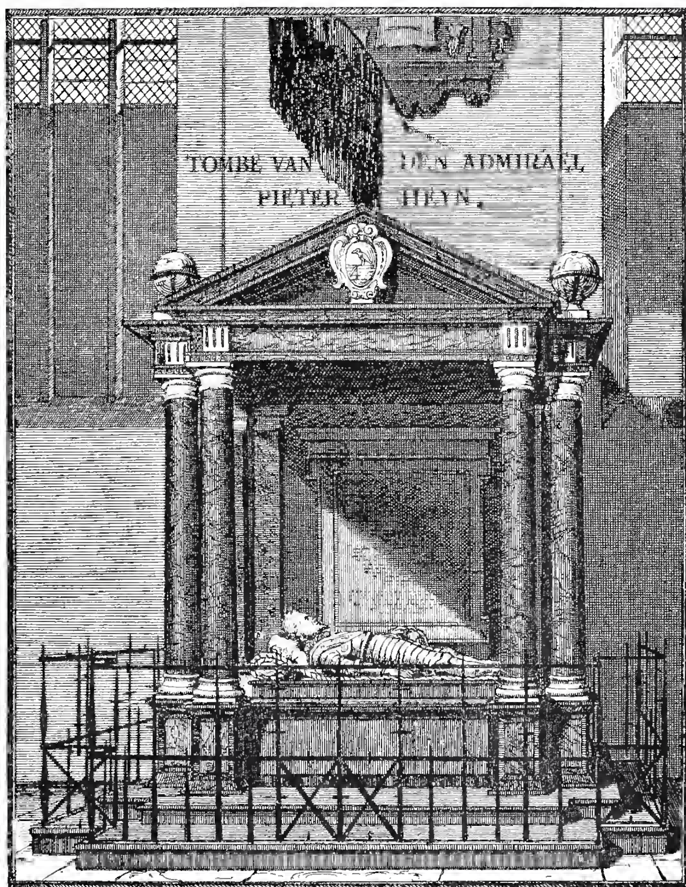
Piet Hein was van burgerlijke afkomst doch niet zóó gering als men voorgeeft, daar zijn vader een reeder in Haringbuizen was. Van den laagsten trap had hij alle rangen doorloopen en was eindelijk door zijne groote bekwaamheden en zijn flink optreden in dienst der West-Indische Maatschappij tot den eerepost van admiraal opgeklommen. Door zijn veeljarige ondervinding was hij met den dienst tot in de minste bijzonderheden bekend, de krijgstucht handhaafde hij niet zonder strengheid en hij stond wegens zijn moed en beleid bij de zeelieden hoog in aanzien. Toen nu een expeditie tegen de Duinkerkers moest worden ondernomen droeg de Stadhouder Frederik Hendrik aan dezen zeevoogd in den jare 1629 het opperbevel daarover op met de waardigheid van Luit.-Admiraal van Holland.

Dezen rang heeft hij slechts twee maanden kunnen voeren; want met de vloot naar de Vlaamsche kusten gezonden, sneuvelde hij aldaar op den 20sten Juni in het gevecht tegen de Duinkerksche schepen, waarvan er drie veroverd werden. Veel verloor de Staat in dezen vlootvoogd die ons zeewezen hervormde en het bij langer leven op een meer regelmatigen voet had kunnen brengen.

Den dag na het sneuvelen van Piet Hein werd van zijn noodlottig uiteinde in de Vergadering der Staten-Generaal officiëel kennisgegeven en eenige dagen later kwam een verzoek in van de Admiraliteit van de Maze „om tot coste van 't landt te doen maecken een eerlick epitaphie met hetgeene dat daertoe behoort tot eere van den overledene en sijne vrienden ende eeuwigen memorien van de posteriteit".

Besloten werd toen dat aangezien de teraarde bestelling buiten 's-Gravenhage zou plaats vinden geen Gedeputeerden uit de Vergadering van Hare Hoog Mogenden, den Raad van State, noch uit de Staten van Holland aan de uitvaart zouden deelnemen. Naderhand echter is men hieromtrent tot andere gedachte gekomen daar deze hooge Colleges zich toch bij den stoet hebben aangesloten.

Het meerendeel der gevoerde correspondentie van de Admiraliteit op de Maas met

de Staten-Generaal wordt thans op het Rijksarchief bewaard. Zij is ternauwernood aan den brand van het Ministerie van Marine op 8 Januari 1844, waar zij toenmaals bewaard werd, ontkomen. Geheele bundels heeft de vlam niet ontzien te beschadigen, terwijl enkele documenten bijkans niet leesbaar zijn door het water der spuitgasten op dien noodlottigen avond.

In die bescheiden nu vond ik het programma der begrafenis van Piet Hein. Niet ondienstig acht ik het 't hier in meer leesbaren vorm over te zetten als zeker zijnde dat het nog niet aan den druk is toevertrouwd geworden.

De uitvaart geschiedde te Delft, den 4en Juli met groote statie onder een toevloed van menschen die was saâmgevloeid om den indrukwekkenden stoet te zien welke in deze orde was samengesteld.

Vooruit marcheerden twee compagniën der gewapende Burgerwacht met slepende spiesen en omfloersd vaandel of de musketten onder den arm met de trompen nederwaarts. De kolders der manschappen waren van zwarte linten voorzien en de trommen met zwart overtrokken.

Daarop volgden trompetters met zwarte vlaggetjes aan hun trompet, vervolgens de dragers der verschillende attributen als: het familie wapen van den admiraal in hout gesneden,*) gedragen door kapitein Liedekercken.

Twee ijzeren handschoenen.

Een paar vergulde sporen.

De helm met staande pluim.

Het vergulde rapier.

De bevelhebbersstaf.

De wapenrok waarop zijn familiewapen, gedragen door Evert Antonis van Amsterdam.

De Banier.

Toen twee knechts van den admiraal.

Een fiscaal met den Secretaris.

Het lijk waarvan het rouwkleed behangen met zes wapenschilden van karton.

Achter de baar schreed een in het zwart geharnast man met gepluimden helm en rapier op zijde.

Dan volgden het zoontje der zuster van den admiraal met een langen rouwmantel omhangen benevens de bloedverwanten van Delfshaven en Rotterdam.

Daarachter kwamen de Bewindhebbers der West-Indische Compagnie.

De Gedeputeerden der Admiraliteiten.

" " " Staten-Generaal.

" " " Staten van Holland en West-Friesland.

De Gedeputeerden van den Raad van State.

" Leden der Algemeene Rekenkamer.

" Schout met de Burgemeesters, Schepenen, en Raden der stad Delft.

*) Het stelt voor: een heining waarop een hein (avis peregrinus) beide van sabel.

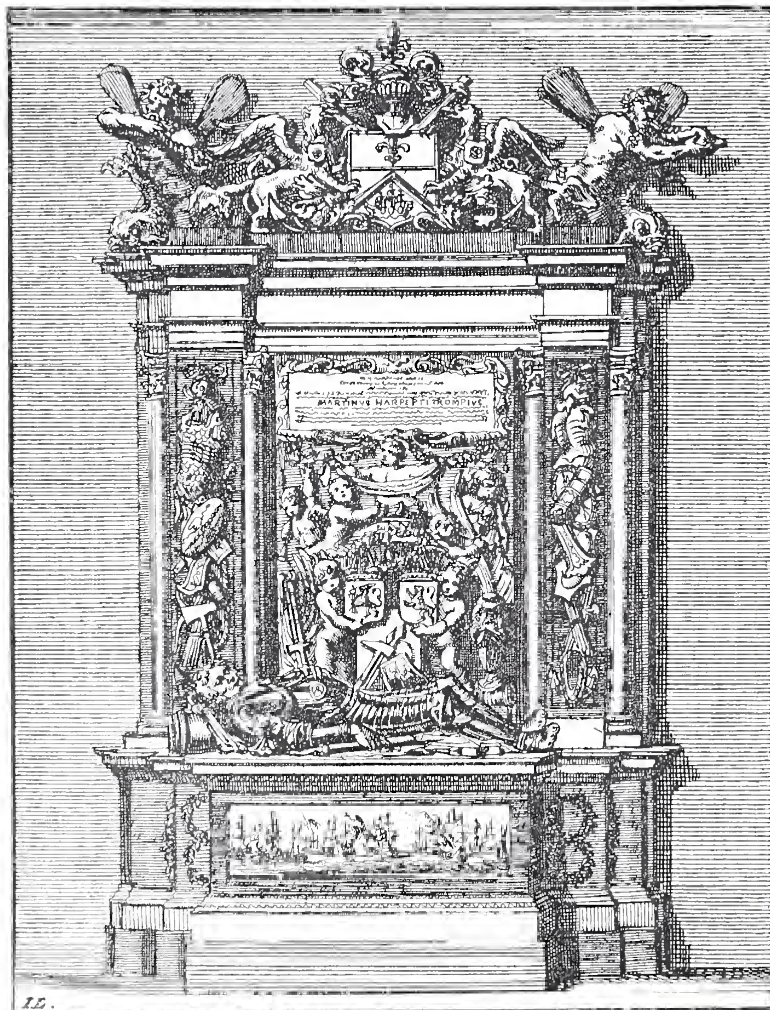
Eindelijk werd de trein gesloten door twee compagniën der gewapende Burgerwacht zonder geweer en allen in den rouw.

Het rapport over de op te richten tombe voor den admiraal vermocht ik niet op te sporen, doch bekend is het dat deze is ontworpen door Pieter de Keyser zoon van Hendrik de Keyser. Een woord van lof over zijn kunstgewrocht mag hem niet worden onthouden, want geheel in overeenstemming met het eenvoudig en bescheiden karakter van den admiraal heeft hij diens praalgesteente ontworpen. *)

*) Het monument bevindt zich op het elfde plein der St. Hypolitus of Oude kerk te Delft voor welker oppervlakte volgens het grafregister den 12en Januari 1630 300 £ werd betaald.

Het schoone van het monument is wel het levensgroot beeld van den held dat in volle wapenrusting op een matras van wit marmer ligt, terwijl de linkerhand op een nevens het beeld staanden helm rust en de rechterarm ligt uitgestrekt. Als bijzonderheid zij nog vermeld dat het beeld, de matras en helm uit een stuk marmer is vervaardigd.

Boven het praalgraf bevond zich eertijds tegen den muur een rouwkasse die het familiewapen, den wapenrok, den bevelhebbersstaf, den degen, de ijzeren handschoenen, de sporen en den helm van den zeeheld bevatte. Bovenop de kasse stond zijn wapenrusting en daarboven vertoonden zich drie groote scheepsvlaggen met Bourgondische kruisen, welke in 1628 met de zilvervloot waren veroverd. Onderaan de kasse hing de rouwbanier waarin het volle wapen van den admiraal geborduurd was, achter deze banier waren ankers geplaatst.

GRAFTOMBE VAN DEN ADMIRAAL MAERTEN HARPERTSZ. TROMP.

In den grafkelder zijn nimmer bloedverwanten van den admiraal bijgezet geworden. Zijne vrouw Annetje de Reus rust in de Groote of St. Laurenskerk te Rotterdam onder een zerk die indertijd zeer fraai moet geweest zijn doch door ouderdom thans geheel is afgesleten. †)

Uit het opschrift dezer zerk blijkt dat de wed. Piet Hein overleed den 10en Nov. 1640 in den ouderdom van 75 jaren. In 1565 zag zij dus het levenslicht; haar echtgenoot werd eerst in 1578 geboren zoodat zij 13 jaren ouder in leeftijd en bij gevolg al een

†) De reproductie dezer zerk naar de teekening van den wapenheraut W. van der Lely [geb. 1698, † 1772] gaf ik in de Nederlandsche Leeuw No. 12. 1900.

oude vrouw bij het verscheiden van den admiraal was.

Kinderen zijn uit hun huwelijk niet verwekt, ware dit het geval dan zou ds. Spranckhuysen toch in de lijkrede op den admiraal niet alleen vermelden dat deze bij het aanvaarden van een zeetocht steeds een christelijk afscheid nam van zijne vrouw en vrienden. Ook in de bescheiden van de admiraliteit op de Maze wordt bij het regelen der begrafenis van den admiraal alleen gesproken over de weduwe, deze wordt daar „een slecht wijf" genoemd, waarmede eene burgervrouw wordt bedoeld. De overlevering luidt dat het een kraak zindelijk vrouwtje was, die zeer verbolgen op haar man kon worden wanneer deze bij zijn tehuiskomst bij ongunstige weersgesteldheid verzuimde zijn beklonterde voeten te vegen!

In de nabijheid van Piet Hein's tombe bevindt zich het artistieke grafmonument van den admiraal Maerten Harpertsz. Tromp.

Mét warme hoogachting was Tromp voor Piet Hein, onder wiens bevelen hij heeft gediend, bezield. Bij de expeditie naar Duinkerken in 1629 was Tromp aangesteld tot kapitein van de „Groene Draak" het vlaggeschip van Piet Hein. In het begin van den strijd sneuvelde deze vlootvoogd, waarna Tromp onmiddellijk toesnelde en het lijk aan de oogen van het bootsvolk onttrok door het dadelijk met de vlag te bedekken.

Hij nam daarna het commando op zich en onder zijn leiding werd toen de zege bevochten.

Eerst ruim 24 jaren later zou Bestevaer — zooals het scheepsvolk Tromp noemde — op zijn beurt zijn leven voor het vaderland laten.

Groot zijn de diensten die M. H. Tromp aan het vaderland heeft bewezen. Als mensch beminnelijk, streng en rechtvaardig, als vlootvloogd door niemand overtroffen, wordt hij alom beschouwd als baanbrekend zeetakticus. Te recht werd hij door Jan de Witt „een zeeheld genoemd wiens gelijke de aarde niet veel had gedragen en mogelijk niet lichtelijk in het toekomende zou te vinden zijn".

Geen wonder dat zijn afsterven diep gevoeld werd en dat de Algemeene Staten besloten

naar verdienste aan zijn nagedachtenis die hulde toe te brengen, welke aan Jacob van Heemskerck en Piet Hein ten deel vielen.

In de resolutiën van de Staten-Generaal vinden we hierover het volgende:

Den 13[en] Augustus 1653 hadden de Staten eene gedachtenwisseling over de plechtige uitvaart van den Admiraal die op 's lands kosten zou plaats vinden, terwijl men tevens overeenkwam een tombe boven zijn graf te laten oprichten *).

Drie dagen later deelde een commissie voor het monument — bestaande uit de heeren Linteloo, Nieuwburgh en van Schuijlenburch — in de vergadering mede, dat zij hare gedachte over het te maken model eener tombe had laten gaan en den architect Post had opgedragen daarvan een ontwerp te vervaardigen. Voorts had zij professor Boxhornius aangezocht voor het epitaphium te willen zorgdragen.

In December besloten de Staten genoemde commissie „een keer" naar Delft af te vaardigen ten einde aldaar te onderzoeken of een en ander van het monument van den Admiraal Piet Hein ook dienstbaar kon zijn tot model voor Tromp's op te richten eerezuil.

Eerst den 26[sten] Maart van het volgend jaar viel het besluit om tien duizend gulden toe te staan aan de weduwe van den Luit. Admiraal Tromp voor de op te richten tombe ter zijner nagedachtenis. Dit bedrag zou worden getrokken uit de beschikbare gelden der Marine-reserve, terwijl de heer Lodensteijn door de Staten met het toezicht op den bouw van het monument werd belast.

Zooals we hierboven zagen was het Pieter Post die het model voor het praalgesteente ontwiep en dus niet Jacob van Campen zooals van Bleijswijk *) zegt, terwijl Rombout, Verhulst en Willem de Keijser, beeldhouwers te Amsterdam, aannamen de tombe te maken.

Over de uitvoering van hun werk zegt dr. Galland: †)

„De zoon van Hendrik de Keijser heeft aan dit monument vermoedelijk de ondergeschikte versiering gebeeldhouwd, terwijl het werk van Verhulst den zeer eigenaardigen vorm van het praalgesteente doet uitkomen. De sarkofaag, die op een voetstuk rust, vertoont aan de voorzijde en relief den zeeslag tegen de Engelschen waarin Tromp den heldendood vond. Verhulst stelt, volgens de oude school, den dood niet als een schrikbeeld voor, maar als de zachte kus van den genius die de menschen den eeuwigen slaap doet insluimeren. En daarop berust de plechtige, grootsche indruk die dergelijke monumenten op heilige plaatsen, op ons hart en gemoed uitoefenen. De Admiraal ligt in volle wapenrusting, het hoofd rust, iets naar ter zijde gekeerd op den tromp van een kanon, zijn trekken hebben een vreedzame uitdrukking. Het epitaaf is met cherubijnen, wapens en dergelijke zaken omlijst".

Over dit praalgesteente, dat tot een der fraaiste onzer grafmonumenten mag gerekend worden, schreef Westerbaan de volgende dichtregelen neer:

„Hier rust het heldenlijk van Holland's Admiraal,
Van Tromp, die bliksems schoot uit trompen van metaal".

De naam dezer beide Admiralen zijn herhaaldelijk aan onze Marineschepen gegeven. Zoo heeft men thans het fregat „de Tromp" §) en het pantserschip „Piet Hein" **). Laten we hopen dat aan de groote oorlogsbodems die nog op stapel moeten worden gezet tot verdediging van Nederland en zijne Koloniën steeds zooveel mogelijk de namen onzer vroegere zeehelden zullen worden gegeven, opdat de echo van hun faam over de verre zeeën blijve weerklinken.

Vrijenban bij Delft.

---

*) Omtrent het regelen der begrafenis van den Admiraal staan in de Resolutien der Staten-Generaal van 18, 25 en 29 Augustus 1653 aangeteekend: Dat het stoffelijk overschot den 15[en] September van uit 's-Gravenhage per schuit naar Delft zou worden vervoerd. De ligplaats der schuit was op de Bierkade voor de „Haegsche Herberge". Het lijk moest worden gedragen door 18 boden „onder 't cleet" terwijl 18 kapiteins-ter-zee als slippendragers waren aangewezen.

Aan de gewapende Burgerwacht te Delft behoorde duizend pond kruit uit het Generaliteitsmagazijn te worden verstrekt voor het lossen van salvo's bij de aankomst van het stoffelijk overschot aldaar.

*) Beschrijving der stad Delft 1667.

†) Geschichte der Holländische Baukunst und Bildnerei im zeit alter der Renaissance, der Nationale Blüthe und des Klassicismus. Frankfort a.M. 1890.

§) Op stapel gezet in 1875.

**) Op stapel gezet in 1893.

„DE HEILIGE FAMILIE MET DE ENGELEN"
REMBRANDT

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

REMBRANDT. Er kan twijfel bestaan of er in heel de wereld een Museum te vinden is even rijk aan werken der Hollandsche School als de Ermitage; wat door niemand zal betwist worden is dat er geen kan genoemd worden, waar een zoo verbazende overvloed van stukken van Hollands grootsten meester bijeengebracht is. Er zijn er veertig van allen aard, van elk tijdperk, allen belangrijk, verscheidene van den eersten rang. Zeker, Amsterdam bezit van hem weergalooze stukken, te weinig in getal, helaas! maar door hoeveelheid en verscheidenheid overtreft de vreemde stad heel verre die, waar Rembrandt leefde en werkte. De verhouding tusschen Ermitage en Rijks-Museum, wat Rembrandt betreft, is nagenoeg dezelfde als die tusschen de Munchener Pinacotheek en het Antwerpsche Museum voor Rubens: de eerste keus der meesterstukken is in het vaderland gebleven, voor het groote getal en de afwisseling hoort de palm toe aan de uitheemsche verzameling.

Men zal zich, en niet zonder reden, verwonderen dat eene verzameling als deze zich in het ver afgelegen land gevormd heeft. Is er daar iemand geweest die een voorliefde voor Rembrandt had, die zijne werken zocht wanneer anderen de groote waarde er nog niet van vermoedden, hebben andere omstandigheden tot dien verrassenden uitslag bijgedragen? Niets van dit alles, er is meer gelukkig toeval dan wijsheid in het spel geweest, alhoewel, hetzij tot hun lof gezegd, de menschen het toeval niet tegengewerkt, maar geholpen hebben. Catharina de tweede had, wij zeiden het reeds, zin en smaak voor schilderijen in het algemeen en voor Hollandsche in het bijzonder; zij had zaakgelastigden in de groote steden van westelijk Europa, die alle gelegenheden waarnamen om stukken van groote kunstwaarde te koopen en het blijkt nu wel dat de werken van Rembrandt in de groote verzamelingen der XVIIIe eeuw gezocht waren en dat wanneer Catharina en hare helpers een keus te doen hadden van de beste onder de besten, zij den grooten meester in die keus begrepen. Zoo werden zeker 32 van de 40 stukken door de groote keizerin gekocht: vier uit de verzameling Brühl in 1769, zeven uit die van Crozat in 1771, drie uit die van Walpole in 1779, negen uit die van Boudouin het jaar daaropvolgende en even zooveel op verschillende tijdstippen in andere veilingen. Er is nooit een oogenblik gekomen dat de doorluchtige liefhebster verklaarde, dat zij van Rembrandt genoeg had en dat zij dit woord niet gesproken heeft is een zegen voor het Peterburgsche Museum geweest en een bron van hooge genietingen voor de nakomelingen, die haar Museum aan de boorden der Neva bezoeken.

Het oudste stuk van Rembrandt, dat wij hier aantreffen, is het borstbeeld van een ouden krijgsman (Nr. 814), zoo althans ziet hij er uit; geen twijfel echter of het dikwijls geschilderde model is des meesters vader, die hij in zijn jonge jaren dikwijls voor hem liet zitten. Er ligt wel iets potsierlijks in, den ouden molenaar afgebeeld te zien met een stalen halskraag en een gouden ketting om den hals, een Spaansche muts met twee zwarte pluimen op het hoofd en een fluweelen mantel op de schouders. Met zijn schraal burgerlijk figuur ziet hij er alles behalve ridderlijk uit, maar de zoon voelde behoefte wat fantazie in de werkelijkheid te mengen en vader leende er zich gewillig toe. In zijn geheel zwarte kleedij met zijn verwelkt gelaat, bleekjes van licht en schaduw, zorgvuldig gepenseeld, geeft hij ons een goed denkbeeld van de stille vreesachtige manier, die de eerste werken van den meester kenmerkt.

Dan volgt het portret van een geleerde, gedagteekend van 1631 en een jaar ongeveer jonger dan het vorige (Nr. 808). Men heeft het den schoonschrijver (le Calligraphe) genoemd en heeft er ten onrechte Rembrandts vriend Coppenol willen in zien. Het is waarschijnlijk het eerste bestelde portret, dat de jonge kunstenaar maakte en de afgebeelde is een onbekende schrijver, geleerde of koopman. Zijne rechterhand, die de pen houdt, ligt

op het blad papier waarop hij schrijft en dat zelf op een open boek ligt, terwijl zijne scherpe oogen den toeschouwer met doordringenden blik aankijken. Wij zijn hier in volle waarheid, het eenige wat de dichter zijn model geleend heeft is de ongemeene levendigheid van geest, die uit zijn oog spreekt. De schildering is malsch, de toon warm, maar zonder groot lichteffekt.

Het oudste historisch stuk, dat wij aantreffen, is de *Afdoening van het Kruis*, gedagteekend 1634 (Nr. 800), een meesterwerk en een der belangrijkste uit die dagen. De samenstelling is wel bekend uit de ets van Rembrandt en herhaaldelijk behandelde hij het ook in schildering; eens onder andere in de episoden uit Christus' passie voor Frederik-Hendrik gemaakt en aan de Pinacotheek te Munchen toehoorende. Wij zien hier niet de beeldhouwachtig schoone groep van Rubens' *Afdoening*, maar een meer bewogen en minder berekende, lossere en natuurlijkere voorstelling; het zijn arbeiders die aan het werk zijn, geene geloovigen die een daad van Godsvereering plegen. Er spreekt meer nieuwsgierigheid dan bezorgdheid uit de houding van hen die zich rond Christus verdringen; Maria alleen, die van smart bezwijmt, is op aandoenlijke wijze voorgesteld. Het tooneel heeft plaats in het late avonduur, het wordt niet verlicht door een bovennatuurlijke klaarte zooals bij Rubens, maar eenvoudig weg door een kaars, die een der gezellen vasthoudt en met zijn muts beschut. Kleur is er als gewoonlijk in dit tijdvak nog altijd weinig, maar het spel van licht en donker is heerlijk. De bovenste groep staat in volle helderheid en springt levendig vooruit, de middelgroep staat in de schaduw, de benedengroep in half licht; de penseeling is losser en breeder geworden.

Van hetzelfde jaar is de *Ongeloovige Thomas* (Nr. 801) een klein stukje, zeer levendig van toon. Van Christus gaat een groot helder licht uit, dat de hoofdpersonages nog al hard laat uitkomen te midden der flauw getinte bijpersonen. Een tooneel uit het bovennatuurlijke zonder mysterie en zonder poëzie, een Christus die zijn wonde toont zooals een pochende soldaat zijn litteekens zou laten zien, en een Thomas die verbaasd achteruit deinst alsof de meester hem iets afzichtelijks had getoond.

Ook een drietal fantazie-portretten behooren tot dien tijd, een *Oosterling* (Nr. 813), een *Knaap met Poolschen mantel* (Nr. 843) en een *Flora* (Nr. 812). De laatste alleen draagt een jaartal, 1634. Het eerste stuk verbeeldt een Turk met vollen baard, tulband met pluimen, donkerrood kleed en mantel met pels gevoerd, een statig, mannelijk figuur, krachtig maar nog glad van schildering, met volle licht op het gelaat en speling op den tulband. Het tweede ziet er nog altijd als een werk uit den jongen tijd uit, een jeugdig gelaat met kriekenblos op de wangen, met afgeronde vormen en een bedeesde kleur op den karmozijnrooden mantel. Het derde stuk is 's meesters jeugdige Saskia, die hij dit jaar gehuwd had. Zij heet Flora in de boeken, maar de meester heeft wel in haar de Lente gezien en in haar de Lente van het leven afgebeeld. Gekroond met bloemen, een met bloemen omwonden staf in de hand, heerscht zij over hem door de genade van den God der liefde en der beminnelijkheid. Alles is blijde aan haar en lachende: hare bloemen, hare bonte kleedij, het overvloedige licht, de rijke kleur. Zij zelve ziet er nog wat kinderlijk, onnoozel uit; maar heel lief is zij toch in dien opsmuk van een prinsesje uit een kindersprookje en met die goedige verbaasde oogen, waar eenvoud en reinheid des gemoeds uit spreken.

In minder bedeesde houding vinden wij de jonge gade weder in de *Danaë*, gedagteekend van 1636. (Nr. 802). Hier ligt zij gansch naakt op een praalbed in blijde verwachting van den welbeminde, met Amor zwevende boven haar en de bescheiden dienares half verscholen achter de gordijnen. Het is eene heerlijkheid van licht, dat komt men weet niet goed van waar, dat den ingang der kamer in grijze klaarheid hult, dan in volle kracht valt op het naakte lijf der verliefde schoone, op haar wit bed, op de lichtgroen fluweelen gordijnen, op het roode tafelkleed rechts, op het gulden sieraadwerk van het ledikant. Het licht verdooft de kleuren: zoo het roode tapijt dat poeierig wordt met vage schijnen in zachte

goud-konen en de groene fluweelen zijkanten van het bed, die in zachte schemering baden. Het witte beddelinnen en de roomkleurige huid van Saskia-Danaë zijn vaster, met zuiver en duidelijk geteekende omtrekken en malsche doorschijnende schaduwen. Het is een hymne aan de gelukkige liefde, heel teer en heel blijde gezongen door een harer gunstelingen, een meesterwerk van Rembrandt en van de wereldkunst.

Twee feiten uit het leven van den aartsvader Abraham behooren tot dien tijd: *Abraham en Isaac* gedagteekend van 1635 (Nr. 792) en *Abraham de engelen te gast ontvangende* (Nr. 791): twee stukken groot van afmeting, gering van kunstwaarde. Het eerste, waarin men den aartsvader ziet wiens arm wordt weerhouden door den engel op het oogenblik dat hij zijn zoon gaat slachtofferen, met effen klaar licht op het naakte lijf van Isaac zonder grooten uitsprong, met bleeke tint op het gelaat van Abraham en een kaasachtige molligheid op het geheel. Het andere met alledaagsche gezichten, die men elders in Rembrandts werk niet aantreft, gezochte handeling en houding; met veel spel in het licht, zonder krachtige werking nochtans; onecht stuk misschien, zwak in ieder geval.

Het jaartal 1637 staat nog te lezen op het stukje de *Parabel van den wijngaardenier* (Nr. 798). Het is geheel in grauwschildering, met enkel een paar ramen, waardoor het blanke zonnelicht binnendringt en de blauwe hemel gezien wordt. De handeling is niet veel en alleen gekozen om een heer te schilderen, die op zijn kantoor zit te werken in volle zonnelicht. Om de schilderachtigheid te verhoogen wordt de koopman een oosterling en om de afnemende dartele speling van het licht te laten uitkomen wordt het kantoor gestoffeerd met velerlei figuren. In het kleurlooze paneeltje wordt door het warme fijne licht alles verlevendigd en zoo wordt het bescheiden stukje een pareltje.

Van hetzelfde jaar is het *Portret van een Slavischen edelman* (Nr. 811), het zeer gekende figuur van den man met het grimmige figuur, den borsteligen knevel, de hooge pelzen muts met gouden ketting er rond, met den pelzen mantel waarop een zwaarder gouden ketting ligt, aan welke de Oostersche eereteekens der paardenstaarten hangen en met den langen stok, dien hij voor zich houdt. Is het Rembrandt zelf die zich zoo vreemd en zoo adellijk heeft uitgedoscht, is het een heusche Slavische vorst? Bode beweert het laatste, anderen het eerste, en ik houd het met deze; maar in elk geval is het een stuk van allereersten rang onder Rembrandt's portretten. Er ligt zooveel en een zoo kruimig persoonlijk leven in, dat de groote Rembrandt-kenner zich gewettigd achtte er niet een fantazie-figuur in te zien naar eigen hoofd geschilderd, maar het afbeeldsel van iemand, dien Rembrandt daar voor zich had zien staan in levenden lijve, gebiedend, despotisch en den schilder, dien hij gerequireerd had, overweldigende.

Wat een zonneslag op hoofd en hand, wat een doorschijnendheid in de schaduwe, wat een tinteling op de kleuren, wat een kracht; de kruimigheid van den penseeler evenaart die van zijn model. Rembrandt is gekomen tot de jaren waarop hij beschikt over heel de volheid van zijn licht dat niet meer glijdt en glimt zooals in de eerste tijden, maar dat slaat met geweld en weerkaatst in afnemende, maar nimmer uitdoovende tonen. De kamp van klaarheid en duisternis wordt immer ten voordeele van de eerste beslist, er is geene geheimzinnigheid, er is helderheid en straling in de gezondheid.

Wij doen een sprong van vijf jaar en wij landen aan in dat van den *Uittocht van het korporaalschap van Frans Banning Cock.* De meester is vrijer en stouter geworden, de wereld van daar binnen en van daar buiten versmelten in zijn geest, het licht wordt blakender, de verf dikker; alle bedeesdheid heeft opgehouden, hij heerscht en zijne fantasie wordt zijne hoogste wet: eene wet die men toen niet aannam maar voor welke men nu eerbiedig heeft leeren buigen. Van dit jaar bezit de Ermitage een juweeltje van kunst, volkomen het groote meesterstuk uit het Rijksmuseum waardig. Het is de *Verzoening van David en Absolon* (Nr. 1777). Een Oostersche vorst met witten tulband drukt tegen zijn borst een jong edelman, geheel in goudgeel gewaad. In den achtergrond ziet men een opstapeling van paleizen

en koepels, die de stad Jerusalem moet verbeelden.

De handeling is recht aandoenlijk. Rembrandt was wel de meest schilder aller schilders, maar hij dichtte niet alleen met de verf: er lag een rijke poëzie in den geest, die de hand bestierde. Vader en zoon zijn aan elkanders borst geprangd, de eerste wat hooghartig nog, maar zichtbaar ontroerd, de andere wegsmeltende in berouw over de gepleegde misdaad, zich geheel overgevende aan vaders genade, teederlijk vertrouwende in hem, zich warmende aan zijn goedheid en wegweenende de nare herinneringen en wroegingen. Het is een sprookje uit Duizend en eenen nacht, alles goud, alles straling van licht; de figuren zijn als in de dikke verf geboetseerd, wat ze op de zachtheid van den effen grond nog sterker laat uitkomen.

Dan twee oude vrouwen — de eene van 1643, de andere van enkele jaren vroeger. Deze laatste (Nr. 829) zit bedaard glimlachend in haren leunstoel, met plooitjes in de wangen, zacht fluweelig licht en grijze schaduwen, malsch en vlot geschilderd; de andere (Nr. 807) is treffender van bewerking, men heeft ze lang voor Rembrandt's moeder gehouden, ten onrechte, daar deze een paar jaren eer het stuk gemaakt werd gestorven was. Het portret is korstig en kruimig in de verf, met warm licht op het gelaat, dat omlijst is in een zwarte kap, een witten borstdoek en verdere kostelijke kleedij. Het is van treffende malschheid en breedte in de behandeling.

Weer een paar jaren en wij treffen de *H. Familie met de engelen* (Nr. 796), gedagteekend van 1645, aan. In een kamer, waar de H. Jozef werkt en het huisgezin woont, bevinden zich moeder en kind. De kleine Jezus ligt in zijn wiegje en slaapt, met het eene handje boven het deksel. Moeder was aan het lezen in een oud boek en verontrust door eene beweging van den slaper wendt zij zich naar het wiegje, licht het doek op dat het kindje voor haar oog verborg en ziet het aan met liefdevolle bezorgdheid. Wij zijn in een nederige burgerwoning en bij eenvoudige menschen uit de arbeidende klas. Het wiegje is uit wissen gevlochten, het linnen er in is wit, het deken er op is rood met gele voering. Op de kap hangt een sprei van grijsgroene en gele kleur. Maria zit met haar voeten op een houten stoofje, draagt eene witte muts, een witten halsdoek, een rood kleed en een zwarten rok. Jozef timmert aan een juk en tegen den muur hangt zijn gereedschap. Het is een tooneel uit het dagelijksch leven met niets bovenaardsch. Maar het mysterie daagt op in den hoek daar boven links; daar komt een heele groep engeltjes naar beneden, de eene heel voorop daalt loodrecht neder en slaat armen en vleugels uit als verwonderde hij zich over het schouwspel dat hij te zien krijgt, de andere vier liggen hooger op in een nestje van licht.

Een heerlijk tafereel van licht- en kleurenwerking. Uit den hemel valt de klaarte, zij beschijnt eerst de engeltjes daarboven en armen en hoofd van het nederdalend gevleugeld wicht; dan valt zij op Maria, bestraalt haar hoofd, haar boek, de hand die op de wieg ligt en de wieg zelve. Alleen het hoofd van het kind ligt in een doorschijnende schemering, die de kap op zijn gelaat werpt. Ook de grond is sterk beschenen. In half licht staat de muur tegen welken Jozef werkt, hij zelf staat in flauwe schemering. Het geheel is donzig van toon zonder sterke glanzen, maar lichte warme schijnen doortrekken gansch het tafereel. De meester heeft zin gekregen voor kleurenspel, de roode, gele, witte tonen laten zich gelden.

Hij heeft in dit stuk, evenals in de andere schrijnwerkers-familiën die hij schilderde, een tooneel aan het aardsche leven ontleend, om het door het tooverspel van licht te verheerlijken en te verheffen. Er is stoute fantazie in die voorstelling, maar hij doet ze aannemen voor werkelijkheid. Elders geeft hij zich de moeite niet een bovennatuurlijk element te mengen in het menschelijk leven, hier wettigt hij het ongewettigde door de tusschenkomst der engeltjes; hij is een visionnair, maar dit visioen is een der liefelijkste die hij schiep en een der bekoorlijkste versmeltingen van hemelsch en aardsch leven, aan welke de wereldkunst vasten vorm gaf.

(Wordt vervolgd.)

EEN HUIS NIET MET HANDEN GEMAAKT. DOOR J. EIGENHUIS. † † † † † † † † † † † † † †

I.

In de ruime, halfdonkere sterfkamer zit de weduwe Buizerd, strak turend in den rookerigen, ouden bijbel voor haar. Door den nauwen kier van de gesloten blinden dringt het schelle zomerlicht in een smallen driehoek binnen, die de rimpelhanden en het vergulde boek wittig relief geeft in de stille vaagheid om haar. In het zwarte rouwjak, is ze één met de grauwheid der kamer en alleen de witte rouwmuts verft een lichtplek om het gelaat, dat een dof bleeke vlek zonder uitdrukking lijkt onder de beschijning van zwakke diffuse straaltjes, met twee glurige flikkerplekjes van de brilleglazen.

Ze frommelt met den streelenden duim over het geelrookerige blad en de prevellippen suizelen biddend: „Want wij weten, dat zoo ons aardsche huis dezes tabernakels gebroken wordt, wij een gebouw van God hebben, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen."

Dan legt ze den bril af, in haar schoot, en de eene hand brengt den zakdoek naar de oogen, die vochtig werden.

„Dat wist-ie zéker," peinst ze, „eeuwig in de hemelen...."

Maar door den kier van de blinden ziet ze op de groote borden, die in den helderen dag ruw-vierkant staan, schreeuwerig brutaal als de roode letters van de aanplakbiljetten: *Willige Verkooping.* Ze zijn nu gelukkig van haar afgekeerd en roepen den voorbijgangers toe, met al de luidruchtigheid van straatventers.

„Willige verkooping," grijnsde daar nu al een goede veertien dagen op die borden, en eerst had ze er nog met Aart, haar man, over kunnen zuchten, die toen al eenige weken te bed lag, de blauwig-waterige hand plomp-machteloos op het dek en smartelijke berusting op het magere gezicht.

„Moeder, het benne gien mensche, die het je andoen," had hij toen gezegd, „we hebbe altijd ons best gedaan. En teuge ziektes en misgewas ken een mensch niks doen. Maar het is een zware beproeving."

Doch Aart had niet die benden nieuwsgierigen en onverschilligen over den dam zien komen, die snuffelend en rondkijkend naar den stal gingen en gichelend boden op al wat de afslager met een marktpraatje omhoog hield. Daar zou zij nu alleen voor staan, zonder er met hèm samen over te kunnen zuchten....

Want hij had nu een huis, niet met handen gemaakt....

Maar ze wou hem niet benijden, en niet meer naar die groote, kermisachtige borden zien. En ze veegde haar oogen af en wreef den bril schoon, den ouden bijbel weer leggend in den kleinen lichtstrook en lezend denzelfden tekst, die zoo heerlijk was; aldoor lezend, prevel-lezend....

Eindelijk stond ze op, openend de bedsteedeuren in den hoek der kamer. De stralenbundel gluurde profaan binnen en wierp op de wade een helwitte streep, die brekend zich oprichtte tegen de kille kalkmuren. Voorzichtig plaatste het vrouwtje zich in den weg van het schelle licht en tipte even het lijkkleed op. Toen snikte ze: „Aart, Aart, 'n huis eeuwig in de hemel, niet met hande 'emaakt...."

En ze boog zich over het kille, strakke gelaat, dat ze zoende en met haar tranen bevochtigde.

* * *

Weduwe Buizerd had boeren in vaal glimmerig laken en met groote, zijden hoeden op, de zwarte kist het huis zien uitdragen, onder verhuizerig gestommel, omdat ze bij de deur moeilijk hun draai konden krijgen.... En ze had het aangeschouwd met droog-branderige oogen, rondom zich allemaal zwart-gejakte vrouwtjes en zwart-gejaste boeren, die rookten en praatten. Toen had ze door de kier van de luiken den boerenwagen stapvoets zien wegrijden met de kist onder het doffe lijkkleed. Arie, de oude knecht, op den haverbak, de dragers en de zoons en verdere mannelijke familieleden achteraan.... Ze volgde starend den stoet, tot zelfs de laatste

man om den hoek verdwenen was en zag toen verbaasd òm, in het donkere vertrek, waar alles één zwart was, met doffe, vage plekken, die helderder en duidelijker werden en waaruit menschengezichten groeiden, die haar ergerden, omdat ze in de duisterste eenzaamheid wou schreien, stil klagend over haar smart.

Ze stond op. De witte vlekken in het vertrek bewogen en de oogen er uit staarden haar na, en toen ze weg was, schudden ze en knikten ze, en fluisterende praatjes lispelden: „Ze het er zooveul mit te doen. 't Is van belang!"

Vrouw Buizerd had in den stal weer tranen; maar het was er zoo ruim en leeg, net als den eersten dag, dat de koeien naar de wei zijn gebracht. En toch kon ze hier Aart weer zien, zooals hij van den winter nog stijfschuifelend met zijn stramme leden tusschen de koeien doorstrompelde, met de gezwollen, half machtelooze hand een beest op den vragend vooruitgestoken kop krauwend. . . .

En nu stapten de oude zwartjes voor den boerenwagen, loom kopknikkend als ze voor den ploeg konden doen, rechtaan naar het kerkhof, waar de dragers weer zouden stommelen en sjouwen met die groote kist. En straks zou de wagen dààr weer staan onder het karrenafdakje, en de paarden achter den boogerd met neergerekten hals rustig het gras rukkend afkauwen. . . .

Maar Aart, dien ze jaren had verpleegd als een kind en die onder alles zoo geduldig en dankbaar was, zou niet meer zeggen: „Moeder, moeder, wat hè-je toch een zorg an me."

En alles, waarvoor ze samen hadden geploeterd, toen hij nog gezond was, en waarover ze hadden gezucht, toen ze door achteruitgang telkens op zwaarder lasten kwamen te zitten, zou ze over een paar weken moeten verlaten. . . . Dat oude, rood-pannen afdak, waaronder de karren stonden, had Aart nog zelf getimmerd: ze zag hem en Arie er nog voor staan, toen ze het af hadden, trotsch op hun bouwwerk. . . . Op elk plekje — in het land of op de werf — kon ze hem bezig denken.

Over een dag of wat de verkooping!

En dan, louter met de kleeren, die ze aanhad, den dam af, samen met Klaas, den jongsten van achttien jaar, om bij een van haar kinderen genadebrood te eten, tot ze haar beu werden.

Ze viel snikkend met het hoofd voorover, in het kozijn van het stalraampje. Door haar tranen heen zag ze dof de klare blauwheid van den helderen hemel of een stil groenig plekje van de weide. En dat stilde even haar smart en dan dacht ze aan Aart, die nu een huis had, eeuwig in de hemelen, dat ze jaloersch verlangde mèt hem te wezen. . . . Maar Klaas was nog zoo jong en wat moest er van hèm worden: de andere kinderen hadden allemaal goed hun brood, en hij, haar verwende jongste, zou moeten daggelden voor een klein loontje. . . .

„Moeder, arme moeder; vader het genoeg eleje," en Anna, de vrouw van haar zoon Aart, neemt haar onder den arm, „hij is nou gelukkig. . . ."

De weduwe laat zich stil leiden en tipt met haar voorschoot de oogen droog. Anna praat er van, hoe knus ze het zal vinden, moeder altijd bij zich te hebben en dat het Klaas toch niet hard zal vallen bij Aart op de boerderij te werken; en wie-weet, of er later nog niet eris uitzicht op is, hem ook op een spulletje te zetten. . . .

Zoo voert ze de oude vrouw om de woning, druk over kleine plannetjes, om het zware leed even te doen vergeten.

„Willige verkooping," fluistert de weduwe bij de groote veiling-plakkaten op de schuur, „as dat nou maar voorbij was. Alles was zoo heelemaal van ons same. En as ik voor goed de dam af ben, dan hè 'k niks meer, dan ken ik 'm nurreges zien — in 't hoekie van de voorkamer niet, waar ie zoo geduldig in zijn leuningstoel zat met de kouë dikke hand in het zonnetjie, — in de stal en op de wurf en het land en in den boogerd niet, waar ie met mooi weer zoo op mijn arm deurheen strompelde. . . ."

En door haar tranen heen, zag ze Anna aan: „Z'n laaste woorden ware: „ „Moeder, dat ik jou nou zoo mot achterlate, jou en onze jongste. . . . En Klaas is niet stark. . . ." " Maar as hij nou maar bij me ebleve was, — al zou ik zelf uit werke moete. . . ."

Toen snikte ze overluid en de jonge vrouw

voelde een weemoed in zich, of ze om het verlies van haar eigen Aart schreide, en om eigen ruw afgerukt worden van alles wat haar lief was, en om eigen angstige zorg voor haar hulpelooze kindertjes. . . .

* * *

Klaas was het „achterankommertje", die altijd door zijn veel oudere broers en zusters was verwend, en niet minder door zijn moeder. Het was nog „Taassie", toen hij al een slungelige, bleeke jongen was, en veel kleinere kereltjes op school hielden hem er mee voor den gek.

In zijn kinderjaren had hij het met zijn longen te kwaad gehad en vrouw Buizerd had altijd gevreesd hem vroeg te verliezen. „Want haar Lijke was aan de tering esturve, toen ze zeuventien jaar was, en Klaas had de smetstoffe overenome. Van alles, wat Lijke in d'r mond stak, moest de kleine Taassie proeve en effetjes na d'r dood wier de deur en deur starke jonge sukkelig en teringachtig, dat de dokter 'm opegeve had. Maar — de dokter het 't nooit ewete — de Haarlemmer olie is zijn behoud eweest. De ouwe Arie had 't haar aneraje: die liep er zoo hoog mee en gebruikte het bij zeerigheid en allerlei ziektes. Ze had er wel eris om elache, maar Klaas was er toch maar het ventje mee eworre."

Klaas moest altijd ontzien worden, had de dokter gezegd; elk oogenblik zou de ziekte zich weer bij hem kunnen openbaren. „As ie er nou eerst maar eris over heen egroeid is, ver in de twintig, dan is ie er pas voor goed bove op."

En daarom was vrouw Buizerd nog even teer en zorgzaam voor haar jongste en liep hem na met bouffante of das, en zag hem ongerust aan, als hij wat bleek was of wat verkouden of minder eetlust had. En Klaas nam al die moederlijke angstvalligheid op met een mokkend berusten, als in iets, dat hij zich moest laten welgevallen, evengoed als een regenachtigen Zondag, die hem belette zijn beste pak aan te trekken. Maar waren vreemden er getuige van, dan spartelde hij tegen en snauwde zijn moeder af, of nam een loopje met haar getroetel, zich voordoende als iemand, die overal tegen kon.

En langzamerhand was het voor de moeder heel gewoon geworden, al haar teederheid met parmantige ruwheid beantwoord te zien.

Maar toch bleef Klaas haar troetelkind en het had de ouders heel wat tranen gekost, dat ze niets voor Klaas zouden achterlaten en hij zijn heele leven zou moeten daggelden.

II.

„'k Loof, Aart, dat het al heel laat is!"

En met een schrik-schok richt de oude vrouw zich snel in haar bed op, met slaperige oogen verwonderd rond-starend: niet het blauw-geverfde beschot, maar vunzig-witte kalkmuren, — lichte cretonnen gordijntjes in plaats van de zware al wat verschoten groen-damasten, — grauwige, hardvoelende molton-dekens voor haar eigen zwaar wollen beddegoed, . . . en Aart lag niet naast haar, ontwakend met een droomerig: „Watte — hè, wat is het?"

Lusteloos liet ze zich achterover vallen. De omkrullende onderlip van den tandeloozen mond trilde met kleine, zenuwachtige trekkinkjes en de oogen zagen strak rechtuit naar één geel-vochtigen plek van den muur, tot ze niets meer onderscheidde dan een glanzende vaagheid door haar tranen heen.

Uit de nachtmuts puilde het grijzende haar bollerig over het rimpel-voorhoofd en de plooivellige hand frommelde aan de cretonnen gordijntjes.

Maar ze wreef den perkamentigen handrug langs de oogen en zag door het lichtgat boven in het raamblind den glansblinkenden hemel van een mooien zonnedag.

„'t Was toch niet goed van der," meende ze; „had ze nog niet zooveul om dankbaar te weze?" — En ze keek rónd in het kleine vertrekje, dat pronkte met een nieuw rood-zwart gestreept karpet van koehaar en een paar stoelen met zittingen, en zelfs met een waschtafel, want Anna kon niet hebben, dat moeder zóó naar de tochtige bakkeet ging, om der te wasschen. Anna wist niet, wat ze der doen zou; 'n eigen dochter kon niet hartelijker wezen. Zoo logeerderig zag het

er hier uit: ze was eris eens in haar leven uit logeeren geweest in Noord-Holland ergens, en daar had ze zich voor het eerst aan een waschkast gewasschen. In de kan had ze toen den handdoek getipt, want ze dacht, dat de kom tegen het spatten diende... Maar nou wist ze wel beter....

De kinderen in de huiskamer hoorde ze ook al spoedig ... „Moessie, heel effies naar opoe?" dwong Truitje.... Die heette naar haar; een aardig bij-de-hand ding! Aart en Klaas waren zeker al lang naar het land. As ze nou Klaas maar goed in acht namen: thuis was-ie altijd gewend, dat zijn moeder 'm een geklutst eitje aan bed bracht. Hij had het zoo brood-noodig, want hij was toch nog in zoo'n gevaarlijken leeftijd ... En dan sliep-ie op de tilling boven de deel, dat ging 's winters goed, maar het was er zomers tochtig en trekkerig. En hij was het thuis heel anders gewend: in de bedstee tegenover haar eigene in de woonkamer....

Daar gluurde even een hoofd om het hoekje van de deur.

„Zoo moeder al wakker," en Anna kwam naar de bedstede met Truitje aan de hand, een geklopt eitje met koffie aanreikend.

„Kind, je verwent me," en de oude vrouw liet Truitje met het lepeltje proeven.

„Ekker, opoe, ekker!" vleide het kleintje, het handje met de kuiltjesvingertjes verrukt opheffend, „Opoe ekker vinde."

En het kindje schudt met het hoofdje op en neer en slikt parmantig, of ze heele discoursen vertelt, terwijl alleen enkele woordjes zin hebben: „Opoe niette huie, opoe zoet, opoe magge okke proeve, opoe ekker vinde!"

De oude vrouw en Anna zien elkaar stil lachend aan. „Zoo'n diefie! Be-jij opoe's boutjie?"

Grootmoeder vergeet al haar leed en, zich over de beddeplank leunend, zoent ze het frissche gezichtje, terwijl Truitje haar heel ernstig over de grijze haren en witte nachtmuts streelt. „Oete opoe, Truitje mette opoe pele."

En dan de mollige handjes tegen elkaar klappend: „Datte opoe ekker vinde?" — met een vleiend uithalen van de gebroken woordjes.

* * *

Het was toch zoo'n ommekeer! Op haar eigen boerderijtje midden in de drukte en voor alles moeten zorgen; nu louter werken bij den lust! Alles was overbodig, wat ze deed: en dat zoo haar heele leven zou moeten wezen!... De kinderen waren hartjes, maar Truitje was drie en Annetje vier en ze speelden met mekaar. En de kleine jongen in de wieg was zoo zoet: je had er geen kind aan.

En de oude vrouw breidde met stijve vingerbewegingen aan een lange, zwarte kous: Klaas en Aart waren nog al sleetsch.... Als ze opzag, knikte Truitje en kwam even het stompneusje tegen de ruiten drukken, om dan weer de schelpjes van het pad in haar kruiwagentje te rapen, of om het huis te draven met Annetje.... De kamer was toch ook wel gezellig, zoo licht en netjes. En Anna tegenover haar bezig met verstellen, en altijd even lief....

Maar ze was toch niet thuis; ze kon niet van het idee komen, dat ze uit logeeren was en dat haar eigen bedoening zoolang aan vreemden was overgeleverd en Aart naar haar verlangde. Dat maakte haar onrustig en humeurig. En dat zou wel altijd zoo duren: ze zou te oud wezen om hier te wennen, al had ze het nog zoo goed.

Ze moest toch nog even zien!

En opstaand, verzint ze een boodschapje: „ze had de kippen vergeten haver te geven," zooals ze haar ongestadigheid telkens motiveerde.

Maar Anne schudt mismoedig het hoofd: ze was met zooveel moed begonnen, om het moeder gezellig te maken en toch zou de oude vrouw niet kunnen aarden. „Kijk, daar staat ze weer achter de boogerd. Zoo ken ze net op 'er vroegere spulletje zien. Strak mikt ze naar het huis, of ze denkt, dat d'ouwe man komme zal en 'er roepe.... Ze het 'm ok zoo lang opepast, en zooveul jare met 'm eleefd in dat huis, vijf en dertig jaar zeker.... En nou zoo allienig en overal uitestoote!... Zielig is 't, as ze daar vier, vijf keer op een dag met 't iene of aere praatjie heengaat.... Daar komt ze terug; aldeur omkijke. Wat loopt z'al krom, de magere elleboogtumpe scharp naar

achtere.... Da's nou het end van der leven, van der slove en zurrege."

Anna vindt, dat ze lang niet goed genoeg is voor de beproefde moeder, en ze is in zoo'n weeke stemming van meevoelen, dat 't haar ineens klaar wordt, waarmee de oude het grootste genoegen te doen.

En als de pennen weer zachtjes klakken, langzaam met de stijve vingerbeweginkjes, en moeder zoo stil voor zich ziet, zich heel groot houdend, maar toch met een licht gesnuif en zacht lipgetril haar leed verradend, dan vraagt Anna:

„Moeder, ik loof, dat je je kissebisse ok arg mist!"

De lippen trillen onregelmatig heftig en onder de brilleglazen rolt snel schichtig een traan naar beneden, die heel pertinent zich nestelt, open en bloot, in de diepe plooi van den rechter mondhoek.

„Ja meid," antwoordt ze met doorgeslikte huilsnikjes, „'k mis je vaêr alle dag,... alle dag."

Dan rollen de tranen mekaar na en om den ingevallen mond trekken de lippen beverig heen en weer. Met den roodbonten zakdoek veegt ze gelaat en brilleglazen af: „Je mot niet denke, da 'k het hier niet goed heb. Je ken niet beter veur me weze...."

De twee kindertjes zijn de kamer binnengekomen en staan, vragend naar het betraand gezicht van opoe opblikkend, aan haar knie.

„Opoe niette huie!" troost parmantig-meewarig de bij-de-hande Trui. „Opoe oet! Truitie kuiwagie hale. Datte opoe ekker vinde!"

De jonge vrouw ziet met een teer glimlachje van haar kindje naar de weduwe, die fluistert: „Zoo'n lekker diefie!"

„t Verlies is ok zoo groot, en daar kenne we niks an verandere," vervolgt Anne, „maar ik bedoel, u zou in huis misschien wel uw vaste werk wille. Zoo in iense heelemaal uit de zurreg, daar ben u altijd veuls te bezig veur."

„t Zal wel wenne, kijnd, en twie baas in ién huis, dat gaat nooit goed."

„Kom, kom, u ben ok nog al arg bazig! Maar Aart roept er altijd over, dat uw melkgoed zoo keurig was, en uw butter zoo fijn.... As u dat naliep, dan krege we misschien nog hooger mart...."

De oude vrouw fleurt op bij de gedachte van weer echt boerin te wezen en een eer te stellen in de hoogste markt te halen....: „Ja, daar was onze butter veur bekend; van „Bouwhoeve" is de heereboer wel bij me weze kijke." „En je doet er toch niks bijzonders an?" vroeg hij dan. Och zie je, oplette en kraak zindelijk weze, dat is alles."

Ze sprak veel opgewekter, in het besef van zich nuttig te zullen maken en van verdiensten te bezitten, die zoo gewaardeerd werden. Het vrouwtje raakte niet uitgepraat over marktavonturen, waarbij haar producten de mooiste rol speelden. En Anna hoopte, dat moeder nou zou wennen, na dit offer; want het viel haar hard, haar liefste werk uit de handen te geven.

* * *

„Daar zit me die jonge nou in zijn blauwe kieltjie op de mestkar, met zoo'n venijnige wind," zucht vrouw Buizerd, als Klaas den dam oprijdt, om een nieuwe vracht te laden.

En zijn bonkertje en wollen das in den stal van een spijker hakend, gaat ze met driftige bewegingen naar buiten, krom voorover hijschend tegen den wind, die haar de rokken van de leden sjort. Om den hoek van de schuur buldert het uit de vlakte tegen haar aan en ze grijpt beschermend met de handen tegen de borst, als ze haar jongen op de mestvaalt toeroept: „Hoe kè-je dat toch doen? De wind snijdt deur je lijf heen en dan ga je strakkies bezweet op de kar. Hier is je jassie en je das."

„Och, zanik niet," gromt Klaas, zonder zijn werk te staken.

„Nou, je het 't tòch al te pakke," en ze legt de kleedingstukken op de kar, „toe jonge, nou mot je ze strakkies antrekke."

Maar de wind rukt ze weg en wappert ze over de belt, voor de oude vrouw uit, die met haar stijve leden ze te vergeefs naloopt en telkens te laat bukt. Nijdig smakt Klaas zijn greep neer en raapt het buisje op, het door de hooideur in den stal smijtend. „Met je gekles, ik ben gien wasse poppie!"

De knecht, een ruwe, jonge kerel met een witharigen kop, en bloedrood in het volle gezicht en den dikken nek, schatert het uit. De weduwe sukkelt zielig weg, huilerig boven den wind roepend: „Jongetjie, je zel je te laat beklage, ik doe het toch om je bestwil. . . ."

Dan slof-sukkelt ze weg, hangend op den wind achter haar vooruitfladderende rokken, met weeë pijn in het hart over „der jonge, die toch altijd zoo lillijk kon doen." En van Klaas kon ze het vergeten, dat was ze al gewend en die zou het niet zoo meenen, want toch hield die wel van zijn moeder; — „maar dat zoo'n lobbes van een knecht je daar staat uit te lache als een snotmeid!"

Nijdig rukt ze de deur open, zonder op den wind verdacht te wezen, dat het bovenstuk tegen den muur haast uit mekaar beukt. En hijgend en tobbend ploetert ze en rukt ze, om tegen de vlagen in, de deur weer achter zich te sluiten.

Als ze zich omkeert is Lijpje, de meid, bedaard bij den koelbak bezig, met een valschig lachje, over haar tobberig gedoe. „Die zou ok gien hand veur je uitsteke," en de oude vrouw gaat naar binnen, met geveinsde bedrijvigheid Anna en de kindertjes voorbij, die haar blij „opoetje, opoetje!" naroepen. Maar ze sluit de deur van het opkamertje achter zich en afgemat op een stoel vallend, huilt ze met holle, korte snikken, ingehouden, dat ze het binnen niet bemerken.

Ze was ook een loop-in-den-weg, d'r eigen jongen te veel, een spot voor knechts en meiden! Anna en Aart waren zoo goedig, maar ze was toch ook voor zullie een last, ze deugde nergens meer voor. . . .

Door haar tranen heen zag ze naar buiten; de kale, dunne elzentakken om den boogaard zwiepten voor den wind en de hooge perenboomen schudden hun zware kruinen wild boven de breede armen der appels. Ze zag ook nog de twee slanke peppels bij haar vroeger huis onregelmatig heen en weer sidderen en soms op zij uit stuiven of ze woest de lucht bezemden. Maar anders kon ze van haar oude spulletje niet zien. . . .

En toen dacht ze weer aan den geduldigen, hulpeloozen lijder met zijn machtelooze, blauw-dikke handen in-zwart-wollen-wanten. „Moeder, 't benne gien menschen, die 't je andoen."

Van de beddeplank zocht ze haar geelrookerigen bijbel met de vele vouwtjes, en toen staarde ze lang op de mooie woorden: „een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen."

„Aart, Aart, eeuwig in de hemele," en ze glimlachte met zoet-dweeperig verrukken, vèr-ziend voor zich dat eeuwige huis naast Aart, die haar al zoo vooruit was.

Toen borg ze het boek weer op de plank en wischte met den roodbonten zakdoek zich het gelaat. In het kleine spiegeltje streek ze zich de verwaaide grijze haren glad, de wiekjes der muts recht schikkend. Ze had nu weer moed voor heel lang en zou der taakje met blijheid doen.

Daar ratel-dreunde de mestkar voorbij en Klaas had zoowaar zijn bonkertje an en zijn das om! Zie je, hij meende 't nooit zoo erg!

* * *

„Lijpie, je mot in de kelder gien kliekies berge; nou staat er weer een schaaltjie rooie kool op de plank naast de butterkoppe," vermaant gemoedelijk weduwe Buizerd, de bakkeet binnenkomend.

„Zoo," gromt de meid, heel onweêrig de deur achter zich smijtend en in het walhok onder veel hengselgeraas de emmers boenend. „Lastige, ouwe tang," scheldt ze binnensmonds, „nog meer drukte dan de vrouw zelf."

Bedrijvig sloft de oude alles na, mouwen en testen inspecteerend, zooals ze dat thuis gewoon was: „het volk moest altijd wete, dat je alles naging. En bij het „ „buttere" " was zindelijkheid alles."

„Kijk, Lijp, die temes hè-je zeker met lauw water edaan. In de bakkeet kookt de ketel toch; wil je 'm nog effe met kokend sodawater deurspoelen?"

„Hè-je verdikkeme nog meer," valt Lijpje woedend uit, „bij de vrouw was alles goed, wat ik dee, al drie jaar lang. En jij heb alle klip-klap wat te zeggen. Je heb me, verdorie, toch ok genadebrood te vrete."

Vrouw Buizerd houdt een nijdig antwoord in; de meid had gelijk: ze moest genade-

brood eten en was toch eigenlijk iedereen een last. En met stil-treuren in zich, maakt ze zelf de teems schoon, terwijl Lijpje rondbriescht en werkt als een razende, de melkketels op het rek woest neersmijtend.

Ze had het wel gezegd: twee bazen in één huis, dat ging toch niet. En wat had ze nou eigenlijk miszeid? Maar Lijpie kon van haar niks verdragen, en dat zou een andere meid ook niet kunnen: ze was onnut, een last voor iedereen....

As Aart dat allemaal had moeten beleven: hij had nooit kunnen velen, als er de een of ander van de boden of de kinderen raar tegen d'er dee. En ze viel in de bakkeet op een stoel neer, met niets in zich dan haar groote leegte, de wijd-gapende leegte van Aarts innige warme liefde en van haar volle plichtleven. Alles was om haar vreemd en ze zat daar als een gast, die te veel is, en die dat voelt, en treurt naar het thuis, waar ze onmisbaar deel van is.

Met groot-wijde oogen, die droog blijven omdat ze alleen leegte in zich voelt, staat ze zonder denken op, dwalend naar den boogaard, niet lettend op de dikke sneeuwlaag en de hooge klonsters onder haar klompen, die haar telkens doen zwikken.... Want ze plonstert en strompelt door de sneeuwjacht, en ze weet alleen van het groote gemis, dat haar van binnen hol en gevoelloos maakt, in d'er borst en in d'er denkelooze hoofd.

Op haar oude plekje, aan het eind van den boogaard, staat ze stil, knipoogend tegen de snijdende sneeuwjacht, in haar werktuigelijk zoeken naar het lange rieten dak van haar oude woning.

En ze staat en tuurt duizelig tegen het witte gezweep, zonder denken en zonder voelen, aangetrokken naar dezen hoek als een willoos ding....

Rukvlagen gieren om haar heen en snerpen door het zwart-thibet jak en tegen de verflenste wieken van het kil-kanten mutsje, en wapperen sarrend met de rokken om de oude, beverige beenen....

. . . .

„Moeder, wat doe je?" hijgt Aart aanhollend haar tegen, dat ze schok-schrikkend haar bezinning herkrijgt.... Ja, je kon het dak nou toch niet zien, — en wat sneed de wind deur je lijf heen. Ze bibberde, dat ze geen spier stil kon houden.

Aart nam haar onder den arm en draafde met haar weg, haar half dragend. In de kamer naast de kachel zette hij haar op een stoel en Anna plaatste een stoof onder haar voeten met zacht bestraffen: „Moeder, hoe kè-je dat doen: je weet toch, dat je zoo vatbaar ben, en we kenne je niet misse"....

De tanden klapperen op mekaar, en de oogen staren strak open: „Genade-brood ete," ijlt ze, „mijn hoofd is heelemaal leeg, mijn hoofd en mijn lijf.... Aart, Aart.... En je ken 'm niet vinde.... Hè-je al zout in de butter, Lijp?... Waarom mag ik je niet helpe, Aart?... Waar is ie nou?... Aart, Aart!"

III

„Môge, môge," stapt als een vierkant kereltje uit een speelgoeddoos Arie Neus, de oude knecht der weduwe Buizerd, binnen, de schouders nog vierkanter opgetrokken door de manier, waarop de handen stijf duiken in de broekzakken. Op de dikbestopte kousen suist hij stilletjes vooruit naar de kinderen, die hij een voor een aan de neusjes trekt met de ruw-eelterige vingers, waarna hij, de pruim in den mond met de tong wat heen en weer rollend, sjok-schuifelt naar de snorrende kolomkachel. Daar stooft hij zijn vierkanten rug behagelijk onder een genotvol heen en weer schurken, de handen aldoor in de zakken, en onder de bedrijven tegen Truitje en Annetje knipoogend en gezichten trekkend, dat de kindertjes grinniklachjes uitstooten en het hoofd telkens omwendend, verlegen aanmoedigend verschuilertje spelen.

„Nee," zegt hij na een lange pauze, al pratende zijn pruim kauwend, „'n mensch zou 't met die kou haast verleere, buite te komme."

Arie Neus is altijd bespiegelend in zijn spreken, en hij is wel dertig jaar in de familie geweest, zoodat hij bij de getrouwde kinderen van de weduwe even vrij is, of het zijn eigene zijn.

Dan keert hij zich om, zich nu van voren behagelijk koesterend, onderwijl zijn breede stoppelgezicht over zijn schouders omkeerend en al kauwend een woordje over de tafel werpend.

„Nee," dat was onveranderlijk zijn begin, „'k kwam eris hoore, hoe de vrouw het maakt. Maar as 'n mensch weer zoo lekkertjes zijn korsies pruimt" — een schouderschurken en mikmakjes tegen de kleinen — „dan — e —" hij draait zich om en grijpt met de grove vingers aan de stoppelkin — „hè, vrouw, hi-hi-hi! Ik zeg altijd maar, dan wijst 't de weg van zelf."

„Ja, 'k begin mooi op te knappe, Arie," antwoordt de oude vrouw, even wachtend met toe te happen in het reepje brood, dat ze al vlak voor den mond klaar had, „en ik ken niet aêrs zegge, of 't ete begint me te smake."

„Nou, maar moeder is er leelijk an toe eweest," zegt Anna, „hè Aart?"

„Nee," hervat Arie, „zenuwe-zinkeskoors, ik zeg altijd maar, daar valt niet mee te spotte. Toen ik 't hoorde, zei ik bij me zelf: Nou, ouwe vrouw, daar zè-je 'n kwaje an hebbe."

„Ja," vervolgde hij na een pauze, de pet even oplichtend en dan de hand weer diep in den zak moffelend, alles met den breeden rug en de ruigbruine, nieuwe pilowstukken in het zitvlak der oude broek naar de familie gekeerd, — „ja, en waar blijft nou de dankbaarheid?"

Een vrome zucht van de weduwe: „Ja, waar blijft die?"

„'k Zeg zoo dikwijls, 'n mensch is 'n raar beest." Tevreden lacht hij over zijn paradox en blijft zich peinzend warmen, als blijk van zijn voldaanheid nu en dan de schouders schurkend.

Vrouw Buizerd past die vleiende uitkomst van Aries bespiegelingen niet al te streng op zich toe, en eet gemoedelijk door.

„Daar hè-je" begint Arie weer na een lange pauze, „'k ben op de plaas gebleven, omdat ik er moeilijk van af kon" — zenuwachtig liptrillen van de weduwe — „maar aêrs om Bolders hoef je 't niet te doen."

Met de handen in de zakken loopt Arie, genoegzaam warm gestoofd, kousschuifelend van de kachel langs de wanden de heele kamer om, de houding aannemend van een schilderij of een portret of den kalender telkens even aandachtig te beschouwen. Maar 't is alles niets dan de reflexvorm van zijn denken, waarvan hij nu en dan een orakelwoord onder de menschen smijt, vaak onbegrijpelijk, wat hem den roep bezorgt van een rare snaak te zijn, maar om den drommel niet mis.

„Nee," hervat hij, „'k weet niet, of je d'er ook zoo over denkt, maar 'n mensch is een raar beest. As je nou je kat of zelfs je varke een bittertje veurzette, ze zouë je hartelijk bedanke."

Arie lacht met milde, zware lachgulpen uit den breeden, nog gaaftandigen mond.

„Maar m'n baassie houdt er wel van."

Een veelbeteekenend tonggeklap en geheimzinnig zuchten, later verduidelijkt door den uitroep: „Och, och, wat is die Bolders handig met 't glaassie, jà zoo handig as met de mestvork."

Aart lacht en die bijvalsbetuigingen doet den ouden man, den mond scheef trekkend tot een stil gegrinnik, vervolgen: „Ja, ik zeg maar zoo 'k 't meen, hi-hi!"

„'t Is zonde," zucht de weduwe, bedenkend hoe zij nacht en dag haakt naar der oude spulletje, dat zoo'n Bolders letterlijk verzwendelt.

„Zonde? M'n lieve mensch," en Arie spreidt de beide armen breed uit, „hij zit er geen jaar meer op. Daar, geef acht, wat ik je zeg."

De armen vallen met een klap op de broekspijpen neer en de handen nestelen zich weer dadelijk in de zakken, terwijl de kringloop door de kamer wordt hervat. Onderwijl kittelt Arie een van de kleintjes in het nekje, dan weer stil doorschuifelend en op het kindergegrinnik verbaasd omkijkend: „Wat, lach-ie?"

De weduwe krijgt er een kleur van: die zou der ook weer afmoeten, maar dat was z'n eigen schuld. En dan zou der weer een ander komen in haar oude woning waar ze Aart nog altijd in haar gedachten zag zitten, stil-berustend met zijn stramme wanthanden op z'n knie in het zonnetje.

Een Huis niet met Handen gemaakt.

Anna was er ook van aan het mijmeren geraakt: ze hadden pas een klein sommetje geërfd van meuie Bet en as nou dat plaassie weer eris open kwam, en Aart kon 't huren voor Klaas.... Ze beefde er van, als ze er aan dacht.... Moeder weer in der huisje en niet meer tobben over Klaas, dat ie altijd zou moeten daggelden, terwijl de andere broers en zusters allemaal op 'n spulletje zaten....

„Zoo zie je 't, de een schreeuwt er om en d'aêr schopt 't met zijn voete weg," en met deze orakelwoorden suizelt Arie naar de deur. „Maar de landheer is lang niet makkelijk, en ik dank er veur, om baas Bolders m'n spaargeldjie te leene, al vroeg-ie 't me nòg eris."

„Nou," roept Aart hem na „wees maar wijzer."

Arie stoffelt in het portaal tusschen de klompen rond en even later maakt hij voor het raam grimassen tegen de kleintjes, waarna hij langzaam, — breed-vierkant de handen in de zakken — den dam afslentert.

* * *

„Hoor eris jonge, Truitje Klaverblad is gien meissie veur jou. Ze komt uit een ruw gezin, waar ze de boel over de balk smijte. Ze leve veur de mond en veur de pronk. En wat bè-je zelf nog? Wacht nog maar eris een paar jaartjie."

„Och," snauwt Klaas, zijn haren tot de sierlijkste kuif opkammend voor den verweerden keukenspiegel en dan een sigaar aanstekend, „leg niet te zanike," en bij die vriendelijke woorden duwt hij de voeten in blinkend-witte, met schelpzand geschuurde klompen.

Moeder loopt hem na met een kleerenschuier, nog een enkel stofje van zijn „opknappertje" afborstelend, en hem naroepend: „zet je kraag op, jongen, 't is zoo'n fijne wind, en je ben nog rozig van 't schaasserije!"

„'t Is wat te zegge," tobt ze in zichzelf, „zukke jongens denke, as ze 'n meissie hebbe, dat 't dan ewonne is. En wat is z'n voorland anders as armoe troef? De ouwe Klaverblad draait er alles deur en z'n wijf is al niet veul beter, te groosch, dat ze teuge je spreekt en overal schuld, om maar groot voor de dag te komme.... Zóó loope ze in der ongeluk, zukke jongens, blindelings."

Maar Klaas, de zijden pet sierlijk schuin op de golvende kuif en de sigaar parmantig in den linkermondhoek, is langzaam den dam afgeslenterd, het smalle pad achter de poldermachine langs. Een blauw-bleeke maan tintelde in het zwart-glinsterende ijs van de tochtsloot. 't Weertje stond er net naar, dacht Klaas, of de vorst lang zou aanhouden, en daar had ie niks op tegen.

En in zijn kalme gemoedje. dat voor de buitenwereld wel altijd eender moest lijken, nooit vroolijk, nooit verdrietig, welde een lauw hartstochtje op bij de gedachte aan Trui Klaverblad, daar ie zoo wat den heelen middag mee schaatsengereden had. Hij voelde weer de warmte van haar handen door de garen handschoenen heen, als ze, de vingers ineengehaakt, heen en weer zwierden door het gewarrel der menschen op de baan. Of, als ze stil stonden op een eenig plekje achter een singel, ziet hij zich weer naast haar, in kring-krassen om haar heen glijdend en haar onder den arm grijpend als ze onverwachts achterover dreigt te glijden.

Klaas glimlacht stil over het onrustige, zoete jagen in zich, denkend aan dat zachtwollige van haar mantel, waardoor je den vol ronden, warmen arm voelde. Hij wist niet bepaald, waar ze over praatten, wanneer ze zoo alleen stonden, maar ze hadden veel gelachen om malle spannetjes, die sukkelkrabbelden langs het ijs. En hij verwenscht zijn bedeesdheid, dat hij haar niet eens een zoen had durven geven. Maar hier in de tochtsloot, toen hij haar naar huis bracht, had ie toch z'n schade ingehaald. Kijk, dàar was het, hij herkende de plaats, het witte schraapsel op het ijs.

En weer glimlachte Klaas flauwtjes bij de zachte trilschokjes in zijn leden als hij in gedachten het warm-donzige van haar wangen voelt... Ze was 'n knappe meid, bleef zijn slotsom.

Hoe moeder der zoo in eens achter ge-

kommen was? De meid had het zeker verteld; die mocht van middag ook vrij om te rijden. En den heelen winter al liep ie uit buurten naar de boerderij van Klaverblad; kwasie, omdat ie kameraad was met Hannes. Maar 't zou der nou van avond maar in eens deur!

Zoo slenterde hij den dam over; een nijdig schippertje schoot met schel-driftig gekef op zijn broekspijpen af, en, hem herkennend, met vlug-dolle sprongetjes om hem heen tollend.

„Stil, Trui, 'k zou over je heen kiepere," gromt Klaas, waarna hij het diertje opneemt en over het glanzend zwart kopje streelt; Hannes had het hondje zoo gedoopt naar zijn zuster. die er gek mee was. 't Sliep zelfs altijd aan het voeteneind van haar bed, had hij van Hannes gehoord.

Klaas vond zoo'n hondje toch heel aardig, al liep-ie anders niet zoo hoog met zulke onnutte beesten. 't Likte met het slobberige tongetje zijn vingers: dat zou het niet licht een vreemde doen. Zulke stomme dieren schenen ook al der voorkeur te hebben. En het leek hem geen slecht voorteeken, zoodat hij bepaald teeder tegen het diertje werd en het natte, fijne neusje tegen zijn wang lei onder het fluisteren van kleine woordjes: „Tuitie, zoet hontie!"

Hij moest er zelf om lachen, maar door het heirleger klompen in het portaal heen scharrelend, en er zijn eigen blank-witte holsblokken als aangedirkte visite-luidjes achterlatend, suis-sleepte hij op zijn kousen binnen.

„G'n avond, same!" mompelde hij met een kordaten ruk-sabbel aan zijn sigaar, zich in een wolk rook hullend en dan het hondje neerzettend.

„Nou, 't is an met jullie," plaagt Hannes, „die komt met Trui in z'n arme anzetten."

De dikke boer lacht schel-kinderachtig uit zijn kleine mondje, met stuipachtig dansschokken van het zware lijf: „Hè, hè, nou Klaas, nou, nou, Klaas!" — om nog zachtschuddend zijn cognacje smakkend naar binnen te leppen.

Klaas voelt zich niet op zijn gemak en weet niet beter te doen, dan ruiter-te-paard op een stoel naast Hannes plaats te nemen, en een praatje te beginnen over het mooie vriesweertje en de drukte op de baan.

De oude Klaverblad stoot hem gul aan met de sigarenkist, onder het vette grinniklachje: „'n stinkstok, jonge."

„Nou," zegt Klaas, zijn afgerookte endje in een aschbak leggend, „as ik je niet ontrijf."

„'k Zè-je der ok maar ien inschenke," vervolgt de man gul, „Trui, geef eris een glaasie an!"

Klaas verwondert zich er niet over, dat Trui en haar moeder met een glaasje voor zich zitten, halfvol van een drabbig suikerlaagje, en een koekje er naast. Dat was hij hier al gewend en hij vond het vervelend, dat Hannes, als die bij Aart kwam buurten, nooit anders dan een kop koffie gepresenteerd werd. Aal en Leen, de twee andere kinderen van acht en tien jaar, hangen tegen moeders stoel, zeurend om eris te proeven.

„Nou, ieder 'n scheppie en dan naar bed, hoor," zegt de vrouw, den arm uit haar stopkous trekkend en de meisjes een paar lepeltjes voerend. „En nou, marsch."

Ze was baas in huis en de kleinen wisten dat. Op een lijzige manier riepen ze ieder gênacht en verdwenen in het opkamertje.

Klaas deed zijn best een druk discours te voeren over prijzigheid van vee en boter, en dat Aart volop in het hooi zat en er nog een paar melkkoeien bij zou koopen; want Klaverblad was tegelijk veeboer en veender. Maar als hij aan zijn plan dacht, dan werd hij stil en tot zijn keel klopte het in zijn borst van schroom en hopen. Trui was heel gewoon en, toen zij tegen negenen wat lang in het achterhuis bleef, nam hij de gelegenheid waar, om meteen op te stappen.

Ze kwam juist uit den stal, en Klaas lei kordaat den arm om haar hals, zich verstoutend haar een zoen te geven, en te fluisteren: „Trui, 'k hou zoo van je!"

„Dat zeg je nou maar," plaagde ze.

Klaas voelde zich zoo wel-gelukkigjes en lei zijn hoofd verliefderig tegen haar wang: „'k Hou toch zooveul van je. Wî-je met me verkeere?"

Trui, die minder onnoozel was in liefdeszaken dan Klaas, lachte stil en zei ontwijkend: „Maar moeder zou het toch niet goedvinde.

Nee, dat zou ze zeker niet. Hij ken nog gien eens voor z'n eigen zorge, zou ze zegge. . . ."

„Maar as wij 't nou same eens benne," zuchtte Klaas.

„Nee, teuge moeders zin zou het toch niet gaan. 'k Zou het maar uit m'n hoofd stelle."

„Hou je dan niks van me," zuchtte Klaas met een huilstem.

„Och, ik heb je altijd een goeie jonge evonden, maar om nou te zegge verkeering, verkeering. . . ."

„Trui," snerpte moeder uit de kamer en ze liet Klaas beteuterd staan. De jongen schoof zijn witte holsblokken aan en slofte den dam af, met een stil-kniezerig gevoel in zich, half knorrig, half huilerig.

* * *

Het magere lijf sloverig voorover, de armen met krom-gespitste ellebogen bedrijvig onder het gaan heen en weer slingerend, loopt de weduwe stram maar met driftige haastbewegingen van het dorp naar huis, want ze was bij een dochter te visite geweest. Zóo was nou haar leventje: bij Anna wat „kissebissen," en verder, dàn bij haar andere kinderen, dàn bij de broers en zwagers te gast. Ze had zoo idee, dat de menschen, die over de horretjes loerden, tegen mekaar zouden zeggen: „Daar gaat ze weer naar der kosthuis; vandaag heb ze zeker bij der dochter Aal de kost opehaald." Maar wat kon haar dat ook schelen; ze mocht niet zoo ondankbaar wezen, want de kinderen en de heele familie sloofden zich letterlijk voor haar uit. Gerust, ze konden niet méer doen!

Kijk, daar begon het land, dat bij haar vroegere spulletje hoorde. 't Was toch wel zonde; je kon elk jaar zien, dat het boeltje verarmde. Aart had door zijn tobben en ziekte niet het land kunnen geven, wat het toekwam, maar nou werd er royaal niks aan gedaan. Nooit had er in Juli zulk een miserabel zwatje op het grasland gestaan. En het was zulk best land, zoo willig, lieve mensch, as je der maar op wou werken! Kijk eris, al die gelige, grove sprieten, en je zag niet anders, allemaal van armoedigheid. Zonde, zonde, 't was vroeger de beste wei geweest. Die Bolders wàs geen vent! As je me ook al den mest van je werf verkoopt en een paar koeien verkwanselen mot om de pacht te betalen! En allemaal die drank z'n schuld! Wat zag me de wurf er ook uit; moes- en bloemtuin een brandnetelwildernis, het hek hing vernield nog aan één scharnier, de boogaard was in al dien tijd niet gesnoeid, en 't was, of de vuile wasch voor de ramen hing, in plaats van gordijnen! Dat kon je nou met geen droge oogen aanzien!

„Nee vent," mompelde ze in zichzelf, toen de vooze, opgeblazen Bolders met zijn roodneuzige gezicht haar gedag wou knikken, „je ben me niet waard, dat ik teuge je knik," en stijf stapte ze voorbij, of ze hem niet zag staan in den boogaard. „Net een vent veur een beroerte, zoo rood en blauw in z'n gezicht, met z'n groote jeneverbuik!"

Het heele boeltje was verarmd en je kon het overal aan zien. Hoe Arie nog zoo lang bij 'm bleef, kon ze niet begrijpen; maar Arie begon al wat ouder te worden en die kon ook niet overal meer terecht.

„Geen jaar houdt-ie 't meer uit op de plaas," had Arie gezeid. . . . En ze glimlachte treurig, want ze had toch nog zoo'n zwak veur dat bedoeninkje, maar ze wist dat het toch onmogelijk was, om het voor Klaas te huren: ze had geen cent meer en twee, drieduizend gulden moest je allicht hebben veur vee, gereedschappen, paarden en anderszins.

Ze kon het maar niet zoo goed overgeven, als der man vroeger. „Moeder, de Heere zal het wèl maken," zei-die altijd, maar zij tobde overal over. Ze zag nog eris om, maar achter de ramen met de slordige gordijnen kon ze zich Aart niet voorstellen, stil op zijn leuningstoel in de zonnig-warme kamer.

't Was zonde, je kon het letterlijk met geen droge oogen aanzien, zoo'n verwaarloosden boel!

* * *

Aart Buizerd belt voorzichtig aan: de breede kantoordeur van den notaris had voor hem iets ontzagwekkends, waar je alleen binnen ging bij 'n sterfgeval of, nog naarder, „as je

't niet houe kon op je plaassie." Hij was er voor vader verscheiden keeren geweest, telkens om het hypotheekje op 't ouderlijk spulletje te verzwaren en ten slotte, om den boel aan den balk te doen slaan.... Hij keek nog eris links en rechts, maar hij zag geen mensch dan de rijknecht in den tuin, en die begoot een perk asters met het onverschilligste gezicht, of het de gewoonste zaak was, dat Aart hier aan het kantoor kwam.

Een jongetje, klerkachtig met een pen achter het oor, deed open en Aart gliste eerbiedig de wit-blinkende klompen op den mat uit en slierde de pet van de streperig gekamde haren. Een paar schrijvers in een dompig hokje gromden groetend terug en de eene zei, al doorkrassend over hard Hollandsch papier: „Ga zitten, Buizerd, meneer het iemand bij 'm."

Aart gluurde naar de groen-vilten deur, die tot het spreekvertrek van den notaris toegang gaf en herinnerde zich zijn vroegere wachten en zijn stil angstig trillen, als hij overdacht, wat hij zou zeggen en of de notaris 'm wel zou helpen.... Maar nou voelde hij zich veel geruster, in zijn onafhankelijk besef van geen geld behoeven te vragen.

't Jongetje zat met een stijf-peuterig handje een groot papier over te schrijven en gluurde onder-de-hand naar den rijknecht in den tuin. En de beide klerken krabbelden vlug met dun-knokige vingers, hun mager-bleeke gezichten schuin boven hun werk als kippen die iemand aankijken. Aart voelde zijn zelfbewustzijn groeien, medelijdend neerziend op die „uitgedroogde papierwurme," die daar altijd op hun kruk zaten in dit muffige hok, als hij op zijn ruime erf aan het werk was, of op den wagen door het geurige hooiland reed.

En kordaat rukhaalde hij aan zijn pijp, die hij eerst uit beduusdheid zoowat had laten uitgaan.

Door de gewone deur komt Klaverblad vettig-grinnikend aanzetten en de notaris beschermend gewichtig achter 'm aan: „Nou, jongen," terwijl hij den man de hand joviaal schudt, „dat blijft dan zoo afgesproken, hè, hè!"

Klaverblad frommelt zijn petje op het hoofd en met een: „zoo buur, jij hier ok?" sleepsloft hij op zijn kousen het kantoor uit, gevolgd door het jongetje.

De notaris lacht gul-hartelijk met druk aansleepen van een stoel: „Ziezoo, ga hier zitten. 't Is keurig weer op je hooi, jongen."

„Kostelijk, kostelijk, de tweede snee is nog ja zoo goed as de eerste."

Aart is heelemaal op zijn gemak en de notaris redeneert mee over hooi, of veeprijzen als een geboren boer. Dat was zoo zijn taktiek, „dan kreeg je de menschen waar je ze hebben wou." En hij had zijn cliënten ook zoo goed aan een touwtje door de vaderlijke manier, waarop hij hen behandelde, dat ze in den gemeenteraad zijn mannetjes kozen, hem naar de Provinciale Staten afvaardigden en altijd eerder naar hem luisterden, dan zelfs naar den dominee. Hij organiseerde volksfeestjes, plaatselijke tentoonstellingen, sprak op het Nut en in Kiesvergaderingen en „zonder Kasboek gebeurde der niks," was de algemeene opinie.

„Ja, heel treurig afgeloopen, letterlijk in den drank gestikt. En zijn vrouw kan der niet opblijven, geen denken aan," antwoordt Kasboek op Aart's opmerking omtrent Bolders, die zoo slecht aan z'n eind is gekomen.

„Nee, dat docht ik wel. En u ken mijn, en m'n vrouw, en as wij nou eris borg voor Klaas sprakke, zou die dan dat spulletje niet hure kenne!"

De notaris krabde met den pink op z'n kalotje en rekte peinzend: „Eh! wacht eris," waarna hij eindelijk vervolgde: „Ja, zie je, jij bent de derde al; pas Klaverblad, zooals je begrijpt voor Hannes. Nou geloof ik, dat die bij den eigenaar nog al voorspraak heeft, maar — weetje wat, 'k zal m'n best doen."

En gul klopt hij Aart op de schouders. „Je begrijpt dat ik 't jou veel liever gun. Ik mag zulke oppassende, vlijtige kereltjes as jij graag. En — ik ben hard bang, dat het met Klaverblad net zou gaan als vroeger met Bolders. Er moet nou een flinke huurder op, die weet wat het land toekomt en goed voor zijn pacht is, dat de eigenaar der eris plezier van krijgt. En as jij der goed voor blijft, dan zal ik eris zien, wat ik doen kan. — 't Is heel braaf van je, en van je vrouw, heel braaf!"

Aart komt even opgewonden uit het kantoor als zoo pas Klaverblad en in zichzelf overtuigd, „dat die Kasboek 'n beste vent is, 'n boer hèt wat an zoo'n man!"

IV.

Ze kon het zich haast niet voorstellen, dat ze nu weer zat in haar oude hoekje, voor hetzelfde raam, daar meer dan vijf-en-dertig jaar haar gewone plaats was geweest.

't Was zoo'n rustige Zondagmiddag, echt zooals vroeger. Door de deur, die op een kier stond, hoorde ze de koeien ongedurig met de klaafringen langs de staken schuren en Arie's klompen klossen over de bakken van de deel. Hij was zeker al aan 't voeren van de lijnkoek; bepaald, want de ringen rammelden verschrikkelijk.... Ja, 't was ook al half vier, en straks zou ze de kerkgangers voorbij zien komen.

Alles om haar heen was weer zoo eender als vroeger; de meubeltjes waren gedeeltelijk dezelfde en voor de rest in denzelfden geest, ook het notenhouten „kammenet" tegen den wand. Dat was alles Anna's werk; het meeste had ze met hulp van den notaris hier en daar teruggekocht en ze had der eigen kabinet hier stilletjes geplaatst, omdat het precies op moeders kast leek, die ze niet terug had kunnen krijgen, daar een Jood er mee naar Amsterdam was gegaan. „Dat kammenet is bij mijn toch maar een sta-in-de-weg," had Anna gezegd, lachend om haar verrassing, toen ze haar woning zoo in orde vond, of er nooit een ander in gewoond had, „en 't mag hier blijve zoolang u leeft."

En ze ziet met een gevoel van rijk zijn om zich heen naar al die oude, dierbare meubeltjes; zoo was Anna nou altijd, achter je rug om alles voor je bedisselen, om je letterlijk te verschrikken met de wonderlijkste verrassingen. Dàarom had ze der zoo op gestaan, dat moeder eerst nog een drie weken bij der dochter Trijn in den IJpolder zou logeeren voor ze weer in het oude huis trok....

„De Heere zal 't wèl make, moeder," zou der man altijd zeggen. En Hij had het wèl gemaakt, ook met haar. As Aart dat nou nog eris had mogen beleven: Klaas op het oude spulletje, en een stal met vee, zooals ze in der beste dagen niet hadden bezeten. En zij weer in der oude hoekje en baas in der huisje.

Zij prevelde in den ouden bijbel, tusschen de knokige vingers het blaadje tot omslaan gereed houdend, maar ze was zoo vol van al der gelukje, dat ze niet verder kwam en werktuigelijk dezelfde woorden overprevelde.

Daar ratelde een rijtuig voorbij; dat was het eerste uit de kerk. Jawel, de Klaverblads met het dichte, *) nieuwe tentwagentje, zulke bluflui! Ze kon die menschen niet uitstaan, alles voor den pronk over en overal schuld! 't Was maar gelukkig, dat Klaas een blauwtje geloopen had: dat was toch geen meissie voor hèm. En nou zou die an elken vinger der wel twee kennen krijgen, nou die op een plaassie zat.

Dat was de speulwagen van de Oukoops; zie je, dat was nog eris wat anders. Een wagen zonder veren met een witlinnen huif, maar een degelijke boer, die zeggen kon: daar ben ik.

En toen weer een paar tentwagens en enkele van de vlugste kerkgangers te voet, jonge boeren op pantoffeltjes....

Daar hoorde ze Arie al pompen, om de koeien water te geven.... Nou mocht Klaas ook wel gauw uit de kerk thuis kommen en Batje, de meid, om te melken. Dat jonge volk leek altijd wel achteran te kommen, want daar ging ouwe vrouw Bol al en Teuntje Verleer.... Ze knikte tegen de vrome vrouwtjes, die in Aarts tijd zoo vaak een zondagavondje waren komen praten, over 's Heeren dienst. Dat waren heerlijke avondjes geweest: 'n psalmpje zingen, en Aart kon zoo goed wijs houen, en de vrouwtjes uit der bekeeringsgeschiedenis vertellen!... Maar dat was nou uit: Klaas was liever uit of zat zoo'n heelen Zondagavond met z'n kameraads om flauwe dingen te gichelen. Och, ze wou er niks van zeggen: 't was toch altijd beter dan herberg loopen. Maar as je zoo lang mekaar gehad heb, dan voel je toch voortdurend het gemis. En Aart was zoo gezellig altijd: hij genoot, as ie zoo rustigjes thuis zat.

Ze zuchtte, en ze bleef denken aan hem. Ze zag hem in zijn leunstoel zitten, zooals ie den laatsten tijd was, nog met een kleur op z'n magere wangen, maar de akelige

*) Van voren met een glazen schot dicht.

handen in zwarte stroppen.... En toch altijd geduldig en tevreden....

Klaas schoot voorbij het raam, en Ant kwam er ook aan. Ze tipte met haar bont boezelaar even de oogen uit, want waarom moest ze toch altijd zoo tobberig wezen, ze had toch zooveel om dankbaar te zijn. Och, en Klaas zou ook wel veranderen, maar zulke jongens van effentjes twintig — nou ja, Klaas was net drie en twintig — bennen altijd ongestadig. Want kwaad was ie toch niet!

* * *

Eerst was Hannes Klaverblad om den klipklap wezen buurten, tot vervelens toe, dat ze den heelen avond met zoo 'n flauwen jongen zat opgescheept, die te lui was om te werken en allerlei kletspraatjes verkocht over vrijerij en mooie boerendochters. Hij maakte Klaas letterlijk mal, zoodat de weduwe wel eens snibbig uitviel: „Wat, meiden, praten jullie over je werk en zurg, dat je dàt verstaat! Klaas mocht er ommers wel in de eerste plaas an denke, hoe ie z'n brave broer al de veurschotte zel terugbetale. En jij Hannes, ben ommers ok nog niks."

Toen was Hannes niet zoo druk teruggekomen, maar Klaas bijna elken avond naar de Klaverblads uit buurten gegaan. En het verschrikkelijkste vond ze, dat hij dan als hij thuis kwam altijd naar drank rook en heel onwéérig was tegen haar, of hij tegen haar opgestookt was. En de meid en Arie vertelden wel, dat hij weer met Trui scharrelde. Noù zou hij zeker goed genoeg wezen! En had de oude Klaverblad de plaats niet voor Hannes weten te krijgen, dan zou hij er Trui in draaien. Maar daar zou zij een stokje voor steken!

En Aart had Klaas eris gevoelig gezeid, dat hij wat meer moest bedenken, hoe eenig moeder het altijd had, als hij haar zoo'n langen winteravond alleen liet, en dat hij die gekheid over meisjes maar wat uit zijn hoofd moest stellen, tot hij wat uit z'n schuld vandaan was.

Na dien tijd was Klaas veel geschikter en den heelen zomer werkte hij als een daggelder, zonder aan de Klaverblads te denken. Ze hadden een best jaar en tegen Kersttijd lag de pacht klaar en vijfhonderd gulden voor Aart tot aflossing.

Toen was het weer heelemaal haar eigen bedoeninkje, en Klaas was toch zoo kwaad niet, als er maar één was, die 'm eris goed anpakte, bedacht de moeder met blijë dankbaarheid.

Maar Aart en Anna vonden het erg jammer, dat het huurcontract niet op moeders naam stond, want Klaas was nog zoo'n echte jongen: hij meende het eerlijk als hij hun gelijk gaf, en als hij bij de Klaverblads kwam, dan konden die hem weer om den duim winden. Moeder had het echter zoo gewild: „je weet anders nooit is, bij m'n dood, hoe Klaas weer op straat kom te staan!"

* * *

„Zoo is 't toch maar," fluisterde goedkeurend de weduwe Buizerd tegen vrouw Bol, de samenspraak met aandacht volgend, die de jongelingsvereeniging „Mijn zoon, geef mij uw hart" ten gehoore bracht op den avond van haar jaarfeest. De jongelingen betoogden met les-opzeggerigen dreun, opgeluisterd door gesten om de beurt van linker- en rechterhand, het essentieel bestaan der ziel, op schriftuurlijke gronden, waarop een dwaallicht cynisch vroeg: „maar wie zegt u dat de bijbel Gods woord is?"

„Wel, dat zegt onze bijbel zelf," dreunde het wederwoord, waarop het dwaallicht schimpte: „zelf, zelf, hij kan zooveel zeggen van zich zelf!" Toen kwam de beurt aan een gevat debater, in Klaas vertegenwoordigd, die op den toon, waarmee hij zijn vragen opzei, in het midden bracht tegen het dwaallicht: „En u zijt Van der Schip?"

„„Om u te dienen?""

„Is dat wel waar?"

„„Wat denkt u wel van me?""

„En u zegt het toch ook maar zelf".

Een stil geproest, en weduwe Buizers knikt met moederlijken trots:„ Dat brengt-ie er wel aardig af. En 't is toch maar zoo, ok!"

De samenspraak mocht zich in aandachtiger gehoor verheugen, dan de voorgedragen gedichten: „De Christen en de Pelgrim", e. a. of de opstellen over „De Eerste Bloedgetuigen", „Saulus wordt Paulus", onder welke chocolade met krentenbrood en sigaren werden rondgediend, en vooral de jongelui oneerbiedig met elkaar gichelden of telkens het

schoolgebouw in- en uitliepen, om buiten met de meisjes afspraakjes te maken omtrent het „thuisbrengen".

Weduwe Buizerd had genoten: jammer alleen, dat er onderwijl Klaas z'n gedicht „Hondentrouw" reciteerde, zoo'n gestommel en gepraat was. Hij kon het anders heel aardig doen: thuis had ze er altijd schik in, als hij zich in zulke dingen oefende, en dan wat „sjeuïgheid" er bij met de handen, dat stond heel goed.

In haar milde stemming ergerde het haar haast niet, dat Klaas met Trui buiten de school op haar wachtten en samen met haar meeliepen.

Een fijne Noordoostenwind snerpte langs de breede dorpstraat haar vlak in het gezicht en hijgend slofte de oude vrouw achteraan, den mond verschuilend in den grooten wollen omslagdoek. Ze kon niet op adem komen met zoo'n kouden wind; dat leek ze uit haar ziekte gehouden te hebben en vergeefs beproefde ze blazend en puffend de jongelui bij te houden.

„Hé, Klaas," riep Truitje, „je moeder ken ons niet bijhoue. Wacht," en haar paraplui opstekend, nam ze de weduwe onder den arm, achter het scherm. „Nou jij an de aere kant, Klaas."

„Dat helpt," hijgde de oude vrouw verheugd. „Zoo zou ik 't wel een uur volhouë."

„Ja, dat weet ik wel. Moeder is nèt zoo, en as die met zoo'n kou is uit moet, dan is het altijd: „ „Trui moet me brenge, dat is een goed paard." "

„Nou, of je; je tilt me letterlijk op."

„Gaat het zoo beter? En vond u het niet mooi, van avond?"

De oude vrouw vindt Trui heel hartelijk: och, het kan best een goed meisje wezen, al bennen ze thuis een beetje raar; dat gebeurt meer.

En toen ze bij den dam stilhielden, drukte Trui haar zoo zorgelijk de hand en zei: „Zoo, nou loof ik niet, dat u last van 't reisje zel hebbe," haar nog even tot de deur met de paraplui beschuttend, terwijl Klaas op den weg wachtte. „Nacht, vrouw Buizerd, rust wel," riep ze met haar helder-vriendelijke stem, dat Arie, die opendeed, verrast opzag bij het opgeruimd gezicht van de vrouw.

„Zoo, het de schoondochter je thuisebrocht?"

„Nou, schoondochter, zoo ver is 't nog niet. Maar 't meisie valt me arg mee."

„Och, wat zel ik je zegge," philosopheerde Arie, de kachel oppokend en de vrouw een kopje warme koffie inschenkend — Batje was al naar bed — „je ken in een uilenest wel aardige jonge hebbe."

En naar de deur sloffend, grinnikte hij: „Maar zie je, 't blijve toch uile."

„'k Loof, dat het meisie niet zoo kwaad is", antwoordde vrouw Buizerd, die nu niets leelijks wou hooren. „Ze is in alle geval hartelijk en dat is een groote!"

„Dat is zeker een groote!" beaamde Arie, in gepeinzen zijn pruim kauwend en zijn vierkante korte gestalte tegen den deurpost leunend. Toen geeuwde hij eens met den vervaarlijken, bruin-sapperigen mond, schurkte zich een paar keer heen en weer met de handen in de zakken en scheen plotseling al peinzend tot een resultaat gekomen te zijn, want met 'n: „Nou, genacht, vrouw!" slofte hij de deel over, klom het laddertje op naar de tilling, en binnen een minuut had hij zich ontkleed en onder de dekens gemoffeld.

„Jonge uile blijve toch uile," mompelde hij nog eens, met welke woorden hij de slotsom van zijn overleggingen samenvatte, en sliep in.

* * *

„Och, ik weet niet, waar je goed an doet," zei moeder tegen Aart; „nou zel-je teuge de verkeering inwerke, en de jongen wordt heelemaal dwors in huis. Dan ken ik m'n plezier ok wel an!"

De onderlip trekt eventjes, want vrouw Buizerd was heel gevoelig voor eigen beklag.

„Ja, dat is zoo; nou, u mot het wete."

„Och, ik heb het meissie is ontmoet; Klaas is ook al is hier mit er eweest, op een avondje. En dan ken ik niet anders zeggen of ze is heel geschikt...."

„Zoo! En je zel 'm nou deuze afraaie en murrege komt ie an met 'n andere, die je nog minder anstaat. Klaas zel nooit denke: „ „'k Mot een vrouw hebbe, die goed veur moeder is...." " Die 'm het beste weet te vange die neemt ie...."

„Ja,” zuchtte de moeder met lichte trilschokjes van de onderlip, „dat zit er niet in 'm. En 'n wijf zooas jou Anna, vin-je niet licht. M'n eige dochters benne niet zóó hartelijk. . . .”

En na een poos in gedachten naar buiten gekeken te hebben, vervolgt ze:

„'t Zel altijd weer 'n heele verwenning veur me weze, as Klaas eris tot trouwe komt. Maar, dan denk ik weer, misschien beleef ik 't niet iens, waarveur zel ik me een arm hart make. Och, as 't een goed degelijk meisie is, dan mag ik er niks op teuge hebbe. . . . As ik maar in vrede in m'n ouwe huisie m'n leve ken eindige. . . .”

Ze schoof den bril omhoog, dat de glazen als venstertjes in het voorhoofd fonkelden, en veegde met het bonte boezelaar de ooghoeken droog.

„Ja, Klaas is niet kwaad,” tobde Aart, „maar je zou 'm toch zoo graag anders hebbe. . . . Misschien as ie wat ouwer wordt en zelf kindere het. . . . Dan waardeer je eerst je ouwers. . . .”

EEN INCIDENT. DOOR FRANS HULLEMAN. † † † † † † † † †

Ze kwam in de keuken. „D'r is hier weer wat aangebrand, Fietje!” mopperde ze tegen de meid, die bedrijvig bezig was, hard 'n tinnen deksel op 'n emmer ketste, en niet op-keek of om. „Hè, dat ik 'r nou altijd, áltijd zelf bij moet zijn! — en ze hoofdschudde — Natuurlijk de soep.”

De meid keek even onthutst, verontschuldigde. „As die lamme briefbesteller niet net was gekomme, had 't niet gebeurd. Net in die tijd, dat ik effe de briefe anpakte. Toen ik boven kwam, rook 'k 't.”

„Nou ja, natúúrlijk, dat begrijp ik wel . . . Maar 't is onplezierig, erreg onplezierig! Je weet, dat meneer voor aangebrande soep bedankt.” Toen ging ze de keuken uit en de kamer binnen, waar de tafel al was gedekt. De pendule sloeg zes slagen. Nu wachtte ze hem elk oogenblik. Ze ging zitten, wachtend, de handen losjes in haar schoot. Als 't maar weêr niet nèt-zoo is als gisteren, zuchtte ze, dat-i bijna geen woord spreekt en al-door maar dènkt en nóg 'r's denkt en zoo vreemd doet. Ze voelde nu al het pijnlijk-knellende van dat straks-eten-zonder-'n-woord, ze zag al weêr zijn haar-ontwijkende-oogen, die donker stonden onder 't diep-gerimpelde-voorhoofdvel, ze hoorde al weêr z'n doffe, somber-ophaar-aan-bonsende verwijt-stem, over 'n kleinigheid, die op haar in-priemde, maar die zij zwijgend door-stond. En dan dacht-hij, dat door haar voortdurend zwijgen, ze ongevoelig was voor wat-hij zei, dat zijn woorden, maar gingen langs haar heen, zonder te raken, zonder te kwetsen. . . . En dan z'n uit-breken soms in brute woede, of min-achtende onverschilligheid, wreed en star! Dat hij dan niet wist, dat hij dan niet kon begrijpen of kon vermoeden, dat haar zwijgend-lijdend-verdragen alleen, alléén maar voort-kwam uit haar overgroote liefde voor hem, voor wat ze eens zoo brandend had verlangd en gehoopt en gedroomd, één te zijn met zijn wezen in denken en doen, één met zijn hopen en verwachtingen, die hij haar steeds zeggen zou. Wat had ze die man toch lief; lief, met al z'n onverschilligheid tegenover haar, die hoe langer hoe grooter werd, met al z'n trots, — bleef haar liefde zoo groot en heilig in haar staan, beheerschend heel haar wezen, besturend gansch haar doen. Ze wist wel dat veel-vanbuiten-af op hem kon in-werken, dat 'n geslaagde speculatie hem die kalme gelaatsrust kon geven, die hij vroeger, veel vroeger al-tijd had gehad, ze wist wel dat hij daardoor dan 's avonds nog wel eens thuis-bleef in kalm tevreden kijken naar de dingen rond hem heen, tot haar sprekend in die glijdende geleidelijkheid van woorden tot zinnen, van zinnen-tot-geheel, waardoor ze zich zoo voelen kon, goed-en-vredig-in zich-zelve, zonder verlangen naar meer. Ze wist wel. . . .

Het dicht-dreunen van de buiten-deur deed haar op schrikken, toen draaien hooger de nu volle en wijd-uit-licht-schijnende lamp. Ze hoorde z'n stappen eerst vaag en flauw uit de verte, naderen, naderen dof en vast, toen zwaar en zeker van nabij. Ze hoorde z'n regelmatig schuifelen en schuren op de vloermat, één, twee, drie, vier maal, z'n jasgefrommel en geritsel. . . . Toen kwam hij neus-

snuitend binnen, van onder z'n zakdoek zeggend, met 'n knikje naar haar toe, „bonsoir."

Ze knikte terug, heel-even, vroeg toen naar 'm op-ziend, wil je nog wat gebruike....?

Hij schudde van „neen," laten we maar gaan eten, want ik moet zoo weêr weg, sprak hij, mat, krachtloos, zonder-warmte. Z'n oogen bekeken 't handschrift van de brieven, die hij voor zich vond, toen hij zat. Met z'n zakmes, dat hij in 'n diep'en zwaren zucht te voorschijn haalde, opende hij de enveloppen, las vluchtig de brieven, borg die toen weg in z'n binnen-zak.

De soep is wat án-gebrand, wil je ze probeere, vroeg zij.

Dank-je-wèl, antwoordde hij, z'n uit-geplooid servet punt-duwend in z'n op-staande boord, even-kijkend in de vlam der lamp, toen in den spiegel, recht-voor-zich-uit.

Ze kwam zitten, vlak tegenover hem, waardoor hij nu z'n blik af-brak, spelend-wippend met z'n mes en er naar kijkend.

Ik heb 't vleesch vast gesneeën, begon ze, hem het breede vleesch-bord reikend, waar-op de sappig-rooye schijven vleesch bloederig dorstten.

Ze zag nu hoe hij met de vork er-in prikte, ze neer-vleide op z'n wit-wachtend-bord, nog eens en nog eens, toen z'n mes om-vatte en de schijven bloederig vleesch tot vierkante blokjes sneê. Toen zag ze op tot hem-zelf en in-eens door-sneed 't haar brein, dat-i leed had, dat dat zich zichtbaar groefde in zijn pijnlijk-strak-gelaat. Nog nooit had ze 't zóo gezien. Ze kon niet ophouden met naar hem te zien, terwijl hij zich z'n groente gaf en zij zich-zelve werktuigelijk van vleesch voor-zag. Nog nooit had 't zich, leek 't haar, in z'n gelaat, zoo diep gegrift als nú. Nog nooit had ze zijn lippen, meende ze zoo ontzachlijk droef zien trekken, als vandaag. En even was 't haar of ook z'n oogen vochtig glansden.... Toen was 't of haar alle moed ont-zonk, of alle kracht-van-zelf beheersching haar werd ontrukt, zeer hevig en zij 't uitbersten zou in schokkend gesnik. Och, als hij 't haar maar zei, wat zou zij dan z'n hulp, z'n troost, z'n steun graag wezen, wat zou zij hem dan sussen met woorden uit haar hart. Als hij sprak, over wat hij nu verborg voor haar, wat zou zij dan haar kracht eens toonen, haar kracht om op te wekken, haar macht om op te beuren, die popelde in haar. Ze moest zich dwingen-met-geweld het niet uit te barsten en hem te smeeken. haar toch te zeggen van z'n stil, diep, ziels-verdriet. Ze moest 't onderdrukken in haar dat telkens en telkens zich heftig op-richtend verlangen om hem te troosten in onafgebroken reien woorden, die zij zoo graag voor hem had uitgebeefd. Och als hij maar spreken wilde, wat zou 't dan veel beter zijn. Want juist dat, dat zitten in 't witte licht, dat zoo goed kon zijn, daaronder de tafel met z'n witglansend en op-blinkend gerei en om je heen de comfort van 't interieur en toch dat donkere, dat aanpakbare, dat als donkere donder-wolken boven je hoofd, door dat diepe, zwarte, zware zwijgen, van dien donkeren man, dien zij zoo liefhad, reden-loos. En 't was haar nu of zij zich voelde trillen en beven, of haar bloed óp-steeg, haar wangen door-rood bekoortsten, onstuimig óp-gudste tot haar slapen, dat de âren zwollen en zouden bersten, 't was haar of zij niet meer zát op haar stoel en lééfde in 'n kamer, maar néêrplofte, néêr-dompte al dieper en dieper in 'n eindeloos Niet. O God, o God wat is dat, hard-sprak 't in haar boven-hoofd, wat is dat, wat gebeurt 'r met me? wor ik gek of bewusteloos? En ze stond op, betastte haar voorhoofd, waarachter 't klopte, dreunde, hamerde, bónsde, en waggelde naar de deur, omknelde de kruk krampachtig, trok die wild naar zich toe, sloeg de deur in 't slot achter zich dicht en stond in den gang, de wrongen van haar handen voor 't voorhoofd, niets meer voelend van de tastbare dingen, als was zij 'n steen die door 't donkere luchtruim pijlend ijlde. Toen plofte ze néêr met 'n doffen smak.

Zóo werd ze gevonden, bewusteloos. Men tilde haar op, voorzichtig en stil. Zwijgend brachten ze haar naar de slaapkamer, als vervoerden ze 'n doode. Toen tilde hij haar te bed. Ze sliep, schijnbaar-zeer-kalm, mat en bleek, de oogen toe. Hij gaf de meid 'n wenk van hem-te-volgen en sprak-zacht, maar kort-bevelend van naar 'n dokter gaan, direct Dr. de Metz, dicht-bij.

Toen trad hij de slaap-kamer weêr binnen,

waar zij stil beweeg-loos lag lang-uit. De schemer-staan-lamp verlichtte flauw de kamer en bescheen bevend-zwak haar mat en bleek gelaat, dat heen-lag naar 't licht. Hij verzette toen de lamp vlak-bij, keek fronzend-onderzoekend op haar neer, raakte even aan haar wang, omrondend haar pols in zijn hand en dacht na. Ze bleef roerloos, ademhalend met korte schokjes, snel-achter-elkaâr. Hij wachtte; liet los haar pols, keek op z'n horloge en ging toen langzaam, zonder-geluid de kamer uit, de andere binnen, waar hij haastig verder at en wachtte.

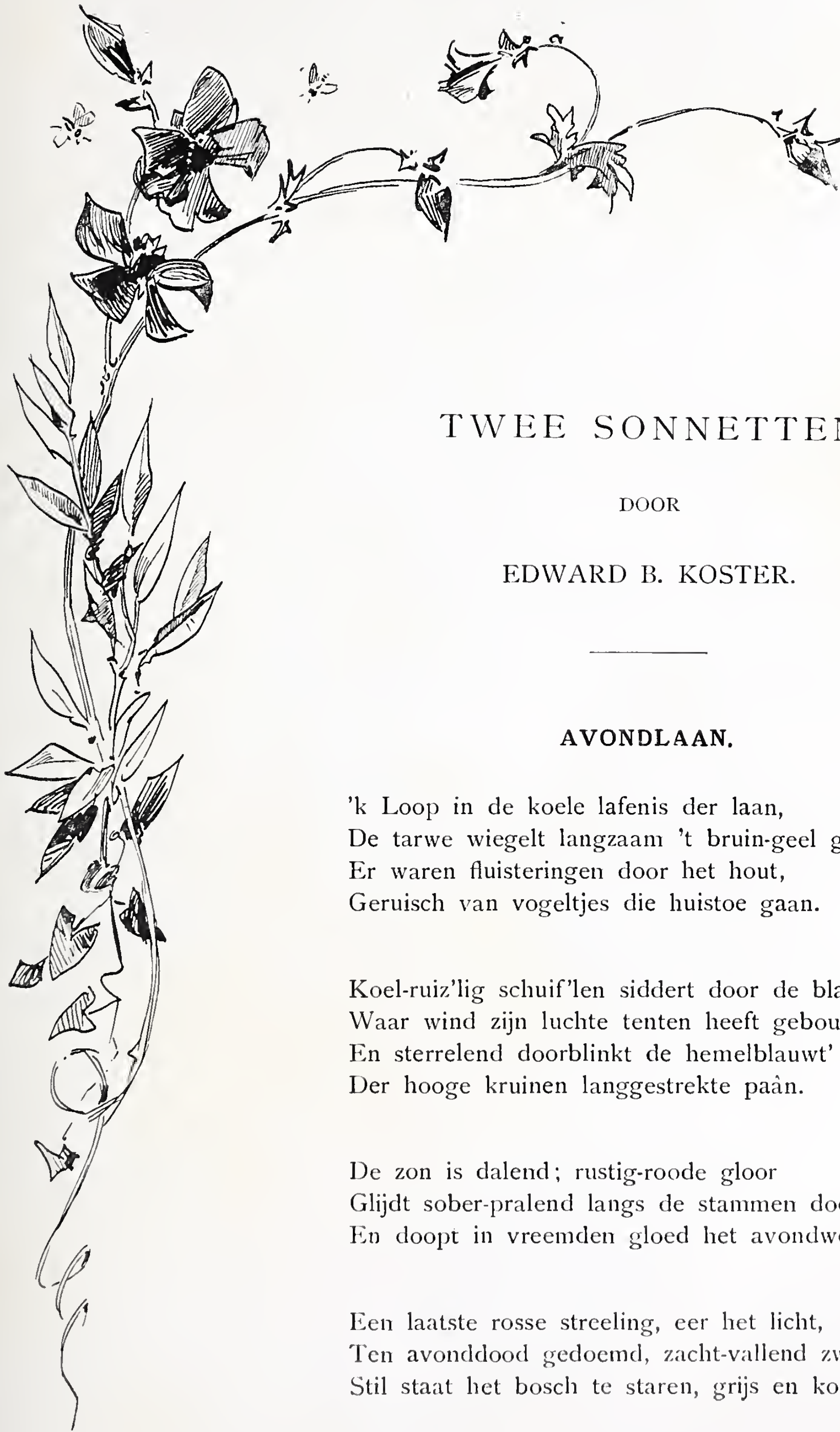
De meid kwam terug brokte zenuw-achtig dat de dokter was, niet-thuis, net-uitgegaan, maar wel gauw wer-om zou zijn, dat ze 't hem zeggen zouën, as-i thuis-kwam. Hij knikte, trok toen z'n jas aan, zette z'n hoed op en sloop behoedzaam nog even de kamer in, voor hij ging. Ze sliep. Nog-even keek hij op haar neer, om-vatte de lamp, liet die wijd-uit-lichten op haar gelaat dat niet bewoog en lag uitdrukking-loos. Hij zette 't licht weer weg en sloop terug.

Toen ontwaakte ze. Haar oogen sperden zich groot-open en staarden, zonder-te-zien, de week-beschenen ruimte in. Zoo bleef ze roerloos liggen, zonder gedachte, zonder meer. Langzaam trachtte ze haar hand te tillen..., maar liet die slap, veerkrachtloos te-rug-vallen, naast zich néêr. Haar gezicht wendde ze af van 't licht, met 'n stille hoofd-omkeer. Ze zag en voelde niets, alleen drong als uit-de-verte, het één-toon-ge-tik-tak, tik-tak tik-tak van de hang-klok tot haar binnen. Dat bracht haar tot bezinnen en óp-richten in-eens, steunend op haar vlakke handen, kijkend vreemd de kamer, om-en-om. Toen door-drong haar dat ze lag op-bed, in haar kamer en dat ze zag de lamp, die brandde. 'n Algeheele rust kwam in en om haar; als uit 'n ver en vreemd verleden leek haar het leven-zelf. En 't was haar of zij in die seconden van vreugden-smarten-en verlangenlooze ,,tusschen zijn en niet-zijn zweefde''. Dat duurde slechts seconden. Want plots steeg uit de diepste diepten van haar gemoed al hooger en hooger en bonkte tegen haar op en sidderde door haar heen: Het Leven. Zacht zakte ze weer achterover. Ze zag nu alles scherp en onderscheiden-lijk: de kamer-binnen, waar ze 't laatst was geweest waar ze zich had voelen-worden duizelig en vreemd, haar opstaan en gaan úit de kamer, in den gang, haar staan met opgestoken handen, waar alles om haar heen verschoof, en wegzonk... meer wist ze niet.

Haar zien verbleekte en wolkte weg. Gedachteloos lag ze. Moê. Maar de vragende gedachten pakten in haar hoofd zich samen en vielen neer. Hoe kwam zij hier? Lag zij hier al lang? Had híj haar hier gebracht? Was-i thuis? Ze wist 't niet. O ja, hij moest weer naar kantoor, hoorde ze zich hard-op zeggen. En ze vond haar eigen-geluid zoo vreemd, zóo vreemd, dat ze schrók, zich opbeurde, om zoo te trachten haar-zelve te zien. Maar de spiegel hing heel daar, dus moest ze uit-bed. Zou ze? Gíng dat? Ze probeerde en 't verwonderde haar dat ze zoo gemakkelijk uit-bed stapte en daar in-eens midden-in-de-kamer stond, gekléédd. O maar ik ben ook niet ziék, redeneerde ze, probeerend te loopen, doch wankelde, greep zich stevig-klemmend aan 'n stoel, waarop zij zitten ging, starend voor zich uit, als in bepeinzing.

Wat is 't alles vreemd zei ze zacht voor zich-zelf zoo heen, beurend op haar hoofd en turend naar omhoog, wat licht en leêg in m'n hoofd. En met haar vingertoppen klopte ze boven haar slapen en schrok: zoo hól. Ze hief zich op, ging naar den spiegel, waarvoor zij staan bleef, ziende nu haar wit gelaat, waarin haar oogen stonden groot-open en wijd. God, wat zie ik 'r vreemd uit, zuchtte ze droef-smartelijk en 'n vlijmend-scherpe angst doorsneed haar wild en wreed, waardoor haar hoofd als-knakte achterover, 'n angst, die als 'n loerend, naderend monster-dier haar tegen-grijnsde met uitgespalkte kaken, een angst die haar als 'n dreigende afgrond van diepe-donkerte door-huiverde en door-rilde en haar deed terugdeinzen voor haar eigen gelaat, de heet-schreinende angst van gek-te-worden, van geslagen te worden met krankzinnigheid. O God! dát niet, schokte ze in jammerende klanken biddend naar omhoog, met saamgevouwen handen plattend op haar hoofd: O God, dát niet.

Amsterdam, April 1901.

TWEE SONNETTEN

DOOR

EDWARD B. KOSTER.

AVONDLAAN.

'k Loop in de koele lafenis der laan,
De tarwe wiegelt langzaam 't bruin-geel goud,
Er waren fluisteringen door het hout,
Geruisch van vogeltjes die huistoe gaan.

Koel-ruiz'lig schuif'len siddert door de blaân,
Waar wind zijn luchte tenten heeft gebouwd;
En sterrelend doorblinkt de hemelblauwt'
Der hooge kruinen langgestrekte paân.

De zon is dalend; rustig-roode gloor
Glijdt sober-pralend langs de stammen door,
En doopt in vreemden gloed het avondwoud.

Een laatste rosse streeling, eer het licht,
Ten avonddood gedoemd, zacht-vallend zwicht,
Stil staat het bosch te staren, grijs en koud.

ZOMERBOSCH.

't Bosch is één luide zomerlustigheid,
Der voog'len wildzang relt er schallend door;
Waarheen 'k moog schrijden, oov'ral treft mijn oor
Een jubileering en een blij jolijt.

Zij maken zingzang voor den zomertijd,
En oef'nen zich in wisselkleurig koor;
Eén geeft den toon aan, zilver-zuiver; — hoor!
De nachtegaal, wiens galm door 't loover glijdt.

Gij, duizendstemmig woud, groen zangprieel,
Gij, wonder, vol van glans en melodie,
Vol schaduwlaaf'nis en muziekgestreel;

Gij veelbesnaarde harp, wier zoet geschal
De ziel doet gaan in luchte harmonie,
Laat mij u prijzen, prijzen boven àl!

GEDICHT.

DOOR

JOH[A]. W. BAKKER.

Ik wil mijn oogen sluiten voor het licht,
Dat in de heete, rustelooze dagen
Zoo gloeiend straalt mij recht in 't aangezicht.
Wel maant het me elken morgen aan den plicht,
Dien 't leven mij reeds vroeg heeft opgedragen,
Maar altijd blijft in mij dat angstig vragen:
Waarheen mijn wankelende ziel zich richt?

Mijn ziel is als een stil, nadenkend kind,
Dat in de nauwe helverlichte straten
Der drukke wereldstad geen vreugde vindt,
En 't nieuwe groote huis, waar niets hem bindt,
De vreemde wilde kind'ren, die hem haten,
Wel o zoo gaarn' weer spoedig wil verlaten
Voor 't rustig dorpje, dat zijn hart bemint.

Het harde daglicht doet mijn ziel zoo pijn...
Zij kan het aardeleven niet verklaren,
En weet niet, wat daar waarheid is of schijn.
Maar in den stillen nacht, als de oogen mijn
In dichte duisternissen vrucht'loos staren,
Dan gaat mijn ziel geleidelijk ontwaren
De wegen Gods, die in 't verborgen zijn.

VAN DE REDACTIE.

NIEUWE VERZEN. — Die het eerst; want er zijn in de letterkunst geen sympathieker figuren dan jonge dichters . . . indien hun hart maar heusch vol poëzie is, gelijk hun dichtbundels vol zijn van verzen. Mogen wij 't maar ronduit bekennen dat niet in de voornaamste plaats door ons wordt gevraagd naar het slagen, doch naar het streven? De Vorm, wij bedoelen de correctheid van het vers, komt wel en komt gauw in onzen tijd van uitnemende voorbeelden voor 't grijpen. Volmaakte verzen worden er gemaakt. Niet een iegelijk kàn daarom nog een technisch volmaakt vers leeren schrijven, want men doet dat niet met verstand alleen en door enkel oefening komt men er ook niet toe. Gehoor en taalgevoel zijn noodig; maar men kan ook deze gaven bezitten en toch geen dichter zijn: geen eigen streven hebben, geen eigen ideaal, geen eigen toorn en geen eigen liefde.

Onze tijd is rijk aan knappe verzenmakers, arm aan echte dichters. Dat is natuurlijk. Onze eeuw vordert te veel van het verstand om verbeelding en gevoel tot volle recht te laten komen. Door zijn verstand munt de knaap uit op school en om zijn vlug begrip wordt hij geprezen door ouders en familieleden. Door zijn verstand gaat hij alle jaren over naar een hoogere klas en komt hij vroeg klaar aan de H. B. S. om naar een kantoor of zoo wat te kunnen gaan ten einde het eerste geld te verdienen, waarop al zijn huisgenooten dan fier zijn en de bolleboos natuurlijk zelf ook. Of wel, hij is jong student, jong candidaat, jong Dr. of Mr., jong dominee, arts, griffier, directeur van een bank of redacteur van een krant of kunstcriticus of wat anders. Een vlugge zoon is een goedkoope zoon en in dezer tijden duurte moet een huisvader zoo 'n kind naar waarde weten te schatten, hetgeen geschiedt.

Maar een dichter in huis baart droefenis vaak en bezorgdheid meest altijd. Dichters behooren tot de weeldemenschen onzer maatschappij. Heusche dichters, die niet maar eens keurig nette verzen maken, doch wier leven is poëzie, wier werken is poëzie, wier denken is poëzie, zulke dichters „komen" er maar zelden. Omdat we er allemaal moeten „komen", zijn echte dichters heel schaarsch: woorddichters, ten minste, kunstenaars, die Nederland alleen maar hebben om naar hen te luisteren. Geen „carrière" weet u? en nog veel minder een goudmijn is de poëzie. Niet eens kan men verwachten dat de toekomst beter dan het heden zal zijn.

Vandaar dat dichters maar zelden worden aangemoedigd door hen, die geroepen zijn over de belangen der jeugdige zangers te waken. Verzen maken moet tijdverdrijf wezen, mag niet zoo ernstig worden beoefend als muziek en schilderkunst. Wie schilder wil worden, krijgt tegenwoordig vrij gemakkelijk de toestemming van ouders of voogden om 't er maar op te wagen. Hij mag les nemen, een atelier huren, een aantal jaren niets doen dan studies maken. De jonge dichter heeft te zorgen dat hij slaagt voor zijn examens. De één werkt voor de registratie, de ander blokt in de medicijnen, er staan er in boekwinkels, er zwoegen er op handelskantoortjes... en de kritiek mag er niet naar vragen onder hoe jammerlijk ongunstige omstandigheden door klerken, studenten, schoolmeesters en candidaat-notarissen wordt gewerkt voor de kunst. Wij kunnen niet zachter zijn voor den dichter dan voor den schilder . . . en we maken dan ook veel dichters boos.

„Een roestige pen, wat inkt, een vel papier,
In plaats van geest of oordeel hand'gen zwier
In 't smijten met de woorden idioot,
Klank, 't klare zien, expressie, puur, devoot,
Magistraal, subliem, sereen et cetera,
Zoekt die en wordt een criticus comme ça,
Scheldt, raast, geeft uit, zegt dat Gij zijt een god,
Een duivel dichter, denker, minnaar, zot
Desnoods, slaat om U heen, vloekt kris op kras:
Men slikt elk woord als ware 't Hippocras"....

roept men den vermaledeiden criticus toe.

Of wel men maakt een liedje:

Geen schrijver zonder Muzepaard:
Het mijne is een grauwtje;
Als leidsel dient zijn kale staart,
Ik stuur hem met een houtje.

Van de Redactie.

Mijn grauwtje is uit afgunst-spleen
  Zoo flapprend — steil van ooren,
Dat zij die ons van verre zien,
  Doen of ze mij behooren!

Omdat het stuur van achteren is
  Zit ik den rug naar voren;
Kan dus niet zien wat toekomst is,
  Heb alles maar van hooren.

Ik schenk daarom in mijn kritiek
  Veel namen en veel datums;
Dat is gemaklijk bij repliek:
  't Gelt dan alleen erratums!

. . . .

. . . .

Ik stuur als Zeus het dichterlot,
  Ben pharizee of kwezel,
Tot eens weerklinkt des wrekers schot.
  Dat paft van mij mijn ezel!

wat nog veel aardiger is en waar om gelachen wordt, zeker het eerst door den criticus; want een vroolijke regel mogen we wel eens hooren en — nietwaar? — de amice collega is toch bedoeld, niet wij!

* * *

Die zoo aangaat op de Kritiek heet ALBERT REHM. Zijn bundeltje Verzen kwam uit bij C. A. J. van Dishoeck, den ondernemenden uitgever, zelf jong, zelf enthoesiast, bij wien jonge, geestdriftige schrijvers gaarne aankloppen en het altijd doen met veel kans te worden opengedaan. Van Dishoeck zal nog genoemd worden met eere in een geschiedenis der moderne Nederlandsche poëzie, wanneer er van de jongeren grooten naam zullen hebben gemaakt. Dit kan Albert Rehm gebeuren. Wij durven 't niet voorspellen; maar achten het mogelijk. Wij durven 't niet voorspellen, omdat Rehm nog zoo jong is, zoo ongelijk, zulk onrijp werk liet drukken, niet heeft veel te zeggen, noch bezit genoeg oordeel om weg te laten wat beter ongedrukt ware gebleven. Doch hij heeft veel goeds en het is zóó prettig daarop te wijzen dat even wij aan 't plunderen slaan. De lezer zal uit het aangehaalde dan kunnen zien welk soort van poëzie Rehm tot nu toe het best geeft. Uit *Fragmentjes:*

Ijl-fijn veedren de berken
Tegen paarlgrijze lucht;
Loomend wiegen de takken
Zacht op 't windegezucht.

Roodbruine beukenbladen
Rits'len metalen geluid:
't Lijken wel bloedende harten
Zingend hun liefde uit.

En dan *Wandeling:*

't Is zoo stil om mij heen!
Ik wandel zoo heel alleen
    Naar verre dreven.
Laag hangen wolken, grijs:
Het neuriet zoo'n droeven wijs
Dóor al der eeuwen grijs,
    Het Leven,
Te zien hoe het vliedt en gaat
Nooit, nooit en stille staat,
Leed, leed achter zich laat,
    Het Leven!

Alle gerucht is heen!
Stil met mijn ziel alleen,
Ga ik waar Liefde scheen
    Op Levens paden.
Waar als in Paradijs
Zielen op hemelwijs
    Zoo blijde traden,
Snerpt nu door 't nevelgrijs
Wéemoeds omfloerste zeis.
Knakt er het jonge rijs
    Met bloem en bladen.

Waar ge 't Geluk ook plant,
Het strooit in 't harteland
    Toch Lijdens' zaden.
Schaduw van godenhand
Op Noodlots onwrikbre wand,
    Zijn dàt onze daden?...

En dan nog één gedicht moeten we aanhalen, want het is den jongen dichter recht laten weërvaren zulke mooie liedjes over te schrijven als:

NEVEL.

De neveljonkvrouwen weven
Hun zilver-scheem'rend kleed;
Het hangt over vaalgroene vlakte:
Drie mijlen is het wel breed.

In den voorgrond om wachtende dennen
Werpen zij weverspoel
En staren straf na de draden:
Te weven alleen is hun doel.

Daarboven aan blauwen hemel
— Prerafaelitisch-blauw —
De maan kijkt stil langs de aarde,
Schoon als een heilige vrouw.

En ik denk aan de vrouw Maria
En aan haar vergod'lijkten zoon
En hoe hij gedragen de liefde
Door vlammen van spot en van hoon.

Ik geloof, de maan daar is werk'lijk
Maria, de heilige vrouw:
Zij leunt uit 's hemels venster,
Welks glazen glanzen zoo blauw.

't Is of zij buigt zich voorover,
Als wilde zij zeeg'nen het veld,
Als zag zij mij aan met die oogen,
Waaruit zooveel tranen geweld!

Zou ik ook één harer zonen,
Een drager der liefde zijn?
Het wordt mij zoo vreemd te moede:
Ik wilde wel zachtkens schrei'n.

Daar is maar één woord „er naast" in dit lieve liedje: dat moderne-kunst-gedoe-erige „prerafaelitisch blauw," zoo akelig on-direct in dat zingend beschrijven, gevend een mode-geurtje, een gigerl-distinctietje aan een couplet van teeder voelen.

Wij moeten wel getuigen dat er nog veel van zulk leelijks in Rehm's verzen is. Waar hij van een dennenbosch zingt, overschreeuwt hij zich zóó'n stuk:

Verrassend dan door plotslingheid,
Staat Gij pilasterwijs verspreid:
Een zaal met marmer ingeleid,
  Waar ogivale
Luchtvensters van verlangen staan,
Zoo vizioen-vast, dat 'k zie opstaan
Als uit een nis een vrouw en gaan
  Erlangs heen dwalen.

Nòg kan deze jonge dichter niet kracht uidrukken en hevigen indruk maken, doch — wie weet? — hij zal het kunnen, al blaast hij misschien nooit

„De kritische geestjes met gelapte lieren

ter Verachtingshelle."

Een dichter is Rehm en we wachten met belangstelling op hetgeen volgen zal na dit bundeltje met enkele mooie verzen en veel meer beloften.

G. C. Van 't Hoog gaf (bij Tierie en Kruyt te Amsterdam) een tweeden bundel met verzen *Iris* genaamd. Wij vinden ze niet beter dan zijn vorig werk. Het kleine boekje is niet belangwekkend; misschien heeft de dichter, door de weinige verzen te laten drukken, willen afrekenen met een voorbij tijdvak uit zijn dichtergang en zullen wij geheel ander, forscher werk van hem mogen verwachten.

Iris wordt gekenmerkt door wat zoeterigs, wat beredeneerds, wat gemaakts, waardoor men aan den nabloei gaat denken van een klein talent; na één vruchtjaar uitgeput, maar ook aan het weifelen van een kunstenaar, die meer te geven heeft dan hij schonk, zoekend een nieuwen weg naar hooger.

In dezen bundel is — wij hopen vurig niet *de*, maar dan toch *een* Van 't Hoog, die zich overleeft. Wat al onbeduidende-vierregelige opmerkingen in rijm zelfs! — gedrukt, wat overladenheid telkens, waar een aangrijpend vizioen wordt beloofd en wat preêkerigheid waar we een dichterwoord mochten verwachten!

Van 't Hoog moet dit bundeltje niet geleefd hebben, niet koesterend heeft hij in zich omgedragen de droomgedachten uit de ziel geboren; als hulplooze wichten, schreiend om een kleed; maar, knap, is hij doorgegaan met verzenmaken, omdat hij 't zoo goed kon en ofschoon hij niets mooi had te zeggen dan — even maar — zijn blijdschap in liefde, die hem niet inspireerde of... waarvan hij zingen zal in veel hooger poëzie dan we in *Iris* mochten genieten. (Het boekje is prachtig uitgegeven).

G. H. Priem gaf (bij den uitgever Veldt te Amsterdam) *Meta* en andere gedichten.

Meta is een verhaal in rijmlooze verzen, dat men zonder aandoening van vreugde, maar toch wel tevreden leest. Als men dit uit heeft, kan men het boek dicht doen; want Priem geeft nergens wat beters dan niet onhandig in elkaâr geknutselde verzen met een enkel schalksch liedje er tusschen. Schalksche liedjes kan hij wel aardig maken, maar poëzie... die is daarin toch niet.

Priem is prozamensch; hij heeft getoond knap een roman te kunnen schrijven door zijn *Gids*-bijdrage, onlangs verschenen als boek, en die wij hier ook zullen bespreken. Maar verzen....

Van de Redactie.

Hoor hem, verontwaardigd over het zwoegen der werklieden bij Luik:

't Zou goed zijn hier te liggen,
Te droomen in het gras,
Als maar dat doffe klagen
Daar niet beneden was.
Valsch ketenengerammel,
Droef zucht-gerucht! Helaas
De lucht is zwaar van jammer
Aan de oevers van de Maas!

of over Duitschland's militairisme:

O Duitschland, waar 'k mij vreemd voel en verlaten!
Volk van negotie en „das Militär!"
Wat buigt ge u willoos voor wat schijn-macht neer,
Hoe mooi uw dichters ook van vrijheid praten.

Hoor hem verrukt over de schoonheid van den Rijn:

In den klaren dag, bij 't morgenstralen,
Droomt de Rijn, de Rijn, de blonde Rijn,
Als een stroom van Rüdesheimerwijn,
Neergefonkeld in smaragden schalen.

Fährmann, laat de riemen nu wat dralen,
'k Zou geen mensch en 'k zou geen dichter zijn,
Zoo ik niet aan lucht en zonneschijn
Mij het hart eens even op wou halen.

Hoor hem mijmeren over het grootsch verleden van Trier:

„.... En als d'avond komt,
Ik in den tuin van 't restaurant bij mijn
'Goud Moezelwijntje wat forellen eet,
Dan lijkt mij alles wel een droom, een teer
Sprookjen: Er was ereis voor lang, heel lang....
En als een kind ga 'k slapen, de gedachte
Van klein te zijn, was nooit zoo zoet als nu,
Nu ik als moederarmen om mij voel
Spannen 't mysterie van deez' oude stad."

Hoor hem profetisch getuigen van Zuid-Afrika's toekomst:

„De mausers dienen om den wand te sieren
Of om op de antilopenjacht te gaan.

De Zuiderzon, die aan den hemel brandt,
Beschijnt een vrij en een gelukkig land."

Van den wind vertelt hij:

„Passes maakt hij met stil gebaar."

Aldóór dat tegen-dichterlijke, nooit is de „vlucht" anders dan een met de uiterste krachtsinspanning gedanen ruk in de hoogte, waarop een dikwijls raar neertuimelen volgt. Priem heeft niets van een dichter; daarom is 't jammer dat hij een dik boek met verzen uitgaf, wellicht aangemoedigd door de opname van sommige zijner verzen in *de Gids* en de bekroning van zeker fraai lied door de *Telegraaf*-jury.

Uit den dool noemt C. S. Adama van Scheltema een bundel gedichten, die Fortuijn te Amsterdam uitgaf. A. v. S. is bekeerd tot het socialisme, door een vrouw, meenen we uit een vers te moeten opmaken. Hij getuigt nu bulderend, brallend, vloekend, gemeene woorden zeggend, jouwend, spuwend, zijn leelijkst vertoonend als een straatjongen uit den Amsterdamschen Duvelshoek achter den rug van een diender. Hij smijt met vuil, waarin hij heeft staan dansen in woede-dronkenschap, zich overschreeuwend bij 't uitgillen van zijn toorn, daardoor missend zijn doel. We zijn gewend aan scheldwoorden in boeken, we komen niet onder den indruk van Scheltema's gebulder en deze poëzie in Jonge-Gids-gewoordzwijn mist het dondergeweld van Hugo's *Châtiments*. Hoe echt gemeend, zij klinkt kluchtig, doet eer glimlachen dan sidderen.

Deze dichter, toch, heeft geen donderziel; integendeel. Lieflijk is 't in zijn gemoed. De man meent aan het volk, waarvoor hij in 't stof krinkelt, de verzen te geven waarnaar het verlangt en doet daarvoor erg zijn best. Wij meenen te weten dat de sociaal-democraat van zulke verzen niet gediend is. Want het lijkt beleedigend veel op goedgunstig afdalen, in smerige woorden te zingen voor het volk, al is het dan ook tegen de kapitalisten.

En nu geen woord meer over Scheltema's kinderachtig razen; want er valt moois te roemen in dezen bundel, weinig onvermengd moois, maar veel, dat des dichters heeten mag. Wat leeft héél gezond in Scheltema jubelt hij uit in *Najaarsdroom*:

Als 't avond is, te rust — te rust!
Dan klim ik op de daken,
De blanke maan, die kust — die kust
Margrieten tot ontwaken.

De bloemen groeien zacht — zoo zacht,
Die wind ik om mijn vingers,
Dan strooi ik door den nacht — den nacht
Die witte bloemenslingers.

En 's morgens vroeg, bij dag — bij dag
Dan zijn de menschen mooier,
Dan vragen zij: wie zag — wie zag
Dien zilvren sterrenstrooier? —

De dagen gaan voorbij — voorbij!
Ach ik kan in mijn leven
Den menschen zoo, bij tij — bij tij
Niet meer dan bloemen geven!

Hoor hem zoo zacht fluisteren tot een kindje:

(Voor Lizelotte)

Kindje! dat zacht met je vlasblonde popje
Speelt, je rein stemmetje kan nog niet schreien,
't Lacht nu en zingt in moederlijk verblijen
Teederlijk voor popje een liedje, — je kopje

Wiegt als een bloemetje, dat bij het glijen,
's Avonds van de avondwind, 't zijige kopje
Deint, en vleiende van de zon nog 'n dropje
Krijgt van haar wijn, om welig te gedijen.

Kindje! nu wiegt het leven je in zijn
Breede armen, als een popje zoo zacht, je
Oogen zijn bloemen, — het daglicht dat lacht je
Moederlijk toe, — het sterke leven wacht je, — —

Mocht eenmaal, — o! kindje, moge altijd mijn
Liefde als 'n krans muziek om je hoofdje zijn!

dàt is de natuurlijke stem van den dichter. Zij wordt maar uitgezet als plichtbesef daartoe noopt. Partijzangen moeten er zijn. De weinige dichtende dichters onder de socialisten moeten ze maken, tot het volk zelf den waren toon aanslaat.

Waar A. v. S. voor zichzelf zingt, geeft hij lieve, klankrijke zangen, als dat streelende *Herfstmuziek*.

De Herfst is het lied van herinnering,
Hij vlecht om uw voorhoofd de gele laurier,
Hij strooit voor uw voeten de zoete vlier,
Door uw ziel gaat een siddering. — —
Uw hart is een viool,
De Herfst vaart zachtjes door de snaren, —
Verlaten kind, keer tot de menschen weer!

De herfstwind zingt van een verloren ding,
Bij u weent hij aan een gebroken klavier,
Uw oogen zijn goud van zijn gulden vier,
Om uw mond is een tinteling. — —
De vlam die in u school
Is uit uw open hart gevaren. — .
Verlaten kind, keer tot de menschen weer!

Het herfstlied beklaagt u, o sterveling!
Ach! lees niet in zijn geelgeworden brevier,
Zoek nimmer naar het droog-gewaaide wier
Langs de stranden, — zwerveling!
Uw pad daalt uit den dool
Omlaag langs goud-gevallen blaren, —
Verlaten kind, keer tot de menschen weer!

Of wel, dan ruischt het heel zacht in hem aan, èven als twijfeling, waarvan dat laatste liedje uit den bundel getuigt:

De zon is verschenen!
— De aarde straalt —
Zij heeft een verdwenen
Geluk in mijn oogen gehaald.

Ik ben alles vergeten
Wat ik zooeven wist, —
Ach! wat is 't dat we weten?
Wat is 't! wat is 't!

Wat is 't dat we willen
Dan de kranke aarde in 't
Zonlicht te tillen —
Als een arm ziek kind

* * *

In dezen dichter is de liefde vruchtbaarder dan de haat en . . . misschien alléén spontaan, alléén echt van binnen uit. 't Zou daarom wel héél jammer wezen als Adema van Scheltema, zich opzweepend tot het maken van lawaai-verzen, die tòch wel niet door de massa der partijgenooten zullen worden gezongen, al zet de dichter daar ook *Marschlied* of zoowat boven — het zou jammer wezen als voor dit werkje moest worden vergeten het zachte lied van verrukking en leed, waarvan wij in dezen bundel nog zoo kristallijnen klanken hooren.

Rond het Klavier, gedichten door LAMBRECHT LAMBRECHTS, ter drukkerij van J. Leherte-Courtin, Ronse. Uit Vlaanderen komt dit boekje, dat vooral doet glimlachen om de onnoozelheid des dichters, die wel vlot

rijmt, maar, rijmend, van die enormiteiten begaat, waarover een Nederlander zich vroolijk maakt. Al dadelijk begint het, waar de heer E. Allegaert bezongen wordt in een opdrachtsvers. Genoemde heer is inspecteur der normaalscholen van België:

Ofschoon geen verzenstroom uw mond ontviel, —
Toch zijt ge een edel dichter in de ziel!
Al zweeft gij op geen toetsen met de hand, —
Toch zijt ge een rijkbegaafde muzikant.

Dan komt deze kleinigheid aan 't adres van den heer inspecteur Allegaert:

De lispeltongen van den zomerwind,
't Kristallen lied, waarmee de vink bemint,
De zilverbron, die uit de rotsen leekt, —
Dat alles hoor ik zingen, waar gij spreekt.
Gij schiet naar 't sterrenheim op wilde vlerk
En juicht gelijk een orgel in de kerk.
De sylben luistren naar uw streng gebod
En dienen u in liefde, jok en spot.
Geen enkle toon is stroef, geen trilling valsch:
Het dartelt even mild en even malsch.
En — waar ik soms uw gouden stem vermis,
Zelfs dáar vind ik dat zij welsprekend is....

't Vers is nog driemaal zoo lang en eindigt met den heer Allegaert als godvreezend muzikant te roemen. Later krijgt een *Virtuoos* een beurt. De dichter wil „als een leeuwrik naast een leeuwrik door het wijde goudazuur" met hem mee-zweven, dan wordt den Virtuoos gevraagd:

Jaag de rossen en walkuren
Van uw teugellooze presto's
Door mijn grauwe winternachten
Op een storm van harmonie!

Rol en ratel met de stretten
En de chromatische gammen
Van uw wilde dondervlagen
Door het huilend staartklavier!

Voorts, moet hij „de jammerkreet der meeuwen wekken en doen juichen, lachen, snikken, brullen: de leeuwen van de steppen, de winden met hun tuben, ja, de wereld, heel de wereld, in (zijn) kolk van melody!" Als de virtuoos afgejakkerd is, komt Emma Schoonbeek aan de beurt. Voor haar moet de dichter

„In stomme hulde naar den bodem zijgen."

en dan des dichters vrouw....

Maar niet enkel bombast geeft deze ongeschoolde rijmer toch. Er valt wat in zijn werk te bewonderen, al is het allerminst hooge poëzie: hij heeft ten minste woorden tot zijn beschikking, woorden, woorden, ... een stortbui, een hagelslag, een waterval, een zondvloed van woorden.... Men komt uit de lectuur van dit boek met zangen, verhalen, lofliederen, godsdienstige overpeinzingen en beschouwingen over muziekwerken, heelemaal „bedoesd" van 't woordgegons, gelijk de peinzer komt van een bezoek aan de Amsterdamsche Beurs (effectenhoek) en dan bedenkt men dat zoo'n gemak van woorden strooien toch wel *iets* beteekent en dat — wie weet? — er in zoo'n er maar op los dichtenden Vlaming meer woont dan wij bespeuren, maar iets, dat stikt in de massa, nu en dan èven, schuchter zich vertoonend, maar zóó dat men niet weet of 't soms ook enkel toevallig is: de schijn van iets.

De heer Lambrechts moet blijk geven van smaak en zelfbeheersching, wil hij dat men — naar hij schijnt te verlangen — in Nederland iets voor zijn werk zal kunnen voelen.

Walter van Weide gaf bij Van der Haar en van Ketel uit: *Dolore*, gedichten.

NASCHRIFT.

Wij moeten tot een volgend maal eenige oorspronkelijke boeken op bespreking laten wachten, waaronder twee van Henri Borel: *Het recht der Liefde* en *De laatste incarnatie*, een van freule Lohman: *Na het ontwaken*, een van Streuvels: *Doodendans*, een van Eigenhuis: *De jonge dominee*, een van M. Antink: *Van scheiding en dood*, een van Ed. Verburgh: *De weelden des harten*, een van Priem: *De doode*, een van Suze La Chapelle—Roobol: *Van verwant leed*, dàn ook de prachtige fantasie van Couperus: *Babel* en meer boeken nog.

De genoemde werken, onderling zeer verschillend in kunstwaarde, zijn alle genoeg belangwekkend om de lezing ervan reeds met een enkel woord aan te bevelen.

F. L.

Prof. Dr. JAN TEN BRINK
(15 Juni 1834—19 Juli 1901).

Op het oogenblik, dat deze aflevering van ons tijdschrift gereed moet wezen om te worden afgedrukt, bereikt ons de mare dat Prof. Dr. Jan ten Brink, na langdurig lijden, is heengegaan.

Hoewel ons tijd en ruimte ontbreken om hem, wiens plaats in de redactie van *Elsevier's* wij in 1898 geroepen werden in te nemen, een uitvoerig artikel te wijden, meenen wij nochtans met een enkel woord te moeten kenschetsen den ijverigen hoogleeraar, wiens beteekenis voor de Nederlandsche Letterkunde geen geringe is geweest.

Ten Brink is als leeraar, als geleerde, als romanschrijver, als publicist en als redacteur van verschillende tijdschriften werkzaam geweest. Hij is opgetreden als voortreffelijk spreker in letterkundige kringen en voor afdeelingen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; hij is herhaaldelijk bestuurslid geweest van de Leidsche Maatschappij voor Nederlandsche Letterkunde; hij heeft gearbeid voor het Tooneel; hij heeft meêgestreden voor de Taal- en Letterkundige congressen, waar hij een rol van beteekenis heeft vervuld... Zijn werklust kende geen grenzen; zijn vermogen tot voortbrengen was verbazend groot en zijn geestdrift voor hetgeen hij goed achtte en schoon ging nog ver buiten de grenzen van het voor den ijverigen werker bereikbare.

Zij, die Ten Brink hebben leeren kennen als docent aan Gymnasium en H. B. S. te 's-Gravenhage, getuigen van zijn bezielenden omgang met jongelieden, die in de door hem onderwezen vakken werkelijk belang toonden te stellen. Ook aan de Leidsche Hoogeschool heeft hij zich onder de jongeren vrienden gemaakt.

Als geleerde wist hij reeds heel spoedig na de voltooiing zijner academische studiën de aandacht op zich te vestigen door zijn werken over Coornhert en Brederoo en gaf hij (1897) de grootendeels voortreffelijke *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, voorafgegaan en gevolgd door nog tal van wetenschappelijke studies. Ook de geschiedenis — voornamelijk de Fransche — boezemde Ten Brink groote belangstelling in, waarvan getuigen een gansche reeks geschriften van populair-wetenschappelijken en historisch-romantischen aard. Tal van belangwekkende gegevens betreffende *Onze hedendaagsche Letterkundigen* werden door hem verzameld en uitgegeven, verscheidene bloemlezingen deed Ten Brink het licht zien.

Als romanschrijver gaf hij een gansche serie belletristische werken, die met belangstelling werden ontvangen en waarvan niemand minder dan Busken Huet veel goeds kon getuigen. Van *Het Verloren Kind* nam de criticus zeven bladzijden over (deel XV der *Literarische Fantasiën en Kritieken*).

Als schrijver voor dagbladen was hij onuitputtelijk en hij slaagde het best waar hij het publiek op de hoogte bracht van den inhoud der meest bekende buitenlandsche romans en groote gedichten, die hij smakelijk kon navertellen. Ook historische en staatkundige onderwerpen werden door hem behandeld voor den gehaasten krantenlezer, die aangenaam en nuttig wil bezig gehouden worden.

Als spreker trad Ten Brink op in *Oefening kweekt Kennis*, het bekende Haagsche genootschap, waarvan hij eerelid werd toen hij 's-Gravenhage verliet, en in tal van andere kringen, nooit voor een klein gehoor en nooit zonder bij velen belangstelling te wekken. Zijn ijver als bestuurslid van de Leidsche Maatschappij en menig taalcongres bleek in tal van moeilijke omstandigheden.

Als redacteur, laatstelijk van *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift*, wist hij zich onder medewerkers en lezers vrienden te verwerven. Toch moet hij zich als letterkundige op het laatst van zijn leven vereenzaamd hebben gevoeld. Een machtige strooming vond, bij haar oorsprong, Ten Brink vijandig, tot keeren gereed; en de strooming is òver hem gegaan en heeft veel weggedreven van hetgeen Ten Brink dierbaar was.

Misschien is dit wel hèt treurige in zijn publicistenloopbaan geweest, dat er wat krachtigs en zoo heel mooi jongs kwam en dat de geestdriftige man juist dáártegenover zich voelde zonder liefde, zonder waardeeringsvermogen. . . . F. L.

F. HART NIBBRIG
NAAR EEN TEEKENING VAN MR. JOHAN COHEN

F. HART NIBBRIG. † † † † † † † DOOR P. H. VAN MOERKERKEN JR. † † † † † † † †

„Hoe heerlijk blinkt de zonneschijn."
VONDEL.

Als wij in Karel van Mander's Schilderboeck de avontuurlijke levens dier oude kunstenaars lezen, die in wonderlijke losbandigheid van den eenen dag, van den eenen nacht op den anderen leefden, of wij hooren in Bredero's Spaenschen Brabander den schilder Otje Dickmuyl verhalen van de „schoone historytjes" die hij op doek bracht, en wij denken, voor een oogenblik de tijden naast elkander stellend, aan hem wiens naam boven deze regelen staat, hoezeer treft ons dan de welbewuste kracht, de bedachtzame ingetogenheid die uit het werk van den modernen mensch tot ons spreken. Nog zijn er wel onder onze hollandsche schilders, wier jeugd in levens-begrip aan de hartstocht-volle onbezorgdheid der zestiend'-eeuwers denken deed; maar in zijn geheel gezien is het levensinzicht, en hiermede de tot kunst geworden of als kunst bedoelde uitingen, in onzen tijd van een kalme en geduldig-overwogen correctheid geworden. En hierover heeft men zich niet te verwonderen. Vooreerst waren de schilders uit Van Mander's, iets later uit Bredero's tijd, onder den invloed der niet-begrepen Italjaansche Renaissance vervallen in een bedenkelijk soort cosmopolitisme, in een bandeloosheid van denken, die hen vanzelf bracht tot wat men heden ten dage een „gemis aan levensleer" zou noemen; maar bovendien is er nu welhaast een roemrijk tijdperk in de hollandsche schilderkunst tot zijn einde genaderd, het tijdperk — laat slechts een enkele naam genoemd zijn ter voldoende aanduiding: — van Jacob Maris. Van den invloed nu der Zuidelijke kunst,

VOORJAAR NAAR EEN SCHILDERIJ

LARENSCH TUINTJE — NAAR EEN SCHILDERIJ

(*Eigendom van Mej. S. de Swart, Laren*).

die bij de besten der 16e en 17e eeuwers nog tot een zekere „bucolische liefelijkheid" kon leiden, is, nu het oog voor de schoonheid van eigen landen open staat, geen spoor meer over; en dat onze tegenwoordig-jonge schilders, onmiddellijk na de Grooten van de tweede helft der 19e eeuw komend, zich als dezen zouden laten gaan op het krachtig-bewogen rythme hunner ontroeringen, op gevaar af van in die lyrische vlucht niet de hoogten der zeldzame voorgangers te bereiken, was onwaarschijnlijk: onze tijd, blind-weg vóór alles het individueele eischend, zou zulks niet gedoogen, en het verwijt van onoorspronkelijkheid, van nabloei etc., is het deel van wie het waagt.

Het kon dan niet anders, of nieuwe wegen moesten gezocht, vanwaar het vrije subject de schoonheid zijner aarde in ander, feller licht, of in teederder droomiger rust beschouwen kon. En hiermede veranderde tegelijk noodwendig de techniek.

Dezen ontwikkelingsgang van een onzer jonge schilders, nu de kracht zijner jaren ingegaan, met korte trekken aan te duiden is de bedoeling van wat hier volgt, waarbij dan de reproducties naar enkele zijner werken als een tegemoetkoming mogen dienen voor het geheugen van hen, die de oorspronkelijke stukken reeds zagen; want van de eigenlijke bekoring, van den kleurigen levenslust van dit werk kan het procédé der zincographie niet den minsten schijn bewaren.

Ferdinand Hart Nibbrig werd den 5en April 1866 geboren. Hoe hij zijne jeugd doorbracht is voor ons doel nu van minder belang; men zij tevreden met te weten dat hij eerst voor architect zou worden opgeleid. Op zijn 17e jaar kwam hij aan de Amsterdamsche schilder-academie en verliet deze, na met het materiaal van teeken- en schilderkunst te hebben leeren omgaan, op zijn 22e. Hij vertoefde nu omtrent een jaar te Parijs, waar hij vooral aan de leiding van Cormond veel te danken had. Aldaar verkeerde hij ook met Theo van Gogh, leerde het werk van diens broeder Vincent kennen en bewonderen, en zag nu ook voor het eerst den arbeid der Fransche licht-schil-

ders Monet, Pissarro, etc. In de studies, uit dien tijd overgebleven, is evenwel van eenigen directen invloed dier mannen nog niets te bespeuren; zij zijn in het gewone, vrij tam-impressionnistisch procédé geschilderd, en geven vooral blijken van bizondere technische vaardigheid. In Holland terug gekomen vestigde Nibbrig zich op de Rozengracht, en vond daar onder de oude Jordaners de prachtige volkstypen, die hij schilderde met een niet te miskennen streven naar wat men „rembrandtieke" belichting pleegt te noemen. Nog is er uit dien tijd een zelf-portret, dat al die vrij-wel uiterlijke eigenschappen van rake vlugheid en jeugdige schilders-bravoure bezit.

Eerst hierna is hij naar buiten gegaan, medegelokt door zijn vriend Moulijn naar het bloemrijke Gooi. In het oude Laren, toen nog niet als nu ten onder- of ten op-gang spoedend door den invloed van Amerikaansche schilderessen-troepen en veelsoortige kluizenaars, schilderde Nibbrig binnenhuisjes en boerentypen naar den trant van Valkenburg en Neuhuijs, maar op verre na niet in die teedere frischheid en rijpheid die het werk van den laatste meestal heeft.

Toen gebeurde het op een voorjaar dat hij naar de tulpenvelden bij Bennebroek ging. Hier zag hij zelf voor het eerst de lichtende schoonheid van kleuren vóór zich, wier verrukkende macht hij reeds te Parijs in anderer werk bewonderd had. Maar nog bleef dof en lichtloos wat hij van deze stralende velden op het doek bracht; de kleuren waren forsch en flink aangezet, doch de zon doorstroomde hen nog niet met haar fonkelend leven.

Daarna zag hij Laren weer, en nu zijn oog voor de zonnetinteling van den bloeienden zomer geopend was, begreep hij ook de heerlijkheid der rijpende rogge- en der blanke boekweit-velden. Het lieflijk Gooi,

„Daer eick bij eick zoo vrolijck groeit,
Het velt vol zoete boeckweit bloeit,"

gelijk Vondel zong in een zijner liederen aan de Hinlopens, het Gooi ging nu voor hem open in al zijn zomersche levensblijheid. Het was voor Nibbrig de tijd van overgang tot zijn latere periode van lichtende schildering.

WEELDE — NAAR EEN SCHILDERIJ

Heviger werden zijne kleuren, de contouren kregen meer beteekenis. Ik herinner mij een groote studie uit dien tijd gezien te hebben, een maaier gaande door het graan; rood-verbrand is het gelaat des mans, en de zonne-gloed valt als een felle, hartstochtelijk neerslaande licht-regen uit de blauwe lucht over de warme velden. Bedwongener al is de gloed op het schilderij „Oogstmaand," waar de zonnige koppen van vier maaiers boven een heg uit-steken; maar de volkomen beheersching zijner

NOVEMBER — NAAR EEN SCHILDERIJ

indrukken, de vaste gang naar zijn doel had de schilder nog niet verworven.

Eenmaal echter zoover, ging hij met snelle zekerheid in deze richting voort. Het Gooi, vooral Laren waar hij zich een vriendelijke woning bouwde, werd de streek wier schoonheid hij zocht af te beelden in hare zeer verscheidene vormen, En met het pointillé-procédé, door hem echter in bescheiden mate, wel anders dan vele Franschen en Belgen, toegepast, bereikte hij die tinteling van licht, die zuiverte van atmospheer, welke zoo lang reeds zijn begeerte was geweest. De contouren bleven in zijn eerste stukken dezer nieuwe periode nog met nadruk bewerkt en gaven dan iets al te angstvalligs, te véél van die bedachtzame ingetogenheid waarop ik in den eersten volzin van dit stukje doelde, te veel voor hem die een momenteelen indruk wil weergeven.

Hij schilderde nu boomgaarden in het blanke voorjaar, bloeiend boven het nieuwe groen der weide; maar ook in den laten na-zomer, als de roode vruchten tusschen het loover hingen; dan stond daar wel een dorpsvrouw die naar die weelde van kleuren haar kind ophief, en de kunstenaar die het zag, hetzij in werkelijkheid, hetzij in verbeelding, gaf ons dit schoone geheel van jeugd en geluk en levensvolheid in zijn stralende blijheid weer (,,Weelde.")

Dan schilderde hij de moestuintjes, tusschen de hagen rondom de oude boerenhuizingen,

DE ENG
NAAR EEN SCHILDERIJ
(EIGENDOM VAN DEN HEER VETH, AMSTERDAM).

de bloemtuintjes met zonnerozen en goudsbloemen. Maar vooral de wijdheid der velden, waar tot den horizont, tot het verre dorp in geboomte verscholen, de gele rogge, de witte boekweit trilt onder het licht, vooral die wijdheid der golvende akkers onder dampig-warme luchten weet hij op zijne schilderijen van den Larenschen Eng voortreffelijk ons te doen voelen.

Niet altijd evenwel geeft Nibbrig den fellen zonnegloed, al denken velen bij het noemen van zijn naam wellicht het eerst daaraan. Eens schilderde hij den Larenschen brink bij najaars-schemering; de huisjes, de kerktoren, de slanke boomen, alles spiegelt klaar en stil in het effen watervlak van het vijvertje waarop de roode bladeren drijven; paars-grijs is de gansche toon van het stuk. Maar het vreemde is dat in deze stilte, in deze avondmist, niet de minste melancholie leeft. Dit dan schijnt iets te zijn, dat buiten den aard van den door-en-door gezonden en levensvollen kunstenaar ligt. Want ook uit zijn schilderij „November," dat eenzame verweerde huis met de oude ontbladerde boomenrij ervoor, onder een bedekte grauwe lucht, komt geen najaars-weemoed tot ons, maar wij zien er veeleer de schoonheids-ontroering in om de gedempte kleuren van dit zonloos landschap.

PHILEMON EN BAUCIS — NAAR EEN SCHILDERIJ

Na het schilderij met den klassiek aandoenden naam „Philemon en Baucis," twee Larensche oudjes zittend onder een looverdak van pompoenplanten, voltooide Nibbrig het groote panoramatisch stuk „Blaricum," onlangs op de Vierjaarlijksche te Arnhem met zilver bekroond. Ook in dit wijde landschap is geen hevige zonnegloed, het is grijs-bewolkt

BLARICUM — NAAR EEN SCHILDERIJ

LITHOGRAPHIE IN KLEUREN

van hemel, even gebroken in een lichtende streep aan den horizont. Het schoone is hier in het wijde gelegen: de ruimte die zich voor ons opendoet, als wij van een Gooischen heuvel over het lagere land zien, met boschjes en torens, en achter de verre lanen de verdere kim. Gevaarlijk is op een zoo wijd-omvattend tafereel de uitvoerigheid van detailleering, die allicht de aandacht van het geheel zou kunnen afleiden tot ondergeschiktheden, vooral daar de schilder juist in deze détails wel een bizonder genoegen toonde; maar dank zij den sterken indruk dien hij van het landschap moet hebben ontvangen bij de eerste conceptie, bleef hier de samenhang bewaard. Uit dit laatste groote werk blijkt echter tevens duidelijker dan ooit, dat Nibbrig zich niet meer gaan laat op de lyrische vaart der onmiddellijke impressie, maar, aandachtiger zijn onderwerp beschouwend en zijn doel steeds voor oogen houdende, met overwegende zorg, en zeker van zijn beheersching der materie, het zoekt te benaderen.

Tot nog toe spraken wij slechts van Hart Nibbrig's schilderwerk; maar ook in ander materiaal heeft hij getuigd van zijn groote genegenheid voor kleur en zon en jongen levensbloei. Kort na de geboorte van zijn eersten jongen teekende hij op steen dat gelukkige tafereel „In zijn eerste levensdagen", het jonggeboren kind tusschen de weelderige pracht van bloemen, het vroolijk landhuis des schilders op den achtergrond. De tweede kleurenlitho „Toen het zomer was", waar eene jonge vrouw haar kind in een Larensch wagentje voorttrekt door den zonnigen moestuin, is naar de groote schilderij „Zomer", maar de stralende warmte van het luchteblauw bleek met de materie van den steen en de lithographische verf toch niet volkomen te bereiken. Van slechts drie steenen werd deze prent gedrukt, een voor rood, een voor geel, een voor blauw, en wat hiermede te doen was, heeft de teekenaar gedaan. Maar mocht hij, zoo denk ik wel eens, er ooit zich

MSGR. BOTTEMANNE — NAAR EEN LITHOGRAPHIE

toe zetten een dergelijk zonnig en levenslustig tafereel te behandelen in de gave en zuivere techniek der houtsneêkunst, welk een sierlijkheid van lijnen, vooral welk een klare blankheid van kleuren zou hij dan bereiken kunnen. En bij wie ware dan een beter technische leerschool dan bij de oude Japanners?

Ook in de portretten die Nibbrig o. a. voor het weekblad „De Amsterdammer" en den Amsterdamschen Studentenalmanak geteekend heeft, was zijn streven gericht op correctheid en zuivere nauwkeurige weergave van wat hij in zijn sujet zag. In weinige lijnen scherp en zeker het karakter van een menschenhoofd saam te vatten, was steeds zijne bedoeling, en om een denkbeeld ervan te geven, is hier een reproductie bijgevoegd naar de beeltenis, die hij van Monseigneur Bottemanne op steen teekende. Enkele jaren geleden schilderde hij de fijngevormde gezichten van twee Huizer

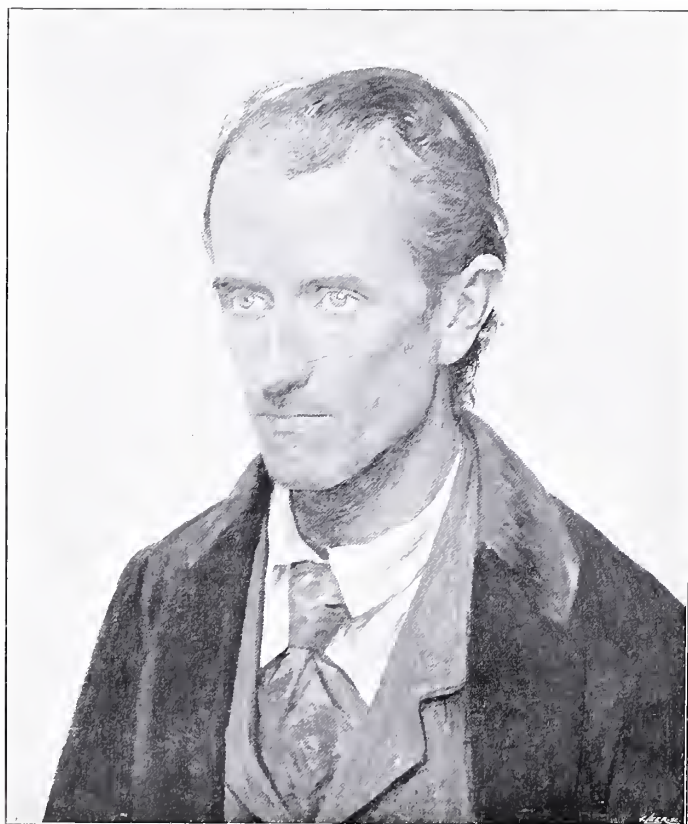
meisjes, en uit den laatsten tijd is er een portret van den Laarder Dirk Roos, dat met veel meesterschap de trieste trekken van dien man weergeeft.

Nibbrig's affiches voor de Simplex-rijwielen zullen wel overal bekend zijn. Daar hij in zijne jonge jaren zelf een hartstochtelijk wielrijder en onder sportlieden een bekende figuur was, kwam hij beter dan eenig ander teekenaar in de gelegenheid de mate van intelligentie dezer menschensoort te leeren kennen en op zijne teekeningen uit te drukken. Maar behalve als typeering van het soort, hebben deze reclame-prenten de groote verdienste van bizonder aan hunne bestemming te beantwoorden. Vooral de eerste, met de zes blauwe silhouetten tegen gele lucht en groen land, is als muur- en schutting-versiering uitstekend en trekt onmiddellijk de aandacht.

HUIZER MEISJES NAAR EEN SCHILDERIJ

De lezers van dit tijdschrift kennen dezen teekenaar nog van een andere zijde: als boekversierder. Men zal zich de zwart-en-witprentjes bij Dr. Vogel's vertalingen uit het Sanskrit wel herinneren. Zoo versierde hij ook „Het Leemen Wagentje" met een aantal ornamentale teekeningen van bizondere fantasie.

DIRK ROOS NAAR EEN SCHILDERIJ

Wanneer wij terugdenken aan al den eerlijken en zuiveren arbeid van dezen krachtigen werker, dan vertoeven onze gedachten wellicht het liefst bij die lichtende landschappen, waar hij den vollen zomergloed doet laaien over de gerijpte velden. Zijne kunst beurt onzen geest niet heen over de werkelijkheid tot vreemde en liefelijke droomgezichten, zij geeft ons niet eene diepere wereld achter de schoone zichtbare dingen; maar zij boeit ons aan eene bekoorlijke realiteit en de gezonde levensblijde werken van den kunstenaar zullen nog aan velen gelukkige en troostrijke momenten kunnen geven, door hun de oogen te openen voor de stralende heerlijkheid eener zonnige en kleurrijke natuur.

Utrecht, 12 Juli 1901.

LANGS DE OOSTZEE. DOOR GEERTRUIDA CARELSEN.

(Vervolg.)

Marienburg.

Midden in het Pruisische land, de Weichseldelta beheerschend en met de poëzie van historische herinneringen bezielend, ligt, aan de rivier de Nogat, het uitgangspunt van de middeleeuwsche germanizeering dezer contreiën: de monumentale Mariaburcht met het daarbij behoorend stadje.

De Ridderschap der Duitsche of Johanniter Orde, tijdens de kruistochten te Akkon in Syrië gesticht, verlegde in de dertiende eeuw, onder haren grootmeester Herman von Salza, haar arbeidsveld meer en meer uit Klein-Azie naar het noordoosten van Duitschland. Zij stelde zich ten taak de Pruisen, een germaanschen, maar nog ongedoopten stam, voor Keizer en Kerk te winnen door hen tegen de naburige slavische rassen te verdedigen.

Na een geduldig volgehouden worsteling van vijftig jaren was dit doel bereikt. De burchten, die gaandeweg ter verdediging waren gebouwd, werden nu middelpunten van eene tamelijk vreedzame regeering, onder wier vleugelen duitsche kolonisten zich vestigden.

Zulk een middelpunt was in 1280 de Mariaburcht. Zij bestond uit een voor twaalf geestelijke ridders ingerichte woning, half kasteel, half klooster, met ruime gewelven voor manschappen en voorraadkelders. Rondom werden versterkingen, omgangen, muren en grachten aangelegd en aan de zijde van de hoofdpoort een voorburcht met stallen, werk- en bergplaatsen.

Dergelijke burchten ontstonden er destijds velen in Pruisen. Wat aan de Mariaburcht eene bijzondere beteekenis en daarbij behoorende uitbreiding verleende, was dat na afloop van de kruistochten de grootmeester Siegfried van Feuchtwangen haar tot hoofdzetel van de Orde en tot zijn en zijner navolgers residentie verhief.

MARIENBURG MET DE MARIA-BURCHT.

Van toen af (1309) steeg de macht van de Duitsche Orde tot een glansrijke hoogte. Van de Oder tot aan de Finsche golf reikte haar gebied. Het zwaard der Duitsche Ridders besliste over het lot der omliggende landen, terwijl binnen hunne eigene grenzen een voor dien tijd voorbeeldige administratie werd gevoerd. De landbouw werd bevorderd, de handel in landsproducten breidde zich uit langs den waterweg. Zonder ergerlijken druk op de bewoners uit te oefenen, werd de Orde rijk. En die rijkdom weerspiegelde zich in de vergrooting en versiering van de Mariaburcht, gedurende den bloeitijd der Orde in de veertiende eeuw door geheel noordelijk Europa bekend als een model van kunstlievende pracht.

Doch met de vijftiende eeuw begon het verval. De beenen van de Orde bleken niet sterk genoeg om de weelde te dragen. En van buitenaf kwam de stoot in 1410, toen de grootmeester met de besten zijner ridders voor de overmacht van een poolsch-lithauisch leger bezweek.

Sinds dien tijd ging het van kwaad tot erger. Ofschoon Marienburg drie jaren langer dan de andere westpruisische steden Duitsch bleef, kwam het toch in 1468 ook aan Polen en bleef driehonderd jaren poolsch tot, in 1772, Frederik de Groote het land voor het koningrijk Pruisen terug won.

Natuurlijk bood de burcht gedurende al die eeuwen een hoe langer hoe treuriger beeld van den tegenspoed der tijden. Oorlog, plundering, weer en wind en verwaarloozing deden het hunne om haar in een desolaten toestand te brengen. En toen de „Oude Frits" de zorg voor het land in handen nam, kwam die aan het kasteel zelf weinig ten goede. Want één gedeelte werd tot herberging van een weverkolonie en een ander tot kazerne ingericht. Nog erger werd het toen de regeering er een krijgsmagazijn van wou maken. Maar dit plan werd niet doorgezet. En na den bevrijdingsoorlog, in 1815, verhieven zich meer en meer stemmen voor de herstelling van dit edel stuk middeleeuwsche bouwkunst. Beetje bij beetje begon men daarvoor studiën te maken en geld te verzamelen. Sinds 1886 is nu de restauratie goed op gang. Het paleis van den Grootmeester verheft zich weder als van ouds binnen zijn muren; en tegenwoordig is men druk bezig met de overblijfselen van het middelste deel.

Met dit historisch kort-begrip als prikkelende introductie, bezocht ik verleden zomer Marienburg, sinds eenige jaren per spoor bereikbaar.

De lage ligging werkt niet gunstig op den indruk, dien men uit de verte van den burcht ontvangt. Des te meer wint zij bij nader kennismaking.

Op raad van Baedeker, dien men op onbekend terrein altijd wijs doet niet te versmaden, had ik mijn intrek genomen in het eerste hotel van het stadje, genaamd „Zum König von Preussen" en blijkbaar dateerend uit een tijd, toen een vorst van dien naam nog heel eenvoudig was in zijne eischen. Voorts had ik, altijd op advies van dienzelfden raadsman, mij gehaast vóór zonsondergang de schipbrug over de Nogat te zoeken, om van de overzij het slot in avondverlichting te zien.

Een aardige ontdekkingstocht, bekroond door een kleurenspel, dat ik nooit zal vergeten!

O, o, wat was dat warme bruin-rood van die machtige steenmassa verrukkelijk in het licht van de dalende zon! Hoe scheen zich het geheele landschap, met lucht en water mee, harmonisch daarbij aan te sluiten! Lang zat ik tegen den rivierdijk, die groote mooiheid in mij op te nemen. Daarna liep ik op den dijk heen en weer, de wisselingen te bespieden, die de vallende duisternis in het tintenspel bracht. En bijna was het geheel donker, eer ik den terugtocht ondernam.

Eigenlijk dacht ik toen het beste achter den rug te hebben. Maar de volgende morgen bracht iets, wat althans in zijn soort even mooi was.

Vroeg opgestaan drentelde ik zoo spoedig mogelijk weer naar den burcht, en wel thans naar den kant waar de hooge slotkerk, ook reeds geheel gerestaureerd, de geestelijke zijde van dit vesting-klooster vertegenwoordigt. Hier spreekt het duidelijkst het feit dat, met de duitsche heerschappij, het Christendom werd ingevoerd. Dit kasteel had de

bestemming, niet slechts in naam, maar in den vollen ernst der toenmalige beteekenis, eene Maria-burcht te zijn. Dit oogpunt dringt zich aanstonds aan ons op, wanneer wij voor het oostwaarts uitgebouwde koor staan en zien hoeveel architectonische zorg daaraan is besteed.

Het meest treffend, aangrijpend van alles was in dit ochtendzon-licht het schitterend Mariabeeld buiten tusschen de vensternissen.

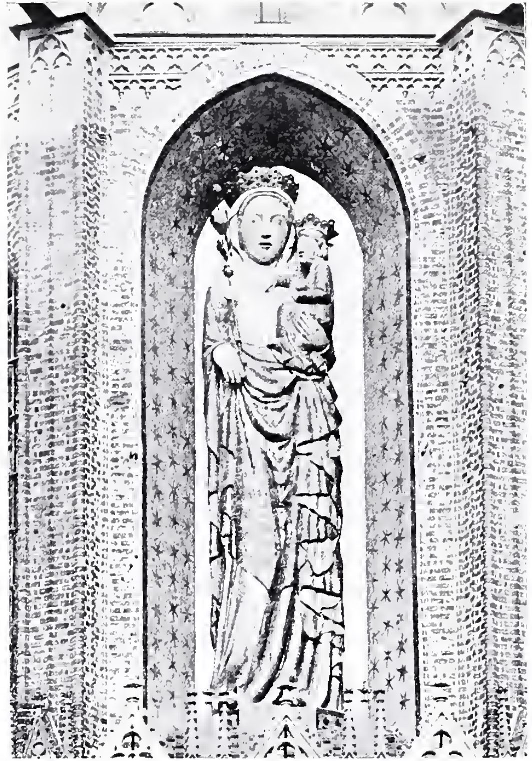
Nog nooit zag ik de middeleeuwsche Moeder Gods-gedachte zoo in één enkel beeld belichaamd als hier in deze reuzinnefiguur van acht meter hoog uit steentjes-mozaiek.

Ontzachelijk en onvergetelijk is zij in hare onbeholpen anatomie, met hare veel te korte armen, maar met dat ovale ernstige gezicht, waarin, onder gouden glans, de groote helder-blauwe oogen het land inkijken.

Het is als een andere vorm van het aloude symbool „het Alziend Oog": het éene driehoekig omstraalde is hier geremplaceerd door twee echte menschenoogen, omlijst door een rein-rustig vrouwegelaat.

Zelfs het Kind Jezus is bij dit Mariabeeld bijzaak. Hoofdzaak is haar moederlijk-zorgende blik naar de voorbijgangers en, over hunne hoofden heen, rechts en links stad en land overziende. De Moeder-Gods, de Hemelkoningin, treedt hier op als duitsche huismoeder in het groot. Zij is niet bijzonder mooi, kijkt zelfs niet bijzonder vriendelijk, maar boezemt de verzekering in van volkomen betrouwbaar en zorgvuldig te zijn. Zij draagt het kostuum van haar tijd, hoort bij de menschen tot wier stichting zij geschapen werd... Indien zij op ons, hedendaagsche protestanten, reeds als kunstwerk zulk een indruk maakt, hoe sterk moet die indruk dan wel zijn geweest op hare tijdgenooten, voor wie zij eene mystieke beteekenis had!

Haar mozaiekbekleeding wordt, in den oorspronkelijken toestand, aan italiaansche werklieden toegeschreven. Italiaansche kunst uit de veertiende eeuw dus. Als de engelsche Preraphaeliten deze verschijning eens gezien hadden! Beter dan al de door Ruskin geroemde schilderijen geeft een vergelijking tusschen deze Maria en de Raphaelsche Madonna's een duidelijk begrip van hetgeen

MARIA-BEELD AAN DE BUITENZIJDE DER BURCHT.

hij en zijne geestverwanten in de vóór-Raphaelsche kunst waardeerden!

Tot mijn verbazing had ik heel wat moeite om van dit curieuse beeld — naar mijn gevoel het meest karakteristieke waarmerk van de heele burcht — een eenigszins presentabele foto te krijgen Bij drie fotograafjes klouterde ik de uitgeloopen trappen op en af en vond daar wel veel kleinburgerlijk-duitsche gemoedelijkheid, maar niet hetgeen ik zocht en wenschte. Eindelijk heeft een deskundige de bijgaande afbeelding gemaakt, die eenigszins, maar in het nuchter, vaag en kleurloos, eene voorstelling geeft van de gouden heerlijkheid, die ik in de morgenzon aanschouwd had. —

Het burchtterrein zelf, met zijn binnen-en buitenhof, is op dit oogenblik nog een architectonisch labyrinth. Onder geleide en explicatie mag men daar een paar uur zich verdiepen in historische herinneringen, dwalend door heel en half gerestaureerde zalen en gangen en galerijen en trappen en grootere en kleinere vertrekken.

Interessant is, hier na te gaan hoe in den

loop der negentiende eeuw, de restauratiekunst, op den grondslag van zin voor historische waarheid, vooruitgegaan is. Een merkwaardig staaltje daarvan leveren de vensters in de zomer-eetzaal van het grootmeesterpaleis. Om deze te kunnen opbouwen, had men omstreeks 1830 van vorstelijke en andere rijke personen giften ontvangen. En om die donateurs en donatrices te eeren, schilderde men hunne wapens op de glasruiten: ook onze Prinses Frederik behoorde tot die kunstbeschermsters en dit was de reden dat ik eensklaps een verrassende ontmoeting had met onzen Nederlandschen Leeuw. Maar thans ziet ook het minst geoefende oog in, hoe weinig die wapens op die groote ruiten in die middeleeuwsche vensterbogen passen; en reeds neemt men zich voor, als al het andere gereed zal zijn, hierin nog verandering te brengen.

Sedert twintig jaar is ook het stadje zelf, als aanhangsel van de burcht, weer in opkomst. Een paar jaar geleden heeft een brand vele huizen vernield en die worden opgebouwd in dezelfde baksteen-architectuur en met dezelfde stijlcorrectheid, als waarvan de burcht-restauratie het voorbeeld geeft.

In de hoofdstraat — „Markt" genaamd en op sommige dagen als zoodanig dienst doende — zijn vrij knappe winkels. Vóór vele oude huizen zijn uitbouwsels, „Lauben." Dit zijn niet zooals de danziger „Beischläge", aanbouwsels aan de huizen, maar de huizen zelf leveren daartoe de ruimte af; wat de benedenkamers zouden zijn, vormt te zamen eene doorloopende galerij. Doch deze is zoo donker en weinig luchtig, dat verscheidene bewoners zich daarbuiten nog weer een soort van vierkanten theekoepel uitgebouwd hebben.

Heel frisch is het daar ook al niet. Want het heele stadje is erg vuil, met open goten. „Le moyen age vivait sur un fumier," zegt Taine. En de eeuwen die onmiddellijk daarop volgden, hebben, vooral in kleine duitsche plaatsen, in dit opzicht niet veel verbeteringen aangebracht.

Overigens is Marienburg een merkwaardig voorbeeld, hoe het zwaartepunt van een plaats in den loop der tijden kan heen en weer geschoven worden.

Aanvankelijk had de burcht eene uitbreiding naar de noordzij, haar vóórburcht of buitenhof, waarin zich veiligheidshalve al de handwerks-bedrijvigheid, voor de groote vesting-klooster-huishouding benoodigd, samenpakte. Van lieverlede ontwikkelde zich aan de zuidzijde het stadje en na het verval van de burcht werd de omgeving van het buitenhof een verlaten terrein. Thans, sinds toevallig aan de noordzij een spoorstation verrezen is, ontstaat weer aan dien kant een geheel nieuwe buurt.

Maar het middelpunt — men zou wel kunnen zeggen: de reden van bestaan van al wat er om heen ligt — is en blijft de burcht zelve; en zij zal dat te meer worden naarmate haar voltooiing haar interessanter maakt.

Preussisch-Holland.

„Pruissisch-Holland" zijn wij nederlandsche reizigers al heel licht geneigd, bij wijze van vergelijking, de heele Weichseldelta te noemen.

Het vlakke landschap, met het vele water en de vele weiden, geeft daartoe alle aanleiding.

Zonder twijfel heeft die topografische overeenkomst het hare bijgedragen om te maken dat ons ras zich hier van ouds her gemakkelijk te huis heeft kunnen voelen.

Wij zijn hier in „het vette land van Pruissen", waarvan aan het slot van Vondels Gijsbrecht sprake is als van het meest geschikte toevluchtsoord voor wie om de eene of andere reden het vaderland wilden of moesten verlaten.

Dit is de landstreek, die bedoeld wordt in het oude volkslied:

„Wij varen naar den Oosten",

destijds het aangewezen terrein voor landverhuizers, gelijk in onze dagen Amerika of Australië.

Ook later, in den Inquisitie-tijd, trokken er vele Nederlanders heen en vormden kolonies, op welker bestaan ik reeds door menigeen opmerkzaam was gemaakt.

Maar ik weet hoe het is, met zulke „hollandsche kolonies". Ik had dat leeren kennen bij Hamburg in de „Vierlande" en bij Kopenhagen op het eiland „Amager". In beide gevallen had ik lange wandeltochten gemaakt,

om hollandsche herinneringen op te loopen: heel aardige tochten met landgenooten, onze moedertaal pratend in den vreemde, maar van hollandschheid waren niet heel veel sporen meer te vinden. 't Was telkens een landschap als in onze polders: dezelfde verre vergezichten langs de lange wegen en over de effen velden; dezelfde soort van welvaart; en altijd aan den horizon eenige scheepsmasten, die toonen dat de zee of een groote rivier niet ver af is. Overigens, als men er op let, is er iets wat aan Holland herinnert in den aanleg der dorpen: regelmatiger, meer naar een vast plan, en de tuinen meer geregeld afgescheiden door slooten of heggen. Soms spreekt ook de bouwtrant der oudste huizen mee of vindt men in de kerk of op het kerkhof namen die voor ons een bekenden klank hebben; en enkele bewoners bezitten nog een oud meubel- of kleedingstuk of een of andere familietraditie, die met nederlandschen oorsprong samenhangt. Maar die tegenwoordige bewoners zelf, in hun levend doen en laten, zijn bijna geheel opgegaan in de gewoonten en gebruiken van het nieuwe vaderland.

't Is er mee als met afstammelingen van andere natiën, ten onzent genaturaliseerd.

Ik hoorde eens aan eene vrouw, die een fransch-klinkenden naam draagt, vragen of haar man van de Hugenoten afstamde.

„Hugenoten?" was het verbaasde antwoord. „Uwe denkt toch niet as dat me van de opera benne? Och gorresies nee hoor! . . . Me man zeit as dat ie van de fransche riffezees afstamt, anders niks".

Zoo fransch als deze juffrouw, zoo hollandsch zijn in den regel de nakomelingen onzer weleer aan vreemde kusten koloniseerende vóórneven.

Ik had dus reeds besloten mij hier in het Weichselland niet om dergelijke verwante landgenooten te bekommeren, toen ik onverwachts in een spoortrein eene arbeidersvrouw tegen eene andere hoorde zeggen dat zij naar Holland ging.

Die mededeeling, in verband met haar heele verschijning en uitrusting — zij had twee kleine kinderen bij zich en een mand vol groente — deed mij opkijken en de ooren spitsen. Te meer toen de andere vertelde dat zij daar den vorigen dag was geweest en er twee maal in de week eieren heen bracht.

Naar aanleiding van dit gesprek kwam ik er achter dat er in deze contreien, een paar uur van Elbing, een stadje is, officieel geheeten „Preussisch-Holland" en in de wandeling bij verkorting „Holland."

Daarvan wou ik het mijne hebben.

Doch veel leverde mijn onderzoek niet op. Ondanks zijn naam is het plaatsje zoo duitsch als het eerste het beste duitsche landstadje maar zijn kan. Een discours eerst met een stationchef en daarna met een raadslid, maakte mij ook al niet veel wijzer. Eindelijk echter werd ik een boekje machtig, waarin stellig alles stond, wat er omtrent het gewenschte onderwerp met eenige zweem van zekerheid te zeggen viel.

De stad heeft namelijk een paar jaar geleden haar zeshonderdjarig jubileum gevierd. En bij die gelegenheid is er een gedenkschrift uitgegeven: *Georg Conrad. Preussisch-Holland einst und jetzt. (Pr. Holland. H. Weberstädt. 1897).*

Daarin leest men (blz. 5):

„Die Ansiedelung Passlock wurde 1297 unter dem Nahmen Holland zur Stadt erhoben. Damit beginnt die eigentliche Chronik der Stadt Preussisch-Holland.

„D. d. Elbing 1297, am Tage Michaelis, verlieh der Landmeister von Preussen, Meinhardt von Querfurt, in einer Pergamenturkunde, der Stadt im Gebiete Passlock, welche er nach ihren aus Hollandt gekommenen Gründern Hollandt nannte, 139 Hufen."

En (blz. 8): „Diese Benennung (Hollandt) erhielt sie nach den ersten Lokatoren, welche aus Holland gekommen waren. Lokatoren nannte man die Unternehmer, welche die Besiedelung von Ortschaften, im Auftrage und, Interesse des Landesherrn oder von grösseren Grundeigenthümern, kontraktlich übernahmen. Die Lokatoren von Holland waren also nicht Flüchtlinge aus Holland, welche von dort vertrieben oder freiwillig ausgewandert, in Preussen eine neue Heimath suchten; vielmehr dürften sie, vom Landmeister zur Herstellung der gewaltigen Weichseldämme aus Holland berufen, nach Beendigung dieses Werks. . . . zur Gründung von Städten herangezogen sein."

Bij hetgeen verder omtrent de plaatselijke merkwaardigheden wordt verteld, is niets wat ons als Nederlanders speciaal aangaat. Daarom wil ik niets meer citeeren dan een couplet van een achttiende-eeuwsch loflied, wonder zeer herinnerende aan dergelijke kunstproducten ten onzent uit dienzelfden tijd:

„*Holland, der Preussen Lust, des Oberlandes Zier,*
Giebt Schmerlen, Eschen, Krebs, Forellen, gutes Bier;
Wer schöne Gegenden, wer schönes Land will sehen,
Wer Federwildpret liebt, darf nur nach Holland gehen."

Koningsbergen.

Alleen naar Koningsbergen. 't Was wel een beetje een gevoel alsof ik alleen naar de noordpool moest reizen.

Doch eenmaal zóó ver het oosten in geraakt, wou ik ook de laatste groote duitsche stad zien, — des noods dan maar alleen!

KONINGSBERGEN. (SLOT, ZUIDZIJDE).

Zonder twijfel was het de moeite waard. Koningsbergen is een heel ander soort van stad dan Danzig.

Men kan wel begrijpen dat zij indertijd ook een Hanzestad is geweest; en zij drijft ook nog altijd een levendigen handel; maar dat is niet haar voornaamste beteekenis. Zij is in de eerste plaats hoofdstad van de provincie Oostpruisen; in de tweede plaats hoogst belangrijke vesting; in de derde plaats academiestad. Eerst daarna komt wat met het „hanseatische karakter" samenhangt.

Dientengevolge is het Koninklijk Slot en zijne omgeving — een groote vijver met prachtige boomgroepen tot overzicht, het paradeplein en de daaraan grenzende nieuwe buurten — in alle opzichten het middenpunt en het mooiste gedeelte. 't Is aardig te zien hoe de burgerij op zomeravonden uit hare nauwe oude straten dàárheen komt om lucht te scheppen in de lange schemering.

Ook historisch is het slot het uitgangspunt voor de ontwikkeling der stad geweest. Het oudste deel ontstond tusschen den „Schlossberg" en de rivier, de Pregel.

„Berg" moge een te verheven naam zijn voor den heuvel waarop dit hoofdgebouw ligt, het onderscheid tusschen hoog en laag draagt ontegenzeggelijk veel bij om zijne toch reeds kolossale afmetingen nog sterker te doen uitkomen.

Het is eigenlijk een complex van gebouwen, rondom een grooten vierkanten binnenhof. Als men nagaat hoeveel daaraan in den loop der tijden moet zijn gewijzigd, dan verbaast men zich dat er nog zooveel eenheid in gebleven is. Oorspronkelijk als zoovele andere een vesting der Ridders van de Duitsche Orde, werd het na Mariënburgs val tot residentie van de grootmeesters gepromoveerd. Nadat de ordenslanden geseculariseerd waren, huisden hier de hertogen van Pruisen; een titel, die in 1617 door erfenis aan de keurvorsten van Brandenburg kwam. En sinds, in 1701, keurvorst Frederik zich hier de koningskroon had opgezet, kreeg het kasteel een koninklijke waardigheid, waarop de stad trotsch is en die feitelijk veel bijdraagt om in dezen afgelegen uithoek haar prestige als draagster van duitschheid te helpen bewaren.

Het slot wordt onderhoudèn, niet als antiquiteit, maar als actueel in gebruik zijnde keizerlijke residentie.

„So oft die Allerhöchsten Herrschaften kommen" . . . worden de hoezen van de stoelen genomen en karpetvormige tapijten op de geparketteerde vloeren gelegd, kortom de zalen en kamers voorzien van al het comfort dat een hedendaagsche hofhouding eischt. Keukens en kelders zijn in goeden, dadelijk bruikbaren staat. Trouw aan de duitsche liefhebberij van met bedden te sleepen, brengt Z.M. bij zulke gelegenheden een eigen ledikant mee, plus een gevolg van omstreeks honderd personen.

Deze kunnen slechts gedeeltelijk in het slot zelf ondergebracht worden, hetgeen vreemd klinkt voor zulk een reusachtig gebouw, tenzij men er aanstonds bij bedenkt dat een groot stuk daarvan voor andere doeleinden is ingericht. In één der vleugels heeft de „Oberpresident" van Oostpruissen zijne ruime dienstwoning; verder zijn er een gerechtshof, een provinciaal consistorium, het pruisische staatsarchief en een museum van pruissische oudheden in geherbergd. Plus . . . een wijnhuisje van eeuwen oud prestige, op den grondslag van de vroegere hertogelijke wijnkelders!

De slotkapel, waar in 1701 de kroning van den eersten pruisischen koning en in 1871 die van Keizer Wilhelm I plaats vond, is betrekkelijk klein. Zij werd van den beginne af voor den protestantschen dienst ingericht. De preekstoel staat achter de avondmaalstafel; de koninklijke loge is vlak daartegenover en het koor achter het orgel. Tegen de zuilen zijn de wapens der gestorven ridders van den Zwarten Adelaar aangebracht, welke orde hier tijdens de eerste koningskroning werd gesticht.

De slotkapel doet dienst als garnizoenskerk. Het militair decorum, dat daar wekelijks wordt tentoongespreid: — een koor van militaire zangers; kurassiers in witte uniformen, met helmen van staal en koper naar 't model van Gustaaf Adolf, bij het aan en uitgaan in gesloten gelederen op het slotplein paradeerend — dit alles is in staat iemand reeds op een gewonen zondagmorgen een voorsmaak van een kroningsplechtigheid te geven!

Boven de kapel ligt de „Moskovitersaal," naar russische wijze gedecoreerd met gedeeltelijk roodgeverfd houtsneewerk. Daar worden bij feestelijke gelegenheden de galadiners gehouden; schuins boven de afzonderlijke tafel voor de Majesteiten bestemd, is een kleine loge voor een orkest.

Dank zij den archivaris, Dr. H. Ehrenberg, bracht ik een paar genoeglijke voormiddagen in een der koele rustige zalen van het archief door. Ik trachtte eenigzins op de hoogte te komen van Koningsbergens geschiedenis, vooral wat betreft communicatie met Nederland.

Reeds in de 14de eeuw moeten levendige handelsverbindingen met Holland bestaan hebben.

In het oudste deel der stad is een steeg, „Holländergasse" geheeten. Daarover las ik:

KONINGSBERGEN (SLOT, NOORDZIJDE).

„Sie hat ihren Nahmen vermuthlich von den Wiesengrundstücken im östlichen Pregelthal, die Holländereien genannt wurden und deren Besitzer ihren Verkehr im Holländerkrug hatten." — De laatste heeft zijn ouden naam in het deftiger klinkende „Hotel de Hollande" veranderd, maar doet onze nationaliteit niet veel eer aan. Ik kan niet denken dat eenig hedendaagsch nederlandsch tourist uit louter patriotisme lust zou hebben daar zijn intrek te nemen!

In 1545 kwamen vele baksteenvormers en cementwerkers uit Amsterdam.

In 't algemeen heet het, à propos van geloofsvervolgingen uit den Inquisitietijd:

»Niederländische Flüchtlinge brachten mit ihren Kapitalien, gewerblichen Kenntnissen und Geschicklichkeiten, neues Leben auch in die Kreise des Handwerks. Dass die altstädtische sowie die Kneiphöfische *) Börse Der von Amsterdam nachgebildet und Letztere auch von dem holländer Maler Siugknecht ausgeschmückt war, mag ein Beweis für die Bedeutung hollandischen Einflusses sein."

Aan het hof van den kunstlievenden hertog Albrecht, gold de Nederlander Jacob Binck als „der bedeutendste und namhafteste Künstler".

De hooge gunst, waarin de Nederlanders stonden, wekte gaandeweg zelfs de jaloezie der inheemsche collega's. In een adres aan den regeerenden hertog heet het:

„. . . .und bitten Eure Gnaden auf Baumeister Hans Wissmar sich nicht zu verlassen, da er nicht unseres Handwerks ist und der Schwager eines unserer schlimmsten Gegner, des Meister Pater des Holländers ist."

Ook op handelsgebied deed zich dergelijke tegenweer tegen nederlandsche concurrentie gelden. In 1564 werd door de drie raadsafdeelingen eenstemmig besloten: „das die Holländer keine Schiffe in Königsberg bauen sollten, wenn sie nicht van jeder Last Tragfähigkeit 4 Gulden bezahlten.

Een eeuw daarna nam de jaloezie den vorm van geloofshaat aan:

„Als 1653 der grosse Kurfürst einen Schiffszimmermann, namens Lubbert Harmens aus Holland nach Königsberg berief, wollten ihn die Bürger seiner Religion wegen nicht dulden, und nur seine Ernennung zum kurfürstlichen Schiffszimmermann konnte ihn schützen."

Iets beter troffen het, zeventig jaar later, de landverhuizende Mennoniten. Aanvankelijk werden zij naar het platte land van Lithauen verwezen, dat kortgeleden door een pestepidemie erg ontvolkt was geraakt. Maar sinds 1721 werden ze ook in Koningsbergen zelf opgenomen, op voorwaarde dat zij zekere takken van nijverheid zouden bevorderen.

„Die eingewanderten Mennoniten wirkten auf die Hebung der Industrie. Einer war ein Lohgerber, ein anderer war Bortenwirker, ein Dritter liess Leder zu bunten Schuhen malen und beschäftigte damit 20 Menschen. Auch ein Zeugmacher, der sieben Stühle beständig im Gange hatte, und ein Seidenfärber, der die Wolle auf englische Art zurichtete, fanden sich unter ihnen. Der König schärfte ihnen in seiner Weise sehr indringlich ein, dass er sie nur dulden würde wenn sie sich angelegen sein liessen die Woll- und insonderheit die Zeugfabriken auf 's Aeüsserste zu poussiren". . . .

't Schijnt hun gelukt te zijn, aan dit verlangen te voldoen. Althans in 1770 werd in de „altstädtische Frankgasse" een eigen kerk der Doopsgezinde gemeente ingewijd, die eerst kortgeleden voor nieuwe aanbouwingen heeft moeten plaats maken, zonder eene opvolgster te krijgen.

Al was 't alleen ter wille van die historische herinneringen, ging ik één namiddag door de oudste deelen van de stad dwalen. Ik was gewapend met een Baedekerkaart en gebruikte de tramlijnen als moderne Kleinduimpjes-kruimels, die gelukkig niet door de vogels werden opgepikt.

Doch de achterbuurten zijn hier veel meer vuil en leelijk dan interessant. Tusschen sporen van ouden en pogingen tot nieuwen kunstzin, moet men te Koningsbergen door veel vervelende, onartistieke ouderwetschheid heen. Er is zoo akelig veel wat uit de achttiende en het begin der negentiende eeuw dagteekent!

De Dom en zijn omgeving verkeeren in een zeer gedelabreerden toestand, wachtend op een restauratie, waartoe gelden verzameld worden en waarvoor o. a. Z. M. onlangs,

*) De „Kneiphof" is een der oudste deelen van de stad, op een door twee Pregelarmen gevormd eiland.

KONINGSBERGEN (BINNENHOF VAN HET SLOT).

bij gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van het Koninkrijk Pruisen, een aanzienlijke bijdrage schonk

„Junkerhöfe" zijn hier wel drie, waarvan één speciaal den naam van „Artushof" voert. Maar het zijn banale sociteitsgebouwen, met zalen, zooals die waarin men ten onzent nutslezingen aanhoort en nanut houdt.

Langs de Pregel verrijzen ontelbare pakhuizen, „Lastadien" genoemd, maar zij maken bij verre na niet zoo'n imposanten indruk als te Dantzig.

Eenmaal aan de Pregel, de natuurlijke, oorspronkelijke slagader van Koningsbergens handel en verkeer, wou ik dien bevaren tot het einde, — op een stoomboot afzakken tot aan zijne monding. Mooi en landelijk was die tocht niet, althans niet in den beginne. In plaats van 't geen men recht heeft zich onder eene rivier voor te stellen, is het vaarwater een smal kanaal tusschen vestingwerken en leelijke werven en door roetigen rook van fabrieken en booten.

Doch dit was slechts een doorgang om te komen in het Frische Haf.

En daar was het werkelijk zeefrisch, zelfs bij vrij hooge temperatuur.

Pilau, Koningsbergens eigenlijke havenplaats, aan den ingang van het „Haf," schijnt mij toe grootsch te zijn in zijne versterkte havenwerken, maar overigens in niets. Daarom bleef ik mijn tijd liefst doorbrengen aan den waterkant. Ik keek naar het teeren van een russische torpedoboot, te Elbing gebouwd en wegens eene proefvaart hier; en bedroefde mij over het feit dat zoo'n mooi ding alleen gemaakt wordt tot menschenvernietiging.

En ten slotte zat ik een uurtje heel genoegelijk op een bank nabij den vuurtoren met den havenwachter te praten en den mooien avond te genieten.

Booten kwamen en gingen door het Haf. Twee groote stoomden er uit, het westen in; „naar Stettin of naar Holland", zei mijn nieuwe kennis. Hij was nooit verder dan de Oostzee geweest; maar daarop had hij zich

blijkbaar goed geweerd. Want het was een prachtexemplaar van een ouden zeeman, — voor een schilder kostelijk, met zijn flink, open gezicht en zijn goede — in elk opzicht goede — oogen!

In een uitbouwsel van den Dom op het Kneiphof-eiland werd Immanuel Kant begraven. Aan den wand is zijn kernspreuk aangebracht: „Der gesternte Himmel über mir und das moralische Gesetz in mir"; en achter den Dom ligt de thans als gymnasium dienende oude universiteit, waar hij, ruim honderd jaar geleden, werkte.

Het nieuwe universiteitsgebouw geldt als een der sieraden van de ruime boomrijke wijk bij den Paradeplatz; en schuins daarvoor staat een standbeeld van Kant, naar het zeer karakteristieke model van zijn jongeren tijdgenoot Rauch.

De „Wijze van Koningsbergen" is nog altijd de trots van Koningsbergen's academisch bewustzijn. Het huis, waar hij woonde, moest onlangs afgebroken worden; maar de daarin bewaarde souvenirs zijn een der voornaamste schatten van het museum in het Koninklijk Slot.

Van het hedendaagsch universiteitsleven merkte ik weinig, om de afdoende reden dat het zomervacantie was.

Een merkwaardige uiting van geestelijk leven schijnt mij de Koningsberger „Freie evangelisch-katholische Gemeinde", — een naamcombineering die ik nog nergens anders aantrof.

Zij werd in 1845 gesticht door Dr. Julius Rupp, destijds garnizoensprediker aan de Slotkerk en bekend als zeer begaafd redenaar. Ofschoon algemeen geacht, moest hij wegens liberalisme zijn ontslag nemen, waarna zich toen dadelijk eene talrijke vrije gemeente rondom hem verzamelde. Hij bleef haar leider tot op zijn ouden dag en bewoog zich onderwijl voortdurend op humanitair en politiek gebied; tot tweemaal toe was hij afgevaardigde in den pruisischen Landdag.

Toen hij te oud werd, hield zijn schoonzoon Schmidt de voordrachten. Ook deze was een niet alledaagsche persoonlijkheid. Hij had in de rechten gestudeerd, maar voelde zich per slot van rekening te vrijzinnig om zich in de duitsche rechtswereld te bewegen en baantjes aan te nemen. Kort en goed bond hij een schootsvel voor en werd metselaar. Hij leerde „von der Pique an" en werkte hard. In zooverre liep het hem mee als er, juist toen hij meester-metselaar werd, flink wat te verdienen viel bij den bouw van een nieuwe wijk. Hij kocht grond en maakte fortuin. Toen lei hij het vak, wat broodwinning betreft, op zij, maar bouwde goede arbeiderswoningen, die hij beheerde naar de wijze van Octavia Hill en wijdde zijn vrijen tijd aan de gemeente.

Na zijn dood kwam zekere Pfarrer Ziegler, weer een goed redenaar, maar van geloof te pantheistisch en van natuur te driftig om met de gemeenteleden te harmoniseeren, zoodat men blij was toen hij elders heen beroepen werd.

De tegenwoordige voorganger Schieler is een gewezen roomsch-katholiek priester, vroeger „professeur de morale" aan de ééne of andere inrichting van onderwijs. Hij is geen groot redenaar, maar een rustig, tactvol man, van wiens invloed men veel goeds verwacht. Misschien zou door hem de gemeente eene nieuwe toekomst kunnen te gemoet gaan, indien .... het in Duitschland niet zoo onfatsoenlijk stond, tot een ander dan een der officieele kerkgenootschappen te behooren.

De schouwburg was in de vacantie gesloten.

De publieke vermakelijkheden waren voor het oogenblik allen berekend op een publiek, dat zich goed amuseerde en veel bier dronk en sterk rookte in den tuin van een zomer-theater.

Ik woonde daar eene uitvoering bij van „Mein Leopold", die zijns vaders „einzige Passion" is, en dientengevolge een deugniet wordt, en vaders eerlijk ambacht versmaadt, totdat ten slotte alles nog terecht komt, opdat de toeschouwers niet te treurig gestemd mochten worden.

En deze waren volstrekt niet treurig maar heel gemoedelijk.

Toen het begon te regenen, werd het verlangen geopperd dat de voorstelling, die tot het tweede bedrijf was gevorderd, binnenshuis zou worden voortgezet. Doch de eigenaar der zaal wenschte dat deze frisch zou blijven voor het later volgende bal; en het transport

der requisiten was zeker ook lastig. Althans, de ondernemer riep:

„Meine Herrschaften, bleiben Sie ruhig sitzen; nach ein Paar Minuten wird es wieder aufhören!"

En toen bleven ze zitten, onder parapluies; en schonken een daverend applaus o. a. bij de satirieke woorden: „Der Staat braucht Beamten, aber die Beamten brauchen keinen Staat," — juist een aardigheid om opgeld te doen in een ambtenaarscentrum als Koningsbergen!

In hare qualiteit van sterke vesting kan de stad zich niet uitbreiden naar de wijze zooals dat tegenwoordig de meeste steden doen.

Maar er ontstaan hier voorsteden onmiddelijk buiten de vestingwerken. Een uitgestrekt terrein, dat vroeger door boerderijen („die Hufen") werd ingenomen, is nu bebouwd met grootere en kleinere villa's; en langs den hoofdweg wemelt het van „Vergnügungslokale" van verschillende soort, met een Dierentuin aan het hoofd.

Eenigszins achteraf liggen een paar ouderwetsche gebouwen, vol herinneringen aan den tijd (1807) toen het Pruissische Hof hierheen gevlucht was en heel bescheiden huis hield, terwijl Napoleon Berlijn in handen had. De naam van Koningin Louise is hier het blijvende parool.

Het Samland is voor de Koningsbergers wat voor de Amsterdammers van oudsher het Gooiland geweest is, en ook als landschap daarbij te vergelijken.

Vooral sinds de moderne verkeersmiddelen de circulatie gemakkelijker hebben gemaakt, wordt daarvan druk geprofiteerd.

Tot kort geleden bestond de eenige officieele reisgelegenheid door deze streek uit „journalières": huifkar-rammelkasten van zeer primitieve soort, zooals ik er nog enkelen gezien heb. Tusschen de dorpen, met hun oude lithauïsche namen, lagen groote, ongecultiveerde jachtvelden; nog in de achttiende eeuw was de gewone titel voor een houtvester: „Wildnissbereiter."

En thans liggen door die „wildernissen" heen spoorlijnen met verschillende vertakkingen; wat voor de Koningsbergers van te meer waarde is, omdat zij er gewoonlijk naar verlangen zoo gauw mogelijk de zee te bereiken.

In aangenaam gezelschap maakte ik een paar interessante tochten door het Samland. Gedeeltelijk sporen, gedeeltelijk loopen, van het éene dorp naar het andere, altijd nabij het strand. Verscheiden plekjes in den trant van Muiderberg; maar ook hoogere, begroeide duinen, zooals bij Bergen in Noord-Holland. Het hoogste punt ligt 110 meter boven de oppervlakte der zee.

Ofschoon wij reeds diep in Juli waren, scheen het hier nog Juni. Er heerschte nog eene echt voorzomerig-achtige stemming in de koele en toch zonnige lucht. In een der mooiste valleien was de grond een en al lichtpaarsch door een bloeiende massa Campanula latifolia.

Als hoofdzaak beschouwt men de mooie uitkijkjes in zee. En die zijn er vele. De noordkust heeft eindelooze inhammen en verandert in dit opzicht jaarlijks. Niet de zee alleen draagt hiervan de schuld: er is veel werking van drijfzand en er zijn onderaardsche bronnen; en af en toe stort er een stukje aarde in, vanwaar men kort geleden nog het prachtig uitzicht had bewonderd.

Gedaan wordt daar weinig aan. Men laat aan de natuur over hoe zij hier wil huishouden en zet hoogstens op gevaarlijke punten een waarschuwenden paal.

KONINGSBERGEN. (SLOTKERK).

KONINGSBERGEN. (AAN DE PREGEL).

Des te ijveriger en regelmatiger wordt de westkant van het Samland geëxploiteerd. Want dit is de barnsteenkust bij uitnemendheid.

Barnsteen, het „Samlandsche goud", is van oudsher een der natuurproducten geweest, terwille waarvan de omwoners van de Middellandsche Zee zich met die van de Oostzee in contact stelden. En nog altijd is het een begeerd artikel over de heele wereld.

Dit kostbare hars, voortbrengsel van pijnbosschen, die in vroegere perioden den toen nog drogen bodem der Oostzee en hare oevers bedekten, ligt, tot minerale hardheid versteend, grootendeels diep begraven. Af en toe, vooral na zware stormen, werpt de zee zelve tusschen wier en schelpen grootere en kleinere stukken op het strand.

Eeuwen lang bepaalde men zich er toe deze stukken op te rapen en te verzamelen. Hoogstens vischte men ze op met sleepnetten. Het monopolie om ze in den handel te brengen behield zich de Duitsche Orde voor; de strandbewoners waren — op straffe des doods! — verplicht alles wat zij vonden aan den door haar aangestelden „barnsteenmeester" te brengen. Op die wijze wist zij met de minste moeite de grootste opbrengst te verkrijgen; en deze maatregel bleef voortduren toen de Duitsche Orde hier sinds lang niet meer regeerde en de Pruisische Staat in haar plaats het beheer in handen had.

Eerst omstreeks 1870 kwam er eene groote verandering, toen een industrieële firma de heele barnsteenaanwinning van den Staat pachtte en er eene geregelde exploitatie van maakte. Aanvankelijk beproefde zij de diepte van de zee door duikers te laten afzoeken, maar besloot weldra tot den meer radikalen stap, een bergwerk op groote schaal aan te leggen en de versteende bosschen als goud- of zilvermijnen te behandelen.

Nabij het dorp Palmnicken, aan den hoofdingang der mijnen, werd een aantal gebouwen gezet, zoo ter huisvesting der arbeiders als ter fabriekmatige schifting, schoonmaking en verwerking van de uit de diepte opgehaalde massa.

De grootste stukken — ik zag er een paar zoo groot als struiseieren, wat zeldzaam is — worden als natuurlijken barnsteen verkocht tot het snijden van kunstartikelen. De massa der kleinere brokjes van goede qualiteit wordt door hitte week gemaakt en tot stukken geperst, die er uitzien als glycerinezeep. Men zei mij dat dit „ambroid" chemisch geheel gelijk is aan echten barnsteen; slechts de constructie is anders — alle luchtblaasjes zijn er uit — waardoor het minder breekbaar en voor het maken van allerlei voorwerpen nog beter geschikt is. Het gruis wordt verwerkt tot barnsteenvernis of colophon en de bijproducten: barnsteenzuur en barnsteenolie.

Twee jaar geleden heeft de Staat de onderneming van de bedoelde firma voor tien millioen Mark afgekocht en drijft nu de zaak op denzelfden voet voor eigen rekening.

Ten slotte bezocht ik ook nog Crantz, Koningsbergen's meest geliefde zeebad. Dit staat tot de groote wereldbadplaatsen als een hit tot een trakehner hengst. Het was in den voorlaatsten winter erg geteisterd door stormen. Het heele strand was gehavend en de zeehoofden waren weggeslagen en werden nu in den loop van den zomer met bevergeduld hersteld.

De noordewind staat er vlak op en de vegetatie is er arm. —

Dit uiterste puntje van het Samland was

VAN LEER SC.
Haverman

Mr. W. F. VAN LEEUWEN,

Burgemeester van Amsterdam.

NAAR EEN TEEKENING

VAN

H. J. HAVERMAN.

tegelijk het uiterste puntje van mijn reis. Ik zag een stoomboot die naar Memel ging, dus tot aan de russische grens, maar besloot niet mee te gaan.

Het was of de lucht mij beklaagde. Dof weer; grauw in grauw. De weinige vogels die present waren zongen adagio in plaats van allegro. En de heele natuur mee. En ik eigenlijk ook; ofschoon er niets bijzonder weemoedigs was in het geval, dan alleen het op zichzelf eigenaardige besef van te staan op een plek waar men zich bewust is, wel nooit terug te zullen komen. Nooit weer . . .

Doch mijn doel had ik bereikt. Van de Oostzee en haar beteekenis had ik een sterken indruk gekregen.

Wat zouden de landstreken, die ik bezocht had, zijn, zonder het Oostzeebekken en zijn eeuwenheugenden invloed?

En onderwijl had ik zelve de heerlijkheid der zee door mij heen laten gaan: een ruimen horizon genoten naar lichaam en geest!

MR. W. F. VAN LEEUWEN, † † † DOOR MR. J. G. SCHÖLVINCK.

„De ziel komt uit de tronie zwieren." Zóó zong de dichter en denkt het volk.

Het gelaat van Mr. Willem Frederik van Leeuwen teekent jeugd en kracht.

Even veertig jaren is hij oud, onze nieuwe burgemeester. Toch is hij niet de jongste uit de breede rij van Amsterdamsche burgervaderen. De eerste burgemeester, benoemd na de invoering der Gemeentewet van 1851, Jonkheer Mr. van Reenen, die hoog in jaren en hooger nog in aanzien wegens zijne voortreffelijke eigenschappen, overleed als vice-president van den Raad van State, aanvaardde het burgemeestersambt op ruim dertigjarigen leeftijd.

Geboren in Indië, ontving Mr. van Leeuwen zijne opvoeding in Amsterdam. Oudste zoon van een chef der firma J. F. van Leeuwen & Co. en van zijn vader reeds in jonge jaren de vertrouwde medewerker, is hij opgegroeid in een atmospheer van koopmanszaken. Zelf het handelsbedrijf uitoefenen heeft hij echter nooit gewild. Trouwens, toen hij leerde werken onder zijn hoog door hem vereerden Vader, was voor dezen de periode van zelf handelen voorbij en mocht hij zich beperken tot het opperbestuur en de contrôle der zaken, die de vertegenwoordigers zijner firma in Indië dreven.

In die richting lag de kracht van Mr. van Leeuwen als wethouder voor de gemeentebedrijven.

Voorstander van naasting is hij nooit geweest. Er zijn bijna geen voorstanders van dit stelsel in kringen van groote kooplieden; zij vinden het onbehoorlijk om, al moge in de concessie-voorwaarden het recht tot naasting zijn bedongen, de winsten, die concessionarissen in hunne zaak ten hunne bate verdienden, te doen vloeien in de algemeene kas.

Maar nadat eens tot naasting was besloten, heeft Mr. van Leeuwen het beheer der bedrijven met graagte aanvaard.

Hij heeft gezorgd voor eene voortreffelijke boekhouding; — even nauwkeurig als zijn vader op de hoogte werd gehouden van de Indische zaken, liet hij geregeld zich overzichten geven van den gang en den stand van alle bedrijven. En tevens heeft hij zich toegelegd om van elk bedrijf technische kennis te verwerven.

De directeuren der Amsterdamsche gemeente-bedrijven zijn eenstemmig in hun lof over den wethouder. Zij roemen de aangename wijze, waarop zij onder en met hem hebben gewerkt; — hij eischte duidelijke en nauwkeurige voordracht van iedere belangrijke zaak; — hij werkte onvermoeid om zich rekenschap te geven van alle kanten van een vraagstuk; was zijn oordeel gevormd, dan volgde een spoedig besluit.

De wethouder wist, wat hij wilde, en gesteund door zijne directeuren wilde hij met kracht.

Aan den Oosterling herinnert in Mr. van Leeuwen soms de overdrijving, waarvan hij zich niet wist vrij te houden, en altoos de warmte, waarmede hij zorgt voor hetgeen hem aan 't harte gaat: zijn gezin, zijn werk, zijn stad.

Amsterdam mag tevreden wezen over de keuze der Hooge Regeering.

Burgemeester van Leeuwen zal zijn een goed bestuurder en met inzetting van zijne geheele persoonlijkheid zal hij streven naar het doel, Amsterdam te doen blijven de eerste koopstad van Nederland.

ONZE OUWE HAVENMEESTER. DOOR JOHAN. † † † † † † † †

Wij Nederlanders, zijn er zoo aan gewoon, dat onze waterstaat, al is hij dan wat duur, alles goed maakt, dat wij, met echt vaderlandsche onverschilligheid, onze kunstige waterwerken, onze grootste sluizen voorbij wandelen, alsof het de eenvoudigste zaak van de wereld was iets dergelijks te bouwen en de naam doet er niet toe) bezocht werden en dat dan de aandacht viel op een stevig gebouwd oud heer van omstreeks vijf voet, met breede schouders, een paar korte maar stevige beenen, de handen in de zakken, een pet op en sigaar in het hoofd, die met al den ernst van een autoriteit langs de sluiskolk wandelde, als stond hij nog op de commandobrug van zijn schip, van tijd tot tijd de sluismeesters iets toeriep, voor den oningewijde onverklaarbaar, de sluisknechts

„IK BEN DE HAVENMEESTER VAN HET KANAAL, ZEG IK JE!"

te onderhouden, en daaraan niet jaren van volhardende studie, van aanhoudende berekening en voortdurend toezicht waren gewijd. Velen onzer staan nog verbaasd over den Eiffeltoren, zelden hoort men onze waterwerken door landgenooten prijzen. Vreemdelingen daarentegen die ons land bereizen laten 't zelden na Ymuiden, Vlissingen enz. te bezoeken, en zich te verbazen over wat hier is gewrocht.

Zoo gebeurde 't ook dikwijls dat de sluiswerken aan het kanaal te...... (nu aanspoorde wat vlugger te draaien, en met een kort maar niet onvriendelijk knikje den schipper terug groette die met de eene hand aan den helmstok van het roer, met de andere even tegen zijn pet tikte, als hij, de kolk invarende, de autoriteit aan den wal bemerkte.

Die man is de havenmeester van het kanaal!

Als ge 't niet gelooft, zult ge 't spoedig gewaarworden; want, kijk, daar maakt een schipper z'n lijntje vast aan een klamp, voor andere doeleinden bestemd en houdt zich doof voor de bemerkingen van den sluismeester.

Onze ouwe Havenmeester.

Dat is „den ouwe" zooals zijn personeel hem noemt, te sterk. De sigaar krijgt een knauw, de handen gaan uit de zakken, en met zeemansstappen gaat hij naar den sluismeester toe. De wêerbarstige is een echte Groninger, geel, sluik haar, een baard van dezelfde kleur onder, niet om de kin, een mager gezicht met een uitwas, waar 't zeemannetje zit. „Hola vrind" zegt de havenmeester, maar de vrind spuwt juist aan de andere zijde overboord. „Praam ahoi!" vervolgt onze held, „Ik ben de havenmeester van het Kanaal, zeg ik je!" Phlegmatiek keert onze schipper 't hoofd om en zegt „hè, mot je mien, hè!" „Ik ben de havenmeester van het kanaal, en wat moet dat lijntie daar?"

„Dat lijntje?" vraagt onze Groninger.

„Ja, precies, dat lijntje! maak dat dadelijk los!" zegt de ouwe, terwijl hij zijn pet wat achterover schuift en nijdig kijkt.

„Zoo" zegt de schipper, maar zijn knecht blijft aan het lijntje rustig door trekken, tot het schip in den kolk schuift.

„Kerel" begint nu de havenmeester, werkelijk boos wordende, „ik ben de havenmeester van 't Kanaal en zonder mijne vergunning gebeurt hier niets, maak dadelijk dat lijntje los, of ik maak je procesverbaal!"

„Nou, meneer, word maar niet boos," zegt onze schipper, die misschien van heel veel zaken eenig begrip heeft, maar zeker niet van zenuwen, en nu ziet dat hij ver genoeg ligt en het lijntje zijn dienst heeft gedaan, „jongen gooi dat lijntje los, hoor je niet, dat meneer de havenmeester 't niet hebben wil."

Het gelaat van den ouwe klaart weer op, de handen gaan weer in de zakken, nadat eerst aan 't eindje van de oude sigaar eene versche is aangestoken, en na nog eens zijn blik te hebben laten gaan over de beweging om en bij de sluizen, wandelt hij kalm naar huis. Moeder de vrouw wacht hem op, zijn glaasje brandewijn met een klein drupje elixster staat klaar, en met z'n krant bij hem, wacht hij rustig tot de preparatieven voor 't middagmaal, het tafeldekken, het gekletklak van borden, messen en vorken is afgeloopen, en een „kom, vader willen we gaan eten" hem tijdelijk de staatszorgen vergeten doet. Wanneer dan 't toeval wil dat moeder de vrouw zoo'n stevig, malsch ribstuk heeft laten pekelen, en dat toeval gebeurt nog al eens, omdat ze weet, dat vader er zooveel van houdt, dan kan onze havenmeester, met zijn servet om zijn hals, in de eene hand z'n vork, in de andere z'n mes, plotseling met eten ophouden, en met een vergenoegd gezicht zijn vrouw aanziende, uitvallen, „we hebben toch al heel wat pekelvleesch zoo met ons beiden naar binnengewerkt, ouwetie," en als zij dan toestemmend knikt, vervolgen „'t was toch 'n goeie tijd, hè, toen we samen nog voeren, weet je nog toen we met de Anna Marie," en z'n blik dwaalt naar 't model van een bark op de pronkkast „naar New-York gingen, en we zooveel avernij maakten. In geen drie dagen warm eten, maar toen de kombuis weer zoo wat voor mekaar was, hè, weet je 't nog?"

Glimlachend ziet z'n vrouw hem aan, en half plagende zegt ze „'k geloof waarachtig dat je weer naar zee zou willen, vader, maar ik ga niet meer mee hoor, 'k ben te oud!"

„Ik ook" antwoordt de havenmeester, „dat 's ook maar gekheid, maar als ik 't niet voor de jongens gedaan had, dan had 'k nooit een baantje aan den wal gezocht, maar alla!" en vermoedelijk door deze herinneringen weer opgewekt, wordt de rib nog eens geënterd ....

Hoe onze havenmeester ook met zijne betrekking ingenomen was, de ronde zeeman zat nog in z'n hart, en heel veel moeite kostte 't niet dien voor een uurtje te voorschijn te laten komen.

Op een prachtigen zomeravond stond ik op het havenhoofd. Met zonsondergang was de wind gaan liggen en de wassende maan wierp een lange, zilveren lichtstreep over de golven, die langzaam deinden als de ademhaling van een gezonden slaap. Alleen daar waar de golfslag den oever bereikte en brak tegen 't bazalt, kabbelden en dartelden de uitgekuifde brekertjes als dartele kinderen, die niet weten, dat 't bedtijd is, maar nog zoo graag wat willen stoeien. Een enkele bruinvisch zwom snuivend de havenkom binnen, maar keerde, spoedig zijn verkeerden koers bemerkend, naar het breede watervlak terug.

Hier en daar reed een vaartuig voor zijn anker, steunend, als kon het zich niet schikken in zijn rust, de lichtende lantaarn halvermast bengelend als een dwaallichtje. Heel in de verte kwam de Harwichboot in 't gezicht. Een oogenblik waren het groene en roode licht beide zichtbaar, zoodat 't scheen als stoomde ze regelrecht op de haven aan, maar met een kleine wending bleef alleen het stuurboordlicht zichtbaar en tegelijk daarmede een lange rij hel verlichte raampjes, de patrijspoorten aanduidend, terwijl het groote vaartuig met de snelheid van een spoortrein voorbij stoomde, kalm, helder en vroolijk, als waren storm en schipbreuk legenden uit lang vervlogen tijd.

„Een hardlooper" hoorde ik plotseling achter me, „een mooi schip, meneer".

't Was de havenmeester, die mij de hand reikte.

„Ja, havenmeester" gaf ik ten antwoord „met zulk prachtig weer, schijnt 't me een echt pleizierreisje toe".

„Dat zal waar zijn" zei hij, „kijk eens, stil water, heldere maan, nu zit de kapitein op 't achterdek, met eene sigaar en een glaasje toddy, zooals ie 't op 't land niet drinkt, en dan maar praten, weet je, dan gaat er een boom op, daar geen eind aan is! Kerel, dat is zoo plezierig!"

„Dat kan ik mij wel voorstellen" gaf ik toe, terwijl we langzaam opwandelden. Nu wilde 't toeval, dat mijne vrouw buiten zat, en zoo maakten we een praatje en toen de ouwe heer in een gemakkelijken rieten stoel had plaats genomen, z'n toddy voor hem stond, al was het dan maar van die toddy, die je aan den wal drinkt, en de wolkjes van zijn sigaar bijna rechtstandig naar boven stegen, wel toen ging er een boom op! Eerst was het maar een nietig stekje.

„U woont hier al eenige jaren, niet waar?" vroeg mijne vrouw.

„Al een heelen tijd, mevrouwtje" was 't antwoord, „ja 't is vreemd, hoe je zoo wat de heele wereld kunt rondzwalken en dan nog eindelijk op zoo'n nietig plaatsje ten anker komt".

„Hebt u zooveel gereisd!" informeerde mijne vrouw, hem een nieuw glas toddy inschenkende, en zij vervolgde, „is 't zoo goed?"

Onze havenmeester gaf mij een knipoogje en antwoordde „nu, zoo'n grogie van een jong mevrouwtje, dat krijg ik niet elken dag. Als m'n ouwetie maar niet jaloersch wordt!" Daar echter zijn compliment niet veel indruk maakte vervolgde hij „of ik veel gereisd heb, mevrouw, dat zal waar zijn. Nu niet altijd precies eerste klasse, maar ik ben toch zoo wat overal geweest. Als jongen van twaalf jaar maakte ik m'n eerste reis naar de Oost en toen ik zes-en-twintig was, had ik m'n eigen schip onder de voeten. Ja, dat 's 'n mooie geschiedenis geweest" ging hij voort, zich even op zijn stoel verschikkende, „daar heb ik plezier van gehad". De pet werd even afgezet en met de hand over het voorhoofd gewreven, waarna, met de behaagzucht aan vele oude menschen eigen, de haren om de slapen groeiende weer over het hoofd gestreken werden, als kon hij daarmede verbergen, dat zelfs een zeeman door z'n haren groeit.

„Ja, daar heb ik plezier van gehad", maar misschien stelt mevrouw er geen belang in!"

Natuurlijk gaf mijne vrouw nadrukkelijk het tegendeel te kennen!

„Nu enfin dan, je moet dan weten" begon onze havenmeester, tot mij het woord richtende, maar zich zoo nu en dan wendende tot mijne vrouw, terwijl het hem blijkbaar genoegen deed, dat ook zij met zooveel belangstelling luisterde, „je moet dan weten, dat ik op mijn zes-en-twintigste jaar mijn stoom- en zeilexamen voor de groote vaart beide achter den rug had. In dien tijd was dat nog eene zeldzaamheid, wat de stoom betreft, want, zooals hier mijnheer wel weet, was de stoomvaart destijds nog van weinig beteekenis. Maar, enfin, ik was aan den wal, ik had niets te doen, en toen pikte me zoo'n reeder op en zei: Willemse, jongen, je moet stoom doen, hoor! En zoo deed ik examen voor de stoomvaart en kwam er door. Nu wilde 't toeval dat de Khedive van Egypte een stoomjacht hier te lande liet bouwen; dat was natuurlijk om met z'n heele hof op den Nijl te kunnen varen, zoodat de schuit maar 'n goede drievoet diep ging, en dan hooge raderkasten, schroefbooten waren er

toen nog niet, dus een bak, zoo onzeewaardig mogelijk. Nu moest dat jacht over zee, en niemand had er veel trek in, en toen vroegen ze mij of ik 't aandurfde. Ik was jong en dacht nog aan geen trouwen, wel kende ik m'n ouwetje, maar bepaalde verkeering was 't nog niet eens, en ik nam 't aan. Verschillende oude gezagvoerders, die ik zoo op de werf of aan de kade sprak rieden 't mij af, maar ik verdiende er een goede duit aan en ik waagde het. In het kanaal begon het lieve leventje al. Een mankement aan de machine! Ik liep naar Plymouth en met veel vijven en zessen kwam 't toch weer voor mekaar. We gingen toen naar 't Zuiden en alles ging goed. Ik had een leventje, als of ik zelf een Khedive of zoo wat was, dat kunt ge begrijpen. Het was een prachtige kajuit, met kussens, niet om op te gaan zitten, maar om zoo maar languit op te gaan liggen, aanleggen noemen ze dat, zooals ik later hoorde. Nu, je begrijpt wel, ik, legde dan ook maar aan, als ik de zon had geschoten, ging ik op zoo'n divan liggen, en zoo liet ik mij bedienen, dat ik zelf haast dacht, dat ik een Turk was. Alleen ontbraken mij die knappe vrouwen, hoe heeten ze ook weer, je weet wel, die die gele kerels in hun mohamedaansche Paradijs hebben...."

Ik gaf onzen havenmeester een klein trapje op den voet, hij keek mij een oogenblik verbaasd aan, kneep toen zijn rechteroog dicht, lonkte mij met het linker even toe, met een zijwaartsch knikje van 't hoofd naar mijne vrouw en vervolgde.... „nu 't was een best leventje, totdat wij in de bocht van Frankrijk waren. Daar kwam er me zoo een uit het Zuidwesten opzetten, donker slecht weer, een storm, waar een fregat de koorts van zou krijgen. In geen vier dagen of nachten ben ik toen uit de kleeren geweest. De planken sloegen van de raderkasten, en hoe harder ik stoomen liet, hoe meer water over de brug. Hoe heet hij ook weer?" viel hij zich zelf in de rede, zich tot mij wendende, „och dat weet je wel, die nieuwerwetsche professor, die iedereen op bloote voeten laat loopen."

„Kneipp" kwam ik hem te hulp.

„Juist precies," hervatte hij met een be-

. . . DAAR STOND DE OUDE MAN VOOR Z'N STOEL, WAT VOOROVERGEBUKT, ALS VOELDE HIJ DEN STORMWIND HEM LANGS DE OOREN GIEREN.

vestigend knikje, „nu, 't was een Kneippkuur in optima folio en ik heb er nog dikwijls rhumathiek van in mijn rug; dat kunt u zelf wel begrijpen, al heb je een oliejas aan en een zuidwester op, 't helpt niets niemendal, ik was, met permissie van mevrouw, elk oogenblik nat tot op m'n hemd, maar we hielden vol. Zoo hadden we al een dag of drie getobd, toen op een avond, bom, daar stootte de bak. Ik als de bliksem.... o, neem me niet kwalijk, mevrouw, dat ontviel me daar zoo, aan het roer," — en weg was het heele havenmeesterschap, waarop hij anders zoo trotsch was, vergeten het kanaal en zijn zestig jaren, daar stond de oude man voor z'n stoel, wat voorovergebukt, als voelde hij den stormwind hem langs de ooren gieren, de wenkbrauwen gefronst, als trachtte hij door de dikke duisternis heen te zien, de vuisten geklemd, als omgrepen zij weer de spaken van het stuurrad, weer geheel de zes en twintigjarige kapitein. „Full speed achteruit, kommandeer ik, het ding ging gelukkig achteruit. Stop! volle kracht vooruit! en we vlogen weer op het rif aan. M'n volk keek wel gek, maar ik dacht, we moeten er over, als we toch naar den kelder gaan, dan moet 't maar dadelijk. Nu was voor op de plecht

een luikje weggeslagen, en net toen wij weer op het rif schoven komt er van achteren zoo'n kanjer van een golf opzetten, als een huis hoog, en tilde ons op. Dat luikje in het vooronder liep toen vol, en zoo gleden wij over het rif heen, als een jongen op een prikslee. Daar lagen we in stil water als in Abrahams schoot, we keken er zelf van op. Droge kleeren en een warmen grog, en" een glimlach kwam er op z'n gelaat, „een zeeman is zoo'n wonderlijk wezen. Al de narigheid was al weer vergeten."

De oude man rustte eens om adem te halen, hij had zich opgewonden, en toen hij zich nu neer zette, schaamde hij er zich wel een beetje voor. Z'n toddyglas in de hand omdraaiende, keek hij ter sluiks naar mijne vrouw, maar toen hij merkte, dat zij er niet aan dacht te lachen, maar hem integendeel met belangstelling aanzag en vroeg, „en hoe is 't toen verder gegaan, Havenmeester?" was hij geheel gerust gesteld. Hij dronk eens, zette zijn glas weer neer en vervolgde.

„Den volgenden dag was het 't mooiste weer van de wereld. We lagen in een soort van inham of baai, vlak bij de kust, en toen het helder dag was geworden, kwam er een boot op ons af, met allerlei vreemd volk. Ik kon er heelemaal niets van verstaan. Gelukkig was er een monnik bij en die sprak zoo'n beetje Engelsch. Hij vertelde mij, zoo goed en zoo kwaad als 't ging, dat zij niet begrepen, hoe ik daar gekomen was. Nu, zei ik, dat begrijp ik net evenmin! Enfin, ik lag vlak op de Spaansche kust. Ze hielpen wij een dag of wat om den boel wat op te kalefaten en toen bezorgden ze mij een soort van een loods, die mij weer in volle zee bracht. Op zijn tijd passeerden we Gibraltar en niet lang daarna lag ik in Alexandrië en had niet veel meer te doen dan rond te loopen en de stad te bezien, terwijl onze consul zorgde voor de overdracht en al die formaliteiten. 't Is een goed land, dat Egypte, en daar ik toch voor rekening van 't Egyptisch gouvernement logeerde, dat een pond daags voor me betaalde, dacht ik, wel ik zal 't er maar eens van nemen. Ik heb er zoowat van alles gezien, tot de gevangenis toe."

Verbaasd keek ik op, maar toen ik zag, dat de oogjes van den ouwe bedenkelijk klein werden, en hij ondeugend glimlachte, begreep ik, dat er niet veel ernstigs zou komen, maar vreesde eerder, dat 't weer zoo'n beetje op het kantje af zou zijn. 't Liep gelukkig nog al los.

„Ik stond zoo eens op de markt te kijken, dicht bij een moskee," vervolgde hij, „dat is zooveel als een mahomedaansche kerk, en toen stond er zoo'n inlandsche meid naast me met een sluier om, die dragen ze allemaal. Nu, zooals ik zei, kende ik m'n ouwetje wel, maar 't was nog geen verkeering, en als je zoolang op zee geweest bent, dan mag je wel eens een aardigheidje.... Wel, kindje, zeg ik zoo, laat me je bekje eens zien! en meteen tilde ik haar sluier even op, anders niets. Maar daar was Leiden in last. Eerst begint die meid tegen me te schreeuwen, van dat arabisch, waar je toch geen jota van begrijpt, en toen komen er een stuk of wat van die magere bruine kerels bij, en die schreeuwen nog harder, en zwaaien met hun armen, alsof ze me te lijf willen. Nu, zoo'n vrouw, als is het ook zoo'n zwarte, doe je geen kwaad, maar die kerels maakten me driftig. Kom maar op, zeg ik, en meteen wil ik den brutaalste zoo'n echte op z'n bruine tronie geven, daar komt een patrouille, en of ik al schreeuw of niet, ik moest mee. Ze stopten me in een vies hok, en ik heb er een uur of wat zitten brommen. Door den consul, die 't geval aan den Khedive vertelde, kwam ik weer vrij. Maar van die gesluierde juffrouwen moest ik niets meer hebben! En nu, mevrouw, ga ik opstappen, ik zie, dat u slaap krijgt, de ouwe Willemse is een plakker, als hij over dien tijd begint," en na een stevigen handdruk, stapte de krasse havenmeester naar huis.

Een dag of wat later was er 's avonds op de sluizen wat meer drukte dan gewoonlijk. „Den ouwe" die anders, wanneer alles zijn geregelde gangetje liep, kalm over de sluisdeuren wandelde en rustig zijn sigaar rookende, met eene zekere hoogmoedige welwillendheid dezen en genen eens aansprak, was zelf druk in de weer. Niettegenstaande alles blonk en zoo proper was, dat zelfs een marineboot er een kolenkoljer tegen leek, moest nog hier wat gepoetst en daar wat

geschrobd worden, en de havenmeester liep zich warm, hoewel de zon reeds onder was en veegde zich dan met een rood zijden foulard het voorhoofd af, de pet naar achter geschoven, en tusschen de slippen van zijn zakdoek nog overal heenglurende, als vreesde hij werkelijk, dat men van dat oogenblik nog partij trekken zou, om hier of daar een stofdeeltje te laten rusten. Nieuwsgierig wat al die drukte te beteekenen had, stapte ik op hem toe, en reeds van verre riep hij mij tegen, als deed het hem goed, zich eens te uiten, „morgen komt de overste". Ik begreep er niets van. Als oud koopvaardijkapitein dweepte onze havenmeester nu juist niet bijster met marine-officieren, en dat men nu zeesluizen zou laten inspecteeren door een overste van de kavallerie of een ander wapen hier te lande, dat scheen mij toch al te vreemd. „De overste"? vroeg ik dan ook verbaasd. „Ja," zei hij glimlachende, terwijl hij zijn foulard in den achterzak van zijn jas stopte, en mij de vrije hand toestekend, „ja, zoo noemen we den hoofdingenieur." „O", was mijn antwoord, „nu begrijp ik u, kent u hem?" „Of ik hem ken!" zei de ouwe, „twaalf jaar geleden heb ik hier ook onder hem gediend, 't is een beste vriend van me, 'n goeie kerel, maar hij houdt er van dat de boel er netjes uitziet en...." „Nu, netjes is het," viel ik hem in de reden". „Niet waar?" ging hij voort, vergenoegd glimlachende, „och kijk eens, als de jongens weten, dat je den boel graag schoon hebt, dan doen ze 't van zelf. Ik heb indertijd Newcastlekolen gevaren, en ik verzeker je op mijn woord, toen ik in Rotterdam aan den wal lag, kwam mijn reeder, de ouwe Jacobs, hij is nu al lang dood, met zijn dochter aan boord, een fijne juffer hoor, en," eens even keek hij rond, of soms ook een van zijn ondergeschikten in de buurt was, waarna hij zich met een lachje van genoegen bij de herinnering tot mij overboog, „en een mooie meid ze had een crinoline aan van wat ben je me, en toch geen stofje kwam er op, het dek meneer, was zoo schoon als.... als.... „Als de sluis nu is, havenmeester," kwam ik hem te hulp. „Juist," zei hij, „maar ik moet eens gaan zien, hoe 't ginder staat," en na een handdruk alsof we voor maanden afscheid namen, stapte hij naar de tweede sluiskolk, de crinoline en de kolenkoljer vermoedelijk dadelijk weer vergetend, en alleen denkend aan zijn plicht en den overste.

Den volgenden morgen stond de havenmeester op de sluis, met een hoogen hoed, zonder sigaar, een zwart pak aan en met handschoenen. Had ik hem niet toevallig een veertien dagen vroeger in dezelfde kleedij aangetroffen, toen er een oude sluisknecht van hem gestorven was, en hij den man de laatste eer ging bewijzen, ik zou hem niet zoo dadelijk hebben herkend. Zelfs zijn goed rond zeemansgelaat was minder open, als trachtte hij, nu hij z'n „cathecheseermeesters-uniform" aan had, ook een cathecheseer-

„WEL, KINDJE — ZEG IK ZOO — LAAT ME JE BEKJE EENS ZIEN"....

meestersgezicht op te zetten, wat hem deerlijk mislukte. Of nu dat ernstiger gezicht was toe te schijven aan de komst van „zijn besten vriend," dan wel hieraan, dat zijn gekleed pak uit minder corpulente tijden dagteekende, en hij zich bezorgd maakte over de naden van zijn jas, wil ik niet beslissen: mogelijk ook wel werd hij alleen gehypnotiseerd door zijn deftige kleeding, die, vooral voor zijn stevig, zwaar gebouwd zeemanslijf, al hoogst onaangenaam was, „Zie je," zei hij me, bij gelegenheid van de begrafenis van dien sluisknecht, terwijl hij met de schouders schudde, „kijk ik voel me onder dat zwarte tuig zoo lekker, als een vloo op een pas geteerde presenning." En toen schraagde hem nog de overtuiging, dat hij de eerste uit den stoet was! Ik kon dus wel nagaan hoe hij zich nu op de sluizen gevoelde, en viel hem maar niet lastig. Spoedig kwam er een rijtuig aan en onze havenmeester, die, hoewel hij altoos beweerde, „dat je, als je gevaren hebt, overal bruikbaar voor bent," bleek een slecht palfrenier te wezen. Hij deed al z'n best om 't portier open te maken, maar kon met den kruk niet te recht, tot het raampje werd neergelaten, en de hoofdingenieur hem te hulp kwam. Daarop zag ik hem nog eens den hoed afnemen, eene buiging maken, diep genoeg met het oog op de ruimte in zijn jas, een handje geven, en daarop stapte hij, wel zorg dragende dat „z'n beste vriend" steeds aan z'n rechterhand liep, de sluiswerken op.

In den loop van dien dag zag ik hem niet weer, maar toen het reeds lang avond was, en ik nog eens even een luchtje ging scheppen, toen trof ik hem bij zijn geliefd kanaal, zijn zeemanspet op, zijn kort jasje aan, z'n sigaar in 't hoofd en z'n handen in de zakken, en vooral zijn oogen weer vroolijk de wereld inkijkende en de tevreden lach om den mond. Hij had het bizonder druk tegen de weduwe van den sluisknecht, en haar oudsten zoon, een flinken borst van even in de twintig. Toen ik naderde zette hij zijn dienstgezicht op, dit vond hij noodig wanneer particulieren hem aantroffen in tegenwoordigheid van ondergeschikten, en nog juist hoorde ik hem zeggen, terwijl hij den jongen man zoo streng aankeek, als met zijn goedig gezicht en trouwe oogen maar mogelijk was, „en oppassen hoor, anders ligt er een tweeduims eindje voor je klaar!" en tegelijk maakte zijn rechter hand eene beweging, die nu minder bekend is, maar die velen zich nog wel herinneren zullen uit den tijd toen „de kat" bij de marine nog niet was afgeschaft. „Duizendmaal bedankt, meneer de havenmeester," zei de weduwe, terwijl zij hem aarzelend maar met een dankbaren blik de hand toestak, en „ik blijf u dankbaar, meneer," zei de zoon, zijn pet verlegen in de handen ronddraaiend. „Nu, 't is goed, hoor!" antwoordde de ouwe, terwijl hij zijn best deed een barschen toon in zijne stem te leggen, wat, door een verdachte trilling, die heel veel op aandoening geleek, hem maar half gelukte, „'t is goed, ruk nu maar uit, zie je niet dat meneer me moet spreken" en met een boersche buiging verwijderden zich beiden. „Dat 's wat nieuws, havenmeester!" zei ik lachend moeder en zoon nakijkende, „ge presenteert daar dien jongen een tractatie op z'n posteriores, en ze zeggen nog dankje toe!"

„Wel," gaf de oude man ten antwoord, een dikken rookwolk nastarende, die hij, in de prachtige zomeravondstilte naar boven blies, „je nieuwerwetsche woorden begrijp ik niet, maar ik weet toch wel wat je bedoelt. Als zoo'n aap van 'n jongen, pas van moeders pappot af je daar op je schoon geschrobte dek 'n puts vuil water laat vallen, en je geeft er 'm zoo een, zoo eventies langs den broek, dat leert 'm zindelijkheid voor z'n heele leven, maar tegen den jongen Gerrits" en hij knikte even in de richting, waarin moeder en zoon waren vertrokken, „zei ik 't zoo maar uit aardigheid, hij is sluisknecht geworden in de plaats van z'n vader!"

„Daar heb je goed aan gedaan," zei ik uit den grond van mijn hart, want ik wist hoe de moeder als weduwe met tien kinderen en een heel klein pensioentje was achtergebleven, en als men als sluisknecht tien kinderen van zijn inkomentje heeft onderhouden, nu dan behoeft men bij den dood naar geen brandkast te zoeken.

„Och, wat goed," antwoordde de havenmeester, die goedheid te dikwijls met zwakheid verwarde, en er daarom volstrekt niet

op gesteld was, voor goed door te gaan, „ik had er plezier in; een arm wijf, een hok met kinders, en als je den man mee begraaft, dan dien je voor z'n familie toch wat te doen! Maar het heeft moeite gekost, hoor!"

„Zoo," zei ik, „wilde de overste niet?"

„Och," en er kwam een verdrietige trek op des Havenmeesters gelaat, „och, hij had iemand, een vrijer van z'n keukenmeid zeker, een winkelbediende, 'n stroopprins, zoo'n malenger, die bang is voor 'n handspaak, en die had hij 't al zoo half en half beloofd!"

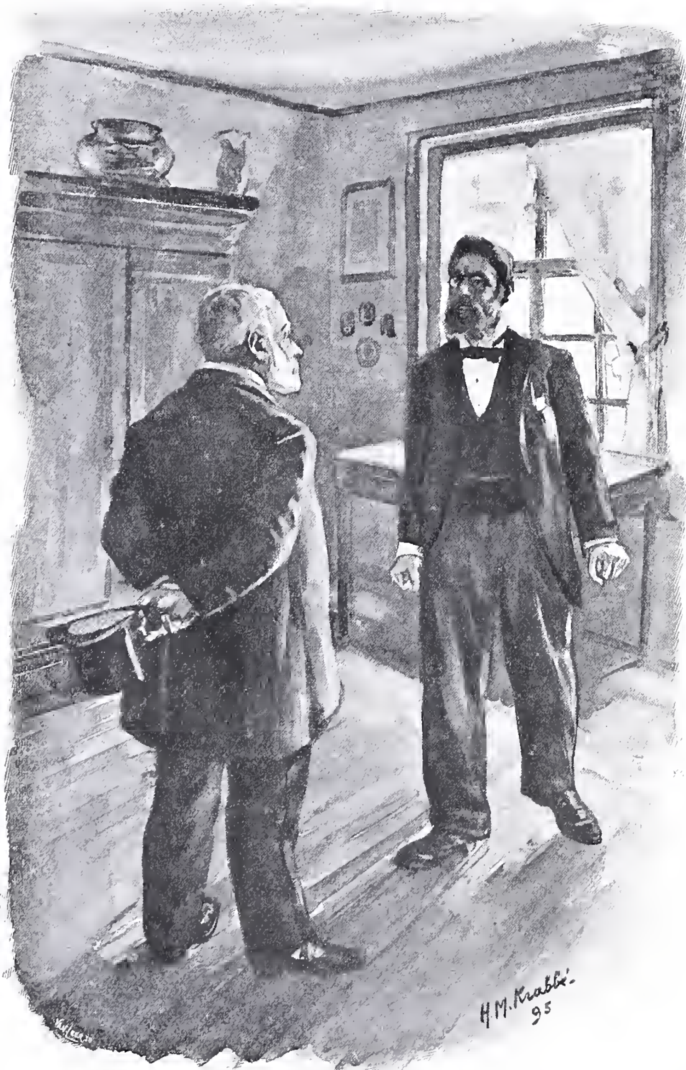
„En hoe hebt ge 't dan aangelegd, dat hij Gerrits benoemde?" vroeg ik belangstellend.

We waren zachtjes opgewandeld, tot vóór zijn huis. Hij had daar een tuintje, of liever, want van aanleg was niet veel sprake, een grasperk, maar dat hij zooveel mogelijk vol geplant had met seringeboomen, gouden regen en dergelijken. Hij had naar een tros seringen gegrepen, die wat hoog voor hem hing, maar die hij eindelijk toch had bemachtigd, en mij, nog hijgende van zijn ongewone oefening, met zekere galanterie overreikte, „voor je vrouwtje!" zei hij, terwijl wij op een zelf getimmerd bankje onder den boom plaats namen.

Ik herhaalde toen mijn vraag, die hij den eersten keer schijnbaar niet had gehoord. Een oogenblik keek hij voor zich, als dacht hij er over na een ander voorwendsel te zoeken, die vraag te ontwijken, toen deed hij 'n flinken trek aan zijn sigaar, en terwijl een glimlach zijn gelaat verhelderde, legde hij even z'n rechterhand op m'n knie en zei „nu ik zal 't je maar vertellen. Zooals je weet was de overste voor een jaar of twaalf hier m'n ingenieur. Gerrits was al op de sluis, had al een stuk of acht kinders, en al had hij een prompt wijf, zoodat je van buiten niet zeggen zou, dat 't van binnen zoo armoe troef was, je kunt zelf wel denken, dat 't rantsoen niet groot is, als je van vijfhonderd gulden acht ferme jongens en een flink wijf onderhouden moet. Ik heb nooit een beter sluisknecht gehad, en ik wou hem graag wat toestoppen. Ik had last gekregen het kanaal wat af te tappen, omdat de ingenieur de glooiing van den kanaaldijk eens na wou zien, en op een goeden dag, toen wij samen op mijn kanaal weiden, natuurlijk had ik een man van de sluis op de riemen gezet en wij zaten achterin, toen begon ik zoo met hem over Gerrits. De ingenieur was een beste vent, zooals hij nu nog is, maar hij was nog ongetrouwd, en allà, hij was heel knap, maar nou ja hij kon nog wel wat doorslaan, net als een derde stuurman van de zeevaartschool tegen een ouden bootsman. Nu vertelde ik hem zoo, dat Gerrits 't zoo smalletjes had, toen vroeg hij op eens, „hoeveel verdient die man?" „Wel," antwoordde ik, „alles en alles vijfhonderd gulden!" „Getrouwd?" vraagt hij. „Nou," zeg ik, half lachende, „acht en ferme schransers." „Daar heb je 't al!" zegt hij en hij keek me aan, zoo leelijk als ie maar kijken kon, „dat 's immoreel!" „Wat?" zeg ik. „Immoreel," zegt hij, „onzedelijk!" Ik dacht waarachtig, dat ie gek werd. „Hoor'ns," zei ik, want ik maakte me een beetje warm, „zoo ver ken je me wel, meneer, dat ik niet voor den vent zou spreken, als er op hem of z'n wijf wat te zeggen viel!" Toen keek ie, of ie dacht, wat ben je toch stom, en zei, „dat bedoel ik niet havenmeester, maar dat die man acht kinderen heeft, dat is...." Toen kon ik me niet langer inhouden: „als je soms zeggen wilt meneer, dat 't onzedelijk is om acht kinderen te hebben, dan zeg ik dat je er geen drommel van weet, ik en m'n vrouw hebben twintig jaar op zee gevaren en we hebben tien kinderen gehad en met God en met eere hebben we ze allen groot gebracht op twee na, die jong gestorven zijn en...." nu in mijn drift was ik wat haastig opgestaan, zoodat de boot haast capzijsde, en toen viel ik tegen hem aan, en.... enfin ik ging maar weer zitten, en zei „wil meneer nog meer van de glooiing zien?" „Dankie," zei ie, en toen voeren we naar huis.

De havenmeester rustte even, trok z'n sigaar weer aan, die onder het praten haast uitgegaan was, en vervolgde toen. „Nu had ik gehoord, dat hij een paar jaar later getrouwd was, en nu al een stuk of zeven kinderen had. Van morgen kwam ik met den jongen Gerrits aan boord, maar 't hielp me geen zier. Hij had de betrekking zoo goed als beloofd, het speet hem wel, dat hij 't niet eerder had geweten, hij deed mij anders zoo graag 'n plezier, enfijn, al die viezevazen

meer, waar ze je mee afschepen, als ze je zin niet willen doen. Het woei vlak uit den verkeerden hoek, en ik was al bang, dat dat mensch met 'r kinderen van den winter honger zou moeten lijden. Van middag wou de overste de leege sluiswachterswoning zien. Dat is natuurlijk die, waarin Gerrits gewoond heeft. Nu, hoe 't wijf 't altijd klaar kreeg, dat weet ik niet, maar 't zag er zoo netjes, zoo zindelijk uit als je maar op 't beste schip zou durven denken. Toen de overste zoo naar de ramen keek, denk ik, nou moet ik hem nog eens enteren. Ik stond zoo voor den schoorsteen, als of ik plan had, hem te gaan vegen, en toen vraag ik zoo langs m'n neus weg: „u bent immers ook getrouwd overste?" „Ja," zegt ie, en hij probeert met z'n vinger of de stopverf in de ruiten goed vast zit. „Ook kinderen?" vraag ik onnoozel. „Ja," zegt ie, „acht," en met een gaat ie met die stopverf voort. Nou kijk ik vlak in den schoorsteen en ik zeg tegen mezelf, maar toch zoo, dat ie 't hooren kon, „dat is toch donders onzedelijk!" Krak, daar vliegt er 'n ruitje uit, en toen ik op kijk, staat ie voor me, bleek van drift, en zegt, zoo trotsch als een kalkoensche haan „wat bedoelt u, havenmeester!" „Kijk eens, meneer," zeg ik, „we kennen mekaar nou al zoo lang, en van draaierij hou ik niet, je hebt me 'n jaar of twaalf geleden gezegd, dat ik onzedelijk was, omdat ik acht kinderen heb grootgebracht, en dat Gerrits onzedelijk was, omdat ie er toen ook al acht had, en nu ben je zelf geen haar beter. Zie je, nu kunt u begrijpen, hoe die man en z'n vrouw altijd getobd en gesloofd hebben, om buiten schulden te blijven, en als je nu bedenkt hoe die menschen nooit een penny schuld hebben gehad, en als je weet, dat ze nou naar de armen moeten, terwijl het je maar één woord hoeft te kosten om haar en d'r jongens dezelfden te laten blijven, die ze altijd geweest zijn, kijk, meneer, je hebt nu de ondervinding, die je twaalf jaar geleden niet hadt, wat zorgen, wat jongens zijn en...." nu hij viel me in de reden, en daar was ik blij om ook, want preeken houden kan ik niet. Ik zit dan dadelijk aan lager wal. „Wel, havenmeester," zei hij, en hij keek naar den zolder, „we zullen het hier wat moeten opverven, 't is keurig goed schoon, maar een kwassie mag 't wel hebben!" en toen gingen we verder.

.... STAAT IE VOOR ME EN ZEGT, ZOO TROTSCH ALS EEN KALKOENSCHE HAAN: WAT BEDOELT U, HAVENMEESTER?

„En?" vroeg ik, toen de havenmeester zweeg.

„Wel" hervatte hij, en er kwam zulk een blijde glimlach op z'n gelaat, en het getuigde van zooveel voldoening als had hij een grootsche daad verricht, (nu eigenlijk had hij dat ook), „wel, er werd niet meer over gesproken, maar toen hij van avond in zijn rijtuig stapte, toen gaf de overste mij de hand, en toen zei hij: zeg aan Gerrit, dat hij sluisknecht wordt in plaats van z'n vader, en dat hij met z'n moeder in de oude woning kan blijven." —

Is 't te verwonderen, dat ik den ouden man dien avond nog hooger leerde schatten, ook al verviel hij bij het afscheid weer geheel in z'n ouden toon, toen hij mij nog tusschen de seringen door nariep: Vertel er maar niets van aan je vrouw hoor, als ze weet, dat ze me voor onzedelijk hebben uitgemaakt, krijg ik nooit meer 'n glas toddy van haar!"

„Kom 't morgen maar halen," was m'n antwoord, „wel te rusten!"

En wanneer nu deze of gene welwillende lezer ooit m'n ouwen havenmeester zal ontmoeten en hij schiep zich naar 't voorgaande een beeld van den braven zeeman dan zal hij zich teleurgesteld gevoelen, want de ouwe is „den ouwe" niet meer. Hoe dat gekomen is?

Een eigenaardigheid van den havenmeester was, dat hij alleen als 't onvermijdelijk was een ander kantoor dan 't zijne binnentrad, want, zooals hij dat zelf verklaarde „als je zoolang als ik een klein godje op je eigen schip bent geweest en al zoo lang over je eigen kanaal hebt gekommandeerd, wel, dan weet je niet hoe gek 't is, als je op eene plaats komt, waar je niets te zeggen hebt, je gevoelt je dan als 'n jongmaatje dat achteruit geroepen wordt!"

Ik was dan ook eenigzins verbaasd, toen op een morgen de ouwe bij mij binnenkwam, blijkbaar zeer ontstemd, en op mijn „goeden morgen" mij slechts zwijgend de hand drukte en plaats nam op den hem aangeboden stoel. Hij was geheel van streek. Zijn vriendelijk gelaat stond droevig, en zijn lippen trilden alsof de woorden er wel door zouden willen vliegen, maar zoo verward en zoo door elkander, dat hij het maar beter vond ze binnen te houden.

Ik wachtte bedaard af, wat hij mij te zeggen had, en begreep dat 't iets heel bizonders moest zijn, want zóó verhit, ik zou haast zeggen zoo zenuwachtig, als dat niet te dwaas klonk voor 'n ouden koopvaardijkapitein, had ik hem nog nooit ontmoet.

„Zeg eens" zei hij eensklaps, terwijl hij mij strak aankeek „geloof jij, dat ik aanleg voor tering heb?"

Op veel was ik voorbereid, maar op zoo'n vraag niet, en had de oude man zijn vraag niet op zoo dringend angstigen toon gedaan, ik zou werkelijk er om gelachen hebben. Het was echter duidelijk, dat hij in vollen ernst sprak, en terwijl ik even den blik sloeg op zijn breede vierkante schouders en zijn borst, die onwillekeurig aan de machinekamer van een oorlogsschip deed denken antwoordde ik „neen, havenmeester, dat geloof ik niet."

„Zoo" zei hij, en het scheen, dat mijn antwoord hem verlichtte. Hij haalde z'n zakdoek voor den dag en veegde zich 't voorhoofd af. Eensklaps echter, als schoot er eene plotselinge gedachte hem door 't hoofd, staakte hij die beweging, en den zakdoek nog in de hoogte, keek hij mij strak aan, terwijl hij vroeg: „En geloof je dan dat m'n vrouw er kans voor heeft?"

„Evenmin" was mijn antwoord.

„Zoo" zei hij, en een zucht van verlichting ontsnapte hem, evenals stoom wordt uitgelaten, wanneer de drukking in den ketel te sterk wordt. Hij bleef zich nog een oogenblik over het voorhoofd vegen, legde daarna de handen op de knieën met den zakdoek er tusschen, en vervolgde: „Dokter Bartels is zoo even bij me geweest, en het zou met onzen Willem gauw gedaan zijn. Hij heeft vliegende tering zegt ie, maar dat *kon* immers niet." En tegelijk keek hij me aan, alsof hij zelf wel wist, dat hij zich wat wijs wilde maken, en nu van mij verwachten dat ik hem daarin steunen zou. Wel wist ik dat Willem, des havenmeesters jongste zoon verre van sterk was, en reeds lang had gesukkeld, maar zoo ernstig had ik het mij niet voorgesteld; ik was er echter van overtuigd, dat als Dokter Bartels zoo iets zei, men er zeker van kon zijn, dat 't zoo was en 't spoedig afloopen zou. Hoe gaarne had ik den ouden man hoop gegeven, waaraan hij zooveel behoefte had!

Ik antwoordde, dat 't misschien niet zoo erg zou wezen, dat Dokter Bartels het wellicht te zwaar in zag, dat het zich nog wel ten beste zou keeren, maar dat ik evenmin medicus was als de havenmeester zelf, en van dergelijke gevallen geen verstand had.

„Och wat verstand van", bromde de ouwe, blijkbaar zeer teleurgesteld, dat ik hem niet meer troost had gegeven, „denk je dan, dat hij er verstand van heeft; ze weten er immers zelf niets van. Kijk'ns, ik heb jarenlang met m'n papieren dokter heel wat zieken in 't leven gehouden, zie je, als je vaart, dan heb je al die nieuwerwetsche lui niet bij de hand, en voor mezelf wil ik geen andere als m'n ouwen dokter hebben, maar voor m'n vrouw heb ik Bartels genomen, omdat m'n medikementen haar te straf waren, en nu m'n jongen ziek werd, nam ik hem ook, omdat je verantwoord wilt zijn, en nou wat heb ik nou, nu heeft ie tering. Het kan immers niet, dat begrijp je toch ook wel!" En weer keek hij mij aan, als wilde hij er aan toevoegen: „och, zeg toch in vredesnaam dat je dat ook begrijpt!"

„Hartelijk hoop ik, dat u gelijk hebt", gaf ik ten antwoord, terwijl hij opstond en vertrok. Langzaam wandelde hij terug naar de sluizen, maar de belangstelling, de lust, de ijver was weg, geen groet werd beantwoord, geen vermaning gehoord, de ouwe dacht aan z'n jongen, die op het dek van z'n laatste schip het loopen had geleerd, en dien hij hier zou moeten begraven.

Er braken treurige dagen voor m'n havenmeester aan. Iedereen wist dat 't met Willem zou afloopen. Alleen de ouwe wist 't niet, of liever hij schroefde zich op, dat hij 't beter wist dan de dokter, en tegen ieder, die maar luisteren wilde, legde hij uit, hoe 't immers onmogelijk was, dat zoo'n flinke jongen, die nooit ziek was geweest, die altijd een flinke kerel was geweest, die als kind de ondeugd in persoon was, en die dikwijls, — en dan kwam er zoo'n roerend treurige glimlach op z'n gelaat, die pijn deed en je er toe noopte hem de hand te drukken — die dikwijls meer had verdiend met een eindje op zijn broek te hebben, dan een maal eten, — dat zoo'n jongen nou waarachtig sterven zou. „Och wat! die dokter deed dat maar om er des te meer eer mee in te leggen, als Wim weer beter was! Nu, hij wilde hem eer geven, zooveel als hij verlangde, maar waarom behoefde hij moeder de vrouw zoo beroerd te maken!"

Aan deelneming ontbrak 't hem in die dagen niet. Menigeen, die anders wel eens om 's mans eigenaardigheden lachte, drukte hem nu de hand, en velen, die zich wel eens geërgerd hadden over zijne al te ruwe rondborstigheid, gevoelden zich thans tot hem aangetrokken, en dachten er niet meer aan zich te ergeren. En tegen hen allen sprak hij er over hoe gezellig het weer bij hem zijn zou, als de jongen weer beter en moeder de vrouw weer opgewekt zou wezen. Maar als hij eens een oogenblik alleen was, dan overviel hem vaak de overtuiging, dat de dokter gelijk had, en dan liep hij langs den sluiskolk op en neer, de lippen vast opeen gedrukt. de handen tot vuisten gebald, als stond hij op den kommandobrug in een storm, met een stuk geslagen machine. Hij wilde niet, hij kon niet gelooven, dat hij zijn jongen verliezen zou, en toch hij kon er zich niet meer tegen verzetten

Zóó trof ik hem eens aan, toen eenige oogenblikken te voren de geneesheer mij gezegd had, dat zeer spoedig de strijd volstreden zou zijn. Hij scheen ons gezien te hebben, en kwam naar me toe, weer met hoop in den blik, hoop, die zoo dringend om bevestiging smeekt. „Niet waar", zei hij, „ik maak me bang voor niets. 't Zal nog wel terecht komen, is 't niet!" Ik kon hem geen hoop geven, en toen ik niets antwoordde, toen liet hij eindelijk al z'n opgeschroefde illusies varen, en met zooveel angst, met zooveel smart in de oogen, dat ik moeilijk mijn vroolijken, ouwen havenmeester daarin herkende, barstte hij los. „Kerel, zou 't dan waarachtig waar zijn, zou mijn Willem sterven? Je weet niet wat ik gevoel, 't is, 't is", en hij greep met beide handen naar zijn breede borst, „'t is of ze me een stuk van mezelf wegsnijden". Van dien dag af kwam de havenmeester niet meer op de sluis, voordat het was afgeloopen. Voor het bed van z'n jongen zat hij rustig, diens uitgeteerde hand tusschen zijn stevige zeemansknuisten, voor-

zichtig en zacht als eene moeder, als vreesde hij den zieke pijn te doen. En als z'n jongen sliep, dan schreide hij, maar hij wist het zelf haast niet, hij staarde naar z'n kind, dat daar sluimerde, en snik bij snik doortrilde z'n borst. Doch opende de zieke de oogen, dan vermande hij zich. Z'n jongen had hem nooit treurig gezien en hij wilde hem zijn laatste uren niet nog zwaarder maken en dan trachtte hij te glimlachen, en dan vertelde hij van den tijd, toen z'n jongen nog klein was, en wat hij al met hem had doorgebracht. En als het hem dan te benauwd werd, en de stem zich niet meer kon uiten dan in een snik, en hem 'n mist voor de oogen kwam, dan stond hij eens op, en keek eens door 't venster en als hij zich dan weer meester was, dan keerde hij weer terug en zijn jongen glimlachend aanziende zei hij dan: „Zie je Willem, je vader heeft z'n heele leven in alle weer en wind hard moeten schreeuwen, om verstaan te worden, en als ik nu in zoo'n kamer zachtjes moet praten, dan word ik schor, begrijp je!" want zijn jongen mocht niet treurig worden gestemd, en als die dan als antwoord, zij 't ook heel zachtjes, heel zwakjes zijn breede hand even drukte, och dan moest hij alles inspannen, om weer niet schor te worden, en die nare mist uit de oogen te houden.

En al sneller en sneller verwijderde zich het zwakke hulkje en voer al vlugger en verder naar de onbekende bestemming; en de oude kapitein staarde het na, als wilde hij het volgen, maar hij kon niet, hij was nog niet afgelost, en hij mocht de brug nog niet verlaten. Zoo ging 't nog enkele dagen, en eindelijk viel de slag.

Toen de begrafenis was afgeloopen en alle formaliteiten waren doorworsteld toen kwam de ouwe weer op de sluis, maar toch, hij was ouder geworden en die vroolijke tinteling in de oogen, dat spotlachje als er zoo van die geleerdheid werd verkocht over vaart of de reglementen van 't Kanaal, zag men zelden meer.

Nog altoos staat de havenmeester op de sluizen, nog steeds doet 't hem genoegen, als men met achting spreekt over *zijn* kanaal en nog altoos waardeeren het de schippers, dat ze niet met „sikkeneurigheid" worden

.... HIJ STAARDE NAAR ZIJN KIND, DAT DAAR SLUIMERDE....

geplaagd, maar op hun „tabberd" krijgen, als ze 't verdienen; nog altijd krijgen de sluisknechten nu en dan eene geduchte schrobbeering, maar ook een hartelijk woord op z'n pas .... maar toch, vraag 't hun allen, de ouwe is „den ouwe" nooit meer geheel geworden. Verhalen uit Egypte of zijn zeemansleven hoort men niet meer en dikwijls staat hij op de sluizen nadenkend in zee te staren, terwijl zelfs zijn sigaar uitgaat, zonder dat hij 't merkt. Wanneer dan soms een zijner kennissen hem vertrouwelijk op den schouder klopt en zegt: „Kom, havenmeester, waar denkt ge zoo aan?" dan antwoordt hij dikwijls met de wedervraag „zouden nu waarachtig die dokters er alles van weten?" Nu, dan is gewoonlijk 't antwoord: „Hoe zoo, woudt ge soms met je papieren dokter tegen hen gaan concurreeren!"

„Neen", zegt hij dan, even glimlachend, bij de herinnering aan z'n papieren vriend, „neen, dat niet" en zijn gelaat betrekt weer, „neen, ik dacht zoo .... maar allà, dat 's voorbij. Lekker weertje van avond!".

GEDICHT.

DOOR

JOHANNA DIEPENHORST.

Lief Santje stond des avonds
Te loeren vlak voor de ruit;
Zij keek door heel klein een kiertje,
Want 't meisje wilde er uit.

„De ruiten zijn bevroren,
Ja, zeker een vinger dik!"
Dacht San en was om dien ijzel
Volstrekt niet in haren schik.

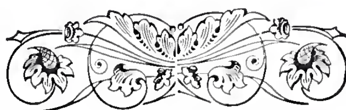
Ze gluurde en ze tuurde,
Waar of toch „Hij" wel zou staan,
Maar door die bloemen en veeren
Haar oogjes niet konden gaan.

Zij blies uit alle krachten
Haar adem die bloemen in
Zoo maklijk smolt niet die ijskorst,
Maar San kreeg eind'lijk haar zin.

En daar, waar 't ijs gesmolten
Een open plaatsje gaf,
Ziet San een jongen loopen,
Het straatje op en af.

En vlug in twee, drie tellen
Pakt zij een hoed en doek,
En sluipt dan op d'r teenen
Naar 't poortje aan den hoek.

En trekt en rukt aan 't deurtje.
Helaas! het loopt niet vlot.
Och San, je bent bedrogen!
De poortdeur is op slot.

JONGE VROUW (1656)
REMBRANDT

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

REMBRANDT. *(Vervolg).* Uit de jaren veertig treffen wij in de Ermitage nog een paar portretten aan: dat van een ouden jood (Nr. 815), sterk overschilderd, en dat van een ouden Rabbijn (Nr. 820) gedagteekend van 1645 en een van Rembrandt's meesterstukken. De man is gezeten in een leunstoel, met de twee handen aan een gaanstok, die tusschen zijn knieën staat; om het lijf een rood kleed, op de borst vastgemaakt met een paar strooken passement uit gouddraad gevlochten, daarover een bruine mantel met pels gevoerd, op het hoofd een hooge en breede muts met zwarte pluim gesierd. Zeer kalm zit hij daar, in de natuurlijkste houding der wereld, met zijn verstandig gelaat, zijne regelmatig gerimpelde trekken, zijn vollen zilverigen baard, zijne nog vinnige oogen: het beeld van den wijze die veel gezien en uit het leven rijke ervaring heeft meegebracht. Rembrandt hield van dit figuur en schilderde het herhaaldelijk, nooit beter dan in dit exemplaar. Het licht valt overvloedig op hoofd en handen, die vrank uitkomen op de donkere kleedij, dan gaat het in halve kracht over op de versiersels aan de borst en op zijn kleed, dat in gulden toon zich uitspreidt op de knieën. Het is een werk uit den middeltijd des kunstenaars, toen hij was in volle kracht en het ware leven schilderde zonder in overdrijving van eenigen aard te vervallen.

Ongeveer vijf jaar later werd het groote stuk: *de Zonen van Jacob het kleed van Joseph aan hunnen vader toonende* (Nr. 793) geschilderd. De aartsvader is op de stoep van zijne woning, een paleis, gekomen; voor hem knielt een zijner zonen, die hem het bebloede gewaad toont. Tusschen dezen en Jacob staat de kleine Benjamin, die een vogel in de hand houdt. Rembrandt verhaalt hier eenvoudig en aangrijpend een tragische gebeurtenis. De verslagenheid van den vader bij het zien van het akelig bewijsstuk dat zijn welbeminde vermoord is wordt treffend uitgedrukt door den verglaasden blik en de opgeheven handen van den patriarch. De houding en uitdrukking der schijnheilige schelmen, die hem met gemaakte ontroering en met de onrust op het gelaat het leugenachtig verhaal voordragen en de kinderlijke argeloosheid van den kleine, die zijn spel niet onderbreekt bij dit hartverscheurend tafereel, drukken juist en bondig uit wat er in het hart van die menschen omgaat. Ook als schildering is het stuk merkwaardig. In het vertrek valt een warm, malsch licht, alle figuren treffende op hun uitspringende deelen; eerst den vader, een soort van eerbiedwaardigen priester met wit haar, rood kleed, witten doek om den hals, dan de zonen in bronskleurige kleedij; aan gansch het tooneel zet het de heerlijkheid van zijn spel, aan het stille drama zet het verhoogde kracht bij.

In het zooeven besproken stuk vertolkte Rembrandt naar zijn eigen oorspronkelijke en zeer menschelijke opvatting een tooneel uit den Bijbel; in het volgende *Pallas* (Nr. 809) geeft hij ons een figuur te zien uit de Grieksche fabelleer, zooals zij zich voordeed aan zijnen geest. Hoe vatte hij Minerva op? Niet als de godin der wijsheid, de hooghartige, onberispelijk van trekken, met den sober geteekenden helm, de ontoegankelijke aan alle menschelijke zwakheden; maar als een zeer lief jong vrouwtje, gesmukt met gouden helm en roode pluimen, de borst bedekt met een kostelijk bewerkt harnas, hoegenaamd niet statig noch dwingend, maar verleidelijk aanblikkende wie haar aanziet en zegepralende door haar verfrommeld snoetje en door haar stralende uitrusting. Dacht hij wel aan de wijsste der vrouwen of wilde hij ons bedieden dat de wijsheid der vrouwen in haar verleidingskracht ligt en dat, mocht de uil op haren helm en het Medusa-hoofd op haar schild afschrikken, haar lonkend oog die leelijke dingen gemakkelijk deed vergeten? De schildering stemt overeen met het figuur, niemendal akademisch stijf, maar vertroeteld, beduimeld, fleemend zooals die van Watteau's markiezinnetjes, met iets meer geheimzinnigs in den blik, dat verderf moest aanbrengen aan wie het waagde hem te trotseeren.

Nog altijd uit hetzelfde tijdperk, 1650 ongeveer, is *de profetes Anna haren zoon Samuel leerende lezen* (Nr. 822). Men heeft getwist over het behandelde onderwerp en gevraagd of het wel werkelijk de vrouw uit het Oude Testament is en niet de jongere Anna, die Maria onderricht. Waarschijnlijk hechtte Rembrandt zelf weinig belang aan de vraag; hij schilderde eene moeder die les geeft aan haar kind, een onderwerp van alle tijden en alle landen — een brokje uit het eeuwig menschelijke en moederlijke leven. De bedaagde houdt haren bril in de eene hand, die zij op de knieën legt; zij is wel de vrouw in haar alledaagsch en huishoudelijk gedoen; maar zij legt haren arm om den hals van haren jongen en deze laat zijn hoofd op moeders borst rusten en zoo wordt het bescheiden groepje ingewijd tot een brokje poëzie uit het werkelijk leven. De stemming van het gemoed wordt betoond en begeleid door het uitzicht van menschen en omgeving. In een stillen grijzen toon is dit beeldje van vrede en geluk gehuld en in een stroom van licht, dat overal glanst en speelt, dat wat getemperd wordt in de schaduwen, maar nergens uitdooft.

Vier jaar later en wij vinden een overvloed van portretten of studie-figuren waaronder verscheiden oude mannen en vrouwen. Wat aantrekkelijkheid vond Rembrandt toch in dit afbeelden van hoogbejaarden? Was het omdat hij ze met hun gekreukte en verslenste trekken schilderachtiger vond dan jonge menschen, die behagen en verleiden door hun frischheid en fraaiheid, maar die er te glad en te afgerond uitzien? Was het omdat hij bij de ouden meer stil inwendig leven dan bij de jongen, meer geheimenis in die zwijgende denkende wezens dan in de uitbundige en oppervlakkige jeugd vond? Wie zal het zeggen? Maar zeker is het dat hij zelf in zijn later jaren — hij is niet oud geworden van lichaam en nooit oud geweest van geest — behagen vond in het weergeven van menschen, die geen andere schoonheid hadden dan die welke zijn penseel hun leende en in wie geen andere levensvonk meer glom dan die hij zelf liet opflakkeren.

Vooreerst zijn broeder, in zijn stervensjaar, 1654, geschilderd (Nr. 825), een der geheimzinnige koppen van den lateren tijd, waarin het vleesch als geknabbeld schijnt, met afgebroken penseelslagen geschilderd, in zachte halve lichtwerking zonder helderheid, maar met groote fijnheid. Dan twee oude mannen. De eerste (Nr. 810) is een grijsaard, met een breeden hoed op het hoofd; hij is in een leunstoel gezeten met de handen samen gevouwen, diepzinnig overwegende, laat ons maar zeggen de verholenheden van den Talmud. Het zilver op den baard, het goud op de handen zijn de eenige glanspunten, maar overal toch drijft het licht zijn geheimzinnig spel; daar waar het niet verheldert, verwarmt en verguldt het toch. Het stuk is gedagteekend van 1654. De tweede grijsaard (Nr. 818) draagt geen jaartal, maar is wel van denzelfden tijd. Evenals de vorige zit hij in een leunstoel met de handen samengevouwen; op het hoofd draagt hij een groenachtig mutsje, verder een donkerrood kleed, waarover een bruine mantel hangt. Hij is hooger van jaren dan de vorige, maar forsch van gestalte, het licht slaat op de eene zijde van het gelaat en zet de andere in doorschijnende schaduwen; verder valt het verzwakt op de hobbelige handen, op het roode kleed, alles goed latende uitkomen: een pracht van een stuk èn door zijne breede malsche behandeling èn door de krachtige tonen die opgloeien uit de gemilderde guldenheid.

Nu volgen drie oude vrouwen. De eerste (Nr. 823) is de jongste van de drie. Zij ook zit in den armstoel met de handen saâmgevouwen in den schoot, de dagteekening is half doorgesneden maar zal wel uit de eerste helft der jaren vijftig geweest zijn. Evenals de andere hoogbedaagde menschen, die Rembrandt zoo talrijk schilderde in die jaren en vooral in 1654 en waarvan de meeste in de Ermitage zijn, is dit eene studie naar het leven, maar zoo personeel, zoo waar, zoo zonder inmenging der fantazie en zoo goed afgewerkt dat zij evenzeer aan een besteld portret als aan een vrije studie laat denken. Het hoofd is in stevig, de handen in een eenigszins flauwer licht en tusschen beiden in ligt een vinnig blanke klaarte op het linnen

rond den hals en een malsche glijdende weerschijn op het grijze kleed. De twee andere (Nrs. 805 en 806) hebben veel gelijkenis met elkander. Beide zijn gedagteekend van 1654, beider hoofd is bedekt met een zware kap, die tot tegen het voorhoofd daalt en het gelaat met een krans van schaduw omlijst. Bij de eerste is het kleed rood met wit linnen lijfje, de tweede draagt een grauw kleed, een zwarten mantel en een witten borstdoek. Beiden zitten daar in rustige houding, verzonken in gedachten, napeinzende over het leven dat haar meer zuurs dan zoets gebracht heeft, de eerste meer gelaten, de tweede weemoediger van stemming. Voor beiden heeft het leven geen aantrekkelijkheid meer, alle vrouwelijke behaagzucht is verdwenen, zij verbergen zich, duiken weg in hunne kleedij, zij wekken niemands aandacht; maar de kunstenaar is getroffen geworden door die geheimzinnige wezens, door het restje van dit wegwalmend bestaan en het uitdoovend levenslicht heeft hij belichaamd in dien kamp van de weifelende klaarte tegen de overheerschende schaduwe. Niet in breede voortloopende vegen is de verf gelegd, maar met korte afgebroken toetsen als pointilleerde de schilder; het is geen uiterlijkheid die zich duidelijk aan hem voordoet, het is eene innerlijke stemming die hij tastend zoekt weer te geven, eene geheimzinnigheid die hij zoekt te doen voelen en van welke hij ons dan ook de innige gewaarwording geeft.

Een ander stuk (Nr. 804) laat ons dezelfde vrouw zien, ongetwijfeld in denzelfden tijd; hier is zij afgebeeld tot beneden de knieën; zij heeft een bijbel op den schoot liggen en hare handen rusten op het boek. Een witte doek bedekt haar hoofd, haar kleed is rood, haar rok geel, zij schijnt in gepeinzen verzonken na de lezing. Zij diende klaarblijkelijk Nikolaas Maes tot voorbeeld zijner vrouwen met den bijbel; niet enkel als houding en handeling maar ook als uitvoering. De geheele tonaliteit is bepaald donker, het licht valt op den hoofddoek en den blanken borstdoek, poogt door te dringen tot het roode kleed, maar gelukt er slechts zeer onvolmaakt in.

Wellicht nog van hetzelfde jaar is *het Meisje met den bezem* (Nr. 826); het is moeilijk om te zeggen of het jaartal 1651 dan wel 1654 moet gelezen worden. Het is een jong vrouwtje met de trekken van Hendrikje Stoffels, maar kinderlijker van houding en uitzicht dan Rembrandt's trouwe vriendin; zij schijnt gehurkt te zitten, verkleumd van koude. De schildering is even gedopt als die der voorgaande stukken, de werking van het zacht warme licht, stralende uit de duisternis is prachtig. Van 1653 of 1654 is *een Jonge vrouw aan haar toilet* (Nr. 817), een zeer lief rijk gekleurd figuurtje, met veel zonnig licht en zonnige kleur, een gewijzigde herhaling der Saskia uit den „Schilder en zijne jonge vrouw" in Buckingham Palace.

Van 1656 is de jonge vrouw met de bloem in de hand wier afbeelding hier bij gaat (Nr. 819). Wij zijn hier teruggekeerd uit de wereld der droomen en staan weer op den vasten grond van het leven, van het Hollandsche leven. De vrouw kan dertig jaar oud zijn. Zij zit naar den toeschouwer gekeerd en is vlak van voren gezien; de eene hand rust op de leuning van den stoel en houdt eene bloem vast, de andere rust op de tafel. Het gelaat is regelmatig fraai, de neus in sierlijk gebogen lijn, het voorhoofd groot, de oogen klaar, de lippen wat zwaar. Het haar is naar achter gekamd en bedekt door een wit nauwsluitend mutsje. Zij draagt verder een breeden witten kraag, een zwart kleed met witte omslagen aan de polsen, waar de mouw van een rood onderlijf en het boordje van wit linnen uit te voorschijn komen.

De schildering is ongemeen vast en effen, de linker helft van het gelaat staat in volle gelijk licht, de rechterzijde in doorschijnende dunne schaduwe met alleen een helder plekje op wang en kin. De linnen kraag is in het zuiverste wit, zoo sterk als de toon te leggen is, rechts gemilderd door de schaduwe. De linnen omslagen rond de armen evenals de linkerhand zijn sterk verlicht. Het roode tafelkleed met het fruit dat er op ligt, staan in halve klaarte, de achtergrond is neutraal.

Het is de gezonde vrouw, gezond geschilderd, in de volle kracht der jaren. Het

leven ligt open voor haar met zijn vreugde en zorgen, fantasie is er buiten gesloten; maar de bloemen in de hand en de appels op de tafel duiden aan dat levenslust huist in het gemoed der deftige burgeres. Het stuk werd gemaakt in 1656, het jaar der financieele crisis van Rembrandt; niets verraadt er kommer, noch beneveling des geestes in: nooit was zijn penseel vlotter, zijn geest helderder. Vergeleken met de portretten van 1654 is daar alles zorg en zwaarmoedigheid, hier alles bedaardheid en zielerust. Niet alleen de levensbeschouwing van toen verschilt met die van nu, maar ook de bewerking is geheel anders. Rembrandt's ontwikkeling is niet eene gelijkvormige, in een zelfde richting voortloopende, noch duidelijk uitgesprokene, zooals die bijvoorbeeld bij Rubens en Van Dijck op te merken zijn. Van zijne jongelingsjaren tot den tijd zijner rijpheid, kan men de vervorming van zijnen trant gemakkelijk nagaan door het gedurig verbreeden zijner penseeling, de versterking van licht, de verrijking van kleur; van zijn middeltijd tot zijn laatste jaren is de gang niet meer zoo eenvoudig en standvastig, nu eens vindt men de geheimzinnige uitdrukking, de dichte schaduwen, de benauwende worsteling van het licht tegen de duisternis met onzekeren uitslag, de verbrokkelde toetsen, de boetseering in de verf, zooals in de portretten van 1654; dan weer loopt, zooals in het vrouwenbeeld van 1656, het licht in grooten overvloed langs effen baan over het beeld; het is alleenheerschend en de duisternis machteloos; de schildering is vlak en kreukeloos; alle rondtasten is verdwenen en wij lezen in het menschelijk gemoed als in een open boek; alle verbeelding is gebannen en de waarheid raakt haast de nuchterheid. En toch heeft de schilder zich gedurig vervormd, hij is nooit op de afgelegde baan teruggekeerd. Zijne werkwijze van zijn laatsten tijd heeft een gemak, eene vastheid, eene zekerheid die verre staat van de angstige bezorgdheid der eerste jaren; zijn licht heeft eene helderheid, eene kracht die het vroeger niet bezat en alles te samen is de waarheid pakkender, de uitdrukking natuurlijker geworden.

Met het vrouwenbeeld van 1656 is de weg ingeslagen naar *de Staalmeesters*; hij wordt voortgezet door het portret van den jongen man (Nr. 825), waarschijnlijk Titus, Rembrandt's zoon, geboetseerd in de verf, met slagen licht die het figuur laten opdoemen uit de schemering die geen duisternis is, maar die de geboorte van het licht en van de kleur, de wording van het leven voorstellen.

Van denzelfden tijd of van een jaar later is het mansportret onduidelijk gedagteekend waarschijnlijk van 1661 (Nr. 821). Een klap bruin licht op het gelaat, gebroken door tinten en schaduwen waarin het hoofd gekneed schijnt in helderheid en bruinheid; op de borst een geelgroen wambuis, waar het licht fluweelachtig over glijdt, veel waarheid geboren uit veel fantasie.

Van 1666 is het portret van Jeremias Decker (Nr. 827). Hij draagt een hoogen hoed met breeden rand, spierwitten linnen kraag en zwart kleed; op de wang en den neus een heldere lichtvlek; zeer eigenaardig, zeer oorspronkelijk, de volste waarheid, het echtste leven, zoo eenvoudig mogelijk getroffen.

Ten slotte nog een viertal bijbelsche geschiedenissen uit het laatste tijdperk zooals Rembrandt ze toen in groote, weinig talrijke figuren schilderde. Vooreerst*de Ongenade van Hamman* van 1650 ongeveer (Nr. 795), een werk van minder beteekenis. Dan *de Vrouw van Putiphar* (Nr. 794) van 1655. Zij is nevens het bed gezeten en klaagt Jozef aan bij haren man. Als een brave jongen die hij is, hoort de beschuldigde het leugenachtig relaas aan zonder de oogen te durven opslaan naar de hoogadellijke feeks. Het stuk is vettig geschilderd en rijk aan licht; op het blanke bed en op het roode kleed der vrouw valt het in volle kracht, daar laat het zware schaduwen ontstaan, verder door neemt het af in zachte, rijke, halve tonen. Verder *de Verloochening van St. Peter* van 1656 ongeveer (Nr. 799). Het is een nachtgezicht verlicht door een enkele kaars, die eene dienstmeid in de eene hand houdt terwijl zij met de andere de vlam beschut; op den Apostel en op een soldaat, die nevens hem zit, valt de straling, verder is alles in

het donker, maar in die fantastieke verlichting laat de meester niettemin heel het tooneel herleven.

Het laatste en grootste stuk is *de Terugkeer van den verloren zoon* (Nr. 797) zonder jaartal, maar ongetwijfeld van het laatste of voorlaatste levensjaar van Rembrandt (1668 of 1669). Aandoenlijk is weer het verzoeningstooneel evenals in den *David en Absolon*: de vader, een statig grijsaardsfiguur, buigt zich naar den zoon, die verhakkeld en verarmoeid maar berouwvol voor hem nederknielt. In de laatste uitingen zijner kunst ontziet de kunstenaar den vorm niet meer, deze is een slaaf en moet maar gehoorzamen, hij is een despoot geworden en alles, ook de natuur moet plooien naar zijnen wil; de menschen worden werktuigen in zijne handen die hij schept om zijne gedachten uit te drukken of liever nog om zijne visioenen van licht en kleur te dragen. In *den Verloren zoon* komen de figuren op halfdonkeren grond trapsgewijze uit: de achterste nauwelijks zichtbaar, de middelste half, de voorste in geknabbelde verflagen, met geweldige lichtstralen uitspringende op schaduwen zoo zwart als inkt, alles brutaal van vorm en bewerking. Maar hoe ongevleid, hoe ruw die figuren zijn, juist gezien zijn zij toch. De schilder heeft de waarheid niet gezocht zou men zeggen, maar hij heeft ze niet kunnen ontloopen, hij heeft ze weergegeven op zijne manier, maar die weergeving was het werk van een ziener, van een schepper.

EEN HUIS NIET MET HANDEN GEMAAKT. DOOR J. EIGENHUIS. † † † † † † † † † † † † †

V.

Ze stond maar eens op uit het geroezemoes; altijd was Zondags het huis vol drukte van vreemden; of Klaas liet haar moederziel alleen, zoo'n heelen avond.

En de weduwe slofte naar het achterhuis, met een verdrietig gezicht de chocolade en suiker mengend in een grooten, witten schotel. Wat zou ze beter doen, dan 'n kopje chocola schenken; ze had het anders voor die poehalui niet over. Als Truitje alleen met haar was, dan was ze heel geschikt.... Maar dat gebeurde nou nooit meer: hoor wat 'n geschreeuw. 't Leek wel, of haar huis 'n herberg was. Daar waren ze nou weer met vijf man aan komen zetten: Truitje, Hannes met z'n meissie, Aal en Leen, jawel 't heele huishouen.... Klaas vroeg maar iedereen, en als hij ze niet vroeg, dan waren ze brutaal genoeg, om toch te komen. En zij kon ze maar bedienen: je kon Bat toch ook niet alle Zondagen thuis houen.... En dan moet je tòch al te veel hebben, dat je zit....

Zuchtend goot ze de witte schaal leeg in den bruinen waterketel met kokende melk en droevig tegen den zwart-geteerden schoorsteenmuur starend, roerde ze geduldig.

Ze kon het heel goed merken, dat ze niet meer was als vroeger. Overal werd ze moe van, en dan die borst, dat was toch ook niet in orde. Kijk, daar had ze het weer.... En ze moest zich vasthouden aan den schoorsteenmantel, om niet te vallen.... Alles klopte aan haar lijf en in haar borst bonsde het zoo benauwd.... 't Duurde gelukkig niet zoo heel lang. „Dan zou je weg weze ok!" hijgde ze en ze zette zich op een stoel, den chocoladelepel recht omhoog in de gevouwen handen....

Zoo werd ze nou 's nachts zoo dikwijls wakker, dat de dekens op en neer dansten, zooals dat hart klopte. „Zenuwen," had de dokter gezeid, „en je hart is ook niet in orde...."

Dan zag ze altijd Aart voor zich, stil-geduldig op z'n stoeltje, de sukkel-handen in mofjes: „Moeder, wat ben-je toch goed veur me." Als ze 'm nog maar is één keer dat mocht hooren zeggen.... Wat bleef je mekaar toch missen, dat raakte nooit over!... En ze wischte met haar boezelaar de rood-branderige oogleden af....

„Wat is dat nou 'n gezeur, dat je zoo lang wegblijft. Wat motte ze wel denke, of je ze liever niet heb.... Ja, nou nog snottere ok.... 'k Mag toch wel is 'n mensch meêbrenge in m'n eige huis," gromt Klaas.

„Och, jongetje, stil maar.... 'k Most toch de chocola anmenge..." zucht ze.

„Dat gezanik.... Trui had het graag wille doen, as je maar 'n mond opendoet."

En met onverschillig-booze gebaren smijt Klaas de deur achter zich toe.

Ze zou er zich maar tegen verzetten, en den chocoladeketel in de theestoof plaatsend, koussloft ze naar de kamer.

De uitgelaten drukte houdt op en stil plaatst de oude vrouw het blad met de kopjes, de kromme gestalte met plat-ingevallen borst over de tafel leunend. De ruwe woorden van Klaas grauwden haar nog in de ooren: de jongen wist niet, waarom ze tranen in de oogen had, maar 't was heel hard. „Laat ik er nou maar niet an denke," vermande ze zich telkens, en toch hoorde ze die snauwen aldoor en dan weer de stil-tevreden stem van vader in zijn leuningstoel.

Ze zat als een vreemde in haar huis te midden van al de drukte, die weer wat opleefde, en als er haar wat gevraagd werd, dan schrok ze op en vroeg verstrooid: „Wat zeg je?" of antwoordde in het wilde om met: „Zeker, zeker" of een flauw knikje.

Hannes hemde met geniepige verstandhouding tegen Trui, en Trui knipoogde glimlachend terug, op de oude vrouw wijzend. En de weduwe voelde, dat ze zoo half voor den gek gehouden werd met haar stilheid, die ze zeker voor knorrige luimen aanzagen, maar ze kon niet komen over haar treurig gevoel van gemis heen, dat in haar keel opwrong tot bedwongen snikken, en haar ooghoeken vochtig hield van stille tranen.

Kalm schonk ze voor ieder in, en zette zich toen op haar stoel met het geel-frommelige bijbeltje voor haar. De lach-stemmen joelden haar voorbij en van gniepige knipoogen had ze geen besef, lezend met vrome aandacht, het boek eerbiedig in de twee uitgespreide handen: ... „niet met handen gemaakt maar eeuwig in de hemelen." Dat hoofdstuk was de dierbaarste reliek voor haar, waarbij ze Aart wachtend zag blikken uit de verte, en ze las het over, de woorden prevelend met beweeg van de lippen, of ze alleen was.

„Schenk je nog is in, moeder," vroeg Klaas, en verstrooid om zich heen blikkend, drong de rumoerige drukte van veel hatelijke stemmen tot haar door.... 't Is waar ook, dat waren de Klaverblads, en ze zou probeeren, wat anders te zijn.... Als Klaas een herberglooper was, dat zou toch nog veel erger wezen.

En ze vroeg, of de chocolade zoet genoeg en of Trui van middag naar de kerk geweest was.

„Nee, 'k moest oppasse: 't was moeders beurt."

„Zoo. Dan duurt zoo'n Zondagmiddag zoo lang, hè?"

„Ja, 't is niks gien raar, *) zoo heelemaal alleenig. Ze ware allemaal naar de kerk, en de knecht kwam pas om vier uur om te voêre."

„Nou, dan ken jij je best begrijpe, hoe ik me Zundagseeuwens zit te vervele, as ik heelemaal allienig ben. Of, vervele niet, want dan ga ik leze; maar ik ben bang, zoo allienig op de plaas.... Arie is Zundags nooit thuis en Bath ok deur de bank niet.... Verlede week, toen Klaas naar jou toe was, zit ik zoo half te dutte, en daar hoor ik me duidelijk an de deur rinkele...."

„Och, begin je weer over dat ouwe gezanik," snauwde Klaas, en allen lachten om den ruwen uitval.

De weduwe werd vuurrood van nijd, meer nog op de onbeschofte lachers dan op Klaas: „Jullie hoeve me om de dood niet uit te lachen, hoor. Ik ben wel oud, maar m'n weetjie heb ik nog heel goed...."

„Nou ja, moeder denkt altijd inbrekers en spoke te hoore," moppert Klaas terug.

„Nee, jonge, maar het staat je niet mooi, zoo raar teuge je moeder te doen...."

Toen nam ze het vergeelde boek weer voor zich en vingerstreelde het, met stil beklag over dien jongste, die toch altijd haar troetelkind geweest was.... En vaders troetelkind ook....

* * *

't Is een stille Zondagavond bij de Klaverblads: Klaas is alleen met Trui en haar ouders, wat zelden gebeurde.

Zijn stoel vlak naast dien van Trui en den arm om haar middel, leunt hij verliefderig tegen haar aan, terwijl een boek voor hen op de tafel den schijn moet redden, of

*) 't Is niet aardig.

ze daarom zoo dicht bij elkaar zijn geschoven.

De oude Klaverblad heeft op zijn kinderachtig stompneusje een grooten bril geklemd en tuurt, langs zijn vette wangen door de flikkerende glazen naar zijn krant, die hij met de dikke vingers knuffelig vasthoudt. En moeder leest met spellende aandacht een stichtelijk blaadje, dat de meisjes van middag van de Zondagschool meebrachten. Ze mag graag, als ze nog eris aan lezen toekwam, wat degelijks hebben. Maar meestal kwam 'n mensch daar niet an toe met zoo'n druk huishouden en haar sukkelend gestel: zenuwen en altijd zenuwen, dan in haar hoofd, dan op den krop van haar maag, dan in haar handen, dat die geen naald konden vasthouden....

Trui smoest stil met Klaas: „nou is eris gelegenheid, wie weet hoe lang 't duurt, eer 't weer veurkomt. Je moest er nou maar is over spreke."

Klaas tuurt nog wat in het boek, of hij zich in de lectuur verdiept, en onder Trui's dringende aanmaningen van houding veranderend, roert hij zijn cognacje langwijlig, dat de suiker goed opgelost is, en lept een klein teugje, daarna scherp kuchend, want „dat goed schoot nou altijd in je keel."

Zijn sigaar uit den aschbak nemend, sabbelt hij die kordaat aan en staart naar het bolle gezicht met het kinderneusje en het rondkleine mondje van den vader, en het bleekvooze gelaat van de moeder, die nog aldoor de woordjes leest met drukke pafjes van de lippen.

Maar de dikke, knoesterige vingers, vol litteekens van winterhanden, frommelen altijd door stevig-aandachtig zijn krantje vast, en vrouw Klaverblad ziet evenmin op.... Klaas voelt, dat hij een verlegen, kinderachtig gezicht zet, en dat doet hem telkens van kleur verschieten.

„Nou, je mot het zelf wete, maar 't is heel flauw," pruil-fluistert Trui, en met een parmantig recht-schokken op zijn stoel, verstout hij zich: „Ja, Klaverblad, we zoue je wel is graag spreke."

De baas legt zijn krant neer en wipt den bril van het stompneusje; en, na zijn glaasje door het kleine mondje leeg gestort te hebben, grinnikt hij met zijn hooge stemmetje: „Dat kost bij mijn geen geld, jonge, bij de dokter wel."

Zijn vrouw, de armen op de tafel gekruist, ziet hem gemelijk aan, of ze haar man den kwinkslag kwalijk duidt, en den stoel nog wat dichter bij schuivend, neemt ze stelling, om te toonen, dat de zaken ook haar aangaan.

Klaas ziet haar dan ook voortdurend aan, als hij, onder rooksabbels door, met al zijn kordaatheid uitbrengt: „We dochte, 't is nou is stil hier: anders hè-je geen gelegenheid. Maar wat zou u er van denke, as we eris over trouwe praatte?"

„Ja, zie je," snibbert de vrouw, „je broer Aart het je vorteholpen en daar zel-je nog wel danig in het krijt staan.... En as je je huwelijk al met schuld begint...."

„Och, malligheid," gichelt Klaverblad, „jong geen schuld — oud geen goed," bedenkend, dat hij-zelf van schuld nogal meespreken kan.

Moeder ziet hem minachtend over de tafel aan, en knort: „Met malle praatjes komme we nou niet verder. 't Is jou toch zeker ok niet eender, of je dochter de armoe blindelings te gemoet loopt."

Dat geeft Klaas niet veel moed, maar Trui, die wel weet, dat moeder zich alleen wat kras uit en den jongen voor een heel goede partij rekent, komt hem te hulp.

„Nou, armoe tegemoet: as je op 'n plaassie het eerste jaar vijf honderd gulden ken aflosse en nog gèen jaar minder dan twee honderd, dat lijkt toch niet veul naar armoe...."

„Om de dood niet," praat het hooge stemmetje van den boer, „je mag teugenswoordig blij weze, as je net rondkomme ken. Nee, nee, moeder, dat spulletjie is zoo kwaad niet."

„Jij praat naar je verstand het, net as die kindere," voegt moeder hem toe. „Maar in 'n huwelijk ken heel wat komme kijke, en 't is ze ok niet beloofd, dat ze niet met ziektes en veul kindere krijge te sukkele zelle hebbe."

„Da's zeker: van trouwe komme kleintjes!" waagt Klaverblad nog eens te grinneken.

„En zie je," vervolgt de boerin, „die moeder van je, zou dan weer bij Aart in kenne.

Dìe ken 't rejaal doen en jùllie zit op zware laste. En in 'n jong gezin scheelt het 'n heele boel, of je met z'n tweeë ben, of met z'n drieë."

„'n Heele boel," beaamt Trui, „en 't is niks gien raar, om 'n jong huishoue te beginne, as je moeder bij je in blijft."

Klaas voelt een stille onrust in zich, heel goed beseffend, wat het zijn moeder zou kosten, haar oude huisje weer te moeten verlaten. „Maar hij was toch de huurder," troost hij zich, en „hij had nou moeder zooveul jaar verzorgd, nou moeste de andere der maar is veur opkomme." En hij antwoordt: „Nou, moeder bij ons inblijve. Wij benne met z'n zesse broers en zusters en we motte met z'n zesse moeder onderhoue. Ze zou dan best weer naar de andere of naar Aart kenne."

„Zeker, da's veul beter," vleit vrouw Klaverblad, „veul beter. 't Zou toch nooit goed gaan: je moeder zou der ouwe gangetje wille gaan en Trui zou alles heel anders wille doen.... Nee, geen twee baze in 'n jong huishouentje. En je moeder is nog al lastig, daar heb ik wel van ehoord."

„Nou lastig," waagt Klaas in het midden te brengen.

„Ja, ja, ik hoor der van Hannes wel is van, en teuge Trui ken ze toch ok heel raar doen."

„Raar, raar," verdedigt Klaas, die het maar half velen kan, dat zijn moeder zoo besproken wordt en te flauw is, om haar beter te doen kennen, „ze is oud, maar anders raar...."

„Och, 't is jou niet kwalijk te neme: 't is jou moeder en 't is braaf, dat je der veurspreekt, maar makkelijk is ze niet," vervolgt de boerin. „En dan zou het beste weze, as er nou toch trouwe van moet komme, na de hooibouw, hè Klaverblad?"

„Ja," peinst de baas, „zoo teuge October, veur de koeie op stal komme, of anders na die tijd."

„Dat hadde wij ok edocht," antwoordde Trui.

* * *

„'t Was toch een mooi spulletje," dacht weduwe Buizerd, nou Klaas er zoo goed z'n best op deed. Of Aàrt, mocht ze eigenlijk wel zeggen; want dìe had toch altijd den boel zoo wat beheerd en Klaas overal in bijgestaan en geraden, net zoolang, tot de jongen aan den gang van zaken gewend was. Want, Klaas was al heel best, als al z'n werk zoo vóór hem lag; maar doorzicht had hij niet veel. Zoo gelijk stond het gras en zoo mollig dicht: een volle, zware zwat. Wat was dat kampje er op verbeterd na den tijd van Bolders."

Achter haar rinkelde de hengsels van emmers, en met hun lattige pooten kwamen een paar kalvers uit den boomgaard houterig aandansen, onder een holnuchter geblerk. Sabbel-slurpend staken ze de koppen in de emmers, diep naar beneden de magere halzen rekkend en de achterpooten wijd uit, schuin opzij met de staarten zweepend.

Moeder kwam toeloopen en krabde de dieren in de kroezige haren: „Mooie kuisjes, 'n paar goeie anhouwertjes: het land is er rijk zat veur, om er nog 'n paar beesies bij te fokke."

„Rijk zat," mompelt Klaas met welgevallen, „je ken zien, dat er op ewerkt wordt."

En toen, zijn kans schoon ziende, vervolgde hij:

„Ik heb al is zoo edocht, ik kon er best op trouwe. De schuld bij Aart is zoo groot niet meer, of.... Wat zou u er van denke, teuge 't najaar?"

Kregel keert de oude vrouw zich om; dat was weer net een ding voor Klaas; in plaats van eerst z'n schuld af te doen.... En dan alles zeker met de Klaverblads al lang afgesproken!.... „Nou jongen," zegt ze naar het huis loopend, „je weet heel wel, dat Aart zoo goed as 'n vader over je is. Dan mag je der eerst wel met hèm over spreke...."

Dat zou hij dan maar meteen doen, voor hij nog straks naar Trui ging, want die zou ook wel vragen, of hij het met z'n moeder nou al in orde had.

En toen hij de hooge zijden pet zwierig op de streperig gekamde haren zette, hielp het hem niets, al rookte hij nog zoo kordaat aan zijn sigaar, of al stak hij zijn dikgesokte voeten nog zoo nijdig in de kalkwitte klompen: er bleef een schooljongensgevoel in hem, of hij ijsje gebouwd had en met een nat pak naar huis toe slenterde.

Een Huis niet met Handen gemaakt.

„Nou, dag,” groette hij door den kier van de kamerdeur, waar moeder met een zakdoek voor haar oogen zat. . . . „Dat gezanik, 't was toch geen moord, as je over trouwe sprak.”

Maar hij voelde zich erg klein, hoe dichter hij Aarts woning naderde, waartegen hij zich telkens weer met een onverschilligen hoofd-ruk trachtte te verzetten. „'t Was toch geen schande, en hij had moeder nou al zooveul jare verzurgd.”

„Zoo,” lachte Aart, die over zijn hek leunend wijsgeerig naar de zeeënde nevels in den Kloosterpolder staarde, „nou al uit vrije? 't Is nog dag.”

En zich kalm tegen den hoogen dam-paal posteerend, vervolgde hij, met zijn pijpje naar den polder wijzend: „Ze zitte er nou heelemaal in: je ziet alleen Klaverblad z'n turfstapels en z'n woning nog. Eer je der ben, verdrinke ze in ééne zee.”

Toen lachte hij smakelijk over zijn geestigheid, en de pet wat achterover plaatsend, rookte hij groote wolken boven zijn hoofd uit. Na een pauze merkte hij weer op: „'t Is 'n duventers mooi gezicht, 'k mag het graag zien.”

„Dat is het,” bevestigt Klaas, zich aftobbend, hoe zijn onderwerp in te leiden. Daar bedacht hij zich, dat Geert, de knecht gisteren aangeteekend was: „Hoe is 't, trakteert de bruigom niet?”

„Die is wel wijzer,” rookte Aart door.

En na een pauze hervatte Klaas manmoedig: „Wat zou je zegge, as ik 't 'm van 't najaar is nadee?”

„Nou, je ken 't nooit jonger doen,” rooklachte Aart, en toen ernstig, de pijp uit den mond nemend en met den steel, waaruit dun-arige neveltjes opsliertten, hem tegen den schouder tikkend: „As Trui maar goed veur moeder is. . . . 't Zal veur 't arme mensch wel 'n heele verwenning weze. . . .”

Klaas bleef zwijgen, maar, de sigaar weekknauwend zag hij verlegen links uit.

„Of hè-je je daar nooit 'n arm hart over emaakt?”

„Och, arm hart. . . .”

„Want denk er an jonge, dat je je ouwe moeder goed verzurgt. . . .”

„Dat benne we allemaal verplicht, ieder op z'n beurt,” waagde Klaas.

„Hè?” schreeuwde Aart.

„Nou ja,” en Klaas voelde zich kregel worden: 't was toch waar wat hij zei, „nou ja, moeder is ons alle zes broers en zusters toch even na?”

„Zoo? Wil je zegge, dat je arme, ouwe moeder nou weer ophoepele ken, nou je an 'n wijf denkt en deur hàar zwoegen zelf wat eworre ben. Schaam je,” en den rug omkeerend, liep Aart naar binnen, zich inhoudend om niet in leelijk gescheld en gevloek uit te varen tegen „den lafbek, die 'm door zukke druktemakers de wette liet stelle.”

* * *

„Jongetjie, hoor is, der ken geen zege op ruste,” pruimknauwde Arie Neus, een gulp bruin tabakssap op zij uitkwattend en de manilla spantouwen Blauwtje om de achterpooten strikkend.

Hij molk expres eerst Blauwtje, om vlak naast Klaas te zitten, die hij „het is op z'n hart wou binde.”

Klaas, het hoofd stijf voorover in de lende van zijn melkdier gedrukt, spritst in een tinterende tweemaat de dik-witte stralen bedaard door in den ketel. „Daar zè-je hèm ok hebbe,” mopperde hij in zichzelf.

„Eert uwen vader en uwe moeder,” vervolgd Arie, om de knieën van z'n beest heen pogingen doende, den jongen man in het gezicht te zien, en met verheffing van zijn galm-preekerige stem, voegt hij er aan toe: „opdat het u welga in den lande dat ik de Heere uwèn God u geven zal.”

Elk woord krijgt een bijzonder accent, en na een paar pruimknauwen, zegt de man met overtuiging: „Dàt staat er, jonge. En nou jij?”

Als Klaas bedaard blijft doormelken, verwisselt Neus zijn algemeene methode voor een meer bijzondere toepassing: „En wat zel-je in te brenge hebbe, mannetje, as je later in je trouwe met ziektes, misgewas, sterfte van je vee bezocht wordt? Ken je dan zeggen: Heere waarom? Dan zel Die spotte en lache in je verderf, jongetje, en antwoorde: „Wat hè-jij met mijn gebooje gedaan? Was dat je moeder eere, toen je

ze op bevel van een kale bluffamilie en om je wijf der zin te geven de deur uitschopte?" " En dan mot je zóó komme, zóó!"

Hierbij klonk Arie's stem zoo minachtend, dat Klaas nijdig opzag naar het welsprekende gebaar, waarmee de oude knecht zich de groote hand op den mond lei.

„As je nog meer weet," viel Klaas uit, die zich tegenover den man nog altijd jongen had gevoeld, en nijdig met zijn blok smijtend, knoopte hij zijn spantouw los, om een eind verder Witkop te gaan melken.

Dat was niet langer uit te houen: Moeder altijd met rood-behuilde oogen. Aart al in geen dagen tegen 'm gesproken, Arie met bijbelteksten aan het bombardeeren ... en Trui eeuwig zeuren, of Moeder 't nou al wist, dat ze er uit moest, want anders mochten ze niet trouwen, had hàar moeder gezeid.

Het was hem soms, of het 'm in zijn hoofd zou slaan, en als hij in het achterhuis voor den spiegel zijn haar kamde, dan vond hij, dat hij er heel slecht uitzag. Het vreet je ook het vleesch letterlijk van je lijf, allen dag zoo zenuwachtig en 's nachts droomen van ruzie met Aart en met vrouw Klaverblad en van Moeders geklaag en gejeremieer ... dan dat weeë getril in je lijf, dat in je borst zoo bangachtig draaide, as je maar dacht, dat er over de zaak gerept zou worden.

Er mòest nou een end an kommen, hoe dan ook!

Als hij de volle melkketels in het walhok neerzet, om ze in de vaten over te gieten, ziet hij Aart net de klompen uitsloffen en het achterhuis binnengaan. En zijn armen trillen werkelijk, dat hij een heelen plas melk op de roode bakken morst bij het teemsen boven de spongaten. Zijn hoofd duizelt suffe-rig, en hij windt den ouden, vuilen lap om de stop, om die in het spongat te drijven, waarna hij zijn vergissing bemerkend en een schoone stop in orde makend, deze in een leeg vat slaat.

„Jij boent de emmers wel om," zegt hij tegen Arie, die komt aanschuiven, de vierkante schouders nog vierkanter door het breede juk.

„Hij hèt er geen vrede mee," gromt de oude Neus in zichzelf, „'t booze gewete, man, 't booze gewete."

In de schemering van de kamer hoort Klaas zijn moeder, met een zakdoek voor de oogen, snikken: „Dat zùllie dat wille, Aart, ken ik nog plaasse. Maar hij, m'n jongste lieveling, m'n troetelkind!"

Aart schuifelt driftig heen en weer op zijn kousevoeten en, zijn broer bespeurend, komt hij op hem af, scheldend: „Laffe kerel, kwa-jonge, verkoop jij je ouwe moeder voor zukke bluflui! Je ben een vent zonder hart en zonder wil. Weet je wel, dat het je moeder d'r dood zel weze, as ze van d'r ouwe plaassie afejaagd wordt. Maar 't is nog zoo ver niet. Veur je dertigste jaar zàl ze je geen toestemming geve om te trouwe. Hoor moeder, 't zàl niet ...."

De oude vrouw is opgestaan en heeft Aart bij den arm gevat, hem stil sussend, zijn dolle buien kennend en een ongeluk vreezend: „Stil, zoo mot je niet spreke, jonge; Klaas weet niet, wat ie doet...."

Aart slofkoust opnieuw heen en weer en zijn broer, vaalbleek en stil tranen slikkend, beweegt zich niet van zijn plaats. Dan komt Aart naar hem toe, en hem de hand op de schouders leggend, zegt hij bedaard: „Jonge, jonge, hoe ken je dat doen? Maar jij ben heel anders, jij mòet heel anders weze, jij het toch ok een hart voor je ouwe, beste moeder. Kom veur je zake uit en sta er veur en zeg: m'n moeder, daar blijf je af, die zal het beste plekkie in m'n huis hebbe tot haar dood. Wel foei, had ik dat ooit van Trui edocht...."

„Trui d'r schuld is het niet," pruilbeeft de stem van Klaas.

„Nee, dat leelijke wijf van Klaverblad doet het; Hannes het 't teuge m'n knecht over-gekonkeld. Eerst moest die lastige, ouwe tang — zoo noemen ze je moeder — d'r uit, anders mocht je niet trouwe ... Net, of ze je toch niet graag an de haak slaan, al had je drie moeders in je huis.... 't Is me maar gien mooi spulletje," grimlachte Aart nijdig.

„'k Ken 't zoo niet langer uithouë, 'k ken der niet van slape en ete," huilt Klaas, „en van moeder zellen ze afblijve. D'r mot een end an komme!"

En zich op de stoep wasschend, en aan

den bonten handdoek afdrogend, kamt hij voor den spiegel in het achterhuis de haren tot een bollen kuif, maar hij is te vol vechtmoed, om op zijn bleeke gezicht te letten of de pet met veel zorg op te zetten, of om een sigaar aan te steken.

„Trui was zoo niet," gromde hij in zichzelf, „en d'r moeder zou hij wel vertelle, dat ze over zìjn moeder niks te zegge had."

En den dam af klossend op zijn witte klompen, gaat hij naar de Klaverblads, als een groote, echte kerel vol vechtmoed.

VI.

„Dat groote bakbeest moeste we maar aan Anna teruggeve," merkt Trui aan, de zware deuren van het kabinet openend, om er haar naaiwerk uit te halen.

„En 't is zoo'n mooie kast, zoo geriefelijk," antwoordt weduwe Buizerd, „maar je mot hetzelf wete: 't is jou huishouë...."

De slappe onderlip trilt alleen wat, maar ze slikt stil haar aandoeniugen terug, tersluiks van haar naaiwerk de kamer rondziend ...: nieuwe stoelen, een nieuwe tafel, nieuwe lamp, zeil op den vloer in plaats van haar gladde matten.... 't Was heelemaal de kamer niet meer van hàar en Aart. Zijn leunstoel was achterafgezet in haar slaapkamertje. Ze kon hem niet meer voor zich halen, hier in dit vertrek, geduldig in de zon. 't Was hier heelemaal een jong, pronkerig huishouentje, kwasi-deftig zonder mee te kunnen doen, net as bij de Klaverblads.... Dan maar liever rondweg boersch.... As die zware, ouwe kast nu ook nog weg moest! ... Ze zat er zoo dikwijls op te kijken, stil naar die groote deuren met die kleine laatjes er onder. Daar kon ze Aart nog wel voor denken, al was het niet hetzelfde „kammenet," het sleuteltje uit den zak halend en stofvrij blazend, om dan die linker la open te sluiten, en na te rekenen of er al geld genoeg bij mekaar was voor die rekening en voor die.... „Hoe zelle we der toch komme, moeder?..." Want alles deden ze zoo samen, en nou was hij al negen jaar dood. Gisteren net negen jaar.... Ze had het in het oude kerkboek opgeschreven.... Negen jaar! As je wist, dat ie op reis was en een jaar zou wegblijven, wat zou je zitten uitkijken en elken dag tellen.... Anna zou Aart geen week kunnen missen.... En hàar Aart was nou al negen jaar weg....

„'t Is zoo'n echte sta-in-de-weg, zie-je," vervolgt Trui. „As nou met Februari het wiegje komt, dan weet ik 't nergens anders te zette...."

„Ja," zucht moeder, ijverig doornaaiend, want er rolt een traan onder de brilleglazen vandaan op haar werk, „jij mot het wete, as je de plaas noodig het...."

De weduwe frommelt haar zakdoek voor den dag, den neus snuitend en tersluiks de oogen drogend. Maar Trui heeft het wel gemerkt en briescht in zichzelf: „Zoo is het nou altijd: heel gedwee en alles goed noeme, maar om alles dwinge as 'n kind...." En zich driftig naar het achterhuis begevend, snikt ze: „Nou, hoor, droog je waterlanders maar of: ik zel 't dan wel weer inschikke...."

Ze rukt de deur met een smak achter zich dicht, en hoort moeders antwoord niet eens: „Nee, kijnd, ik huil om heel wat anders.... 'k Hoop, dat jij zukke tranen nooit hoeft te storte...."

Dan staat ze op, en naar haar opkamertje sloffend, werpt ze er zich op vaders oude leunstoel, het hoofd voorover in de handen en stil snikkend, vrijuit, want ze had al zooveel tranen gegaard in die drie maanden van Klaas z'n huwelijk....

Eindelijk wischt ze zich het gelaat en de roode oogleden en den bril af, en het oude kerkboek van de beddeplank krijgend, leest ze voorin haar groote beefletters: A a r t Buizerd, o v e r l e d e n 3 a u g. 1887.

Daar staarde ze op, lang, met enkel gedachten aan dien datum en dat het nou al zooveel jaar voorbij was. En toen ging ze weer bladeren, want er lagen ook vouwtjes in, die Aart er nog in gemaakt had, en bij haar troostwoord, haàr woord, dat er zoo heel alleen voor haàr stond, lag nog de pauweveer, die hij bij het bijbellezen 's middags altijd gebruikte: ... „een huis niet met handen gemaakt...."

Maar in de huiskamer werden de kabinetdeuren onweerig toegesmeten en een stoel wild tegen den kant gesmakt.... Trui was

weer heel ondeugend, en waarom toch? Had ze dan wat misdaan, en konden ze dan niet begrijpen, dat haar hoofd zoo vol was van Aart: gisteren z'n sterfdag, en al negen jaar!

Zuchtend ging ze lezen in het gele boek, met stille berusting, maar zonder aandacht want dàn werd er een kopje rumoerig gerinkeld, dàn de kamerdeur nijdig toegeslagen. . . .

En ze had toch Trui in alles baas gelaten en ze had dadelijk toestemming tot trouwen gegeven, toen Trui met tranen in de oogen had gezegd, dat het haar drijven nooit was geweest, om moeder er uit te krijgen, en of ze daar nooit meer an denken of over spreken wou? . . .

Ze wist nog niet, wat ze an Trui had, en nou kende ze der al drie jaar, en was Klaas al drie maanden getrouwd. . . . Ze was nog heelemaal niet eigen met haar, en ze vreesde, dat ze het nooit zou worden. . . . Ze dacht wel eris, zou Trui wel rècht wezen? . . . En ze wist het nou nog niet. . . . Met Anna was ze zoo dadelijk eigen, maar dat was ook heel anders. Je voelde zoo ineens, dat die hart voor je had. . . . En of Trui dat wel zou hebben; soms dacht ze van ja, maar ze was zoo heelemaal afzijdig altijd, ze dee zoo alles achterbaks en vertelde je zoo nooit wat. . . . En altijd kwaaddenkend. . . . En Klaas zou zijn moeder nooit de hand boven het hoofd houën. . . . Diè kon nou juist maken, dat z'n vrouw haar beter begreep, en dat het zoo hard was, elke oude herinnering uit de kamer te zien wegsjouwen. . . . Maar dat zat er nou ok niet in 'm Geen hart, dat is het! . . . Of zoo maar heen leven, zonder nadenken. As ze zelf kinderen hebben, net zoo Aart zei, dan zullen ze nog wel eris beseffen, dat ze ànders tegen moeder moesten wezen. . . .

En ze las het oude, troostende hoofdstuk nog eens over, maar de woorden waren alleen letters en in haar borst begon het zoo opeens te bonzen en te hijgen. . . . Ze viel achterover, half zich bewust van vuurgloeiing in het hoofd. . . .

* * *

„'k Weet me geen raad, Klaas, nou moeder zoo lang bedlegerig blijft"

Klaas, even ruimte makend in den vollen kauw-mond, grinnikt: „Nou, je heb het me ok druk!"

„Ja, jij heb mooi praten. Maar dat is: het melkgoed naloope, zurrege veur ete en drinke op z'n tijd, het heele huishouë. . . ."

„Het heele huishouë!" spot Klaas, maar Trui blijft een grommig-zorgelijk gezicht zetten.

. . . „En dan je naaiwerk en jullie kouse, die altijd slijte, en aldeur een zieke naloope. . . ."

„Nou, as je 't niet ofken, neem dan een naaister!"

„Ja, dat ken-je begrijpe. Een meid, een daggelder, een vaste knecht . . ." en ze ziet Arie, die zich tot zwijgen dwingt met een vervaarlijken hap van zijn boterham nijdig aan — „dat most er nog bij komme ok, een naaister."

En met neergetrokken wenkbrauwen mopperig voor zich ziend, vervolgt ze: „Je zou wel werken kenne veur het volk. . . . Per slot nog een ziekenverpleegster er bij, net as bij notaris Kasboek in huis. . . . We zitte toch al, dat we niet nokke en geeuwe kenne."

Klaas kauwt smakelijk door, in zichzelf philosopheerend, dat het Trui der „toestand" zou zijn, waarom ze alles zoo zwaar tilde. . . .

Maar Arie, die nijdig met de tong de broodkruimels uit zijn holle kiezen werkt, weet zich niet langer in te houden en plakt de groote, witte koffiekom met geweld op het theeblad.

„Kerel," schreeuwt Trui opspringend, „je maakt me an het schrikke met je spektakel."

„An 't schrikke?" vraagt de oude man, minachtend grijnzend, „'k zè-je nog is aers an het schrikke make! As je mìjn wijf was," — en hij dreigt Klaas met een heftig schudden van den dikken wijsvinger — „'k schopte je de deur uit, as je zoo over m'n zieke moeder zanikte."

„Smijt 'm de wurf af, Klaas. . . . Geen minuut wil 'k 'm langer zien in m'n huis. . . ."

Trui staat op, dreigend met de vuist, maar, zich met moeite beheerschend, om weer te gaan zitte, zegt ze: „Klaas, geef die ouwe vent z'n loon. . . ."

„Je ben uit een verkeerd nest," schimplacht Arie, „uile blijve uile. 'k Heb 't altijd

ezeid. Maar geef acht, de Heere zel je wete te vinde. Alles is je te veul, wat je veur dat zieke mensch doet.... En zoo'n kwajonge van een vent vindt alles maar best.... Jullie! Met z'n tweetjes nog niet," sart de oude man, als de beide echtgenooten schreeuwend dreigen hem de deur uit te smijten....

„Och, as ik dan zoo te veul ben, hier... 'k heb het ok al lang ewete...."

In de deur van het opkamertje staat de zieke, het oude gelaat nog magerder gegroefd en de grijze haren verward bollend uit de witte nachtmuts. Haar bruin rimpelige handen trekken een deken om het krommige lijf.

„... Dan zel ik er wel uitgaan, naar Anna.... 't Is toch heelemaal mijn huis niet meer...."

Dan zakt ze neer op het kleine trapje, de beenen met de sjobberig aangeschoten kousen onder de deken vandaan.

Trui en Klaas schieten toe en tillen haar samen in de bedstede, en Arie ziet alles stil aan, de handen in de zakken, en mompelend: „Je mot het van je kindere maar hebbe, zoo'n ziel!...."

Koussloffend gaat hij naar het achterhuis en de klompen aanwippend, sleepvoet hij den dam af, breedvierkant, met minachtend gelach om de dunne lippen: „Je mot 't van je kindere maar hebbe; dat is nou der troetelkindje, ja, ja, der troetelkindje.... Eli en z'n zonen!...."

En een groote pruim in den mond stekend, sloft hij door, den dam op bij Aart. Knauwend en zijn tabak met de tong rollend, gluurt hij over het horretje de woonkamer in.

„Nog an 't schofte," mompelt hij, de klompen uitwippend en door de keuken naar binnen schuifelend.

„Gemurrege!" En op zijn bruste manier vervolgt hij, „zeg, zou jij nou je moeder niet is hier hale?"

„Is 't arger, Arie," roepen Anna en Aart beide ontsteld.

„Och, 't is al arg genog, as je ergens te veul ben. 'k Zal de tentwagen maar inspanne."

Aart draaft naar dèn boogaard, waar Zwart graast en in weinig tijds stappen hij en zijn vrouw op de werf van Klaas uit.

„Wat komme jullie doen? Wat het die lastertong van een vent je wijs emaakt?" snibt Trui. Moeder is me volstrekt niet te veul, hoor. Dat de drukte je wel is kriegel maakt...."

„Niet te veul, maar òver," gromt Aart, en zonder ander antwoord gaan ze stil het opkamertje binnen.

De oude vrouw opent even de oogen en knikt stil met het hoofd, als Anna zacht vraagt: „Moeder, je most zoo lang je ziek was, bij ons komme.... As je dan later weer naar je ouwe huisie terug wil...."

Ze laat zich lijdelijk in dekens wikkelen en wijst naar het gele boek en andere kleinigheden op de beddeplank, hijgend uitbrengend: „En je vader z'n stoel, Aart!"

„Daar zelle we allemaal wel veur zurrege, moeder, hoor!"

Zoo dragen ze de oude vrouw in het rijtuig, en haar oogen gluren door een kier van de dekens heen, of ze het oude huis streelden. Dan springen ze vol tranen: „Nou ben ik hìer uìtedrage, wanneer zal het bij jou van daan beure, Aart, naar het kerkhof?... Och, en Klaas is toch m'n lieveling, en hij woont nou toch op je vaders spulletjie..."

* * *

Zoo stil was het in haar, en zoo licht rondom, zoo blinkend licht.

Ze glimlacht blij, met het slap-hangende onderlipje in vroom aanschouwen prevelend.... Daar die glans zoo vol en ver voor zich, een hemel van stille-vlammend goud..., een wolkentroon en engelen er om heen..., en in het midden de Heerlijkste van allen, dat ze het gelaat met de handen moet dekken.... Maar alles laait en straalt nog; en alleen de glans van Zijn oogen is als duizend lachsterretjes, die stille psalmen tintelen.... En in haar ooren deinst van vèr-weg de duizendstemmen-muziek van „Hosanna! Eere zij God in den Hooge," stil-vredig, of ze tot haar zweefde over wijde, wijde wateren.... En die gouden vlammen zijn ìn haar, en die Hosanna-jubels zijn ìn haar, in haar hoofd en in haar borst, één zaligheid van geen-aarde-kennen en leven in licht en kleur en zingen.... Tot alles in

goudgestraal zich weeft om een gelaat-van-stil-dulden, waarover glimlachjes van heil glijden één groote, groote blijheid.... En dat lacht tegen haar en wenkt en zingt met de duizend stemmen-van-vèr-weg: „Een huis, niet met handen gemaakt, maar in de hemelen eeuwig!"

....Aart, Aart!... Maar haar stem vliedt vàn haar en zweeft voor haar uit, en zij zweeft daar achter, ijl en vol-verre-zang-geluiden en vol licht en goud,... en haar stem is altijd vòòr, die juicht „Aart, Aart!..."

„Moeder, wat is het, waar droom-je zoo van?"

Anna's wang drukt zacht-warm op de hare, en met een schokschrikje valt ze uit haar extase, verbijsterd-glimlachend starende naar dat menschen-gezicht-van-liefhebben, en over die goudige haren, die kriebel-streelen over haar voorhoofd....

Ze legt de bruin-magere hand op Anna's hoofd en fluistert van hare zaligheid . . .

. . . .

Nu is ze weer alleen, en buiten is ook alles licht en zon, en ver-weg blinkend-blauw, daar je naar zag zonder moe-worden, en dat was als vrede en als psalmzingen in wijde velden.

. . . .

„O, God!" klaagt ze ineens bij de weëe stilwording in haar van hartverlamming.... En het hoofd in de witte nachtmuts knakt slap achterover, dat de vellige hals wat verder rekt uit het nachtjak....

IN LEIPZIG EN BERLIJN. (HET VIERDE INTERNATIONALE UITGEVERSCONGRES, JUNI 1901). DOOR J. A. WORMSER. † † † †

Er is eigenlijk niet veel moois aan Leipzig te zien, en toch weet ik weinig steden in Duitschland, waar ik liever eenige dagen doorbreng. Een uitgever met hart voor zijn vak voelt zich daar thuis. Toen dus de oproeping werd rondgezonden om deel te nemen aan het vierde internationale uitgeverscongres, in Juni 1901 te Leipzig te houden, was er slechts weinig toe noodig om mij — evenals verscheidene andere Nederlandsche uitgevers — er toe te brengen zich te laten inschrijven.

Waarschijnlijk is nog zelden iemand naar een congres gegaan alleen en uitsluitend om de onderwerpen die daar verhandeld werden, of om hals over kop de wereld te verbeteren. Indien zelfs de vurigste deelnemer zich dat niet voorstelt, moet iemand die over een congres schrijft — anders dan in een vakblad — vooral zich wachten meer dan het minst mogelijke van de techniek te laten zien. Ten minste indien hij verlangt dat iemand hem lezen zal!

Er zijn menschen, die in 't geheel niets van congressen verwachten en ze alleen houden voor kermissen in besloten kring. Ik geloof met alle bescheidenheid dat die menschen het glad mis hebben. Zeker, er is een manier van zaken doen zoo ongeveer als men een twee en een halve cents stukje in de gleuf van den automaat steekt, aan 't knopje trekt en een perronkaartje van dat ijzeren ding in ruil krijgt. Maar die 't zóó doen, zijn de rechte kooplui niet. De beste handelsman is hij, die, goed op de hoogte van zijn vak, de kunst verstaat om zijn relatiën tot zijn vrienden te maken. In die kunst is men nooit volleerd. De hoogeschool, waar ze onderwezen wordt, zijn de congressen. En eerlijk moet ieder, die nu pas te Leipzig in den internationalen vriendenkring was, erkennen: de Duitschers verstaan goed de kunst om er les in te geven.

We waren daar in Leipzig samen ongeveer vierhonderd uit alle oorden der wereld. Bijna geen land in Europa of 't had zijn afgevaardigden geleverd; Amerika was goed vertegenwoordigd; Mexico had zijn man gezonden; en uit China was Mr. Brown — zelfs met zijn vrouw — op 't appèl. De Engelschen vonden er ook een rustig plekje, wat hun tegenwoordig niet dikwijls op het vasteland overkomt. Hadden ze dat misschien te danken — voor een deel althans — aan de tegenwoordigheid van den uitgever T. Fisher Unwin uit London, die het waarlijk niet onder stoelen en banken steekt dat hij vurig Pro-Boer is? Maar al werden de Engelschen door de zeer beschaafde gastheeren, zooals vanzelf spreekt, evenals de andere gasten uitmuntend behandeld, in kleiner kring werd menige hartelijke toast op „Oom Paul" en op de Boeren gedronken.

Maandag 10 Juni zou het congres geopend

worden. Maar de Zondagavond was door den voorzitter van het congres, Albert Brockhaus uit Leipzig, bestemd om alle congressisten in de prachtige villa van zijn broeder te ontvangen.

Kent ge Albert Brockhaus? Een flinke figuur in de kracht van 't leven, ernstig en welwillend; een uitstekend president, wien de hamer niet alleen toekomt om de voorname plaats die zijn firma onder de Duitsche boekhandelaren bekleedt. Hij, in 1855 geboren, is met zijn broeder Rudolf, die in 1864 het levenslicht zag, de vierde generatie in die firma. Zijn overgrootvader Friedrich Arnold Brockhaus begon 15 October 1805 de zaken heel klein in de Warmoesstraat te Amsterdam. Daar had hij zich reeds in 1802 als koopman in manufacturen gevestigd, maar de tijdsomstandigheden dwongen hem in 1804 tot liquidatie. De vader van Albert, Dr. Eduard Brockhaus, die zich uit de zaken teruggetrokken heeft, vroeg me nog belangstellend naar het voorvaderlijke huis, maar kreeg niet veel anders ten antwoord dan dat er thans een affaire in gevestigd is, die men niet bij name behoeft aan te duiden, om elkaâr te begrijpen. Toen Holland een deel van Frankrijk werd kon de oude Brockhaus het daar niet meer uithouden; in 1811 vestigde hij zich in Altenburg, maar sedert Paschen 1818 heeft de firma Leipzig tot haar zetel gekozen. En wat er van gegroeid is kan men zich niet voorstellen als men 't niet gezien heeft. Uitgeverszaak, importhandel, boekdrukkerij met 28 snelpersen, steendrukkerij met 27 snelpersen, boekbinderij, alles samen geeft aan een personeel van meer dan 750 personen volop werk en brood. Maar Brockhaus en zijn gemalin, die nu en dan den koning van Saksen familiaar bij zich aan tafel zien, zijn de eenvoud in persoon; en gezelliger, vriendelijker uren van reunie dan we in hun gastvrijheid doorbrachten, kan men zich niet voorstellen.

Maandagmorgen vroeg op weg naar „die Buchhandlerbörse." Wat was het warm! Maar niet in de groote zaal van de Beurs. Die Beurs is — en terecht — de trots van alle uitgevers en boekhandelaren. Reeds in 1792 werd er behoefte aan gevoeld en P.G. Kummer,

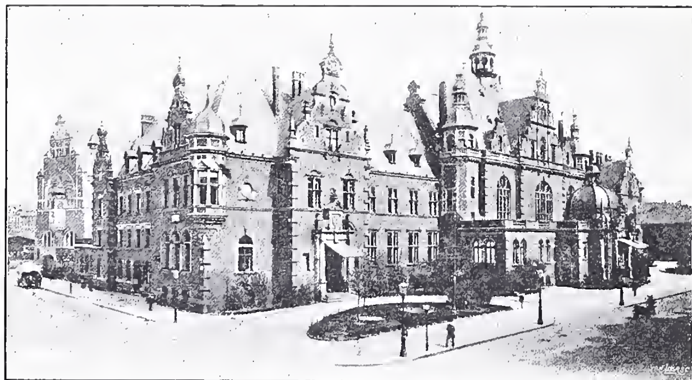
ALBERT BROCKHAUS.

een voortvarend uitgever te Leipzig, nam in een koffiehuis een paar kamers, waar hij vaste plaatsen aan zijn vakgenooten verhuurde om beurs te houden. In Duitschland heerscht de goede gewoonte dat in den boekhandel verreweg de meeste zaken à contant („baar") gedreven worden. Den vierden Zondag na Paschen verzamelen zich echter de duitsche uitgevers en commissionairs in Leipzig aan een feestmaal, om de beide volgende dagen hun rekeningen te vereffenen, de nieuwe uitgaven op touw te zetten en hun contracten met boekdrukkers en binders af te sluiten. De vreemdeling, die 't eens bijgewoond heeft, moet zich elke volgende „Ostermesse" moeite aandoen om t'huis te blijven. Die Ostermesse is voor uitgevers de groote aantrekkelijkheid van Leipzig.

De Beurs in 't koffiehuis ging na een paar jaren weer teniet, om de eenvoudige reden dat het koffiehuis verkocht was. De Duitsche Vereeniging voor den Boekhandel opende evenwel in 1836 een eigen gebouwde Beurs in de Ritterstrasse. Die werd echter spoedig te klein; want zulk een manier van zaken doen is van veel meer belang dan men zich denkt. Geen gering deel van haar bloei heeft

Leipzig te danken aan de concentratie van het boekhandelaarsvak. Honderden firma's hebben zich daar gevestigd en drijven kolossale zaken. Eindelijk op Ostermesse 1884 werd besloten tot het bouwen van een nieuwe Beurs. De stedelijke regeering van Leipzig was verstandig genoeg om de Vereeniging krachtig te hulp te komen door haar den grond voor 't nieuwe gebouw ten geschenke te geven. 23 Mei 1886 werd de eerste steen gelegd en 29 April 1888 werd het gebouw feestelijk geopend. De afbeelding van de Beurs bij dit schetsje gevoegd, toont duidelijk genoeg aan dat ze geen kleinigheid is. Ik volsta met te zeggen dat telken jare in de groote zaal waar 's morgens de zaken gedaan worden, Zondagsmiddags een diner gegeven wordt aan 600 à 700 personen, die volstrekt niet bekrompen zitten.

In die zaal werden de algemeene vergaderingen gehouden. 't Spreekt vanzelf dat er bijzalen genoeg zijn voor de zittingen van de sectiën. En ieder, die de Duitschers maar een beetje kent, begrijpt zonder dat het hem gezegd wordt, dat men onder het gebouw een goede „Gutenbergskeller" vindt, waar het op „Bierabenden" heel gezellig kan toegaan.

BUCHHÄNDLERHAUS TE LEIPZIG.

Het Duitsche volk begrijpt dat de uitgevers de schakel vormen tusschen alle rangen en klassen der maatschappij. „De Pers Koningin!" Niet weinige Nederlanders denken bij dat woord alleen aan *de krant*. De Duitscher denkt aan *het gedrukte woord*, en vergeet daarbij het boek niet.

Dat blijkt bij elke Ostermesse. Gewoonlijk wordt aan de tafel van het „Cantate essen" de stad Leipzig vertegenwoordigd door den Burgemeester. Geen wonder dus dat na de voortreffelijke openingsrede van den voorzitter Brockhaus, het woord gevoerd werd door den Oberburgemeister van Leipzig, Dr. Tröndlin; door den Voorzitter van de Kamer van Koophandel, Zweiniger; en door den Minister van Binnen- en Buitenlandsche Zaken van Saksen, Von Metzsch-Reichenbach. De twee eersten waren eere-presidenten. Evenzoo de uitgevers Renée Fouret, lid van de beroemde firma L. Hachette & Co. te Parijs, Emile Bruylant van Brussel, en John Murray uit London.

„Elseviers Maandschrift" is het „Börseblatt" der Duitsche Boekhandelaars vereeniging niet. Met stilzwijgen ga ik dus voor mijne lezers de verschillende zittingen der sectiën en de algemeene vergaderingen voorbij. Gewoonlijk werd er gewerkt — en goed gewerkt ook — van 9—12 en van 3—5 uur. Vruchteloos was het congres alles behalve. Het Permanente Bureau, tot uitvoering van de op de verschillende congressen genomen besluiten, zal na dit congres eerst goed tot zijn recht komen. Als waarlijk internationale stad voor de vestiging van dat bureau konden slechts twee plaatsen in aanmerking komen: Bern en Amsterdam. Om verschillende redenen — meest en voornamelijk voor mijn vakgenooten van belang — werd eerstgenoemde stad gekozen. De heer Morel, daar woonachtig, die zooveel bijdroeg tot het slagen van de Berner conventie, nam het secretariaat op zich. De gezamenlijke landen stelden voor de jaren 1901, 1902 en 1903 drie maal Mr. 30000 voor de bureaukosten beschikbaar. Het Congres nam met warm applaus de uitnoodiging der Italiaansche uitgevers aan om in 1904 het vijfde congres te Milaan te doen houden. De uitdaging onzerzijds aan de Amerikanen gericht om te zien welk der beide landen het eerst tot de Bernerconventie zou zijn toegetreden en dan in dat land het zesde congres in 1906 te houden, vond grooten bijval. Ze

RENÉ FOURET.

werd onmiddellijk gevolgd door een toast van de Fransche confraters, die het koste wat het wil in het land van de „beminnelijke koningin Wilhelmina" wilden vergaderen. Mij docht zoo dat men den naam van de „Gelderland" tusschen de regels door kon lezen! En hiermee stap ik van de werkzaamheden van het congres af om mijn lezers verder nog een en ander van de „vrije uren" te vertellen.

Aan den avond van Maandag 10 Juni werd den Congressisten een schitterend dinér aangeboden in het »Buchhändlerhaus. Wie de Duitschers kent, weet wel hoe gezellig men bij elkaer was.

De volgende avond was een van rijk genot. Leipzig munt niet alleen uit als hoofdplaats van den Duitschen Boekhandel; zij is ook de stad der muziek. De gemeenteraad had den 11[en] Juni 's avonds 7 ure alle deelnemers aan het congres en honderden anderen met hunne dames uitgenoodigd in de groote muziekhal van Leipzig, het Gewandhaus. De prachtige zaal gaf een heerlijken aanblik. Maar het concert was een der fijnste genietingen ons in die week geboden. Achtereenvolgens kwamen ter gehoore de Ouverture uit „Leonore" van von Beethoven; Aria uit David's Opera „La Perle du Brésil", voortreffelijk gezongen door Fraulein Martha Petrini; een Symphonie van Haydn; „Les Préludes van Franz Liszt" „Isolde's Liebestod" uit „Tristan en Isolde" van Richard Wagner, waarmede Mevrouw Paula Duenges ons in verrukking bracht; en de Overture uit Tannhäuser." Het hooge kunstgenot werd gevolgd door een „Buffet," waar men op geen half uurtje haast had!

De avond van Woensdag den 12[den] zou recht Duitsch worden doorgebracht. 't Was Bierabend in de groote zaal van den Zoölogischen tuin. Maar vooraf was ons een eigenaardig genoegen bereid in verscheidene kleine kringen. De groote uitgevers van Leipzig hadden de vreemdelingen onder zich verdeeld en ieder 15 tot 25 hunner aan tafel genoodigd. Mij viel het genoegen ten deele de gast te mogen zijn van het huis K. F. Kechler. Deze firma werd in 1789 gesticht. De kleinzoon van den stichter overleed 5 Augustus 1897 en liet zijnè weduwe de zaak na. Haar drie zonen, nog te jong om mede aan het hoofd te staan, worden gevormd door haar beide uitnemende mededeelhebbers, Dr. R. Winckler, Dr. O. Engert. Mevrouw

EMILE BRUYLANT

Koehler was als gastvrouw tegenwoordig. Ons klein gezelschap niet meer dan 30 dames en heeren sterk, bestond uit vertegenwoordigers van acht nationaliteiten.

De Donderdagmiddag was voor allen ook belangrijk. Het geschenk aan grond, door den Raad van Leipzig voor den bouw van het Buchhändlershaus afgestaan, was niet met karige hand toegemeten. Achter het gebouw bleef nog dubbel zooveel beschikbaar als bebouwd was. Men maakte daarvan

JOHN MURRAY.

een tuin die bij de Gutenbergkeller behoort. Doch om alles te omvatten wat men zich voorstelde was ook het kolossale gebouw te klein. En daarom werd in 1898—1900 achter de Beurs een „Deutsches Buchgewerbehaus" gebouwd; kleiner van afmeting maar in denzelfden trant. Dat dient voor vergaderzalen en tentoonstellingen voor den boekhandel en alle aanverwante vakken. In Juni 1900 is het geopend, natuurlijk met groote, echt Duitsche feestelijkheid. Thans waren de congressisten uitgenoodigd zich daar des namiddags te 3 ure te vereenigen in de schoone „Gutenberghalle" om daarna het gebouw te bezien en zich, in kleinere groepen gesplitst, onder geleide van Leipziger vrienden naar verschillende bezienswaardigheden van de stad te begeven.

De Gutenberghalle maakt een machtigen indruk. Stel u voor een zaal van 320 □ M. oppervlakte, rijk gedecoreerd, waar het getemperde licht door de beschilderde glasvensters u een oogenblik aan het schip van een dom doet denken. Recht voor u, tegenover den ingang, staat een kolossaal marmeren beeld van Gutenberg. Zinrijke muurschilderingen verhoogen het effect. Links van Gutenberg ziet men Bijgeloof, Tirannie, Onkunde, Clericalisme en Slavernij schoorvoetend maar zeker wijken voor de macht van het gevleugelde Woord. Rechts slapen Hekserij, Wellust, Middeleeuwsche Ridderschap voor goed in onder betoovering van het licht des Nieuweren Tijds. Op den achtergrond zit een afgeleefde grijsaard, het Middeleeuwsche Conservatisme, vergeefsche pogingen aan te wenden om zijn nutteloos geworden schatten voor algeheele verzinking te behoeden. Terzijden treden machtige figuren tevoorschijn: Wodan, Loki, De Waarheid en De Poëzie. Het geheel van zaal en decoratie bedoelt éene groote hulde aan „De Pers", en is uitnemend geslaagd. Niet zoó dat ieder kind er dadelijk uit wijs kan worden; maar zoó dat den intellectueel ontwikkelden bezoeker van de zaal tijd tekortschiet voor de beschouwing zoodra hij begreep wat de schilder, Sascha Schneider, hem zeggen wil. Ware kunst!

Een waardig slot van 't samenzijn in Leipzig was tegen Donderdagavond den deelnemers aan het congres bereid door de gezamenlijke Duitsche, Oostenrijksche en Zwitsersche uitgevers: een banket in den schoonen „Palmengarten". Tijd en ruimte ontbreken om de wijnliederen te vertolken die onder het banket gezongen werden door een groep van ongeveer 40 jongens en meisjes, welke in eigenaardige costumen „Unsere Tischweine" voorstelden: Portwijn en Sherry, Rhijnwijn; Moezelwijn; Bordeau; Champagne en „den kleinen Cognac". 't Zal niemand verwonderen dat het reeds lang Vrijdagmorgen was toen wij den nacht begonnen! De Nederlanders kwamen onder geleide thuis; dat ze te danken hadden aan het feit dat ze ter eere van hun gastheeren uit volle borst bij 't dessert: „Heil Dir im

OPENING VAN HET CONGRES IN DE GROOTE ZAAL VAN HET BUCHHÄNDLERHAUS

Siegerkranz" hadden aangeheven; heel duidelijk gezongen, zoodat niemand er „God save the Queen!" uit verstaan kon!

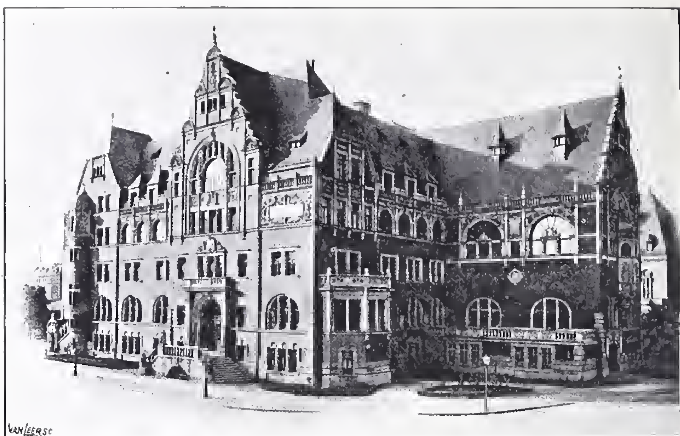
't Congres was gesloten; maar „Scheiden thut Weh!" en de Berlijners hadden gevoeld dat de week toch gebroken was. Ze hadden dus goedgevonden alle leden voor Vrijdag en Zaterdag naar Berlijn te noodigen. En de leden vonden het ook goed.

We hebben er geen berouw van gehad! Vrijdagmorgen gingen dus allen naar 't Berliner Bahnhof om te 12 ure in Berlijn aan te komen. Te 2.30 bevonden allen zich in een café op „Königsplatz", waar men natuurlijk begon met de onontbeerlijke Schöpfen Bier. En daarna was ons een zeer eigenaardig, practisch genoegen bereid. Ongeveer 70 landauers kwamen voor en in elk namen drie vreemdelingen en een Berlijner uitgever plaats. Ieder werd voorzien van een platte grond der stad waarop duidelijk de te maken rit was aangegeven, en zoo werden, begunstigd door het heerlijkste weder, ruim twee uren besteed aan het bezichtigen van de stad. Ten slotte werd ieder in zijn eigen landauer naar zijn hotel teruggebracht om zich gereed te maken voor het Festmahl, dat te 6.30 in den „Zoölogischen Garten" gegeven werd. Dat het Festmahl uitstekend was behoef ik zeker niet te zeggen. Recht gemoedelijk werd de tafel geopend door den voorzitter van den Berlijnschen Uitgeversbond, den heer Vollert, die president van de tafel was: „Mijne Heeren, de Berlijnsche uitgevers zijn op zeer goeden voet met het Bestuur van den Zoölogischen tuin en zouden niet gaarne den naam krijgen van zich iets toe te eigenen dat hun niet toekwam. Mocht dus een der heeren morgenochtend bemerken dat hij onbewust in zijn rokzak een aap of een kater heeft mee naar huis genomen, dan verzoek ik hem vriendelijk het lieve beest zoo spoedig mogelijk hier terug te doen bezorgen."

Onze gastheeren hadden echter zoo goed voor de wijnen gezorgd dat niemand behoefde te vreezen zich aan dergelijken diefstal te zullen schuldig maken.

De morgen van Zaterdag 15 Juni was

bestemd voor het bezichtigen van groote instellingen. De vreemdelingen, die een kaart hadden kunnen machtig worden (er waren slechts 50 kaarten) bezochten de Keizerlijke Rijksdrukkerij; zeker het voornaamste van alles wat er te zien was, vooral voor mannen van het vak. De Rijksdrukkerij, waar alle geldwaarden van het Rijk gedrukt worden, is uitnemend ingericht. Alle nieuwe uitvindingen op drukkersgebied worden er beproefd en — indien practisch bevonden — ingevoerd. De lokalen zijn zeer goed ingericht; voor de werklieden wordt behoorlijk zorggedragen. Er is een personeel van ongeveer 1750 mannen en vrouwen werkzaam. Zonder aarzelen erken ik dat eene vergelijking, die ik onwillekeurig maakte met de Staatsdrukkerij te Washington, welke ik in 1899 bezocht, ten voordeele van die te Berlijn uitviel.

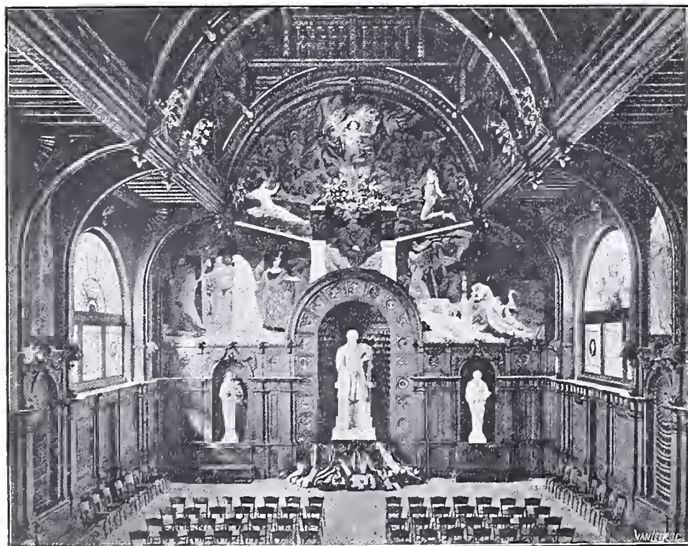
HET „BUCHGEWERBEHAUS TE LEIPZIG.

Een zeer groot genoegen had men ons als slot van de feestelijkheden tegen Zaterdagavond bereid. Te 2 ure vertrok een extratrein naar Potsdam. De dames van de Berlijner uitgevers deden ons de eer aan mee te gaan. Te Potsdam werd en corps Sans souci bezichtigd, en daarna lag te 6.30 een extra boot aan de Lange Brug te Potsdam gereed om het geheele gezelschap, onder goede muziek, over de Havel naar de Wannesee te brengen. Wie de Havel gezien heeft kan zich voorstellen hoe genotrijk de tocht langs de Rijnachtige oevers was. Op een der eilandjes in de Wannesee verheft zich het „Schwedische Pavillon". Daar stond een maaltijd gereed, dien de Berlijners heel nederig „Imbiss" noemden. Te 10 ure ging een extratrein om allen terug te brengen. Er was dus niet heel veel tijd beschikbaar maar toch nog genoeg om in toasten en met „lijntjes" en handdrukken elkaar een „Auf Wiedersehn!" toe te roepen. Auf Wiedersehn! eerst in Milaan en daarna.... in Amsterdam? Ik hoop het van harte!

„'t Is maar goed," zoo sprak ik den vorigen avond aan tafel in den „Zoölogischen Garten" te Berlijn, „dat niet alle congressen via Leipzig naar Berlijn gaan. De uitgevers zouden al te snel en al te intiem met de luxezijde van hun vak kennismaken. Holland dankt u „und erbittet sich höfflichst von dieser Gastfreiheit das Uebersetsungsrecht!"

J. A. WORMSER.

Amsterdam.
3 Aug. 1901.

GUTTENBERGHALLE IN HET BUCHGEWERBEHAUS.

B A L L A D E.

DOOR

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

Op het woelige marktplein, van menschen bont,
Zong de zanger den lof van zijn lieveken blond.

De Koning, die reed op zijn ros voorbij.
— „Haal mij die jonkvrouw en geef haar mij!

Naar mijn marmeren troonzaal geleid ik haar,
Met mijn goudenen kroon op haar goudenen haar."

De zanger die zonk op zijn knieën en bad:
— „Laat mij, o Koning! mijn eenige schat.

Al fladdere in flarden mijn mantel zoo oud,
Al rinkle in mijn beurzeken zilver noch goud,

Mijn lievekens liefde maakt mij rijk,
Die ruilde ik voor geen koninkrijk."

Toen liet hem de Koning in boeien slaan,
Omdat hij een koning had wederstaan.

Doch hij zong in den kerker een tooverlied,
Dat zijn boeien deed breken als halmen van riet,

Dat deed wijken de wanden van stuggen steen,
Als de neevlen waar 't vogelken vliegt doorheen.

En hij vluchtte in het heilige veilige woud
En hij zong van zijn jonkvrouw; de boomen zoo oud,

Die peinzende wijzen, die reuzen van brons,
Die ruischten: — „O geef haar, o geef haar ons!

Wij hoeden haar treden voor stedegewoel,
Wij geven een leger van schaduw haar koel."

En hij vluchtte van land naar het strand van de zee
En hij sprong en hij zong op een scheepje aan de ree.

En de golven die klotsten: — „O geef ons haar!
Wij winden koralen en wier om heur haar."

— „Eer stortte in de golven 'k mijn lijf en mijn luit,
Aleer ik u jonde mijn zonnige bruid!"

De Zee, vol ontzag voor zijn wederstand,
Die dreef er het scheepje gedwee naar land.

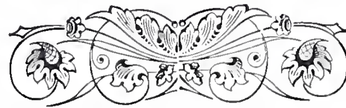
Toen daalde een fluisteren wonderbaar,
Een adem huiverend door zijn haar.

„O geef haar mij!' zei zacht de Dood,
„Ik geef haar het eeuwige morgenrood."

— „Koen trotste ik het Woud en den Oceaan,
En zelfs den Koning heb ik weerstaan."

— „En toch, ga zien — klop aan haar poort —
Wie van ons beiden uw lief behoort."

Toen hij klopte aan haar poort, in het morgenrood,
Lag, op haar sponde, de jonkvrouw dood.

GEDICHTEN

DOOR

JOHA. W. BAKKER.

I.

Met vreugdebloemen hemelblauw
Wil ik uw hoofd omgeven;
Op ieder blaadje staat getrouw
Mijn liefdewoord geschreven.

Met zachte ranken immergroen
Wil ik U, Lief, omhangen;
Die zullen U gedenken doen
Aan mijn gestaâg verlangen.

Mijn donk're treurviolen wil
Ik aan Uw harte steken;
Zij zien u aan, zoo droef en stil,
En kunnen van smart niet spreken . . .

II.

NACHTLIEDJE.

Zoo moeitevol is wel mijn dag,
Dat ik aan u
Niet denken mag.
Ik kan nu nimmer bij u zijn,
Hoe gaarn' ik wilde, Liefste-mijn!

Maar in den koelen, klaren nacht,
Als alles zwijgt,
Dan sluip ik zacht
Door 't open kamervensterkijn,
En kom tot u, o Liefste mijn!

Gij hoort mij niet, gij ligt zoo stil,
Dat ik uw slaap
Niet storen wil.
Gij ligt zoo kalm, zoo engelrein....
Slaap rustig voort, o Liefste-mijn!

't Waar zonde, als ik u wekken zou;
Het is als speelde
Een glimlach flauw
Om uwen mond, zoo zacht en fijn....
Droomt gij van mij nu, Liefste-mijn?

De nachtwind suizelt door de blaân,
En maant mij, dat
Ik heen moet gaan.
Ik mag niet langer bij u zijn....
Vaarwel.... slaap zacht.... o Liefste mijn!

VAN DE REDACTIE.

NIEUW PROZA. — I. *Babel*, door Louis Couperus. (L. J. Veen, Amsterdam). Louis Couperus gaf ons weder een stuk dichterlijk proza en noemde het *Babel*. Maar 't was hem niet te doen om nog een historischen roman te voegen bij de vele historische romans, die we reeds hebben en de minder talrijke, die er in onze dagen nog verschijnen. Hij heeft een denkbeeld belichaamd *gezien* in de historisch-legendarische oudheid. Of 't daarin *lag* komt er minder voor dezen kunstenaar op aan: Couperus heeft het gezien in den torenbouw van Babel, dat was hem genoeg, dat hij 't erin zag

We deelen dit zoo uitdrukkelijk mee, omdat wij ten deele zouden rechtvaardigen, althans verklaarbaar vinden de handeling van een historicus, over het boek Babel schrijvend met afkeuring. Alle fantazie van Couperus is hier vrij van geschiedenis en overlevering en zelfs van de historische waarschijnlijkheid, voor menigeen van meer waarde dan het beetje positief-ware door ons omtrent steden als Babylon bij mogelijkheid te weten. „Doch waarom dan in den titel de belofte van een historischen roman gelegd?" kan men vragen.

In het Boek der Boeken staat zoo eenvoudig te lezen wat Babylon was in de oogen der oude Israëlieten.

„De gansche aarde was van eenerlei spraak en eenerlei woorden. Maar het geschiedde, als zij tegen het Oosten togen, dat zij daar een laagte vonden in het land Sinear, en zij woonden aldaar.

En zij zeiden een ieder tot zijnen naaste: Kom aan laat ons tichelen strijken, en wel doorbranden! En de tichel was hun voor steen, en het lijm was hun voor leem. En zij zeiden: Komt aan, laat voor ons eene stad bouwen, en eenen toren, welks opperste in den hemel zij; en laat ons eenen naam voor ons maken, opdat wij niet misschien over de gansche aarde verstrooid worden!

Toen kwam de *Heer* neder, om te bezien de stad en den toren, die de kinderen der menschen bouwden. En de *Heer* zeide: „Zie, ze zijn eenerlei volk en hebben allen eenerlei spraak; en dit is het, dat zij beginnen te maken; maar nu, zoude hun niet afgesneden worden al wat zij bedacht hebben te maken?

Kom aan, laat ons nedervaren, en laat ons hunne spraak aldaar verwarren, opdat een iegelijk de spraak zijns naasten niet hoore."

Alzoo verstrooide de *Heer* hen van daar over de gansche aarde; en zij hielden op de stad te bouwen. Daarom noemde men haren naam Babel; want aldaar verwarde de *Heer* de spraak der gansche aarde, en van daar verstrooide de *Heer* hen over de gansche aarde. (Genesis XI, 1—9).

Volgens de voorstelling der oude Joden werd Babel dus gebouwd om te dienen als vereenigingsplaats. De menschen, die nog maar voor een klein gedeelte de wereld bevolkten, wilden tezamen blijven en vreesden verspreiding. Maar de Heer verlangde niet dat zij slechts een gedeelte der aarde zouden bewonen, maakte hun de uitvoering van het grootsche plan onmogelijk en deed hen zich verstrooien over de gansche wereld, naar het Scheppingsplan dit medebracht.

Naar dit gegeven, heeft Couperus niet gewerkt.

Van de historische feiten werd door den dichter geen ruim gebruik gemaakt, naar we reeds meêdeelden. Trouwens, men weet niet met zekerheid te zeggen welke der Babylonische torens, alle naar het hetzelfde systeem gebouwd, aanleiding kan hebben gegeven tot het Bijbelverhaal. 't Moet geweest zijn een der talrijke terras-vormige pyramiden of trappen-pyramiden, die opstijgen uit den lagen bodem aan beide zijden van den Euphraat, de plek waar Babylon (*Gods Poort*) verrees. Van die geweldige pyramidale massa's moet *Birs Nimrud* de voornaamste geweest zijn. Wat men omtrent het oude Babylon echter weet is niet zoo heel veel.

Loftus en Taylor (1849—1855) en Fresnel en Oppert (1851—1854) begonnen de eerste wetenschappelijke onderzoekingen. Over den uitslag daarvan zijn gepubliceerd het Engelsche werk *Chaldeae and Susiana* en het fransche *Expédition en Mésopotamie* (Paris, 1859 en 1863), benevens een eveneens Fransch rapport aan de Regeering. Toen ging de Fransche consul in Barsa aan 't werk. (Heuzy et de

Sarzec *Découvertes en Chaldée* (Paris, 1889), daarna (1889) de Noord-Amerikaansche wetenschappelijke expeditie onder John P. Peters, waarop die van Hilprecht en Haynes volgde. Sedert ongeveer een kwart eeuw, graven echter ook ijverig de bewoners zelf. die groot voordeel hebben bij het vinden van authentieke inschriften op tegels en spijkerschrift. In het jaar 1899 werd een Duitsche expeditie georganiseerd met het doel voornamelijk de ruïnen van Babylon zelf grondig te onderzoeken.

Wat men weet is dat de overlevering in alle voorname punten door de archeologie wordt tegengesproken. Babylon zou een omvang hebben gehad van 72—96 mijlen, (volgens Diodorus van Sicilië 54.800 meters), maar tijdens Nebukadnezar moeten de muren der eigenlijke stad niet langer dan 10 K.M. zijn geweest. Verschillende overblijfselen van torens vindt men binnen de grenzen · bij de Bel Marduk, de El Kasr, de Birs Nimrud (reeds door ons genoemd), den Nabutempel (òf, misschien ook wel èn) dien der zeven Planeten; doch aan welken toren de overlevering den naam van *den* toren van Babel heeft verleend schijnt niet nit te maken.

Met vrij groote zekerheid kan men echter zeggen hoe die toren van Babel, met Oostersche fierheid *Godspoort* genaamd, moet zijn gebouwd. Couperus, wien 't allerminst om vertoon van archeologische wijsheid te doen was, heeft maar heel vaag meegedeeld hoe hij het gevaarte in dichtersdroom heeft gezien. In het voortreffelijke werk van Perrot et Chipiez (*II, Chaldée et Assyrie*) vindt men echter gegevens, die de schrijver van een eigenlijken historischen roman natuurlijk met gragen vlijt zou hebben gebruikt. (Architecture religieuse: § 1. *essai de reconstruction des types principaux*) met zeer suggestieve platen tegenover de bladzijden 390, 392 en 395, benevens tal van constructieve bijzonderheden, waarnaar wij den belangstellenden lezer moeten verwijzen.

Voor den naam Babylon heeft Couperus evenmin gebruik gemaakt van de wetenschap dat *Godspoort* de beduidenis heeft als dat andere, nog heden gebruikte *Verheven Poort* of *Porte* in Turkije; gelijk voor het Oosten de *poort* beteekent het bij uitstek verheven, heilig monumentale. We zouden dus kunnen overzetten door „Gods monument," de fiere gedachte der bewoners van de groote stad, die Babylon heette en de beteekenis had, door natuurlijke en strategische ligging, van een Oostersch Rome, de eeuwige stad aan den Euphraat.

Wat in de werkelijkheid de voltooiing van den toren heeft belet weten we niet; we zijn er zelfs onkundig van òf de toren nooit is voltooid geweest. Het kan zeer goed wezen, dat de Joden slechts bouwvallen hebben gekend en uit het afgebrokkelde daarvan de onmogelijkheid der voltooiing hebben afgeleid.

Een groote rol vervult in Couperus' boek *Astarte*. Wij moeten bedenken, dat niet bedoeld is de vrouwelijke godin, die met Astarte gelijk staat in den Babylonischen eeredienst (Istar), nòch „het Verfoeisel der Sidonieërs", volgens II Kon. XXIII vers 13, waarvoor ten tijde Salomons een tempel stond op den Olijfberg; maar dat Couperus zich wel zal gedacht hebben een vrouw van Baäl en, daar vrouwelijke goden ook wel den mannenaam droegen met de bijvoeging Astarte, zal de zijne aldus genaamd wezen: Baäls gemalinne. Zij is dan zeer aannemelijk in de *fantazie* van Couperus en hij heeft van haar kunnen maken „de parelblank glansende" en wat hij verder maar wilde.

Men late zich slechts door zijn eigen mythologische herinneringen niet in de war brengen.

Ook zijn historische heugenis dient men voorzichtig op den achtergrond gedrongen te houden. Want de herderskoningsknaap Cyrus brengt ook verwarring meê voor de, argeloos nog wat van hun oude-geschiedenis vasthoudende lezers.

Cyrus, optrekkend naar Babylon om te helpen aan den torenbouw... het is een prachtig droomsel; niet meer; doch wèl prachtig. Wat wij voornamelijk voor authentieks (uit spijkerschrift) van Cyrus weten, komt van de tafelen uit Babylon: van den Cyrus-cylinder (door Bowlinson vertaald) en van nog een andere rol (uit Sippar); maar niets omtrent Cyrus weten we zóó precies dat de medewerking aan Babel's torenbouw bepaald hinderlijk is in het boek van Couperus.

Van de Redactie.

Slechts heel kras tegen-historisch dunkt ons het psychologische gegeven: de torenbouw gestaakt, omdat het Medelijden overwint en de volkeren niet langer duizenden bij duizenden willen opofferen voor den trots van een kaste en het ideaal van een natie.

Met dit al... het doet er weêr weinig toe, want de symboliek is mooi. Voor de volkeren der oudheid is een tijd gekomen, dat zij niet meer menschenlevens gaven voor de verwezenlijking van een nationalen grootheidsdroom, te worden uit tichelsteenen of graniet. Op een zekeren trap van moreele ontwikkeling gekomen, hebben de volkeren gevoeld, dat de massa niet tot in het oneindige mocht worden gemarteld en geslacht. Was 't medelijden? Laat een dichter als Couperus dit in heerlijke woorden zeggen: 't Zal wel zuinigheid en berekening of angst der vorsten zijn geweest: liever mannen voor den oorlog dan bouwers voor den tempeltoren, niet gaan tot het uiterste, waar zóóveel stoer grauw krioelt binnen de muren eener stad... ongeveer zoo moeten de aardsche half-goden hebben geredeneerd. Dat Medelijden in Babel... mooie historische ketterij, droom van een dichter, die tuurt in de zee van een Capri en 't Verleden ziet in den schitterdroom van korte extase; dàn gevend dien droom aan de menschen als wat héél moois, héél teer en heel onwetenschappelijk, dat gaat, als een gouden wolk, statig over de paleizen met archieven en de huisjes, waar geleerden turen op reproducties van spijkerschrift....

Van „verhaal" of „roman" mag men niet spreken. Babel is een gedicht en er „gebeurt" niet meer in dan in een droomgezicht. Het is even verschrikkelijk in helderheid.

Een jonge, een zestienjarige herdersprins, Cyrus, komt in Babel. Hij heeft zijn land verlaten om mee te bouwen aan den toren. Om zijn kracht maakt men hem slavenopzichter, maar hij geeselt de onderbouwheeren en maakt dertig slaven vrij. Gevangen, brengt men hem voor den heerscher, jong als hij. En die heerscher begrijpt en doet den dwingeland dooden onder wiens dwang hij, de schijnoppermachtige, zucht. Maar dan moet hij sterven. Want hij is zwak, die gevoelsmensch op den troon van Babel. En de herdersprins wil begrijpen 't mysterie van den toren. Een vrouw zal hem inwijden. Zij vernietigt zijn ideaal en hij vernietigt dan ook haar, Idonia, de vrouw, die hem de ijdelheid deed zien van 't menschelijk grootsche, dat wil opklimmen tot den hemel, waar goden wonen en lachen om der menschen waan, der menschen pogen tot naderen van de Godheid op blokken van graniet en zuilen van porfier, zonder te willen zijn wreed en hard voor millioenen. Idonia zegt het:

„Dat is niets... zeide zij, streek als balsemde zij, over zijn voorhoofd. Dat is niets, mijn God, dan het gonzen van onze slaven, dan het ruischen van onze menschheden. Dat is niets.... Laat het klaar worden in je, o, God! Zie niet meer beneden, luister niet naar de duizende duizenden.... Wees God; een God kent geen medelijden! Kan het anders dan dat millioenen klagen en ruischen, als wij rijzen boven hen uit; dan dat zij vergruizen, als wij torenen en vergoddelijken over hen heen...? Aan ons is de macht, aan ons is het ideaal...! Bouwden wij niet het ideaal met sporten van marmer en zullen wij het niet bouwen met sporten van glans...!

Naderden wij niet eeuwig den hemel en zijn wij nu niet goden zelve.... Laat het klaar worden in je, o god!

Ons *Ideaal* rees als een toren op uit de ellende van millioenen, onze toren bloeide als een hemellelie uit het bloed van millioenen, maar ons ideaal rees op, onze lelie bloeit.... Mijn god, hoor naar de wijsheid, die al wisten mijne voorvaderen: het Ideaal zal eeuwig rijzen uit de ellende van nog meer millioenen.... Haar lach klaterde als een slag van wreede cymbalen en hij zag haar nu plotseling als Astarte weêr, maar zonder eenige lieflijkheid van duive, of van star, hij zag haar hard als een goudstralende hoogmoed" (181, 182.)

En dan davert als een tegenzang het woord van Astarte tot Baäl:

„Baäl, mijn uitverkoren zoon daalt...! Hij weerstond het lied mijner starren, hare goudzingende verlokking, Baäl, en zijn hoogmoed lag koud op zijn hart, tot zijn ziel bevroor in dien zwarten nacht van zijn bovenmen-

schelijken weedom en wanhoop! En nu, Baäl, hij daalt!... Hij stijgt niet meer, al is er nog weemoed in zijn koude ziel, zij ontdooit in de weldadige zaligheid zijner allermenschelijkste nederigheid! Hij daalt, Baäl, hij gaat terug tot de honderdduizenden millioenen, milliarden... hij gaat en zijn handen zijn open, zijn ziel is open, om hen te ontvangen! Baäl, purperen anemonen laat ik ontbloeien uit de zee van bloed om Babel's torens spoelende; Baäl, een nieuwe menschheid is, als een purperen anemoon ontsproten op het harde graniet van Babels hoogmoedige treden: Baäl, er bloeit het Medelijden!... Verschroei het niet met uw zengende glorie's, en laat mij het besproeien, o machtige god, met mijn traan...."

Couperus besluit: „en uit hare ambrosische oogen drupte de dauw op Babel...."

. . . .

. . . .

De Koningin Tomyris, den machtigen Cyrus overwonnen hebbende, sneed van Cyrus' lijk het hoofd af en dompelde dat in een vat met bloed, zeggende: drink u zat aan het vocht, waarnaar ge levenslang hebt gedorst. (Herodotus.)

Zoo leerden, vijf en een kwart eeuw vóór Christus, de uitverkoren zonen van godinnen — Het Medelijden.

II. *Van Scheiding en Dood*, door M Antink, (de erven F. Bohn, Haarlem 1901). Een boekje met zeven vertellingen, gerangschikt onder twee rubrieken *Der armen dood* en *Scheidingen*, vertellingen het mooist geschreven in den rouwtoon van een bom-bam over armoedige kerkhoven met zerklooze graven, kaal en koud in wintermist, een toon die door de ziel gaat, zoo lang áánhoudend, wekkend de erger dan treurige, de tergend jammerlijke gedachten van het miserabel kleine in den weedom van zoovelen, wier leed in de ziel gluipt, nooit tragisch veroverend, maar slapend als moeraskoorts, veel akeliger door dat gebrek aan grootschheid dan de catastrofe, de vreeselijke misdaad, het moorden van den oorlog. Omdat de schrijfster zoo stil, zoo juist, zoo in volmaakte bijzonderheden doet haar werk, wekt haar boekje èven de gedachte aan wreedheid. Toch maar heel èven, alleen door de kracht van haar realistisch proza. Wij weten wel dat men om een stuk te schrijven als *'t Kommieske* alle leed moet hebben meêgevoeld en door onbegrensde liefde alleen kan komen tot een zoo aangrijpend geheel

Zij ziet de dingen met eigen kunstenaarsblik en geeft het geziene weêr met een zeer zeldzame kracht. Men is tot aanhalen gedwongen om van haar manier een denkbeeld te geven.

Een werkman, die zijn vrouw heeft geranseld tot het laatste, gaat sterven. Zij wil van hem wat weten voor hij dood gaat.

„Het wijf werd bijna razend als ze dacht, dat hij het half verklapt geheim ten slotte nog mee in zijn doodkist nemen zou.

En zij dórst niet vragen, zoo bang was zij nù nog voor de ruwe, ongenadige knuisten, die zij jarenlang tot ranselen had klaar gezien. Nu lagen ze wel rechtuit en slap op de dekens, die gevreesde vuisten; maar op elk der vingerleden zag zij de dikke bosjes rosse haren dreigend overeind staan, en boven het lijkgrauw van het vuile vel leek dat nog veel afzichtelijker dan vroeger aan de roodgebalde knuisten....

't Was of die *hànden* haar op de dekens lagen aan te kijken met verwenschingen en gedreig.... Ze loerden haar aan, ze lagen daar op het bed valsch te gluipen.... Waarom ging ze ook niet naar het bed toe en schudde dat slappe lamme lichaam dooreen, en haalde er uit, tot het laatste woord toe, alles wat ze weten wou...?

Maar, als ze dan opstond en naar den man keek, dan verlamde haar weêr 't gezicht van die twee afzichtelijke *starende handen*, vaal, rossig, met dik gezwollen blauwe aderen; de gruwbare handen... enz."

Zoo gaat juffrouw Antink dan voort, al maar die handen makend tot het verschrikkelijke van dien stervenden beul, tot de hallucinatie komt voor den lezer en man en vrouw daar liggen, naast hem, in zijn kamer. Dat is 't gruwlijke haast van een wassenbeeldenspel, zóó brutaal van realisme.

Ook anders weet zij ons te doen zien, even duidelijk, met soortgelijke middelen toch, door

't áándringende van haar stijl, dat toch niet te véél is, wijl haar bijzonderheden zoo volkomen juist gekozen zijn en zoo volmaakt weergegeven.

Dat zij een enkele maal naast haar personen gaat staan en wel eens ondeugdelijke neologismen gebruikt zijn van die kleine tekortkomingen, die men gaarne vergeet na 't genieten van dit stoere proza.

III. *Doodendans*, door STIJN STREUVELS, (L. J. Veen, Amsterdam). Nog een bundel met kleine stukken — een achttal. Nog weer realistisch proza, doch zoo geheel anders dan dat van juffrouw Antink. Stijn Streuvels verhaalt in den breede, gelijk Zola, met wiens werk het zijne eigenaardige incorrecties gemeen heeft. bijv.: »heur gedachten waren door langen duur van jaren in wanorde en uit den haak gerocht en daarin groeide vast een geweldige wraakramp die ze, eer heur dagen uit waren, wilde genieten en beleven."

Maar de woordenstroom is bij Streuvels van zoo groote kracht dat de indruk niet wordt geschaad door zulke feilen; men geraakt er niet door uit de sfeer, waarin de schrijver ons houden wil. Zelfs mag hij tot het onmogelijke gaan, meer gezichten van een visionnair dan waarnemingen van een realist geven (als in *Doodendans I*), we blijven hem volgen, waarheen hij ook moge gaan met zijn langzamen, zwaren tred van Vlaamschen boer, kruiend »gezapig" een niet immer welgeurend vrachtje over den weeken bodem van erf en wei.

De groote bekoring in Streuvels werk is ook nu weer dat volkomen natuurlijke, geheel hem eigene van zijn gansche manier. Welk onderwerp hij ook behandelt, de bekoring komt wel, zij 't dan laat soms. Misschien ligt het aan ons dat wij voor ons zelf één uitzondering maken. De *Noorsche liederen* doen ons geenszins aan.

Voortreffelijk is de historie van Gork en Goele, twee honden uit een nauwe steeg, door een herdershond gestoord, een met griezelige schelheid van woorden weêrgegeven hondengevecht, herinnerend aan de bloedige kleurenpracht van een Frans Snijders. Ook in *Doodendans II* komt die dierenwreedheid zoo volmaakt en meer nog treft de teekening van den kater Mieten, den hond Moor en den blinden distelvink, dan die van Monika, de oude vrouw, wier lijk wordt opgegeten door haar huisdieren.

De gezochte akeligheid der *Doodendansen* ontneemt wel wat van Streuvels' kracht, die duidelijker blijkt in schetsen van het gewone leven; maar het is niet te verwachten dat hij door een breede reeks van gruweltafereelen de aandacht van het publiek geboeid zal willen houden, ofschoon er in dezen Vlaming wel iets van een Wiertz moet schuilen.

IV. *De doode*, door G. PRIEM, (C. L. G. Veldt, Amsterdam, 1901). Ook dit boek is wat men aan de theetafel »griezelig" noemt, maar bevat minder realisme, minder vrucht van direct waarnemen, dan beredeneerde psychologie, en het resultaat van nadenken over een belangwekkend geval is hier meer dan het door den kunstenaar geziene. Dit laatste moet men zoeken in de bijzonderheden, knap waargenomen en uitvoerig ook geboekstaafd. Waar hij de menschen laat spreken heeft de heer Priem nog een enkel zwak oogenblik. Krachtig-sober gedaan is de beschrijving van Knelis' zelfmoord (226—237) van het oogenblik, dat Bartje hem gaat aangeven en hij haar ziet gaan naar den veldwachter.

Met dezen roman heeft Priem zeker het beste gegeven dat we van hem ontvingen en verwachtingen opgewekt voor de toekomst. Misschien zal hij zich enkel wat meer behoeven te laten gaan om de ware aandoening te kunnen wekken. Nu is hij op vele plaatsen nog wat droog; maar hoeveel beter is dit niet dan 't vervallen in de voor alles te vermijden fout, zwaar boevenromannerig te wezen in uitwijden over moord en wroeging! Met werk van realisten vol kracht (als juffrouw Antink, bijvoorbeeld) is *De doode* echter niet zonder schade voor den toch niet on-verdienstelijken roman te vergelijken.

V. *De weelden des harten*, door ED. VERBURGH (Tierie en Kruyt, Amsterdam). „.....des h a r t e n ? ?" Ed. Verburgh beschrijft de vleeschelijke begeerte in haar tyrannie, uitbarstende onder omstandigheden, die haar

verfoeilijk maken. En hij doet dat uitvoerig met, hier en daar, lange opsomming van lichaamsdeelen als in een boek over zekere zickteverschijnselen. Voor het meerendeel onzer lezers is deze bundel met novellen dan ook zeker niet te genieten. Maar de aandacht dient gevestigd op een soort van producten, die worden gekenmerkt door een zeer bijzondere vermenging van realistische en uiterst precieuse elementen, sedert lang in de Fransche letteren bekend, ten onzent zeldzamer.

Eenvoudiger, primitiever dan de lust, die op de grofste wijze zich openbaart, zelfs in sterfhuis en kerk, is geen drift te noemen. 't Menschdier schreeuwt om bevrediging. Dat is het motief. Dien schreeuw direct laten hooren, in den verschrikkelijken eenvoud, in het afschuwelijk rauwe en het angstigmakend beestachtige daarvan, zou 't werk wezen van een volbloed en volkrachtig realist. Maar van dien schreeuw te maken een kunstig samengestelde woordsymfonie, den natuurkreet te verwerken in lange stukken geduldig gecomponeerd proza, waarin men den kreet hoort, lang en rauw, doch meer nog variaties ... een symfonie op de begeerte-klacht — dat is weêr heel wat anders, wat nieuws, wat zéér kunstigs, dat niet velen den knappen Verburgh zullen willen —, maar ook zullen kùnnen nadoen. Want bewerkt *is* het en verbazend eigenaardig. Het dient getuigd; de schrijver heeft recht op die erkenning 't allereerst.

Een citaat zal onze bedoeling duidelijk maken en de soort van knapheid des heeren Verburgh doen kennen: In den nacht is de vrouw, een rijke boerin, van wie hier wordt geschreven, weduwe geworden.

„De groene ochtend-boom rijpte zijn vruchten snel; zij rolden, met de volheid der rijping in hun hol gewicht, heen door de misten, belegerden het doodenhuis, belegerden de ooren van de luisterende en vulden ze met de volheid van hun lokkende klankenkracht.

„Het waren deze, die 't eerst aan de jonge vrouw, den morgen gekomen weten deed; ze keek om van het doodsbed en zag de lichtrepen, die het grauwe licht langs het vierkant der ramen streepte, zag de tafel, die. half in licht reeds, in het duister vluchten wilde; en opeens opstaande trok ze het gordijn voor 't middenraam hoog op.

„Als een reuze-bloem gulpte het landschap der diep-groene weiden haar toe ... de stille slooten leken groote petalen, die in naderende buiging haar den breeden kop aanboden, het veld van groen, in de begrenzing van dit eerste beschouwings oogenblik zich tot bloemkelk schijnend te formeeren, opende voor haar het zacht-fluweelig binnenste, en 't ver verschiet, de dingen samenkleinend tot één punt, scheen aan verholen verlustingen als een bloemkelk-diep even rijk. — Ziende uit het raam bood zoo, aan haar, gekomen uit 't duister van een nachtwake, de morgen zich aan, fluweelig getooid met vochtige nevelen, die den blik der oogen zacht dekten met een gazige sprei, en met een verschiet, dat verlijnend in één punt, een onweerstaanbare verlokking scheen, de verhulde verheden te betreden ... vreemde aarde, die nu zij in herfst was, nog in zoo schoonen tooi een vrouwenhart kon verleiden."

Nog veel mooier gaat Verburgh dan vertellen van dier vrouw begeerte. Hij voelt en ziet voor haar en wat hij nu aanneemt dat een boerin zou kunnen zien en voelen van de natuur — aanneemt tegen beter weten in — beschrijft hij in zijn eigen mooiste proza, want om de werkelijkheid van boerinnelust is het niet te doen; wèl om de variaties van Verburgh te geven op het motief: verliefdheid eener vrouw in weelde van natuur.

't Motief wordt in de werkelijkheid zeer zeker niet zoo gevonden. Verburgh kent geen boerinnen, die begeerte zóó aandoet, zóó de oogen opent voor wat Verburgh ziet in de natuur. Doch, mocht er een boerin wezen, die dat allemaal zoo vond, dan zou zij zeer zeker niet de begeerte dusdanig voelen. Want maar enkele vrouwen — die van 't allerlaagste accabiet, voelen zoo. Veel eerder zal de sentimentaliteit leiden tot den man dan het beestachtige, dat Verburgh als een zoo voorname drijfveer in de vrouw ziet; niet enkel in deze, maar in alle vrouwen, die wenschen de *weelden des ... harten.(?)*

Van de Redactie.

Over 't stijleigen van den schrijver zou nog heel wat te zeggen zijn. Misschien komen we daartoe later nog eens. Zóó veel boeken wachten nu op bespreking dat we niet meer dan enkele regels kunnen wijden aan bundels, als dien van Verburgh, getuigend van talent, echter nog alleen maar curieus.

VI. *De laatste incarnatie*, door HENRI BOREL, (L. J. Veen, Amsterdam). Kleine stukjes maar, behalve dat eerste, waarnaar het boekje heet, bekend al, omdat het in een tijdschrift heeft gestaan, toen bewonderd om de uiterste teerheid als van heerlijkst chineesch porcelein. Even geschetst is de mousmé, japansch wezentje, veracht en uitgestooten, toevallig ontmoet, die Ohanasan, en verzorgd door een Europeaan, tot zij dood gaat en wordt als een beeld van donker ivoor, roerloos in reine rust liggend als een zalige Boeddha. Borel heeft dàt vermocht: het bijna boven 't bereik der expressie gaande teêre weer te geven in woorden, heel eenvoudig en in suggestieve kracht volkomen echt.

Wat anders, ook meegebracht uit het oosten als schat in zijn hart, is *De Bedelaar*. Borel doet zien de eischen van het waarachtige medelijden, dat hem drijft naar den vuilsten der bedelaars . . . te laat! Een koel relaas, maar teekenend knap verteld, is dat der procesknoeierij, waarvan een Chinees op Riouw het slachtoffer wordt Dan zijn er nog twee stukjes uit Nederland *Verteedering*, van iemands behoefte om mee te schreien met een meisje uit de Nes, omdat zijn lijdende ziel zich wil samenvoelen met een andere ziel vol leed en *Opstanding*, een schildersnovelletje van een liefde, die eenmaal was en blijft geven dat innigste, onaantastbaar door het harde leven, dat schoonheid wekt.

't Is een mooi bundeltje weêr, dit laatste van Borel.

VII *Het recht der Liefde*. door HENRI BOREL, (P. N. van Kampen, Amsterdam). Een pleidooi-romannetje, beneden het talent van den schrijver. Men kan over 't geval redeneeren, men kan over de stelling gezellig een avondje babbelen, vooral in gezelschap van ervaringrijke vrouwen, doch aandoening wekt het boekje heelemaal niet. 't Behoort tot het zeer weinig bepaald onbelangrijke, dat Borel tot heden gaf.

VIII. *De jonge dominee*, door J. EIGENHUIS, (Valkhoff en Co., Amersfoort). Dominee van Soyen behoort tot de ergst gevaarlijke idealisten. Het is te wenschen dat er niet velen zoo in volle vrijheid kunnen huishouden op een dorp, want het gaat er de gemeente lang niet goed door. Op zijn dorp — Waterkerk — maakt de jonge herder en leeraar zich als met opzet onmogelijk Hij gaat met zijn boeren komediespelen, zangavondjes organiseeren, disputen houden over de moeilijkste economische vraagstukken, over beschavingsgeschiedenis enz. enz. Hij bemoeit zich ook met een paar meisjes, die zich aan een rijken vuilik hebben verkwanseld en sterven aan de gevolgen eener hoogst misdadige handeling. Voor die deerns moet een monument komen op het kerkhof: — zij vielen als slachtoffers van de begeerte eens rijkaards, leeraart van Soyen. Verre van vast in de leer, krijgt hij 't met ouderlingen aan den stok, verre van machtig in zijn optreden als volksleider, maakt hij een erg treurig figuur op de kermis, waar hij wil leeren pleizier hebben aan een uitgelaten boerenbende. Van Soyen legt het af en de schrijver laat hem — hoe spoedig ook — toch nog te laat dood gaan voor den duur onzer opgeëischte sympathie. Wij begrijpen dan ook niet hoe een collega, die ook van Soyen een monument op 't kerkhof bezorgt (daar ziet Eigenhuis blijkbaar heel wat in!), hoe een collega op dat monument kan laten beitelen dat zijn zwakheid zijn kracht was, want van den jongen dominee ging geen kracht uit.

Hij heeft een soort van schuldige liefde, maar bij smachten blijft het. Zijn vader is hertrouwd met een meisje, dat de dominee ten huwelijk had willen vragen.

Als predikant doet Van Soyen al het mogelijke om zijn liefde te dooden, maar 't gelukt hem niet volkomen. Als hij, na lang hem ontwijken, bij zijn vader logeert, voelt hij dat hij Mathilde bemint en Mathilde voelt dat zij hem liefheeft. Verder zou het niet

komen, indien Van Soyen maar wat minder onachtzaam ware. Doch hij schrijft (voor een dagboek of om het niet te vergeten) over zijn en Mathilde's hartgeheim een vel papier vol en doet dat bij vergissing in een omslag, waarin de décharge ligt, die hij zijn vader voor de gehouden administratie van Hendriks moederlijk erfdeel moet overhandigen. Als de oude heer aldus weet hoe Mathilde denkt over hem en over zijn zoon, pleegt hij zelfmoord. Dit wekt verbazing: èn die dagboekschrijverij, èn de zelfmoord van den vader, die daartoe heel weinig aanleg moet hebben gehad, te oordeelen naar de schets, welke Eigenhuis zelf ons van den groven man geeft. 't Romannetje eindigt aldus: Als vader Van Soyen dood is, ontmoeten Mathilde en de dominee elkaâr. Nu zou 't nog belangwekkend kunnen worden; want wàt er ook gebeurt, nooit kan er zegen rusten op hun liefde, indien deze niet wordt gelouterd door vrijwillige onthouding voor immer. Doch Van Soyen sterft als een uiterst lastig geworden romanheld, van wien het mooie moet bewaard blijven en met wiens hartstocht de schrijver geen raad meer weet, omdat hij dien eerst als heel heftig afgeschilderd heeft.

Wat er belangwekkends in dit boek is behoort tot het bijwerk. Enkele dorpsfiguren zijn weer heel goed geteekend; jammer dat gebruik werd gemaakt van kluchtige namen als Ratjetoe, Haarkluiver, Zeeppoeier, Kruisbes, Visbeen en zoo meer.

In zijn passieschildering is Eigenhuis ongelukkig: „O, Mathilde, mijn geliefde, waarom hebt ge mij verraden? Is dan mijn ziel, zoo vol van liefde, een schat, daar eenig mensch meê spotten zou?

Zie aan mij, zie mij in de brandend' oogen die u met verzengende stralen hullen in een vlammenmantel! Zóó brandt mijn gouden wellust om u, en uw schoone leden glanzen in apotheose van mijn liefde.... Godin van mijn leven, van mijn groote zaligheid, zie neer op 't zwijmend schepsel aan uw voeten, beroer het met uw reine handen.... Zoo stijg ook ik, in uw goddelijken glans deelend, verheerlijkt met blinkende aureool overeind: zalige menschen, zijn onze zielen te zamen een enkel deel van den Al-geest! ..."

Veel, zéér veel beter is dominee's biecht van den preekstoel.

Te rekenen valt op een werk van Eigenhuis dat dit zeer gebrekkige zal doen vergeten. Hij heeft een klein, maar eigen talent, dat vooral niet nog eens mag worden geforceerd.

IX. *Marioline* door DIRK DE VOS (de Vos en Van der Groen, Antwerpen). Geen eigenlijk verhaal, tot hoofdzaak ook geen zielkundige ontleding; weinig maar van hetgeen des modernen romans in den regel is vindt men in dit prachtig uitgegeven boek, dat niet voor den grooten lezerskring bestemd kan zijn.

Er openbaart zich in: een voor kunstuitingen zeer gevoelig schrijver, die zelf op zeer eigenaardige wijs het leven waarneemt en van zijn aandoeningen weet te leggen in een proza dat hier en daar aantrekkelijk is, elders nog wat inventariseerend droog of nog eventjes rhetorisch onbeholpen, maar toch leesbaar zeer zeker.

't Verhaal, dat weinig ter zake doet, loopt niet af. Er is maar een eind aan gemaakt, wat erg in de apotheoze oploopend tot een rethoriek schittervuurwerk-zonnetje. Het komt er niet veel op aan, naar we zeiden, 't boek is belangwekkend om wat anders: de persoonlijkheid van den schrijver, die er zich in openbaart en van wien wellicht is te wachten een heel ander boek, waarin hij toont nader te zijn gekomen tot zijn eigen ideaal.

Edmond van Offel heeft dit werkje versierd met een titel en buiten-tekst platen van groote aantrekkelijkheid. De reproductie is uitmuntend, op Japansch papier. Zeer artistiekvoornaam ziet *Marioline* er dan ook uit.

X. *Van verwant leed* door SUZE LA CHAPELLE—ROOBOL (H. Honig, Utrecht). Vijf novellen heeft de schrijfster „gebundeld," die wel in één boekje bij elkaar kunnen, die „zich wel laten lezen" — naar een oud cliché nòg altijd beweert, maar die in geen enkel opzicht uitmunten. 't Is heel gewoon werk, zonder pretentie gegeven, zonder geestdrift te ontvangen.

ZILVEREN PLAAT UIT DE SCHOOL DER VAN VIANENS. 17E EEUW.
MOZES EN AÄRONSKERK TE AMSTERDAM.
($^1/_3$ DER WARE GROOTTE).

GEDENKP. OP DEN DOOD VAN MARTEN HARPENZ. TROMP DOOR W. MULLER, 1653.
RIJKSMUNT.

ANTIEK NEDERLANDSCH † † † GOUD- EN ZILVERWERK. † † DOOR F. EVERTS. † † † † †

De belangstelling in voortbrengselen van nationale smeed- en drijfkunst in edele metalen is eerst ontwaakt bij het houden der groote tentoonstelling van 1880 in Arti's zalen te Amsterdam. Maar nog altijd — te oordeelen naar de verschillende couranten-verslagen en enkele tijdschrift-artikelen, o. a. in *De Kunstbode* en *Eigen Haard* — ging de voorlichting van het publiek uit van oudheidkundigen en bedoelde zij meer het in het licht stellen van de historische beteekenis der voorwerpen en van hun gebruik, hun belang voor de kennis der zeden en gewoonten, dan wel eene karakteristiek van hunne schoonheid, of eene uiteenzetting van de beteekenis des makers als kunstenaar. Dientengevolge lette de bezoeker op dergelijke tentoonstellingen gewoonlijk allereerst op de oudheid van het voorwerp, den naam des bezitters of van hem, voor wien het oorspronkelijk vervaardigd was. Men kende wel de bekers van Maximiliaan van Bourgondië, Jacoba van Beieren, van De Ruiter, Cornelis de Witt en andere geschiedkundige personages, maar sloeg weinig of geen acht op hunne waarde als kunstvoortbrengsel, en door wien of waar zij waren voortgebracht bleef onbekend en onvermeld.

Eerst kort na de oprichting van het tijdschrift: *Oud-Holland*, waarin naast oudheidkundigen en geschiedvorschers, ook mannen van gezag op het gebied van kunst zich gingen uitspreken, werd met deze traditie te recht gebroken. Men begon ijverig bijeen te brengen alles wat dienen kon om meer licht te verspreiden over meesters, die in de verschillende technische kunsten hadden uitgeblonken, en beijverde zich de waarde aan te toonen van hunne producten uit een artistiek oogpunt. Zoo werd langzamerhand eene schifting voorbereid onder voorwerpen, die louter van archaeologisch belang, en andere die door schoonheid van vorm of van versiering uitmuntten. Ook de laatsten mochten aanspraak maken op afzonderlijke tentoonstelling en bespreking.

Van dit beginsel uitgaande, besloot het Bestuur der Vereeniging „Voor de Kunst" te Utrecht om te trachten in eene keuzetentoonstelling te laten zien, welke schoone dingen sinds den aanvang der 16e tot het laatst der 18e eeuw vervaardigd zijn door Nederlandsche goud- en zilversmeden.

In het midden latende of deze tentoonstelling, die thans reeds tot het verleden behoort, als geheel geslaagd is, en of de keuze uit verschillende tijden en scholen steeds gelukkig was te noemen, stellen wij op uitnoodiging der Redactie ons ter taak, een en ander mede te deelen naar aanleiding van enkele door schoonheid uitmuntende voorwerpen, die ginds te zien waren.

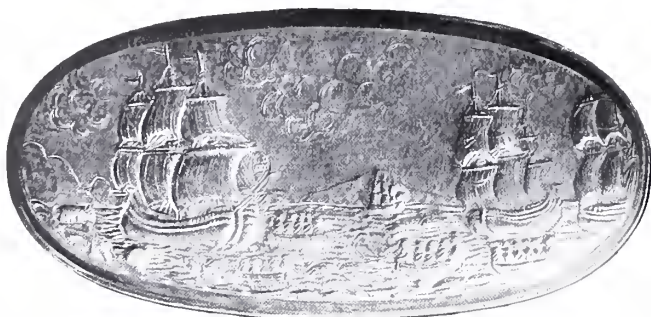
Volgens den catalogus waren de tentoongestelde voorwerpen naar de eeuw, waarin zij ontstonden, verdeeld in drie hoofdgroepen; iedere hoofdgroep in verschillende onderafdeelingen, aangevende den aard of de bestemming der voorwerpen, b.v. drinkgereedschap, voorwerpen tot kerkelijk gebruik, sieraden, étagère-zilver, draagteekens, penningen enz. enz. Achteraan kwamen voorwerpen der 19e eeuw (empire-stijl) en de rubrieken: kunstenaarsportretten en ontwerpen en afbeeldingen. Uit elke hoofdgroep zullen een paar proeven van drijf- of ciseleerkunst in hun karakteristieke schoonheid worden beschreven. Wat de bijgevoegde illustraties betreft, deze geven uitsluitend voorwerpen te zien, welke nog niet elders zijn in plaat gebracht.

Doch vooraf een

HOSTIEDOOS, 16E EEUW.
EIGENDOM VAN DEN HEER H. J. HESHUIJSEN.

enkel woord over de vraag, in hoever het bedrijf van den ciseleur, repousseur en graveur in edele metalen in 't algemeen mag gerekend worden tot het gebied der kunst, en hoe het soms zich uitstrekt en verheft tot de grens van monumentalen arbeid. Want het is onnoodig hier op te merken dat niet elk goud- of zilverwerk daaronder kan gerangschikt worden.

TABAKSDOOS, 18E EEUW.
EIGENDOM VAN JHR. E. BERG V. DUSSEN MUILKERK.

Wie nooit den kunstdrijver, hetzij hij het metaal met den pons- of drijfhamer bewerkt, of daarop met een graveerijzer de versiering aanbrengt, aan het werk gezien heeft, kan zich geen juist denkbeeld maken van de wijze, waarop teekeningen en relief, niet slechts op vlakke metaalplaten, maar op de in alle richtingen gebogen gladde oppervlakten van bekers, vazen, schalen, en andere luxe-voorwerpen aangebracht worden. Vooral moet hem het werk onbegrijpelijk schijnen, wanneer hij verneemt dat de hamerslagen aan de achter- of keerzijde der plaat of aan de binnenzijde der vaas moeten treffen. Want de hals of de mond van vele, zoo niet de meeste vazen is nauwer dan de buik; een hamer, veel minder eene hand kan die enge ruimte binnendringen. Na met behulp van aanbeeld en hamer aan de te bewerken zilver- of goudplaat den vereischten vorm te hebben gegeven, vulde men het voorwerp met pek, teekende de figuren op het oppervlak en fixeerde de teekening door middel van ingedreven punten. Vervolgens werd het pek weer uitgesmolten en de drijfarbeid voltooid door uitdrijvers, zijnde ijzeren gebogen stangen, waarvan het eene uiteinde — dat verschillend van vorm was, al naar gelang men rechte of kromme, scherpe en glanzende, of ruwe en matte lijnen, punten, hoeken, parelen enz. verlangde — door den hals op de te treffen plaats van den binnenwand werd gebracht. Door voorzichtig hameren op het andere uiteinde worden alsnu de vereischte verhoogingen verkregen. Den aldus ontstanen relief-arbeid zou men derhalve ook kunnen kenschetsen als een kunstig gegroepeerde verzameling van groote en kleine deuken.

GLAZEN BEKER OP VERGULD-ZILVEREN VOET MET DEKSEL. ANTWERPENSCH WERK DER 16E EEUW. MUSEUM VAN HET KON. OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM.

Intusschen behoeft het geen betoog, dat de kunstvaardige, door ervaring geleide hand van den drijver slechts voltooit, wat zijn hoofd of dat van een ander vooraf heeft ontworpen en vastgesteld, waaruit volgt dat de technische uitvoering, hoe volmaakt ook, niet dan een deel is van datgeen dat een tot stand gekomen werk tot een kunstwerk stempelt. Geen gemis aan genialiteit van conceptie, aan harmonie tusschen bestemming, vorm en versiering, en aan juistheid van teekening dezer laatste kan door een onberispelijke

uitvoering, zooals b.v. bij Lutma's werk, goed gemaakt worden. Slechts waar al deze eigenschappen te zamen gaan of vereenigd gevonden worden, is een voortreffelijk kunstwerk te wachten, en gelukt het aan enkelen gelijk Cellini en onzen Adam en Paul van Vianen daaraan het karakter te geven van monumentale kunst.

Van onze nationale kunstenaars weten wij nog maar weinig, wat niet te verwonderen is, wanneer men zich herinnert op welk een achtelooze wijze men vroeger het herkennen en determineeren van kunstvoorwerpen behandelde. Gelijk nu de Leeuwarder tentoonstelling van 1877 den Poptaschat aan het licht bracht en een heerlijk werk van Paul van Vianen, een laag-relief-medaillon met Minerva, Juno en Venus ontdekte, zoo deed de Artitentoonstelling van 1880 een aantal andere werken van Adam I en II en van Paul van Vianen; die van 1900 te Leeuwarden werken van een Bolswarder meester C. Baardt; en de Utrechtsche van dit jaar wederom nieuwe meesterstukken bekend worden als even zoovele bouwsteenen voor de geschiedenis van het kunstambacht der goudsmeden.

Maar de hierboven genoemden zijn allen 17de-eeuwers; van hunne voorgangers weten wij zoo goed als niets! En wat deze hebben geleverd op het gebied der drijfkunst, doet des te meer betreuren dat alle gegevens betreffende hun leven en werk ontbreken. Hoe gaarne zouden wij den naam gekend hebben b. v. van dien Zuid-Nederlandschen meester, die de maker geweest is van den glazen beker, zoo vol distinctie en met dat hoogstsierlijke profiel van het Kon. Oudheidk. Genootschap te Amsterdam; of van den drijver van den met zulk een kloeke hand bewerkten zilveren drinkschaal van 1580 van Zierikzee en van den Antwerpenaar, die in 1581 den fraaien vergulden drinkschaal voor Jan Godin bewerkte! Nu moeten wij ons vergenoegen met deze en andere pronkstukken in de herinnering te bewaren evenals de emotie van geopenbaarde schoonheid, welke zij opwekten bij het aanschouwen.

DEKSEL VAN DEN GLAZEN BEKER OP BLZ. 656, 16E EEUW.

DRIEKANTIG BODESTOKJE DER „DESOLATE BOEDELKAMER" TE AMSTERDAM.
EIGENDOM VAN JHR. E. BERG V. DUSSEN MUILKERK.

Aleer wij van deze groep afscheid nemen, zouden wij nog wat willen opmerken over de groepeering en de uitbeelding van die zoo goed gemodelleerde figuurtjes, welke de wanden versieren van een verguld zilveren hostiedoos der 16e eeuw, op bladzij 655 afgebeeld. Men schrijft ze toe aan een Haarlemschen meester, en dit is niet onwaarschijnlijk, daar de samenstelling der tafereelen en de uitdrukking der gelaatstrekken aan de Noord-Hollandsche school denken doet.

Als voor het eerst tentoongesteld mag hier voorts herinnerd worden aan het zeer belangrijke laag-relief-medaillon van Adam I van Vianen, toebehoorende aan Jhr. A. van Schuylenburch van Bommenede. Het stelde voor: Saulus, de Christenvervolger, op den weg naar Damaskus. Het is een landschap met ver

zich uitstrekkend perspectief; op den voorgrond Romeinsche ruiters en voetknechten, in wier midden Saulus te paard, met blindheid geslagen door de verschijning van den Heer; op de tweede en achterwaarts gelegen plannen dravende ruiters, eenige reizigers, die zich spoeden over een brugje; het profiel eener stad, en zeer delicaat aangegeven boomgroepen. Zooals in meer plaquettes van zijne hand, die nu voor elken kunstliefhebber tot geringen prijs in afbeelding te verkrijgen zijn, *) onderscheidt zich deze plaat door het modelé der talrijke figuren, de bewegelijkheid der groepen, en de juiste verdeeling der ruimte van het terrein, dat tot aan den gezichteinder met groote gevoeligheid is weergegeven. Geen forschheid en toch klaarheid; geen schetsen en toch dat twijfelachtige, gelijk het oog in de natuur waarneemt. Een bijna onmerkbaar relief en toch kan men met het gewapende oog ieder blaadje, iedere plooi der kleedij ontdekken. En in weerwil der fijne afwerking ontvangt men geenszins den indruk van peuterigheid.

ZILVEREN PLAAT VAN ADAM I VAN VIANEN, BEGIN 17E EEUW.
EIGENDOM VAN JHR. A. VAN SCHUYLENBURCH V. BOMMENEDE.
(1/3 DER WARE GROOTTE).

Wanneer wij hier spreken van Adam I van Vianen, dan bedoelen wij daarmede den oudste der kunstenaars van dien naam, die omstreeks 1573 het levenslicht zag en in 1628 als overleden vermeld wordt. Hij ook is de maker van het beroemde schenkblad met kan van 1614, met de afbeelding van den slag bij Nieuwpoort in 1600 en van andere krijgsbedrijven van Prins Maurits, toebehoorende aan de gemeente Amsterdam. (Zie de afbeelding bij D. v. d. Kellen Jr., Nederlands oudheden, Amsterdam 1861, pl. 11, 12). Hij valt wel te onderscheiden van den later (1595—1660) levenden, minder begaafden en meer bizarren Adam II, wiens portret door Van Kessel geëtst is en wiens modellen met de zoogenaamde dolfijn- en kwab-ornamenten in druk zijn uitgegeven door Christ. van Vianen.

Behalve dit, waren er nog een drietal belangwekkende medaillons, die hier beter tot hun recht kwamen dan op de zooveel grootere Arti-tentoonstelling van 1880, waar zij in de massa van het tentoongestelde als verzonken. Deze stelden voor het oordeel van Paris, de bekeering van S. Hubertus en de Wonderbare vischvangst. Het laatstgenoemde medaillon is omgeven door een rand van

*) Het goud- en zilverwerk in het Nederl. Museum voor geschied. en kunst te Amsterdam. Tekst van A. Pit, directeur van het Museum. (Uitgave van Gebr. van Rijkom aldaar.)

DEKSEL VAN EEN TROUWDOOSJE, 17E EEUW.
EIGENDOM VAN JHR. E. BERG V. DUSSEN MUILKERK.

tafereelen, waarin het visschersbedrijf is voorgesteld, zeer modern van opvatting en de figuren hoogst natuurlijk van beweging en groepeering. De beide andere mogen door een Nederlandsch kunstenaar zijn gedrèven, dan toch zeker naar Italiaansche en Fransche modellen of ontwerpen, en dit is wel verklaarbaar, daar de Nederlandsche goudsmeden zeer veel naar Italiaansche modellen gewerkt hebben, en Paul van Vianen zelfs zóo naar Italiaanschen stijl zich gevormd heeft, dat sommige zijner werken aan Cellini werden toegeschreven.

Wie van beiden genialer was, Adam I of de jongere Paul, is niet uit te maken. Daartoe wordt een grondige studie vereischt, gebaseerd op een groot aantal werken van beider hand niet alleen, maar ook op een rijk materiaal van kunsthistorische gegevens, zooals ontwerpen, gravures, teekeningen op het goudsmidsvak van hun tijd betrekking hebbende. Wel kan van hen geconstateerd worden dat zij een veelzijdige ontwikkeling toonden, daar zij tegelijkertijd drijvers, beeldhouwers, graveurs en medailleurs waren. Een van Pauls hoofdwerken is in het bezit van de Portugeesch-Israëlitische Gemeente te Amsterdam. Het is een schenkkan met schotel, waarop de ontvangst van de Koningin van Seba aan Salomo's hof is uitgebeeld. De kan vertoont de ontmoeting van Jacob en Jozef, terwijl de leeuw van Juda op het hengsel is uitgedreven. Een ander, een pronkschotel met afbeeldingen van landbouwers en herders, was omstreeks 1858 in 't bezit van een lid der familie Enschedé te Haarlem, maar is in later dagen — het is bijna ongeloofelijk — spoorloos verdwenen! (Zie de afbeelding in D. v. d. Kellen Jr., t. a. p., pl. 42.) Doch de meeste zijner kunststukken berusten in het buitenland, o. a. bij de Rothschilds. Ter tentoonstelling was van Paul geen oorspronkelijk werk ingezonden, wèl een uitmuntende Eng. electro-type naar zijn in goud gedreven kop van 1610, die weleer Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden toebehoorde, en waarop de geschiedenis van Diana en Acteon is uitgebeeld.

DRAAGTEEKEN DER REDERIJKERSKAMER LIEFD' IS 'T FONDAMENT.
DOOR B. DOLENDO, 16E EEUW.
EIGENDOM VAN JHR. MR. F. BEELAARTS V. BLOKLAND.

Beiden waren ontegenzeggelijk kunstenaars van groote beteekenis, die door een spaarzaam relief het gewilde effect wisten te bereiken. Dit voorschrift is in lateren tijd niet altijd wèl begrepen of liever, het is uit het oog verloren. Hoe hooger relief, hoe schooner, zoo dacht men. Men gevoelde niet dat op die wijze de techniek geweld deed aan het artistieke element, zooals te zien is in den avondmaalschotel van Moordrecht, van 1660, door een Amsterdamschen meester vervaardigd. Daarin ontwaart men aanstonds een gemis aan perspectief, een verwarring van voor- en achtergrond, die niet kan worden goed gemaakt door de krachtige lichtspeling van het hoogrelief. Hier en daar is het alsof de beeldjes — het middenstuk is zoowel als de rand verdeeld in afdeelingen, bevattende tafereelen uit het leven van den Zaligmaker — inplaats van achter elkaar te staan, de hoofden bij

DEKSEL EENER SNUIFDOOS MET OPGELEGDE ARLEQUINADE-FIGUREN. 17E EEUW. EIGENDOM VAN JHR. E. BERG V. DUSSEN MUILKERK.

dedigbaar wil het ons schijnen, dat een ornament, oorspronkelijk bestemd tot randversiering van een cartouche, door hen verheven werd tot een hoofdmotief, dat de lijnen van het voorwerp in zijne plooien verborg. Aan het dolfijn- en kwab-ornament der Van Vianens ontnamen zij zijne bevalligheid en veerkracht en misvormden het aldus tot een décadence-stijl, waarvan gemis aan proportie een der kenmerkende eigenschappen was.

Dan doet zich het werk van den Leeuwarder meester, aan wiens werkplaats de verzameling, bekend onder den naam van Popta-schat, te danken is, vrij wat artistieker en harmonieuser voor. Zijne verbeeldingskracht zij niet zoo groot en rijk geweest als die der Van Vianens, zoodat hij voor zijne ontwerpen te rade moest gaan bij anderen, b.v. Goltzius en Dirk Barendsen, toch komt hij genen zeer nabij in zijn hoofdwerk, dien prachtigen schenkkan, en die twee schotels met den kandelaar, alle behoorende tot de verzameling van het Popta-gasthuis, in bruikleen bij het Friesche Museum, welks bestuur niet heeft kunnen besluiten om deze schatten ter tentoonstelling af te staan,

elkaar steken. Het bovenlijf is hoog uitgedreven; het onderlijf komt nauwelijks uit den achtergrond te voorschijn. En toch gold deze schotel op de historische tentoonstelling te Delft van 1867 voor het schoonste drijfwerk, dat ginds aanwezig was!

GEDENKPENNING OP J. CORVER TE AMSTERDAM, DOOR DE WIJS, 1716 RIJKSMUNT.

Naast de Utrechtsche meesters Van Vianen zouden werken van Lutma den Oude en den Jonge een goede maatstaf van vergelijking op de tentoonstelling hebben kunnen aanbieden. Maar het toeval heeft gewild dat juist deze kunstenaars niet dan door één enkelen penning vertegenwoordigd waren. Deze afwezigheid van werk der Lutma's en het volslagen gemis van belangrijken émail-arbeid waren twee in het oog vallende leemten. Onze 16e eeuwsche en 17e eeuwsche gouden zilversmeden toch hebben een veelvuldig en schoon gebruik van email gemaakt, en wisten dat in allerlei kleuren aan te brengen, zoowel op gladden als op oneffen grond. En wat de Lutma's aangaat, zoude men gaarne hebben kennis gemaakt met hun werk, dat onder hunne tijdgenooten zeer gewaardeerd werd en menigen kooper vond onder de leden der Amsterdamsche magistraat, al kan het met dat der Van Vianens niet op éene lijn worden gesteld. Hun drijfwerk moge uit een technisch oogpunt aan het volmaakte grenzen, onver-

GEDENKPENNING OP DEN MOORD DER GEBR. DE WITT DOOR R. ARONDEAUX, 1677. EIGENDOM VAN MEVR. B. TE UTRECHT.

KLEINODIEËNKISTJE VAN FILIGRAANWERK, 18E EEUW. EIGENDOM VAN MEVR. B. TE UTRECHT.

om redenen, die met de bevordering der kunst weinig of niet te maken hadden. Gelukkig stelde de Directeur van het Ned. Museum te Amsterdam met machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, de zeer goede electro-typen naar de origineelen ter beschikking, zoodat den bezoekers het gezicht van deze waarlijk schoone voorwerpen niet onthouden werd. De Leeuwarder was een man, die met krachtigen slag zijn beeld dreef, hier en daar een hoog relief makende om de noodige schaduwwerking te verkrijgen. Wat hij door den slag meevoerde van datgene dat den grond moest vormen, moest hij wegsteken; de omtrekken moest hij om die reden als het ware griffen op den grond. Zijn krachtige hand verleidt hem tot gespierder beeldplastiek dan de teekenaar van zijne modellen bedoeld heeft. Zijne figuren op den tweeden grond, waar hij minder en relief kan werken, zijn daarom — waar hij ze bewerkt — gelukkiger, hoewel de harde omtrekken soms hinderlijk voor het oog zijn. Dit valt te meer op bij den achtergrond, die natuurlijk nog minder relief heeft. Vandaar een gebrek in het perspectief, dat slechts door die overdreven lichaamsvormen der hoofdfiguren wordt opgewogen. Niettegenstaande dit alles zijn de figuren schoon, zoowel, gekleed als naakt, al verraden zij niet het minste streven naar een meer verheven of edeler type.

THEECOMFOORTJE, STYLE EMPIRE. EIGENDOM VAN MEVR. B. TE UTRECHT.

Minder rijk van inventie, maar niet minder artistiek waren de beide schotels van den Bolswarder meester C. Baardt; de eene met zijn rand van naar de natuur gedreven bloemen in origineele grootte geboetseerd; de ander, wiens bladeren-, vruchten- en

ZILVEREN BEKER VAN JR. JOHAN VAN WELVELDE, DOOR HEM IN 1649 GESCHONKEN AAN DE KERK TE EELDE. BEGIN 17E EEUW. EIGENDOM VAN DEN HEER H. J. HESHUIJSEN TE HAARLEM.

De hierboven besproken voorwerpen vormden met een aantal uitnemend bewerkte, doch welbekende gildebekers van Haarlem, Kampen en Middelburg, draagteekens van Amsterdam, Arnhem, Haarlem, Kampen en Leiden, gouden lijfsieraden, een uitgezochte verzameling gedreven en gegraveerde gedenkpenningen, tal van drinkschalen, molen en stortebekers, historische drinkkoppen o.a. van Corn. Tyloos en Laurens van de Spieghel, mooi filigraanwerk, vele serviesstellen der 18e eeuw enz. de pronkstukken der verzameling.

Van filigraanwerk gesproken: het was een algemeen verbreide meening, dat de meeste van die aardige en coquette byouteriekistjes, breimandjes, schaar-étuis en naaldenkokers van zilverdraadwerk en zoovele andere snuisterijen, waarin onze voorouders zulk een behagen schepten, dat men ze in den inventaris van bijna elken 18e eeuwschen inboedel aantreft, geen inlandsch fabrikaat, maar geïmporteerd zouden zijn, òf uit Oostersche landen òf uit Italië. Veel van dat gezellige goedje is nu van Hollandsche afkomst gebleken, daar er op de tentoonstelling zilverwerk met Holl. meestermerken voorkwam, overtrokken of opgelegd met filigraan-arbeid. Te Dordrecht o. a. en in Friesland bestonden werkplaatsen van goud- en zilverdraadwerken. Een goed specimen van Nederl. werk geeft het hiervoren afgebeelde byouteriekistje van Mevr. B. te zien.

Verder trof men er twee groote verzamelingen van étagère-zilver aan, ingezonden door Mevr. Wed. Houttuijn te Wormerveer en Mr. J. G. Wurfbain te Rheden, die misschien niet zoo algemeen de aandacht hebben getrokken, als zij wel verdienden.

dierenornamenten tot een verbazend rijk en harmonieus geheel zijn verwerkt.

Menig bezoeker zal wellicht gemeesmuild en bij de aanschouwing gedacht hebben: was dat

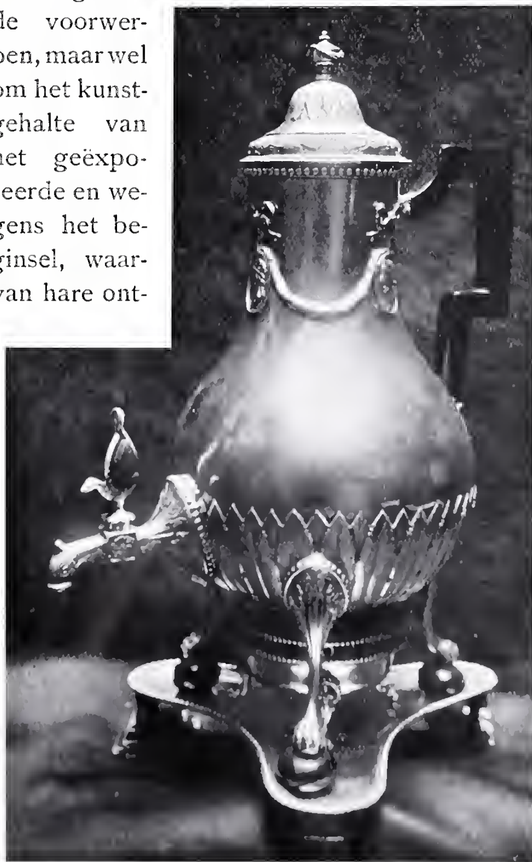
ANANASBEKER, BEGIN 17E EEUW. MUSEUM VAN HET KON. OUDHEIDK. GENOOTSCHAP TE AMSTERDAM.

nu der moeite waard om als artistiek werk ten toon te stellen? En daarom is het niet ongemotiveerd bij deze gelegenheid eens in 't licht te stellen, waarom dat „silveren poppengoed" de aandacht der kunstliefhebbers waard is. Men vindt daarbij op verkleinde schaal terug alle gebruiks-voorwerpen eener hollandsche huishouding der achttiende eeuw. Keukengereedschap, zaalmeubilair, serviezen van allerlei soort, zoowel kandelaars en stoelen, als arresleden en spinnewielen, sleepkoetsen, vogelkooien, ja wat niet al! En de sierlijkheid van vorm dezer kostbare snuisterijen, weleer dienende tot stoffeering der zoogenaamde „poppenhuizen", waarmede de jeugd der gegoede klassen zich vermaakte, wordt door hun meesterlijke bewerking geevenaard. Wij zagen er, geheel gedreven uit één stuk, die een zoo uitnemend fraai profiel vertoonden, dat zij daarin met grootere voorwerpen om den voorrang konden dingen. Weer andere stukken, meest beeldjes zooals spelende kinderen, ruitertjes, boerinnetjes en dierenfiguurtjes, waren gegoten en geciseleerd, en bijzonder goed gemodelleerd in houding en beweging, als waren zij bestemd tot kleine statuetjes.

Bij de kenners wordt dit zilverwerk, waarvan het beste gemerkt is met een hoornschildje en den Amsterdamschen stempel, zeer gezocht en sinds jaren duur betaald, in weerwil van de meesterlijke moderne nabootsing, die ook op dit gebied niet is uitgebleven.

Ook uit den tijd der Fransche overheersching, die haar stempel drukte op het gebied der kunst door invoering van den zoogenaamden empire-stijl, waren eenige met zorg gekozen modellen aanwezig. Daarbij onderscheidde zich o. a. door zijn bijzonder sierlijk profiel een koffiekan op onderstel, een voorwerp, zoo sober mogelijk versierd, maar ondanks zijn eenvoud eerbied afdwingende voor den artistieken zin des makers, die zich voor de gewilde stijfheid van den empire-stijl met veel tact wist te hoeden.

Hiermede meenen wij het belangrijkste te hebben gereleveerd dat te zien was op de jongste tentoonstelling van Antiek Nederl. goud- en zilverwerk, die geenszins om de hoeveelheid der uitgestalde voorwerpen, maar wel om het kunstgehalte van het geëxposeerde en wegens het beginsel, waarvan hare ont-

ZILVEREN KOFFIEKAN, STYLE EMPIRE. EIGENDOM VAN DEN HEER G. SCHOORL, AMSTERDAM.

DRINKSCHAAL (HANSJE-BEKER). BEGIN 18E EEUW. MUSEUM KON. OUDHEIDK. GENOOTSCH. AMSTERDAM.

werpers zijn uitgegaan, in Nederland een feit van beteekenis op kunstgebied genoemd mag worden.

SCHEVENINGEN, EEN ZEEDORP EN EEN BADPLAATS. DOOR LEO FAUST. † † † † † † † † †

Het was in het weemoedig schemerlicht van een bewust-stervende vriendschap, dat ik voor het eerst Scheveningen zag, zooals het mòet gezien worden, zooals het mij sedert dien avond dan ook altijd het liefst is geweest.

Het was al lang donker; wij hadden gewerkt, geblokt Grieksch en Latijn, — wij ploeterden samen voor het staatsexamen. Het was einde juni; over een maand zouden wij ervóor zitten. Maar nu waren wij moe. En om wat uit te rusten, en toch elkanders gezelschap nog niet te missen, besloten wij samen naar Scheveningen te gaan. Wij gingen langs den Ouden Weg; hij, zittend op zijn fiets, ik loopend er naast.

Het was halftien; het was warm geweest, maar de avond was afkoelend, en dat er geen zonlicht was, deed goed aan de oogen.

Wij voelden het beiden: onze vriendschap was aan 't sterven. Zoo vreemd, als je naast elkaar loopt, in den avond, geen andere menschen ergens te zien, en je weet elkaar niets te zeggen. Het is zoo vertrouwelijk alles om je heen; het lantarenlicht, op afstanden, tusschen de takken der boomen, zoo intiem; het gebel van een omnibus in de verte, het gekwetter van een vogel, — en je weet elkaar niets te zeggen. Niet, dat er gedachten zijn, die je verbergen wil; niet dat er dingen zijn, waar je liever niet over praat, uit vrees van te kwetsen, of omdat je bang ben niet begrepen te worden, of omdat je ze te teer vindt. Neen, er is niets, — je weet eenvoudig nièts; dat is het vreeselijke. Je ben heelemaal leeg van binnen. En toch zijn er natuurlijk gevoelens, wenschen, herinneringen, dooreen gestrengeld op den bodem van je ziel als een vegetatie. Je weet dat ieder mensch dat zoo heeft, de een meer, de ander minder, maar iedereen. Dus jij ook. Je kunt ze eenvoudig op 't oogenblik niet vinden. En àls je er al eens een vindt, komt die je niet belangrijk genoeg voor, en zwijg je. En je zeg, dat de zomer zoo mooi is, tot dusver ten minste. Je vraag, of dàt nou een merel zou zijn.

Zoo liepen wij voort. Regelmatig en stil kwamen de boomen aan weerskanten ons tegemoet, zwijgzaam gleden ze langs ons heen; verdwenen achter onze ruggen. Overal boomen. En als we eens omzagen, herkenden wij geenéénen.

Een mooie weg toch, die Oude Weg, vooral zoo op een stillen avond in juni of september. De Badhuisweg heeft ook zijn eigenaardig-mooi; maar niet zoo beschermend. De Oude Weg neemt je in zich op: zorgzame stammewachten aan weerskanten. Vertrouwelijk groen boven je hoofd. De Badhuisweg, kaal en koud. Ieder oogenblik kan het monster van de stoomtrem je bespringen. De electrische rommelt als een verborgen gevaar,

EN HET KENT OOK HET BADEN.

BIJ DAG, IN HET HARDE, KOUDE, FELLE DAGLICHT.

de stoomtrem komt je achterop, recht op je af, en wijkt dan eensklaps uit, met een wijde, bellende, ratelende bocht, nog net bijtijds, om je dezen éénen keer nog te sparen. De struiken aan weerszijden zijn laag, kunnen je niet verdedigen. De Badhuisweg is een huis zonder dak, een bed zonder dekens.

ZORGZAME STAMMERVACHTEN AAN WEERSKANTEN.

Daarom liever de Oude. Overdag het zonlicht door de blaren, langs de takken; tegen den avond de zonsondergangsbrand tusschen de stammen. Ook in den winter: in warme jas stap je flink over harden, witten grond; de sneeuwstaketsels boven je, de berceuse van dons en zwaneveeren, poeieren wit op je neer. Of in den herfst, als de blaren, rood en geel, en zwart, op je neerregenen, flappen tegen je gezicht. Als je de optocht ziet, in visioen, van Bacchus die met Psyche het zomerland verlaat. De rood-vlammende passie--droom van nymfen, en dronken wijngodjes en dol-uitgelaten, begeerte-zieke bacchanten.

Van dit alles, op al deze uren, in al deze jaartijden, langs den Badhuisweg geen spoor. Je kan het aan den nàam al hooren.

Alleen op een enkel uur van enkele dagen geeft die iets héél moois, op een enkel punt. Als de lucht in het westen vol is van gouden vegen, pluimen en linten van blindmakend goud, goud dat door je oogen gepauweveerd wordt met paarsche vlekken, boven den avond-belichten koepel van 't Kurhaus. Dat is iets om je op je knieën te drukken van mooiheid. Maar het is héél zeldzaam; en je dàg is gelukkig, als je dàt hevig-mooie heb gezien!

Nu nog één visie. Niets zoo ontzettend, ontzettend droef, als de Oude Weg bij regen! Ik heb hem ééns geloopen, heel-alleen, op een zondag-middag in mei, om vier uur. Maar dat blijft een obsessie voor héél mijn leven. Niets dan plassen de vloer, en drijvend modderzand. En de regen maaral, langs de kletsnatte stammen, langs de druipende jonge blaren; de regen als een waasgordijn; bobbelend in beken, ruischend als rouwslepen. Dat was de water geworden ontzetting. Blaren, takken, stammen, boomen, wagens, menschen, en je eigen ziel, die wegvloeien in water, — ver-wateren. En nergens een uitweg! Nergens te ontkomen, dat donker, zielsdroef, schreigeplas. Atmosfeer van snikken en tranen, hartstochtelijk geween. — En zondagmiddag.

Al die gedachten, herinneringen, sensaties, bouwden zich in mij op, dien avond van juni, de vriend die van mij weg zou gaan naast mij op de fiets. Maar ik vond ze te onbelangrijk, te onmogelijk vaak, om uit te spreken in omlijnd-scherpe, geprononceerd-klankende woorden, en dus gingen wij zwijgend. En ik voelde, dat hij in zich volgde een dergelijke gedachtenlijn, aan de mijne paralel. Toch zweeg hij ook. Maar wat we beiden gewaar werden, met groote vreugde, en stil-verwonderd gekijk, was, dat onze zielen, geheel buiten ons Ik om, draden van sympathie weefden, tusschen die lijnen, over en weer.

En toen wij de eerste schrede zetten op het strand, waren wij innig verbonden, door een nèt van heen en weer geweef, dat ragteer was, maar dat wij, vreemd, toen toch niet konden scheuren, omdat onze ziel dat niet hebben wou. Eerst als de extase voorbij zou zijn, zouden de draden springen als vioolsnaren, te strak gespannen, en ineentrekken en verschrompelen.

Wij stonden voor de zee, in den avond. Met de zee en met elkaar waren wij daar heel-alleen.

Toen gebeurde er op-eens iets ontzaglijk wonder-moois; iets dat de vioolsnaren deed trillen van ontroering, en ze klank ontlokte van verrukking.

Mijn vriend was mij wat vooruitgegaan, zijn fiets aan de hand. En toen zag ik plotseling, en hij zag het óok, en wij riepen beiden een kreet: òm zijn voeten, om de wielen van zijn fiets — aureoolde de vloer. Bang van verrukking snelde ik op hem toe, en waar mijn voeten neerkwamen, glansden zonnen op, goud en fosforblauw, glansden na, zwakker en zwakker en doofden uit. En de wielbanden van de fiets, en de uiteinden der spaken, waren als de figuren van een vuurwerk, cirkels van vuur, en het zand viel er af als een schitterende regen van fonkelend diamant-gruis. Alles wat wij aanraakten werd tot licht, in den zwijgend zwarten nacht. Als wij het schepten, regenden vuur en vonken onze handen, aureoolden en glansden nog minuten na. En waar wij ze afveegden aan onze kleeren, overal werd licht.

... Het lichten van de zee. Nooit heb ik het meer zóo gezien, als op dien juniavond. Wel nog dikwijls heb ik geloopen langs het strand, éénzaam toen, of met onverschilligen, dat de schuimlinten leken banden van licht, de golven wanden van hemelsblauwe vlammen, — wel nog vaak, verscheen de effen zee mij in den nacht als een meer van rookenden gloed; — maar nimmermeer heb ik het zeevuur kunnen nemen in mijn handen, kunnen zien op het gezicht van mijn vriend.

Toen zijn wij dien avond van elkaar gegaan, hij met zijn fiets, en ik heel alleen, en langzaam, één-voor-één, sprongen de vioolsnaren, die dien avond getrild hadden hun zwanezang, trokken ineen en verschrompelden. En wij woonden in dezelfde stad; maar nooit meer hebben wij elkaar weer gezien, hoewel er toch — of misschien wel juist *òmdat* er — nièts was.

DE KEIZERSTRAAT.

Dat was de éénig-goede manier om Scheveningen te zien. Scheveningen, als onmiddellijk verband houdend met je leven, met je stemming, met je ziel. Scheveningen, als bron van verrukking bij vreugde; Scheveningen, als troosteres bij leed. Scheveningen, als goed-maker, als louteringsvuur bij slecht zijn en leelijk; Scheveningen, als voldoening en prijs bij goed zijn, en bij het koesteren van mooie gedachten Scheveningen, als het er zomer is, blakende zomer, en de zon gloeit op het strand, en terugslaat tegen de duinen, en blauw ligt op de pieren, en goud flonkert op de eeuwig-bewegende zee. En Scheveningen, als het er verlaten is, en absoluut-dood, als de witte lijkwa ligt op den muur en op het zand, als de zon weg is achter de wolken van sneeuw. Scheveningen, als het er dondert en bliksemt, als de muur davert, en de slagen hallen en rollen tegen de duinen, en de flitsen in de zee boren als brekende lansen. En Scheveningen, als er de zon ondergaat, de gouden bol rust op purperen banken in horizonts lichtgrot, en een weg van vuur voert over het water je tegemoet. Scheveningen, als het nacht is; Scheveningen, als het daagt. En Scheveningen, *niet* aan de zee, maar in 't echte, oorspronkelijke visschersdorp, waar de zoute haringlucht en de prikkelende rook uit de lage huisjes komt, hangt in de smalle, hobbelig bekeide straten, waar de kinderen spelen, met de schommelende rokken en de witte mutsjes, of met de

HET VERSTEEDSCHTE DORP.

pilot-,,snoeptafel''broeken en de stijve zwarte petten, waar de vrouwen pratend staan te breien, of de wasch doen aan hun deur, en waar de mannen staan te rooken hun houten pijp, de handen in de zakken, de jekker daardoor opgeschort op hun heupen.

Dat is òns Scheveningen, het zeedorp.

Maar er is óok nog een ànder Scheveningen; en dat is iets heel gevaarlijks, omdat het zoo licht het *zeedorp* ons doet vergeten. Want het is goed en prettig, beide te kennen; maar een van beide vergeten te zijn of nooit gekend te hebben, is een gemis. En evenals schitterend electrisch balzaallicht een mooi en goed ding is, maar een leelijk en verfoeibaar iets, wanneer het 't stille maanlicht wil verdringen, — evenals champagne vaak aangenaam is en wenschelijk, maar ellendig en verdoemelijk, als het dient om ons een stemming te doen vergeten, — evenzoo is dat tweede Scheveningen, de mondaine badplaats, goed en wenschelijk op zichzelf, maar iets essentieel-slechts, als het het zeedorp uit ons denken en, vooral, uit ons voelen verdrijft.

Scheveningen, dat bestaat uit Kurhaus-bar, Seinpost, circus en balzaal.

En tusschen deze beide is er nog een overgang: een Scheveningen dat, al naar je ziel is, en ook je stemming, voor den een behoort tot het eerste, voor den ander tot het tweede, nu eens gerekend mag worden tot het zeedorp, dan weer een geheel uitmaakt met de badplaats. Een Scheveningen, dat bestaat uit: Kurhaus, theaterzaal, badstrand, piereinde, stoomjacht. Dat bestaat uit: vuurwerk, lampionnenschijn, bengaalsch licht en illuminatie.

Kurhaus: voor den een een godstempel, voor den ander een sjaggermarkt. Ik heb in het Kurhaus de allerhoogste zwijmeltoppen der sensatie bereikt, als de heilige Bach er gegeven werd, of Schubert er zijn symfonieën drukte diep in je ziel, tot je zièk werd van schoonheidsroes; als Beethoven je er de tranen in je oogen drong, van rouw en van jubel, of als Wagner je er opnam en hief in de schemering der goden Maar ik heb er ook aan de speeltafels gestaan, waar allen een stempel droegen van hartstocht, waar kennissen mij niet zagen zelfs. Waar mannen hun vrouw aanstootten, zachtjes dat haast niemand het zag, en meisjes haar aanstaande, die maar bleef doorspelen. Konden adepten in de slaapkamers van dezen zien, den nacht na zoo'n avond, welk een ontzettende tragedies, ontzettend door de stilte en het zwijgen, en het verborgen-houden voor de wereld, daar worden afgespeeld.... Ik heb er

IN DE SMALLE, HOBBELIG BEKEIDE STRATEN.

KURHAUS.

in de balzaal gestaan, heerlijk gewiegd op een aardvrij zwevende melodie van Strauss; ik heb er kleeren gezien, oogstreelend-stijlvol of innig-intiem van kleur en van plooi; ik heb er paren gezien, wonder-mooi van lijnenharmonie, en een zachte, teere symfonie van stil, croquis bewegen, — de hemelsche extase op hun gezicht. Maar ik heb er ook menschen gezien met haast stuitend vertrokken gezicht, flikkerende oogen, in woest gedraai en gedans, in vlammend wervelende passie, zinneloos van zinnelijkheid.

Het Kurhaus, een hemel en een hel. Ik geloof niet, dat er één plek in ons land is, waar het in letterlijken, in geforceerden zin, zóózeer waar is, dat les extrêmes se touchent.

Wij dalen steeds af, naar dingen van láger orde. Het strand kent niet die bovenaardsche heerlijkheid, dien zwijmel van verrukking, die de Kurzaal ons vermag te geven. Het hoogste dat het strand kan schenken is een maan--stille nacht, als de sterren stil neerkijken op het blauw-stalen pantser dat de zee is, en de schaduwen der duinen kalm neerliggen op het melkblank verlichte zand en de pieren slapen als groote, wakende, schubbige monsters. Het strand kent den vrede, die is als een gebed. En het kent ook het baden, het verfrisschend en gezond- en goed-makend rein-wasschen van het lijf, als de golven je vlokken over het hoofd en de schelpen schuren langs je voeten. En ook het stil zitten kijken tegen een duin, naar het ondergaan van de zon; en het loopen langs de zee, uren ver, om een stemming te verdrijven. — Terwijl het láágste uiterste hier is, het walgelijk zondagavond-gedoe, de jongens en de meiden en de soldaten en de boerinnen.

Drie, vier maanden geleden, een tamelijke storm. Toen ben ik 's avonds om negen uur op de pier gegaan. De zee was toen een grijs gemarmerd schuimland, met levende schuimbergen zich voortbewegend bliksemsnel. Golven, vijftien meters hoog en misschien wel duizend breed, kwamen aandonderen met de vaart van een sneltrein, — sloegen te pletter tegen de honderde dunne ijzeren palen van de pierestacade. En telkens als weer zoo'n watermuur uiteensloeg tot schuim en met een net van grijze aren het zeegroen overspande, trilde de vloer onder je voeten, de leuning onder je armen.

Maar de volgende dag was het machtig drama vergeten, en toen de avond weer kwam rimpelde nauwelijks de zonnebaan op het water, en op de pier luisterden de menschen weer naar Fritz Hoffmann, den man die reclame voor Theophile had moeten worden, en dachten niet aan het ontzettende dat er zou gebeuren, als de zee nu opeens het gespeel eens moede werd.

Voort ging het mondain gefeest in blindzijn voor het grootsche, voort, zich steeds en steeds wijder uitbreidend over heel een zeedorp, het verstikkend, als een woekerende schimmel. Eén eindelooze keten van uitgaan, van muziek en eten en drinken en van weèr muziek, weèr eten, weèr drinken, — een *slaven*keten voor velen.

De beste momenten van den Kurhaus-Bar zijn die van den muziekroes. Als een wegsleepende Strausswals, een donderend stappende Sousamarsch, je pakt in zijn machtige poliepenarmen, je meesleurt, duizelend, tegen wil en dank, als je voeten niet stil kunnen blijven, je vingers bewegen op den tafelrand, zonder dat je het zelf weet. Met een schok word je je dan op eenmaal weer bewust, door wàt, weet je niet, kwakken de muziek-

armen loslatend je ergens neer in een hoek, — waar, weet je niet.

Zulke dronken-makende muziek kent de Kurhaus-Bar.

Of als je er zit met een paar vrienden, druk-pratend, druk lachend, je los voelend van àl het zwaarwichtige. Het gezicht van het meisje tegenover je, lijkt liever dan toen je haar vroeger eens zag, nièt bij die muziek; met een optintelende vreugde, een vreugde die je in je naar boven voel komen als champagneschuim, merk je, dat het mooiste vrouwtje En het terras op den avond van een warmen dag, als je er elkaar telkens tegenkom, in de pauze.

Maar toch, soms, onder de voorstelling. Als het orkest hoempaat een overbekende straatdeun, in dolle uitgelatenheid, en een ris meisjes op het tooneel, met leuk schuine hoofdjes, in prettigen cadans, mooi-tegelijk rondhossend in een wijden kring, rechts-links, rechts-links slaand met de geelgevoerde rokken, meezingen, met hooge, melodieuse, verrùkkelijk lieve stemmen. — Of, als de muziek

MAAR DE VOLGENDE DAG WAS HET MACHTIG DRAMA VERGETEN.

van het buff , dàt het meeste naar het orkest toe, je in de oogen kijkt. Een droom van intimiteit welt plotseling ergens op in een hoekje van je ziel, en omhoog spuitend overstroomt het alles, een zee. En het leven komt je heerlijk voor, niets dan liefde en vriendschap en samen-zijn.

Die oogenblikken, die sensatie kent Seinpost ook, maar zeldzamer. Seinpost is meer: een plaats om elkaar te ontmoeten, ongestoord wat met elkaar te praten.

Vooral de Seinpost-balcons zijn heerlijk. zacht is als een ernstig spelend kind, en een Fräulein-Adertje, maagdvrouwtje, haar liedjes zingt, goor vaak, maar die raken, door het geluid, door het maagdstemmetje, in eenvoud tot op de kern van je ziel, die tranen, waar je je voor schaam en waar je op scheld, roepen in je oogen, en huiveringen langs je rug.

En — o! te zitten op de balcons, met een vriend, of met een meisje, — of alleen. Op de balcons aan de landzijde, die hoog en ruim uitzien over het zeedorp-in-nacht. Onder je de lantarens van den Gevers-Deynootweg,

DE KURHAUS-BAR.

het tremgerij en het rijtuigbeweeg, en in de verte, de maanwitte booglampen van het circus, en de lichte raamgaten van het spitse dak, die als reuzenoogen in het donker naar je kijken. En overal naar alle, alle kanten, heel ver, de lichtjes der lantarens, oppinkelend in samensmeltende of elkaar snijdende rijen, en de kleurige villa-lichten, in schemerschijn van lampions of zijden kappen. Als kleine poppetjes, typisch eigendunkelijk, bewegen de lichte menschjes, de schuivende vrouwefiguurtjes en de beentjes-stappende mannetjes, op uit het duister van de Badhuiskà, rijden de speelgoedtremmetjes, lichthuisjes, aan, op de glimmende railsdraadjes. En boven je de oneindige hemel, met de vonken, die je werelden weet, en met het roodachtig gloedwaas ertegen van de mondaine badplaats in nachtfeesting.

Of op de balcons aan den zeekant. Heel wat anders weer, maar nòg mooier. Hier niet het menschjesstadje met huisjes en kadet-jes, — hier de egale, donkere nacht, met alleen de witte lijnen van de branding. Hier niet het rijtuiggeratel, en tremgeknars — maar het machtig zeegeruisch, altijd, àltijd door, en altijd aanzwellend. Het zwelt steeds aan, het neemt nóóit af, en tòch blijft het steeds zichzelf gelijk. Hóorbaar is hier de nacht. En de zee waakt en draagt een enkel licht, in de verte, lijdzaam en onbewogen Dat zendt maar aldoor zijn gouden-stille stralen over het wiegend dragende water en waakt over het zwarte schip, de menschen die droomen van het land.

Alleen: niet kijken naar rechts, de manenrij van de pier, vooruitstekend in zee; — niet kijken naar vlak onder je, het gewriemel van het terras en het pavilloen. Dàt is weer het mondaine. En het demi-mondaine.

Het pavilloen is een verwatering, een groc van den Kurhaus-Bar.

China, de pantomime van het circus, vind ik niet zoo mooi. Het ballet is wel aardig, vooral van licht en kleuren, maar te druk. En dan hebben die Amsterdamsche, Keulsche en Berlijnsche mousmeetjes niet dat sierlijk--gepenseelde, dat fragiele lijnenbeweeg en kleertjesgeplooi, dat doet denken aan Oost--Indische inkt en zacht rijstpapier En die Roode-Kruismanoeuvre is stuitend, bederft al wat er nog komt.

Als de avond plaats gaat maken voor den nacht, als de muziek zwijgt in Kurhaus, Scinpost en paardenspel, als de lichten op het terras worden uitgedaan en de pier in donker zich te slapen legt, — dan spoedt alles zich naar rotonde en Kurhaus-Bar. Dan is de boulevard, zoo tusschen tien en elf uur, een gewemel van druk doende of slenterend flaneerende menschen, van aan- en af-gerij van rijtuigen en busjes, een gesnor en getoeter

ZUID-AFRIKAANSCHE TENTOONSTELLING (AUG. 1901).

van fietsen, van tuf-tufs. Dan is het de laatste, meest intense opleving nog eens even van den zeemuur, zijn terrastrappen en zijn café's. En aan de landzijde vult zich de galerij met licht- en bloemkleurig gekleede dames, met mooie sorties van kanten, van veeren of van laken, met sleepgewaden en met streng zwart-en-wit teekenende heeren.

SCHEVENINGSCH BAYREUTH IN SPE.

En in stroomen gaan ze naar hun rijtuigen en naar de trems, stoomtrem, electrische of paardetrem, en toch vult zich de Kurhaus-Bar, dat niet één er meer tusschen kan, dat het een onbegrijpelijk wonder is, hoe de kelners zich nog kunnen bewegen, vult zich de tuin van den Kurhaus-Bar, vult zich het rotonde-café op den boulevard. En in den Bar juicht en jubelt de muziek, Strauss, Carmen, Sousa, Valse bleue, Cavalleria, alles door elkaar, een heel eind buiten nog hoorbaar. In de verte tjingelt en bonkt de automatische piano van het restaurant-electrique. En stil ruischt en klotst de zee, achtergrond van alles toch, schoon ook vaak overstemd door het menschengedoe.

Tusschen de menschen, nauwelijks opgelet, verschijnt dan het bloemenkindje. Inééns zie je haar weer, net als je denk, dat ze dien avond weg zal blijven. Dan staat ze voor je, je vragend aanziend met haar zinnelijk-brutaal gezichtje, haar gemeene oogen, een roos tusschen haar twee voorste vingers. Zelf steekt ze hem, op de teentjes staand klein ding als ze nog is, in je knoopsgat, als je hem koopt. Maar neem je hem niet, dan krassen de platte vlijmwoorden, vààk niets dan schelden, maar oòk weleens vol bittere ironie, je in het gezicht, over haar bleeke lippen. En het meest verachtende wat zij kan doen, is: tusschen de lippen, een klein, wit-spikkelig tongpuntje. Dat is een taal, die alle menschen verstaan.

Maar onbewust van het ontzettend gewoel en gechaos, dat er moet zijn op den bodem van dit kinderzieltje, gaan de meesten door, onverschillig, negeeren haar, of geven haar een duw. En ze feesten verder in hun mooie, ideaal-accurate kleeren. Ze praten en ze lachen en ze drinken, ze loopen en ze zitten, — tot de vermoeienis en de slaaplust hen naar huis drijft, de badplaats donker wordt en stil, en de nacht zijn breede wieken uitspreidt om alles te bewaren tot morgen Dan sluiten ook de laatste gebouwen hun lichtende oogen, de kelners en controleurs en buffetvrouwtjes gaan naar huis, in hun sjofele jasjes nu, of in haar regenmantels, sommigen druk en luid pratend, in een cosmopolitische taalverwarring met verhollandscht Duitsch tot grondklank, anderen slaperig en stil. Dof hallen hun stappen door de nachtverlaten straten, de lantarens aan één kant gedoofd; terwijl in de verte, over de onbebouwde grasvelden, de komende dag al weer glimmert.

HÔTEL D'ORANGE.

Maar als het regent, als de storm loeit en beukt, en de kilheid je flapt in je gezicht, omhuivert je leden, — dan is Scheveningen al uitgestorven om negen uur. Dan haasten enkele natte, glimmende menschen zich voort, in regenjassen

SCHOON OOK VAAK OVERSTEMD DOOR HET MENSCHENGEDOE.

glanzend als zij of onder druipende parapluus. Dan is de lucht donker, en de lichten lijken duisterder, dan is de zee niet te zien. Dan zeuren enkele menschen, die nu eenmaal uit zijn, uit willen zijn, onder de galerij, kijken vervelend voor de enkele nog niet gesloten winkels, waar het goud dof is en het zilver tin lijkt. Dan is Scheveningen een ontzètting.

Of bij mist. Als een goudwaas weeft tusschen de gebouwen. Als de lichten glanszonnen zijn van goud-kristal en de booglampen omnevelde manen. Dauwdruppen als tranen vallen van daklijsten neer.

Maar dit alles bij avond. Bij avond, bij elk weer, is Scheveningen de sprookjesstad, het wonderland. Fantasmagorie in voortdurend--wisselende metamorfoze. — Bij dag, in het harde, koude, felle daglicht, is al het wondere eraf. Dan is het er verzengend en verschroeiend van hitte, verblindend van zonneschittering, ongezellig van heel-niet-intieme overvolheid. Of koud en miezig en triest--verlaten.

Ik houd niet van Scheveningen overdag. Het is misschien een bevooroordeeldheid, een parti-pris; maar zooals het Scheveningen van donkerte en kunstlicht, van goudweelde en intimiteit, mijn liefde heeft, zoo stoot het daglicht-Scheveningen mij af. Alleen in den vroegen morgen, als het er nog stil is en onbedorven, en de zon nog boven de duinen staat.

Bij dag ben ik het liefst in de Boschjes, ergens achter den Ouden

OF KOUD EN MIEZIG EN TRIEST-VERLATEN.

Weg, afgeweken van een paadje. Of, als het niet te warm is, in de duinen; met een mij sympathiek boek. Een boek is voor mij mooier, blijft in schooner- en teerder-getint herdenken voortleven in mijn gemoed, als ik het heb gelezen in de duinen. Ze zijn zoo hoog-goed, zoo vredig-stemmend, die duinen, mijn reinste en beste herinneringen zijn aan hen verbonden. Ze zijn alsof de zee, om den moeden mensch te laten rusten tegen zijn golfruggen, plotseling is stil blijven liggen, roerloos, zooals zij was, zich verstijfd heeft tot kussens zacht begroeid, uit loutere goedheid en liefde. Links van de Waalsdorpsche weg is een duin dat een panorama geeft over heel Scheveningen, en de zee tusschen Kurhaus en Seinpost in de verte. Eén zondagochtend dáár doorgebracht, maakt je goed voor de heele week, — is nog beter vaak dan een gang naar de kerk.

DIE RICHT MAAR ZIJN ALTIJD DRAAIEND OOG OVER DE ZEE EN LANGS DE DUINEN, OP DE DORPSDAKEN EN IN DE VILLASTRATEN.

En de Boschjes, die tuinen van prieëlen, die kamers, van takken en groen, en stamme-wanden.

Het is niet te begrijpen en niet in te denken, dat al dit mooie en goede, dit heele, prachtig samenstel van tot werkelijkheid geworden droomen en fantasieën, elk najaar weer moet ineenvallen, uitdooven, — en elke lente zich

BONT, BAROK BAL-MASQUÉ IN ROEZENDE ZOMERVREUGDE, IN JUBILEEREND ZONNEGEFLEST.

IK HOU VAN JE, LEA!

weer, zoo als hij het ziet, hoog over alles heen, ziet het zeedorp en ziet de badplaats, -- zoo heb ik Scheveningen gezien, in elken staat.

Zoo heb ik Scheveningen gezien, omdat het mij lief is in alle phazen.

Zoo heb ik Scheveningen gezien, de badplaats, in een kaleidoskoop van kleuren en lichten, van klanken en stemmingen, bont, barok bal-masqué in roezende zomervreugde, in jubileerend zonnegefeest.

Zoo heb ik Scheveningen gezien, mooi, eenvoudig Noordzee-visschersdorp met rookerige huisjes en hobbelige straten, met duinen, waar de vrouwen de netten nakijken en herstellen, met pas-thuisgekomen pinken op het strand.

En ik heb het misschien nog wel béter begrepen, zuiverder gezien, omdat ik eenzaam was. — Oók als die vuurtoren misschien.

Maar nu licht weer over de duinen, mijn duinen, de blijde zonne-opkomst van een nieuwe vriendschap, na langen, langen nacht. De meeuwen ontwaken, en scheren over het zeevlak. De luchtharpen trillen een ochtendlied.

toch weer gansch, ja dikwijls completer nog, opbouwt, reïncarneert met verjongde tint en gloed.

Want 's-winters is het alles dood. October is nog niet gekomen met eerste najaarsbuien, of de luiken gaan voor de ramen, de trems staken hun loop, de lantarens worden ontdaan van hun kappen, alles wordt opgeborgen, of hult zich in en sluit de oogen ten winterslaap.

Op de straten geen menschen meer dan wat Scheveningers en een paar agenten, in de huizen geen lichten meer en geen muziek.

Scheveningen, de badplaats, verdringt het zeedorp niet meer, tot juni.

En midden in het al-slapende, waakt er één. Die richt maar, winter en zomer, bij mooi weer en bij leelijk, zijn altijd draaiend oog, over de zee en langs de duinen, op de dorpsdaken en in de villastraten. Altijd en altijd wendt dat oog zich, in den nacht, het éénige hier, dat nooit wordt gesloten.

Zoo als de vuurtoren het ziet, in alle tijden van het jaar, bij elke gesteldheid van het

Ik hoû van je, Lea!
Den Haag, augustus 1901.

EEN DOCHTER DER VAN † † † HAREN'S. DOOR S. KALFF. †

De sluier eener halve onbekendheid, tevens een waas van droefgeestigheid ligt over het leven van Henriette Amélie de Nerah, *l'intéressante orpheline*, gelijk een fransch schrijver haar noemt. En ware zij niet vijf jaren lang de lijdensgezellin geweest van een groot man, op wiens leven zij een straal van koesterend licht geworpen, op wiens zwakheden zij moedig ingegrepen heeft, die halve onbekendheid zou allicht eene geheele vergetelheid zijn geworden.

Een Dochter der Van Haren's.

Ter kwader ure is haar levenspad gekruist geworden door een man, die een machtig talent vereenigde met een zwak karakter; wiens geestelijk wezen bestond uit — gelijk Montaigne het uitdrukt — eene gedrochtelijke samenvoeging van *des opinions supercélestes et des moeurs souterraines;* door Gabriel Honoré Victor Riquetti, graaf van Mirabeau.

Over hare geboorte heeft zoowel in Frankrijk als in Nederland verschil van meening bestaan, en dit verschil is in het licht van latere kritiek nog niet geheel verdwenen. Mirabeau's natuurlijke zoon, wien zij vijf jaren lang eene zorgzame pleegmoeder was, gaf haar den dichter der *Geuzen*, jhr. Onno Zwier van Haren, tot vader; en zoo deden Louis de Loménie in Frankrijk, jhr. C. A. van Sypesteyn en A. Winkler Prins in Nederland. Doch Hollandsche tijdschriften en schrijvers verbeterden die lezing. Niet aan Onno Zwier, maar aan zijn broeder Willem, den staatsman-dichter, wezen zij het vaderschap toe en maakten het waarschijnlijk dat deze dochter den 15en Mei 1795 te Brussel geboren werd.

Maar Onno Zwier zorgde voor de opvoeding van het kind toen de vader, wiens gezondheid, fortuin en goede naam al evenzeer verwoest waren, drie jaren na hare geboorte kwam te overlijden, en hield dit vol tot aan zijn dood, in 1779. Van daar die plaats in een harer brieven van het jaar 1791, waarin het heet:

„Nous parlions aussi quelquefois d'un grand homme, qui avait été mon bienfaiteur. Je pleurais sa perte, et Mirabeau, qui l'avait beaucoup connu, mêlait ses larmes a celles dont j'arrosais sa tombe, et me savait gré de ma sensibilité.''

De friesche schrijver Halbertsma brengt deze getuigenis bij van een zijner landslieden:

„Wijlen de weledele heer Koert Lambertus van Beyma heeft mij verhaald dat hij tijdens zijn verblijf te Parijs bij den beroemden Mirabeau aan tafel zittende, zeer verwonderd was dat mevrouw Mirabeau hem zoo nauwkeurig naar eene menigte Friesche familien vroeg. Bij nadere kennismaking bleek zij eene dochter van Willem van Haren te zijn.'' *) En deze zegsman schreef in een brief uit St. Omer aan zijn vader: „De vrouw van Mirabeau, die ik gesproken heb en te Parijs in 1788 meermalen ontmoet, was een vrouw de la main gauche, zooals ik naderhand gehoord heb, zij heeft mij gezegd de dogter van Willem van Haren te weesen, en in de kuiperij van het Bild is mij ook voorgekomen dat er een dogter van Willem van Haren te Parijs was, welke de eenigst overgeblevene der kinderen was."

Mr. D Veegens *) en Mr. C. Bake †) brachten mede hunne gronden bij voor de waarschijnlijkheid, dat de dichter van *Friso* de vader was van Mirabeau's vriendin. Maar ook over hare moeder liepen de lezingen uiteen. Busken Huet neemt aan dat zij een der natuurlijke kinderen was, welke Van Haren had bij zijne huishoudster, de kapiteinsdochter Anna K. L. Natalis, die naderhand zijne wettige vrouw werd en hem toen nog twee kinderen schonk. Mr. Bake oppert de mogelijkheid, dat zij een dezer laatsten geweest kan zijn, derhalve een wettig kind. Prof. Van Vloten gelooft dat madame de Nerah een onechte spruit was, door den brusselschen ambassadeur verwekt bij Anna de Natalis, terwijl hij nog gehuwd was met zijn engelsche vrouw Marianne Charles, kamerjuffer van prinses Anna van Hannover (de echtgenoote van prins Willem IV.) Dit huwelijk, in 1738 gesloten, bleef kinderloos. Maar vóór deze verbintenis met een vrouw elf jaar ouder dan hijzelf, had hij reeds twee onechte kinderen van zekere Maria Crullers, een Leeuwarder hellebaardiersdochter.

Wanneer het intusschen waar is dat Willem van Haren korten tijd na den dood zijner eerste vrouw in den echt trad met Anna Natalis, den 2en Dec, 1759, en Henriette Amélie den 15en Mei 1765 geboren werd, dan was hare geboorte ook wettig. Prof. v. Vloten stelt haar geboortejaar echter op 1755, waartegen mr. Bake aanvoert, dat zij alsdan bij haren intrek in het amsterdamsche Deutzenhofje (7 Juni 1804) bijna vijftig jaar oud moet zijn geweest, terwijl de oude naam-

*) Het Geslacht der Van Haren's

*) Voorrede der Gedichten der Van Haren's, uitgave Jo. de Vries.

†) Oud Holland 1884. „Een telg der Van Harens."

lijsten dier inrichting aantoonen dat zij er op haar 40e jaar kwam.

Het was voor haar misschien geen ramp dat het huishouden te Brussel door den dood haars vaders opgebroken moest worden, toen zij pas drie jaren oud was. Want de ouders deugden geen van beiden; er kon geen gezonde atmosfeer verwacht worden in een gezin, waar een wettige vrouw samenhokte met een bijzit-huishoudster en twee of drie onechte kinderen. De vader was toen reeds een gebroken man, gebukt onder een last van schulden, met eene door wisselruiterij bedorven reputatie en eene waardigheid (gezant der republiek in de Oostenrijksche Nederlanden) welke hij niet naar eisch kon ophouden. „Zes jaren nog," schrijft Busken Huet, „sleepte hij na het dichten van dien lierzang *(Het Menschelijk Leven)* een leven voort, hetwelk hem tot last was geworden en voor niemand eenig voordeel of genoegen meer opleverde. „Démosthène au Conseil et Pindare au Parnasse" had in 1743 Voltaire hem geprezen. „La grandeur d'un Batave est de vivre sans maître," had hij er bijgevoegd. Twintig jaren later had de vrijheidlievende Batavier even zoo vele meesters als schuldeischers, en vormden zijne echte en onechte kinderen, met eene tweede vrouw zonder zeden aan de spits, eene uitgehongerde schaar, met lierzangen noch redevoeringen te verzadigen."

Evenmin als de vader had de moeder een ongerepten naam. Halbertsma noemt haar „eene vrouw van verdachte zeden en overgegevene hasardspeelster." Zij was uit het Luikerland geboortig en heette Anna Katharina Louiza Natalis (volgens Halbertsma: Natalis Pfeffers, doch naar 't schijnt ten onrechte); zij was reeds in 1748 als jong meisje eene huisgenoote van den gezant en zijn vrouw, en zeer bevriend met zijn dochter of „Wimke", een der kinderen van Maria Crullers. Van Haren was steeds een vertrouwde en een vriend van prinses Anna geweest, maar toen zij vernam dat hij met *deze* vrouw wilde gaan trouwen, bedreigde zij hem in een eigenhandig schrijven met hare ongenade. Namen wilde zij echter niet noemen; en Van Haren schreef terug dat hij gaarne vernemen zoude wat hem ten laste werd gelegd. Hij vernam het weldra, maar bij monde van zijn broeder Onno. Deze liet er zich voorspannen; deze had ook in opdracht van de vorstin de reis naar Friesland gemaakt, toen men Willem als een dief van 's lands middelen bij haar had voorgesteld, ten einde de zaak bij de pachters te onderzoeken. De oudere broeder schreef nu wel aan den jongere, dat hij zich het recht van

alle stervelingen voorbehield om een echtgenoote naar zijn zin te kiezen, maar hij hield zich toch gewaarschuwd. Niet voordat prinses Anna (den 12[en] Jan. 1759) overleden was, waagde hij den stap en huwde de moeder zijner kinderen.

De latere mad. de Nerah (of, volgens de fransche schrijfwijze: de Nehra) ontleende hare doopnamen waarschijnlijk aan die van Willem v. Haren's moeder, Amelia Wilhelmina Henrietta baronesse du Tour; den naam haars vaders wilde zij wellicht verborgen houden sedert zij met Mirabeau in wilden echt leefde, en nam daarvan den letterkeer. Den 4[en] Juli 1768 was haar vader overleden; de weduwe schreef daarover aan zijn vriend Heerkens:

"Il a plu à la Providence le quatre de ce mois de m'enlever mon Mari à l'âge de cinquante huit ans par un coup d'Apoplexie, qui l'a d'abord privé de l'usage des sens et une heure et demie après de la vie." *)

Hij was begraven op kosten der Algemeene Staten, welke hij aan het Brusselsche hof vertegenwoordigde, minder als een hulde aan zijne verdiensten dan uit noodwendigheid; de middelen voor eene voegzame uitvaart ontbraken. De weduwe had geweigerd den desolaten boedel te aanvaarden, waarop ongeveer anderhalve ton gouds aan schulden rustte, en Onno Zwier had zich het lot van de kleine Henriette Amelie aangetrokken. Bij zijn overlijden was zij veertien jaar oud en het schijnt dat zij sedert teerde op een kleine lijfrente, welke hij haar had nagelaten. De omstandigheden, waaronder zij naar Parijs kwam, zijn onbekend gebleven; zeker is het dat zij daar interne was in het klooster *des Petites Orphelines*, toen zij in 1784 het eerst met Mirabeau in aanraking kwam. Dat zij een schoon en geestvol gelaat bezat bewees het miniatuur portret, 't welk Mirabeau's natuurlijke zoon Lucas de Montigny liet zien aan Louis de Loménie, den schrijver van het artikel in de *Revue des Deux Mondes*. †)

*) Prof. Moltzer. Hareniana. (Mr. H. van A. zegt in zijne Gedenkschriften dat hij stierf „zoo men meende door een vrijwilligen dood".)

†) Van 1 Juni 1858. „Mirabeau et madame de Nehra."

Daarentegen was Mirabeau zoo leelijk, dat zijn vader hem een „zoon van den duivel" noemde; zonder naar 't schijnt te bedenken welk een diabolisch karakter hij daarmee zichzelven toebedeelde. Het kind was ter wereld gekomen met een reusachtig hoofd, twee kiezen in den mond, en een krom been, een tong die losgesneden moest worden en een gezicht dat spoedig zoo mottig als een spons werd. *Beau parleur* zou hij nog worden, *beau garçon* nimmer.

Zijn jeugd was een lijdensgeschiedenis geweest. Zijn moeder had de echtelijke woning verlaten toen hij pas 12 jaren oud was en hare plaats werd ingenomen door de schoone madame de Pailli; zijn vader, een stugge aristokraat, had altijd met hem getwist, altijd tegen hem getoornd. Hij had den onbuigzamen knaap naar strenge kostscholen gezonden, als volontair in een regiment gestoken, met een *lettre de cachet* in een fransche staatsgevangenis opgesloten, daarna ingelijfd bij het expeditionnaire korps naar Corsica, eindelijk naar .... het hof te Parijs gezonden, maar tot eene blinde onderwerping aan zijn wil, tot het aankleven zijner theorieën kreeg hij hem niet. Niets kon deze twee uiteenloopende karakters, beiden ontembaar, te samen brengen en te samen houden. „Mijn vader," klaagde de jonge Mirabeau van achter de tralies zijner gevangenis, „is mijn beul; hij heeft mij eerst willen onderwerpen, toen hij hierin niet slaagde gaf hij er de voorkeur aan mij te breken, liever dan mij naast zich te laten opgroeien, uit vrees dat ik omhoog zou stijgen terwijl hij daalde. Te vergeefs heb ik hem gezegd: mijn roem is immers de uwe! Hij heeft mij te meer gehaat toen hij zag dat ik hem doorgrondde. Hij is de eenige van alle vaders, die zich vernederd gevoelt door de talenten van zijn kind."

Ten laatste had in 1772 de oude Mirabeau zijn zoon gedwongen de achttienjarige dochter van den markies de Castellane *) te huwen en op het eenzaam kasteel *Mirabeau* met zijn vrouw, welhaast met een kind, van een klein jaargeld zich te bedruipen. Bij den

*) Winkler Prins noemt haar: de Marignan.

lossen aard des zoons, dien nog zooveel wild haar op het hoofd groeide, kon 't wel niet uitblijven of hij stak spoedig in schulden, en dit wekte zoozeer de ergernis des vaders dat hij den verkwister onder curateele liet stellen en hem met zijn gezin verbande naar het grensstadje Manosque. Daar geraakte Gabriël handgemeen met een ander edelman, hetgeen een rechterlijk onderzoek ten gevolge had; men voerde hem, ditmaal zonder vrouw en kind, als gevangen man naar het kasteel If bij Marseille, en van daar naar het kasteel Joux in de Jura.

Hier genoot hij een halve vrijheid; ze was hem voldoende om eene *conquête* te maken. Het eenige aanzienlijke huis van het plaatsje werd bewoond door den 70-jarigen markies de Monnier, gehuwd met eene jonge vrouw, en voor deze was de komst van een geestvol jonkman een blijde gebeurtenis, een vertroosting van het eeuwige whistspel met den grijzen echtgenoot. Zij was een schoone brunette van 20, hij een pokdalige jonge man van 25 of 26 jaar, maar geestig prater en deelnemend vriend. Het ging met den ouden markies weldra als in het fransche rijmpje:

> Avait pris femme,
> Le sire de Franc Boisy;
> La prit trop jeune,
> Bientôt s'en repentit.

Tusschen den jongen stroo-weduwnaar en de aan een grijsaard geketende jonge vrouw ontstond weldra eene teedere betrekking. Mirabeau verklaarde later nadrukkelijk, dat hij hare liefde niet had aangenomen dan nadat zijne eigene vrouw geweigerd had tot hem te komen. Het geval werd spoedig ruchtbaar en had ten gevolge dat hij naar een andere gevangenis werd gezonden en Sophie Monnier naar hare familie. Maar het gelukte het paar door de hulp van vrienden om zich in Zwitserland weder te vereenigen, en in 1776 uit te wijken naar Amsterdam. Daar betrok hij een kwartier in de Kalverstraat onder een valschen naam, dien van Mathieu, en voorzag in zijn onderhoud, ofschoon tamelijk armoedig, door vertaalwerk voor hollandsche uitgevers. Negen maanden bracht hij in Holland door en kwam er naar 't schijnt met mannen van aanzien in aanraking: het moet in dezen tijd geweest zijn dat hij den frieschen edelman en staatsman Onno Zwier van Haren leerde kennen.

De vervolgingen zijns vaders lieten hem echter geen rust. In Mei 1777 werd het ontvluchte paar door de hollandsche autoriteiten aan de fransche uitgeleverd, Sophie Monnier in het klooster St. Clara, Mirabeau te Vincennes opgesloten. Dit was het einde van hun roman. De *Lettres à Sophie* getuigen hoezeer hij haar lief heeft gehad, hoeveel dichter zij bij zijn ideaal kwam dan de aristokratische markiezendochter, die een schoone, maar ijdele en oppervlakkige vrouw was, met welke hij zich ongelukkig gevoelde; die hem welhaast als echtgenoot verloochende en een langdurig echtscheidingsproces tegen hem voerde.

Gedurende drie jaren zat hij te Vincennes in de gevangenis. Toen hij die verliet was hij een ander mensch geworden; niet naar het hart, maar naar het hoofd. Hij had veel gelezen, veel onderzocht, veel nagedacht. De oorzaken van zijn eigen rampen waren hem duidelijk geworden uit de middeleeuwsche instellingen van Frankrijk; de oorzaken van de nooden des volks uit de zelfzucht van adel en geestelijkheid. Zoodra was hij niet buiten de kerkermuren of hij ving den grooten worstelstrijd aan voor de rechten van den mensch. Hij stond op als aanklager tegen de oude maatschappij, tegen eene sociale orde, die aan de bevoorrechte standen het recht en de macht schonk om aan anderen hun wil op te leggen, enkel met de formule: *tel est notre plaisir.* Vertegenwoordigers van het despotisme van den staat over zijne burgers had hij niet ver te zoeken; daar was in de eerste plaats de excentrieke, hoovaardige edelman dien hij zijn vader moest noemen, die meer dan vijftig *lettres de cachet* tegen vrouw en kinderen had verkregen en gebruikt.

Hij was nu besloten tot den oorlog tegen het privilege, en niet traag om den strijd aan te binden. „Dit oogpunt," schrijft prof. Jorissen, „geeft de ware beteekenis aan een der procedures, die hij onmiddellijk na zijne invrijheidstelling aanving, en doet den verbazenden indruk begrijpen dien zij maakten.

Een Dochter der Van Haren's.

Dat Mirabeau herziening van het tegen hem als verleider geslagen vonnis eischte en hij zijn vrouw van hare familie terugvorderde, was een geheel persoonlijke zaak. Maar niet, dat hij het recht der ouders om willekeurig over kinderen te beschikken aantastte, dat hij de maatschappelijke ordening brandmerkte, die geen enkel recht van het individu eerbiedigde of waarborgde, en de staatsmacht tot bondgenoot en werktuig verlaagde van individueele willekeur en wraakneming. Dit stempelde den strijd voor de rechtbank in Provence tot een feit, voor de geheele natie van gewicht. Daar trilde door Frankrijk een stem, die allen toeriep: „uw aller belang staat op het spel, het is uwe twistzaak die hier gestreden wordt." *)

Die stem drong door tot achter de muren waar de halsstarrige oude edelman, die de vijf deelen van *L'ami des hommes* de wereld had ingezonden, nog altijd zwoer bij de beginselen van het „ancien régime". Met verbazing had hij het volk van Frankrijk hulde zien brengen aan de denkbeelden zijns zoons en tegelijk dat de autokraat in hem verzet aanteekende tegen de nieuwe theorie, gevoelde de vader zich gevleid en geprikkeld tevens door het optreden van zijn stamhouder. Hij prees, maar beschimpte tegelijk. „Stel u de zegepraal van den kunstenmaker eens voor," schreef hij zijn broeder. „Op den dag van zijn kermisvoorstelling (zijne pleitrede voor de rechtbank te Pontarlier) werden, niettegenstaande dat de wacht verdriedubbeld was, deuren, slagboomen, vensters en alles door de stomme menigte overweldigd. Er zaten tot op de daken om te zien, zoo zij hem al niet hooren konden. En het is zonde en jammer dat niet allen hem hebben gehoord, want zoo verschrikkelijk heeft hij gesproken, zoo gehuild en gebruld. dat de manen van den leeuw wit waren van de vlokken schuim en dropen van het zweet."

Inderdaad, de redenaar was in hem geboren. Straks volgde de staatkundige publicist en de volkstribuun. Hij had zich als uitnemend stylist doen kennen door zijn *Essai sur le despotisme*, dat hij te Amsterdam voltooid had, en zijn *Essai sur les lettres de cachet et les prisons d'état*, dat hij in de gevangenis te Vincennes geschreven had. Door zijn krachtige en welsprekende verdediging voor de rechtbank te Pontarlier bewerkte hij dat het vonnis over hem en Sophie de Monnier werd opgeheven. Het was eene „cause célèbre" geweest, waaraan de heugenis nog lang bewaard zou blijven, doordien in later tijd in het archief der politie te Parijs de brieven gevonden werden, en door Manuel uitgegeven, welke hij uit de gevangenis aan haar geschreven had. *)

Sedert ontvloeiden aan zijn pen tal van geschriften waarin de misbruiken in de samenleving, de fransche samenleving in het bijzonder, en de gebreken der staatsinstellingen in het licht werden gesteld. De absolute macht van het koningschap had in hem haren meest onverzoenlijken en meest geduchten bestrijder gevonden. Doch door zijn machtig woord hield deze volksleider tegelijk de oplevende hartstochten in bedwang van dat zoo lang vertrapte volk van Frankrijk — of de storm der omwenteling ware reeds eerder losgebarsten. Zoolang hij leefde bleef de Fransche Revolutie een ongeboren monster, toen hij stierf sleepte hij, zooals hij 't zelf uitdrukte, de monarchie met zich in het graf.

Over den vader van Henriette Amelie de Nerah schreef een zijner landslieden: „De vrouwen waren de klip, waarop zijne wijsheid als die van Salomo en Hendrik IV menige schipbreuk leed" — 't zelfde mocht van haren beroemden minnaar gelden. Zijn vurig provençaalsch temperament dreef hem gedurig in de strikken der liefde. Reeds als 17-jarig luitenant bij het cavalerie-regiment Berri had hij zich schadeloos gesteld tegenover een vader, die hem zoo lang kort had gehouden, door in het kleine garnizoen Saintes een losbandig leven te leiden. *Il faut que jeunesse passe!* — maar de vader, die zelf in ongewijden echt met madame de Pailli leefde, verstond het anders en had hem destijds op het eiland Ré bij La Rochelle laten opsluiten. Daarna moest zijn huwelijk op zijn buiten-

*) Historische Bladen IV. Mirabeau

*) Lettres originales de Mirabeau, écrites du donjon de Vincennes, 2 vol.

sporigheden den domper zetten, maar dit kon het avontuur met Sophie de Monnier niet verhinderen. Hij had ook van eene weinig bekende moeder een natuurlijk kind (Lucas de Montigny), dat hij Coco noemde. In den maalstroom van het politieke leven te Parijs geraakte hij zoozeer in geldverlegenheid, dat hij eenigen tijd leefde op kosten van de zangeres Huberti. Zijn vader wilde niets van hem weten, zijn vrouw was rijk, maar won (in 1783) haar proces tot echtscheiding tegen hem; de adel van Provence had den „revolutionair" uitgeworpen. Onder zulke omstandigheden, nadat hij van een kort verblijf in Engeland was teruggekeerd, leerde hij (in 1784) de dochter van Willem van Haren kennen.

De geschiedenis van hare betrekking tot Mirabeau is voor een groot deel door haarzelve wereldkundig gemaakt. Het eerste bericht daarover schreef zij in 1791, kort na den dood des beroemden mans. Zij woonde toen in het klooster, terende op de kleine lijfrente haars overleden ooms en had kennis aan zekere markiezin de Saint O., die op een landgoed verblijf hield. Deze was gehuwd, maar evenmin als Sophie de Monnier had die band haar verhinderd om tot Mirabeau in nauwe betrekking te treden. Een maand lang had hij zich *tête à tête* met haar opgesloten, maar de gebeurtenissen te Parijs noopten hem daarheen terug te keeren, en de markiezin volgde. Zij rekende op hare jonge vriendin in het klooster *des Petites Orphélines* om haar te ontvangen, en zoo noodig het misnoegen van haren man over haar vertrek te doen bedaren.

„Op een goeden morgen" — aldus zet schrijfster haar verhaal voort — „kwam zij bij mij terwijl ik toevallig niet thuis was. Zij nam eenvoudig bezit van mijne kamer, waar ik haar bij mijne terugkomst tot mijne groote verwondering vond. Ik zou nog maar weinige dagen in de *Petites Orphélines* blijven, daar er reeds aanstalten getroffen waren voor mijn vertrek naar het klooster *de la Conception* en het was mij volstrekt onmogelijk om madame de Saint O. met kamenier en knecht te huisvesten in een klooster, waar na negen ure geen man meer wezen mocht Mirabeau had haar niet tot bij mij vergezeld, hij had zich vooraf willen kleeden alvorens aan mij te worden voorgesteld, en dus schreef zij hem een briefje om hem te melden, dat ik haar niet had kunnen ontvangen. Ik geloof dat mijne weigering, hoe beleefd ook voorgedragen, haar zeer ontstemd heeft en Mirabeau zelf heeft mij later verteld, dat hij er ontzettend driftig over geworden was. Het eerste gevoel dus, dat ik bij hem opgewekt heb, was dat van toorn.

„Dienzelfden namiddag zag ik hem voor 't eerst. Zijn gelaat stond mij onuitsprekelijk tegen, en deed mij als terugschrikken. Later heb ik opgemerkt dat ik niet de eenige geweest ben die geheel en al aan zijn gelaat gewend werd. Zijne trekken hadden zekere overeenkomst met de eigenaardige wending zijns geestes; bovendien had hij eene levendige uitdrukking in het gelaat, een schoonen mond en een bevalligen glimlach.

„Wij hadden lang te twisten; hij gebruikte al zijne overredingskracht om mij over te halen, maar ik kon zijne vriendin niet logeren, en al wat hij van mij gedaan kon krijgen was, dat ik bij haar zou blijven op de kamers die zij huren zou tot de aankomst van haar man, wien ik, ik weet niet meer wat, schreef dat hij te Parijs bij ons zou komen en zijne vrouw niet terugroepen.

„Mirabeau bracht gewoonlijk den dag bij ons door, en was zeer onderhoudend. Wij praatten niet altijd over koetjes en kalfjes, maar het gesprek liep dikwijls over meer ernstige onderwerpen, terwijl hij daarbij een weinig tot ons moest afdalen. Zijne denkbeelden echter kwamen meest met de mijne overeen, en ik luisterde zeer gaarne naar hem; hij sprak als het ware uit wat ik dacht, en wat ik gezegd zou hebben als ik mijne denkbeelden even gemakkelijk had kunnen uitdrukken.

„Naarmate echter Mirabeau vriendelijker tegen mij werd, begon Mad. de Saint O. koeler te worden. Hij had mij nog in de verte geene betuiging van liefde gedaan, en daar zou ik mij ook vreeselijk aan geërgerd hebben. Zijne betrekking tot mijne vriendin deed mij alle aanspraak op zijn hart als een misdaad beschouwen. Ik heb vele gebreken,

maar het scheen mij altijd een wreedheid toe om uit ijdelheid aan een andere vrouw haren minnaar te ontrooven. Deze soort van coquetterie houd ik voor de meest verachtelijke. Ook ik heb mijne hartstochten, ik weet wat jaloerschheid is — het is de ergste kwelling die ik ken, erger dan de dood. De minnaar mijner vriendin was dus iets heiligs voor mij, hij was mijn broeder, mijn vriend; elk ander gevoel stond bij mij gelijk met heiligschennis. Hetgeen ik hier zeg is zoo waar dat, nadat hij de betrekking met madame de Saint O. afgebroken had, ik niets anders voor hem kon gevoelen, hoe hartstochtelijk zijne liefde jegens mij ook altijd geweest is. Later werd dat gevoel wel van teederder aard, en hij ging mij boven alle andere mannen, maar nooit was ik in den eigenlijken zin des woords verliefd op hem. Dit maakt dan ook mijne getuigenis aangaande de uitstekende eigenschappen van zijn hart minder verdacht.

„Aanvankelijk was ik over de koelheid van madame de Saint O. zeer verwonderd, en eindelijk besloot ik zonder in eenige verklaring te treden om haar huis, waar ik zag dat ik niet welkom meer was, te verlaten, onder voorwendsel dat ik door de verandering van klooster hiertoe gedwongen was. Slechts zelden zag ik haar later weder, en eindelijk in het geheel niet meer toen zij Mirabeau en mij allerlei onaangenaamheden aandeed Mirabeau was te edel en te fijngevoelig om zich hier over te willen wreken; want zijn wuftheid kwam meer voort uit overmaat van hartstochtelijkheid dan uit gebrek aan gevoel.

„In dien tijd was Mirabeau bezig eene memorie in het licht te geven in antwoord op een geschrift, dat de advokaten zijner vrouw in grooten getale aan zijne rechters en anderen hadden rondgedeeld. Deze memorie, met waardigheid en gematigdheid opgesteld, moest grooten opgang maken; maar de groot-zegelbewaarder, die het geschrift zijner tegenstanders toegelaten had, verbood het zijne, liet alle exemplaren aanhouden en toonde dus eene lakenswaardige partijdigheid. Mirabeau werd woedend en ging dadelijk M. de Miromesnil opzoeken. Hun gesprek is bekend; Mirabeau vond goed het vóór de memorie te plaatsen, die men had willen vernietigen. Gedurende drie maanden zag ik hem toen alle dagen; hij bracht somtijds wel vier of vijf uren aan mijn tralievenster door, met verlies van veel kostbaren tijd. „Beste vriendin," zeide hij mij, toen hij van den grootzegelbewaarder terugkwam, „ik ga morgen op reis; als gij van mij houdt, dan gaat gij mede. Ge hebt mij wel eens gezegd dat gij meendet, dat eene zuster uwer moeder u iets nagelaten had, thans kunt gij dat gaan onderzoeken. Ik voor mij kan niet meer buiten u, mijn lot is voor altijd aan het uwe verbonden, bedenk u thans of gij dit wilt inwilligen aan een ongelukkigen en vervolgden vriend, die er u zijn geheele leven dankbaar voor zijn zal." Dit plan kwam mij inderdaad dol voor, gelijk ik hem ook zeide; maar hij drong mij zoo sterk, dat zijn aandrang mijn tegenzin overwon. Ik ging mede, en heb hierover ook nooit berouw gehad. Aan het eind van deze reis kreeg onze betrekking eerst een teederder karakter. Ik begon in te zien hoezeer mijne standvastige weigering om mij aan hem te verbinden, hem ongelukkig maakte; ik meende te mogen gelooven dat ik de vrouw was, die hem paste; ik hoopte somtijds de uitspattingen zijner al te levendige verbeelding te zullen matigen, maar wat vooral mijn besluit bepaalde was zijn ongeluk. In dien tijd was alles tegen hem: ouders, vrienden, geld — alles begaf hem; ik alleen bleef hem bij en ik wilde hem alles zijn. Ik deed dus afstand van alles wat onze betrekking in den weg zou staan; ik offerde voor hem een rustig leven op om in de gevaren te deelen, die aan zijn woelig leven verbonden waren. Ik nam toen het plechtige besluit om slechts voor hem te leven, hem overal te volgen, alles te trotseeren om hem van dienst te zijn in lief en leed. De vrienden van Mirabeau mogen beslissen of ik hieraan getrouw ben geweest."

De figuur van mej. van Haren — gelijk zij waarschijnlijk rechtens heette — verschijnt uit deze bekentenis in een eigenaardig licht. Zij vertoeft reeds enkele jaren binnen de gewijde muren van eene geestelijke stichting, zij heeft nog niets gedaan wat aan het virginale karakter van hare persoonlijkheid zou

doen twijfelen, en schroomt inmiddels niet de rol van *go-between* te vervullen tusschen eene gehuwde vrouw en haar minnaar. Zij spant met hare vriendin samen om den echtgenoot der eerste te bedotten. Zij maakt indruk op den minnaar eener andere vrouw, zij is er zich van bewust en komt wederkeerig onder den indruk zijner machtige persoonlijkheid; toch legt zij eene naieve verbazing aan den dag over de toenemende koelheid der vrouw, wier instinkt haar in de vriendin de medeminnares doet zien. Zij houdt zich op een afstand van den man, die intellectueel zoo ver haar meerdere is en die in zijne gesprekken tot de beide luisterende vrouwen moet afdalen om door haar begrepen te worden; zij wil hem toebehooren niet met lijf maar met ziel, en betuigt nooit eigenlijk verliefd op hem te zijn geweest — toch laat zij zich overhalen tot een snoepreisje, en aan het eind daarvan tot *plaisir d'amour*. Bij gebreke aan meerdere bronnen tot de kennis van haar karakter zou men eenige aanleiding hebben te vermoeden, dat hier de appel niet ver van den stam was gevallen, dat de dochter van een wulpschen vader en van eene „vrouw zonder zeden", van Willem van Haren en Anna Natalis, *in casu* toegegeven heeft ja aan een diep gevoel van bewondering en vereering, maar tevens aan een bloedrijk temperament.

Doch gewis was de liefde dezer negentienjarige *pensionnaire libre* van beter gehalte dan die van den hartstochtelijken staatsman, wiens eerste liefde zij niet was, wiens laatste liefde zij niet blijven zou. En op de getuigenis zijner vrienden mocht zij zich veilig beroepen, Zijn secretaris Etienne Dumont schreef over haar in zijne *Souvenirs sur Mirabeau*: „Zij was schoon, van jeugdigen leeftijd en in de hoogste mate fatsoenlijk en bevallig; zij scheen voor al wat goed is geboren en men kon haar hare liefde niet ten kwade duiden Allen, die haar gekend hebben, hebben het Mirabeau nooit kunnen vergeven dat hij haar opgeofferd heeft aan eene furie, die de onbeschaamdheid der ondeugd had en met hare liederlijkheid te koop liep."

Even welsprekend is de getuigenis van haren pleegzoon, Lucas de Montigny:

„Van al de vrouwen, die Mirabeau hebben bemind en die hij heeft bemind, heeft zij ongetwijfeld de meest onbegrensde genegenheid voor hem gehad; zij was wees en ongehuwd, en heeft zich aan hem verbonden zonder dat zij eenige vroegere verbintenis behoefde te schenden. Gedurende meer dan vijf jaren leefde zij slechts voor hem en alle vrienden van Mirabeau, die hare zelfopofferende liefde zagen, hebben met achting en eerbied van haar gesproken. Eerst nadat de ongeneeslijke wuftheid van Mirabeau onophoudelijk hare fierheid gekwetst had, heeft zij zich eindelijk van hem verwijderd, maar hare liefde voor hem is altijd onveranderd gebleven, ofschoon zij hem zeer lang overleefd heeft. Hoewel ik haar eigen zoon niet was, was zij van mijne vroegste jeugd af eene ware moeder voor mij en hare nagedachtenis zal mij altijd dierbaar zijn."

De intieme betrekking, waarin zij spoedig tot den genialen maar zwakken man kwam te staan — „ongeneeselijke wuftheid," noemde de zoon zijn kwaal, maar hij had ze evengoed ongeneeselijke minnewoede kunnen noemen — herinnert bij wijlen aan de betrekking tusschen Jonathan Swift en zijne Vanessa, eveneens eene hollandsche. Alleen betoonde Henriette Amelie van Haren zich van steviger makelij dan Esther van Homrich: zij stierf niet gelijk gene van verdriet, toen zij zijne betrekking tot andere vrouwen ontdekt had; zij wendde zich af en droeg waardiglijk haar leed in stilte.

Het buitenlandsch reisje, waarbij Mirabeau zijne jonge vriendin over de grenzen wist mee te troonen, bracht haar in de eerste plaats naar de stad harer geboorte, Brussel. Verder naar het land, waar hij reeds vroeger een schuilplaats had gezocht en waar ook hare familie van vaderskant woonde, ofschoon de tocht niet verder ging dan Maastricht. Het doel was slechts een drukker te vinden voor de veroordeelde brochure, welke Mirabeau tegen het vlugschrift van de advokaten zijner vrouw in het licht wilde geven, en dit doel werd bereikt. Nederland was destijds de eenige zetel, bijkans in gansch Europa, van de vrijheid van drukpers; vooral fransche schrijvers maakten daarvan gaarne gebruik om geschriften te laten drukken, die in hun eigen land ver-

boden waren. De gewone geldverlegenheid waarin de man verkeerde, die zoo goed op de zaken van den Staat, zoo slecht op zijne eigene wist te passen, stond aanvankelijk aan het drukken van zijn geschrift wel in den weg, maar eindelijk werd dit bezwaar opgeheven, en „zegevierend," sehrijft mej. van Haren, keerden zij naar Frankrijk terug.

Waarna zij haar verhaal aldus voortzet:

„Wij hadden de exemplaren even buiten Parijs bij eene bloedverwante van Mirabeau aehtergelaten, waar ook ons rijtuig bleef en wij kwamen in een fiacre de stad binnen, oogensehijnlijk zonder bagage. Hij had mij stellig verboden een enkel exemplaar bij mij te houden, daar men ons streng in het oog hield. Toen wij eehter binnen de stad waren zeide hij: „Hemel! wat spijt het mij u niet te hebben laten begaan, wij zouden minstens een dozijn exemplaren hebben kunnen binnensmokkelen, en wie weet wanneer ik nu het pak binnen zal kunnen krijgen, terwijl het hoog tijd wordt het boek te verspreiden." „Treur niet," zeide ik, „op dit oogenblik zijn er tweehonderd binnen Parijs." „Hoe dan?" riep hij uit, „hoe, en door welk toovermiddel?" „Hoe," zeide ik, „bij mij, naast mij, in de banken en kussens van den fiaere. Ik wilde u niet ongerust maken, noch u tegenspreken; maar terwijl gij met onze goede dame zat te praten, was ik druk bezig alles in het rijtuig te pakken. Ik heb de dochters der kommiezen aan het werk gezet; ik was zeker dat men geene nasporingen doen zou, en dat in elk geval een drie gulden ons uit den brand zou helpen. „Nooit heb ik iemand zoo blijde gezien; over eene kleinigheid was hij in de wolken. Hij bedankte mij wel duizendmaal en sprak in de eerste dagen over niets anders dan de memorie, die onder den neus van de politie was binnengesmokkeld.

MIRABEAU.

„In dien tijd begon ik de besturing zijner partieuliere zaken zoowat op mij te nemen. Ik liet paarden en rijtuig verkoopen en braeht er hem ook toe om sleehts één bediende te houden. Ik verledigde mij ook om eigenhandig zijn linnen te verzorgen, en zag alle avonden de rekening der huishoudelijke uitgaven na. Mirabeau, die het toen niet ruim had, kon slecht met geld omgaan; hij gaf mij wat hij had, en zoo is het ook in beter tijden gebleven, totdat hij door eene noodlottige verblinding zijn beste vriendin noodzaakte hem te verlaten. Had hij soms goud in de beurs, dan was dit eigenlijk maar voor het fatsoen; hij wisselde geen *louis* zonder mijn voorkennis, alsof alles mijn eigendom was. Zijn grootste genoegen was om mij gesehenken te brengen, maar ofschoon ze voor mij waren, was hij altijd zoo bang beknord te zullen worden,

dat hij mij steeds maar de halve waarde noemde; een bedrog echter dat mij niet onbekend bleef, daar hij op crediet kocht en ik het was die de rekeningen betaalde. Waren het kostbaarheden, dan droeg ik ze eenige dagen, om hem genoegen te geven; maar sloot den koop met den winkelier dat hij ze terug nam; was het echter een hoedje of een muts, dan was er niets aan te doen, doch ik had den moed niet om hem over zijne beminnelijke mildheid hard te vallen."

„Ziedaar," roept hier de vertaler van de Loménie's artikel, „wel de hollandsche huismoeder. Dat karakter had wel een fransch kleed, maar een degelijk oudhollandsch lichaam."

Inderdaad verrijst uit deze reeks herinneringen een vriendelijk beeld van de samenwoning tusschen eene hollandsche jonge vrouw, in wier naturel de deugden van den vaderlandschen landaard tot hun recht zijn gekomen, en een groot man die een vasten blik had op de openbare zaak, maar zich weinig bekommerde om de kleine dingen des dagelijkschen levens. Wanneer zij het nageslacht verhaalt hoe zij in zijn huishouden op den penning past en het beginsel voorstaat dat een ieder zich moet strekken naar zijn dekken, daar herdenkt men onwillekeurig de verhouding tusschen Heinrich Heine en „la Mouche". Behalve dan dat 't hier de man was, die de huishoudelijke balans hield en van zijn ziekbed, zijne „Matratzengruft" te Parijs, de uitgaven regelde en 't zieltje zonder zorg in den band hield. Mirabeau's onbeholpenheid in huiselijke zaken was een trek, geenszins in strijd met zijne geniale persoonlijkheid. Het was eerder begrijpelijk dat de man, die de Fransche Revolutie hielp geboren worden en wiens geest door de geweldige vraagstukken van zijn tijd in beslag was genomen, aan het eind der maand vergat zijn kruidenier te betalen en, terwijl hij van het spreekgestoelte in de Nationale Vergadering zijn „Discours sur la banquéroute" uitsprak, niet bedacht hoe dicht hij bij zijn eigen bankroet was. Gelijk de duitsche wijsgeer het uitdrukte: „Alles komt ten slotte slechts daarop aan wáár de eigenlijke ernst bij de menschen ligt. Bij meest allen ligt die uitsluitend in het welzijn van zichzelven en van de zijnen; daarom zijn ze tot niets anders in staat dan om dat welzijn te bevorderen, dewijl geen voornemen, geen willekeurige en voorbedachtelijke inspanning van den wil den waren, diepen, eigenlijken ernst verleenen, vervangen, of juister verplaatsen kan. Want die blijft steeds daar, waar de natuur dien geplaatst heeft: zonder dit element kan alles wat wij doen slechts ten halve gedaan worden. Om dezelfde reden zorgen geniale individuen vaak zoo slecht voor hunne eigene welvaart. In het praktische leven is het genie zoo bruikbaar als een teleskoop in den schouwburg." *)

Gelukkig voor Mirabeau dat hij althans in deze periode zijns levens een *spiritus familiaris* bij zich had, die hem aanvulde, die als een geduldige Martha de zorg voor zijn persoon, zijn beurs en zijn huishouden op zich nam. Terwijl het háár winst genoeg was te deelen in zulk een zieleleven, zich te koesteren in het licht dat van zulk een forschen geest afstraalde, en in de warmte van zulk een gevoelig hart.

De schrijfster zet hare herinneringen, welke den rang van *mémoires* hebben, aldus voort:

„Ons leven gedurende deze twee en een halve maand, waarna wij naar Londen vertrokken, was zeer eenvoudig: Mirabeau schreef den geheelen morgen, waarna wij samen het middagmaal gebruikten; dan bezocht hij eenige vrienden, en alle avonden at hij bij Mlle Julie (Julie Carreau, later de vrouw van Talma) waar steeds een uitgelezen gezelschap van beroemde mannen was.

„Het werk, dat Mirabeau toen onder handen had, was de „Considérations sur l'ordre de Cincinnatus," eene vereeniging die de Amerikanen gevaarlijk hielden voor hunne pas herkregen vrijheid. Franklin had hem hierover een pamfletje medegedeeld, waarvan hij een vertaling wenschte; inplaats hiervan maakte Mirabeau er eene navolging van, waarin hij zijne eigene denkbeelden over den erfelijken adel en de orden in 't algemeen blootlegde, zoodat het een uitstekend boek werd. Het proces met zijne vrouw ging ondertusschen voort, maar hij bekommerde er zich weinig

*) Schopenhauer,

over, kwam bijna niet bij zijne rechters en hoorde het zonder eenige verwondering aan toen hij bericht kreeg dat hij het verloren had. Eenige dagen daarna werd hij gewaarschuwd dat de grootzegelbewaarder zich zocht te wreken (n.l. over het binnensmokkelen en verspreiden der te Maastricht gedrukte brochure) en dat hij eene *lettre de cachet* tegen hem verkregen had. Dit bericht, het moge dan waar zijn geweest of niet (wat wij nooit te weten hebben kunnen komen) was belangrijk genoeg om hem op zijne veiligheid bedacht te doen zijn. Derhalve werd tot onze reis naar Engeland besloten en binnen vier en twintig uren waren we op reis, met het manuscript der „Considérations" bij ons, dat in Londen gedrukt werd.

„In Engeland werd Mirabeau met open armen ontvangen, hoewel hij buiten de hoogere kringen bleef en slechts met eenige vrienden omgang had, als Sir Gilbert Elliot, met wien hij in Frankrijk opgevoed was, B. Vaughan, Romilly en Bayens. Ook zag hij zeer dikwijls lord Shelburne (thans lord Lansdowne) dr. Price en mr. Burke, maar weinig Franschen, behalve zekeren la Rochette, een zeer verdienstelijk ofschoon vrij zonderling man. Mirabeau hield veel van hem, en ofschoon zij later in onmin geraakten, bleef hij genegenheid voor hem koesteren. Dikwijls zeide hij mij: „Eerst wanneer ik iets van belang voor La Rochette kan doen, zal ik hem schrijven; dan zal hij zien of ik zijn vriend was."

„Mirabeau heeft te Londen een werk opgezet over de geschiedenis van Genève, dat nooit verschenen is en nog onder zijne papieren moet zijn. Ook schreef hij er zijne „Doutes sur la liberté de l'Escaut" (dat in het belang van Nederland, en tegen de staatkunde van keizer Josef II gericht was) en maakte aanteekeningen op de „Compte Rendu" van Necker (minister van financiën onder Lodewijk XVI en vader van mad. de Staël Holstein) die hem later tot bouwstoffen dienden toen hij zijn antwoord op dat werk uitgaf. Weldra echter rekende hij het noodig om mij naar Parijs te zenden om met den minister te spreken, voor zijn terugkeer te werken en pecunieele aangelegenheden te behandelen. Mijne eerste stappen waren niet gelukkig; zijne vrienden konden niets uitwerken dan eenige onbepaalde beloften, en de mijnen gaven hunne vrees te kennen dat mijne gehechtheid op mijn nadeel zou uitloopen. Zij waarschuwden mij dat ik in gevaar was en deden al het mogelijke om mij een betrekking te doen verbreken, die zij voor buitensporig uitmaakten. Doch hunne woorden werkten niets bij mij uit; mijn besluit was reeds lang genomen. Ik verbeeldde mij altijd dat de anderen niet met genoeg ijver en warmte de zaak mijns vriends voorstonden. Ik besloot dus om zelve te gaan solliciteeren en begaf mij naar Versailles, met het vaste plan het niet te verlaten dan nadat ik mijn wensch verkregen had. Ik sprak den baron de Breteuil, dien ik niet kende, en onderhield mij tot mijn groot genoegen langen tijd met hem. Hij zeide dat ik spoedig weer moest komen, dat hij inlichtingen zou nemen; en inderdaad, weinige dagen later had ik het genoegen te vernemen, dat Mirabeau veilig in Frankrijk mocht wederkeeren. Ik behoef niet te zeggen dat hij spoedig kwam; het was de eerste keer dat wij gescheiden waren, en hij vloog om zoo te zeggen in mijne armen zoodra hij dit zonder gevaar meende te kunnen doen. Ik had hem mededeeling gedaan van een plan, dat hem bij uitstek beviel. Bij den ongunstigen toestand zijner zaken meende ik dat het zeer goed zou zijn zoo hij zich een paar jaren terugtrok, en ik raadde hem om zich ergens, hetzij te *Mirabeau*, hetzij elders (maar altijd buiten) af te zonderen, stil met mij daar te blijven en zich bezig te houden met een groot werk, dat zorgvuldig en volledig af te werken en dan op eens daarmede weder openlijk op te treden. Wij kwamen overeen zoo spoedig mogelijk te vertrekken, en reeds waren onze koffers gepakt toen een ander belang ons ons vertrek deed uitstellen. Coco (Mirabeau's natuurlijke zoon Lucas de Montigny) dien wij bij ons hielden ofschoon hij praten noch loopen kon, was dikwijls zwaar ziek en had voortdurend ontsteking van de oogen. Ik verbeeldde mij dat de inenting, waardoor hij bovendien tegen eene altijd gevaarlijke ziekte behoed zou

zijn, ook voor deze onrustbarende kwaal goed zou wezen. Wij besloten de operatie dadelijk te doen plaats hebben en met ons vertrek tot zijn herstel te wachten. Niets ter wereld zou mij hebben kunnen overhalen om dit lieve schepsel in dien staat in andere handen achter te laten. In dien tusschentijd wendde M. Etienne Clavière al zijne pogingen aan om Mirabeau te Parijs te doen blijven. Zij redeneerden altijd over financiën, en M. Clavière spoorde hem aan om over dit onderwerp te schrijven, aan welke omstandigheid Frankrijk het werk over „La Caisse d'Escompte," „La Banque de Saint-Charles, enz. te danken heeft. Men zou nauwlijks gelooven hoeveel het vruchtbare genie van Mirabeau in den zomer en den herfst van 1785 produceerde. Maar van naar buiten gaan werd niet meer gesproken."

„Mirabeau's liefde voor mij bleef steeds dezelfde, en nam zelfs iederen dag nog toe, maar hij was mij zeer dikwijls ontrouw; zag hij een lief gezichtje of werd hij maar een weinigje aangehaald, dan vatte hij dadelijk vuur. Deze avontuurtjes duurden echter nooit lang, en verveelden hem dikwijls zoodanig dat hij mij om raad vroeg om er op eene goede wijze een eind aan te maken. Want hij deed geen moeite om iets, wat mij zoo weinig hinderde, voor mij te verbergen; deze man, dien men als zoo valsch heeft afgeschilderd, was integendeel zoo weinig achterhoudend en ik kon zoo goed in zijn ziel lezen, dat alle veinzerij overbodig geweest zou zijn; ik was gerust omtrent zijne *liaisons*, omdat ik zeker van zijn hart was.

„Nogtans knoopte hij in den zomer van 1785 eene betrekking aan, die mij verdriet deed en onze vertrouwelijkheid dreigde te zullen verstoren. Toen hechtte hij zich aan eene trotsche en ijdele vrouw, die alles wat geene 100.000 fr. rente had diep verachtte. Hij nam een lakei meer aan om zijne commissies te doen en om wat meer deftigheid aan zijne wijze van leven te geven; ook nam hij nog een kamerdienaar aan en ging ondanks al mijne tegenbedenkingen weer rijtuig houden. Mad. de ... zag onze betrekking met leede oogen aan. Daar zij echter niet recht op haar doel durfde af te gaan — dit zou Mirabeau niet geduld hebben — zocht zij mij belachelijk te maken; zij vond het bespottelijk dat iemand van mijne jaren geen vaste loge in alle schouwburgen had, en geen rekening van 20.000 fr. bij Mlle Bertin. En toch was juist het toilet een punt van voorkeur bij mij. Zoo zeer ik alle overdaad haat, evenzoo ben ik op eene behoorlijke sierlijkheid in de kleeding gesteld; ik houd het er voor dat dit voor eene vrouw noodig is, het is een teeken van smaak en een bewijs van fijn gevoel; ik weet dit alles zelf niet te verklaren, maar ik verbeeld mij dat zich dit van het physieke ook tot het moreele uitstrekt — kortom, zoo ik een man was, dan zou ik eigenaardige denkbeelden hebben over de manier waarop mijne maîtresse zich zou moeten kleeden. Mad. de ... raakte hier dus een gevoelig punt aan. Ik verlangde geen kanten of diamanten en zou alleen gaarne wat ruimer garderobe gehad hebben, doch liet dit na alleen omdat ik wist hoe noodzakelijk wij in onze omstandigheden zuinig moesten wezen; en, om de waarheid te zeggen, ik begon de vrouw te haten, die zich vrolijk maakte over mijne ontberingen, hoezeer vrijwillig op mij genomen. Mirabeau heeft mij nooit iets geweigerd; integendeel vond hij nooit iets mooi genoeg voor mij. Er waren gewichtige redenen, die hem verhinderden den omgang met haar te staken; wanneer ik hem lastig viel werd hij boos en wij hadden zoo nog wel eens twist, die echter altijd met één dag afliep: hij kon zijn ongelijk zoo gulweg erkennen, hij vroeg met zooveel gevoel vergiffenis dat ik geen moed had om lang mijn ongenoegen te toonen.

„Eens is deze dame nog aanleiding geweest dat ik een kwartier doorgebracht heb, dat ik nimmer vergeten zal; later hebben wij er nog dikwijls om gelachen, maar op dat oogenblik stond ik de onbeschrijfelijkste angsten uit. Op zekeren morgen had Mirabeau een nog al duidelijken brief van haar ontvangen, haar cachet en hare hand waren zeer goed te herkennen, en terwijl de brief op de tafel lag kwam haar man onaangediend binnen. Na een oogenblik van levendig gesprek over staatszaken neemt hij den brief in de handen,

speelt er wat mede en legt hem in tweeën gevouwen op de tafel neer. Daarop grijpt Mirabeau er ook naar, zooals ik meende om hem in den zak te steken, maar neen, hij was aan het berekenen en dacht aan geen minnebrief; hij maakt er nog een vouw in en legt hem bedaard weder op dezelfde plaats. Ik wil er naar grijpen, maar te laat; M. de... had hem weder in de vingers en maakte er een rolletje van. Kortom, de brief was om beurten dan in de handen van den minnaar, dan in die van den echtgenoot, en dat gedurende meer dan tien minuten, tot op het oogenblik dat ik, bevende van angst, hem machtig konde worden en verborg."

Incidenten als deze werpen een tamelijk scherp licht op toestanden, gelijk ze in een parijsch huishouden tegen het einde der 18de eeuw mogelijk waren. Tevens op het karakter der beide „handelende personagiën," op *lui et elle*. Een minnares, die haren minnaar helpt om uit het *imbroglio* te geraken, waarin het avontuur met een andere vrouw hem gebracht heeft; een minnaar, die zijne minnares in gemoede om consideratie en advies vraagt hoe hij zich best van hare medeminnaressen zal afmaken, mochten ieder voor zich een *comble* genoemd worden. Doch van den kant der vrouw — en zij had toch ook het halstarrige friesche bloed in de aderen — gold hier blijkbaar het bekende: „tout savoir c'est tout pardonner." Zij had met een buitengewoon man te doen, dien een standaard als voor gewone stervelingen niet gepast zou hebben; zij liet den minzieken doffer uitvliegen, verzekerd dat hij weder bij haar op til zou komen, en vertelde als met den glimlach des vertrouwens zijne galante avonturen.

Sedert ving Mirabeau een soort van staatkundige reis aan, maar hij deed het *avec sa troupe* — zoo noemde hij schertsend zijne getrouwe Henriette, zijn kleine Coco en een hondje, geschenk aan zijne vriendin. Het was een reis niet zonder emoties: tusschen Toul en Verdun werden op hun rijtuig eenige pistoolschoten gelost, van welke de dader onbekend bleef. Te Leipzig bezocht hij eenige geleerden en wisselde met hen van gedachten over de wetenschap, de vragen des tijds; te Frankfort had hij weer eens een kleine liefdeshistorie — waarlijk, het heete provençaalsche bloed had nog niet uitgegist en ook op hem mochten de regelen van het studentenlied wel toegepast worden:

L'amour est un enfant,
L'étude est une femme;
Messieurs les étudiants,
Chacun chez vous réclame
Souvent, souvent
La femme et l'enfant.

Te Potsdam bezocht hij Frederik II, die hem derwaarts had genoodigd. Dit verwonderde het geheele hof, want ofschoon de fransche sympathiën des konings bekend waren, hij ontving destijds geen vreemdelingen meer. Zijn einde was nabij; den 17en Aug. 1786 kwam hij op Sanssouci te overlijden. Mirabeau kwam te Berlijn met meerdere personen van aanzien, van talent, of simpel van hooge geboorte in aanraking, hetgeen hem nog al eens de verplichting oplegde vervelende officieele maaltijden bij te wonen. Noch de duitsche gerechten, noch de duitsche *Schwerfälligkeit* waren den levendigen Franschman naar den zin; maar destemeer verkwikten hem de brieven van zijne parijsche vrienden, welke hem naar de „Hauptstadt der Inlelligenz" werden nagezonden. Zoo schreef een hunner hem iets over een plan om te Parijs eene maatschappij te vormen voor het verrichten van bestellersdiensten; iets wat tot dusver het monopolie was geweest der vele Savoyaards. Deze staken daarop de hoofden bijeen, en een uit den troep, op een ton klimmende, sprak zijne kameraden aan: „Vrienden, men wil ons onrecht aandoen, maar laat ons den moed niet verliezen; er is in Parijs iemand die ons helpen zal: de graaf de Mirabeau. Die kiest altijd de partij van den zwakke tegen den sterke. Nog onlangs heeft hij verhinderd, dat men de waterdragers van honger liet sterven. Voor ons zal hij niet minder doen. Wij moesten allen te samen naar hem toe gaan." En fluks togen de donkerkleurige zonen van Savoye naar het hotel La Feuillade, waar ze zich niet lieten afwijzen met de mededeeling dat Mirabeau

op reis was, waar ze zich eerst door een onderzoek op de plaats zelve overtuigden dat de man, dien ze zochten, er werkelijk niet was.

Te Parijs teruggekeerd nam hij een geheime zending naar Berlijn op zich; nl. om op een tijdstip, waarop de dood des konings (Frederik II) werd tegemoet gezien, diens opvolger in zijne handelingen en gezindheden te observeeren; tevens om eene studie te maken van de inrichting van den pruisischen staat, van zijne instellingen en hulpbronnen. Het was er toch ver van af dat Lodewijk XV, gelijk deze Frederik II, bij zijn dood een welgeoefend leger van 200.000 man, een welgevulde schatkist van 70 millioen thaler aan zijn opvolger had nagelaten. Het verslag van die zending werd sedert openbaar gemaakt in Mirabeau's „Correspondance", die anoniem uitkwam, die vele zeer compromitteerende brieven bevatte en een vlek wierp op het karakter des schrijvers. Later beloofde hij zijne vriendin de fout te zullen herstellen door eene formeele openlijke verloochening, maar de dood voorkwam hem.

„Het was onbegrijpelijk," zoo vervolgt mej. van Haren haar verhaal, „hoezeer hij zijn tijd wist uit te koopen. Dikwijls ging hij om één ure te bed en stond om vijf ure weder op, in het midden van den winter, in dit noordelijk klimaat, zonder andere kleeding dan een dunne kamerjapon, wekte iedereen in huis en ging aan het werk. Behalve zijne briefwisseling in cijfers, die hem veel tijd kostte, arbeidde hij veel aan zijn boek „De la Monarchie Prussienne", dat in 1788 uitkwam. Des avonds, wanneer hij niet behoefde uit te gaan, kon hij zich als een kind vermaken met Noldé en zijn secretaris. Dan was het een wedijver van plagerijen. Mirabeau werd hierbij echter het meest gespaard, niet omdat hij de gastheer was, maar omdat hij de sterkste, en men bijgevolg bang voor hem was. Hij had een kamerdienaar Boyer genaamd, een goede kerel, hoewel wat los. Deze had een soort van chineesche schim en komediespel bedacht, en Coco en ik deden hem wel eens de eer aan zijne voorstellingen bij te wonen; wanneer dit echter het geval was, dan moest ik 's morgens waarschuwen, want dan moest hier en daar wel eens iets dat al te los was, wegvallen. Boyer was dan niet in zijn schik en beklaagde zich dat men „het mooie" van zijn stuk wegnam; maar als Mirabeau gezegd had: „pas op als mevrouw niet voldaan is!" dan moest hij wel gehoorzamen. Ter eere van de heeren Noldé en Sambat moet ik echter erkennen dat ik nooit bedaarder, matiger, werkzamer en aardiger jongelieden gezien heb. Het gebeurde wel eens dat wij slecht in de fondsen staken, en dan moest ook de tafel dit misgelden, maar dit scheen hen nimmer uit hun humeur te brengen."

Door het tegen hem ingestelde echtscheidingsproces had Mirabeau zijn vrouw verloren, en haar fortuin er bij; door den dood zou hij eerlang zijn vader verliezen — en aan beiden verloor hij niet veel. Maar nu moest hij nog eens in rechten voor zijne belangen opkomen en de rekening zijner voogdij vereffenen, want zijn liefhebbende vader had hem daarbij 30.000 livres onkosten in rekening gebracht, alleen voor het genoegen hem in de kasteelen Joux, Vincennes, enz. te hebben doen opsluiten. En het overige dier rekening kwam met dit begin overeen. Daarvoor moest hij uit Berlijn weer naar Parijs, maar haalde zich hier groote moeilijkheden op den hals door zijn werk „Dénonciation de l'agiotage", dat tal van personaliteiten bevatte. Er werd weder een *lettre de cachet* tegen hem uitgevaardigd; het was voor de zeventiende maal. IJlings vluchtte hij op belgisch grondgebied en schreef uit Tongeren naar Berlijn, waar hij *sa troupe* had achtergelaten en die zich nu weldra bij hem voegde: mej. van Haren, hare kamenier, Coco en het hondje.

(*Wordt vervolgd.*)

DE VOORSTELLING DER VERLOOFDE
BARTHOLOMEUS VAN DER HELST

De Hollandsche Meesters in de Ermitage.

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

BARTHOLOMEUS VAN DER HELST. Wanneer wij den naam uitspreken van Van der Helst daagt voor onzen geest onwillekeurig de groote zaal uit het oude Trippenhuis op. Daar stonden in onzen jongen tijd de twee groote Schuttersstukken tegenover elkander, de *Nachtwacht* van Rembrandt en de *Schuttersmaaltijd* van Van der Helst, beiden tegen den grond of ten naasten bij, een der kortere wanden der kamer bekleedende en in het gedempte en gezifte licht van de lage verdieping een kijkje latende nemen op de menschen en het leven van weleer. De karige dag kwam ten goede aan beide en nog wel meest aan den jongsten der twee meesters. Tegenover Rembrandt's raadselachtige handeling en zijn menschen uit de wereld der sprookjes waren die van Van der Helst zoo stevig gezond, zoo vol levenskracht en levenslust dat iedereen zich aangetrokken voelde tot hen. Zij waren zoo bloemig in de kleur, zoo helder in het licht, dat vergeleken met den visioenachtigen gloed en schaduw van de overzijde hier natuur en waarheid, ginder droom en fantazij, schenen weergegeven. Van der Helst was daar de mededinger en voor velen de gelukkige mededinger van den schepper van het korporaalschap van Frans Banning Cocq.

De tijden zijn veranderd en de opvatting der kunst met hen. Er is niemand meer die er aan denken zou de twee Schuttersstukken en de twee meesters op dezelfde lijn te stellen, en waar de roem van den oudere heel de wereld vervult en aangroeit met den dag is die van den jongere gedaald, immer gedaald. Van den eene wordt elk werk, hoe ondergeschikt het zij, met vlijt bestudeerd, verklaard in zijne beteekenis, geplaatst op zijn rang naar den tijd; voor den andere vergenoegt men zich met eene vlugge opsomming; behalve voor zijne Doelen- en Regentenstukken kent men de namen der menschen niet, die hij schilderde, en getroost men zich geen moeite om ze te ontdekken. Aan den eene besteedt men boekwerken met dozijnen; voor den andere volstaan enkele bladzijden. De terugwerking is wel wat te verre gegaan en Van der Helst heeft geleden door den welverdienden maar alles verdoovenden glans, die den naam van Rembrandt omstraalt, en onder de levendiger belangstelling gewekt door Frans Hals.

En nochtans hij is een man van onbetwistbare, van groote verdienste. Zou hij niet alles te zamen nog wel de kunstenaar zijn die het best de groote voorvaders uit de gulden eeuw deed herleven, de aanzienlijke burgers, merg en been van het bloeiende vaderland, de gewapende stedelingen, zoo zwierig en deftig van kleed, zoo stevig van lijf, zoo lustig van leven? Wanneer wij ze oproepen voor onze verbeelding zien wij ze zeker niet in den toovergloed van Rembrandt noch in de uitgelaten joligheid van Frans Hals, evenmin in de stijfheid der vroegere of in de weekheid der latere schilders; zij doen zich voor als mannen kloek van stal en daad, parende ernst aan pret, zorgende voor zich zelven en voor het algemeen. En zoo beeldt Van der Helst ze wel af. Zeker, hij heeft niet meer de hooge persoonlijkheid zijner twee groote voorgangers, de geniale vindingskracht van den eene, de overweldigende uitbundigheid van den andere; hij is nauwelijks nog een dichter, maar hij brengt als schilder uitmuntend proza voort. Hij geeft de stoffelijke werkelijkheid weer met groot gemak en sierlijkheid van zeggen; hij merkt wel op, hij ordent goed, hij heeft allerlei gelukkige gedachten, die afwisseling en behagelijkheid brengen in zijne groote stukken. Men herinnere zich slechts den overste uit de *Schuttersmaaltijd*, die met het vaandel rustend tusschen de overeengeslagen beenen en op den schouder, met den gepluimden hoed in de neerhangende hand, te midden van het tafereel zit: wat een prachtig monumentaal figuur, vol bewustzijn van eigen waarde! Een man van beteekenis is in volle glorie daar neergezet. En de groep aan zijne rechterhand: de oude schutter, die nadert tot den neergezeten jongere als wilde hij hem verzoeken met hem te klinken, wat gemoedelijkheid en waarheid in de uitdrukking, wat juistheid in de beweging! En dan de twee

links, die elkander de hand geven; wat statige sierlijke figuren, heel deftig en toch goed rond. En verder al die andere menschen rond de tafel, wat beweging, wat afwisseling, wat gezondheid! Zeker, Van der Helst schikt dit alles om zijne effecten te verkrijgen en al die sierlijke vindingen en gebaren zou hij bezwaarlijk wettigen kunnen; niet de forsche ingeving ontvangt hij noch den machtigen indruk geeft hij in het gezamenlijke van zijn werk, maar zijne schikking is zoo wijs en de algemeene uitslag, verkregen door die enkele deelen, is zoo gelukkig dat wij zijn verstandig overleggen gemakkelijk over het hoofd zien om vooral in den verkregen uitslag zijn geluk en zijne kunst te bewonderen.

En zoo is hij in al zijne Schuttersstukken. In het groote met kapitein Roelof Bicker, nu ook in het Rijksmuseum, wordt een nieuwe vaandrig ingehuldigd; de gevierde is een pracht van een man in zijne galakleedij met zijn lange gestalte en fraai hoofd. Rondom hem houdt men zich met hem bezig, op eenigen afstand staan de schutters met de wapens in de hand, een hunner legt met zijn geweer aan, de andere houden hunne lansen in verschillende houdingen. De handeling is hier nog meer verbrokkeld dan in de *Schuttersmaaltijd*, maar de figuren zijn van innemende fraaiheid en uiterlijk ten minste is alles uitmuntend met elkander verbonden. Van der Helst was wel degelijk een kunstenaar: op een grond van redelijkheid bouwde hij zijn sierlijke vinding. Zijne menschen weten waarom zij vergaderd zijn, zij verrichten hun werk; de schutters van 1648 vieren aan tafel in weelde en vreugdebedrijf het sluiten van den vrede; die van 1639 vieren het aanstellen van een officier; hun bijeenzijn heeft een doel, is gewettigd, maar de kunst verliest niet bij die redeneering; de kunstenaar voelt het schoone van de menschen en laat het voelen; hij weet ze te groepeeren, hij geeft hun beweging, hij laat ze schitteren met bonte rijke kleuren.

Van der Helst was geboren in Haarlem in 1613; al jong kwam hij naar Amsterdam en trad er hoogstwaarschijnlijk in de leer bij Nicolaas Elias. In 1636 huwde hij, in 1670 stierf hij er. Dit is zoo wat alles wat wij weten van zijn levensloop als mensch. Als kunstenaar verwierf hij spoedig grooten bijval. Hij was de meest gezochte schilder der officieele stukken, die den eigenaardigen roem der Hollandsche school uitmaken. In 1637 reeds schilderde hij het Regentenstuk van het Walenweeshuis, in 1639 de aanstelling van den vaandrig, in 1648 den Schuttersmaaltijd, in 1653 de overheden van de Handboogdoelen, in 1655 die van de Kolveniersdoelen. Bij zijn optreden was hij een volgeling der oude school en het grootste deel zijns levens bleef hij het. Hals en Rembrandt leefden nevens hem en gingen naast hem voorbij zonder eenigen invloed op hem te oefenen. Hij kwam na Thomas De Keijser en Nicolaas Elias en volgde deze. Als zij zag hij de menschen in hunne kracht, in hunne waarheid van leven, van kleur, van licht; hij fantaseerde niet zooals de dichterlijken, hij liflafte niet zooals de decadenten; hij was ernstig, eenigszins nuchter, maar hij was eerlijk en gezond. Hij bleef ook niet staan op het terrein dat hij zich gekozen had; hij ging wel degelijk vooruit op den vrijgekozen weg; hij is meer opgewekt van geest, kundiger van schikking, helderder van kleur dan zijne voorgangers. Geene houterigheid, geen linkschheid meer; zijn lieden zijn zoo deftig mogelijk, maar alles wat er aan is leeft naar lichaam en geest; zijn licht is zonder verrassingen, zijne kleur is zonder verfijning, maar beide zijn vol en blij. Zoo doet hij zich voor in zijne Schutters- en Regentenstukken, dit is in zijne meesterwerken.

Hij schilderde niet enkel officiëele groepen, tal van bijzonderen en van de voornaamsten uit het land beeldde hij af; hij schilderde ook wel zeer enkele onderwerpen van anderen aard, een godsdienstig beeld, een markt die wij in de Ermitage vinden, maar vooral en haast uitsluitend schilderde hij portretten.

De Ermitage bezit van hem vooreerst *de Markt* die wij daar zooeven vermeldden (Nr. 776.) Voorgesteld is de Nieuwe Markt te Amsterdam. In den achtergond ziet men een plein waar zich veel volk beweegt, in het verschiet de Munt en andere huizen alsook den Amstel met schepen overdekt. Op den voorgrond een oude vrouw die een

kruiwagen voortstoot met groenten geladen, spelende kinderen en een beenhouwerij waar een geheel kalf aan den haak hangt, dat de groote rol in het volkstooneel speelt. Het stuk is gedagteekend van 1666. Wij kunnen niet zeggen dat het ons erg doet betreuren dat Van der Helst zijn talent aan niet meer soortgelijke werken heeft besteed.

Verder verscheiden portretstukken. Het eerste (Nr. 777) gedagteekend van 1647, is het belangrijkste en gaat hier in afbeelding bij. Het heet de *Voorstelling der verloofde*, ik durf echter niet verzekeren dat het goed gedoopt zij. De achtergrond wordt gevormd door een scherm van donkergroen loof aan de rechterzijde, door den zwaar bewolkten hemel links. Tegen het geboomte zitten vader en moeder en komen goed uit in hunne zwarte kleedij en wit linnen. De vrouw draagt een grooten gepijpten kraag, de man een platten halsband en witte lobben. Aan hunne zijde staat een knaapje in bonte kleedij, grijs en geel, met een bepluimd hoedje op het hoofd, een valk op de hand en twee honden nevens zich, de eene staande de andere liggende; boven hem hangt een doode reiger aan den boom. De grijsaard houdt nog van de jacht en het jongetje zal hem al spoedig vergezellen.

Vóór het oudere paar staat het jonge, de verloofden. Zij zijn niet bijzonder jong meer en men kan evengoed aannemen dat zij man en vrouw zijn en de kleine jongen nevens zijn grootouders staat. De jonge vrouw draagt een witten kanten kraag en manchetten met kant geboord, een goudkleurig voorlijf, een blauwen rok met gulden passement en een zwart kleed daarover. Haar verloofde draagt een zwarten mantel en een witten kraag. Het jonge koppel staat in volle helder licht; zij is bleek van gelaat, blank van huid, met zwart loshangend haar en met koele grijze schaduwe rond de kin; de zwarte en blauwe zijde van het kleed weerkaatst een sterk geglim. Hij is iets roziger van wangen, maar koel zijn ook de grijze schaduwen, die op zijn gelaat vallen, en zijn kleedij heeft hetzelfde geglans. Het kleine hondje, dat voor hem zit, ziet er uit als van porselein, de ouders zijn stiller van kleur, maar op het hoofd en de hand der moeder en ook over het jongetje, ligt er iets krijtachtigs.

De groepen zijn uitstekend gevormd, vader en moeder zijn in volle deftigheid zonder eenige stijfheid weergegeven; even los en natuurlijk is de beweging van het jonge paar; het is alles natuur en zeer fraaie natuur. Dezelfde goede hoedanigheden als in zijn Schuttersstukken vinden wij dus weer, maar hier zijn de kleuren en lichten minder. Ook in zijne beste portretten heeft Van der Helst iets hards en glads, iets steenachtigs. Hij had reeds in 1647 een neiging om in het grijze en koele te vervallen, dat zich hier al verraadt, maar elders en later zich sterker uitspreekt.

Het tweede stuk (Nr. 778) zonder dagteekening is een groot familieportret. Vijf personen, een man van middelbaren leeftijd, neergezeten met een wandelstok in de hand, een jongere, rechtstaande nevens hem en leunende op zijn geweer met een jachthond aan zijne voeten. Verder drie dames: eene in een blauw zijden kleed met een oranjeappel en oranjebloesem in de handen; eene jongere in wit satijn, spelende met een schoothondje; eene andere in donkerder gewaad op de guitaar spelende. De achtergrond wordt gevormd door geboomte en struikgewas. Het zijn zeer voorname personages, en gezien de oranjebloem en -vrucht, die een hunner in de hand houdt, heeft men de vraag gesteld of het geene leden der vorstelijke familie zijn, iets wat best mogelijk is, daar Van der Helst meer dan één persoon uit het prinselijk gezin geschilderd heeft. Dezelfde wijze en fraaie schikking als in het vorige stuk, vinden wij hier; maar waarschijnlijk om beter den hoogen rang der afgebeelden te laten uitkomen is de fraaiheid meer gezocht, de toon van kleed en huid is zalvig en fluweelig met grijze schaduwen op de vleezen; de schildering is fijner, maar minder waar.

Een derde familieportret (Nr. 779) draagt het jaartal 1652; het geeft een huwelijkspaar met een kind te zien. Moeder is in galagewaad: een wit satijnen kleed, witte pluimen en parelen in het blonde in krullen neervallende haar: zij houdt rozen in de hand. Vader, geheel in het zwart, zit in een arm-

stoel en heeft een paar windhonden nevens zich. Het kleine jongetje in een roos kleedje met geel voorste staat op een tafel, bedekt met een donker violet kleed; hij houdt een klater in de eene hand en steekt de andere uit naar de rozen, die zijne moeder vasthoudt. Altijd dezelfde gelukkige groepeering, maar nog erger gezocht is de kleur. De vleezen der drie personages glimmen als blik, de grijze schaduwen die er op liggen doen pijnlijk aan, de kleeren blinken nijdig en zijn zwaar beschaduwd. Heel deftig zien de menschen er uit, maar zij paradeeren en hebben geen vreugde in het leven. Waar zijn de meer burgerlijke, maar de zooveel levenslustigere schutters!

Het vrouwenportret (Nr. 781) dat volgt en geen jaartal draagt ziet er gelukkig beter uit. Zij is bescheiden van kleedij met zwart kleed, een wit mutsje, witten kraag en een overeengeslagen pelerine met kanten bezoomd, eene echte Hollandsche vrouw, goedig van gelaat, zacht en warm van toon.

Een mansportret (Nr. 782) van 1670 en dus van het laatste jaar van 's meesters leven en een ander (Nr. 784) van 1657 heb ik niet meer in de galerij aangetroffen. Waarschijnlijk werden zij evenals meer andere stukken van Van der Helst, die vroeger tentoongesteld waren, ter zijde geschoven. De studie naar eene naakte vrouw (Nr. 783), gemaakt van houding, zoeterig van uitdrukking en kleur, wordt te recht als twijfelachtig opgegeven door den Catalogus.

Voor zooveel men het kan nagaan in de gedagteekende stukken van Van der Helst is hij in zijne laatste jaren ook gaan offeren aan de gekunsteldheid, die toen bovenarms toenam in de Hollandsche school; zijne kleuren verdooven, zijne schaduwen verdikken, hij wordt meer en meer grijs, en eindigt in eene koele zilverige tint, die heel voornaam werkt, maar de loochening van leven en kracht is. Hij levert het zonderlinge verschijnsel op dat terwijl zijne voorgangers Hals en Rembrandt forscher en breeder, eenvoudiger en zelfs ruwer worden in hun laatste jaren, hij meer en meer verfijnt, vergrijst, verdampt, als hadde hij een tegenzin gekregen aan het volle uitbundige leven, aan de bonte verf, aan het blijde licht.

MAARTJE. † † † † † † † † † † †
DOOR W. VAN EERDBEECK.

PERSONEN:

Maartje Woutersen, 19 jaar.
Floris Woutersen, haar vader, molenaar, 45 jaar.
Elsje Woutersen, haar zuster, 16 jaar.
Gijsbert van Dam, rentenier, zwager van Woutersen, 60 jaar.
Mina van Dam, diens dochter, onderwijzeres, 20 jaar.
Herman van Meerssen, adspirant burgemeester, 23 jaar.
Geurt, molenaarsknecht, 68 jaar.
Van Horst, deurwaarder.

EERSTE BEDRIJF.

Tooneel: Molenerf, rechts het front van het muldershuis, met klimop begroeid; voor een der ramen een bank, links, iets op den achtergrond, de molen, ruim verschiet over groene roggevelden begrensd door een donkeren boschrand.

Mina en Maartje naast elkander op de bank.

Mina. Wat blijft het toch lang licht tegenwoordig; 't is al bijna half acht.

Maartje. Ja; je kan merken dat we in April zijn.

Mina. Het is hier anders stil op Zondag; je ziet geen mensch.

Maartje. Dat is altijd zoo geweest.

Mina. Dat mag zijn, maar het valt me nu bizonder op; (*rekt zich*) ik ben misschien verwend in Amsterdam

Maartje. Hoe lang ben je daar al?

Mina. Dat zal zoo wat een jaar zijn.

Maartje. En blijft 't je goed bevallen?

Mina. O best; 't is natuurlijk een heel andere school dan hier, maar 't is best te houden in Amsterdam (*rekt zich*). Je moet me niet kwalijk nemen dat ik een beetje gaperig ben (*neemt een boek van de tafel, leest den titel*). Gut kind, lees je zulke boeken, hoe kom je daaran?

Maartje (*opstaande, wil het terugnemen*). Och! dat heb ik vergeten weg te bergen.

Mina (*zich half wendend om den greep te ontgaan, bladerend*). Nee, laat es kijken. Lieve schepsel, doe je aan die lectuur? ik dacht jou nog zoo'n naief buitenmeisje (*doorbladerend en daarna dichtslaand*). O, nu zie ik het, 't stempel van Meneer van Meerssen! Hm....

Maartje. Geef nu maar hier, dan leg ik het weg.

MINA. Dat heeft zoo'n haast niet (*bladert weer*). Och ja, ik heb die dingen allemaal gelezen, maar dat jij ze las, ik ben stom verbaasd. Leent meneer Van Meerssen je meer zulke boeken?

MAARTJE. Ja, wat zou dat?

MINA. Och Heer, ik dacht dat ie ze zelf niet eens zou snappen.

MAARTJE. Daar heb je geen enkele reden voor.

MINA (*legt het boek neer*). Dat wil ik toegeven; jij zult em beter kennen dan ik. Hij komt hier zoo'n enkele keer, niet waar?

MAARTJE. Ja, nog al.

MINA. Dat heb ik ten minste gehoord (*langzaam*), hij zal het een aardig verzetje vinden van de duffe secretarie; — de meeste luidjes uit de stad hebben het nogal op een molen (*vlug*). Leest ie de mooiste stukjes hardop voor, of geniet je ze in stilte?

MAARTJE. He, wat zeur je toch! Wat scheelt je dat nu?

MINA. Wel, ik vind het machtig interessant.... Maar ik moet weg (*staat op*), breng je me een eindje?

MAARTJE. Dat kan ik niet, ik moet op het huis passen. Vader is er niet.

MINA. Waar is oom heen?

MAARTJE. Dat weet ik niet precies; hij zou even het dorp ingaan. Mij dunkt hij zal wel bij jullie aanloopen; je zal vader dus treffen als je gauw thuis komt.

MINA. Dan moet ik gaan ook (*ze wandelen samen op den weg aan*). O, hé, ik moet Elsje nog goeien dag zeggen (*wil terug*).

MAARTJE. Doe maar geen moeite, die ligt misschien al in bed.

MINA. Zoo vroeg al?

MAARTJE. Ja, dat moet wel; ze is erg opgewonden. vooral in den laatsten tijd en daarom moet ze veel slapen.

MINA. Je zal het stil hebben van avond.

MAARTJE. Dat is niet erg.

MINA. O nee, je hebt wat moois te lezen. Nu de groeten aan Elsje, adieu!... Kijk, maak je maar niet bezorgd, je krijgt al gezelschap.

MAARTJE. Van wie?

MINA. Wel zie je niet, meneer Van Meerssen komt het erf op... nee... hij gaat terug, kijk, daar gaat ie juist heen. Hij zal het tweede deel van het boek vergeten hebben. Nu, adieu (*af*).

MAARTJE (*gaat terug naar het huis*). Waarom terug? (*gaat zitten op de bank, neemt het boek en bladert, legt in gedachten het boek op de schoot en tuurt, hoort den stap van Van Meerssen achter het huis en staat op; tot Van Meerssen die tot haar komt*). Komt u dàar van daan?

VAN MEERSSEN. Ik moest wel.

MAARTJE. Waarom?

VAN MEERSSEN. Daar was onraad zag ik.

MAARTJE. Onraad, waarmee?

VAN MEERSSEN. Nu ja, het was toch je nichtje die je bij je hadt?

MAARTJE. Ja, Mina.

VAN MEERSSEN. Juist, ik mag er niet graag, die wijsneus. Die schooljuffers zijn toch vervelende wezentjes. Ik heb ze liever zooals jij bent, Maartje.

MAARTJE. Wel vriendelijk (*gaat zitten*).

VAN MEERSSEN. Toch niets meer dan de waarheid (*gaat naast haar zitten*). Wou je zoo laat nog lezen?

MAARTJE. Nee, ik bladerde maar eens.

VAN MEERSSEN. En hoe vind je het boek.

MAARTJE. Och (*haalt de schouders op*).

VAN MEERSSEN. Niet mooi?

MAARTJE (*ernstig*). Nee, eigenlijk niet; ik begrijp 't niet goed.

VAN MEERSSEN. Dat spijt me, dat valt me een beetje in je tegen.

MAARTJE (*verdrietig*). Ik kan toch niet zeggen dat het mooi is als ik het niet vind.

VAN MEERSSEN. Vind je er niets aan?

MAARTJE. Aan het boek? Nee.

VAN MEERSSEN. Je zegt zoo aan het boek.

MAARTJE. Nu ja, (*ietwat schalksch*) dat is misschien het aardigste (*wijst op het stempel*).

VAN MEERSSEN. Mijn naam? je bent toch een aardig kind.

MAARTJE. Dat wist ik wel. Nu heusch, u moet me maar niets meer te lezen geven. Vertelt u de dingen maar die u mooi vind; ik wil graag luisteren.

VAN MEERSSEN. Ik wil wel altijd met je babbelen.

MAARTJE. Dan moet u maar van vader een kamertje huren.

VAN MEERSSEN. Naast het jouwe, met een deur in het midden.

MAARTJE. Wel nee, u kunt mijn kamertje wel krijgen.

VAN MEERSSEN. Nog liever!

MAARTJE. Ik heb het graag voor u over, dan ga ik zoolang bij Mina wonen.

VAN MEERSSEN (*lachend*). Dat niet, dàn kwam ik je zelfs bij je nichtje bezoeken.

MAARTJE. U zou het best stellen zonder mij.

VAN MEERSSEN. Zou je dat denken.

MAARTJE. Zeker!

VAN MEERSSEN. Je zou je kunnen vergissen, Maartje.

MAARTJE. Vergissen is altijd mogelijk, maar...

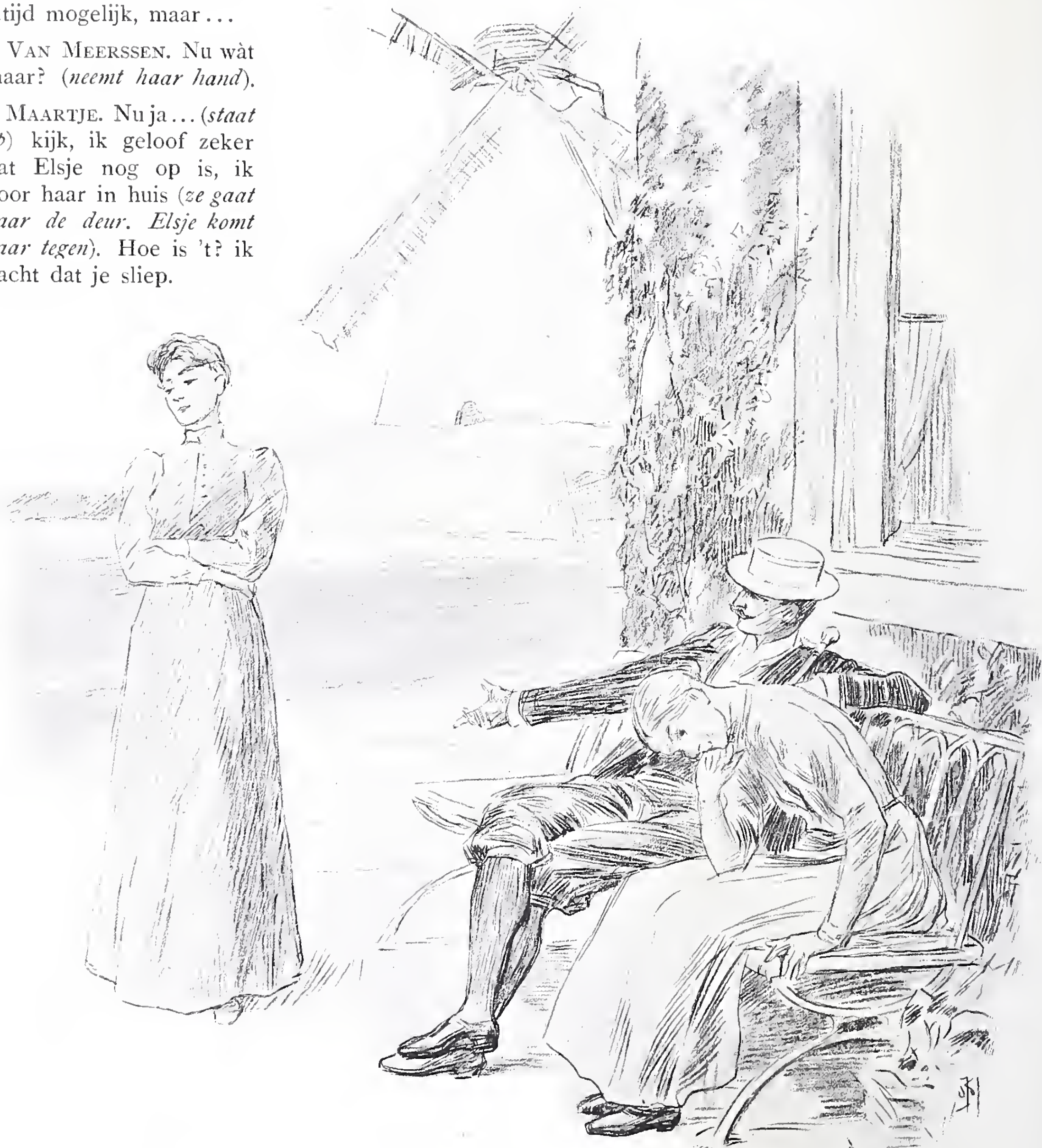
VAN MEERSSEN. Nu wàt maar? (*neemt haar hand*).

MAARTJE. Nu ja... (*staat op*) kijk, ik geloof zeker dat Elsje nog op is, ik hoor haar in huis (*ze gaat naar de deur. Elsje komt haar tegen*). Hoe is 't? ik dacht dat je sliep.

MAARTJE. Ik kan even goed staan.

VAN MEERSSEN. Zooals je wilt (*tikt Elsje op den schouder*). En vertel eens, Elsje, wat heb je van daag wel gedaan op den langen Zondag?

ELSJE. Zal ik het zeggen? (*op haar vingers tellend*)

IK KAN EVEN GOED STAAN.

ELSJE. Dank je hartelijk, ik wil ook eens komen praten.

VAN MEERSSEN (*schikt op*). Wel zeker, daar is plaats genoeg, dan kom ik tusschen de zusjes in, (*Elsje gaat zitten. Maartje blijft staan*). Kom Maartje, hier zit je goed.

Een beetje in de kerk geweest, en een beetje gewandeld, en een beetje in huis gezeten (*keert zich om*) niet waar Maartje?

MAARTJE. En nu gaat ze een beetje slapen, hoop ik.

ELSJE. Als je meegaat, dan wel. Ziet u, meneer van Meerssen, Maartje wil me altijd in bed hebben,

ik geloof dat ze het liefst had dat ik mijn leven lang sliep.

VAN MEERSSEN. Dat is niet fraai van Maartje.

ELSJE. Vind u wel? Maar 't is veel te mooi om in mijn kamertje te zijn, ik blijf liever praten of wandelen.

VAN MEERSSEN. Nu nog wandelen?

ELSJE. Ja zeker, waarom niet?

VAN MEERSSEN. Het wordt er juist donker genoeg voor.

ELSJE (*staat op*). Dat vind ik ook. Ga je mee Maartje? En u meneer Van Meerssen?

VAN MEERSSEN (*ziet naar Maartje*). Zullen we?

MAARTJE (*tot Elsje*). Dat moet je niet doen, Elsje; het wordt tijd voor je. Doe me nu pleizier en ga naar binnen, 't wordt te koud ook.

ELSJE (*pruilend*). Dacht ik het niet? Zoo is ze nu altijd. Hoe vind u dat nu, meneer van Meerssen.

VAN MEERSSEN. Erg aardig, omdat je er zoo'n lipje bij zet.

ELSJE (*schudt haar schouders*). Och!

VAN MEERSSEN. Zet nu nog eens zoo'n spijtig gezichtje.

ELSJE. U plaagt me ook al.

VAN MEERSSEN. Ik wou je graag zien huilen, niet waar Maartje? Dat zou allerliefst staan.... Maar kom, ik zou naar bed gaan, Maartje heeft het graag.

MAARTJE. Ze moet weten wat ze wil.

VAN MEERSSEN (*staat op en gaat voor Elsje staan*). Ik ging maar... zal ik je dragen?

ELSJE. Dank u wel.

VAN MEERSSEN. Zal ik je naar je bedje brengen?

ELSJE. Dank u wel.

VAN MEERSSEN. Ze wil niet, Maartje.

MAARTJE. Ja, ze wil wel (*fluistert Elsje iets in het oor*). Zul je, ik kom dadelijk, hoor?

ELSJE. Nu dan, 't is goed, ik zal gaan (*steekt de hand uit naar Van Meerssen*). Goeie nacht, meneer Van Meerssen (*geeft Maartje een lichte kus*) slaap wel (*af*).

VAN MEERSSEN. Nu is het terrein vrij, kom nu eens hier zitten (*Maartje gaat zitten*). Dat was een onverwachte overval (*neemt haar hand.*) Waar waren we aan bezig toen ze kwam?

MAARTJE. Ik weet het niet.

VAN MEERSSEN. Dat doet er ook niet toe (*een poosje stilte*). Ik heb mijn attentie maar op den molen. Kijk die wieken eens heerlijk wijzen in de hooge lucht. Zou jij de molen willen missen? (*Maartje schudt neen*). Ik ook niet. O, hij was zoo mooi toen ik hierop an kwam. Zoo hoog en rustig en de wieken als ragfijne vleugels in de avondzon.... Je bent stil geworden, Maartje.

MAARTJE. Ik?

VAN MEERSSEN. Ja jij, waar dacht je om?

MAARTJE (*snel het hoofd oprichtend*). O, aan alles; je weet niet altijd waar je aan denkt (*een poos stilte*)... U moet niet boos op mij zijn dat ik het boek niet mooi vind. Ik wil graag mijn best doen om het nog eens te lezen, mag ik 't nog wat houden?

VAN MEERSSEN. Natuurlijk, kindje, zoo lang je wilt.

MAARTJE. Een langen tijd? Ik zal het u eerlijk teruggeven.

VAN MEERSSEN. Je kunt 't cadeau krijgen... Wie komt daaran?

MAARTJE. Dat zal vader zijn (*Geurt komt om den hoek van het huis, maar gaat terug als hij beiden ziet*) Neen, 't is Geurt.

VAN MEERSSEN. De knecht? Komt die Zondags ook?

MAARTJE. Meestal niet. Zal ik hem roepen.

VAN MEERSSEN. Dat is niet noodig, ik ga toch weg (*staat op*). Ik kom gauw weer (*drukt haar de hand en ziet haar scherp aan*). Tot ziens (*af*).

GEURT. Gen aovond Maortje. Ik zag je had volk.

MAARTJE. Wou je vader spreken? die is niet thuis.

GEURT. Dat wêt ik, ik had hum juust in 't darp 'espeurd, en daorum kwam ik bie joe. Ik wou es 'en woordjen met je sprêken.

MAARTJE (*gaat zitten*). Ga dan zitten, Geurt.

GEURT. Dank oe, ik kom juust van 't zitten of. Bezonder mooi weertje van aovend, je kos marken dat 't zoemer wordt.

MAARTJE. Ja, 't is erg zacht van daag.

GEURT. O, ampart, je kos bienas niet begriepen, daw we pas April hên. Dat geejt meer zoo. In April motje negen mooie daog hên en deuze zal er wel ien van zin. 'k Zei nog teugen de vrouw dat dut al den darden van de maond was; het gres gaot wakker an 't greujen met zoo'n waarmt, ze zullen de koeën wel gauw van stal doen, denk ik.

MAARTJE. En wat was er van je verlangen, Geurt?

GEURT. Jao, 'k mot es met je praoten dat was ik al lang van zins, maor tielken reis kwam er wat tusschen. Gister zou ik er krek over beginnen,

maor toen kwam Elsje der bie en die hoeft het niet te heuren. Nei, dat hoeft hiel niet, want et is niks ampart vroolijks dat ik te praoten heb.

MAARTJE. Wat dan?

GEURT. Jao, wat zal 'k zên. 't Was vast beter der over te zwiegen, maor um je den waorheid te zên, ik kàn der niet over zwiegen, 't mot eruut 'en keer... As je niet oppast, Maartje, dan leupt hier alles in 't honderd, dat zeg ik je.

MAARTJE. Wat is er dan?

GEURT. Och mins, de hiele affeere gaot te niet as et zoo vortgeejt, dat kan niet zoo blieven op den duur, 't is onmeúgelijk. De iene boer veur en den ander nao geven ons den bons en trekken naar den stoommeulen, en ondertusschen kos je niet bie een hoop minsen kommen of ze motten al den duuvel centen van den baos hên, 'k geleuf verechtig dat het nog de ienge klanten blieven die 'et zeutjes an willen inverdienen. Die verrekte stoommeulen brekt ons de nek, d'as waor, in ien woord ezeid, we doen ons best wel, maar je kos tegen den wind niet updiepen.

MAARTJE. Dat is toch erg.

GEURT. 't Is meer dan arg, 't is biester. Toch is 't niet anders. 't Is niks gedaon meer met het maolen hier, deur mekander brengen we ielken dag gên zeuven zakken boven de steenen, en daor kos je niet van maolen, dat begriep je toch wel. Maor noe wil den baos nog 'en ding beginnen, zie je, as dat deurgeejt dan zin we der hiel uut, miet ién klap. Hie wil den bruun verkoopen, den armen hals, den bruun die de negotie nog zoo'n bietje bie mekander hold. As dat peerd van den meul weg is, laowe dan maor de wiekes verkoopen, want dan is 't niks weerd.

MAARTJE. Wie heeft je dat gezegd?

GEURT. O, den hiele weerld weet 'et al, hie hèt er gister nog mee an 't ronslen 'eweest. Wil je wel geleuven dat ik der gien twee nacht van heb slaopen kunnen. Twientig jaor lang heb ik hum gereeje; nooit het ie mankement gehad, nooit. Den baos zal wel beduuje dat ie old is, maor het mocht wat. Old, kloek is ie as en zesjaorige, slaon hoef je hum nooit, daor is gien beter peerd onder hiel Boecloo, zeuk waor je zeuken wilt. En slim! och Heer, zoo verstandig as 'en mins. Hie wêet krek de paodjens waor hie up mot, den stroowissen an den weg kent ie asof 'et hum verteld is, en hiel wat zakken het ie up 'e haold schoon mit den aorigheid umdat ie alles zoo wêet.

MAARTJE. Dan moet je er met vader over spreken.

GEURT. Dat gêft niks met den baos. As die ienmaol etwes in den kop het, is 'et mit gien koevoet deruut te kriegen. Jie' mot er mit hum over praoten, van joe wil ie 'et wel 'ezeid hên, maor van mien... ik geleuf dat ie me staonde voet 'eweg joeg, as ik er over karmieren begos. En ik zal toch wel eweg motten as de bruun vort is. Wat zal ik op den meulen doen zonder peerd... twientig jaor lang heb ik met den bruun der op uut gegaon.... Jong, jong, 't is arg.

MAARTJE. Daar zal toch wel een ander in de stee komen.

GEURT. 't Mocht wat — 'k wêt der alles of. Krek zoo gong 'it mit den meul van Eecloo, daor most ook erst het peerd, en toen de knecht, en toen de wiekes, en toen den as, en toen den kap... noe steejt ie daor veur en sjand van hiel de weerld. 't Is of ze vervleukt zin, de meulens... jao, 't is of ze vervleukt zin. As ik dat prakkeseer, hoe 'et vrogger was en noe, nei, dan vraog ik hoe is het meugelijk, hoe is het meugelijk. Toen verdienden we geld as waoter; den Eikelschen meul was er niet en alles kwam hier op den baos, alles op den baos. Toen kwam den Eikelschen, hielendal neit. Mien goed, zei den baos, dan zuw we zeutjes an doen; en 't gong nóg goed; daor werd mêr koren ebouwd, daor was genocht te maolen veur twee. Maor noe den stoommeulen gekommen is, zie je, noe het 'et achteruutgegaon zoo hard as 'en peerd hollen kan. Och, Maartje, je kos met den wiend niet teugen den stoom op; zie, zoo'n aovond as noe, hiel stiel van wiend, wat zou je maolen? ommers niks! Den stoom steejt Goddank toch Zundags stiel, maor as 'et een dag in de wêk is, wat maolt dan zoen fabriek um wiend? Die flapt den rook deur de lange puup, en knarst dag en nacht deur, altied maor deur.

MAARTJE. Die arme vader!

GEURT. Zeg dat wel, 't is om raozend te worden. En 't wondert mien niks dat hum den kop dervan umleupt en dat ie... jao wat zal 'k zên... dat ie 'en glaosjen nêmt by al zijn armoei. Maor as ie dan nog zukke miraokels bedrieven zal as noe dan liekt et ook wel of ie met twee messer te geliek den hals wil afsnieën. O deern, zie, 'k zou het niet willen neumen as ik gien ouwe kerl was, en ik hum niet as kiend had 'ekend, krek zooas ik joe ken. Bie je grootvaor heb ik al meulenknecht 'eweest, ik heb je vaoder en moeder saomen in de kar gehad toen ze naor 't ambshuus rêjen, 't was den eigenste bruun die we der veur hadden, toen 'en neikoop, jao, 'en driejaorige en wakker speulsch. Nao dien tied hebben ikke en hie al de kampagnes mit emaokt. En mot hie noe eweg, die zen eigen altied zoo dapper eweerd het. O kiek, 't is maor 'en dier, da's waor, maor je raakt zoo 'ewend an zoen kameraad... en dit is vast, as hie eweg is dan word Geurt op stal 'ezet. En dan kom ik zoo goed as an d'aarmen, dat begriep je toch wel.

MAARTJE. Kom Geurt.

Geurt. Je mot er maor ens mit vaoder van praoten, maar laot niet lieken dat ik 't ezeid heb, den baos is zoo naor kortof teugenswoordig.

Maartje. Ik zal er aan denken... Kom, ik moet naar binnen (*Geurt draalt*). Is er nog iets?

Geurt (*traag*). Nei... jao... wat zal 'k zên, of ik met àl mien armoei al ankom... je hebt bepaald wel 'eheurd dat Hanna thuus komt.

Maartje. Hanna, je dochter?

Geurt. Joa, Hanna die bie den Burgemeister is.

Maartje. Waarom?

Geurt. Jao, waarom.... Hebben ze je nog niks of gekwebbeld in de buurt? Dat deut mien neis. Och, jong da's zoen miseraobele historie; 't is me nog nooit overkommen, mit gien van de deerns. Allemaol zin ze op tied 'etrouwd; daor mocht er soms ien wat vrog zin gaon liggen nao den trouwdag, maor zooas noe, zie je, dat je den deern met kiend naor huus word 'estuurd, da's ampar.

Maartje. Daar wist ik niets van. Waarom trouwt ze niet.

Geurt. Jao, waorum trouwt ze niet! Ze wil niet ens den kerl nenmen die er an 't lief is 'eweest. Ze wil der niks van zên, gien woord. 't Is 'en hiel ding veur 'en ouwer, Maartje, as je dat overkumt, juust met de jongste.

Maartje (*hoofdschuddend*). Geurt, Geurt.

Geurt. O mins (*naar den grond turend*). 't Wief is er kapot of, dat zeg ik je.... Wie had dit nou kunnen prakkeseeren van zoen sneege deern in een grooteluus dienst. En bie het volk wisten ze der ook niks of, niks! 'k Zin duk benauwd 'eweest mit den anderen; ik wou ze, docht mien, nooit in de stad hên; honderdmaal zie je 't veur je eigen oogen dat den beste van 't dorp verkeerd thuus komt, en noe gebeurt et je hier op eigen plaos.... O, as ik den schooier te pakken kos kriegen, wat zou ik men ouwe botten op hum zeerslaon.... As ze ienmaol thuus is, dan zuwwe et der wel uut kriegen... en wat heb je dan nog?... 't Is arg.

Maartje. Ik zal eens bij je vrouw komen

Geurt. Da's goed van je, deut 'et en denk an den bruun; as dat er nog biekwam, waar zuwwe dan den jongste van groot brengen!... Noe ik loop achter den meul om (*met den handen op den rug langzaam weggaande naar de lucht ziende*). 't Begint al fraai donker te worden;... we zellen wel ander weer kriegen, den wiend loopt um... de locht word driftig zou 'k zên... 't kos wel es ruug worden, dat hêge meer in 't veurjaor.... Noe gegroet (*af*).

Maartje (*die een paar passen in Geurts richting deed*). Goeien avond (*gaat terug naar de bank*). He, zoo'n Hanneke ook al... en als het dan hier niet goed gaat. Die arme vader (*hoort een stap op het grint*)... Bent u daar vader?

Woutersen. Ja, ik ben 'et.... Hoe kom je nu nog buiten in 't donker?

Maartje. 't Is zulk mooi weer.

Woutersen. Dat is 't, maar 't wordt nu koud (*gaat zitten, voorovergebogen, de handen tusschen de knieën*). 't Is wonder stil van avond.

Maartje. Dat komt slecht met het malen.

Woutersen. Och, dat geeft toch niet meer tegenwoordig. Slapjes, slapjes (*een poos stilte*). We zullen het peerd motten verzetten, heb ik gedacht.

Maartje. Wou u Koos wegdoen?

Woutersen. Ja, 't dier wordt oud, vreet meer dan ie verdienen kan.

Maartje. 't Is toch jammer, 'en beest dat zoolang hier geloopen heeft.

Woutersen. Of 't jammer is, nou! maar je kan hem niet eeuwig in de kost houwen. Van een molen kun je geen pensioenen geven.

Maartje. Wat spijt me dat! U zal hem altijd missen, vader!

Woutersen. Och wat, praat toch niet, dat zou ik als ie dood ging ook.

Maartje. U kan het toch niet doen zonder paard.

Woutersen. Nu een tijdje wel... komt de drukte dan kunnen we 'en nieuwe anschaffen.

Maartje. Dan hield ik hem liever zoo lang.

Woutersen. Als zen bek stilstond, ja.... Kom, laten we zwijgen en naar binnen gaan, 't wordt koud. (*Beiden staan op*).

't Scherm valt.

TWEEDE BEDRIJF.

Tooneel: Woonkamer in het muldershuis, met open haard. Overigens gemeubeld als het woonvertrek van een dorpsburger.

Van Dam, Maartje.

Van Dam. Waarempel, Maartje, ik moet je raden voorzichtig te zijn. Ik kwam eigenlijk om er eens met je vader over te spreken, maar nu ik je zie wil ik er ook een woordjen van zeggen tegen jou. Hij komt hier te veel, veel te veel. Gisteren hoorde ik nog van Mina dat ie van plan was het erf op komen, maar dat ie terug ging toen ie gezelschap zag. Dat merkt Mina nu al, die pas weer thuis is, hoe moet het dan gaan met de andere menschen. Ik wil het je ook wel zeggen, daar wordt hèel wat van je gebabbeld in het dorp.

Maartje. De menschen babbelen altijd, oom.

VAN DAM. Dat doen ze ook; en gewoonlijk hebben ze het stuur. Ik zou er ten minste mijn naam niet aan wagen als ik jou was.

MAARTJE. Mijn naam heeft er toch niet mee te maken, oom.

VAN DAM (*wendt het hoofd, de linkerhand even verheffend*). Och kind, ik weet niet of je je onnoozel houd. Dat moest je toch begrijpen, zou ik zeggen, het leit toch zoo voor de hand. Docht je dat de heele wereld niet het oog op je had.... Maar ik kom hier niet om te kibbelen, ik kom om te raden, en een goeie raad mag toch altijd wel gegeven worden, niet waar?

MAARTJE. Dat zal niemand u kwalijk nemen.

VAN DAM. Dat begreep ik ook wel, dat ik met een verstandig meisje te doen heb. Nou, ik raad je dan aan, maak je niet te druk met dien meneer van Meerssen, het zoú je soms kwaad doen.

MAARTJE. Ik begrijp niet wat u bedoelt.

VAN DAM. Niet? Kom, kom zoo'n kuukentje ben je niet. Je begrijpt toch wel dat je de kans om te trouwen....

MAARTJE. Wie praat er nu van trouwen!...

VAN DAM. De kans om goed te trouwen weggooit op die manier. Want je zal toch niet zoo mal zijn om te gelooven dat die meneer van Meerssen het goed met je meent.

MAARTJE (*ongeduldig*). Ik begrijp niet wat u bedoelt, oom.

VAN DAM. Ja, ja, ja, ik ken dat, ik ken dat allemaal wel. Dat houdt zich van den domme als of ze niets weet, en ondertusschen.... Ik vrees dat je het te laat zult inzien, Maartje. Toekomstige burgemeesters trouwen geen molenaarsdochters; zulke jongeheeren uit de stad komen niet invallen op een stil dorp om een vrouw te zoeken (*Maartje staat ongeduldig op*). Neen, neen, je moet er niet boos worden, daar is geen reden voor. Mij scheelt het niks, maar je tante leit er over te tobben. Die zou al lang hier gekomen zijn, als ze sterker was, want bij ons kunnen we je niet meer te spreken krijgen, 't is of je daar een hond hebt zien geeselen.... Dat laat ik daar, dat moet je zelf weten; alleen wou ik maar dat er over de familie niet zoo gebabbeld werd.

MAARTJE. U moet niet luisteren naar gebabbel.

VAN DAM. O zeker, we moeten de ooren toestoppen; of alles prettig vinden wat er verteld wordt. Dat zou wel het makkelijkste zijn; we zijn er alleen niet mee af.... Ik begrijp me niet dat je vader niet inziet dat het mis is, die schijnt wel stekeblind te zijn.

MAARTJE. Vader denkt niet zoo gauw kwaad als u.

VAN DAM. Het zou beter zijn als ie het wél deed.

MAARTJE. Dan moet u het maar aan vader zeggen (*wil gaan*).

VAN DAM. Dat zal ik doen ook.... Hei wat, je hoeft niet te gaan, je kunt wel luisteren tot ik heb uitgesproken.

MAARTJE. Ik moet nu aan mijn werk (*gaat*).

VAN DAM. Wel verduiveld zoo'n meid, 't scheelt weinig of ze brutaliseert je. Een aardje naar der vaartje, hoor! En dan kan ik met hem nog eens 't zelfde lesje beginnen, ik wou dat men vrouw me vrij liet van zulke akkevietjes.... Ah, ben je er eindelijk? (*Van Horst komt op*). O, neem me niet kwalijk, wat is er van uw orders, de molenaar schijnt nog niet thuis te zijn.

VAN HORST. Komt ie gauw?

VAN DAM (*haalde de schouders op*). Ik weet het niet; hebt u wat met hem.

VAN HORST. O neen, een kleinigheidje, ik kan het ook wel met u af (*zet zich aan tafel, stipt de pen in den inktkoker, die aan zijn knoopsgat hangt*), als u zoo goed wil zijn even uw naam te zeggen.

VAN DAM. Mijn naam, wat wou je daarmee?

VAN HORST. Niets, een klein explootje maar, hier voor den baas. U heet?

VAN DAM. Wel ik ben Van Dam; ik dacht dat u me kende.

VAN HORST (*keert zich even om*). Ah juist, Van Dam, Gijsbert van Dam, meen ik, nu ken ik u wel. 'k Heb wel eens een nestje voor u uitgehaald, niet waar? Ja dat laatste was me ook een troepje (*zet zich weer tot schrijven, leest*) sprekende met... Gijsbert van Dam, zegt u?

VAN DAM (*naderbijkomend*). Ho wat, ik heb niets met je exploten te maken.

VAN HORST. Dat hebt u ook niet, 't is maar voor den vorm (*opziende*). U bent toch een van de huisgenooten, niet waar?

VAN DAM. Wel neen, ik woon aan 't andere eind.

VAN HORST. O wai mier, ik dacht dat u hier inwoonde. Dan zal ik een poosje moeten wachten (*tikt met de achterkant van de penhouder op de tafel*). Neen — dan zal ik een poosje moeten wachten... Maar u bent toch wel familie van den mulder?

VAN DAM. Een Zwager.

VAN HORST. O!! (*tikt*). O, een zwager... Zoo, zoo... Ja, nu u het zegt, herinner ik het mij wel. U hebt me voor een tijdje al eens iets gevraagd over een pretensie op den molenaar, of die in orde was, juist, juist... nu weet ik het best.

No, 't ziet er hier niet geurig uit hé? een miserabel boeltje.

Van Dam. Wat is er dan te doen.

Van Horst. Geen rente betaald... hypotheek opvorderen... tusschen ons gezegd, het gaat er nu op, hoor, de molen komt publiek; ik heb hem tweemaal aangeschreven, maar geen taal of teeken van den goeien man gehoord. 't Schijnt een lastig heer te zijn, die Woutersen (*Van Dam knikt*). Een lastig heer!

Van Dam. Maar als de rente nu betaald wordt?

Van Horst. Dat geeft niets meer; hij moet zoo opslag de heele som betalen, anders moet ik den verkoop aanzeggen. En zooveel zal ie wel niet in het kabinet hebben... ha, ha, ha....
Je begrijpt, dat blijft onder ons hoor!

Van Dam. Natuurlijk, je kunt mij gerust vertrouwen... e. e... hoe moet dat afloopen?

Van Horst (*luchtig*). Schikken, schikken! Daar zal wel weinig kans op zijn, maar probeeren! probeeren!.... Weet je wie er achter zit?

Van Dam. Neen.

Van Horst (*wijst achter zich*). Hier, de stoomfabriek, die heeft de hypotheek eigenlijk overgenomen.

Van Dam. Wat wil die er mee?

Van Horst. Laat nu naar je kijken; — den molen natuurlijk! Ja, dat zou een mooi zaakje zijn, ik keek den boel er nog op an, toen ik er langs ging. Gut, kerel, wat zou daar de fabriek mee geholpen zijn. Als er wind was, malen met de molen en als het stil is met stoom, dan was ie voor goed klaar. Ik weet het niet officieel, dan zou ik het je ook niet vertellen, maar zoo zit het.

Van Dam. Dat is erg genoeg.

Van Horst. O, u bedoelt voor den mulder, hier. Ja, dat spreekt, die zit er beroerd mee. Ik bedoel dan ook den ander, ook hoe heet ie, den stoommolen, daar is het een bikje voor. De vent is toch al zoo schuw rijk, hoor ik.... A propos, ik kan hier niet al mijn leven blijven wachten, is er niemand anders thuis?

Van Dam. 'k Zal mijn nichtje eens roepen (*aan de deur*). Maartje! Maartje!... Ik hoor niemand, 't is misschien ook beter dat ik me er niet mee inlaat (*bij Van Horst komend*).
U zal nog een oogenblikje geduld moeten hebben, ik wacht ook al op mijn zwager.... Is 't een groote hypotheek? (*Van Horst wijst op het papier dat op tafel ligt, van Dam buigt zich en leest*). Sakkerjuu, tju, tju, tju. — het heele goed hier is het nauwelijks meer waard. Zit het huis er ook bij.

Van Horst. Ja zeker, alles.

Van Dam (*loopt onrustig heen en weer*). Had ik dàt geweten, dat ie er zóó inzat. Dat 's gemeen om me er zoo in te laten loopen. Daar is geen redden meer aan, dat moet over den kop. Jongen, jongen wat een vent! wat een kerel!... Stil, daar hoor ik hem: doe maar net of ik van niets weet.

Woutersen (*binnentredend*). Wat nou! (*wil teruggaan*).

Van Horst. Kom maar binnen. U hebt lang op u laten wachten, meneer Woutersen.

Woutersen (*aarzelend*). Ik wist niet dat u er was.

Van Horst. Dat begrijp ik (*wenkt, Woutersen komt nader, zacht*). Ik kom met een exploot: ik kan er nu niets meer aan doen, heb je geld?

Woutersen (*schuw naar Van Dam ziende*). Hoeveel?

Van Horst. De heele som en de renten.

Woutersen (*zich afkeerende*). Nonsens.

Van Horst. Ja, dat vat ik best. Het spijt me wel, ik moet je den verkoop aanzeggen, daar helpt niets aan.

Woutersen (*verschrikt*). Dat meen je toch niet.

Van Horst. Waarachtig! wat dacht je anders? dat kan zoo niet blijven doorloopen; was maar eens bij mij aangekomen, ik heb je toch al tweemaal gewaarschuwd. Maar enfin, dat doet er niet toe. Je moet nu naar den notaris en het zien te schikken: ik moet dat ding hier laten (*gaat zitten en schrijft*) met-hem-in-per-soon. Als je blieft, ik moet nu weg (*Woutersen wil hem de stukken teruggeven*). Nee, die twee papieren moeten hier blijven. Bonjour, je kunt altijd bij me komen als je raad noodig hebt (*neemt zijn hoed*) (*luid*). Morgen meneer Van Dam.

Van Dam (*zich snel omkeerend*) Morgen, meneer! (*Van Horst af*).

Woutersen (*legt de papieren boven op de kast, gaat naar Van Dam*) Ga zitten Gijsbert oom. Ik ben druk geweest; ik moest er op uit. Heb je op me gewacht.

Van Dam (*gaat zitten*) Een klein poosje.

Woutersen (*gaat zitten*). Was... Van Horst der al lang?

Van Dam. Een minuut of wat.

Woutersen. Kwam je gelijk met hem?

Van Dam. Nee.

Woutersen. Hoe gaat het thuis?

Van Dam. Dank je, de vrouw heeft wat hoofdpijn, anders goed.

Woutersen. Zoo! (*stilte*) ... kwam je me exprés spreken?

Van Dam. Ja.

WOUTERSEN. Wat had je?

VAN DAM. Ik kwam je eigenlijk wat vertellen en vragen. Je kent den kamp Van Leenders, dicht bij de Pastorie?

WOUTERSEN. Ja.

VAN DAM. Die kan ik koopen.

WOUTERSEN. Dan deed ik het.

VAN DAM. Heel goed, maar daar komt wat bij.

WOUTERSEN. Zoo?

VAN DAM. Hij is verlegen om geld. Anders zou ie het niet doen, begrijp je. Hij schijnt iets te moeten betalen. En nu kan ik den grond krijgen als ik boter bij den visch heb. Je snapt wel dat ik van dat kansje moet gebruik maken; als ie door een ander gered wordt, wil ie het niet meer doen.

WOUTERSEN. Dat kan best zijn.

VAN DAM. Het zou een heerlijk koopje zijn, vind je ook niet?

WOUTERSEN. Best mogelijk.

VAN DAM. Dus mag ik die mooie gelegenheid niet laten voorbijgaan.

WOUTERSEN. Dat zou jammer zijn.

VAN DAM. Niet waar? en daarom moet je me dit keer helpen.

WOUTERSEN. Ik? Waarom?

VAN DAM. Met geld natuurlijk.

WOUTERSEN (*opstaande*) Met geld? Ik met geld! (*wijst naar de deur*) dat moet je maar eens aan Van Horst vragen.

VAN DAM. Nou, ik vraag zooveel onredelijks niet; ik wil niet meer hebben dan me toekomt, je weet toch wel dat ik je voor een jaar, na den dood van je vrouw een sommetje geleend heb; — als ik dat terug heb met de rente, dan zou het juist zoowat gaan (*Woutersen loopt driftig op en neer*). Nou, wat denk je er van?

WOUTERSEN (*vlak voor Van Dam die ook opstaat*). Wat ik er van denk? Wil ik je dat eens gauw zeggen? Dat er niks van an is van jou praatjes over die kamp. Je bent galf genocht om van een andermans armoei te profiteeren, maar voor deze keer zuig je de schelmerij uit je duim. Nee mannetje ik ken jou, je bent benauwd voor je duiten, en nu wil je ze op een slinksche manier weer terug praten. Je hebt natuurlijk met de deurwaarder liggen konkefoeselen, en omdat je vat dat het misloopt hier, wil je je nog gauw binnenwerken, lief zwagertje. Schud je kop maar niet, ik ken je van ouds! Zoo heb je altijd gedaan, je leven lang. Zoo ben je om mijn zuster gekomen toen vader en moeder dood waren omdat ze een stuivertje had. Zoo heb je mijn toen ik nog een onbenullige vent was, den molen uit den boel an gesmeerd, voor wel tweemaal te veel, zoo heb je nooit iets anders gedaan dan op den loer leggen om de centen bij mekaar te schrapen.

VAN DAM. Ik zou wat bedaren als ik jou was: je weet niet meer wat je zegt.

WOUTERSEN. Wou je nog praten van niet? Wie heeft als wethouder den spoor doorgedreven? wie heeft den stoommolen op het dorp gehaald? wie heeft de grond aan den grintweg, die vroeger bij den molen hoorde, de grond die je uit mijn vaders boel had ingepalmd, wie heeft die aan dien bliksemsen kerel verkocht, zeg?

VAN DAM. Ik heb je al meer gezegd dat ik van niks wist.

WOUTERSEN. Van niks wist! Zoo'n kerel als jij zal niet weten aan wien ie zen grond verkoopt. Nee mannetje, daar zat een duit an, je kon er tien maal zooveel voor maken als waarvoor je 'm had ingerekend, en toen moest et er door, al werd ik met mijn huishouden ook ongelukkig.

VAN DAM. Is dat mijn schuld?

WOUTERSEN. O nee, je hebt nergens schuld an, je bent een soliede en eerlijke rentenier, je hebt nooit iemand een stuiver te kort gedaan, je werkt wel niet, maar beurt je renten met een vroom bakkes op. En den mulder is een smeerlap, een kerel die zijn boel er door lapt. Ik kan die praatjes. Maar het is wel wonder dat jij met niets doen maar rijker wordt en ik met werken al armer.

VAN DAM. Wou je dat míj verwijten?

WOUTERSEN. 't Zou wel jammer zijn jou te verwijten, zoo'n brave wethouder. Zeg es dat je niet wist wat Van Horst hier kwam doen. God weet of je zelf den kerel niet op me hebt afgestuurd.

VAN DAM (*gemaakt opstuivend*). Da's gemeen van je, dat je dat zegt. Ik kan veel van je verdragen, Woutersen, maar dat je me dat aanwrijft, dat duld ik niet. Wie geeft jou het recht me uit te mantelen, dat ik mijn eigen goed wil terug hebben... omdat je in je eigen huis bent? dan wil ik wel gaan.

WOUTERSEN. Dat zeg ik niet.

VAN DAM. Het lijkt er maar op. Is dat manier iemand zen huid vol te schelden omdat ie in redelijkheid zijn gerechtigheid vraagt. 't Wordt me een mooie boel! (*Woutersen gaat zitten*). Dat heb je der van als je iemand helpt, stank voor dank! Toen ik je voor 'en jaar uit den nood hielp, en je niet wist hoe je den dokter betalen zou, toen was ik een beste zwager, toen was alles koek en ei, zeg, toen wou je in stee van vier wel 5 of 6 percent beloven. Maar nu ik zelf in verlegenheid zit en even kik van betalen, nu ga je te keer als een ketter. Kan ik het helpen dat ze je achter de veeren zitten! ik heb toch niks te maken met jou

schulden! Dat weet iedereen, dat als ie wat leent, dat ie het dan eens moet teruggeven. Als je met je schuldeischers doet als met mij, dan begrijp ik dat ze je omverwerken (*houd even op*)... Maar met dat al ben ik niet klaar.

WOUTERSEN. Wat wil je dan?

VAN DAM. Dat je me mijn geld weeromgeeft, wat anders? Ik kan gotdorie toch om geen geld gaan bedelen als ik het bij anderen heb uitstaan.

WOUTERSEN. Ik kan het toch niet van mijn lijf snijen!

VAN DAM. Dan moet je zien dat je het ergens krijgt.... (*Woutersen schudt van neen*).... Loop eens bij den notaris an.

WOUTERSEN. Die geeft het toch niet.

VAN DAM. Dan bij den broer van je vrouw, die is toch ook vóogd.

WOUTERSEN. Die heeft het niet.

VAN DAM. Zie het dan van een vriend te leenen, je moet er toch wat op vinden.... Vraag het aan meneer Van Meerssen, daar ben jullie nog al groot mee (*Woutersen schudt ontkennend het hoofd*).... Ja, vraag het aan hem, die heeft ze zat en ik hoor 't is een royale kerel. Hij mag wat luchtig zijn, en als je niet zoo onmogelijk was, dan moest ik je uit naam van miju vrouw zeggen dat je voorzichtig moet zijn met je deerns, maar anders is het een geschikte vent, een heele beste geschikte vent. Wanneer je der heel geen moeite voor doet, dan krijg je het natuurlijk niet, thuis brengen doen ze het nooit.

WOUTERSEN. 't Helpt niet.

VAN DAM. Als je maar wil; wanneer hij het geeft zal ie je niet gauw lastig vallen.

WOUTERSEN. Het geeft niks of ik jou al help; daar zitten er zooveel (*staat op, kort*) Verkoop me den boel dan maar.

VAN DAM. Ik zal je den boel niet verkoopen, ik heb je dunkt me lang genoeg met rust gelaten, maar of het niet beter was, dat je den rommel aan kant deed, dat 's een ander ding.

WOUTERSEN. En waar moet ik dan blijven met mijn huishouden?

VAN DAM. O in een kleiner huis in het dorp, een beetje boerderij en wat negotie in meel – dat zou je beter passen dan die groote rompslomp.

WOUTERSEN. En wie zal me den molen afkoopen zonder klandisie.

VAN DAM (*trekt de schouders op*). Ja, wie?... dat viel altijd te probeeren, ik denk dat er ten minste eene goeie liefhebber is.

WOUTERSEN (*hem wantrouwend aanziend, gaat zitten*). Jij soms?

VAN DAM (*glimlachend*). Nee, ik niet... (*naar buiten wijzend*) hij!

WOUTERSEN (*kort*). Wie hij?

VAN DAM. Je weet wel wie ik meen; den stoommolenaar.

WOUTERSEN (*met de vuist op de tafel slaande, opstaande*). Dat nooit!... nooit zeg ik je, versta je dat? nooit! dan steek ik liever den boel in brand (*de vuist ballende voor Van Dam die terugwijkt*). O jou spitsboef, jou galgenbrok! Was dat het waarom je eigenlijk hier kwam, om het dien schooier in handen te spelen. Er uit zeg ik met je vileine facie, er uit, of ik zal je doodslaan. Als je ooit weer hier komt, bij God, ik geloof dat ik je doodsla. Der uit zeg ik (*Van Dam wijkt uit de deur*). Je zal ze hebben, je duivelsche duiten, al zou ik ze stelen. Den stoommulder, elendeling! (*Van Dam af*). (*Maartje komt door een andere deur*).

MAARTJE. Vader, vader, wat is er (*grijpt Woutersen bij de hand*). Vader, zeg, wat is er gebeurd met Gijsbert oom, wat heeft ie u gezegd.

WOUTERSEN (*zijn hand lostrekkend*). Met zulke streken hier binnen te sluipen, ik zal hem (*valt op een stoel*).

MAARTJE. Vader, kom, bedaar toch, wees niet driftig, heeft ie zooveel leelijks gezegd?

WAT IS ER TOCH, VADERTJE?

WOUTERSEN. Zwijg toch, ik ben me zelven niet.

MAARTJE. Wees toch niet boos op mij, vader...

WOUTERSEN. Je hebt er niets mee uit te staan... zoo'n kerel.

MAARTJE. Ik mag u toch wel troosten... Kom, vader, denk niet langer aan Gijsbert oom, hij is weg.

ELSJE (*vroolijk binnenkomend*). Nu heb ik toch zoo heerlijk gewandeld. Meneer van Meerssen... Wat is er met vader, Maartje wat is er (*loopt op hem toe en kust hem*). Vadertje, vadertje, waarom ben je bedroefd? Wat is er toch... Váádertje.

WOUTERSEN (*slaat de arm om Elsje*). O, mijn kind, leefde je moeder nog maar!

't Scherm valt.

DERDE BEDRIJF.

Tooneel: Achter het molenhuis. Op den voorgrond bloeiende appelboomen; tegen de achterzijde van het huis een tafel met bank en eenige stoelen. Maartje zit op de bank tegen het huis te naaien aan een wiekzeil.

Elsje staat treuzelend bij de tafel.

WOUTERSEN, MAARTJE, ELSJE.

WOUTERSEN (*met een stok in de hand*). Ik ga dan maar heen. Je zorgt wel voor alles.

MAARTJE. Wanneer komt u weer?

WOUTERSEN. Dat zal laat middag zijn; van Drikusoom kom je niet makkelijk weg en 't is een goed eind.

MAARTJE (*hoofdschuddend*). Moet u nu loopende?

WOUTERSEN. Ja! hoe anders? Dát is zoo erg niet.

MAARTJE. Maar 't is wel anderhalf uur en dat heen en terug; 't is te ver.

WOUTERSEN. Kom wàt met de malligheid; een gezonde kerel! En daar helpt ook niet an, ik moet hem vlak-uit spreken.

MAARTJE. Wat is het toch jammer, dat u Koos hebt weggedaan.

WOUTERSEN (*ongeduldig*). Ja, daar is zooveel jammer in de wereld. Nou gegroet.

MAARTJE. Goeie reis vader.

ELSJE (*loopt op hem toe en kust hem*). Dag vader.

WOUTERSEN (*teeder*). Dag deerntje, loop me maar een eind tegemoet als het vijf is. (*Woutersen af, Elsje komt terug en staat in dezelfde ontevreden houding bij de tafel*).

MAARTJE. Vader is toch vreeselijk onrustig na gisteren. Toen Gijsbertoom er geweest is, had ie geen rust of duur (*ziet op naar Elsje die stroef voor zich ziet*). Ben je nu boos omdat ik dat straks zei, ik deed er toch geen kwaad mee. Kom eens hier bij mij staan, toe, kom eens hier. (*Elsje staat onwillig naast Maartje die den arm om haar middel slaat*). Je moet er niet boos om zijn, Elsje, want ik heb er niets mee miszeid.

ELSJE (*pruilend*). Je gunt me nooit iets.

MAARTJE. Wat zou ik je niet gunnen! ik gun je zooveel als maar kan, toch mag ik als oudste zuster wel iets zeggen? Daar is niets kwaads in dat je met meneer Van Meerssen wandelt, o heel niet, wat zou er kwaads in zijn, maar ik ben bang... zal ik het maar ronduit zeggen?... dat je zóò aan hem zal wennen, dat je altijd aan hem denkt, en als hij dan eens weg gaat van het dorp, wat dan? Dan zou je toch erg verdriet hebben. Kom nu eens hier, zoo (*trekt haar naar zich toe en kust haar*) mijn Elsje mag geen verdriet hebben, nooit, nooit; mijn Elsje is veel te lieve meid om iets te hebben dat haar hindert.

ELSJE. Wie zegt dat meneer Van Meerssen weg gaat.

MAARTJE. Dat zegt niemand, maar je kunt 't zelf wel begrijpen, dacht je dat hij hier zou blijven wonen op Boecloo? Hij kan ieder oogenblik gaan.

ELSJE (*scherp*). Je schijnt het goed te weten.

MAARTJE. O, nee, ik weet er niets van, even min als jij, maar zie je.... Wil je nu je best doen niet te veel alleen te wandelen?

ELSJE. Wat kan jou dat schelen? Ik begrijp niet, wat je tegen meneer Van Meerssen hebt; je bent anders druk genoeg met hem altijd.

MAARTJE. Dat is iets anders, jij bent zoo jong. Het zou jou kwaad kunnen doen.

ELSJE. Als dat me kwaad moet doen, dan mag jij wel dubbel oppassen. Jij zit altijd alleen met hem, als ie komt ben jij der dadelijk bij; ik weet niet wat je mankeert, je lijkt wel jaloersch.

MAARTJE. Dat moet je niet zeggen. Elsje, dat 's erg onaardig. Dan kan ik ook niet het oog op je houden, als je niet naar me luisteren wil. Hoe kan je dát nu tegen me zeggen, Elsje! moet ik dan gelooven dat je veel te klein kind bent om te begrijpen wat ik meen?...

O zusje, wat kijk je zwart, kom, geef me liever een zoen, dan kunnen wij er morgen nog eens over praten (*trekt haar hoofd naar zich toe*).

ELSJE (*trekt zich terug*). Och jij, met je gezoen, ik dank je wel. Jij hebt altijd nieuwe kunsten, dan mag dit niet en dan dat niet, en zelf doe je net wat je wilt. 't Is wel makkelijk, op zoo'n manier de oudste te zijn. Zeg wat je wilt, het scheelt me niks; ik zal wandelen zooals ik wil en als het je niet aanstaat, dan moet je maar zien wat je doet (*gaat*).

Maartje. Elsje, Elsje (*staat op en volgt haar, legt de hand op haar schouder*) Elsje, kind wat ben je boos! Waar wou je heen?

Elsje. Dat gaat je niet an, ik zal zorgen dat ik weer thuis kom (*in tranen*). Je maakt me altijd nijdig met je gezeur, is het hier niet om, dan is het daarom. Zorg jij voor je zelf, dan heb je genoeg te doen. Laten de menschen van jou maar niet praten, dat is beter (*gaat weg*).

Maartje (*keert terug naar haar plaats, gaat zitten en neemt het werk op*). Zij ook al! nu komt het ook van alle kanten an! Ik moet er over spreken, het mag zoo niet langer... (*hoort geluid op den grint, stampvoet licht*). Och, daar heb je al weer menschen (*Ziet Van Meerssen die om den molen komt*). O!

Van Meerssen (*een boek in de hand*). Elsje schijnt het niet erg naar den zin te hebben, ze holde me voorbij. Zal ik maar hier plaats nemen.

Maartje. Zooals u wilt.

Van Meerssen (*gaat zitten*). Was ze uit ter humeur? Ze groette niet eens.

Maartje. Dat kan best wezen.

Van Meerssen. Enfin, dat zal wel terecht komen (*legt het boek op tafel*). Nu ben ik er dan om je wat voor te lezen. Je vader is uit heb ik gemerkt, we hebben den tijd.

Maartje. Nu niet.

Van Meerssen. Heb je geen lust?

Maartje. Neen.

Van Meerssen. Wat nu? En Zondag sprak je er zelf van! Wordt je een beetje wispelturig t 't Is juist een boek voor jou, en ik wil het je immers voorlezen!... Het spijt me dat je me nu in alles afvalt (*neemt het boek en bladert*). Ik moet je dan toch dat eene hoofdstuk voorlezen, dat is als geschreven voor ons. Daar komt een beschrijving in voor van een landschap in zoo'n arme streek als hier, ook met een molen, en kindertjes die leven zooals wij met elkaar (*gaat zitten op een stoel naast haar*). Kom laat ik je hand vasthouden, dan praat het zooveel prettiger.

Maartje. Nu liever niet.

Van Meessen. Wat scheelt er toch aan?

Maartje. Och, niets.

Van Meerssen (*legt het boek neer*). Dat ben ik niet gewoon van mijn landprincesje (*wil met beide handen haar hand vatten*).

Maartje. Nu niet (*zij staat op en leunt tegen den muur*). Welke kant kwam u uit?

Van Meerssen. Wat ben je benieuwd naar mijn gangen! Wel, om den molen heen; ik kwam Elsje nog tegen, zooals ik zei. Ze was ontevreden dunkt me. Heb jelui iets gehad?

Maartje. Dat geloof ik niet.

Van Meerssen. Toch, hapert er wat an. Je hebt toch niets tegen mij?

Maartje. Is daar reden voor?

Van Meerssen. Dat wou ik juist vragen (*staat op en gaat tot haar*). Mary, kijk me eens aan met je blauwe oogen, wat is er toch? (*neemt haar hoofd tusschen zijn handen*).

Maartje (*zich afwendend*). Niets, niets, ik kan niet hebben dat u me zoo aanhaalt. Doe dat niet, asjeblieft.

Van Meerssen. De wind waait van een verkeerden kant, Maartje, we moeten de wieken omzetten (*neemt een stoel, gaat kruiselings zitten, de armen over de leuning en fluit*).

Maartje (*gaat zitten, neemt haar werk op en gaat naaien*).

Van Meerssen. Dat is een grof werkje voor zulke lieve handjes (*kleine pauze*). Is dat geen onpleizierig ding aan zoo'n ruw zeil te tornen? (*kleine pauze*). Hoeveel steken zou je in het uur doen als je zoo doorgaat?

Maartje. Dat weet ik niet.

Van Meerssen. Ik dacht dat je me ze wou laten tellen; je spreekt geen woord (*stilte; Van Meerssen fluit; langere pauze*).

Maartje. (*op haar werk turend*). Welke kant ging Elsje uit toen u haar tegen kwam.

Van Meerssen. Weet ik dat; die kant, meen ik, naar Eecloo. Heer! wat keek ze stuursch; ik geloof dat het een pretentieus dingetje is, die Els.

Maartje. Ik niet.

Van Meerssen. Nu ja, ik meen, niet dat ze lastig is, maar zoo hoog in haar voorkomen, haar heele houding en gezichtje... een lief bekje krijgt ze wel.

Maartje. Dat zal wel.

Van Meerssen. Of ze heeft het al, wil je zeggen, ik wil het niet tegenspreken.

Maartje. Dat mag u wel wat minder laten merken.

Van Meerssen. Hoe zoo?

Maartje. Ze is altijd vol van de lieve woordjes die ze krijgt.

Van Meerssen (*kennelijk opgelucht*). Ach zóó, is het dát.... Denkt zoo'n klein nest daar ook al an, ik dacht er nog zoo'n kind in alles. Ik zal nog voorzichtig moeten zijn met mijn woorden.

Maartje. En met uw manieren ook.

Van Meerssen. Maartje, nu zou ik bijna zeggen dat je jaloersch bent.

MAARTJE (*laat haar handen met het werk in den schoot vallen*). Waar zou ik jaloersch op zijn. Nee, maar ik kan niet goed lijen dat Elsje lastig gevallen wordt met mooie praatjes. Want ze is zoo vatbaar voor vleierij en ik weet dat u haar vleit. U moet niet meenen dat ze alles stilhoudt, ze vertelt me alles wat u haar voorpraat....

VAN MEERSSEN (*schetsend*). En meestal voor haar zuster bestemd is.

MAARTJE. Dat kan u niet meenen, dat zou valsch zijn. Dat geloof ik ook niet, dan zou u anders tegen haar zijn. Als u er prijst en van der figuurtje praat en al die dingen meer, dan kan u niet denken dat een ander daarvan geniet (*Van Meerssen gaat naast haar zitten, legt de hand op haar schouder, die zij afweert*). Nee, nee, nee, laten wij er nu maar over spreken, het heeft me al zoo lang gehinderd; en het heeft me pijn gedaan dat u met Elsje doet zooals u doet tegen mij, omdat ik begrijp dat u spot met ons allebei.

VAN MEERSSEN. Mijn lieve kind, hoe kom je er toe?

MAARTJE. Omdat u het niet kán meenen als u lust hebt die dingen tweemaal te zeggen. En ik merk wel dat u met Elsje spreekt, zooals u eerst met mij gedaan hebt. Ik weet het te goed aan me zelf, ik wil nooit met een ander van iets praten als u het genoemd hebt (*trillend*). En daarom geloof ik dat u niet eerlijk bent tegen mij.

VAN MEERSSEN. Maartje, meisjelief, hoe kom je aan zulke dwaze gedachten.

MAARTJE. U mág niet oneerlijk zijn, u mag geen spelletje met me maken....

VAN MEERSSEN. Wie heeft je het hoofd toch op hol gebracht? Is dat nu enkel omdat ik goed ben tegen Elsje om jouwentwil.

MAARTJE. Ik verlang niet dat iemand gebruikt wordt om mijnentwil.

VAN MEERSSEN (*iets scherp*). Wat zou je dan wel „verlangen"?

MAARTJE. Dat ik met rust word gelaten, en niet lastig gevallen met woorden, die toch niet waar zijn; dat ik weer word zooals vroeger toen ik niets van u kende en veel gelukkiger was dan nu.

VAN MEERSSEN. Dat is een bescheiden wensch, moet ik zeggen, (*Maartje ziet hem verwijtend aan*). Maar waar ik moeielijk an kan meehelpen anders dan door weg te gaan (*grijpt haar hand*). Hoe kan je nu zoo onredelijk zijn, omdat ik me voel aangetrokken tot alles wat jou raakt! Dacht je dat mij iemand iets kon schelen, als jij ze niet kende; dat ik zoo zou spreken tot iemand van wie jij niet hield? Wat zou ik me bekommeren om alles op het dorp als jij er niet was, wat zou ik geven om de mooiheid van den molen, van dit huis, van deze streek, van alles wat ik hier heerlijk vind, als het niet was om jou alleen.

MAARTJE. O, dan zou u anders zijn, dan zou u niet zoo makkelijk vroolijk wezen, dan zou u meer verdriet hebben, zooals ik verdriet heb (*legt het hoofd in haar armen op de leuning van de bank, schreiende*). O, wáárom hebt u me opgezocht! wáárom hebt u me zoo onrustig gemaakt! wáárom hebt u me alles, alles weggenomen. Ik kan niet meer stil zijn, ik kan niet meer bidden, ik durf mijn handen niet te vouwen en niemand, niemand te spreken van mijn leed. Alles is weg in mij, alles is vreemd in mij, niemand heeft me meer lief, niets is er dat bij me wezen wil (*verbergt het hoofd in de handen en snikt luid*).

VAN MEERSSEN (*op de bank zittende, over haar gebogen*). Maartje, Maartje, Maartje, doe het niet, kind, schrei toch niet. Heb ik je ooit leed gedaan dat je zoo schreien zou? Zie me eens aan! Zou ik jou niet liefhebben, jou, jou alleen? Wie is er zoo goed als jij, wie begrijpt me zooals jij, wie wil me liefhebben zooals jij. Leg hier je hoofd, bedaar toch kind, snik niet zoo vreeselijk; ik wil immers alles voor je doen.

MAARTJE (*schudt het hoofd in haar armen*). U kan niets doen, ik wil ook niets dan alleen dat u ophoudt met me te spelen. Ik kan niet meer hooren naar uw stem, elke dag maakt me kleiner als ik u gezien heb. Het kan zoo niet blijven, het kan zoo niet blijven. O, u moet maar heengaan.

VAN MEERSSEN. Dat meen je niet, dat is te hard.

MAARTJE (*schreiend*). O, het helpt niet of ik er over zwijg, of ik het al wegzet, het komt altijd weer, dat vreeselijke gevoel dat u spot met mij, dat u lust hebt me te kwellen (*werpt zich aan zijn borst*). Toch weet u hoeveel ik houd van u, hoe ik alles voor u wil doen, hoe ik niet kan leven zonder u; plaag me toch niet, doe me niet zeer, raak toch niet aan mijn hart om het pijn te doen. Nooit, nooit kan ik weer gelukkig zijn.

VAN MEERSSEN. Maartje, hoe zou ik jou kunnen kwellen, jou die ik liefheb boven iedereen. Ik zou niet scherp zijn als ik niet van je hield. Moet je nu bedroefd zijn omdat je houdt van mij? Mag ik jou dan niet? zielsgraag. Je bent zoo goed, zoo lief, zoo mooi, zoo mooi, daar zijn geene betere dan jij mijn lieveling. Kom, houd je hoofd maar hier, leg het maar vast aan mijn borst, ik zal het nooit meer loslaten, mijn engeltje, mijn vrouwtje (*streelt haar hoofd*). O, mijn wijfje, mijn best wijfje, waarom heb je dat niet eerder gezegd, waarom toch niet? Dan zou ik anders zijn geweest, dan had ik je niet geplaagd. Ik heb zoo'n spijt van mijn woorden. Maar dat wil je vergeten, niet waar? En al die dwaze gedachten wil je toch wel uit je hoofd zetten niet waar? (*kust*

haar en houdt haar hoofd tusschen zijne handen) Kom, kus mij één keer, de eerste keer, ik bid je, doe het nu! *(ze leunt het hoofd achterover en kust zijn gezicht dat tot haar neigt)*. O, mijn kindje, mijn kindje, mijn zoet, lief, best, vroom kindje.

MAARTJE *(haar hoofd zacht terugtrekkend)*. Nu niet meer, 't wordt mij zoo eng *(onttrekt zich aan zijn armen en staat op)*. O, ga nu weg, ik bid je, ga weg (*Van Meerssen opgestaan, wil haar omarmen*). Neen, niet meer, het mag niet *(rukt zich los)* ik wil niet *(vouwt smeekend de handen)*. Neen, word niet meer boos op mij, zeg geen hard woord....

VAN MEERSSEN. Je hebt me het weggaan onmogelijk gemaakt.

MAARTJE. Toch moet je nu weg denk aan Vader *(verbergt het hoofd in haar handen)* Vader!

VAN MEERSSEN. Zeg niets, ik zal gaan *(neemt haar hoofd terwijl zij het gezicht met de handen bedekt spreekt in haar oor)*. Beloof je me dat je niet meer bedroefd zal zijn, ik kom gauw terug, ik mág toch wel *(zij knikt)* ik zal je niet meer plagen om een kus; ik kan toch bijna niet weggaan zonder dat. Je zult niet boos zijn en niet verdrietig, en altijd, altijd aan mij denken? Ga nu naar binnen, o ga zelf, anders kan ik niet scheiden *(zij drukken elkanders hand; haar aanziende)* Mag het niet? *(Maartje schudt het hoofd)* Dan zal ik je niet plagen. God zegen je *(van Meerssen gaat, Maartje in huis)*.

Het tooneel blijft ledig. Een vogel fluit in den appelboom.

GEURT *(komt op met een kruiwagen beladen met een zak koren; zet de krui neer en wischt zich het hoofd)*.
Nei dat geeft niet, da's biekans te zwaor veur en mins van mien ouwer. 't Is goed dat de baos ze eiges naor boven draogt, want um hoog kriegen kos ik hiel niet mêr. Toch is et al zwaor genocht met de krui — waor het op enden mot mag de *deman* wêten. O, den mulder, om den bruun te verkoopen! Den hals wat zal ie motten slaoven bie zen neien baos! Maor daor is niks an te doen, klaogen helpt niet. Koman dan maor. *(bukt zich, doet de kruiszeel om de armen van den krui en wil hem in beweging brengen.)*

MAARTJE *(in de open deur)*. Ben je Elsje ook tegen gekomen, Geurt?

GEURT *(zet de krui neer)* Nei... dat zou 'k niet krek wêten te zên; ik heb hum niet in 't dorp ezien.

MAARTJE. O. zoo, *(wil in huisgaan)*

GEURT *(luid)* Nei, daor heb ik niks of ezien *(Maartje keert zich weer tot hem)* ik kom juust van Aort den bakker, die wou nog een mud rogge emalen hên... maor 't zal niet gaon daor is geen wiend..... Ik zal hum toch efkes in den meul riejen *(bukt zich om den krui weer op te vatten, maar richt zich weer op; tot Maartje die naar binnen wil gaan)* Hei, Maortjen. veur ik 't vergêt, ien woordje.

MAARTJE *(komt naar buiten)* Wat is er?

GEURT *(laat den krui staan en komt naderbij)* Jao, 't kos margen ook wel, maor ik bint noe juust vrie.... Je praotte Zundag aovend om is bie de vrouw te kommen, maor... zie je... dat most je maor niet doen.

MAARTJE. Ik? met de vrouw?

GEURT. Jao, Jie! over Hanna, mien deern, je weet wel.

MAARTJE O ja!

GEURT. Zie je, 't is naor vrundelijk van je dat het doen wou, maor 't was beter van niet, doch mien.

MAARTJE. Hoe dat zoo?

GEURT. Jao, wat zal ik zên... ziej... de zaok is esjikt, 't is alles in den haok met Hanna.

MAARTJE. Zoo?

GEURT. Dat is 't. Och wet je wat het is, ik most er van zwiegen, as 't er op ankomt; maor ik had er met joe al van epraot, en an joe wil ik 't wel zên.... Jao, hoe zal ik het neumen, ziejе, misschien, begriepje 't al, misschein ook niet, in alle geval. Hanna het et me dan eiges ezeid, dat et die meneer van 't ambshuus was, die er te nao is ekommen.

MAARTJE. Wie?

GEURT. Wel, hoe heb ik et noe! je kent hum zoo best dien meneer van Meerssen.

MAARTJE. Wie?

GEURT. Wel jao, je mot er niet al te raor van upheuren, om je de waorheid te zên, had ik er al daodlijk kiek op. 't Is wel miseraobel genocht, maar hie het et er knap mee emaokt, dat kan ik niet anders getuugen. Ook, weet je wat het is, ik had al den eigenste dag dat ik 't heurde der arg in; as et 'en boeren jong was eweest, dan had ze hum wel met een beklapt; dat ze 't niet zên wou, zie je, dat was bewies genocht. Noe, da's waor, ze hield der eigen goed, ze het hum tegen gien mins enenumd. Maor gister avond het ie er over begost teugen mien. Och, wat zal ik er ook van denken, 't is en groote meneér, en een jonge vent en een knappe vent, en altied met zoo'n deern in 't eigenste huis; hie zei ten minneste dat ie et vlakuut niet helpen kos, en dat ie er spiet of had, en dat ie zen best zou doen om het goed te maoken. Nou, trouwen, dat kos je eiges wel begriepen, daor is toch gien kiek op met zoo'n jonker, en noe de zoak er toe leit, noe het ie et

NEEN! NEEN! NEEN! NEEN!

hiel knap emoakt, hiel knap (*zachter*). Zie je, hie het — moar dan mot er gien haon naor krêjen — duuzend gulden 'eschonken op den Spaorbank veur Hanna; de reint veur heur en de som veur't kiend. En dat was mien en Hanna ampart best of. Och, noe kan alles nog terecht kommen; as ze en stuuvertje het, dan komt er nog wel ens een flinke jòng om heur — en als die dan echt maokt al wat ze hêt, dan is alles weer liek ... jao, dan is alles weer liek Maor zie, de vrouw is en bietje sinceer op dat pas en kan er nog maor gièn vree mee hên. En omdat je ezeid had met heur te kommen praoten, zou ik naor bang zin, dat je der nog steiger zou maoken dan ze al is. En daorom most ik je wel es zên hoe de hark an den steêl zit. Maor je mot er mit gien mins van praoten, zul je? (*Maartje schudt het hoofd*). 'En man 'en man, 'en woord 'n woord; uutkommen doen zukke dingen toch, maor dat mag niet van mien kant... Kom, ik zou den hielen mud rog vergêten met al mien praot; jao, je wet den bruun is eweg... noe gegroet (*vat den krui weder op en gaat verder*) (*af*).

MAARTJE (*blijft star voor zich staren; als ze een poos alleen is, valt ze op een stoel, strekt de armen recht voor zich op de tafel, het hoofd in de armen bewegend, schreiende*). Neen! Neen! Neen! Neen! Neen! *'t Scherm valt.*

VIERDE BEDRIJF.

Tooneel: Woonkamer van het Tweede Bedrijf. Lamplicht.

(*Maartje zit alleen te naaien diep gebogen over haar werk*).

ELSJE (*van boven roepend*). Maartje! Maartje!

MAARTJE (*legt het werk neer*). Och, dat kindje (*gaat naar de deur*). Wat is er nu weer Elsje?

ELSJE. Kom toch eens hier.

MAARTJE. Wat heb je dan?

ELSJE. Kom toch eens bij me — ik ben zoo bang.

MAARTJE. Waarom dan toch? ik ben pas bij je geweest. Is er dan iets?

ELSJE. Ik weet het niet, ik ben zoo angstig, de wind huilt zoo.

MAARTJE. Elsje, wees toch verstandig; een meid van 16 jaar! ga nu naar bed. Straks kom ik naar je kijken, ik ben nu nog te druk.

ELSJE. Kom je dan heusch? Wacht je niet lang?

MAARTJE. Ik beloof het je (*luistert eenigen tijd en gaat dan zitten; neemt haar werk op*). Wat is ze ongedurig; als ik bij haar kom, wil ze me den heelen avond houden; en 't werk moet toch af! (*doet een paar steken*). Als ze nu maar naar bed is gegaan, 't is zoo koud aan de trap (*gaat naar de deur en luistert*). Niets ... 'k moest toch even gaan zien (*wil de deur uitgaan, maar bedenkt zich en sluit de deur*). 't Is beter van niet, ze is nu gelukkig stil (*gaat weer zitten en naait*). Hoe zal dat nog klaar komen, (*half schreiende*) ik kan er niet verder mee komen (*legt het werk in haar schoot en laat de handen daarop rusten; staart treurig in de lamp*)... Wat is dat voor gestommel! zou Elsje nu toch beneden komen! Och ja! wat scheelt haar toch (*staat op. Elsje komt binnen in nachtgewaad*). Wat is er Elsje?

ELSJE. Ik kom even bij je; je wacht zoo lang; ik kan het boven niet uithouden. Zulke nare geluiden komen van den molen... alles beweegt op het kamertje.

MAARTJE. Kind.

Elsje (*komt tot Maartje*). Ik moet bij je zijn, toe ga nu zitten (*dwingt Maartje zacht op haar stoel*). Ja zoo, dan kom ik op mijn knieën liggen, zooals vroeger (*legt zich op de knieën en drukt zich tegen Maartje aan*). O 't is zoo vreeselijk boven alleen.

Maartje. Wat is er boven dan?

Elsje (*huiverend*). Ik durf het niet te zeggen, dan denk je toch dat het dwaasheid is... als de wind zoo klaagt dan is het net of ik de stem van moeder hoor.

Maartje (*licht verschrikt*). Elsje, zeg dat niet, dat kan niet, dat weet je wel.

Elsje (*opziende*). Toch is het zoo. En weet je waarom dat is? (*schreiende*). Omdat ik zoo onaardig tegen je geweest ben van middag (*drukt het hoofd in Maartjes schoot*). O zus, ik heb er zoo'n spijt van.

Maartje (*streelt haar*). Kom, kom!

Elsje. Ja, dat had ik al dadelijk toen ik weg was, maar ik wou niet teruggaan omdat ik boos was. En toen dacht ik om vergeving te vragen als ik thuis kwam, en toen ik je zag wilde 'k weer niet. En toen wou ik je om de hals vallen bij het naar bed gaan, maar je gaf me zoo'n zachten zoen, heel niet als andere dagen, en daarom wou ik het niet meer doen. Maar nu ik alleen boven ben, nu kon ik het niet meer houden (*trekt Maartjes hoofd tot zich*). O Maartje, ik weet immers dat je ook verdriet hebt; waarom heb ik je nog bedroefder gemaakt. Vergeef het me toch, ik was zoo boos dat ik niet wist wat ik zei... of ik wist het wèl, ik wist dat ik je juist verdrietig zou maken, maar ik zei het alleen in mijn woede. Want ik kon het niet dragen wat je sprak, omdat ik voelde dat het waar was en niets tegen kon zeggen. O, ik hou zooveel van hem, nee, ik hou niet veel van hem, maar ik kan niet lijden dat hij niet bij me is, en dat was het juist wat je bedoelde. En ik was zoo bang dat hij dat ook zou weten, en dat jullie met z'n tweeën om me zouden lachen omdat ik zoo'n kind ben.... O, ik ben zoo slecht, ik had jullie wel willen kwaaddoen, allebei.... En dat is zoo leelijk van me, ik ben een naar, slecht kind.

Maartje (*streelend*). Zoo'n lief zusje.

Elsje. Nee, dat ben ik niet, dat ben ik niet, je weet niet wat voor leelijke gedachten ik soms heb (*uitbarstend*). O Maartje, ik heb wel gehoopt dat je dood zou zijn .. ik heb je altijd wel gesproken van Meneer, en je half verteld hoe hij was, maar wat ik dacht vertelde ik niet. En dan word ik daar weer angstig over, dan ben ik bang, doods, doodsbang dat je sterven zal net zooals moeder.... Daarom mag ik niet verlangen naar Meneer Van Meerssen, en ik wil ook niet meer bij hem zijn, ik wil nooit meer met hem alleen loopen, ik zal mijn best doen tevreden te zijn, als hij bij jou is. Maartje. Bij jou doet hij geen kwaad, jij blijft altijd zoo goed.

Maartje. Hij hoeft toch niet bij mij te zijn.

Elsje. Ja, dat moet wèl; jij hebt recht op hem, jij bent veel beter en liever dan ik, jij kunt van hem en van mij houden tegelijk. Och, ik geloof dat ik niet zoo naar hem verlangen zou als ik maar goed wist dat jij alleen van hem was, als hij maar zeggen wou, dat hij van jou houdt en niemand anders... nu beef ik als ik hem zie komen. O, vraag het hem toch dat hij alleen goed wil zijn voor jou, dat hij niet zóo vreemd met mij praten wil, dat ie nooit meer zijn hand op mijn schouder legt... alles klopt in me als hij me aanraakt.

Maartje. Ik zal hem zooveel niet spreken, Elsje.

Elsje (*het hoofd schuddend*). Gaat ie weg?... waarom?... (*zich weer vleiend aan Maartje's borst*) het scheelt me niets dat hij weggaat! denk niet dat het me scheelt. . Maar je zult verdrietig zijn, dat weet ik vast (*snel opstaande*). Wie is daar? Komt Vader thuis?

Maartje (*luistert*). Ik denk het... ja!.., hij heeft iemand bij zich.

Elsje (*luistert*). Wie? Hij is het (*angstig*). O, Maartje, ik moet weg, zeg toch nooit wat ik je gezegd heb (*snel de deur uit*). (*Maartje staat op*).

Woutersen. Nu heb ik op den laten avond nog volk bij me.

Van Meerssen. En goed volk, hoop ik, (*gaat naar Maartje en steekt haar de hand toe die ze niet wil opmerken, terwijl ze haar werk bij elkaar neemt. Van Meerssen ziet haar in 't gelaat en loopt naar 't vuur*).

Woutersen. Hé, wat is het boesterig buiten. Je hebt het hier mooi koud laten worden, deerntje, het weer is er niet naar om zonder vuur te zijn.... Ga zitten, meneer van Meerssen, we zullen het vlammetje een opstoken, het kan een extra houtje lijden vandaag (*bukt zich, op een knie liggend, tot het vuur en blaast met de blaaspijp*). We doen het hier nog op zijn ouderwetsch, meneer, (*blaast*) dat moet altijd een open vuurtje zijn, (*blaast*) anders heb ik er geen vree mee; (*blaast*) kom dicht bij zitten, meneer Van Meerssen, (*blaast*) dan kan je de voeten op de plaat houden.... Zie zoo, dat brandt weer.... En nu, kindje, zie eens of er nog een drupje staat.

Van Meerssen (*bij het vuur zittend, zich omkeerend*) Nee, als je blieft voor mij niet, ik gebruik

bijna nooit iets 's avonds. Doe als je blieft geen moeite, Maartje!

WOUTERSEN. Kom, kom een enkel drupje. Waar heb je ze staan kind (*gaat zien in de kast*).

VAN MEERSSEN. Je moet er zelf zin in hebben, Mulder, maar ik meen het, voor mij niet (*staat op en gaat tot Maartje*). Je gaat toch niet weg?

MAARTJE. Ja.

VAN MEERSSEN. Doe dat nu niet, blijf toch hier.

MAARTJE. Dank u (*gaat naar de deur*).

WOUTERSEN (*nog zoekend in de kast*). Waar deksel zit dat ding dan toch? Dat is een verdomd werk. Kan je me niet eens helpen, Maartje? (*keert zich om*). Hoe nou, waar ga je heen, je mag er wel bij zijn.

MAARTJE. Ik wou naar mijn kamertje, vader.

WOUTERSEN. Zooals je wilt, je hindert ons anders niet (*Maartje af*) (*weer zoekende*). Anders staat het kraftje toch altijd hier, meen ik.

VAN MEERSSEN. Och, laat het toch.

WOUTERSEN. Nou, dan moet het wel; ik denk dat er niet is dat Maartje zich stil houd. Het is anders beroerd op een droogje te zitten. Wacht, steek dan ten minste een sigaar op, ik kom er net nog een tegen (*houdt Van Meerssen een kistje voor*).

VAN MEERSSEN. Dank je, ik wil liever niet.

WOUTERSEN. Niet? Zooals je wilt. 't Zijn dan ook niet van de allerbeste.

VAN MEERSSEN. Nee, zóó meen ik het niet (*neemt een sigaar en gaat zitten bij 't vuur*).

WOUTERSEN. Je vindt toch wel goed dat ik er een pijp bij op steek, ik kan die andere dingen niet goed hebben (*neemt boven van de kast een zak met tabak, uit zijn vest een pijp, gaat zitten en stopt*). Heer, je weet niet hoe opgelucht ik ben, dat je me helpen wilt. Je bent een beste kerel (*neemt een hout van het vuur en steekt de pijp aan, gaat zitten aan de andere zijde van de haard*). Om je de waarheid te zeggen, ging het me wel een beetje tegen den rug op om het je te vragen, maar dat is niet anders, als je hond bent, moet je in het hok.

VAN MEERSSEN. Kom, kom.

WOUTERSEN. Ja waarachtig, denk niet dat het voor je pleizier is als je schooien moet. En daarom vind ik het royaal van je dat je me de duiten presenteerde, voor ik er eigenlijk om vroeg. Ik kan het je niet gauw terug geven, hoor, daar moet je op rekenen. Zie, ik wil open kaart met je spelen, je bent veel te nobel dan dat ik je der wil laten inloopen.

VAN MEERSSEN. Daar vraag ik niet naar.

WOUTERSEN. Nee, maar ik wil toch zeggen waarvoor ik ze noodig heb. Ze willen me den molen verkoopen.

VAN MEERSSEN. Wat zeg je?

WOUTERSEN. Ja verduld! Ik heb gisteren al zoo'n kerel uit de stad op mijn dak gehad. Ik dacht waarachtig dat ik er aan moest. De notaris zei maar: het geld, je begrijpt een hypotheek, moest er zijn, morgen den dag. Ik heb na lang praten gedaan gekregen, dat ze tevreden zouden zijn als ik alle achterstand aanzuiverde. Nou, eerst heb ik den bruin verkocht, maar wat geeft dat op zoo'n som!

VAN MEERSSEN. Hoeveel heb je noodig?

WOUTERSEN. Dat wou ik juist zeggen. Voor den bruin beurde ik *f* 100, dat viel me zat mee; alle renten samen zijn vijfhonderd gulden. Maar dan heb ik nog zoo'n stuk van een zwager die me ook op de huid zit en die moet een twee honderd gulden hebben. Met acht honderd er bij kan ik me redden.... Anders een heel sommetje.

VAN MEERSSEN. Als je het maar hebt, is het zoo'n hoop niet.

WOUTERSEN. Dat is het juist, je moet ze eerst maar hebben. Ik heb dien tijd ook gehad dat ik er niks omgaf; toen ik begon, was ik een man in bones op mijn manier; maar zoetjes aan zijn er heel wat duiten bij ingebrokkeld. O, als je 't goed bedenkt is het om helsch te worden. Als ik het nog vergooide, maar al lust ik een borrel, ik heb toch altijd mijn best gedaan en nog is 't mis. O, die stoommolens, ze mosten ze alle maal in de lucht laten springen.

VAN MEERSSEN. Kom....

WOUTERSEN. Nee waarachtig ze deugen nergens voor, dan een ander het brood uit den mond te stooten. Daar heb je nu zoo'n kerel op 't dorp, hij bulkt van 't geld en nog heeft ie niet genoeg, nog moet ie me der onder hebben. 't Is god geklaagd.

VAN MEERSSEN. 't Is wel treurig, 't schijnt in alle zaken zoo.

WOUTERSEN. Dat mag wezen, maar voor die het treft, is het een lam ding.... Koman of ik al erm

dat helpt niet: ik word nu gered, ik blijf je duizendmaal dankbaar.

Van Meerssen. Gelukkig dat ik je helpen kan, 't doet me pleizier....

Woutersen. Ja nou, laat dat maar loopen; voor je pleizier hoef je het waarachtig niet te doen, evenmin als ik om het te vragen. Zat ik alleen, dan gaf ik er nog minder om, maar zie je, mijn kinderen....

Van Meerssen. Weten die er van?

Woutersen. Elsje dat kleine ding gelukkig niet. Maartje wil ik niet zeggen, die zal er wel een beetje van begrijpen.... Heelemaal heb ik het nooit verteld dat ik er zoo kort bijzat; het rechte begrip hebben ze der toch niet van.... en dan toch, Maartje.

Van Meerssen. Wat dan?

Woutersen (*schouderophalend*). Ja, wat zal ik zeggen.... ikke.... ik weet niet wat haar deert. Soms denk ik dat 't nog is om der moeders dood, en dat zal het ook wel een beetje wezen; andere keeren lijkt het er weer niets naar.

Van Meerssen. Hoe dat?

Woutersen. Dat weet ik juist niet. Als ik dat maar begreep! (*zacht*).
Wil je wel gelooven, meneer Van Meerssen, der kamertje is vlak hiernaast, maar dat ik er een paar keer al 's nachts heb hooren snikken, zoo midden in den nacht... en dan was er bij mijn weten niets gebeurd.

Van Meerssen. Dat arme kind!

Woutersen. Dat zeg je wel, maar waarom is dat nou? Och, ik heb er wel eens naar gevraagd, zoo met een omweg. maar, zie je, wullie mannen zijn zoo beroerd linksch opdat stuk, als ik er over begin, dan hoop ik al dat ze der niet op doorgaat. Als de vrouw nog leefde, die zou het wel snappen.... Je hebt mijn vrouw nog gekend, niet waar?

Van Meerssen. Ja, zoo even maar; je vrouw was toen al erg ziek.

Woutersen. Ja, ja.... Ja, meneer Van Meerssen, wat ik daaraan verloren heb dat weet geen mensch... geen mensch. Dat was nou een en al goedheid wat er an was (*klopt de pijp uit op zijn duim en steekt hem in den mond telkens trekkende*). O, kerel, dat vergeet je nooit als je der zoo een hebt weggebracht (*schudt het hoofd in gedachten*) nooit!...

Van Meerssen. 't Is treurig.

Woutersen. Dat is 't... (*het hoofd opheffend*), maar kom. laten we aan de zaken denken, ik houd je maar op.

Van Meerssen. Dat nu bepaald niet; ik heb den tijd.... Wil ik maar eens neertellen? Het doet me pleizier dat ik het nog bij elkaar kon krijgen (*gaat bij de tafel zitten, haalt de portefeuille uit den zak en telt 8 bankjes op elkaar liggend met vinger en duim*).

Woutersen *bij de tafel staande, zacht de handen strijkend*). Het is maar makkelijk, als je der zoo dik inzit.

Van Meerssen. Zie zoo, dat zijn er acht, zachtjes geteld. Heb je zoo genoeg? (*geeft het bundeltje aan Woutersen*).

Woutersen. Dat zou ik denken! Wacht, we zullen ze nog eens voortellen, het mochten er negen zijn (*legt voorzichtig banknoot voor banknoot op de tafel uit*) Da's een, da's twee; — wat zijn die dingen dun; da's er drie, da's vier, da's vijf — het telt gauw op zoo — da's er zes, ho laat es kyken, ik ben al in de war (*telt met den vinger op elk billet tikkend*) 1, 2, 3, 4, 5, 6, juist da's er zeven, da's er acht! prompt in orde hoor, prachtig! net op den kop af (*wrijft zich de handen*) ja! daar liggen ze nou, nu ben ik heel uit den brand, je bent een goeie kerel, jij! prompt op den kop af acht honderd gulden... Maar ho es, je moet er bewijs van hebben en op zegel.

Van Meerssen. Dat is niet noodig.

Woutersen. Nee, om den dood niet, zonder bewijs neem ik het niet an, daar moet schrift zijn bij leven en sterven, wat dacht je wel? En de rente; hei wat, we zouden over niets spreken! Hoeveel percent?

Van Meerssen. Laat dat loopen.

Woutersen. Wat wou je, leenen zonder rente? Dat gaat niet op, meneer Van Meerssen, een arbeider is zijn loon waard en geld moet rente geven, dat is niet meer dan recht. Wat moet het zijn?... laten we dan maar zeggen vier percent, daar kunnen we geen van beiden op tegen hebben.... Nu nog een zegeltje (*krabt zich achter het oor*). Blender, een zegeltje! waar haal ik dat van daan!

Van Meerssen. Schrijf het op een papier.

Woutersen. Dank je hartelijk, dat moet heel naar den eisch zijn. 't Is al mooi genoeg dat je me helpt... nee we zullen zuiver op een zegel schrijven „goed voor acht honderd gulden", net zooals het hoort; ik heb dat werk meer bij de hand gehad.... Waar haal ik nu zoo'n ding van daan! Wacht tegenwoordig hebben ze 't ook bij

Jorissen, ik zal er even heenloopen (*wijst op het bankpapier*) laat dat stil zoo liggen als je blieft (*grijpt naar zijn hoed*).

Van Meerssen. Bij Jorissen daar gaat wel een half uur mee heen!

Woutersen. Owai, dat zal misschen te lang duren als ik wegloop Ik zou toch zoo machtig graag de zaak willen afdoen.... Loop met me mee als je wilt.

Van Meerssen. Dan kan ik even goed wachten hier; ik zal mijn fortuin bij het vuur zoeken.

Woutersen. Nou graag! ik strijk die dingen zoo nooit op zonder bewijs. Tot straks dan, stook maar eens op (*gaat*).

Van Meerssen. Wat een lam helpen zoo; wat doet 't beroerd an.... Ik wou dat hij wist hoe ik ben met Maartje. Dat arme kind, wat zag ze bleek: kwam ze nu maar weer (*gaat naar de deur waardoor Maartje is gegaan, doet zacht de deur open, luistert en keert terug*). Ik verlang zoo haar weer te zien.... En dan die vader met zijn verhaal en dan die moeder (*staat stil voor een portret aan de wand*). Wat ziet die er lijdend uit, en wat lijkt ze op Maartje (*zich omkeerend ziet Maartje die binnenkomt*). Hé, Maartje wat doe je me schrikken (*op Maartje toetredend met uitgestoken handen*). Hoe kom je nog altijd zoo verdrietig, Maartje?

Maartje (*terugwijkend*). Raak me niet aan!

Van Meerssen. Wat is er toch?

Maartje (*naar de tafel wijzend*). Waarom heb je hier geld gebracht.

Van Meerssen. Je vader heeft het noodig.

Maartje. Maar niet van jou!

Van Meerssen. Maartje!

Maartje. Je kan met vader geen zaken doen zooals met z'en knecht.

Van Meerssen. Maartje, wat zeg je daar?

Maartje. Lieg ik het?

Van Meerssen. Wie heeft dat gezegd?

Maartje. Ik weet het, dát is genoeg.

Van Meerssen. Je weet niet genoeg, je hebt het niet van mij gehoord.

Maartje. Daar heb je wel voor gezorgd. Ik wil ook niets verder hooren, ik wou dat je weg ging met dat geld.

Van Meerssen. Je vader wacht me hier.

Maartje (*luider*) Vader kent je niet, ik wou dat je wegging met dat geld.

Van Meerssen. Dat mag ik niet.

Maartje. Dan zal ik naar vader gaan en het hem zeggen (*wil de deur uit*)

Van Meerssen (*plaatst zich voor haar*) Dat kan niet, onmogelijk.

Maartje. Laat mij er door.

Van Meerssen. Onmógelijk.

Maartje (*stampvoetend*). Ik wíl!

Van Meerssen. Maartje, wat ik je bidden mag, wind je niet zoo op. Ik zal gaan, maar je moet eerst naar me hooren.

Maartje. Ik wil niets hooren. Gà nu, ga nu.

Van Meerssen. Je moet me laten spreken anders kan ik niet gaan. Ik begrijp wat je grieft, ik weet het maar je moet niet te slecht van me denken. Je gelooft me een leugenaar.

Maartje. Ja!

Van Meerssen. Een bedrieger....

Maartje Ja, Ja.

Van Meerssen. Dat ben ik niet ik bezweer je, dat ben ik niet. Ik heb gemeen gedaan, dat is waar, maar dat is al lang geleden; ik kende je toen niet. Ik heb je nooit gekend, ik wist niets van je, maar na van middag....

Maartje. (*afwijzend*) O, Zwijg daar van.

Van Meerssen. Laat het mij toch zeggen, ik kan niet lijden dat je me voor een huichelaar houd. Zóó kan ik niet van je gaan, met de gedachte dat je me vervloekt. Doe dat niet, ik bid je doe dat niet (*treedt een pas nader bij*). Ik heb die andere toch nooit liefgehad; o! kon ik er maar overspreken tegen over jou, je zou me begrijpen. Dat mag niet een pijn zijn voor jou, maar voor mij. Maartje, geloof me, ik heb je lief; ik heb nooit gewild je te krenken, ik ben hier niet gekomen met gemeene bedoelingen. Laat er toch geen vijandschap tusschen ons zijn! O, wees toch niet zoo hard (*neemt haar hand die langs haar neerhangt*). Je weet hoe lief je mij bent, hoe ik om jouwentwil je vader wil helpen, dat ik dáárom Elsje...

MAARTJE (*zich wild terugtrekkend*). Zwijg van Elsje! zwijg van Elsje! zwijg van Elsje zeg ik je... (*grijpt het bankpapier van tafel, het hem voorhoudend*). Ga weg met dat geld, ga weg.

VAN MEERSSEN. Dat mag ik niet, het komt je vader toe, ik zou een dief zijn!

MAARTJE. Vader wil het niet, niemand wil het van je. Neem het mee!

VAN MEERSSEN. Neen, neen! Maartje, je weet niet wat je doet, je bent als een waanzinnige.

MAARTJE (*een pas van het vuur gaande*). Nu kàn je gaan.

VAN MEERSSEN. Ja, nu moet ik gaan; alles is verloren! ik heb niets meer, niets. Je brengt je vader tot krankzinnigheid! (*in de deurpost staande, verwijtend*) Maartje! Maartje! (*hij gaat*).

MAARTJE (*staart een oogwenk voor zich uit, slaat dan de handen in wanhoop samen*). O! God wat nu! (*snelt naar de open deur*) Kom toch, kom toch hier, o, kom terug!...

WOUTERSEN (*van uit het donker, met verschrikten stem*) Maartje, kind! wat is er?...

MAARTJE (*terugdeinzend*). Vader, vader!...

't Scherm valt.

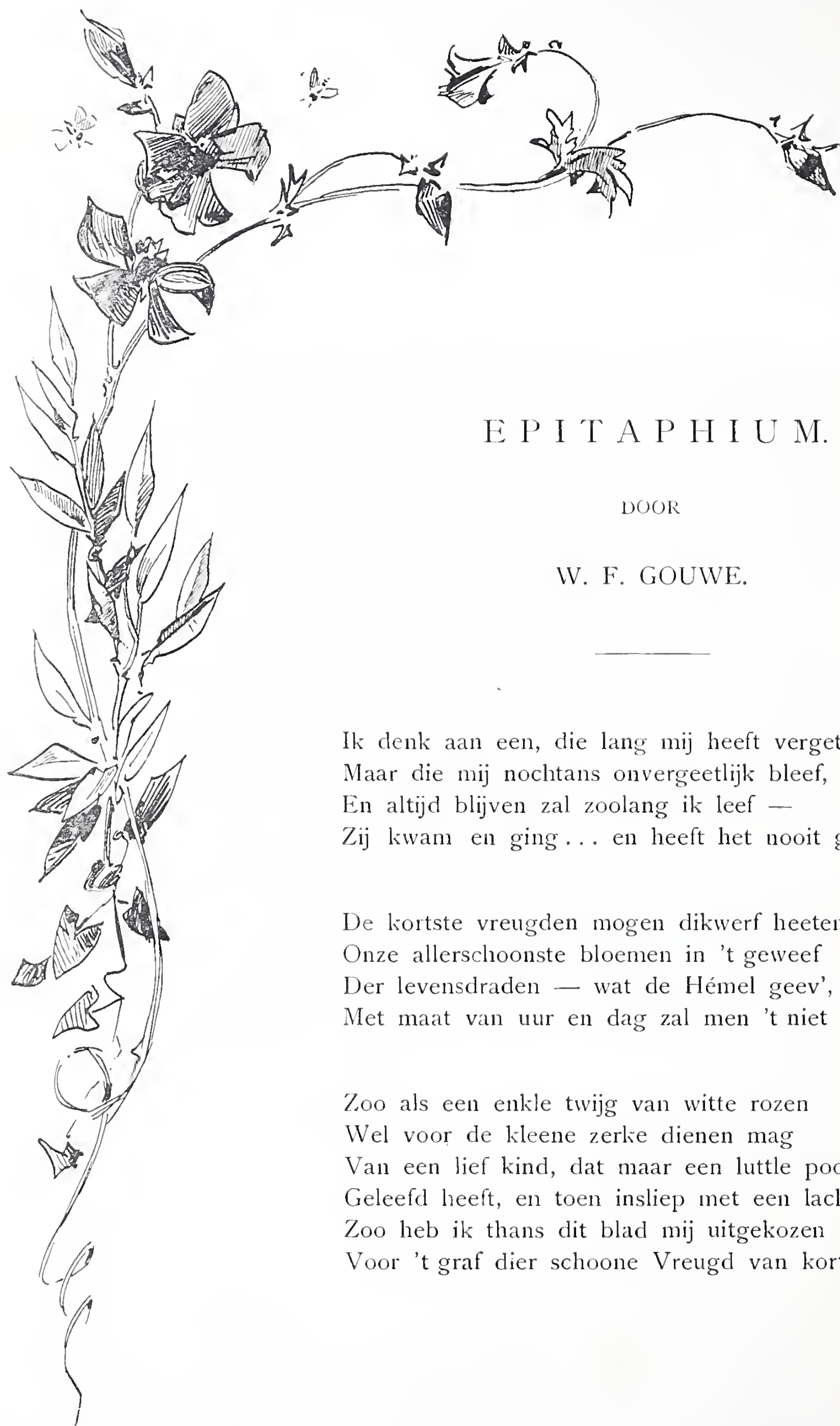
WEG! WEG!

MAARTJE (*werpt het papier in het vuur*). Dan zal het toch weg (*woedend het papier in de vlam schoppend*). Weg, weg, weg, weg...

VAN MEERSSEN (*wil haar terughouden*). O mijn God! Maartje wat doe je nu!

MAARTJE (*zich van hem afwendend*). Blijf van me af! (*schopt in de vlam*) weg, weg!

VAN MEERSSEN (*houdt haar bij den schouder*).

EPITAPHIUM.

DOOR

W. F. GOUWE.

Ik denk aan een, die lang mij heeft vergeten,
Maar die mij nochtans onvergeetlijk bleef,
En altijd blijven zal zoolang ik leef —
Zij kwam en ging . . . en heeft het nooit geweten . . .

De kortste vreugden mogen dikwerf heeten
Onze allerschoonste bloemen in 't geweef
Der levensdraden — wat de Hémel geev',
Met maat van uur en dag zal men 't niet meten.

Zoo als een enkle twijg van witte rozen
Wel voor de kleene zerke dienen mag
Van een lief kind, dat maar een luttle pooze
Geleefd heeft, en toen insliep met een lach —
Zoo heb ik thans dit blad mij uitgekozen
Voor 't graf dier schoone Vreugd van korten dag.

N A C H T.

DOOR

JOHANNA W. BAKKER.

De stad lag roerloos in den dooden nacht.
De zwarte boomenkronen hieven stom
zich boven 't huizengrauw, dat stond rondom
als met een duister wicht van Smart bevracht.

De wolkendrommen schoven langzaam voort:
— een donk're legermacht, die trok ten strijd. —
Gelijk een looden droom van somberheid
hing zwaar de lucht.... daar werd heen zucht gehoord.

O doode nacht, waarin mijn ziel vergoot
brandende tranen van een levend Leed!
O vloekversteende stilte.... o bange kreet
van smartverlangen: rijzend reuzengroot.

VAN DE REDACTIE.

HET 26ste Taal en Letterkundig Congres te Nijmegen. — Barnum and Bailey hadden juist de goede stad Nijmegen ontsierd door hun bonte reclameprenten, dwingend daardoor den congresganger te denken aan het Barnumeske der goedbedoelde reclame, die de regelingscommissie van het congres had gewaagd. Daarover moet niet geringschattend worden gedacht. Vóór de opening kregen de redacties der Nederlandsche (en Belgische?) dagbladen een groen papier dat niet zoo heel veel verschilde van de biljetten, die de directie van een paardenspel of specialiteitentheater bij eerzame burgers van groote steden pleegt te doen stoppen in brievenbussen of deurreten. Bovenaan dat papier stond: „*Feestelijkheden bij gelegenheid van het 26ste Ned. Taal- en Letterkundig Congres.*" Dáárop moesten de dagbladen vooral de aandacht van het geëerde Publikum vestigen: op die feestelijkheden. Want vele menschen wilde men ontvangen te Nijmegen; menschen, die van pretjes houden, die om pretjes overal heen gaan, zelfs naar een letterkundig congres. We lazen, onder meer, van een plechtige ontvangst door het Gemeentebestuur, een Groote Muziekuitvoering, een *Toonkundig* avondfeest, een feestelijke boottocht, electrische-, gas- en à giorno-verlichting van het Valkhof, een groot volksfeest op de Markt met vertooning van lichtbeelden, tal van gezellige bijeenkomsten, enz. enz. enz.

„Wat moet me dat kosten?" vroeg een eerzame Nijmegenaar zich af. En verheugd constateerde hij dat het maar één achterwiel of twee-gulden-vijftig was. Voor één rijksdaalder dit allemaal met nog veel meer en vrijen toegang in Sociëteiten, waarvan hij geen lid kon worden om redenen van geldelijken of anderen aard. Hij stuurde een brief met een riks aan den penningmeester. Van dàt oogenblik was de man lid van het Taal- en Letterkundig Congres; meer nog: was hij taal- en letterkundig. Zich scharend in den stoet, die aan het station werd misvormd, strompelde hij meê naar het stadhuis, waar hij officieel werd ontvangen, toegesproken, symbolisch onthaald op eerewijn. Uit des burgervaders mond vernam de eerzame Nijmegenaar dat hij een gewichtigen arbeid ging ondernemen. Hij hoorde officieele vertegenwoordigers van rijksregeeringen ook nog 't een en ander zeggen. Nijmegen en 't Congres maakten malkanderen complimentjes.

De borst van den eerzamen Nijmegenaar zwol van trots, vooral omdat hij voor één rijksdaalder meer nog het meisje zijner droomen had mogen meênemen, een allerliefst gevoelig en naïef meisje, vatbaar voor indrukken als geen ander. Betteko begon hem, onder al die officieele toespraken, hoe langer hoe ziels-inniger aan te kijken. Haar mondeken kwam zijnen mond nader en scheen de lipkens te doen zwellen ten kus. Hein werd dáár dronken van, niet van den champagne, daar de knecht met het groote glazenblad niet in zijn buurt komen kon. Hij zou anders graag wat gemeentewijn hebben geproefd. Zoo'n tractatie doet een mensch later met meer genoegen zijn belasting betalen. Je weet dan ten minste waar een paar guldens van je goede geld gebleven zijn. Doch, de champagne-tegenvaller werd gauw vergeten. Want een nichtje van Betteko wees hem en zijn meisje de groote! letterkundigen van Nederland, de lui, van wie je de namen in de krant leest. Het nichtje kende die menschen van portretten uit tijdschriften en weekbladen. Ze noemde heel wat afwezigen op; doch onze Nijmegenaar wist niet beter of hij stond tegenover de beroemde vrouwen en mannen, ja, hij was hun gelijke nu. Hij ook ging deelnemen aan de gewichtige werkzaamheden; hij óók ging verbroederen.... Een meneer kwam op hem af; groette vriendelijk; maakte een praatje, sprak van verbroedering tusschen Noord- en Zuid. Hij antwoordde allervriendelijkst, overtuigd met een der allerberoemdste Nederlandsche letterkundigen te doen te hebben. Toen de plechtige ontvangst was afgeloopen, zag hij den verbroederenden beroemdeling er met *zijn* meisje van door gaan. Later las hij in den *Nederlandschen Spectator* dat het congres had gediend om heeren letterkundigen met de Nijmeegsche meisjes te doen dartelen en lachen. Toen vergaf hij Betteko, na haar een week te hebben gezanikt over ontrouw en lichtzinnigheid. De eerzame Nij-

megenaar wist niet dat lachen en dartelen met meisjes zoo'n voornaam deel was van de gewichtige werkzaamheden, waarover bij de officieele en plechtige ontvangst gesproken was.

Hij verbroederde nog met een menigte andere letterkundigen van naam op gezellige bijeenkomsten in de societeit of in een der koffiehuizen en restauraties, waar hij praatte, met vreemde menschen, over het weer, waar hij onbekenden wees de plek, waarheen zij zich te begeven wenschten met bekwamen spoed, of gul hen voorzag van een sigaar of aannam, onder uitbundige dankbetuigingen, een vlammetje en een sigaret, in 't volle bewustzijn mede te werken aan het behoud der uitmuntende verstandhouding tusschen Zuid- en Noord. Meer kòn hij niet doen, want van de *Vlaamsche Leeuw* kende hij wijs noch woorden. Wel begaf de eerzame Nijmegenaar, vergezeld van Betteko, zich trouw naar de algemeene vergaderingen en woonde hij even trouw eens per dag een sectie-vergadering bij. Je kon daar heerlijk uitrusten van de vermoeienissen, opgedaan bij 't helpen uitvoeren van het kostelijke Programma der Feestelijkheden. Voor in slaap vallen bestond geen gevaar Had een spreker gedaan, dan stootte Betteko haar geliefden congresganger in de rechterzij De Nijmegenaar begon dan te juichen, in de handen te klappen, te stampen.... De heele zaal deed meê. Zoo hield men zich wakker, onder den schijn van uitermate beleefd te wezen voor de broeders en zusters, mede-taal-en-letterkundigen, die van elders gekomen waren. Sprekers, debaters, lofredenaars... allen bogen, tot dank, voor 't geëerde Publikum, dat zich voor *f* 2.50 een lidmaatschapskaart had gekocht. Zonder publiek geen congres en zonder congres geen *officieel* geredekavel. De eerzame Nijmegenaar maakte geen onderscheid. Had een spreker betoogd dat de Modernen niet deugden — hij juichte, klapte en stampte. Kwam daarna een ander zeggen dat de spreker zelf een lor was, hij stampte, juichte, klapte. Dat was zijn manier om meê te verrichten de gewichtige werkzaamheden van het 26ste Ned. Taal- en Letterkundig Congres.

Hij vormde, met nog een honderd of wat anderen, de klappende sectie. En zoo'n *claque* is nuttig om den gang er in te houden. Zij geeft den sprekers de illuzie dat nog anderen dan stenografen en verslaggevers naar hen luisteren.

Van luisteren gesproken — de man naar wien de meeste Congresleden met het meeste genoegen geluisterd hebben, was Kakadoris. 't Was een prachtig, een geniaal denkbeeld van de commissie om ons Woensdag, 28 Augustus, des avonds te 7½ uur en later te doen genieten van Kakadoris bij het Valkhof: de parodie van den congresman den congresleden tot vermaak en leering voor oogen gesteld: Kakadoris bij het Valkhof — o, heerlijkheid der heerlijkheden! Wij, Nederlanders, munten uit in alles — dit zij voorop gesteld. Maar, ofschoon we tal van dingen „mal" en „belachelijk" vinden, hebben we toch weinig of zoo goed als geen gevoel voor dat erg belachelijke, dat doodend wezen kan. Wie zet nu Kakadoris naast een letterkundig congres?!

De eerzame Nijmegenaar vermaakte zich minder dan gewoonlijk over de grappen van den kermisnar. Kakadoris was wel komiek; maar hij moest het toch afleggen tegen sommige „sprekende" congresleden. Want, toen Kakadoris het publiek bij 't Valkhof toeriep: „Boeren, burgers, en letterlui, ze hebben me hier nêer gezet om jelui wat te vertellen; maar ik zou liever couponnetjes knippen op de Mokerhei" — toen wist iedereen dat Kakadoris maar 'n mop zei Doch, toen de heer Tutein Nolthenius, het podium in de congres-zaal beklommen hebbende, begon met te verklaren dat hij ging spreken over een onderwerp waarvan hij niemendal wist en waarin hij volstrekt geen belang stelde, had de eerzame Nijmegenaar nog heel wat meer plezier. Tegen 't congreslid Nolthenius kon de congresnar Kakadoris niet op.

Door anderen ook werd hij geslagen.

„Laat ze opkomen, de leeuwen, lammeren, tijgers, brilglazen en dito slangen, luipaarden, slingerapen, en menscheneters van Barnum. Laat ze me opvreten, dames en heeren. Ik smeer me in met één droppeltje uit dit fleschje en dan ben ik de ouwe Kakadoris weer, dezelfde, die jelui hier in je gezicht staat voor den mal te houen."

Hoeveel krachtiger klonk de uitdaging van Meersen's predikant, die Nederland's moderne letterkundigen daagde voor den rechterstoel van het congres der rijksdaalderaars, om zich te hooren veroordeelen door menschen, die Goethe hebben gelezen! Hoeveel krachtiger daverde diens vloek over „journalen" als de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die hij scheen te willen zien geboycot. . . .

En, wat Kakadoris' woordspelingen aangaat, wie heeft er één gehoord, die haalde bij Laurillard's „alle overdrijving drijft over." — ? Niet de oprechte Nijmegenaar en dies verliet hij Kakadoris gauw.

Wij verlaten nu op onze beurt den Nijmegenaar, die met Betteko mag gaan vrijen achter den breeden rug van een stoeren Vlaming of haar bebrommen achter de plooien van een *Harmonie*-gordijn, om ons te verbroederen met een Zuider-broeder.

Ziedend van geestdrift is de man naar Nederland gekomen als afgevaardigde van de wijdvermaarde kamer *Het Bijken* te Ganshoren. Zijn broederen zegevieren. Vlamingen zijn goede sprekers, echte congresmannen, die het publiek weten warm te maken. Hij zou tevreden zijn, indien men nu ook maar aan zijn wenschen voldeed. Maar dat gebeurt in 't geheel niet. Wat deze naïeve Vlaming, worstelend tegen het Walendom in eigen land, van den Noorderbroeder wil hebben is meer dan toejuichingen voor een redenaar als Wannijn; dat is hulp: — practische hulp, in den vorm van goedkoope Nederlandsche boeken, Nederlandsche voordrachten belangloos gehouden, Nederlandsche penningen tot stijving van zijn kas. . . . Hij is niet tevreden met de graagte, waarmee redacties van Nederlandsche tijdschriften werk van Vlamingen opnemen; want onder die Vlamingen zijn er, die hij niet tot zijn vrienden kan rekenen. Op het congres bepleit hij zijn zaak. Maar hij komt er niet verder mêe. We hebben den man hooren klagen. We begrepen het niet; wij bekeken zijn geval te zeer uit de hoogte en den man zelf ook, die werd óók al uit de hoogte door anderen uit het Noorden behandeld, naar hij beweerde. *'t Is niet waar.* Doch evenmin is waar dat men zich „verbroedert." Mannen van aanzien uit Vlaanderen ziet men samen zitten met Nederlanders, natuurlijk. Doch de minder aanzienlijke Vlamingen sluiten zich bij die kleine groepjes niet aan. De u voorgestelde Zuider-broeder is rijker aan geestdrift dan aan geld. Hij behoort niet tot den „stand," waartoe de Nederlandsche congresgangers behooren. Hij is maar een heel eenvoudig winkeliertje, niet deftig gekleed, niet deftig van doen en van spraak, heel naïef nog. 't Is hem te mooi in de *Harmonie*-societeit, te stijf op het prachtige Valkhof. Hij zoekt zijn makkers op en gaat biertjes drinken in een tweede-rangs-koffiehuis, waar Vlaamsche meiskens, vriendelijk lachend, zich een enkele liefkozing laten welgevallen; waar hij vrij uit zingen kan en dansen en lawaai maken. 't Nederlandsche *Harmonie*-lawaai is hem veel te gemaakt, veel te koud, veel te kalm en te log. Hij voelt zich akelig worden tusschen de mooie Nederlandsche vrouwen en meisjes, die geen gekheid met zich zouden laten maken. Toch nam een Nederlander een zijner vrienden mêe, ook hem en de zijnen, naar een tafelronde van vroolijke landgenooten. Maar de Vlaming ergerde zich over een grapje, dat hij verkeerd begreep. De zijnen drongen zich terug naar een verre tafelpunt. Een paar officieel-klinkende toosten werden gewisseld en toen lieten Noord en Zuid elkaar met rust. Zij verveelden elkaar, die twee groepjes. Dat *heet* „verbroederen."

Wij namen een proef met een Vlaming van beteekenis, niet om de proef, maar uit behoefte om dien vriendelijken man wat Nederlandsche hartelijkheid te doen voelen. 't Ging evenmin. Hij en de zijnen trokken zich zoodra mogelijk terug uit den Hollandschen kring, beleefd maar koel en wij gevoelden dat wij, domweg, zijn avond bedorven hadden. Niet onze standerigheid deed het dezen Vlaming — zelf een man „van stand" — maar . . . 't gebrek aan sympathie, aan meer dan uiterst oppervlakkige waardeering, vergiftigd door een, van zijn kant, uit de verte opzien tegen onze intellectueele meerderheid. Men moet het om der waarheidswille maar ronduit zeggen: Vlamingen en Nederlanders kunnen zeer zeker samenwerken, vriendschap tusschen een Vlaming en een Nederlander is heel

goed bestaanbaar, doch de groote Vlaamsche congres-gemeente houdt niet van de Nederlandsche, die op de congressen komt. Misschien zou er meer worden verbroederd, indien werkelijk Nederlandsche en Vlaamsche vakgenooten bij elkaar kwamen. Nu rust het verbroederingsargument voor de congressen op een averechtsche veronderstelling.

't Is een fictie dat de leden van 't Congres taal- en letterkundigen zijn;

't is een andere fictie dat Noord en Zuid er zich verbroederen.

Zou dan het Congres een soort van beurs of mis wezen, waar men betrekkingen van allerlei aard aanknoopt en zaken doet?

Erkend mag worden dat er gewichtige besluiten zijn genomen tot samenwerking, die inderdaad tot gemeenschappelijk arbeiden hebben geleid. Wij hopen daarom dat de volgende congressen, zoo er nog komen moeten als dit, zullen worden gehouden met het oogmerk zulke samenwerking te vergemakkelijken en met geen ander, vooral niet met een erg mooi fictief doel.

Niets is er tegen dat menschen, die belang stellen in elkanders streven naar bevordering der belangen van den Dietschen stam, op gezette tijden bij elkander komen overleggen in hoeverre zij gezamenlijk nuttig werkzaam zouden kunnen zijn. Men doe dit zoo vaak er een onderwerp aan de orde is; maar liefst nimmer noodeloos, om maar weêr eens te congressen. Men late op zoo'n bijeenkomst alle belangstellenden toe, maar geve zich niet uit voor iets, wat men dan zeker *niet* heeten mag.

Wij zouden het zeer toejuichen, indien het mogelijk werd gemaakt dat het *Algemeen Nederlandsch Verbond* op zich nam de verplichtingen der congressen, dat geen zoogenaamde taal- en letterkundige congressen meer werden gehouden, maar de belangstellenden lid werden van het A. N. V. dat dan jaarlijksche of tweejaarlijksche algemeene vergaderingen zou houden met een uitgebreid agenda, bestaande uit punten welker behandeling praktisch belang zouden hebben.

In elk geval moet het uit zijn met de oefening van dusgenaamde kritiek op werk van Nederlandsche letterkundigen, ten overstaan van een publiek, waarvan men niet meer weet dan dat het zijn plaatsen in de congreszaal heeft betaald, een publiek dat door zijn toejuichingen toont volstrekt geen eigen meening te hebben, maar dat toch wordt uitgenoodigd tot het nemen van besluiten, dat uitmaakt een officieel erkende vergadering van taal- en letterkundigen, een publiek, aan welks goed- of afkeuringen beteekenis zou worden gehecht door eenvoudigen van harte, indien men niet den argeloozen buitenstaander met klem waarschuwde. Want dat officieële is niet zoo gering te achten in zijn gevolgen. Verondersteld dat op een congres van geneesheeren wordt uitgemaakt dat het hoogst gevaarlijk is om rijst met krenten te eten. Zoo'n besluit komt in de kranten. Duizenden bij duizenden zullen den eersten tijd zich niet durven wagen aan het nuttigen van deze voedzame spijs. *De* Wetenschap heeft het verboden.

Op een officieël letterkundig Congres verklaart, onder daverende toejuichingen, de heer de Das dat, wie de werken van X. leest, zich geestelijk vergiftigt, niet alleen, maar blijk geeft van volslagen gemis aan smaak, gevoel, moraliteit enz. enz. Van deze uiting en het donderend gestomp der luisterende congresleden wordt eveneens melding gemaakt in de kranten . . . gelukkig maar zelden zonder commentaar. Doch melding wordt er van gemaakt, de *officieële leugen* komt in de wereld dat een congres van taal- en letterkundigen die of gene richting in de Letteren heeft veroordeeld 't Zal niemand schaden, wellicht, omdat het congres niet in tel is, maar het feit dat zoo'n *officieële leugen* ontstaan kan is al erg genoeg.

Of wat wordt behandeld op zoo'n bijeenkomst van enkele taal- en letterkundigen, verdwaald tusschen ettelijke honderde menschen, die komen voor de aardigheid en de pret of om „er bij" te zijn geweest, beduidt voor geen mensch meer iets en dan maken de ontvangende stad en de vertegenwoordigde regeeringen een heel dwaas figuur; òf het beteekent wèl wat en dan is het bedrijf der menschen die er kritiek gaan oefenen in de hoogste mate bedenkelijk.

Hoe bespottelijk elk besluit van zoo'n congres eigenlijk is heeft men op het 26ste duide-

lijk kunnen zien. Daar werd een bestendige commissie afgeschaft door een overgroote meerderheid, die duidelijke blijken gaf, later, niet te weten wat de verdwijnende bestendige commissie zoo ongeveer was. Daar werd met nagenoeg algemeene stemmen besloten de regeling der congressen op te dragen aan een Verbond, waarvan zeer zeker niet meer dan een tiende deel der tegenwoordigen het ware wisten; daar werd besloten reeds het volgend jaar een congres te houden door menschen, die voor 't meerendeel wel niet goed zullen hebben geweten dat er van een alouden regel werd afgeweken, daar werd besloten in 1902 naar Kortrijk te gaan door een overgroote meerderheid van menschen, die zich zeker niet eens naar Utrecht zouden begeven, als we het daar wilden gaan houden. Door een meerderheid van volstrekt *niet* belanghebbenden, bij elkaar gelokt met behulp van Barnum-achtige prospectussen, wordt de wet voorgeschreven aan enkele menschen, die wèl belanghebbenden zijn en die misschien voor de grootst mogelijke moeilijkheden zullen worden gesteld door de besluiten eener onverschillige en ontoerekenbare meerderheid.

Dit is nu geen officieële fictie; maar de nuchtere waarheid, waarop reeds meer dan eens gewezen is door menschen, die 't weten kunnen.

Nog weêr één keer te meer zij hier geprotesteerd tegen den hatelijken congresleugen.

Inderdaad, toch, waren wij in Nijmegen niet een congres van taal- en letterkundigen. We waren maar een troepje menschen, uit allerlei beweegredenen samengekomen, zonder eenige andere dan een dwaze, op een vergissing berustende officieële sanctie.

Voor de toekomst kan het wenschelijk zijn dat leden van het *Algemeen Nederlandsch Verbond* samen komen op een aangenaam gemaakte Algemeene Vergadering ten einde daar malkander de hand te drukken en te spreken over hetgeen is gedaan en verricht kan worden voor den Dietschen stam. Men zal daar kunnen bepraten de taal- en spellingskwesties, men zal daar kunnen besluiten hoe het best de gelden van het Verbond dienstbaar te maken aan het groote doel, men zal daar nog heel wat kunnen doen *als leden van het A. N. V.*, niet als letterkundigen of taalkundigen. Wat de letter- en taalkundigen op zich hebben genomen ter gelegenheid van vorige congressen moet uitvoerbaar worden gemaakt. De heusche taal- en letterkundigen, die uit maken bepaalde commissies, dienen daarom als zoodanig erkend en gesteund te worden. Zij kunnen onafhankelijk van het *A. N. V.* werkzaam blijven met hun eenmaal verkregen officieele Sanctie in 't blij gemoed. Daar is niemendal tegen.

Maar, gaan we ooit dien kant uit, dan kùnnen we niet meer officieel zijn als vergadering; dan moeten we er den eerewijn aan geven, 't vuurwerk ook en alle lampions en gaspitten en booglampjes; dan zijn we maar leden van een Verbond, zooals die van *Het Tooneelverbond* en dergelijke, opgaande ter Algemeene Vergadering. Onze bijeenkomst draagt een internationaal karakter. We hebben dus voorzichtig te wezen, maar zijn vrij in ruime mate.

Wat nu niet het geval is, zal dan gebeuren: de leden van zulk een vergadering blijven verbonden. Na zoo'n Taal- en Letterkundig Congres gaat ieder zijns weegs en velen zullen vergeten wat er is besproken, geen belang stellen zelfs in de gevolgen der besluiten, die zij zelf hebben helpen nemen. Maar de leden van een zeer uitgebreid Verbond, dat een eigen orgaan heeft, dat afgevaardigden van vaste afdeelingen kan doen bijeenkomen, dat de zaken gaande houdt onder toezicht van belangstellenden, tot het mêebesturen uitverkoren, zulke leden blijven bijeen, ook al komen zij niet allemaal op alle vergaderingen. Zij vormen een krachtig lichaam, tot handelen in staat en niemand ter wereld zal met zulk een Verbond den draak steken, want het maakt zich niet, als een taal- en letterkundig congres, door dwaze officieelerigheid en fictieve voornaamheid zelf belachelijk.

NIEUWE BOEKEN.

Nu is *Koningsrecht* door Mr. W. A. Paap in den handel gekomen (uitgave W. Versluijs, Amsterdam) en kan ieder het stuk lezen. De lectuur zal een aangename verrassing zijn voor hen, die 't zagen opgevoerd door de

Nederlandsche Tooneelvereeniging, die er voorleden jaar het seizoen mee begon, althans het seizoen voor de nieuwe stukken. 20 November, zagen de belangstellenden het werk voor de eerste maal vertoond. Men erkende algemeen dat het veel aardigs bevat, maar, hoewel van geen insucces sprake was, integendeel, véél voorstellingen beleefde het toch niet. 't Leek wat lang, op het tooneel, en er werd wat veel in geredeneerd, terwijl de handeling weinig verrassende oogenblikken had.

Van deze bezwaren merkt de lezer niemendal. Het nauwkeurig historisch behandelde drama leest men met waar genoegen. De samenspraken zijn pittig en van het overbekende gevalletje van Frederik den Groote en den molenaar in Pommerzig, door den schrijver naar de nieuwste geschiedkundige bronnen bewerkt, wil men ook in dramatischen vorm nog wel eens hooren.

Wij mogen u er van op de hoogte veronderstellen: twee edellieden ruïneeren een armen molenaar, die zich door de Justitie van zijn land in 't ongelijk ziet gesteld, negen jaar lang procedeert en eindelijk door een beschikking van Z. M. aan recht wordt geholpen. Frederik de Groote handelt ten opzichte van zijn rechters als een waar despoot; maar de lezer is volkomen bereid den vorst gelijk te geven en de rechters met genoegen de gevangenis in te zien gaan.

Paap geeft — dat kon wel niet anders — een satyre op de 18de-eeuwsche rechtspraak in Pruisen. Er zal wel niemand worden gevonden die met die rechtspraak veel op heeft. Op het publiek van toeschouwers en lezers zou het werk dan ook geen bijzonderen indruk maken, indien men tusschen de regels door niet geliefde te hooren en te lezen een welkom aantal zetten, gericht tegen datgene in de moderne rechtsbedeeling, wat nog niet heelemaal verschillend is van dat der achttiende eeuw in Pruisen. Snel en goedkoop recht is een eisch van onzen tijd, waaraan nog maar in zeer weinig gevallen kan worden voldaan, al wordt er met meer ernst dan ooit voorheen gestreefd naar het ideaal.

Met welbehagen kunnen zij, die zich aan de Nederlandsche rechters en vooral aan de Nederlandsche procedure bij herhaling hebben geërgerd, tal van uitspraken vinden in het tooneelstuk van Paap, die de schrijver volstrekt niet als satyrische opmerkingen voor zijn rekening behoeft te nemen. Hij gaf historie en 't publiek maakt er een actueele toepassing bij, die zeer zeker in verband staan zal met een paar strafzaken, waaromtrent ons volk niet volkomen in gerustheid verkeert.

Neumann zegt (op verschillende plaatsen): Volgens de leer van het bewijs heeft u maar niet het recht uw zaak duidelijk te maken op de manier zooals u dat *kunt*. Neen, neen, volgens die leer moet u bewijzen op de manier, zooals u dat *moet*, volgens bepaald voorgeschreven regelen.... U mag tegen een akte niets bewijzen met getuigen, maar ook alleen door een akte.... Waarheid! Waarheid! De waarheid, ronduit gezeid, daar heeft de juridische wetenschap de maling aan. De juridische wetenschap heeft het alleen over recht. Wij, rechters, zijn er, om volgens de glasfijne juridische begrippen, de vernuftigste voortbrengselen van den menschelijken geest, de zaken te berechten... enz. enz. enz.

Dominé Berger vindt dat de juridische wetenschap een soort van danskunst is. In de rechtzaal staan blijkbaar de advocaten der procedeerende partijen een soort van dans uit te voeren, de rechter geeft den prijs aan wie het mooiste danst, en de waarheid zit er in een hoek bij te huilen.

En de Koning raast over „juridische kletspraat, die aan den man gebracht moet worden bij het uitschot van het menschelijk intellect." Hij vindt dat van een jurist verondersteld moet worden dat hij niet weet wat recht is.... Dergelijke dingen lezen de niet-rechtsgeleerden altijd nog met vermaak. Want voor heel wat dingen, waarvoor men vroeger vreesde, is de verlichte 20e eeuwer sedert lang niet meer bang, doch hij huivert bij 't binnentreden van het doolhof onzer wetten en bij 't vernemen van de duisternis onzer procedure. Verwonderlijk veel menschen, burgers van het vrije Nederland, zijn er nòg al niet volkomen van overtuigd dat zij geen proces kunnen verliezen al hebben zij volkomen het recht aan hunne zijde en dat ze niet in de gevangenis kunnen komen, al zijn zij zoo onschuldig als lammeren. Juristen mogen daarom

glimlachen of boos worden, maar een feit is het toch en die ongerustheid maakt het stuk van Paap tot een actueel stuk, dat nog een griezelig soort van vermaak geeft.

In Duitschland is het geprezen om de historische getrouwheid, waarmeê de stof werd bewerkt. In de *Hamburger Nachrichten* stond te lezen (volgens den heer Rössing van het *Nieuws*): „Diese Dichtung fesselt durch die Wucht ihres Stoffes und durch die Macht der dramatischen Geschehenisse, um so mehr, als die historische Treue im ganzen und im einzelnen zum lebendigsten Ausdruck kommt. Es ist ein tüchtige, lebenathmende Arbeit. Straff und einheitlich im Aufbau, scharf in der Charakterisirung der handelnden Persönlichkeiten, plastisch in der Darstellung der aüsseren Situation, ganz in der kraftvoll schlichten Sprache der fridericianischen Zeit gehalten, muss das Drama zu jenen Werken gezählt werden, die vermöge ihres inneren Werthes sich ihren Weg in das Publikum zu bahnen vermögen. Es bietet ein Lectüre von nachhaltigster Wirkung."

Verschillende andere Duitsche bladen oordeelden even gunstig over Mr. Paap's *Koningsrecht* en bevelen de vertooning aan.

Bij den heer H. J. W. Becht te Amsterdam verscheen dezer dagen een boek, dat wij niet kunnen aanzien zonder dat er een heel weemoedig gevoel over ons komt. Het heet *Mijn roman* door Tine van Berken. Onze lezers weten nog wel dat deze begaafde kindervriendin den 8sten December 1899 is overleden. We gaven haar portret met een bijschrift, toen wij haar mooi prijsvraagstuk in ons maandblad deden afdrukken. Dit boek is een nagelaten werk. Met veel piëteit heeft de uitgever het zóó de wereld ingezonden als hij dacht dat het aan den kring van jonge lezeressen 't meest welkom zou zijn: in rijkversierden band, met een goed portret van de doode schrijfster en eenige prentjes van C. Koppenol. Dat het een aardig geschreven, bij uitstek geschikt meisjesboek is, behoeven wij niet te verzekeren. Bij deze aanbeveling laten we 't nu, om redenen, die al onze lezers moeten billijken.

Laura Marholm, de ook in Nederland zoo bekende schrijfster, wier *Buch der Frauen* zoo druk is besproken, heeft een bundel novellen het licht doen zien die, onder den titel *Levenservaringen*, is vertaald door Anna de Savornin Lohman (uitgave P. N. van Kampen en Zoon, Amsterdam). We zijn 't volkomen eens met de vertaalster, die in een voorrede erkent: „Sommige beweringen en oordeelvellingen in dezen bundel zijn mij niet sympathiek, even weinig als de wijze dat is, waarop de auteur goed vindt in *Uit Liefde* en *Driemaal* haar levens- en familieonaangenaamheden te berde te brengen. Maar datgene wat ook hier weder mijn onverdeelde bewondering en instemming afdwingt, dat is het talent waarmede zij fijn ontleedt de roerselen eener vrouwenziel, teeder nàvoelt de smart van het vrouw zijn...."

Juist. Doch dan komt er iets, waarover wij later misschien nog eens wat zullen zeggen: „en eerlijk en onbarmhartig geeselt dat wangedrocht onzer misvormde maatschappij: de nieuwe vrouw."

Wat Laura Marholm en mejonkvrouw Anna de Savornin Lohman denken van de vrouw, die haar levensgeluk minder dan zij afhankelijk achten van der mannen welbehagen, weet men. Het scheldwoord „derde geslacht" is ook al genoeg bekend. Aan de satyres uit *Levenservaringen* zal een enkele zich nochtans ergeren, misschien. Laura Marholm wordt kwaadaardig en haar nieuwe bundel staat ook daardoor ver beneden het *Buch der Frauen.*

Van Bacil tot Aapmensch is de titel van een onderhoudend vertaald boek, een bundel natuurwetenschappelijke schetsen door W. Bölsche, voor Nederland bewerkt onder toezicht van Dr. B. C. Goudsmit. Bölsche schrijft aardig, over de wetenschappelijke waarde zijner opstellen kan hier niet in den breede worden gehandeld. Wèl curieus vonden wij zijn karakterschets van Vogt (*Iets over den dikken Carl Vogt*), „een waar fijnproever op elk gebied, zoowel geestelijk als lichamelijk... een type... met zijn gemoedelijke jovialiteit, maar toch ook met iets belachelijks over zich, inderdaad een caricatuur."

HET HUTJE IN HET BOSCH
NAAR EEN SCHILDERIJ

L. W. van Soest.

L. W. VAN SOEST DOOR P. A. HAAXMAN Jr. † † † † † † † †

Louis van Soest is een sprekend voorbeeld van den kunstenaar, wiens werk de signatuur draagt van zijn geheele wezen. Wie kent ze niet, die uit hun werk sprekende naturen en karakters. Neem Mesdag en zijn forsch talent. Zijn manier van doen is allesbehalve die van een saletjonker. Zijn ronde openhartigheid doet soms vreemd tegen zijn toevallige omgeving. Forsch en breed zijn zijn gestes, zonder omhaal zijn woorden, zonder omwegen zijn meening; zijn afkeer van veinzen brengt er hem zelfs toe, naïf en onwillekeurig zijn oordeel te zeggen over zijn eigen werk. Geheel dat forsche en breede, soms ruw gelijkende maar altijd eerlijk, 't openbaart zich ook in zijn werk. Zijn werk kennende, is het bij een eerste ontmoeting met den meester, alsof men hem reeds meer ontmoet heeft. En wat men bij Mesdag opmerkt, is ook opvallend bij andere kunstenaars van beteekenis. In Weissenbruch's werken herkent men zijn robuste persoonlijkheid, zijn geestdrift voor het aspect van een ruwe bonkige lucht, waaraan hij op zijn onnavolgbaar karakteristieke wijze niet alleen in toon en kleur, maar ook in woorden uiting weet te geven. Zie een werk van Mauve, de rust en de verheven kalmte op de Larensche heî, en herinner u zijn contemplatieve natuur. Haal u Bosboom voor den geest, met zijn expressieve levendige drukte van man van de wereld, zijn geestvol gesprek, en vergelijk daarmeê den geestigen toets, het pikante licht, den artistieken humor in zijn kerken en deelen. Wellicht nog sprekender verwantschap met hun kunst vertoonde indertijd de persoonlijkheid van Charles Rochussen en David Bles, die een levende illustratie waren van hunne spiritueele kunstuitingen.

Voorzeker er zijn uitzonderingen, zooals bijv. Bakker Korff, van wien tijdgenooten verhalen dat de humor in zijn werk merkwaardig contrasteerde met de uiterlijke gelijkvloersheid van zijn doen en laten. Maar die uitzonderingen bevestigen den regel. En zoo veel is zeker, dat Louis van Soest tot die artisten behoort, wier natuur een sterken invloed op hun werk uitoefent, wat altijd een

VAN SOEST

waarborg is, dat dit werk in 't een of ander opzicht uitmunt en een sterk persoonlijk karakter draagt. Zijn stille, contemplatieve natuur deed hem bij al zijn liefde voor de kunst in hare volle, rijke schakeering, toch bij voorkeur neigen naar het landschap, inzonderheid waar het zich in zijn meest verheven stille majesteit vertoont. Wanneer het moderne impressionisme in de kunst nog

BERKENLAANTJE TE SOEREN NAAR EEN SCHILDERIJ

water, de landwegen. Zoo werd zijn werk allengs, en zonder dat hij zelf er zich van bewust was, tot een compromis tusschen de schoolsche opleiding en de hartstochtelijk coloristische en naturalistische school. Van Soest heeft nooit een akademie bezocht en herinnert zich zelfs niet ooit opzettelijk van een onderwijzer teekenen te hebben geleerd *). Maar behalve dat hij van de natuur een rijken aanleg voor de kunst had, was hij ook een kind van zijn tijd en groeide op te midden van de nieuwe denkbeelden en van den weder opbloei der Hollandsche schilderkunst. Deze beide factoren werkten zoo sterk op hem in, dat zij hem alle bezwaren deden overwinnen, die aanvankelijk aan zijn met volle vrijheid volgen van de kunstenaarsloopbaan in den weg gelegd werden.

Louis van Soest was aanvankelijk bestemd voor de ingenieursstudie. Hij zou dan later naar Indië, waar hij in 1867 geboren werd, terugkeeren en in de suikerindustrie werkzaam zijn. Zijn vader, wijlen de heer J. W. A. van Soest, beheerde daar, na den lande bij het binnenlandsch bestuur op hoogst eervolle wijze gediend te hebben, de bekende suikerfabriek *Kalibagor*. Op de Hoogere Burgerschool te Amsterdam maakte de jonge Van Soest zijn voorbereidende studiën en vertrok toen naar het Polytechnicum te Aken, waar hij den drie-jarigen cursus met plichtmatigen ijver volbracht en vóór dien tijd zelfs nog een tijd lang in een machine-fabriek te Helmond, zich voor de praktijk bekwaamde. Toen kwam de keer in zijn leven. Natuurlijk was zijn besluit lang voorbereid en gerijpt. Reeds te Amsterdam op de Hoogere Burgerschool, later te Aken en vooral op

uitgevonden moest worden, zou zeker Van Soest de baanbreker daarvan niet zijn geweest. Hij gevoelde zich niet in de eerste plaats aangetrokken door de bewegelijkheid in de natuur, door hare grootsche effecten; hij streefde niet naar een nieuwe en kunstmatige visie van de dingen; trachtte niet opzettelijk de natuur te zien met een ander oog dan de kunstenaars uit het verleden; deed allerminst pogingen om de techniek der schilderkunst te dwingen tot analyses van de natuur. Veeleer ging hij van meet af aan opbouwend te werk. Bij zijn studiën stelde hij zich niet tevreden met het opteekenen van vluchtige indrukken in een schetsboek, maar zette er zich toe om zich van alle bijzonderheden nauwkeurig rekenschap te geven, een boom te schilderen compleet en plein air, zoo ook de gronden, de gebouwen, het

*) Alleen mej. Etha Fles zou als zoodanig genoemd kunnen worden. Als 13-jarig H.-Burger te Amsterdam was Van Soest, die in hetzelfde huis woonde, gedurende een aantal maanden onder haar leiding.

zijn vacantiereizen, had hij zijn lust in teekenen en schilderen steeds den vrijen teugel gegeven en zijn ouders in Indië hadden daarvan reeds menige verrassende proeve ontvangen.

Zoo gebeurde het te Aken, dat hij bij gelegenheid van de zilveren bruiloft zijner ouders (in 1887) een album teekende, gevuld met illustraties uit zijn vader's Delftsche studentenjaren. Het was in die dagen dat de jongelui aan de Koninkl. Academie, waar toen nog ingenieurs en indische ambtenaren gezamenlijk hun opleiding ontvingen, ter viering hunner lustra maskerades gaven, die in luister sedert niet overtroffen zijn. Tijdgenooten zullen zich nog wel den gecostumeerde optocht herinneren, die in 1860 te Delft gehouden werd, voorstellende het gezantschap van den Sultan van Atjeh, dat in 't begin der 17e eeuw naar Prins Maurits werd afgevaardigd. Tot de sierlijkste figuren in dien optocht behoorde een schotsch edelman, die werd uitgebeeld door den student J. W. A. van Soest. Zijn zoon had dit jugendbild zijns vaders in het album niet vergeten, evenmin afbeeldingen uit de dagen, toen zijn vader kort vóór zijn vertrek als ambtenaar naar Indië, zich verloofde met mejuffrouw van Rossem van Vlaardingen. Naar verluidt heeft dit curieuse album er veel toe bijgedragen om in de familie het beeld van den toekomstigen ingenieur, dat men zich van Louis droomde, te doen verbleeken.

ORCHIDEËEN NAAR EEN TEEKENING

Het zou niet lang duren, of de jonge schilder zou de trots zijner familie worden, vooral van zijn moeder, aan wie hij zijn eerste schilderijen naar Indië zond. Eigenaardig zijn die eerste werken, echt naïef ook als compositie en als keus van natuurschoon. In het huis zijner ouders hebben die eerstelingen altijd een eereplaats gehad. Toen ik ze dezer dagen onder de oogen kreeg, vond ik in die eerste proeven, hoe onvolmaakt ook, reeds het ernstige streven dat de nu zoo veel rijpere kunst van v. Soest kenmerkt, om de dingen in de natuur ongekunsteld, eerlijk en nauwgezet weer te geven. Zoo schilderde hij in die dagen, heel nuchter, een Gooisch landschap, de lucht met honderden schapenwolkjes, allen even uitvoerig, de grond niet minder angstvallig eerlijk, benevens het langs den weg rijdende karretje. Van plein air is in dit werk nog geen sprake, wel van reeds veel vorderingen in de techniek.

In zijn studententijd, waaruit die eerstelingen dagteekenen, had Van Soest zelfs de vermetelheid een schilderij naar een tentoonstelling te Berlijn te zenden. Maar nog merkwaardiger feit: het schil-

BOERDERIJ BIJ LOOSDUINEN NAAR EEN SCHILDERIJ

en artistiek met de pen om. Op kleine blaadjes, niet grooter dan één of twee vierk. centimeters, teekende hij volledige landschappen, breed en krachtig niettegenstaande de minuscule afmetingen, vol atmosfeer en juiste toon expressie. Als etser zou hij ongetwijfeld groot succes hebben gehad. Maar zijn hartstocht voor schilderen nam zijn geheelen tijd en zijn gansche denken in beslag.

Al spoedig na zijn vestiging in Den Haag (in 1891) werd hij werkend lid van *Pulchri Studio*, en betrekkelijk zeer vlug werd zijn werk opgemerkt. De schilderijen en teekeningen, die hij exposeerde,

derij werd daar verkocht. En het allermerkwaardigste: de jonge student liet zich daardoor niet van zijn stuk brengen en bleef wiskunde studeeren. In 1889 maakte hij zelf een wetenschappelijke reis naar Engeland om de brug over de Forth, die toen in de ingenieurswereld veel opzien baarde, te bestudeeren en tegelijk in Kensington studiën te maken van de beroemde verzameling machine-modellen in het museum aldaar. Van deze gelegenheid maakte hij echter gebruik om naar hartelust te teekenen. Als een braaf student maakte hij een 80-tal teekeningen naar machineriën, maar zijn hart was meer bij de verrukkelijke gezichten rondom en op het eiland Wight en op de Krijtbergen, en in Londen haalde hij zijn hart op aan gezichten op de Theems en schetste hij in de metropool al wat hem aan mooie gebouwen en straattooneelen voor oogen kwam. Van die reis bracht Van Soest een geheel album meê, waarop — vreemd genoeg — in die dagen geen uitgever beslag heeft gelegd. De auteur had het reeds, gereed voor de uitgaaf, van een titelblad voorzien, maar vóór hij er eigenlijk goed werk van kon maken, hadden familieleden het reeds geplunderd.

Van Soest ging toen heel vlug

hadden dadelijk succes bij het ontwikkeld publiek en zij hadden dit vooral te danken aan een bij beginners in de kunst ongewone mate van distinctie, die al spoedig ook door zijne kunstbroeders begon opgemerkt en gewaardeerd te worden. Daarbij trok hij iedereen aan door zijn beminnelijke persoonlijkheid, zijn eenvoud en bescheidenheid, zijn geestdrift voor het werk van anderen, die hij gevoelde dat ver boven hem stonden.

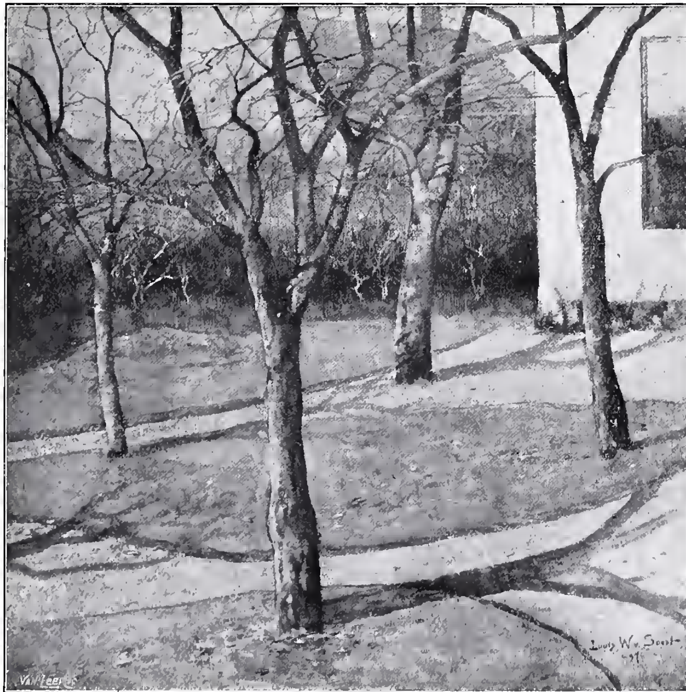
Toevallig ontdekte hij in 1892 een plekje van ons aan natuurschoon zoo rijk gezegend land, dat een beslissenden invloed zou hebben op zijn verdere ontwikkeling als kunstenaar. Te Laag Soeren, waar zijn ouders logeerden,

WINTERMORGEN NAAR EEN SCHILDERIJ

vond hij die stille majesteit in het landschap, die rustige kalmte en verrukkelijke stemming, die hem vóór alles aantrokken. Hij koos daar voorloopig zijn domicilie in het hotel-Horsting; van weken werd het maanden, van maanden jaren, en ongemerkt vertoefde Van Soest daar van 1892 tot 1897, vijf volle jaren, alleen afgebroken door den drukken tijd van het vreemdelingenbezoek; dan ontvluchtte hij het oord dat met de menschen uit de steden zijn karakter voor hem verloor.

Wanneer de getrouwe tentoonstellingbezoeker zich uit die dagen de landschappen van Van Soest herinnert, dan zal hij ongetwijfeld met genot daaraan terugdenken. Er was een dichterlijke stemming in die werken en tegelijk een hoogst aantrekkelijke realiteit. Met liefde schilderde Van Soest de gevlekte berken stammen in de fijne atmosfeer, de blonde landwegen en de toonvolle schakeeringen van het licht uit de klare luchten. Zijn beschaafde manier van schilderen, die nooit door eenige ruwheid ontsierd werd, en tegelijk dat groote karakter dat hij in zijn beste werken niet verloochende, gaf iets geheel persoonlijks aan zijn werk. Vooral zijn sneeuwlandschappen bij dag en bij avond, als het licht de boomen blauwgrijze schaduwen doet werpen over het sneeuwkleed, werden algemeen bewonderd. In den zomer van 1899 had Van Soest in *Pulchri* een besneeuwden boschweg bij maanlicht geëxposeerd, die door de kritiek algemeen geprezen, door het publiek beschouwd werd als een der favorietstukken van de tentoonstelling.

EEN HOEKJE VAN DEN TUIN — NAAR EEN TEEKENING

Gelijk de eenzaamheid en de rust der natuur weldadig werken op de door het bezige leven moede geworden zinnen, zoo oefent ook de uitbeelding van die natuur een verkwikkenden invloed op den mensch, en in hooger mate doet zij dat wanneer een kunstenaar van een diep teeder gevoel en van een fijne, gevoelige techniek die rust en die eenzaamheid vertolkt. Wat de mensch dikwijls gedachtenloos in de natuur voorbijgaat, afgeleid of gestoord door weer andere indrukken, dat voelt hij plotseling in volle kracht op zich inwerken bij het zien van een geschilderd tafereel.

Dat Van Soest die aandoening weet te wekken, duidt op een zeer persoonlijk talent, dat bij hem tot ontwikkeling kwam door dagelijks om te gaan met die stemmingvolle natuur en door zijn techniek steeds door vernieuwde oefening te rijpen. Zijn eigen geaardheid en gemoedsstemming werken daartoe in hooge mate meê. Wanneer hij een enkele maal uit den band springt, is dat gemeenlijk een uiting van bewondering voor zijn kunstbroeders, die zich door machtiger en brutaler effecten laten aangrijpen. Dan schildert hij bij wijlen een impressie van louter licht en kleur en geeft hij een bewijs van zijn coloristisch vermogen, al is zijn eigen kunstenaarsziel er ook maar half bij. Op een tentoonstelling in de provincie zond hij eens een studie in van een eenvoudig gegeven, wat boomen en struiken met een door de zon fel beschenen rood dak en schitterend wit muurtje *). De kracht en het

*) Zie onder de illustraties: *boerderij te Loosduinen.*

magische effect van die studie, die al zijn buren doodsloeg, waren te danken aan een lucht van louter zon, van de kracht van Jaap Maris. In een paar uur had Van Soest die licht uitstralende studie op het doek gesmeten. Op de tentoonstelling had dit schilderij groot succes, vooral onder de vakgenooten, maar de auteur zelf liep er niet meê weg. Hoe kan het ook anders, waar Van Soest's stemming er niet door teruggegeven werd. Zijn ziel lag er niet in. Dat die in zijn beste werken wordt gevonden, is de reden van de aandoening, van den machtigen indruk dien zij op den beschouwer maken.

Op de wereldtentoonstelling te Parijs was ook Van Soest in de Hollandsche afdeeling van de decennale expositie vertegenwoordigd met een „wintermorgen". Ik geloof niet dat hij voor dien tijd te Parijs exposeerde, althans hij was daar zoo goed als onbekend. Maar dadelijk trok ook daar zijn intieme kunst de aandacht van de kritiek, en twee der voornaamste kunstbeoordeelaars, Arsène Alexandre in de *Figaro*, en Léonce Bénédite in de *Gazette des Beaux Arts*, spraken met geestdrift over dat zeer bijzondere doek. De eerste noemde het schilderij van v. Soest „une des peintures les plus fines, les plus lumineuses et du sentiment le plus vrai que nous ayons vues dans le groupe". En Léonce Bénédite zeide er van: „ce petit tableau rit joyeusement dans une lumière vive, qui rend infiniment délicate la ténuité extrême des valeurs. C'est une vision tout à fait exquise".

Dit werk van v. Soest werd dan ook, tegelijk met een schilderij van Briët, voor het Musée du Luxembourg aangekocht en de auteur zag zich met de 2e medaille bekroond.

EERSTE SNEEUW STUDIE

Overal in het buitenland, waar men het intieme in het Hollandsche landschap nog meer waardeert dan de gemiddelde Hollander zelf, kwam men onder de bekoring van zijn werk. Ongeveer hetzelfde motief als te Parijs, een huisje in de sneeuw te Dieren, was ook te Venetië een succes voor den jongen meester. Het werd daar aangekocht voor een collectie te Grätz. Ook te Dresden, hoewel daar nog slechts een enkele maal ingezonden hebbende, heeft hij reeds naam gemaakt. Men wilde daar absoluut een dergelijk schilderij als te Parijs hebben, maar aan dien wensch kon hij bezwaarlijk voldoen. Een stemming laat zich niet commandeeren. Vroeger, in 1897, had Van Soest te Brussel een zeer gelukkige inzending van een „winterlandschap" (schilderij) en een aquarel. Beide werken bleven daar in een collectie en van de vijf 2de medailles werd er hem één toegekend.

Zijn eerste landschap, door hem te Laag Soeren gemaakt, zond hij naar München en hij zag het niet meer terug. Eindelijk valt

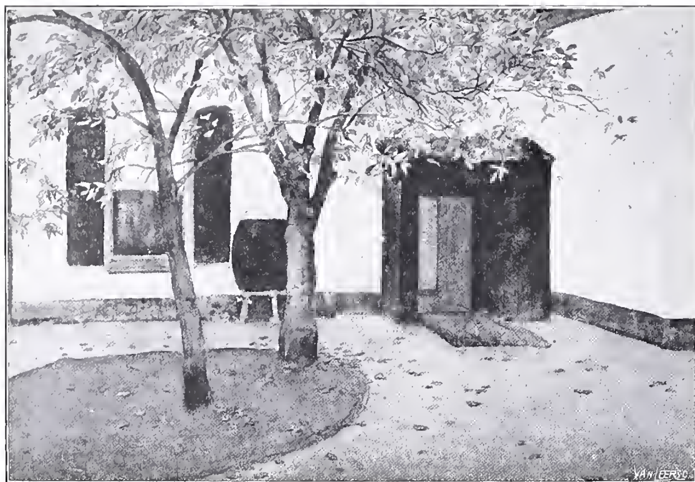

ZOMERNACHT NAAR EEN SCHILDERIJ

nog te vermelden, wat het buitenland betreft, zijn expositie in 1895 in de Royal Academy te Londen.

Voor ter nauwernood tien jaren werken is een dergelijk succes in den vreemde voor een jong kunstenaar inderdaad iets zeldzaams. Maar boven alles wat hij op buitenlandsche tentoonstellingen zond en boven de werken, waarmede hij zich ook hier de meeste bekendheid verwierf, staat mijns inziens een andere kunstuiting, waarmede Van Soest nog pas zeer onlangs op een paar speciale keuze-tentoonstellingen, in de Lakenhal te Leiden, en bij den heer Voskuil te Amsterdam, de kunstvrienden verrastte. Ik was nog onder den indruk van werken uit zijn eerste periode, die ik in de collectie van wijlen zijn vader had gezien: een warmen dag in Laag Soeren *), mulle zandweg met aan weerszijden berkenboomen en overal de atmosfeer doortinteld van puren zonneschijn; een zeer intiem, eenzaam plekje met boomen in den hoogen grond, een beekje rechts op den voorgrond, op den achtergrond een lichtende warmgrijze lucht en een drietal boomen aan den horizon: het geheel buitengewoon fraai van toon en van stemming; maar ik had ook onder het groote, zonnige schilderij een klein paneeltje gezien, een eenvoudig geval langs den boschrand, dat mij nog meer dan het groote schilderij het gevoel van rust en eenzaamheid gaf, den indruk van stille majesteit, ondanks zijn kleine afmetingen. Zoo was ik voorbereid om die heele reeks kleine intieme werken te zien, waarmede Van Soest op genoemde tentoonstellingen onverwachts voor den dag kwam. Hij had ze louter voor zijn studie, voor zijn artistiek genoegen gemaakt, en er heel lang in stilte aan gewerkt. Zij waren voor velen een openbaring van een geheel nieuwe en verrassende uiting in Van Soest's kunst, niet zoo zeer in opvatting van de natuur, want daarvan was hij gelukkig niet afgeweken, maar veeleer in de techniek. Wat zoo direct naar de natuur onmogelijk verkregen kan worden, die rijpe emailglans over de kleuren, die malsche toon in de schaduwen, waarin de ouden zoo uitmuntten, zag men hier op die reeks landschappen, meerendeels van kleine af-

*) Zie onder de illustraties *berkenlaantje te Soeren*.

HET WITTE HUISJE NAAR EEN TEEKENING

zooals zij zich daarbuiten aan het oog van den gevoeligen waarnemer voordoen, en welke studie vooraf moet gaan om in het atelier de techniek eerst goed tot haar recht te laten komen. Dat Van Soest in dit opzicht nog op verre na niet bereikt heeft, wat hij als zijn ideaal beschouwt, opent hem nog een heerlijk voor uitzicht en belooft ons nog menige schoone verrassing van zijn kunst.

Toen ik hem onlangs op zijn atelier in de Riouwstraat bezocht, kon hij mij slechts zeer weinig van zijn kunst laten zien. Alles was heinde en ver verspreid. Ik verlustigde mij in eenige pittige werken van zijne kunstbroeders, nog meer in de enthousiaste bewoordingen waarin van Soest aan zijn bewondering voor die werken lucht gaf. Zijn vriend Arntzenius is daar met een geniale proeve vertegenwoordigd; niet minder Jacob Maris; van Höppe zag ik een klein schilderij van zeldzame kracht; van

metingen. Ik herinner mij een leliëntuin in blauw groenen avondschemer, van een breedheid en tevens uitvoerigheid vooral in de tonaliteit, die aan de voorwerpen zulk een bijzondere, expressieve waarde geeft; iets dergelijks, nog rijper misschien, een pittig groene weî met een viertal knoestige boomstammen op den achtergrond, met fel licht, stralend uit grillig gevormde wolken; dan een paar kleine schilderijtjes, met een wijd en ver uitgestrekt panorama, de grondjes met verwonderlijke juistheid van toon en van waarde tegen elkaar gezet, een wereld van schoonheid op enkele centimeters oppervlak; ook zag ik daar een afzanderij, dat mij vooral boeide als zuivere kleurstudie, raak van toon en soliede van factuur; en om nog iets te noemen, de schets van een simpel wit muurtje op een boerenerf, waar een paar kippen rond woelen in het warme zand, dat mij door zijn rake toetsen bijzonder in 't oog viel.

Al deze uitvoerige en toch breed en kloek opgezette, door en door rijpe werken *), zijn voor mij het zekere bewijs dat Van Soest nog pas aan het begin is van zijn loopbaan als artist. Zij zijn het resultaat van het dagelijks intiem omgaan met de natuur, van het nauwgezet studeeren van de dingen,

BOUWLAND NAAR EEN SCHILDERIJ

*) Onder de illustraties vindt men afbeeldingen van enkelen dezer werken: *Een hoekje van den tuin, Eerste sneeuw, Zomernacht, Bouwland, Het hutje in het bosch, Het witte huisje.*

v. d. Weele een rund zooals hij er vermoedelijk geen tweede ooit geschilderd heeft; zoo ook van Haverman, Mesdag, Bilders — van Bosse, Bauer, Salberg, superieure proeven van elks bijzondere kunst. Zoo ervoer ik al weer, dat de artisten op elkaars ateliers altijd het best vertegenwoordigd zijn.

Wat Van Soest mij op zijn atelier van zijn eigen werk liet zien, was geen landschap, geen aquarel, geen typisch werk van den landschapschilder, neen het was de beeltenis in olieverf van zijn oudsten zoon Johan Leendert, een allerliefst blond knaapje, dat mij door de zielvolle gelijkenis met het origineel bijzonder trof. En nu ik toch van den zoon spreek, die natuurlijk de oogappel van zijn vader is, mag ik niet onvermeld laten het groote geluk dat Van Soest heeft gevonden in het bezit van een lieve vrouw, die natuurlijk de eerste deelgenoote is van al zijn lief en leed in zijn kunstenaarsloopbaan. Moge deze, ten spijt van het *ars longa vita brevis*, nog van zeer langen duur zijn tot roem van de Nederlandsche schildersschool.

SOERENSCHE BOSSCHEN — NAAR EEN SCHILDERIJ

BENEDICTUS DESPINOZA. † † † DOOR W. MEYER. † † † † † †

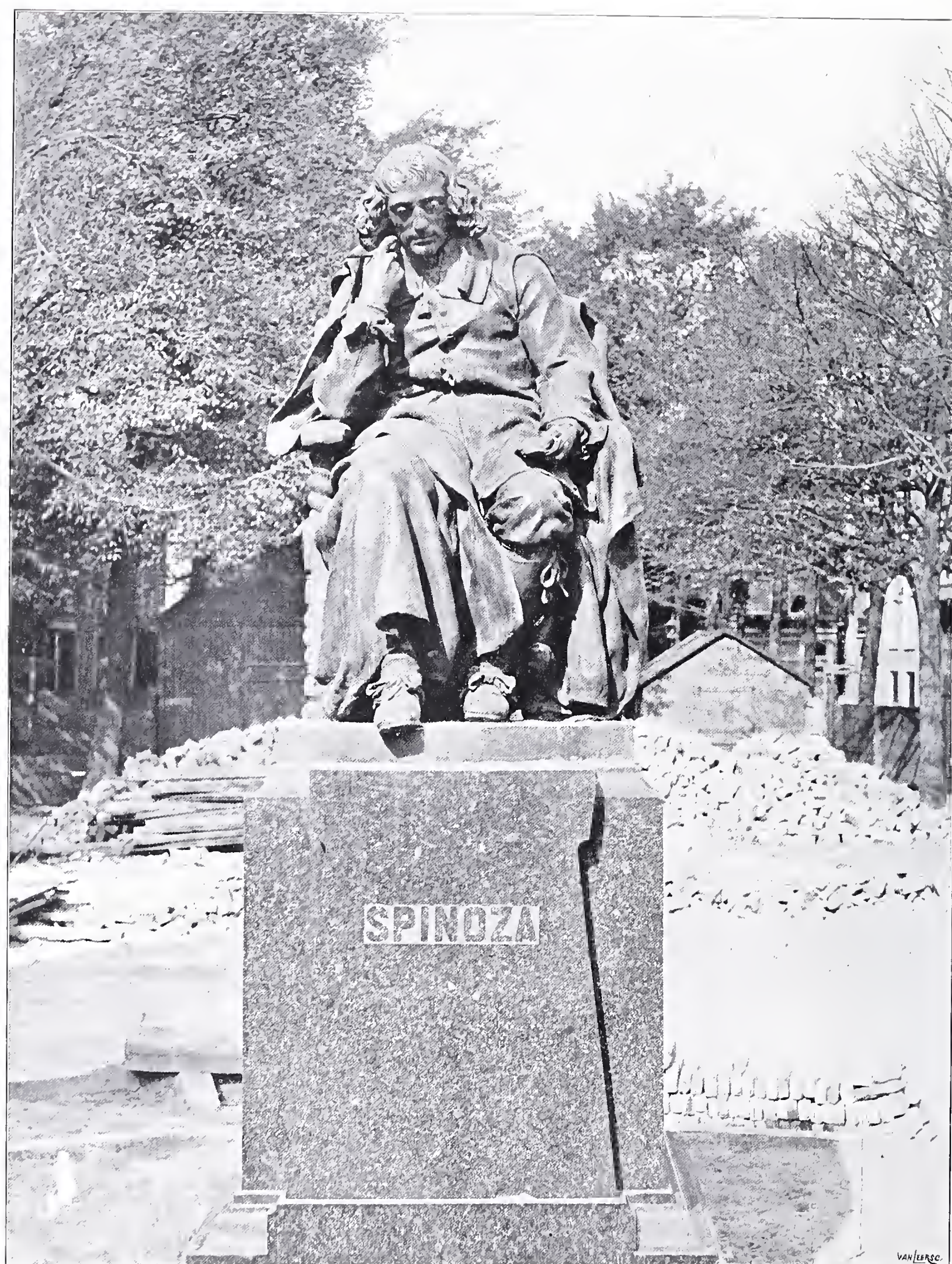
In een der achterbuurten van 's-Gravenhage, op de Paviljoensgracht *) prijkt het bronzen beeld van Benedictus Despinoza †). Men richtte het in 1880 daar ter plaatse op, omdat de wijsgeer tijdens zijn verblijf in den Haag eerst op de Veerkaai in de onmiddellijke nabijheid, later op de Paviljoensgracht zelve had gewoond, in het huis thans aan een in den gevel gemetselden gedenksteen te herkennen. Van die Veerkaai zegt Jacob van der Does in zijn beschrijving van den Haag:

Hier is geen groot gewoel, hier kan men eensaem leven.
Oock soo is deze gracht van haer begin geweest,
Een woonplaets van diegeen die wercken na de geest.

En zulk een man was Despinoza. Reeds als knaap boeiden hem de hoogste vraagstukken des levens en bracht hij zijn Joodsche leermeesters Saul Levi Morteira, Izaak Aboab,

*) Thans gedempt en bestemd om een groote verkeersweg te worden.

†) Dat de gebruikelijke schrijfwijze »Spinoza" verkeerd is blijkt m. i. uit het facsimile zijner handteekening onder het portret (Zie bladz. 737).

AFBEELDING VAN HET GEDENKTEEKEN NA DE VERPLAATSING SEPTEMBER 1901.

Menasseh ben Israël, in verbazing door zijn kennis en ontwikkeling. Geen wonder dat de vlucht die zijn gedachten allengs namen, weldra uitging buiten de perken der synagoge en ruimere sfeeren zocht. Te dien einde legde hij zich onder leiding van den Jezuïet Franciscus van den Ende, een volslagen vrijdenker, met ijver op de oude talen toe en vond hierin het middel om zich te kunnen bewegen in den gedachtenkring der hem omringende geleerden uit de Christenwereld. Aldus onderleid, besteedde hij van toen af tot aan zijn einde, al zijn tijd, al zijn kennis, al zijn denkkracht aan de studie van het volstrekt oneindige Wezen, of van God.

Hij had ingezien, zoo deelt hij ons mede in zijn „Vertoog over het zuivere denken", dat 's menschen geluk afhankelijk was van het voorwerp waarin hij dat geluk meende te vinden. Geld, eer en lust, door de meeste menschen als de ware geluksgoederen koortsachtig nagejaagd, waren hem gebleken broos, vergankelijk en onbevredigend te zijn; dies nam hij zich voor te zoeken of er ook soms iets te vinden was dat blijvend en onvergankelijk en tevens groot en verheven genoeg was om zijne ziel met ongestoorde blijmoedigheid te vervullen. Waar hij voortaan ook vertoeft, overal zien we hem als 't ware „begraven in zijn cel" (quasi in Museo suo sepultus) om naar dat hoogste goed te zoeken; zijn rijke briefwisseling is vol van datgene wat hem boven alles bezig hield, zijn nagelaten werken eindelijk leveren ons, hoe men ook over hun inhoud moge oordeelen, het onomstootelijk bewijs dat al zijn denken voortdurend op dat éène doel is gericht geweest.

En aan 't einde zijns levens verklaarde hij in een brief aan Albert Burgh, overtuigd te zijn de ware wijsbegeerte te bezitten. Voor hem was dus het levensraadsel opgelost, hij had de ware gemoedsrust, die hij zocht, gevonden.

Dit is in groote trekken het verloop geweest van 's wijsgeers geestelijk leven. Zijns levens lotgevallen, uitvoerig en boeiend, in bijzonderheden beschreven door onzen landgenoot K. O. Meinsma te Zutphen, zullen wij hier ter plaatse slechts aanstippen; zijn leer hier te behandelen is natuurlijk ons voornemen allerminst; wat wij ons voorstellen is slechts een schets te geven van het eigenaardige dat zijn leven en leer van anderen onderscheidde, m. a. w. een beeld van zijn karakter.

Baruch Despinoza was een man uit een stuk.

Iets groots tot stand te brengen op geestelijk of stoffelijk gebied, in kunst of wetenschap, is altijd achtenswaard. Dankbaar aanvaardt de nazaat de gewrochten, hem door groote geesten nagelaten en wendt ze tot eigen ontwikkeling aan. Hoe vaak echter wordt het loflied, daarbij aangeheven te hunner eer, door wanklanken gestoord. Terwijl wij het werk bewonderen, moeten wij zoo vaak den schepper er van onze achting ontzeggen. Niet zelden ging diens leven op, niet zelden ging het onder in de zucht naar geld, eer of genot en de bekende spreuk van: doe naar mijne woorden, niet naar mijn werken, klinkt ons reeds uit de verte tegen, als wij nader kennis maken met zijn leven. In buitengewone mate is dit het geval met de denkers onder ons. Andere groote mannen mogen in vele opzichten klein zijn; door den aard van hun werk zijn ze meestal in staat dit te verbergen voor de menigte, al is het dan

Benedictus despinoza

ook niet voor hun kamerdienaar of huisgenoot. De wijsgeer echter, die zich vermeet zijn medemenschen een levensleer te geven, spreekt daarin maar al te dikwerf zijn eigen oordeel uit. Welnu, hier hebben wij op dien regel een uitzondering; onze wijsgeer was een der weinigen die beantwoord hebben aan de eischen door hemzelven gesteld. Hij durfde niet alleen te denken, maar had ook geestkracht en moed (virtus) genoeg om te doen zooals hij meende dat goed was: hij was wat men thans gewoon is te noemen »een karakter."

In 't jaar 1632 geboren, en opgevoed in de Joodsch-Portugeesche kringen te Amsterdam, — zijn ouders woonden aldaar eerst op Vlooienburg, later in „'t Oprecht Tapeythuys" naast de oude Portugeesche kerk, vroeger Lange Houtgracht, nu Waterlooplein, No. 41 *) — levende te midden eener van zijn geslacht min of meer afkeerige Christelijke omgeving en als 't ware voorbestemd om zijn leven te slijten in den gedachtengang van de Wet en de Profeten en zijn geest geboeid te houden binnen de perken der Spaansche en Portugeesche overlevering, hoe grootsch die ook overigens mocht worden genoemd, — zeide hij op zij 20ste jaar plotseling alles wat hem lief was vaarwel en liet zich door geen smeekbeden, geen verlokkende aanbiedingen *) of bedreigingen van dien stap weerhouden, omdat hij zijn overtuiging geen geweld wilde aandoen, en „om de sleur maar ter kerke wilde blijven gaan", als Colerus zegt. Het gevolg was dat hij in 1656 plechtig uit de Synagoge werd verbannen en daardoor voor altijd werd uitgesloten van den omgang met zijn vrienden en verwanten. Zijn naam werd uit de boeken zijner gemeente uitgewischt.

Door zijn veelzijdige kennis vooral ook van het Oude Testament werd hij echter weldra in de kringen van ietwat vrijzinniger Christenen een welkome gast; de Doopsgezinde

*) Men leze hierover D. C. Meijer, Amsterdam in de XVIIde eeuw.

*) Er werd hem door de oudsten een jaargeld van *f* 1000 aangeboden.

WERKPLAATS IN HET SPINOZAHUIS TE RIJNSBURG.

KERKLAAN TE VOORBURG.

Collegianten vooral, zelf ijverige Schriftonderzoekers, wisten zijn wetenschap op prijs te stellen, en fijnbeschaafde Amsterdammers, een Sylvius, een de Volder, een Hudde, een Burgh, een Tulp Jr. e. a. zochten zijn omgang.

Hoezeer lag het nu niet voor de hand zich ook geestelijk geheel bij hen aan te sluiten? Welke voordeelen waren daarvan voor hem niet te wachten, vooral in dien tijd, toen aan niemand eenig ambt of eenige betrekking werd verleend tenzij men tot de Gereformeerde Kerk behoorde. Daarenboven; Spinoza wist het al te goed, op de hoogten woont eenzaamheid en wat kon den verlaten banneling eer verlokken dan belofte van aaneensluiting met overigens gelijkgezinden.

Hoe velen hebben zich, dit inziende, laten afschrikken hun eigen weg te gaan, en de eene dienstbaarheid slechts verlaten om de andere weder op zich te nemen.

Niet alzoo Despinoza. Hij wilde vrij blijven denken en bond zich daarom aan geen kerk of gezindheid.

Verbannen uit de gemeenschap der Joden, moest hij weldra ook zijn geboortestad verlaten, — wij zullen straks zien naar aanleiding waarvan, — en begaf zich eerst naar Ouderkerk, buiten het gerecht der stede van Amsterdam en van daar in 1660 naar Rijnsburg, den zetel der Collegianten, om zich geheel alleen en ongestoord aan zijn overpeinzingen te kunnen wijden.

In zijn sober levensonderhoud voorzag hij inmiddels door het slijpen van lenzen, die destijds, bij de groote belangstelling voor de doorzichtkunde, zooals in de 17[de] eeuw de kennis der gezichtsleer werd genoemd, goede en geregelde afnemers vonden.

Dit slijpen geschiedde toenmaals met de hand; het welslagen hing geheel van de bekwaamheid van den werkman af en groote waarde werd dus gehecht aan de werkstukken van iemand, die als onze wijsgeer in zijn brieven heeft getoond, de vraagstukken kende die de natuur- en sterrekundigen van zijn tijd door middel van die lenzen zochten op te lossen. Geen wonder dat een Christiaan Huygens Despinoza later te Voorburg ontmoetende, niet kon nalaten hem op te zoeken. Hoe hoog deze zelfzuchtige hoveling zich ook boven den Jood verheven waande, hij moest erkennen dat diens glazen bewonderenswaardig geslepen waren en schreef daarover nog herhaaldelijk aan zijn broeder Constantijn, nadat hij zich te Parijs had gevestigd om zich te koesteren in de gouden stralen die le roi soleil ook over hem liet schitteren. *)

Niet alzoo Despinoza. Ook hem werd van wege Lodewijk XIV een jaargeld toegezegd, hem den in armoede levende, indien hij aan den vijand van zijn land, den vervolger der vrije gedachte een zijner werken wilde opdragen. Met korte woorden sloeg hij het af; hèm kon de glans van het goud niet verlokken.

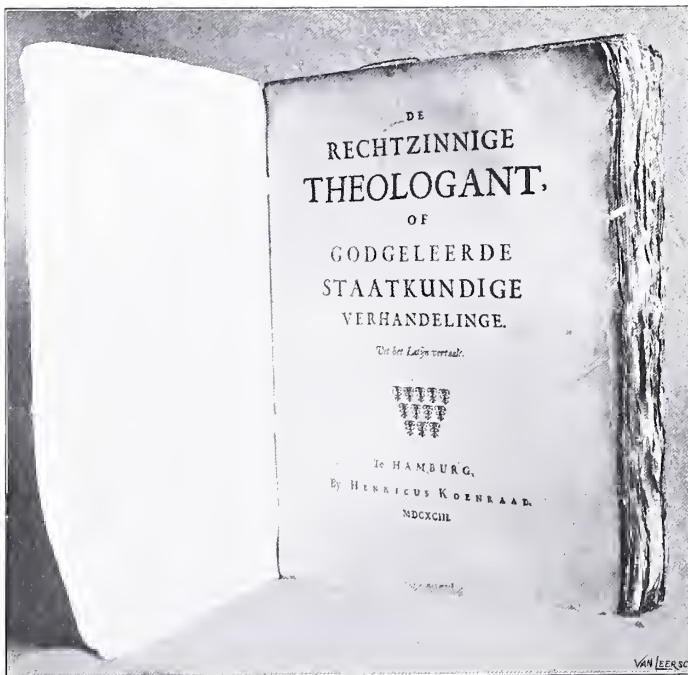
En toen de keurvorst van de Palz hem in 1673 een leerstoel aanbood en daarbij te kennen gaf, dat hij, mits binnen zekere grenzen, vrij denken en filosofeeren mocht, wist hij ook dit, hoewel in uiterst hoffelijke bewoordingen, af te wijzen, overtuigd zijnde, dat een vrije wijsbegeerte aan Academiën, van Staatswege onderhouden, ondenkbaar was, en hij dus door het aannemen van het beloofde ambt, het hoogste goed dat hij kende,

*) Voor een jaargeld van 2000 kronen had hij zich laten bewegen zijn vaderhuis en vaderland te verlaten.

het rustig en onbelemmerd onderzoek der waarheid zou moeten prijsgeven. *) Hoe velen zijn, nog langen tijd na hem, voor een dergelijke verzoeking bezweken en hebben hun leer gewijzigd naar de inzichten der toongevers van hun tijd! Hoe lang nog hebben de Academiën allen die zij wilden toelaten op dit Procrustes-bed gelegd, en die zich daaraan niet wilde onderwerpen tot eigen schade en schande uitgesloten! †) Zelfs de verlichte 19de eeuw zou zich moeten schamen als wij op die vraag een openhartig antwoord wilden geven.

Hoe dit ook zij, Despinoza heeft zich hierin een man van karakter getoond dat hij noch voor het goud van den Franschen koning, noch voor de eer van een academischen leerstoel is gezwicht, evenmin als hij zich weleer door de wraakzucht der Rabbijnen had laten afschrikken of gevreesd heeft voor de verbolgenheid der Calvinisten van zijn tijd. Over die wraakzucht der Rabbijnen straks nog een enkel woord; haar kon hij ontvluchten door Amsterdam te verlaten, maar waar zou hij in Europa aan den toorn der kerkelijke overheid ontsnappen. En over die macht en de booze bedoelingen der geestelijkheid in het Nederland der 17de eeuw moet men niet te gering denken. Want de wijze lessen van den 80-jarigen krijg, — de oorlog is een strenge tuchtmeester der volken — waren in de tweede helft der 17de eeuw reeds bijna vergeten. De groote daad van Willem I: zijn verzet tegen de onderdrukking der gewetensvrijheid, hoezeer in de hitte van den strijd en vooral bij zijn heldendood naar waarde geschat, had allengs zijn ware beteekenis voor het geslacht te midden waarvan Despinoza leefde verloren, en de Calvinistische kerk, thans de heerschende geworden, toonde destijds in vele opzichten in onverdraagzaamheid voor de Roomsche niet onder te doen.

In de Republiek nu, door haar geregeerd, gaf Despinoza zijn „Godgeleerde Staatkundige Verhandelinge" in het licht. In 1663 was hij van Rijnsburg naar Voorburg en van daar in 1669 of 1670 naar den Haag vertrokken. Aldaar — men zegt onder bescherming van Jan de Witt — verscheen het boek dat voor het eerst een onbevangen onderzoek bevatte van de Boeken des Ouden Testaments en tegelijkertijd een onvergankelijk pleidooi is geworden voor de vrijheid van denken. De uitgave van dit boek was een moedige daad, was daarenboven een gebeurtenis. In Frankrijk dreigde geloofsvervolging, in de Republiek heerschte sterke uitsluiting van andersdenkenden, zelfs de grootste mannen van de 17de eeuw, een Leibniz, een Newton, een Boyle, een Oldenburg, een Boerhave, een Swammerdam enz. waagden het niet een duimbreed

DE RECHTZINNIGE THEOLOGANT, OF GODGELEERDE STAATKUNDIGE VERHANDELINGE. Uit het Latijn vertaalt. Te HAMBURG, By HENRICUS KOENRAAD. MDCXCIII.

EERSTE VERTALING VAN HET TRACTATUS THEOLOGICO-POLITICUS.

*) Opmerkenswaardig is dat Huygens Frankrijk moest verlaten toen de vervolging der Protestanten een aanvang nam en de keurvorst van den Palz door Lodewijk XIV uit zijne bezittingen verdreven werd. Wel had Despinoza goed gezien, toen hij verklaarde bij ervaring te weten dat eer en aanzien onvertrouwbaar waren. Fol qui s'y fie.

†) Curatoren der Leidsche Universiteit hebben den 27 Juni 1673 in extraordinaire vergadering besloten alle exemplaren der Ethica van onzen wijsgeer op te halen en te verbranden.

De Utrechtsche Hoogeschool vervolgde iets vroeger Descartes.

WILHEM HENRICK, by der gratien Godes / Prince van Orange ende Nassau / Grave van Catzenellebogen / Vianden / Dietz / Lingen / Moeurs / Buyren / Leerdam / etc. Marquis van der Veere ende Vlissingen / Heere ende Baron van Breda / der Stadt Grave ende Lande van Cuyck / Diest / Grimbergen / Herstal / Cranendonck / Warneston / Arlay / Noseroy / St. Vith / Daesburgh / Polanen / Willemstadt / Niervaert / Ysselsteyn / St. Maertensdyck / Steenbergen / Geertruydenberg / de Hooge en Lage Swaluwen / Naeltwyck / etc. Erf-Burgh-Grave van Antwerpen ende Besançon / Erf-Maerschalck van Hollandt / Gouverneur / Erf-Stadthouder / Capiteyn-Generael en Admirael; Mitsgaders den President ende Raden over Hollandt en West-Vrieslandt: Alsoo Wy in ervaringe komen / dat zedert eenigen tijt herwaerts verscheyde Sociniaense en andere schadelijcke Boecken met den Druck zijn gemeen gemaeckt / ende noch dagelijcx werden gedivulgeert ende verkocht / als daer zijn de Boecken genaemt de Leviathan, Bibliotheca Fratrum Polonorum, quos unitarios vocant, Philosophia Sacræ Scripturæ interpres: als mede Tractatus Theologico Politicus, ende dat Wy naer examinatie van den inhouden van dien bevinden / niet alleen dat de selve renverseren de Leere van de Ware Christelijcke Gereformeerde Religie / nemaer oock overvloeyen van alle Lasteringen tegens Godt / ende syne Eygenschappen / ende des selfs aenbiddelijcke Drie Eenigheydt / tegens de Godtheydt Jesu Christi / ende syne Ware Voldoeninge: midtsgaders de fondamentele Hooft-Poincten van de voorschreve Ware Christelijcke Religie / ende in effecte d'authoriteyt van de Heylige Schrifture / t'eenemael soo veel in haer is in vilipendie / ende de swacke en niet wel ghefondeerde gemoederen in twijffelinge trachten te brengen / alles directelijck jegens iterative Resolutien ende Placcaten van den Lande daer jegens ge-emaneert. SOO IST; Dat Wy tot voor-kominge van dit schadelijck Vergift / ende om soo veel mogelijck te beletten / dat daer door niemandt en moge werden misleydt / hebben geoordeelt van Onsen plicht de voorschreve Boecken te verklaren soodanigh als voorschreve is / ende te decrieren voor Godts-lasterlijcke ende Ziel-verderffelijcke Boecken / vol van ongefondeerde ende dangereuse stellingen en grouwelen / tot nadeel van de Ware Religie ende Kercken-dienst. Verbiedende dien-volgende als noch by desen allen ende een yegelijcken / de selve ofte diergelijcke te Drucken / Divulgeren ofte Verkoopen / op Auctien ofte andersints / op peyne by de Placcaten van den Lande / ende specialijck dat van den negenthienden September sesthien hondert drie en vyftigh / daer toe gestatueert; Lastende een yeder die dit aengaet / hem daer na te reguleren / ende dat desen sal worden gepubliceert ende alomme geaffigeert / daer het behoort / ende in gelijcke saecken te geschieden gebruyckelijck is. Gegeven onder 't Zegel van Justitie hier onder op gedruckt / op den negenthienden July 1674.

Onder stondt /

In kennisse van my.

Ende was geteeckent /

Adr: Pots.

PLACCAAT VAN DEN HOVE.

af te wijken van de alom gehuldigde leer.

In gezaghebbende kringen verwekte het Tractaat dan ook een storm van verontwaardiging, en in 1674 werd het na lang verzet van de vrijzinnig denkende regenten bij Placcaet van den Hove van Holland, Zeeland en West-Vriesland verboden.

De kerkelijke wereld kwam in opstand tegen zijn leer en zeker zou zijn leven in een of ander vunzig kerkerhol daarvoor ten offer gevallen zijn, indien niet de tering hem in den aanvang van 1677 aan zijn belagers had ontrukt. *)

De daden van een denker zijn de uitgave zijner werken.

Despinoza's eerste werk was, — behalve een opstel over God, de mensch en deszelfs welstand, dat ongedrukt bleef; – een wiskunstige uiteenzetting van de leer van Descartes geweest, in 1663 tijdens zijn verblijf te Rijnsburg, in het licht verschenen. Zijn tweede daad was de uitgave van het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog; — het was hem niet vergund de kroon van al zijn werken, zijn Ethica of Levensleer tijdens zijn leven het licht te doen zien. Toen hij in 1675 met de uitgave daarvan een begin wilde maken, ontstond er onder de Cartesianen zoowel als in de hofkringen zulk eene opschudding, dat hij zijn plan moest laten varen en op betere tijden meende te moeten wachten. Toen deze echter niet kwamen en hij den dood zag naderen, zond hij al zijn „Nagelate Geschriften" aan zijn vriend Rieuwertz, den boekdrukker te Amsterdam, met verzoek aan zijn vrienden ze ter gelegener tijd uit te geven, zonder daarbij evenwel zijn naam te vermelden.

Ook hierin komt de grootheid van zijn karakter uit. De vrucht van al zijn denken had hij in die Ethica nedergelegd; hij meende, zooals gezegd, in het bezit te zijn der ware

*) Aldus Lucas aan het einde van zijn Levensbeschrijving van Despinoza.

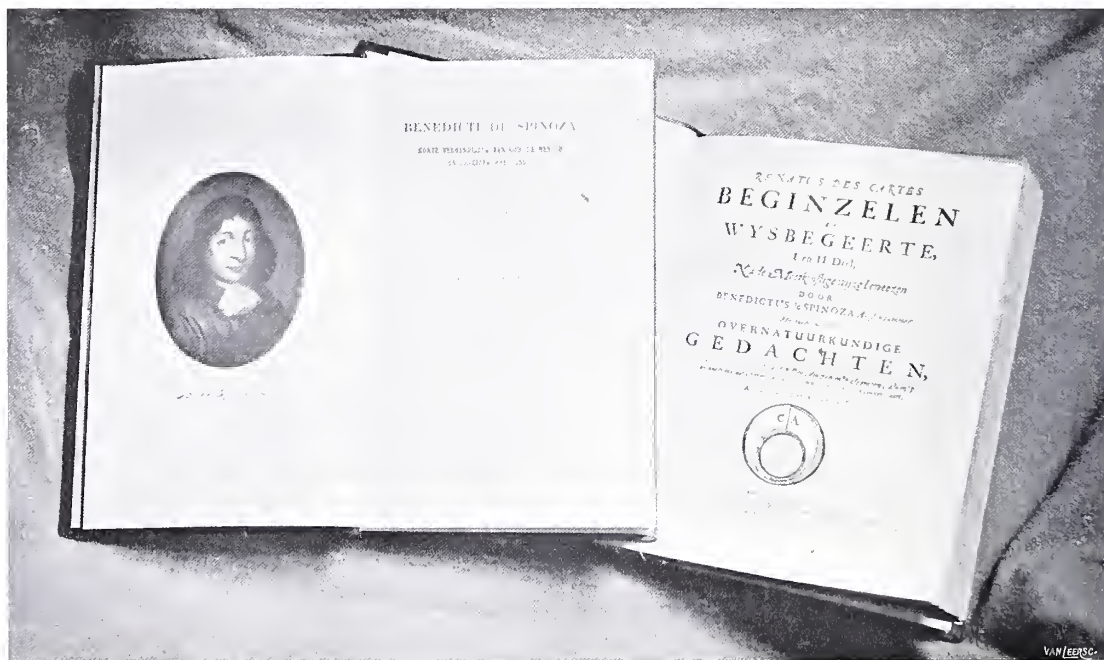
wijsbegeerte, hij achtte zijn werk voltooid, want in 1675 stond hij gereed tot drukken over te gaan, en toch was hij zoo vrij van alle ijdele roemzucht, dat hij zelfs na zijn dood niet als schrijver genoemd wilde zijn. Zijn vrienden gaven die Nagelaten Werken uit onder den doorzichtigen schuilnaam van B. D. S. *)

Dr. Schuller kreeg de Ethica eerst in handen en bood ze voor *f* 150 aan Leibniz te koop aan; voor deze echter gelegenheid had zijn vorstelijken beschermheer tot den aankoop over te halen, wist Schuller de Amsterdamsche vrienden tot eenstemmigheid te bewegen en hadden Lodewijk Meijer, de bekende geneesheer-taalkundige, en Jarig Jelles, de Collegiant, Jan Rieuwertsz gemachtigd het werk in druk te geven.

Die Ethica mag inderdaad een eenig boek worden genoemd. Terecht of ten onrechte meende de eeuw van Spinoza dat alle wetenschap wiskundig moest worden en kon worden uiteengezet. »Ach, dat men toch altijd wiskundig wilde denken", liet Leibniz zich eens zuchtend ontglippen. Welnu ook aan dien eisch heeft Spinoza voldaan. Hij heeft het gewaagd zijn geheele wereld- en levensbeschouwing in wiskunstige vormen te kleeden. Voor en na hem is dit niemand meer in den zin gekomen: in dit opzicht is zijn werk eenig te noemen.

Onze tijd is van dien vorm afkeerig geworden en er zijn er zelfs die onverholen hun afkeer van begripsbepalingen en sluitredenen durven uitspreken. De welwillende lezer zal begrijpen, hoever dezulken van Spinoza's Ethica verwijderd zijn. Maar zij zijn kinderen van hun tijd en in een eeuw van ongebondenheid (anarchie) op elk gebied des levens opgevoed, zijn ze allerminst geneigd hun gedachten te wringen en te schikken in het enge kuras der redeneerkunde. Laat ons hen niet bespotten noch beklagen, maar enkel trachten ze te begrijpen. Dit toch was Despinoza's levensleuze en ook hierin volgde hij zijn leer. Toen Oldenburg hem eens verzocht zijn bezwaren tegen de stellingen van Descartes bloot te leggen, antwoordde hij slechts ongaarne daartoe over te gaan, omdat het zijn gewoonte niet was de fouten van anderen aan te wijzen. Ook blijkt dit duidelijk uit den inhoud zijner werken. Meer

*) Wij hebben zoowel hier als boven den titel der Holl. vertaling afgedrukt. Alle werken waren oorspronkelijk in het Latijn geschreven.

DE VERTALING VAN HET EERSTE WERK VAN DESPINOZA, BENEVENS EEN EERST IN ONZE EEUW UITGEGEVEN TRACTAAT.

dan iemand anders zou hij aanleiding gehad hebben om de leerstellingen der Joodsche of Christelijke kerk over den hekel te halen, toch gaf hij in de Ethica alleen zich zelf, alle andere stelsels terzijde latend, als waren ze hem onbekend. En dezen stelregel heeft hij — want Despinoza leefde volgens dogma's — zelfs zoo streng volgehouden, dat oppervlakkige lezers beweerd hebben dat hij wel veel gedacht maar zeer weinig gelezen had. Een eenvoudige herinnering aan zijn boekerij is voldoende om dit beweren te weerleggen.

Slechts eens liet hij zich in zijn Brieven aan Oldenburg op diens aanhoudend verzoek over de Christelijke dogma's uit; een andermaal werd hij daartoe gedwongen door den jongen Burgh, die hem, zijn vroegeren leermeester, tot het Roomsche geloof trachtte te bekeeren. Van niets ben ik meer afkeerig dan van twisten, schrijft hij in den zesden brief en toen Lodewijk Meyer in de Voorrede van Despinoza's boek over Descartes, een jongmensch die den wijsgeer beleedigd had, in scherpe bewoordingen wilde terecht zetten, ried hij hem dit ten sterkste af om de lezers, naar hij zeide, niet in den waan te brengen alsof hij met de uitgave van dit werk nog iets anders beoogde, dan het verkondigen der waarheid. Geen grooter blaam kan men dan ook op zijn nagedachtenis werpen, dan uit zijn naam op andersdenkenden te schelden.

De ware denker stelt maar hekelt niet. Dit laatste is slechts eigen aan geesten van den tweeden rang. La critique est aisée mais l'art est difficile.

Wij zagen tot nu toe, hoe Despinoza den moed zijner overtuiging bezat, hoe zijn bescheidenheid alle eerzucht wist te onderdrukken, en hoe afkeerig hij was van allen redetwist; we willen thans nog een blik slaan op enkele andere bijzonderheden van zijn karakter. Wij zijn daaromtrent voldoende ingelicht. Toen de wijsgeer zich in den Haag vestigde had hij zijn intrek genomen bij een zekeren Van der Spyck, een schilder, die tevens ouderling der Luthersche kerk was. Als zoodanig kwam hij natuurlijk vaak in aanraking met den bekenden predikent Köhler of Colerus

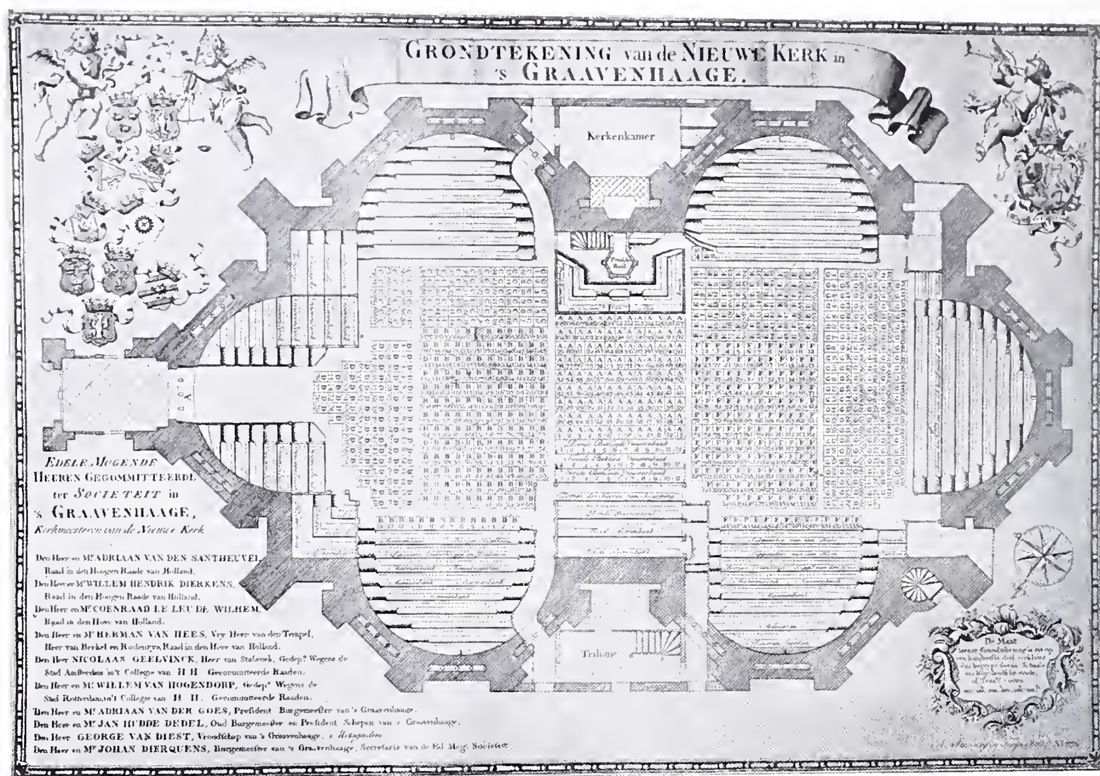
DE VERTALING DER OPERA POSTHUMA.

die in 1693 in den Haag beroepen was. In 1705 nu gaf deze Colerus een bestrijding van Despinoza in het licht, waarop hij naar de gewoonte dier dagen een Levensbericht van den wijsgeer liet volgen Op grond van zijn vertrouwelijken omgang met v. d. Spyck mag men aannemen, dat dit verhaal, althans wat de laatste jaren van Despinoza's leven betreft, op volkomen juiste gegevens steunt, en zoo bezitten we dan een beeld daarvan door een tegenstander opgeteekend uit den mond van een eenvoudig man, die dagelijks met hem had verkeerd.*) Voorts kennen we hem uit zijn brieven.

We weten van hoe weinig hij leefde, hoe kalm hij ook dit weinige nog wist te bekrimpen als het lot zich soms ongunstig betoonde, hoe hij zijn vriend De Vries weerhield hem tot erfgenaam van zijn aanzienlijk vermogen te maken omdat hij meende dat dit met meer recht aan diens broeder toebehoorde, hoe weinig vervaard hij zich toonde bij den dood der gebroeders De Witt, en hoe hij soms maanden achtereen het huis waarin hij woonde niet verliet om onafgebroken te kunnen werken.

Wij weten hoe de voornaamsten uit alle landen hem uit eigen beweging opzochten,

*) Leven van Spinoza door J. Colerus. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1880.

en hoe vriendelijk en beleefd hij allen te woord stond; wij vernemen tevens hoe vertrouwelijk en gemeenzaam hij omging met het huisgezin van den braven Van der Spyck. Naar alle waarschijnlijkheid heeft hij ook veel verkeerd met de eersten des lands, maar steeds blijft hij zelf op den achtergrond; ja zelfs kon men niet dan met moeite hem bewegen zich in bijzonderheden over zijn eigen stelsel uit te laten, hoe bereid hij ook was het aan ieder uit te leggen die toonde daarin werkelijk belang te stellen.

Schijnbaar leefde hij eenzaam en verlaten, maar toen hij, vermoedelijk alleen in het bijzijn van G. H. Schuller *) gestorven was, werd zijn lijk door vele karossen van de aanzienlijksten van 's Gravenhage begeleid, in de Nieuwe Kerk aldaar begraven. †)

In een „huyrgraft" hebben ze hem bijgezet. Korten tijd daarna is zijn gebeente verstrooid, maar zijn gedachten zijn blijven leven tot op onzen tijd en zullen Holland steeds tot onvergankelijken roem verstrekken. In hoever ze blijvende waarde hebben, kan hier niet worden nagegaan; hun letterkundige beteekenis zal zeker door niemand worden geloochend. De wijsbegeerte erkent in hem een harer voornaamste woordvoerders, en het was niet meer dan natuurlijk dat toen in 1880 een gedenkteeken voor hem werd opgericht, de geheele wereld daarvoor bijdragen leverde, wijl zijn naam met onuitwischbare letteren in de wereldgeschiedenis staat geboekt.

Wie de geschiedenis der beschaving kent, zal Holland eeren en liefhebben omdat het Despinoza onder zijne burgers heeft geteld, en hem gelegenheid gunde te werken aan de ontwikkeling der menschheid.

Heeft Despinoza aldus veel voor Holland gedaan, omgekeerd was ook hij veel aan Holland verplicht.

Zoon van het niet langer uitverkoren maar uitgestooten volk der Joden, hadden zijne vaderen vriendelijke opname in Holland gevonden; een zalige rust na de bloedige vervolgingen die hen in 1492 uit Spanje, een eeuw later (1581) uit Portugal hadden verdreven. Geen wonder dat onze provinciën, en vooral Amsterdam, dat in hen de ervaren

*) Zie mijne Opmerking daaromtrent in den Navorscher en Freudenthal's Lebensgeschichte blz. 230.

†) Het nummer van het graf is B 162.

kooplieden wist te waardeeren, reeds door de eerste bannelingen als hun vaderland werden beschouwd. Onuitputtelijk zijn dan ook die Joden in hun lof over de Republiek, en evenzoo verheerlijkt Despinoza Amsterdam in het Godgeleerd-Staatkundig Vertoog, als de eenige plaats waar een ieder vrij is te denken wat hij wil.

Oogenschijnlijk bevreemdt dit eenigszins, als wij weten hoe hij genoodzaakt is geweest juist uit Amsterdam voor de wraak zijner geloofsgenooten te vluchten. Want toen zijn afval bekend was geworden, stond een of ander Joodsch ijveraar, hem met een „pook" zooals Basnage zegt, d. w. z. met een dolk naar het leven. Vermoedelijk heeft toen onze wijsgeer in overleg met Burgemeesters, de stad verlaten. Dat dit de ware toedracht der zaken moet geweest zijn, blijkt wel hieruit dat hij zijn leven lang met de overheid van de stad die hem had uitgeworpen, op vertrouwden voet bleef verkeeren, dat een hunner zonen, de jonge Burgh, hem als leerling werd toevertrouwd en dat hij alleen aan hun machtige bescherming — want Amsterdam beheerschte destijds de Republiek — de mogelijkheid van zijn bestaan en werken had te danken.

Ook Descartes, schoon uit Utrecht verjaagd, is uitbundig in den lof van Amsterdam. Nergens ter wereld konden mannen als Descartes en Despinoza destijds steun vinden dan alleen onder de hoede der Amsterdamsche Regenten. Daar alleen vond men b.v. een Burgemeester Hooft die de gewetensvrijheid openlijk in de Raadzaal durfde bepleiten. Geen wonder dus dat Despinoza, die op godsdienstige en staatkundige gronden die vrijheid verdedigde en voor altijd op redelijke gronden gevestigd heeft, dankbaar opzag tot onze vaderen die daarvoor hadden gestreden, tot de regenten van Amsterdam die haar wisten te handhaven, tot het land zijner geboorte en inwoning, die hem het voorrecht gunde vrij te leven en te denken waar geheel Europa hem dit verbood; — geen wonder dat hij zich gaarne

SPINOZAHUIS TE RIJNSBURG.

en met trots „Amstelodamensis" noemde. Wat Willem I aan het hof van Margaretha en op het slagveld verdedigde, verkondigde Despinoza in zijn Vertoog aan de denkende wereld. Beider standbeeld in den Haag is op denzelfden grondslag gevestigd.

Maar niet alleen dat onze denker aan Holland zijn vrijheid van denken te danken had, hij ontleende daaraan bovendien een der voornaamste karaktertrekken zijner wereldbeschouwing. Niets treft ons zoozeer bij het onderzoek zijner werken, als zijn bewonderenswaardigen zin voor de werkelijkheid. Bij al het verhevene zijner wijsbegeerte verliest hij die werkelijkheid nooit uit het oog. Evenals onze schilders het zinnelijk schoon van lijnen en kleuren wisten te ontdekken in de meest eenvoudige omgeving, in de natuur en de menschen die hen omringden, zoo ging Despinoza bij al zijn beschouwingen van de geestelijke wereld uit van het beginsel dat al wat werkelijk was ook reden had van bestaan, of om het op zijne wijze te zeggen: alle dingen en werkingen die in de Natuur zijn, die zijn volmaakt. Hij waagde het voor het eerst 's menschen neigingen, begeerten en hartstochten als lijnen, vlakken en lichamen te bezien en opende zich daardoor den eenigen weg om ze onbevooroordeeld te waardeeren; hij sprak het met zoovele woorden uit: onder werkelijkheid en volmaaktheid versta ik hetzelfde.

Zin voor vrijheid en zin voor werkelijkheid. Ziedaar de echt Hollandsche karaktertrekken, die Despinoza's wijsbegeerte kenmerken bovenal, en hem, al ware hij dit niet reeds door geboorte, ook in hoogeren zin tot Hollander zouden stempelen. Voegen wij daarbij den eenvoud en de bescheidenheid van zijn optreden en het innig-vrome zijner bespiegelingen, nog onlangs door Prof. v. d. Wijck in de Gids zoo uitmuntend op den voorgrond gesteld; dan eeren wij in hem behalve den uitnemenden denker, den man die de beste eigenschappen van zijn volk in zijn leven en zijn leer heeft doen uitkomen.

Uit dat oogpunt moet het huisje te Rijnsburg, waar hij volgens de overlevering een jaar of 3, van het laatst van 1660 tot Mei 1663 heeft gewoond, en dat thans door eenige zijner vereerders in den ouden stijl is hersteld, elken Hollander, wien geen geschiedkundigen zin ontbreekt, aantrekken en eerbied inboezemen.

Het is een schoon denkbeeld van onzen tijd, groote mannen te eeren door de omgeving waarin zij hebben geleefd, de lijst van hun bestaan als 't ware, ons niet alleen voor den geest maar ook weder voor oogen te plaatsen.

Met Despinoza's eenvoudig verblijf is zulks betrekkelijk gemakkelijk tot stand te brengen.

Immers, door de nasporingen van den Heer Servaas van Rooyen, gemeente-archivaris te 's Gravenhage, is de inventaris van 's mans inboedel ontdekt, zooals die notarieel is opgemaakt op den dag van zijn overlijden, den 21 Februari 1677. „Ik vinde aldaar een koddigen en regt Philosoofschen Imboel," zegt Colerus, en terecht. Het eenige van belang waren . . . . de boeken. Een boekerij van 160 werken, waaronder trouwens de voornaamste uit de wereldletterkunde, was om zoo te zeggen zijn eenige schat. Naar dien schat wordt thans ijverig gezocht; men hoopt haar, althans dergelijke exemplaren als Despinoza bezat, weder bijeen te kunnen brengen in het huis waar hij weleer heeft gewoond. Van oudsher werd te Rijnsburg in een laan bij de Langevaart, dat huis waarin het bekende versje van Camphuysen's May'schen Morgenstond te lezen staat, als de woning van Despinoza aangewezen; de laan zelve werd sinds onheugelijke tijden de Spinozalaan genoemd. In Monnikhof's aanteekeningen, uit 1743 ongeveer, vinden wij deze traditie bevestigd en dit gaf eenigen vrienden van Despinoza aanleiding om dat huisje toen zich de gelegenheid daartoe aanbood, aan te koopen en in te richten tot een Spinoza-museum, waar alles zal worden bijeengebracht wat voor de kennis van zijn leven en werken geacht kan worden van belang te wezen. *)

Nergens beter dan in die afzondering van het wereldgewoel, dien „secessus" waarvan Oldenburg gewaagde en waar de grondslag der Ethiek werd gelegd, kan men zich

*) Wie hiertoe wil medewerken, kan zich tegen een minimum bijdrage van drie gulden jaarlijks, als lid der Vereeniging „het Spinozahuis" laten opnemen bij W. Meijer, 's Gravenhage, Weimarstraat 43.

den eenzamen denker voorstellen. Zijn werken liggen in de oorspronkelijke uitgaven op de eikenhouten tafel. Door kleine in lood gevatte ruitjes valt het licht op het stemmige groen van het tafelkleed en de stijve ouderwetsche meubelen, terwijl een vuren kast met vijf planken, zooals hijzelf er een bezat, de boeken bergt, waarvan reeds meer dan de helft is bijeengebracht door de vrijgevigheid van Baron G. van Rosenthal te Amsterdam.

STUDEERKAMER IN HET SPINOZAHUIS TE RIJNSBURG.

Naast de studeerkamer is de werkplaats waar de wijsgeer zijn natuurkundige proeven nam en zijn lenzen sleep. Dat was het tooneel zijner werkzaamheid. Daar wist hij **wel te doen en blij te zijn.**

Onze tijd heeft aan het laatste veel behoefte. Zwaarmoedigheid en droefgeestigheid zijn aan de orde van den dag, worden ons door den tijdgeest als van de daken gepredikt. Ook in Nederland waart deze geest rond. Waaraan het is toe te schrijven, en of het te rechtvaardigen is, staat ons hier niet te onderzoeken. We vermelden het eenvoudig als een feit. Maar al willen wij dan ook niet optreden als zedemeesters, we kunnen toch niet nalaten de lezers van Elzeviers Tijdschrift op te wekken, nu en dan eens enkele oogenblikken te verwijlen in den gedachtenkring van den Rijnsburger wijze, die zonder geld of goed, van magen en vrienden verlaten, en zich bewust een steen des aanstoots te zijn voor de meerderheid der middelbare geesten van zijn tijd, kalm en onverdroten (sine ira) zijn levenstaak voortzette en niet rustte zijn gedachten te beschaven en te verhelderen tot zij even doorzichtig, helder en klaar waren als de glazen die hem te „poleisen" waren gegeven; den man in wiens effen gemoedsbestaan niet dan zeer zelden eenig zuchtje was waar te nemen van die hartstochten die als wervelwinden de zielen der meeste menschen in beroering brengen en hen verhinderen hun broeders en de dingen hunner omgeving onbevooroordeeld en onbevangen (thans zegt men liever objectief) gade te slaan.

Immers, leeringen wekken maar voorbeelden trekken.

Moge de zin voor oudheidkunde, de eerbied voor geschiedenis die het kenmerk is van onzen tijd, ons met en benevens de gevels, de meubelen, de tegels en de schilderstukken der 17de eeuw, ook weer het geestesleven onzer vaderen uit de gouden eeuw doen opbloeien voor onze verbeelding.

„Desespeert niet", roept Coen ons toe. „Doe uw plicht en wees blijde" vermaant Despinoza en „Godt zal mij regheeren Als een goed instrument, dat ick zal wederkeeren tot mijnen regiment", zingen de Geuzen ons toe, te midden der grootste verdrukking en ellende. Engeland is de verpersoonlijking van den geest der 19de eeuw, Transvaal die van de 17de. Beide wereldbeschouwingen staan thans in Zuid-Afrika tegenover elkander, de een de vertegenwoordiger van het ongeloof, de andere die van het geloof in de geestelijke goederen der menschheid. De natuurwetenschap heeft als een andere Mefistopheles al de goederen dezer aarde der menschheid voor oogen gesteld en deze heeft zich even

als Faust door die beloften laten verblinden; onze eeuw walgt thans van het genot, waarvan geen verzadiging is.

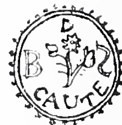
De tijden kenteren echter reeds. In ònze vormen en ònze gedachtenwereld moet weer verrijzen het vaste vertrouwen op de dingen die men niet ziet, dat de Grieken heeft gesteund in hun strijd tegen Perzië, dat de Christenen heeft bezield in hun verzet tegen de ontaarding der Romeinsche maatschappij, dat een Erasmus en een Luther deed opstaan tegen de verdooving en verdorvenheid hunner eeuw, dat de Fransche omwenteling deed woeden tegen de zelfzucht van de hoogere kringen der Fransche samenleving.

Een vrij man is die zich niet door zijn lusten maar alleen door de rede laat leiden, is Despinoza's hoofdstelling in zijn Levensleer. Die zich zulk een geestkracht bewust is „verheugt zich" zegt hij in Stelling 53 van het 3de Boek en hoe meer de mensch zich aldus verheugt, hoe volmaakter hij wordt. (Zie Hst. 35 van het Aanhangsel van het vierde Boek).

Zou in dergelijke stellingen niet ook voor onzen wijsgeerigen tijd nog iets nuttigs te vinden zijn?.....

En zoo zijn wij aan het einde van onze taak.

Wij hebben slechts een beeld, een uiterst oppervlakkig beeld trachten te geven van het karakter van den wijsgeer en zijn leer; die leer zelf viel buiten ons bestek. Slechts hierop zij ten slotte nog de aandacht gevestigd, dat Despinoza naast Sweelinck, Huygens, Leeuwenhoek en zoovele anderen uit onze geschiedenis staat, als baanbreker op zijn gebied. Hij is de grondvester van het volkomen onbevooroordeelde onderzoek der geschiedenis, en de daarop gevestigde onafhankelijke wijsbegeerte. Deze eer moet een ieder hem laten, hoe men overigens over de uitkomsten van dat onderzoek moge denken, en daarom zal dan ook een elk die zijn vaderland in eere houdt en dus ook de mannen die de geschiedenis van ons volk hebben gewrocht, Despinoza bewonderen, niet alleen als een der grootste denkers van alle tijden maar tevens als den landgenoot, die Hollands naam in herinnering zal doen blijven zoolang de geschiedenis der beschaving nog beoefenaars vindt.

Het zegel stelt voor een roos met doornen, met het onderschrift Caute, d. i. Voorzichtig; een zinspeling op zijn eigen naam, waarvan de voorletters langs den rand staan.

HOLLANDSCHE MUSICI IN DEN VREEMDE. † † † † † DOOR DR. J. DE JONG. † † † † † †

IV.

OSCAR RAIF.

Van een doode ga ik nu spreken; maar toen ik hem een plaats toedacht in deze

OSKAR RAIF OP 48 JARIGEN LEEFTIJD.

HANDTEEKENING VAN OSKAR RAIF.

galerij van landgenooten, behoorde hij nog tot de levenden.

Het is met Raif een beetje gegaan, zooals een Hollandsch spreekwoord het uitdrukt: uit het oog uit het hart. Nog jong verliet hij het land en hij keerde er zelden weer. Kunstreizen maakte hij niet en gedurende vele jaren bepaalde hij zich tot lesgeven. Geen wonder dat het groote publiek, voor zoover zijn naam daar toe was doorgedrongen, dien geheel vergat. En het is niet onmogelijk dat eerst de mare van zijn dood in ons land velen de wetenschap zal hebben gebracht, dat met hem een landgenoot was heen gegaan.

Oscar Raif werd 31 Juli 1847 in Den Haag geboren. Zijn vader Karl Raif,*) een uitstekend hoornist (leerling van Schunke te Karlsruhe), aanvankelijk verbonden aan de kapel van den Groothertog van Baden, maakte in 1837 kunstreizen, werd hoornist te Bazel, daarna orkestdirecteur eerst te Kaisersberg, later te Bern. In 1846 werd hij als hoornist aan de Koninklijke kapel, Den Haag, verbonden, maar lang was hij daar niet werkzaam. In 1853 vestigde hij zich als muziekdirecteur te Zwolle en hij bleef dat vele jaren, nam toen zijn ontslag en ging bij zijn zoon te Berlijn wonen, waar hij in 1881 stierf. Van hem ontving Oscar het eerst muziekonderwijs en om hem was het ook, dat Oscar de muziek tot studie koos, want even groot als de muzikale aanleg van den knaap was die voor schilderkunst en hij had zich gaarne daaraan geheel gewijd, ware het niet de bijzondere wensch van den vader geweest, dat hij musicus zou worden.

In 1866 begaf Oscar zich naar München, om bij Hans von Bülow te studeeren, maar slechts kort bleef hij onder leiding van dien meester. Een val dwong hem tot rust en het uitbreken van den oorlog deed hem weer naar Holland terugkeeren.

Van 1867—'69 studeerde hij te Berlijn bij Karl Tausig. Deze had daar een zoogenaamde „Akademie für das hohere Klavierspiel" opgericht, waar hij zichzelf twee volle dagen van de week aan zijn leerlingen wijdde en waaraan mannen als Weitzmann, Ad. Jensen en Louis Ehlert waren verbonden. De nog jonge Raif werd zelf leeraar aan Tausig's „Akademie"; lang kan dat niet geweest zijn, want in 1870 reeds hield de „Akademie" op te bestaan.*) In 1875 kreeg Raif een aanstelling als leeraar aan de Königliche Hochschule en hij was tot aan zijn dood aan die inrichting verbonden. In 1890 werd hem de titel van professor verleend.

Als klavierspeler had Raif al spoedig door zijn technisch meesterschap, zijn fijnen en pittigen aanslag de aandacht getrokken en als onderwijzer maakte hij even spoedig naam. De virtuoos en de paedagoog vulden

BEGIN VAN EEN STRIJKKWARTET.

*) Volgens de *Klavierlehrer* was zijn moeder een Zwitsersche zijn familie van vaderszijde van Perzische afkomst (Ra-if, was oorspronkelijk de naam).

*) Zie A. Ehrlich „Berühmte Klavierspieler".

elkander aan, en bij hem gingen praktijk en theorie hand aan hand. Raif had ernstige studies gemaakt over toontrillingen enz. en de resultaten daarvan ook te boek gesteld (niet uitgegeven). Aan zijn groote kennis van het klavierspel en van de muziek, paarde zich een waar talent om die kennis anderen mede te deelen, en daarbij wist hij door zijn hartelijke belangstelling en groote hulpvaardigheid van zijn leerlingen vrienden te maken. Van alle kanten kwamen ze dan ook opdagen de jonge pianisten, vooral uit Noorwegen en Amerika. Vele daarvan, die sedert dien reeds hun weg maakten, zonden hem op hun beurt weer leerlingen, om bij hem verder te studeeren en steeds was de verhouding tusschen Raif en zijn discipelen zeldzaam innig. Ook uit ons land ging menigeen tot hem: Simon van Groningen, mej. Frida Kindler bijv. In 1878 trouwde Raif met een zijner leerlingen, Alexandra Brodrück uit Darmstadt, en twee zonen werden hem geboren, die thans hun 19e en 16e jaar zijn ingetreden.

Was hij aanvankelijk in de Berlijnsche concertzalen een welbekende (altijd welkome) verschijning, later speelde hij slechts zeer zelden in het openbaar en trad de virtuoos voor den leeraar op den achtergrond. Dat dit algemeen werd betreurd bleek, toen hij, na een pauze van vele jaren, in Nov. 1896 weer een concert gaf in de Singakademie. De zaal was geheel gevuld. Raif speelde werken van vier componisten: Bach, Beethoven, Schubert en Chopin en zijn succes was zeer groot en onbetwist. Om strijd roemde de critiek de „sinnige Art" waarop hij de verschillende werken behandelde, zijn „grossartig ausgebildete Technik", zijn „wunderbaren Anschlag". Raif ging indertijd door voor den besten Mozart-speler van Berlijn; later werd van hem getuigd, dat hij vooral in de voordracht van Chopin onovertroffen was. Hij speelde diens werken dan ook met voorliefde en in de Singakademie droeg hij een heele reeks er van voor: twee Nocturnes, het Impromptu in F, de tweede Ballade, drie Etudes, twee Walsen en de Tarentella. „Zijn spel onderscheidde zich door fijngevoeligheid en door mooien aanslag," zoo schreef mij Joachim, „en het is jammer dat het onderwijs hem te zeer absorbeerde en hem verhinderde dikwijls als pianist op te treden."

Raif was een veelzijdig ontwikkelde persoonlijkheid. Naast de muziek bleef de schilderkunst hem zeer lief. Als hij op reis ging maakte hij altijd schetsen; deze werden dan later in olieverf, aquarel, in krijt of pastel uitgevoerd en dienden tot versiering zijner woning. Bijzonder belang stelde hij ook in de bouwkunst en hij deed op dit gebied iets, dat bij vele architecten te Berlijn opzien baarde. Van kartons, als de kinderen gebruiken, die hij teekende, schilderde en aan elkander plakte, maakte hij kleine huisjes en van deze groeide een heele „alte Stadt", met een stuk stadsmuur, een stadhuis en een Dom, de huisjes zoowat ter hoogte van 7 à 12 centimeter. Wanneer hij moede was van het werken dan zat hij te bouwen en vond hij in dien knutselarbeid rust voor zijn zenuwen. En het was verwonderlijk hoeveel geduld en zorg hij daaraan wijdde. Nog op een geheel ander gebied was Raif werkzaam: hij was een vurig sportman. Jaren lang was hij lid van het Deutsch-Oesterreichische Alpenverein en van den Schweizer Alpenclub. Elk jaar bracht hij den zomer in Zwitserland door. Bijzonder trok het kanton Glarus hem aan, hij kende daar elk hoekje en de Wallensee was voor hem als een tweede thuis. Ook sprak hij het Zwitsersch dialect als een inboorling.

In den herfst van 1898 openbaarde zich bij onzen kunstenaar een nierlijden dat in Januari 1899 een beroerte ten gevolge had, zoodat hij aan de linkerzijde verlamd was. Met waar geduld droeg de aldus zwaar beproefde man zijn lot. In het voorjaar van 1899 trad een schijnbare beterschap in, zoodat hij zijn onderwijs weer kon hervatten dat hij met bewonderenswaardige zelfbeheersching bleef geven, ook toen het nierlijden weer erger werd. Toen moest hij het opgeven en bleef hij maanden lang sukkelen. Dan kwamen eenige betrekkelijk goede dagen waarin hij weer wat hoop vatte voor de toekomst en geheel onverwacht kwam het eind, 29 Juli 1899, diep betreurd door allen die hem kenden. „Wir werden den vielseitig

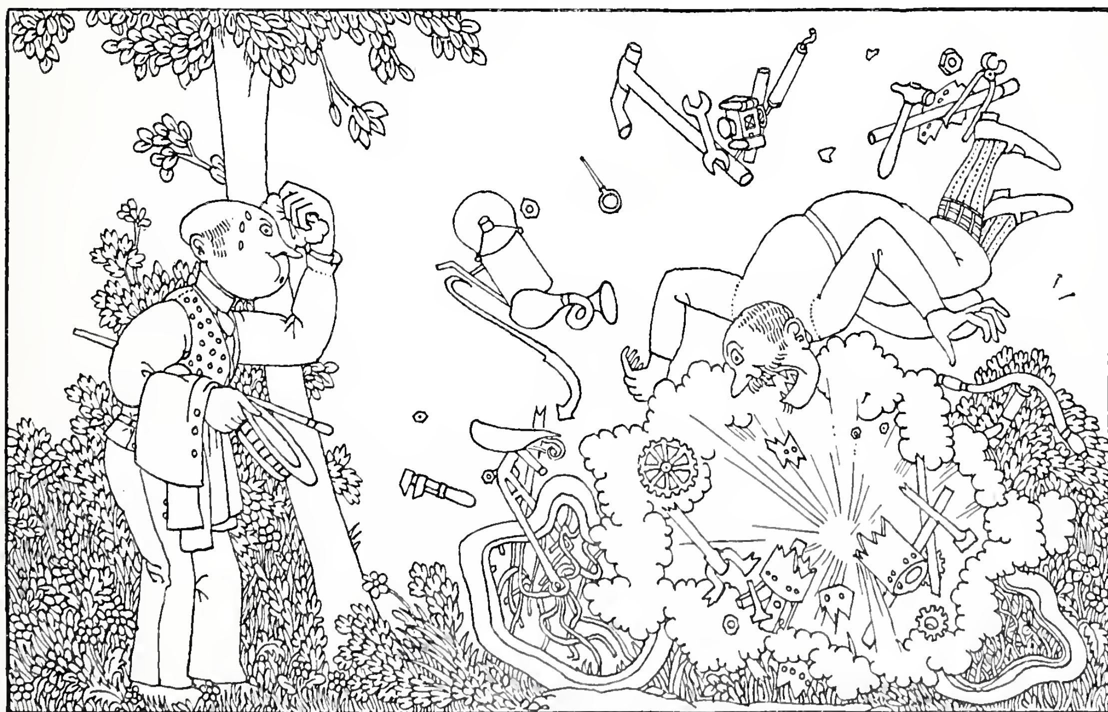
gebildeten Mann und begabten Künstler noch lange vermissen . . . Seinen Schülern wusste er Liebe zur Sache einzuflössen und sie verehrten ihn sehr", aldus weer Joachim die het weten kon.

Raif heeft niet veel gecomponeerd. Ik ken van hem alleen het door Breitkopf en Härtel uitgegeven klavierconcert opus 1, bestaande uit een Allegro, een Romanze en een Vivace. De invloed van Chopin (ook die van Schumann) is in dit werk duidelijk merkbaar, maar voor een opus 1 mag het er wezen; de Romanze is wonderschoon, teer en „duftig" en het is vreemd dat althans dit deel van het concert niet meer bekend is geworden. Bij Barth te Berlijn verschenen vierhandige walsen voor klavier op. 4, 7 en 9; kleine klavierstukken, Novellette, Humoreske, twee Nocturnes en twee liederen. Mannen als Spitta en Brahms dachten er zeer gunstig over. Nog gaf Raif (bij Breitkopf) uit een Sonate voor klavier en viool opus 11, die Joachim „sehr gut gefiel". Zij is „sehr knapp gehalten und an ältere Italienische Instrumentalmusik anklingend", schreef de meester. Verscheiden werken van Raif bleven ongedrukt achter, o. a. een strijkkwartet. Het zou een daad van piëteit zijn, wanneer een der Hollandsche Kamermuziek-Vereenigingen het ten doop hield en aldus haar tol van waardeering en sympathie betaalde aan den kunstenaar, die, hoewel uit niet Hollandsche ouders geboren, in ons land het eerst het levenslicht zag en zijn jeugd doorbracht.

OSKAR RAIF
OP 15 JARIGEN LEEFTIJD.

SPREEKWOORDEN. DOOR J. DONCKER.

MOORSCH KOPERWERK. † † †
DOOR PH. ZILCKEN. † † † †

Het toeval is de groote Voorzienigheid der verzamelaars.

Hoewel het bekende gezegde *le moi est haïssable* meestal van pas is, is het toch moeielijk iets te zeggen van voorwerpen uit een eigen verzameling zonder te spreken in den eersten persoon enkelvoud!

Daarom zal ik het maar wagen te vertellen hoe ik een poos geleden, bij een uitdragertje een aantal stukken koperwerk vond, van veel kunstwaarde, door de fraaie en weinig voorkomende wijze van bewerking en ornamentatie.

Het was in de Joden-buurt op een der lange avonden van dezen onvergetelijken zomer. Een mij bekend koopman in koper en oud-roest riep mij binnen om mij eenige „potjes" te laten zien, die hij, — zoo was zijn verhaal, — pas had gekocht van een collega die met een schip te Rotterdam zoo juist was aangekomen.

Licht was er nog niet aan in het sombere interieur dat spoedig ongelijk en Rembrandtiek verlicht werd door een kaarsje te mijner eere aangestoken, waardoor ik in staat werd gesteld vreemde, schijnbaar zeer onoogelijke keteltjes op hoogen voet, waar te nemen, klaarblijkelijk waterketels, van zuiver Oostersche afkomst, bestemd om op een smeulend vuurtje van houtskool te worden geplaatst, zooals Oostersche volken altijd doen, bij het kooken van water of het zetten van koffie.

Die keteltjes waren, méer nog dan de groote schotels die er bij hoorden, bedekt met een laag van het mooiste, giftigste kopergroen, wel een halven millimeter, ja op sommige plaatsen wel meer dan een paar millimeters dik.

Alleen de algemeene vorm was te zien in het flikkerende licht, zeer onvolkomen, maar toch was het merkbaar dat deze zeer zuiver was, van Arabischen, Moorschen oorsprong.

Het verhaal luidde verder dat die ketels gevonden waren in een gewelf (?) waar ze eeuwen lang gestaan hadden, heel ver van hier, in „de contrije van Algiers". Zoo'n romantisch kleurtje weten de kooplui wel meer te geven aan een vondst, ten einde de belangstelling en den kooplust te prikkelen.

Alles werkte mede, het fantastische van de omgeving niet minder dan de eigenaardige aantrekkelijkheid der voorwerpen om mij aan te moedigen de kleine collectie te annexeeren. Dat is een verzamelaars trek, zichzelf zoo soms geschenken te geven!

De oude Jood bracht ze, en met een geheimzinnig gebaar haalde hij uit zijn zak een potje met een soort van loog, naar hij beweerde een zijner geheimen, waarmede het kopergroen was af te nemen van het koper, eigenlijk af te bijten, zonder het metaal te raken of te beschadigen.

Dadelijk werd aan den arbeid begonnen onder leiding van den koopman, maar de laag was zoo dik, zoo zwaar, dat hij mij den raad gaf ze „in het loog te zetten", en te wachten tot den volgenden dag. Zoo werd gedaan, en wat was het een verrassing, toen het metaal blinkend te voorschijn kwam, nog niet glimmend en gaaf, maar toch reeds vertoonend de sierlijkheid der vormen en de gevoeligheid der bewerking.

Elke etser is van huis uit eenigszins koperslager. Een etsplaat moet dikwijls opgepoetst worden; gaatjes en deukjes behoort men zelf te kunnen wegdrijven, mislukte gedeelten moeten soms uitgeslepen worden en afgeschraapt en gladgemaakt, om op die plaatsen opnieuw te werken. Schraap- en bruineerstaal, schuurpapier en uiterst fijne poetspoeders heeft elke etser altijd bij zich.

Heel voorzichtig werd toen begonnen het roestige sluiertje weg te nemen dat de naakte schoonheid van het metaal nog voor het oog verborg.

Een prachtig, teer licht rood, bijna rose koper, zeer fijn van textuur, vertoonde zich weldra, maar hoe groot werd niet m'n verwondering toen hier en daar sporen van verguldsel zichtbaar werden. Dit was iets ongemeens. Alle geörneerde gedeelten namelijk waren verguld. Zoo op den deksel, de drie strooken met gedreven bultjes, en de knop; het hengsel, de driehoeken in het keteltje linksch, de geciseleerde en geslagen lijnornamentatie van het andere en eenige stroo-

MOORSCH KOPERWERK.

ken op den voet, evenals de bovenkant der tuiten.

Zóó vertoonden zich de keteltjes in al hun schoonheid van vorm en van kleur, het rose koper teêr harmoniëerend met het doffe verguldsel.

En nu, *wat* ze zijn, deze waterketeltjes, van waar ze komen?

Sommige kenners zeiden oud-Arabisch; andere Sarraceensch of Syriesch. Bauer, die Hindostan goed kent, zeide Hindoesch. Ook Sumatra werd genoemd, en Marokko, en Atjeh, en ik zag een soortgelijk voorwerp ergens staan met een etiket: „Palembang". Maar de ethnografische herkomst doet er weinig toe. Immers hebben Arabieren en Hindoes op Sumatra geleefd en gewerkt, en evenals de Boeroeboeder van Voor-Indischen stijl is, zijn deze keteltjes, waar ook vandaan, van Moorsch-Hindoeschen stijl, maar vóóral, en dit is het belangrijkste, zij zijn ongemeen fraai van vorm, elegant en rijk, en met veel begrip en fijnen smaak zeer delicaat versierd.

EEN DOCHTER DER VAN † † † HAREN'S. DOOR S. KALFF. †

Uit dezen tijd vindt men de mededeeling: „Ik heb reeds gezegd dat Mirabeau niet kon rekenen, maar men zou niet gelooven hoe onnadenkend hij in geldzaken was. Nadat ik hem over de gevaren die hij liep gesproken had, wilde ik hem over het proces met zijn vader spreken. „A propos," zeide hij, „ik wilde u vragen hoe ik er mee sta?" „Hoe," antwoordde ik, „deze reis is grootendeels ondernomen om er u mede bezig te houden; gij hebt toch de heeren Treillard en Gérard de Melcy (zijn advocaat en zijn procureur) gesproken?" „Ik," zeide hij, „waarlijk niet; ik heb slechts even Vignon, mijn toezienden voogd, gesproken; ik heb wel wat anders te doen gehad dan aan al die nesterijen te denken. Weet ge wel in welken kritieken tijd wij leven? Weet gij wel dat de schandelijke woekerhandel op het hoogst geklommen is? Weet gij wel dat wij weldra geen penning meer in de schatkist zullen hebben?" — Ik moest lachen over iemand, wiens eigen beurs zoo slecht was voorzien en die alleen om de geldverlegenheid van den staat dacht. Hij bemerkte dit. „In allen gevalle," zeide hij, „waarde vriendin, gij zijt gelukkig hier, schik dat alles zooals gij wilt, ik keur bij voorbaat goed alles wat gij doen zult, want die kleinigheden gaan mij niet aan."

De afspraak was dat de vriendin weder alleen naar Parijs zou gaan om te zien of zij, evenals de eerste maal, de intrekking van die fatale *lettre de cachet* zou kunnen verkrijgen. Doch toen het zoover was, wilde Mirabeau absoluut mee, wilde zich niet scheiden van de vrouw, die hij nu reeds drie maanden had moeten missen. Wel is waar bleef hij voorloopig buiten de barrière van Parijs, bij een vriend te St. Denis achter, maar de verveling en het ongeduld dreven hem spoedig de hoofdstad binnen waar hij zooveel vijanden had Stoutweg voegde hij zich in het hotel de Gênes bij zijne vriendin, terwijl deze zich nog bemoeide voor de opheffing van den ban, waaronder hij lag. Daar hoorde men iemand in de antichambre de kamenier van mej. van Haren toevoegen: „Gij moogt zeggen dat M. de Mirabeau te Luik is, wij kennen zijn stem te goed. Hoor maar, hij is het die op het oogenblik leest, niemand doet dat met zooveel vuur." Alles liep echter goed af. Mej. van Haren deelde den minister baron de Breteuil in vertrouwen mee, dat haar vriend te Parijs was, de *lettre de cachet* werd niet opgeheven, maar ook niet ten uitvoer gelegd. Mirabeau vertoonde zich overal en het ministerie zag het door de vingers.

Drie maanden vertoefde hij daarop te Brunswijk bij majoor de Mauvillon, zijn medewerker aan het boek over de „Monarchie Prussienne"; *) daarna trok hij zich het lot aan van de patriotten in Holland, die tegen de regeering van Willem V in opstand waren gekomen en schreef in hun belang zijn werk over het stadhouderschap. „Een werk," zoo heet het, „dat in 1788 verscheen en het

*) De la monarchie prussienne sous Frédéric le Grand. 1787. 4 dln.

zuiverste gevoel van vaderlandsliefde ademde; bovendien was het vol van aanhalingen uit de beste hollandsche schrijvers."

In het begin van 1788 overviel hem een ernstige ziekte; het was ja aan zijne krachtige natuur, maar niet minder aan de pleegzustersdiensten zijner vriendin te danken dat hij er van opkwam. Het was tijd dat hij weder in het strijdperk der partijen kon treden, want de vloed der revolutie steeg hooger en hooger. De benarde toestand der geldmiddelen, die Frankrijk aan den rand van een staatsbankroet had gebracht, noodzaakte de regeering om tegen het jaar 1789 de Staten-Generaal bijeen te roepen. Daar vond Mirabeau zijn plaats, die eene vooruitspringende was. Hij aanvaardde zijn mandaat als volksvertegenwoordiger onder de leus: oorlog aan het privilegie! -- hij beheerschte die woelige vergadering door zijn machtig woord, door zijn zeggingskracht, door zijn staatkundig inzicht, door zijn kennis van zaken niet het minst. „Gij, die hem gehoord hebt," zoo sprak later de afgevaardigde Cerutti, die niet tot zijne vrienden behoorde, bij zijn graf, „weet dat er geen enkele belangrijke discussie is geweest waarin hij geen deel, en wel het leeuwendeel heeft genomen. Hoe menigmaal sleepte hij allen mede door de wijsheid zijner adviezen! Alle onderwerpen schenen aan dit rijk genie gemeenzaam: finantiën, justitie, militaire zaken, niets was hem onbekend, over alles verspreidde hij zijn licht, bij alles wees hij ons den weg."

Onder al de hevige partijschappen, al de verwoede disputen, waarvan de jonggeboren Nationale Vergadering het tooneel was, bleef zijn figuur die van den volkstribuun, de heete gemoederen van zijn ontwakend volk als met onzichtbare, maar sterke snoeren leidend naar het doel, dat hem voor oogen stond. Hij had warme vrienden, maar felle tegenstanders niet minder, en deze laatsten, wanneer zij op den man van het openbare leven geen vat meer hadden, schroomden niet hem in zijn bijzonder leven aan te tasten. Dáár was hij kwetsbaar. Zijn secretaris en biograaf Etienne Dumont verhaalt, dat hij hem meer dan eens zag weenen, meer dan eens met bitterheid hoorde uitroepen: „Ik moet wel zwaar boeten voor de afdwalingen mijner jeugd."

Het was te midden der staatkundige beroeringen, welke de Fransche Revolutie voorbereidden, dat Mirabeau ter kwader ure de vrouw prijs gaf, die vijf jaren achtereen zijn goede genius was geweest. Hij was nu kandidaat voor het ministerschap en zijne kansen stonden niet slecht, totdat de Jacobijnen hem den pas afsneden. Het koningschap vertrouwde zich aan dezen volksman nog niet toe, die aan een bevoorrechten adel en geestelijkheid, aan het despotisme der kroon niet minder, zoo vaak zijn *percat!* had gebracht. Eerst later, in 1790, nam men hem door den nood gedwongen, aan als geheim raadsman der kroon en als haar kampioen in de Nationale Vergadering. Mirabeau wilde op de puinhoopen van den feodalen staat, die mede door hem was ten onder gegaan, een constitutioneele monarchie opbouwen, wilde een krachtig koninklijk gezag mits met even krachtige waarborgen voor de rechten des volks, en overhandigde daarover eene memorie aan den zwakken koning. Doch Lodewijk XVI bleef weifelen, totdat de golven hem over het hoofd te samen sloegen. Vergeefs gaf Mirabeau, als had hij een profetischen blik in de toekomst geslagen, hem den raad zijn hof naar Rouaan te verleggen, ten einde zich daardoor aan de tyrannie van het parijsche grauw te onttrekken. Het koningschap en zijn drager waren beiden ten doode opgeschreven.

Voor den uitnemenden maar spilzieken staatsman waren de tijden van finantieelen druk thans voorbij. Wel is waar was hij voortgegaan met verkwisten ook toen hem na den dood zijns vaders een jaarlijksch inkomen van 50.000 francs was toegevallen, — een inkomen dat hem echter, volgens prof. Jorissen, door allerlei moeilijkheden en processen werd betwist, ja, dat bij zijn sterven nog niet eens in zijn bezit was — doch het hof sprong bij. Het betaalde zijne schulden, schonk hem een maandgeld en de belofte van een aanzienlijke som bij het einde der Nationale Vergadering. Doch Henriëtte Amelie de Nerah beleefde die korte voorspoedsperiode aan het einde van dit veelbewogen leven niet

meer. Zij had voor zijne woning het stof van hare voeten geschud en was haars weegs gegaan, in den vreemde. Dezelfde zwakheid, die haren eigen vader zooveel doornen in het vleesch had gedrukt, had ook dezen grooten geest van haar vervreemd: Simson had het hoofd gebukt in den schoot van Delila.

Zelve verhaalt zij de scheiding aldus:

„Aan het eind van mijn bericht gekomen beeft mij de pen in de handen en durf ik nauwelijks voortgaan, want ik moet den sluier opheffen, waarmede ik voor altijd de afdwalingen mijns vriends zou wenschen te bedekken. Ik mag het toch niet nalaten; ofschoon ik zijne zwakheden moet erkennen; ik moet hem verdedigen tegen de beschuldiging van ondankbaarheid van velen, die niet op de hoogte zijn van al wat aan onze verwijdering is voorafgegaan. Wanneer hij iets verkeerds deed, dan deed hij het onwillekeurig. Altijd door den hartstocht van het oogenblik meegesleept, zag hij niet op de gevolgen. Al heeft hij mijn ziel op de kwetsbaarste plaatsen gewond, ik ben zeker dat zijn hart daar geen deel aan had. Hij hield zeer veel van mij en ongetwijfeld wilde hij mij niet verliezen, maar hij deed niet genoeg om mij te behouden. Ik ben fier en teergevoelig, en eischte eene opoffering van hem, die noodig was voor zijn roem en waar mijn geluk van afhing; hij beloofde het mij dikwijls, maar brak telkens zijn woord."

Schrijfster doelde hier in bedekte termen op zijn betrekking tot madame Lejay, een vrouw die algemeen als zeer slecht en gemeen wordt afgeschilderd, die hem tot veel kwaads verleid heeft, ook tot de uitgave der „Correspondance", welke aan Mirabeau's goeden naam zooveel schade deed. Zij was de vrouw van den boekverkooper Lejay, den uitgever van den „Courrier de Provence", tegenover wien Mirabeau vrij dubbelzinnige schriftelijke verbintenissen had aangegaan; zij wordt voorgesteld als zijn kwade engel, en die op de goede de overhand behield.)

„Behalve enkele kleine onaangenaamheden in 1785, hadden wij nooit den minsten twist gehad, maar thans veranderde dit plotseling; hij gevoelde zijn onrecht wanneer hij mij vertoornd zag, maar in plaats van het te herstellen verzwaarde hij het nog door er wantrouwen tegenover te stellen. Hij meende dat ik hem niet beminde. De duivel der jaloerschheid stookte bovendien tusschen ons en kwade tongen hitsten zijn hevig karakter nog meer aan. Tot nog toe had hij zich tevreden gesteld met de soort van gehechtheid, die ik voor hem gevoelde, doch van eene mij vijandige zijde werd hem thans de opmerking gemaakt, dat dit niet de hartstocht was die men zelve voelde of veinsde te hebben; dat was genoeg om zijne fijngevoeligheid te hinderen. Ongetwijfeld kon hij mij de minste onvoorzichtigheid niet ten laste leggen: ik wist dat hij jaloersch was en had steeds alle mogelijke voorzorgen genomen om tot geenerlei vermoedens aanleiding te geven, zelfs zoozeer dat ik gedurende zijne afwezigheid slechts voor zijne zaken uitging en alleen die personen ontving, welke ik van zijnentwege spreken moest. Ik was immers tehuis tevreden, waar mijne boeken mijne eenige verstrooiing waren; en de achting der weldenkenden benevens het opvoeden van het lieve kind, dat hij mij toevertrouwd had, beloonden mij voor mijne opoffering. Ook deed Mirabeau mij nooit een bepaald verwijt, maar de tijd van geluk was voorbij. Ik beproefde om bij wijze van afleiding naar Passy te gaan. Hier liet hij mij een paar kamers zeer elegant meubileeren en kwam mij dikwijls opzoeken, maar dan hadden wij altijd zeer heftige tooneelen. Hij bracht een gedeelte van zijn leven door in woedende buien, die ik moeilijk beschrijven kan, en het overige om weenende aan mijne knieën vergiffenis te vragen en haar te vervloeken, die onze verstandhouding verstoorde, maar bij wie hij toch telkens de zwakheid had terug te keeren. Deze toestand was op den duur voor mij niet uit te houden; ik zou het bestorven hebben. Ik nam een besluit, en wel een zeer beslissend: den 18den Augustus verliet ik het huis van Mirabeau, en den volgenden dag was ik reeds het land uit. Langen tijd heeft het mij gespeten, en tegenwoordig berouwt het mij. Veel kostte mij dit vertrek; drie malen keerde ik naar het bed van het nog slapende kind terug. Arme kleine! ik

voorzag zijne droefheid wanneer hij mij bij zijn ontwaken niet vinden zou. Ik kuste hem en bevochtigde zijn kinderlijk gelaat met mijne tranen; dit was vooral het hardste oogenblik, en ik weet nog niet hoe ik kracht vond hem te verlaten.

„Ik zal niet verder over deze gebeurtenissen uitweiden. Mirabeau heeft zijn ongelijk hersteld: wat hij in zijne laatste ziekte van mij gezegd, en bij zijn dood voor mij gedaan heeft (hier doelde zij op het legaat van 20,000 livres, *) dat hij haar in zijn testament vermaakte) maakt dat al het ongelijk aan mijne zijde is.

„Ik laat aan geheel Europa over om in hem den grooten man te beweenen, ik beween hem als mijn vriend; ik zal het altijd mijzelve verwijten dat ik mij door mijne fierheid heb laten besturen, waar ik met zachtheid te werk had moeten gaan. Ik had altijd veel invloed op hem, hij achtte mij en schonk mij volkomen vertrouwen; ik had geduld moeten oefenen en dan zou de tijd en toegevendheid alles in orde hebben gebracht. Zoo ik gebleven ware, dan zou hij naar mij geluisterd, en beter voor zijne gezondheid gezorgd hebben; hij zou zulke buitensporigheden niet hebben begaan, die bij zijn ontzettenden arbeid, zijn gestel ondermijnden . . . ja wie weet? misschien zou hij dan nog leven en nog de roem van zijn vaderland en de steun der vrijheid zijn geweest. En ik, zijn vriendin, deelgenoot zijner rampen en gevaren, ik zou niet overgeleverd zijn geweest aan de bitterste smart en aan een berouw dat mijn geheele leven duren zal."

Deze lijkrede vereerde zoowel haar, die ze schreef, als hem wien ze gold. Het was een *cri du coeur*, ontweld aan de borst eener liefhebbende en boetvaardige vrouw. Den stervenden man zouden zulke woorden gewis vertroost hebben, had hij ze in zijn laatste ure kunnen opvangen. Want zijne nadagen waren niet zijne gelukkigste. Het volk giste zijne verstandhouding tot het hof en riep alras: „Het groot verraad van den graaf de Mirabeau" langs de straten. Het gerucht ging, dat hij zich verkocht had. De graaf de Lamarck — en niemand kon het beter weten, want hij was de tusschen persoon in de overeenkomst van het kabinet met den volksmenner — verklaarde met stelligheid, dat Mirabeau nooit zijne beginselen aan zijn geldelijk belang had opgeofferd, maar bij de opgezweepte gemoederen dier dagen vond zulk een verklaring weinig ingang. Terwijl zijn krediet in de Nationale Vergadering geschokt was, vroeg het hof wel zijn raad, maar handelde er niet naar; geen van beide partijen vertrouwde hem recht. Zijne gezondheid was geteisterd door een aanval van geelzucht, door eene inflammatie der oogen, niet het minst door zijne losse leefwijze. Hij kende geen maat, noch in den arbeid, noch in het genot. Zijne morgens en middagen waren gewijd aan de openbare zaak, zijne avonden en nachten aan de genieting, men mag wel zeggen aan de uitspatting. In Februari 1791 huurde hij een buitenverblijf bij Argenteuil, in Maart overviel hem daar de ziekte, die zijn laatste zou wezen en niettemin snelde hij naar het spreekgestoelte te Parijs, toen hij meende dat zijne tegenwoordigheid daar noodig was. Hij keerde er niet van terug. In zijne woning in de hoofdstad kwam voor hem het einde, en hij zag het met volle bewustzijn tegemoet. „Verleg mijn hoofd een weinig," sprak hij tot een zijner vrienden. En terstond daarop: „Ik wilde dat ik het u vermaken kon." Tot doctor Cabanis, die hem behandelde, zeide hij:

„Gij zijt een groot medicus, maar daar is er één die nog grooter is dan gij. Het is de Schepper van den wind, die alles verstrooit; van het water, dat alles doordringt; van het vuur, dat alles verteert."

Hij stierf den 2en April 1791, slechts tweeënveertig jaren oud. Zijn stoffelijk overschot werd in het Pantheon bijgezet, maar twee jaren later door het jacobijnsche gepeupel daaruit gehaald en verstrooid.

Nog eenmaal, in 1806, vatte mad. de Nerah de pen op om ten gevalle van Mirabeau's vriend en geneesheer, doctor Cabanis, nog iets over den grooten doode te boek te stellen. Zij was destijds veertig jaren oud en had ongeveer twee jaren te voren haren intrek genomen in het Deutzenhofje, op de Prin-

*) Oude fr. rekenmunt; bijna een franc.

sengracht. „Ik ben thans,'' zoo schreef zij hem, „te Amsterdam en leef daar zeer stil, maar vrij aangenaam; doch ik ben aan betere dingen gewend en ik wenschte wel vrienden te hebben die mij beter verstonden. Ik betreur Parijs en zijne verleidingen niet, maar ik zou mij gelukkig voelen zoo ik mijn kleine huisje naar eenig dorp in Frankrijk kon verplaatsen en mijn leven doorbrengen met mijne vrienden van Auteuil en La Grange.

„Niemand ter wereld heeft langer dan ik op den meest vertrouwelijken voet met Mirabeau gestaan, en niemand heeft meer dan ik zoowel vreugde en verdriet gehad van de twee tegenstrijdige karakters die in hem waren, en die men dikwijls in hem heeft opgemerkt. Het was alsof het goede en het kwade beginsel zich vereenigd hadden om dit vreemde wezen, zoo verschillend van alle anderen, te vormen, en dat zij als om strijd een gedeelte van hun wezen hem hadden medegedeeld. Doch de billijkheid gebiedt mij te erkennen, dat ongetwijfeld zijne goede eigenschappen verreweg de overhand hadden boven zijne kwade. Zijne opvoeding was juist het tegenovergestelde geweest van wat deze vurige ziel noodig had; zij had niets verbeterd of getemperd, maar juist door overdreven strengheid een zoo kittelig karakter verbitterd en de oneenigheden zijner ouders, waarvan hij in zijne vroegste kindsheid getuige was, waren hem een gevaarlijk voorbeeld voor het overige zijns levens.

„Ik heb M. de Mirabeau in het begin van 1784 leeren kennen; alle gevaren der vervolging en alle ongelukken der nooddruft wogen toen op hem, hij was in onmin met zijn geheele familie, niemand had hij die hem hielp, geen vriend die hem troost bood. Toen hechtte hij zich aan mij met al de hevigheid die hem kenmerkte, en ofschoon ik wel inzag dat hij niet juist de man was die voor mij paste, boezemde zijn ongeluk mij belangstelling in, ik meende dat hij voor een ander lot bestemd was en dat ik door mijn invloed de heftigheid zijner hartstochten zou kunnen temperen. Ik zou gewenscht hebben slechts zijn vriendin te zijn, en reeds lang hield men ons voor verbonden, terwijl ik nog aarzelde; vriendschap en medelijden bepaalden mijn besluit. Deze gevoelens kwamen bij mij in de plaats der liefde, maar hoewel hij mij er dikwijls dankbaar voor was, waren ongelukkig zachtere aandoeningen niet genoeg voor hem, en daarom ben ik tweemalen zoo ongelukkig met hem geweest wanneer hij met hartstochtelijke vrouwen in betrekking stond. Dan trok hij vergelijkingen, die hem dol maakten en het viel aan een vrouw, die dit wilde, niet moeilijk om onze vertrouwelijkheid te verstoren, zijn verhit hoofd nog meer in vuur te zetten en mij diep ongelukkig te maken.

„Nadat ik de vijf beste jaren mijns levens doorgebracht had van het eene land naar het andere trekkende, zonder ander genot dan het opvoeden van den kleinen Lucas, steeds trachtende de bressen zijner te groote vertering te herstellen en zoowel door goede woorden als door eene kleinigheid, die ik op mijne persoonlijke uitgaven spaarde, de schuldeischers tevreden te stellen, die hij steeds naar mij verwees — na dat alles zal men zich verwonderen dat ik M. de Mirabeau heb kunnen verlaten of zelfs ontvluchten; velen hebben gevraagd waarom ik mij niet in het vriendschappelijke van hem verwijderde. Dat heb ik dikwijls gewild en zelfs herhaaldelijk voorgesteld, maar dan waren het steeds de heftigste tooneelen, en werd er zelfs van den dood gesproken. Ik weet wel dat het niet licht tot dat uiterste zou zijn gekomen, maar toch wanneer ik, stikkende in mijne tranen op de canapé gezeten hem voor mij zag staan, buiten zichzelven van overspanning, met de pistool in de hand, dan kon in zulk een aanval van woede, een stootje, een onwillekeurige beweging het schot doen afgaan en hem den dood geven, na veel berouw en veel verdriet. Op deze wijze heb ik bijna zes maanden doorgebracht. Ik had mij naar Passy teruggetrokken, maar dezelfde verschrikkelijkheden vervolgden mij daar, en daarbij de onzinnigste jaloerschheid over losse en leugenachtige geruchten, ofschoon hij mij zelfs geene onvoorzichtigheid kon ten laste leggen. Deze tooneelen eindigden altijd met andere, waarin hij berouw toonde, alles erkende en op de knieën mij vergiffenis vroeg. Dan noemde hij mij de persoon, die hem tegen mij opzette, beloofde haar nooit weer

te zullen zien — en den volgenden dag begon het weer van voren af aan.

„In dezen staat van zaken eischte ik (en ik had er, dunkt mij, het recht toe) dat hij geheel en al afstand zou doen van iemand, die ons in onmin bracht, en ook zekere geldelijke transacties liet varen. Dat zou op dat oogenblik een honderd *louis* gewaagd zijn, die niet geheel verloren geweest waren wanneer men met den echtgenoot (van mad. Lejay) onderhandeld had. Later heeft het nog vrij wat meer gekost, en zonder den dood zijns vaders en nog andere omstandigheden weet ik waarlijk niet wat er het gevolg van zou zijn geweest. Dat alles werd mij beloofd, maar alle beloften ook geschonden. Eindelijk besloot ik, hoeveel het mij ook kosten zou, mij aan dien ondragelijken toestand te onttrekken, en alleen, zonder ander geld dan wat ik voor mijne juweelen kon krijgen, ging ik naar Engeland, waar ik ten minste alleen met behoefte had te kampen . . .

„Het overige is u bekend, mijnheer. Met de hulp van mylord Lansdowne en den heer Vaughan kwam ik ruim een jaar na mijn vertrek in Parijs terug. Ik had niet getracht M. de Mirabeau te spreken, maar hij liet mij halen op zekeren nacht dat iets buitengewoons hem in het hoofd woelde. Ik zag dadelijk hoe zijne gezondheid achteruit was gegaan, en ik schrikte er van. Hij sprak mij weder met het oude vertrouwen over zijn zaken en deelde mij het plan mede van een reis als gezant en de wensch dat ik hem zou vergezellen. Ik had toen oude herinneringen kunnen opwekken; maar de opoffering, die ik bleef eischen, was voor het oogenblik onmogelijk geworden. Bovendien, wij zouden niet meer gelukkig hebben kunnen zijn: hij was diep gekrenkt over mijn vertrek en ik zou het hem niet hebben kunnen vergeven mij daartoe gedwongen te hebben. Ons wederzijdsch gevoel was als het dons van de perzik: eens weggevaagd komt het niet weer

terug. Nog slechts een paar malen zag ik M. de Mirabeau weder; toen vroeg hij niet meer naar mij. Ik weet dat hij in zijne laatste oogenblikken eene ontmoeting met mij wenschte, en vreesde tegelijk. Ware hij in het leven gebleven, dan weet ik niet hoe het afgeloopen zou zijn —

„Arme, ongelukkige man! hij heeft er zijn beste, ik durf zeggen zijn eenige vriendin bij verspeeld. Ik hield van hem, maar vleide hem niet; en wanneer een onaangename waarheid hem door mij gezegd werd, dan had dit meer invloed en meer gevolg dan wanneer anderen dit deden. Ook zijn gezondheid en misschien zijn leven heeft hij er bij verspeeld. Want ik was hem steeds een krachtige teugel. Maar wanneer ik, om mij zelve en mijne beginselen te verdedigen, van het verkeerde spreek in den man dien wij bemind hebben, dan moet men Mirabeau niet met een gewoon mensch gelijk stellen; datzelfde vuur, waaruit zijne hartstochten ontsproten, was hem ook de kracht waardoor hij zulke groote en verhevene dingen heeft gedaan. Ik durf gerust zeggen dat zijn hart goed was, dat hij meer dan iemand de deugd op prijs stelde en dat hij al wat schoon en goed was met geestdrift beminde."

Hier eindigt de boetelinge van het Deutzenhofje hare herinneringen aan een groot man.

Van zichzelve spreekt zij verder niet, noch hebben anderen voor haar gesproken. Men verneemt alleen dat zij te Amsterdam „une vie assez douce" leidde; toch was zij bij hare scheiding van Mirabeau pas 24 of 25 jaren oud, terwijl zij eerst op haar 40ste het leven van een hofjesjuffrouw aanving. Wat gedurende die tusschenliggende vijftien jaren hare lotgevallen waren, is onbekend gebleven, maar zij schijnt bij zichzelve uitgemaakt te hebben dat hare eerste liefde tevens haar eenige zou blijven. Van zelf, een geest als Mirabeau ware niet zoo licht te vervangen geweest... Doch al had een gunstig lot der schoone jonge vrouw een Roeland voor een Olivier geboden, van eene wonde als de hare geneest men niet licht.

Van haar zelve weten wij dat zij aanvankelijk naar Engeland toog en daar van vrienden uit vroegere en betere dagen handreiking ontving; dat zij daarna naar Parijs terugkeerde, in eene met electriciteit overladen staatkundige atmosfeer. Weldra zou de storm der revolutie losbarsten en het „nationale scheermes" dansen over de aristokratenhalzen — wellicht dat dit groote sociale onweer haar, gelijk zooveel anderen, de wijk deed nemen naar het buitenland, en dan was het niet vreemd dat zij zich het geboorteland van Willem en Onno Zwier van Haren tot schuilplaats koos. Jhr. C. A. van Sypesteyn zegt in zijne „Historische Herinneringen uit de 18de eeuw", dat zij te Amsterdam geruimen tijd als gouvernante bij verschillende familiën werkzaam was. Wellicht trok zij eerst naar het Deutzenhofje toen die bron van bestaan voor haar was opgedroogd, of lichaamsverzwakking haar tot dien stap noopte. De lijst der vroegere bewoonsters van dat gesticht toont aan, dat zij op 7 Juni 1804 daar haren intrek nam, onder den naam van Henriette Amelie de Haren Nerah. Mr. Jacob van Lennep herinnerde zich nog haar op die plaats ontmoet te hebben (eene herinnering alsdan uit zijn knapentijd). Zij moet eenige middelen van zichzelve, wellicht nog een gedeelte van Mirabeau's legaat van 20.000 livres bezeten hebben; want, hoezeer een liefdadige stichting voor behoeftige vrouwen, het hofje waarborgde nog geen volslagen levensonderhoud. In Wagenaars tijd was het Deutzenhofje het grootste en verreweg het aanzienlijkste der hoofdstad. Het was gesticht in 1695, alleen voor gereformeerden, uit de nalatenschap van vrouwe Agneta Deutz, laatst weduwe van Zacharias Beresteyn van Hofdijk, heer van Middelharnis, burgemeester en raad der stad Delft, en voordien gehuwd met Gerard Meerman, raad in de vroedschap dier stad. De stichteres stierf in 1692, zij had zelve reeds de benoodigde erven aangekocht en de executeurs van haar testament als regenten benoemd. Zeker was 't op hun bestel, dat in de lijst van de groote poort in marmer werden uitgehouwen de regels:

Agneta Deutz laat haar hier Liefde en Godsdienst blyken,
Den Armen tot een troost, tot voorbeeld aan den Ryken.

Daaronder het familiewapen der schenkster, en die van hare beide echtgenooten. De stichting werd uit een ruime beurs gebouwd, met een groote binnenplaats rondom welke twintig woningen voor bejaarde vrouwen gelegen waren. Die binnenplaats was voorzien van bleekveld en bloemtuin, van een arduinsteenen pomp met een sierlijke lantaren, met portalen boven een waarvan een slaguurwerk was aangebracht, enz. De bewoonsters mochten vrijelijk over hunne goederen beschikken, zonder gehouden te zijn om, in ruil voor den genoten onderstand, daarvan iets aan de inrichting te legateeren. Zij bekwamen, behalve vrije woning, jaarlijks zestig gulden in contanten, veertig manden turf, twintig pond rijst, twintig pond boter, twintig pond kaarsen en twee kazen. *)

Hier woonde Mirabeau's vriendin nog veertien jaren lang, in de woning no. 110. Zoo bewogen de opgang van haar leven was geweest, zoo kalm was de avond van dat leven; maar, hoort men haar in 1806 belijden: „J'ai été mieux accoutumée, et je voudrois bien retrouver des amis qui m'entendissent."

Dat eene vrouw van 42 jaren, eene vrouw als zij, niet meer taalde naar de rumoerige bekoringen van Parijs — zoo zij er ooit naar getaald had — laat zich begrijpen, maar tevens meent men een heimelijke zucht te onderkennen naar fransche toestanden, fransche gezichten in de regelen: „je serais bien heureuse si je pouvais transporter ma petite maison dans quelque village de France."

De registers van den burgerlijken stand der gemeente Amsterdam wijzen uit, dat zij den 19en Juni 1818 ten 3 ure 's namiddags overleed, in den ouderdom van 54 jaren. Een der regenten van het hofje, Mr. A. A. Deutz van Assendelft, trad als haar erfgenaam op, zoodat zij naar 't schijnt niet alleen kind noch kraai had, maar ook geen lid harer familie aan wien zij hare bescheiden bezitting wenschte te vermaken. Zij werd ter ruste gelegd in een amsterdamsch kerkgebouw, gelijk blijkt uit eene oude thesauriersrekening:

„Begraven 24 Juni 1818 in de oude Walenkerk in 't graf van de familie Deutz van Assendelft Henrietta Amalia de Haren Nerah." *)

(Echter is dat graf daar niet meer te zien, dewijl bij de restauratie dier kerk in 1891 de vloer met de zerken geheel overdekt werd door een houten plankier, behalve eene kleine ruimte onder het orgel)

Daar rust de ongelukkige vrouw, die ettelijke jaren het hart bezat van een van Frankrijks grootste zonen, die hare en zijne *histoire intime* niet eerder blootlegde voordat het er op aankwam aan den laster of de verdachtmaking het zwijgen op te leggen, die zoo waardig haar leed droeg en zoo nobel haar berouw biechtte. Zoo aan haar gebeente niet de eer beschoren was eener weidsche uitvaart, het zou evenmin, gelijk het stof van Mirabeau, door Jacobijnsche handen worden opgewoeld, en op de winden verstrooid. Een roman in het werkelijke leven had hier haar einde gevonden. Hoe zou men wenschen dit vrouwenleven in zijn ganschen rijkdom en over zijn geheele lengte te kennen, van de dagen der kindsheid af in het brusselsche gezantschapshotel en door de stormachtige tijden van het begin der Fransche Revolutie, tot waar het besloten werd binnen de muren van een amsterdamsch hofje.

Doch hoe rustig haar levensavond ook was, hier bloedde gewis een diepe wonde, de wonde eener versmade, neen eener vertrapte liefde. Hier knaagde tevens de worm, die niet sterft, de worm des berouws; en het kan, zoo fantaseert ons medegevoel, haar geen verschrikking zijn geweest toen de dood aan de deur harer kluis klopte — ook aan hare lippen kan ontvloeid zijn de zucht der levensmoede:

Thrice welcome death!
That after many a painful bleeding step,
Conducts us to our home, and lands us safe,
On the long wish'd-for shore.

*) Wagenaar. Amsterdam in zijn opkomst, enz. II, p. 352.

*) Oud Holland 1884, p. 80.

DE HOEVE
PAULUS POTTER

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † † †

PAULUS POTTER. — Laten wij in twee woorden herinneren het weinige dat ons bekend is over Paulus Potter. Hij werd den 20n November 1625 te Enkhuizen geboren en ontving zijn eerste kunstonderricht van zijn vader, zijn later van den Haarlemmer schilder Jacob De Wet. Al heel vroeg rijpte zijn talent: een zijner etsen is gedagteekend van 1643, zijn oudste schilderwerk van het jaar daaropvolgende. Van 1646 tot 1648 werkte hij in Delft, van 1649 tot 1652 in den Haag; van daar verhuisde hij naar Amsterdam, waar hij in Januari 1654, nauwelijks 28 jaar oud, stierf.

In de tien of elf jaren, dat hij werken kon, bracht hij ruim een honderdtal schilderijen voort, nagenoeg alle met bewonderenswaardige keurigheid uitgevoerd, zonder nog te spreken van zijne teekeningen en etsen. Van in zijn vroegste werken toont hij zich een meester in zijn vak; zijne eerste stukken zijn wel wat droog van toon, wat angstvol nauwgezet van penseeling, maar van eerstaf schildert hij zijne geliefkoosde modellen, de runderen in de weide, met eene waarheid van vorm en leven, die nooit overtroffen werd. Van lieverlede wordt zijn trant zonniger en losser en in de helft zijner korte loopbaan voert hij reeds zijne beste werken uit.

De Ermitage is bijzonder rijk aan stukken en aan belangrijke stukken van hem: zij bezit er niet minder dan acht, gedagteekend van 1649 tot 1652. Geen tweede verzameling bezit er evenveel noch betere.

Het oudste der aanwezige stukken is datgene waarvan de afbeelding hierbij gaat (Nr. 1051). Het heet *de Hoeve* en draagt het jaartal 1649. Rechts staat het boerenhuis, half in de lijst verborgen; het ziet er zeer landelijk uit; het is gekozen om zijne schilderachtige ouderwetschheid en met veel zorg, steentje voor steentje, geschilderd. De deur staat open en in de woonkamer zit eene vrouw te naaien; het zilverig blanke licht valt op haar door een raam in den achtermuur en snijdt in den stemmigen bouw een lijstje van vonkelende helderheid, geheel in den trant van Peeter De Hooch. Vóór de deur zijn de andere bewoners der hoeve aan hunne bezigheid. De moeder staat te wasschen op den boord van den waterput, de zoon of de knecht helpt haar. Daarnevens grijpt een voorvalletje plaats, ontleend aan eene ets van Rembrandt: de hond springt al spelende op een kleinen jongen, die vol angst aan het schreien valt; vader komt hem ter hulp geloopen en jaagt het dartele dier weg. Op den voorgrond pikken en scharrelen de hoenders gretig in het rond. Een paar boomen, waartegen mik en stang van den waterput oprijzen, scheiden dit gezellig hoekje van het overige van het tooneel af.

De schilder heeft hier klaarblijkelijk een brokje menschelijk leven willen afbeelden en hij heeft het afgewerkt tot eene volledige en op zich zelve staande episode. Maar zijn hart was bij zijn geliefkoosde viervoeters met hunne helle bontheid en op de breede open weide met haren overvloed van zon. Aan zijn dieren ruimt hij de groote plaats in, op hen laat hij het volle licht vallen. Zij zijn daar allen tegenwoordig. Rechts ontdoet de stalknecht een paard van zijn teugel, twee andere paarden staan en een ezel ligt er nevens. Verder naar links zijn er door de weide zeven koeien, een os, tien schapen en twee geiten verspreid. De groote koe met den witten kop, die ter linkerhand op den grond ligt, kennen wij uit het Museum van den Haag, waar zij in dezelfde houding nevens den grooten jongen stier ligt; de andere, die in het midden van het stuk den staart opheft, deed aan het suk den naam van „de pissende koe" geven, Tusschen deze dieren in zijn nog enkele menschen te zien, een heer en eene dame wandelen in den achtergrond; een man loopt angstig weg bij de plotselinge beweging eener koe.

Het is een tooneel van verheerlijking, een pantheon van huisdieren. De hemel is geheel warm; een afgrond van kalmte strekt zich daar ginder ver uit; de ondergaande zon vervult den hemel met een zee van licht. Geen glanzen echter, geen gloeien, geen zilver of goud langs de boorden der wolken:

niets dan de zachte effen tint van de rustige avondlucht. Het huis snijdt in de hoogste kracht tegen den warmen hemel af; de boomen vlotten in dit zwoele licht met hun schrale takken of hun fijn uitgesneden loof, dat alleen naar de zijde van den toeschouwer grijsgroen getint en naar den zonnekant lichtelijk gebruind is.

In die eindelooze glorie strekt het rijk der dieren zich uit; zij heerschen daar ongestoord, de schilder brengt hun hulde met eerbied, met bezorgdheid. Op den voorgrond voert hij ze met nauwgezetheid uit, haartje voor haartje haast; de geiten met hunne ruige lange vacht, de schapen met de gekrulde wol, de koeien met de kroezelige huid, zooals hij het pleegt te doen, zonder samenvatting van het effekt, zonder jacht op geglans, eenigszins droog weg; alleen het lijf der koeien glimt wat fluweelachtig. Hij zoekt naar waarheid, zijne liefde voor de weidebewoners doet ze hem en ons schoon vinden.

Niet dat hij ongevoelig is voor het bekoorlijke van het gezamenlijke natuurgezicht. Treffend is in dit tooneel, geheel badend in avondzonnegloed, de verschuiving van warm naar koeler, van helder naar stemmiger licht. Zilverig zijn de koeien en de andere dieren op het voorplan links, zachtjes aan stilt de toon en wordt hij guldener, naar het midden is het landschap beschaduwd, tegen het huis wordt het donker; de grond tegen het gebouw is stevig en droog gekleurd. Er is een geleidelijke en volkomen overgang van blij mild licht naar matte koele schemering, die eenheid, leven en afwisseling aan het werk geeft. Dit werk is een der hoogste meesterstukken der Hollandsche kunst. De eenige zwakke zijde die er in op te merken valt is de bruingele schaduwe tusschen de boomen tegen de hoeve, die wat pappig is en waar doorzicht en speling van licht in ontbreekt.

Het stuk is van ouds gekend en geroemd. Houbraken verhaalt dat Potter het maakte voor de oude prinses Emilie (Amalia) van Solms om geplaatst te worden voor een schoorsteen op 't oude Hof, „maar een die 't oor van de prinses had, zeide: dat het een te vuil onderwerp was om dagelijks te bespiegelen. Dus werd het afgewezen en raakte in andere handen." In 1750 werd het gekocht door den landgraaf van Hessen. Napoleon liet het wegnemen uit de Gallerij van Cassel en schonk het aan keizerin Joséphine die het in haar kasteel van Malmaison plaatste. Met verscheidene andere meesterstukken uit die verzameling werd het door keizer Alexander I aangekocht; het werd door hem 190,000 frank betaald.

Van 1650 is gedagteekend een tooneeltje van geheel anderen aard (No 1053). Het geeft ons een episode uit het jagersleven te zien. Vóór een dorpsherberg, overschaduwd door een grooten boom, ziet men twee jagers, die zich gereed maken om te vertrekken. Een werkman herstelt den stijgbeugel van den eenen, de tweede houdt zijn geweer in de eene hand en steekt de andere in den zak om er geld uit te halen. Nevens de deur rust een vermoeide voorbijganger uit; de waardin met een kind op den arm brengt hem een kruik bier. Geheel het onderwerp bestaat uit dit landelijk tooneeltje; alleen de twee paarden aan den boom tegen de herberg behooren tot het gewone vak van den schilder. Treffend is de overeenkomst van de behandelde stof met die welke Wouwermans placht te verwerken; maar Potter's licht en kleur zijn veel zachter, de speling zijner schemering veel fijner dan die van den beroemden paardenschilder.

Tot hetzelfde jaar behoort een ander stuk van Potter (Nr. 1056), waarin de jagers ook een rol spelen. Het is van groote afmeting (0.935 M. hoog, 1.405 M. breed); met het eerste door ons besproken stuk, dat 0.813 M. op 1.160 M. meet, is dit het grootste landschap met klein vee dat Potter schilderde. Op den voorgrond links en over twee derden in de breedte van het landschap strekt zich een vijver uit, waarin een paar mannen aan het visschen zijn, en op wiens boord twee koeien staan, van welke de eene drinkt. Daar achter verheft zich een zware eiken boom met dooreenkronkelende takken, en een boschage met minder forsch gewaai. Rechts een verdorde boom, bij welke zich twee jagers bevinden, de eene te paard, de andere zijn makker een haas aanbiedende.

Het werk heeft niet de ongemeene verdiensten van dat van 1649; het heeft niet de forschheid en helderheid van licht en is matter en wolliger dan het voorgaande. De hemel is lichtgrijs, maar de teere doorschijnendheid ontbreekt. Een schoone zonneslag valt echter rechts, waar de klaarheid tintelt op den verdorden boom en op den weg. De figuren en het paard, die door het sterke licht getroffen worden, zijn overheerlijk.

In zijnen gewonen trant en van zijn beste werk is *de Jonge Koemelkster* (Nr. 1054), gedagteekend 1651. Vóór eenen stal is eene jonge boerin in roode jak bezig een grijze koe te melken; nevens haar staat een boer die een hand op de koe legt. Een tweede koe, eene rosse, staat aan de andere zijde; tusschenbeide ligt er eene op den grond. Achteraan bij eene schuur ziet men een boom en struikgewas. Het is in den vroegen morgen; aan den hoogen hemel straalt het licht reeds in volle klaarheid; op de aarde rust nog eene zachte schemering, die heel het tafereeltje in een heerlijk half licht stelt. De koeien zijn in teere helle kleuren, met zorg en als met liefdevolle hand gepenseeld; het loof heeft de grijsgroene tint den schilder eigen.

Veel overeenkomst met dit stukje heeft een kleiner, ingelijks eene koemelkster voorstellende (Nr. 1772) met den datum 1652. De boerin met een roode jak, melkt eene witte koe en spuit jokkend het vocht naar het hoofd van een man, die nevens haar zit. Verder nog een paard, een staande koe en in den achtergrond een derde, liggende op den boord eener rivier. Aan de overzijde van dat water strekt zich een effen plein uit. De hemel is hier weer sterk verlicht, een matte hut teekent zich er tegen af; op de dieren valt een half schemergeglim.

Zonder datum maar van 's meesters laatste jaren zijn: een kleine stier (Nr. 1057), een uitstekende studie, breeder geborsteld dan de gewone werken, een *Wolfshond* (Nr. 1055) en eene reeks van veertien stukjes op een enkel paneel, voorstellende episodes uit het leven van een jager (Nr. 1052).

De *Wolfshond* is een der zeer enkele stukken, waarin Paul Potter dieren in groote afmeting schilderde. Niet van volle natuurgrootte zooals de Jonge Stier uit den Haag, maar toch wel drie vierden levensgroot is hier de viervoeter. Het is een fraai beest, flink op de pooten, grauw van huid met spitsen zwarten kop. Veel mooier nog is de schildering dan het figuur. Zij is breed geveegd, veel breeder dan het 's kunstenaars gewoonte is; prachtige spelingen van licht en tint loopen door het haar, dat zoo ruw gevlokt is alsof het er met klodden op hing. Honden waren Potter's specialiteit niet; hij vermeed wel niet het schilderen als het pas gaf, maar zocht het ook niet. Buiten dit stuk kent men enkel nog een drietal waarin zij de hoofdrol spelen. De hond uit de Ermitage is een studie naar een model dat den schilder getroffen heeft en dat hij losweg borstelde doch met de zekerheid van hand die hem kenmerkte en met de fijnheid van tonen die hij ook in deze breede borsteling behoudt. De achtergrond is met de gewone zorg en met een fijn gevoel voor lichtwerking behandeld. Het landschap dat zich uitstrekt zoover het oog draagt is miniatuurachtig keurig, in zachten grijsgrauwen toon; het donkere hondenkot komt evenals het dier krachtvol uit tegen een helder verlichten hemel.

Is *de Wolfshond* een zeldzaamheid in Potter's werk, *de Voorvallen uit het leven van den Jager* zijn eenig in hun soort. Op een zelfde paneel zijn veertien kleine tooneeltjes afgebeeld: twee grootere in het midden, twaalf kleine langs de boorden van de lijst. Te beginnen van in den bovenhoek links ziet men achtereenvolgens het Mirakel van Sint Huibrecht: de patroon der jagers knielende voor een hert met het mirakuleus kruis tusschen de horens; dan volgt een jacht op den haas met de lange honden; verder Diana verrast door Acteon op het oogenblik dat zij zich gaat baden, en den onbescheidene in een hert veranderende; dan eene jacht op den marter, eene op het luipaard, op den wolf, op den buffel, op de leeuwin, op het everzwijn, op de apen, op den beer en op de gems. De twee middelpaneelen verbeelden de Veroordeeling en de Terechtstelling van den Jager.

Een onderwerp dat zonderling zou zijn voor elken schilder en dat voor Potter nog ver-

rassender is dan voor een anderen! Hij had, wel is waar, in 1649 de *Berenjacht* in groot formaat geschilderd, die het Rijksmuseum bezit en die in den toestand waarin wij ze kennen een grof werk, onwaardig van den meester is; maar verder had hij zich niet aan het drama in het dierenleven gewaagd. Rubens was de eerste die de dierenschildering in dien trant opvatte en Potter's kleine tafereeltjes zijn ongetwijfeld naar de groote fel bewogen stukken van den Vlaamschen baanbreker gevolgd. Hij had altijd de natuur en zijn geliefkoosde viervoeters in volle kalmte weergegeven. De menschelijke figuren waarmee hij zijn doeken stoffeerde: herders, jagers, visschers hoorden bij die natuurgezichten en daaropeens vervalt hij in de humoristische fabel en in het drama! Hij had altoos de dieren geschilderd, die hij kende uit den omgang van vele jaren en van alle dagen, en hij kiest nu voor helden allerlei vreemde en wilde dieren, die hij wellicht nooit met eigen oogen gezien had!

In het *Proces van den Jager* zetelen als rechters een leeuw, een olifant, een everzwijn, een luipaard en een bok; de vos treedt op als griffier, een beer, twee wolven en een hert als gerechtsdienaars die den aangeklaagde bewaken. In de *Terechtstelling van den jager* is de veroordeelde gestoken aan het spit, dat twee beren doen draaien. Een olifant en een aap brengen de mutsaarden aan om het vuur te voeden, een bok en een beer gieten er vet op om het beter te doen branden. Des jagers honden worden opgehangen aan een boom door een wolf, een vos en apen. Een geit, een gems, een beer en andere dieren voeren een rondedans uit om den dood hunner vijanden te vieren; een leeuw en een luipaard zien het spelletje na.

Men mag aannemen, dat dit verrassende stuk een van Potter's laatste werken is, wellicht een eerste proef in een vak dat hij voornemens was verder te beoefenen. Zooals het daar is, is het niet alleen merkwaardig door de keus der stof maar nog door de miniatuurachtige fijnheid der bewerking, alhoewel het voldoende blijkt dat de kunstenaar in het schilderen der wilde dieren hoegenaamd niet de meesterschap bezat waarmede hij de huisdieren uitvoerde. Onder de verschillende tooneeltjes die de reeks uitmaken is er een waaraan hij zich niet waagde, namelijk *Diana en Acteon* dat hij door den nymfenschilder Cornelis Poelenburg liet penseelen.

Had Potter hier zooals alle fabeldichters eene zedeles te verkondigen; wilde hij, de vriend der weerlooze dieren, hier optreden als hun verdediger tegen het wreed bedrijf des jagers en hen wreken op hunne vervolgers? Wij gelooven het niet. Er zat een vonkje fantazie in den vreedzamen veeschilder; wij zagen er een paar opflikkeringen van in het stuk dat wij het eerst bespraken: de jongen die zich verweert tegen den hond, de man die verschrikt wegspringt voor de dreigende koe; hij wilde vrijen loop laten aan dien speelschen zin en zooals Teniers het in Vlaanderen deed ook eens een sprookje verhalen van uit den tijd dat de beesten spraken.

SENTINA. DOOR J. CLANT V. D. MIJLL—PIEPERS (HOLDA). † †

„Sentina! Sentina! kom hier!"

Het was te Venetië op het San-Marcoplein, vlak voor den ingang van de basilica.

Gaston Amédée Delbrun, die juist de kerk binnen wilde gaan, keek om. Hij meende dat schelle, nasale stemgeluid te herkennen. Was dat niet zijn huisjuffrouw? Ja, juist — daar stond zij druk kijvende tegen de kleine Sentina, het arme stumperdje met haar vergroeiden rug. Hij keek naar haar en zag dat het kind hare oogen op hem gericht hield als wilde zij zich er mee vastklampen aan hem.

Hij kwam naderbij.

„Ah, meneer de schilder! 't is goed dat hij 't zelf hoort — hij zou anders wel denken . . ."

„Wat is er gaande?" vroeg Gaston.

„Och, die Sentina, die Sentina! U weet niet wat een last ik met dat kind heb! Altijd loopt ze het huis uit, en altijd kan men ze in of bij de kerk hier vinden . . ."

„En mag dat dan niet? Moet ze thuis blijven om te werken?"

„Och, lieve hemel! werken? ja, dat zou ook wat! Nog geen vloer kan ze aanvegen

het wurm, laat staan een emmer water halen — ze is er veel te zwak toe. Alleen zoo'n beetje de klanten bedienen, dat gaat nog — maar verder! Och heere neen, die zal wel haar levenlang genadebrood moeten eten. Maar ze mag daarom toch niet altijd weg loopen — dat heeft geen pas voor de menschen — en meneer zou ook wel denken..."

„Kom — laat haar maar gaan waar ze wil — ze doet immers geen kwaad — wil je met mij mee in de kerk gaan, Sentina?"

Sentina's oogen glansden en ze knikte van ja, gretig, maar ze zei niets.

De juffrouw maakte nog praatjes — 't ging toch niet aan eigenlijk dat meneer zich belastte met haar — zij zou hem hinderen of vervelen... en ze was niet eens behoorlijk aangekleed om met meneer uit te gaan — ze had ook altijd van die rare kuren. Nu, mijnheer moest haar dan maar terugzenden als hij er genoeg van had — —

Gaston Delbrun had gedurende de paar weken dat hij te Venetië was al meermalen het kleine misvormde meisje, dat hij voor het kind van zijn huisjuffrouw hield, rond zien dwalen in de San-Marco, als hij daar studies maakte. Soms knielde ze hier of daar neer en bad haar rozenkrans voor een Madonna- of Christusbeeld, maar meestal sloop ze heel stil om de schilders heen die er altijd aan 't copiëeren zijn, en stond soms langen tijd onopgemerkt naar hun werk te kijken. Ook achter hem was ze al herhaaldelijk blijven staan toekijken, maar zoo ernstig en bescheiden dat hij haar stil had laten begaan, alsof hij er niets van zag.

Nu nam hij haar mee en terwijl hij zich met zijn werk installeerde en haar op een krukje bij zich liet zitten, begon hij tegen haar te praten, uit goedigheid en een gevoel van medelijden dat onder de grove woorden van de vrouw bij hem was opgekomen.

„Ben je zoo graag hier, zeg?"

Een toestemmend knikken.

„Waarom?"

„'t Is hier mooi." En ze kijkt rond met een oplichten van haar oogen, die groot zijn en diep, van een donker blauw-grijs en donker omlijst — heel bizondere oogen, vindt hij, dat alles nu voor 't eerst ziende en voortgaande met tegen haar te praten.

„En wil je moeder niet hebben dat je hier komt?"

Zij, farouche, beleedigd:

„Ze *is* mijn *moeder* niet! Mijn moeder was een signora!"

„Zóó? En.... is je moeder dood?"

„Ze *zeggen* dat ze dood is.... maar ik geloof het niet. En ik ga haar zoeken — later — als ik groot ben...." en op haar versomberd gezichtje komt een uitdrukking van ernstig willen, die haar op-eens op een volwassen vrouw doet gelijken.

„Hoe oud ben je eigenlijk?" vraagt hij spontaan, onder den indruk van die verandering.

„Veertien jaar geweest van den zomer".

„Al veertien! ik zag je voor een jaar of tien, elf, aan", riep hij onbedacht.

Een trek van pijn vloog nu weer over haar beweeglijk gezichtje en hij zag het.

„Dus dáarom ga je niet meer naar school zeker — en je bent dus ook al aangenomen, niet?"

Zij knikte van ja, nu op-eens weer blij bij de herinnering aan den dag van haar communie, dien mooien, lichten dag in haar donker jong leven.

„Je kunt dus lezen en schrijven, hè?"

„Niet heel goed — wel een beetje — maar ik ben niet veel op school geweest."

„Hoe komt dat?"

„Ik was zoo dikwijls ziek.... haast altijd sedert ik gevallen ben...."

„Zoó? ben je gevallen? — hoe oud was je toen? en hoe kwam dat?"

Gaston is onderwijl aan 't schilderen gegaan. Hij heeft een mooi verlichte kapel vóor zich, met een groot Ecce Homo op den achtergrond.

Sentina antwoordt niet dadelijk; ze kijkt naar 't Christusbeeld, en Gaston ziet haar even van terzijde vragend aan. Hij schrikt bijna van die groote strakke diepdroevige vrouwenoogen en den trek van lijden op haar mager bleek gezichtje.

Op eens springt ze op van haar krukje, stottert: „dat — dat — kan ik niet zeggen", en loopt van hem weg, de kerk uit.

Verbaasd, half lachend kijkt hij haar na.

Zonderling kind! Dat ziet er uit als een baby en schijnt te voelen als een vrouw. Ze was dus niet het kind van zijn hospita. Wie en wat zou die moeder geweest zijn? Een „signora" zei ze — hm! „Ze zeggen dat ze dood is maar ik geloof 't niet". Arm stumperdje met haar scheeven rug — zoo schuw en stil!

Hij bedacht dat hij in huis nog nooit haar stem gehoord had. Altijd hoorde hij het scherp nasale geluid van de juffrouw en de basstem van haar man, den eigenaar van het kleine wijnhuis waar hij, boven, zijn twee kamers had. De menschen leken niet kwaad, het was er zindelijk, en hij had er voor weinig geld een ruime kamer met goed licht voor zijn werk. Veel meer verlangde hij niet; om hunne onderlinge huiselijke verhoudingen had hij zich tot nog toe nooit bekommerd, maar nu begon hij in-eens te denken wat en hoe het leven van de kleine Sentina daar in huis zou kunnen zijn? Dat het kind niet gelukkig was stond vast, al werd zij er niet mishandeld, want dàt zou hij, bij de gewone luidruchtige manier van doen van die luitjes wel gemerkt hebben, en hij had haar nog nooit hooren of zien schreien. Maar wel had het mensch met haar schelle stem daar straks van „genadebrood" gesproken en geklaagd dat 't kind — 't „wurm" zei ze — te zwak was om iets uit te voeren. Dàt scheen dus een grief die haar verweten werd, en dat zij het verwijt pijnlijk voelen moest, had hij van daag al duidelijk in die diepe vrouwen-oogen gezien.

Dien dag zag hij Sentina niet weer, en ook den volgenden niet, noch in huis, noch in de „campiello," het kleine vierkante pleintje vóor het huis, noch ìn of òm de kerk — nergens. Blijkbaar hield zij zich schuil. Waarom? Was zij verlegen over haar wegloopen? of voor goed op de vlucht gejaagd door zijn vragen? Hij vond 't komiek dat hij zoo met haar bezig was. Die kleine interesseerde hem zoo waar! 't Was eigenlijk belachelijk — wat ging dat kind hem nu aan? Vóor gisteren had hij nooit op haar gelet en nu hinderde 't hem dat ze schuw voor hem was — 't was al te dwaas!

Maar den derden dag stond zij met een ander meisje bij de waterput in de campiello, juist toen hij het huis uitkwam met zijn schilderdoos.

„Hé, Sentina! ga je mee naar de Piazza. Ik ga schilderen."

Even een schuw opkijken, een even-weifelen — dan een blij òplichten van de donker grijze oogen en een knikken van ja — ja — graag!

Ze loopt met hem mee, stil tevreden vóor zich kijkend, met een ietsje van een blos op haar teer gezichtje. Hij, haar wat schuchter voelend, doet zijn best haar op haar gemak te zetten, spreekt niet over de vorige dagen, maar vertelt haar dat hij voeder voor de duiven heeft meegenomen, en laat haar een grooten zak met gerst zien.

„O — ja — dat eten ze graag — is 't niet?"

„Zeker — heb je ze dat dan nog nooit gegeven?"

„Ik? — o, neen — hoe zou ik daaraan komen? Ik breng wel eens wat brood mee, maar daar geven ze zooveel niet om. Maar dit! Ze zullen het zeker uit uw handen komen pikken — O! daar zijn ze al — kijk! kijk!"

Gaston had wat gerst uit den zak gehaald en strooide er van op den grond. Terstond omzwierde een heele zwerm duiven hem, neerstrijkend dan om de korrels op te pikken. Hij bleef, al voortloopend, gerstekorrels strooien, nagetippeld door de heele zwerm, aldoor aangroeiend door andere duiven die van de daken der omliggende gebouwen aangevlogen kwamen. Eindelijk bleef hij staan, midden op de Piazza, nam wat gerst in de holle hand, hurkte neer en strekte zijn arm uit. Heel voorzichtig kwam er een om de volle hand heen fladderen, en pikte na veel aarzelend gekoer en vleugelgeklap een korreltje weg. Toen kwam er nòg een; die waagde het even op zijn arm te rusten terwijl ze pikte; toen een derde en een vierde, die al minder angstvallig deden, en ten slotte rees hij zacht overeind met zijn hand en arm vol klepperende wieken en pikkende bekjes. Hij liet Sentina ook nog wat gerst in den

rand van zijn hoed leggen en op zijn andere hand. Eerst vlogen ze alle op, maar ze waren nu al vertrouwd en kwamen, verlekkerd op de gerst, dadelijk weer terug op zijn hoofd, zijn schouders, zijn armen — dat was een gepik en gevlerk en getrippel, zoo had Sentina het nog nooit gezien.

Zij lachte, geheel kind nu, met glinsterende oogen. Zij hurkte neer, evenals hij, met wat gerst in de hand; ze deed alles nà zóo als zij 't hem had zien doen, voorzichtig en angstvallig precies, als een tooverformule. Al gauw kwamen de duiven ook uit haar hand pikken en op haar armen en schouders zitten. Zij rilde even, blij en toch half angstig door dat gedrang van trippelpootjes en flapvlerken om haar hoofd, en het gekriebel van warm-zachte veeren in haar hals. Toch bleef ze dood-stil staan, in een extaze van genot. Dat ze nu ook bij háar wilden komen, die lieve duiven, net als bij de mooie dames en kinderen die ze er zoo dikwijls om benijd had! Zij gaven niet om haar scheeven rug, waarover zij altijd zulke nare dingen hooren moest van andere kinderen of van haar tante — O, die lieve, lieve duiven!

Een paar stoeiende kinderen joegen plotseling de vogels op — toen was 't uit. Zij vlogen in groote kringen een paar keeren het plein rond en verspreidden zich over de daken en verderop op den grond. Sentina keek ze een oogenblik na, droomerig, half verwezen door dat in-eens-weg-zijn van haar genot.

„Kom nu gaan wij naar de basilica," zei Gaston, en bij het hooren van zijn stem tot besef komend, keek ze hem snel aan, blij, dankbaar. Wat 'n oogen! Waarachtig, hij had nog nooit zulke oogen gezien, zoo vreemd-lichtend, zoo zee-diep dat blauwig grijs, zoo bij iedere wisseling van stemming veranderend van uitdrukking. Woorden zei ze niet om hem te danken, maar haar kijken was een-en-al dank. Stil, blij lachend liep ze met hem mee.

Dien middag in de kerk zat ze heel stil bij hem, nog droomend denkend aan het duiven-gefladder om haar hoofd, voelend nog de donzen warmte van de veeren, den zachten druk van pootjes op haar schouders en armen, nà-luisterend naar het trillend gekoer vlak aan haar oor, tot ze in een behoefte om hem iets liefs aan te doen, willend iets geven van haar zelf voor het genot dat hij haar gegeven had, plotseling hem vòl aanziend zei:

„Ik zal het zeggen hoe het kwam — van dat vallen" — —.

Hij keek even op, verrast over dat terug-komen nù op haar val, waarover ze laatst niet spreken woû, maar ziende haar ernst zei hij kalm:

„Dat 's goed, ja, vertel me dat eens."

Toen vertelde zij. 't Was zóo gebeurd, heel lang al geleden, toen ze nog heel klein was — drie of vier jaar — en bij haar mama woonde, in mooie kamers. Zij droeg een mooi jurkje met kant en strikken, en er was een meid die haar aankleedde en naar bed bracht. En mama was altijd zoo mooi gekleed! Ja — en zoo kwam het, juist daardoor. Ze mocht nooit bij mama op schoot zitten om die mooie japonnen. Maar ze had aan den overkant een klein meisje gezien, dat op háar mama's knieën klom en haar toen pakte en kuste, en toen had zij dat op-eens óok zoo willen doen. Ze klom op de canapé naast mama, en toen op haar schoot en sloeg haar armen om mama's hals. Maar toen schrikte mama — ze was zeker te wild geweest — omdat zij haar japon en kanten zoo verkreukte, en toen duwde mama haar boos weg, en toen rolde ze van de canapé af en viel op den grond — heel hard — vlak op haar rug....

Ze hield even op. Gaston keek haar aan. O, die smartoogen! Zij staarde al vertellend weer het Christusbeeld in de kapel vóor hem aan, net als dien eersten keer toen ze niet vertellen wilde.

En ze ging weer voort. Zij was zeker flauw gevallen, ten minste ze wist niet meer wat er met haar gebeurd was. Ze werd wakker bij vreemde menschen — in een ziekenhuis zeiden zij — en daar bleef ze een heelen tijd, tot ze geen pijn meer had. En mama kwam een paar keer in het begin — later niet meer. En toen kwam ze bij de Bonardi's in het wijnhuis, en zij zeiden dat ze oom en tante moest zeggen tegen die menschen... en als ze naar mama vroeg

zeiden ze dat die was dood gegaan in dien tijd, terwijl zij in het ziekenhuis was...

„Arm kindje — arme kleine Sentina!" prevelde Gaston meer aangedaan dan hij wilde laten blijken.

„En daarvan is mijn rug scheef geworden en ben ik nog dikwijls ziek geweest later," fluisterde Sentina. „Maar dat mama dood is geloof ik tóch niet!"

Gaston voelde iets raars in zijn keel en zijn stem klonk een beetje heesch toen hij zei:

„'t Is lief van je dat je me dat verteld hebt, hoor. Je bent een beste meid...."

Hij had innig met haar te doen, maar wist geen raad met zijn medelijden, en woû toch iets hartelijks zeggen:

„Wil je morgen weer de duiven voêren? Ja?"

„O, graag! — maar..."

„Weet je wat? Jij moet me voortaan mijn couranten en brieven maar boven brengen, wil je dat doen?"

„Ja — zeker —"

„Dan zal ik zorgen dat er altijd een zakje gerst klaar ligt — dat moet je dan maar meenemen hè? ook als ik er soms niet ben mag je 't gerust nemen — zal je dat doen?"

„Als ik heusch mag?... maar tante zal 't niet willen hebben..."

„Wel ja — 't is het ontbijt voor de duiven — ik zal het zelf wel aan tante zeggen — is dat dan goed?"

Een heel dankbare blik van de wondere oogen is 't antwoord dat hem volkomen voldoet. Hij is tevreden dat hij iets bedacht heeft waarmee hij haar plezier kan doen; 't geeft hem een prettig gevoel — hij weet zelf niet recht van wat. Hij zou wel lust hebben nu een deuntje te fluiten — maar dat gaat toch niet daar in de kerk.

Sentina tuurt weer naar den Christuskop en dan naar hem, afwisselend een paar keeren achtereen. Toen op-eens zich weer tot hem keerend zei ze:

„U lijkt precies op onzen lieven Heer."

Verbaasd kijkt hij haar aan — hij wist waarlijk niet hoe hij het met haar had?

„Ja — heusch — kijk maar eens goed. U heeft net zulk haar, net zoo'n baard en uw oogen kijken mij soms net zoo aan, en —" weer heen-en-weer kijkend — „uw neus en uw voorhoofd lijken er ook op — kan u 't zelf niet zien?"

Zij was volmaakt ernstig en volkomen overtuigd van wat ze zei. Hij bekeek nu ook eens kritisch de trekken van zijn model en moest, innerlijk lachend, toegeven dat zij gelijk kon hebben. Gek! hij had er nooit aan gedacht en dat die kleine meid dat zoo op-eens ontdekte!

„Wel, wel, dat is een mooie ontdekking hoor, maar zulke lange haren draag ik toch niet —" zei hij, eigenlijk niet recht wetend wàt er op te zeggen.

Maar later, toen Sentina weg was, en 's avonds alléen rondloopend, moest hij er telkens weer aan denken. Minder nog aan die gelijkenis zelf — bizonder ijdel was hij niet, en voor een jeugdig Parijzenaar was 't misschien nog wel een twijfelachtig compliment ook — dan wel aan hare ontdekking er van. Dat wees, meende hij op een groote opmerkingsgave en een scherp oog. Als hij eens probeerde — wie weet? — misschien zou hij haar wel kunnen leeren teekenen — dat was een idee! — daar zou hij eens op slapen.

En den anderen dag toen Sentina schuchter aan de deur had geklopt, om hem volgens afspraak zijn brieven en couranten te brengen, en den koning te rijk met haar duivenvoeder weg wilde gaan, riep hij haar toe dat ze later maar weer bij hem in de kerk moest komen, als ze de duiven gevoêrd had — zij moest het maar aan tante Bonardi zeggen.

Aan de deur van de basilica stond zij al te wachten toen hij kwam. Ze was blij — de duiven hadden weer op haar armen en schouders gezeten — 't was of ze haar al kenden — en zij vond dat veeren-gekriebel en pootjes-getrippel nu al niets angstig meer. Die heerlijke lieve duiven, die haar gerst net zoo graag wilden als die van andere menschen. Maar ze kon dat alles niet zoo zeggen — ze voelde 't maar zoo, en antwoordde alleen op zijn vragen of 't even prettig was geweest als gisteren, met „Ja — ja — meneer" — en een blij lachje. 't Was

vreemd dat ze nu weer zoo schuchter was; maar zoodra ze binnen in de kerk waren werd ze veel vertrouwelijker. Zij begon zelf weer over de gelijkenis: of hij 't nu zelf niet gezien had in zijn spiegel —? Want al waren zijn haren niet zoo lang, ze krulden en golfden toch net eender om zijn voorhoofd. En volkomen onbevangen wees zij op zijn werk de punten van overeenkomst aan.

Hij liet haar eerst een beetje babbelen en zei toen abrupt-weg:

„Zeg eens, kleintje, zou je zelf ook wel willen teekenen?"

„Teekenen? ik? O zoo graag! Maar dat kan niet."

„Waarom zou dat niet kunnen? Als ik het je nu eens leerde? Of zou je daar geen plezier in hebben?"

„U! Zou u me dat willen leeren? O — maar — dat zal niet kunnen — ik ben veel te dom — tante zegt altijd dat ik *niets* kan..."

„Tante weet er niks van. Ik geloof dat je heel goed kunt leeren teekenen. Weet je wat — probeer het maar eens — daar — — hier heb je papier en houtskool. Zie nu maar eens — — wacht, ga zóo zitten — en teeken nu dat groote crucifix maar eens na — alleen het kruis, de buitenlijnen maar" — — —

Met een groote kleur, bevend van zenuwachtige verrassing, met trillende handjes, begon zij de eerste lijnen op papier te zetten. Eerst vlotte het niet — 't was zoo vreemd; haar hand, zoo ongeoefend in 't vasthouden van potlood of pen, wist met de teekenpen geen raad — zij liet die telkens vallen en keek dan angstig op. Maar Gaston lachte en zei dat 't niets was en 't wel gaan zou als ze maar goed keek en geduldig was. Vooral niet haastig doen en volhouden. En zoo, meer en meer op haar gemak komend, werd haar hand vaster, en na eenigen tijd stonden de lijnen van het kruis op het papier, onbeholpen nog en weifelend, maar toch merkwaardig goed gezien wat de verhoudingen betrof.

Hij was heel voldaan over die eerste proef, zei hij, en als zij 't wilde zou hij haar teekenlessen geven. En zij moest maar trachten alle voorwerpen die zij zag na te teekenen, hoe meer hoe beter en met eenvoudige dingen beginnen.

Sentina stond half verbijsterd van blijdschap — zij wist niet — zij kon het niet gelooven — zeggen kon ze ook niets — — teekenen? *zij?* kón 't waar zijn? — — Een oogenblik kreeg ze een gevoel of ze stikken zou; toen plotseling liep ze op hem toe, viel op haar knieën, greep zijn hand en drukte die tegen haar voorhoofd. Toen stoof zij naar buiten.

Hij begon haar nu elken dag les te geven; meeestal liet hij haar bij zich in de kerk zitten teekenen terwijl hij ook schilderde. Zij zat dan heel stil, even ingespannen werkend nu als zij eerst zat te kijken naar zijn werk, en ze sprak nooit als hij 't niet uitlokte.

De Bonardi's hadden raar opgekeken toen Sentina zelf, in haar eerste verrukking niet kunnende zwijgen, hun vertelde dat meneer de schilder haar had laten teekenen en haar voortaan les wilde geven. Daar 't kind nooit loog, dachten zij dat Gaston maar een grap met haar had willen hebben — 't kon geen ernst zijn natuurlijk. Maar toen hij den anderen dag zelf bij juffrouw Bonardi kwam en heel ernstig over Sentina's aanleg voor teekenen sprak, begreep zij er niets meer van — — maar als meneer 't zei zou 't wel zoo wezen — hoewel, waarom meneer zich dien last op den hals woû halen om dat ongelukskind wat te leeren, neen, daar kon zij niet bij — maar zij zou haar laten begaan, dat beloofde zij hem.

Sentina kwam nu ook dagelijks op zijn kamer om „de post" boven te brengen. Soms bracht zij dan wel eens een teekening mee van een of ander huiselijk voorwerp dat ze in haar eentje had nageteekend. Telkens weer op nieuw was hij getroffen door haar aangeboren gaaf van juist-zien. En bij den grooten ijver waarmee zij werkte, begon hij meer en meer een toekomst voor haar te zien in dit werk. Niet dat hij eene artiste in haar meende ontdekt te hebben, maar mogelijk kon zij eene handige copiïste worden, wat voor haar nog wel van meer direct belang kon zijn.

In Italië's musea en kerken worden de werken van oude meesters voortdurend ge-

copieerd. Die copies vinden altijd nog veel aftrek en Gaston wist van verscheidene jonge schilders en ook meisjes, die op die manier voor kunstkoopers werkten en daarin een behoorlijk bestaan vonden.

En nu begon gaandeweg de gedachte om haar daarvoor op te leiden, in hem te groeien uit wat aanvankelijk niet veel meer was dan een opwelling van goedigheid, uit medelijden en half in scherts ontstaan, omdat zij zoo spontaan die gelijkenis tusschen hem en den Christus-kop had opgemerkt.

Gaston was zijn belofte nagekomen — hij had Sentina teekenlessen gegeven, maar 't was hem soms zwaar genoeg gevallen om vol te houden. Niet dat zij een onbevattelijke leerlinge was, of niet ijverig, integendeel, 't was juist haar groote ernst bij het werk die hem soms drukte als een nachtmerrie. Zij was zóo nauwgezet en zag zóo hoog tegen hem op, dat hij zijn eigen goedhartigheid en alles wat er hem toe gebracht had dat „goede werk te beginnen, soms hartgrondig verwenschte. Dan railleerde hij zich zelf: zoo'n „weldoener'' als hij was — hij leek toch wel gek om zich aan dat kind iets te laten gelegen liggen. Als zijn vrienden te Parijs eens wisten — zijn vrienden en zijn vroegere vriendinnen van het Quartier Latin — lieve hemel, wat zouden zij hem uitlachen! — Een ongelukkig kind met een scheeven rug uit pure menschlievendheid een broodwinning te bezorgen door zich dag-in dag-uit in te spannen om haar lessen te geven — 't vervelendste métier dat te bedenken is . . . .

Op zulke dagen was Gaston uit zijn humeur. Hij was dan wel niet bepaald onvriendelijk tegen Sentina, maar nam zoo weinig mogelijk notitie van haar, zoodat zij het gevoel kreeg dat ze hem verveelde of hinderde. Dan verviel zij weer in haar stille schuwheid van vroeger en sloop soms ongemerkt van hem weg. Stil-bedroefd ging zij dan op zijn atelier zitten werken of lezen. Als hij uit was mocht zij daar altijd zijn, had hij eens in een goede bui gezegd, wel wetend hoe discreet en weinig nieuwsgierig zij was. Hoorde zij zijn stap in het straatje, dan was zij al lang weg eer hij boven was. En als zij den anderen ochtend zijn post boven bracht, behoefde zij hem maar even aan te zien om te weten of de bui over was of niet. 't Duurde wel eens drie dagen dat hij ter nauwernood haar morgengroet beantwoordde, en zij, zonder verder iets te zeggen stil haar zakje gerst voor de duiven weghaalde. Eens had hij ook daarvoor niet gezorgd. Hij zag haar oogen zoekend rondgaan toen zij 't niet op de gewone plaats vond, en zei toen een beetje kort en kregel dat het er niet was dien dag. Maar toen had hij toch erg het land gehad omdat zij met haar groote oogen zoo diep teleurgesteld hem had aangekeken. En dat stille verdriet had hem gepakt. Wat hoefde hij dat arme schaap nu verdriet aan te doen — lamme vent die hij was — hij had haar immers zelf beloofd dat het er altijd zou klaar liggen voor haar.

Toen had hij het nooit meer vergeten.

En 's avonds van dien dag had hij haar meegenomen in een gondel, naar de muziek op het water. Eerst de kleine rii door naar 't Canal Grande. Daar lag al een gondel met muziek voor de trappen van een der oude paleizen. Een klankrijke weeke tenor, geaccompagneerd door een guitaar, zong een smachtend liefdelied dat smeltend aandoenlijk klonk over het water.

Er om heen zachtjes, bijna geluidloos van alle kanten aanglijdende donkere gondels, met het kleine sterrelicht vóorop, en de nu en dan zwart tegen de lichtere lucht of de verlichte huizengevels afstekende silhouet van den gondelier. Heel stil, zonder botsingen, schoven de gondels als een troep reusachtige zwarte watervogels naast en tusschen elkander in, het hoog-opstaande blinkende gondelstuk fier geheven als een zwanenhals.

En daar ginder, ver-weg, naar de laguna heen, een jonge maan, licht makend de diepblauwe lucht nog vóor zij zelf zichtbaar was. En aldoor de muziek, opstijgend uit dien éenen door kleurige lampions verlichten gondel, vóor het oude paleis, als eene serenade voor eene Venetiaansche koopmansdochter uit den roemvollen dogen-tijd . . . .

Sentina was nog nooit 's avonds op het water geweest; gewoonlijk moest zij dan bedienen in het wijnhuis der Bonardi's — 's avonds kwam er het meeste volk en kon zij slecht gemist worden. Maar Gaston kon haar meekrijgen wanneer hij wilde, al was het 's avonds nog nooit gebeurd dat hij 't haar vroeg.

Zij zat doodstil gedoken tegen de rugleuning, haar klein figuurtje geheel weg in de kussens, genietend op hare eigene ingehoudene manier, de groote glansoogen wijd open en licht-stralend van binnen-uit.

In een pauze tusschen een paar muziekstukken in, maakten sommige gondels zich los uit den zwerm en verspreidden zich over het water, zonder rumoer, in rustig kalm bewegen. En verder ging het in weeke wiegeling op rhytmische cadens van zachtplassenden riemslag, langs oude, uit het sombere water donker oprijzende paleizen, vervallen en verlaten, soms met enkele in matten schijn lichtende vensters, als de verdofte gloed uit droef-oude oogen — voorbij de nu in maneglans zacht pralende, glinsterend wit-marmeren pracht van de kerk Santa-Maria-della-Salute, naar het wijde water der laguna.

Verder, altijd verder gleed de gondel als in een droomenland langs de riva dei schiavoni, waar de goudgespikkelde avondstad scheen te drijven op het water, — langs San Giorgio Maggiore — nu weer meer den stadsoever naderend, naar het Dogen-paleis toe, tot vóor de rio die er langs loopt, waarover, tusschen de twee hooge muren in, de ponte dei sospiri voert naar de vroegere „piombi," de gevangenissen onder de looden daken. En weer klonk muziek en zang hun tegen.

Daar, vlak onder de „brug der zuchten," tegen de sombere gevangeniswanden aan, lag een andere verlichte muziekgondel, waaruit ook een jonge, volle tenorstem opsteeg, zingend het roerende miserere uit Verdi's „Il trovatore." Aangrijpend klonk dat smartlied dáar in die omgeving.

De riva was vol menschen, het water vol gondels, en alles doodstil, ademloos luisterend naar den zanger, of 't een gevangene was uitgalmend daar zijn eigen jammerklacht....

Sentina zat star-stil. Gaston keek haar even aan en zag groote tranen uit de wijd-open oogen rollen over haar strak-bleek gezichtje.

Hij zelf was ook wel wat onder den indruk, al was dat alles voor hem niet meer nieuw, en ook de emotie maar vluchtig.

Toen het lied uit was en de menschen weer doorwandelden op de riva, kwam er ook weer beweging in de gondels. Gaston gaf den gondelier order langs denzelfden weg terug te varen, en liet zoo Sentina den tijd hare ontroering te boven te komen vóor zij thuis kwam. Zijn aangeboren goedigheid had nn weer geheel de overhand; hij had haar nog nooit zien schreien en tegen tranen was hij in 't geheel niet bestand, die brachten hem altijd van streek. Hij zei dus niets en liet haar stil zitten, alsof hij er niets van gezien had. Sentina verlangde niets liever; zij schreide zelden en schaamde zich als zij het deed. Het was zelfs een punt van eer voor haar, en zij zou voor niets ter wereld aan de Bonardi's haar tranen of emotie laten zien.

Toen zij uit den gondel stapten fluisterde zij Gaston haastig toe: „Ik — ik dank u — héel erg!" en liep toen hard weg naar huis.

Dat gondeltochtje had Gaston het prettige gevoel gegeven van iets te hebben goedgemaakt. Hij was dan ook den anderen ochtend bizonder goed gehumeurd opgestaan, en Sentina, de trap opkomend, hoorde hem in de verte al fluiten, altijd een onmiskenbaar teeken van zijn goede luim. Zij klopte en kwam binnen.

„Zoo, kleintje, goeden morgen. Heb je niet gedroomd van de gondels en de muziek en alles?"

„Ja — den heelen nacht — 't was zóo mooi! Ik hoorde altijd maar zingen en...."

„Nu? en wàt?"

„En — de lichtjes zag ik — van de stad — en...."

„En wat nog meer?"

„En — 't was net of ik nòg in een gondel voer — zoo vreemd — ik weet niet...."

Zij lachte een beetje droomerig — wat verlegen ook — 't was zoo ongewoon voor haar uit te zeggen de dingen die zij voelde. En hij lachte ook, aanmoedigend en tevreden.

„Kom, dat is goed dat je 't mooi vondt. Ga nu maar gauw de duiven voêren en dan vind ik je wel bij de basilica."

Een half uurtje later stond zij hem op te wachten en gingen zij samen aan 't werk in de San Marco.

Onder het werk door sprak hij weer over den vorigen avond en begon zij vragen te doen. Waarom heette die brug toch de Ponte dei sospiri? En zijn antwoord lokte weer nieuwe vragen uit naar de piombi, en wat die gevangenen dan gedaan hadden? En of er nu geen dogen meer waren omdat er een koning was? Totdat Gaston, die in een jongensachtig jolige stemming was dien dag, ineens zei:

„Pak op den boel, Sentina! We gaan het Palazzo Ducale bekijken. Toe, vlug, een, twee, drie!"

Hij was al bezig aan het opruimen vóor zij hem goed verstaan had, en ze stonden vóor de Scala dei Giganti eer zij recht begreep wat hij wilde. Maar toen werd het een verrukking van genot voor haar. Hij vertelde van alles, op zijn levendige fransche manier, meer zelfs dan zij in éen keer in zich opnemen kon, maar in hoofdzaak begreep zij zijn verhalen — en daarbij, er was zóoveel te zien! Van de groote prachtige zalen met hun rijkdom van schilderwerk en decoratieve kunst, daalden zij af naar de gevangenisholen in de donkere diepten, onder den waterspiegel van de smalle rio, bekneld tusschen de twee hooge somber-kille muren, die door de Ponte dei sospiri verbonden worden.

En voor het eerst hoorde zij een stuk geschiedenis van haar eigen stad, met de schrilste tegenstellingen van grootheid en glorie en naamloozen jammer, van heldhaftigen moed en het laagste verraad, de gruwelijkste wreedheden.

Eindelijk stonden zij vóor de waterpoort, waaruit de lijken der in 't geheim onthoofden in alle stilte bij nacht in een gondel naar de Adriatica gevoerd en daar overboord geworpen werden.

Sentina rilde in de kille gewelven en was blij toen ze weer boven onder de blauwe lucht was.

Het was een heerlijke helder-zonnige dag.

„Weet je waar de Adriatica is?" vroeg Gaston.

Zij schudde van neen.

„Dan gaan wij naar Lido van middag — ik kan van daag toch niet werken," zei hij. „Ga nu maar eerst naar huis en maak dat je om éen uur aan de boot bent. Je weet immers waar die afvaart?"

Jawel, dat wist zij — en natuurlijk was zij present op het afgesproken uur.

Lido, het duin-eilandje, met zijn zandstrand, zeeschelpen, begroeide zandheuvels en de blauw-doorschijnende groote zee, was weer een nieuw wonder voor Sentina's begeerige oogen. Haar jonge zoo lang in engen druk besloten ziel, ging wijd open voor al die heerlijkheid, die zoo dicht onder haar bereik was geweest en waarvan zij zelfs nooit had geweten in haar duf bestaan. Als een echt kind klauterde zij de heuvels op, rende ze af in dolle vaart, zocht schelpjes, trok schoenen en kousen uit en plaste met de bloote voeten in het water, lachend en juichende, dronken van lucht en ruimte, vrijheid en zonneschijn, terwijl Gaston op een duinkantje fluitend zat schetsjes en krabbeltjes te maken.

Haar oogen lichtten, haar wangen hadden kleur, haar gezichtje was bijna mooi, dacht hij, toen zij terug wandelden naar de aanlegplaats van de boot.

Over het water der laguna scheen de avondzon, laag als met goudene vingers streelend de zachte rimpelingen. Rooder en rooder werd haar gloed, kleurend het water met bloedige streepen. En in-eens moest Sentina denken aan de verzonkene dooden in de Adriatica, die zoo licht en klaar was toch dat zij een heel eind ver den zandigen bodem had kunnen zien.....

Na zulke dagen van genot kwamen dan wel weer minder goede, dagen dat Gaston het te druk had om zich met haar te bemoeien, of zijn werk niet vlotten wilde; dagen

ook dat hij uitging met andere schilders, laat thuis kwam en 's morgens niet òp was als Sentina zijn brieven kwam brengen. Dan zat zij maar stil in een hoekje te lezen of zich in het schrijven en spellen te oefenen door 't overschrijven van heele stukken uit haar boeken, want zij wilde inhalen wat zij verzuimd had en ten achteren was, eenmaal wetend nu dat zij leeren en begrijpen kòn, zoo goed als anderen.

Van zelf ook bracht het teekenen voor haar allerlei vragen mee, voortdurend meer over de meest verschillende dingen. En zonderling, dan was Sentina heelemaal niet schuchter. Terwijl zij werkte durfde zij vrijuit alles vragen wat er direct of indirect verband mee hield.

Soms amuseerde Gaston die ontwakende intelligentie, vond hij haar vragen grappig in hun onbevangen naïveteit. Dan beantwoordde hij die zoo goed hij kon, vertelde haar alles wat hij van het onderwerp wist, gaf haar boeken, eenvoudige schoolboeken of gemakkelijke leesboeken. Of hij nam haar mee naar de accademia en sommige oude paleizen of musea om schilderijen en antiquiteiten te zien, of naar de fabrieken van Murano, een aanschouwelijk onderwijs, dat bij haar dubbel vruchtbaar werkte, en haar al heel gauw over het verzuimde van vele schooljaren heen voerde.

Maar andere dagen verveelde hem haar gevraag — dan maakte hij er zich af, zei dat hij 't niet wist, was brommig en kortaf. Dan trok Sentina zich schuw terug in haar stil verdriet. De eerste keeren vroeg zij zich af wat zij toch gedaan kon hebben om hem zoo te ontstemmen? Zij zocht en peinsde en tobde haar hoofdje moe — maar zij vond niets. Ze wist zeker dat ze altijd haar best deed en oplettend was, en alles trouw onthield wat hij haar zei van haar werk. Al gauw kwam zij dan ook tot de slotsom dat zij met die ontstemmingen niets te maken had; hij werd altijd van zelf weer vriendelijk — het verliep alles buiten haar om. Hij moest dan toch ook wel eens dingen in zijn leven hebben die hem hinderden of verdrietig maakten, net als andere menschen, redeneerde zij — misschien minder goede tijding van huis of van zijn vrienden — hij kreeg zoo veel brieven altijd. Van de eigenlijke oorzaak had zij niet het minste vermoeden, maar haar aangeboren vrouwelijke takt deed haar zich stil terugtrekken waar zij meende door haar bijzijn onbescheiden te zijn. En na zulke verdrietige dagen was dan weer dubbel groot haar blijdschap als de knorrige bui voorbij was en zij weer door hem werd voortgeholpen.

Zoo was, in zijn geheel, die winter toch één groote heerlijkheid van geluk voor haar geweest. 't Was begonnen met de duiven, een alle dag nieuwe vreugde in haar leven, iets dat haar 's morgens blij deed wakker worden, met een gevoel van haast om naar buiten te komen en ze weer te vinden haar vriendjes, die haar nu zoo goed kenden, en terstond met luid vleugelruischen en blij gekoer om haar neerstreken als zij de Piazza opkwam.

En toen het teekenen, eene nòg grootere vreugde, omdat het haar de overtuiging bracht van iets te kunnen, iets, dat meer was dan een vloer aanvegen, wat ze *niet* kon, zooals de Bonardi's zeiden. Dat besef hief haar òp, boven de dompige atmosfeer van het kleine wijnhuis uit; het riep alles wakker wat er aan moed en ijver en kracht in haar latent was, haar tot volharding prikkelend en tot inspanning van al haar vermogens. 't Was gedaan met haar suf, slaperig bestaan van den eenen dag op den anderen, zonder eenig genot of emotie al die jaren lang. Zij voelde zich wakker worden als een dier uit zijn winterslaap in de lentezon.

Als zij nu buiten kwam 's morgens zàg zij het licht, het licht dat òveral was. Aan de Riva zag zij het neerzijgen uit de teer-grijze nevelluchten en opstijgen weer uit het zachtkabbelende water der laguna.

En dan de middag-zon, schietend haar stralenbundels in fel gouden gloed over de Piazza — en het blauw-groene glansen van de veeren der duiven, als zij kwamen aangedeind in kokette trippelpasjes.

De bloemen en grassen, die Gaston meebracht van Lido zag zij, in verbaasde verrukking dat die in het wild groeiden en bloeiden. 's Avonds sloop zij naar de Riva

en het Canal Grande om weer te hooren de muziek op het water die haar zoo wondervreemd aangreep — zij wist zelf niet hoe — zij werd er treurig van en toch blij... En zij vond de wereld mooi en heerlijk, en er was jubel in hare ziel.

Op een ochtend, in Mei, kwam Sentina Gaston zeggen dat zij dien dag geen les kon nemen.

„Waarom niet?"

„Wel — 't is feest van daag en ik moet helpen."

„Feest? Wat voor feest dan?"

„Van San Pacombo, den heilige van de parochie."

„En wat moet je daarvoor doen?"

„De campiello en het huis helpen versieren met groene slingers en bloemen van papier — dat duurt wel den heelen ochtend — en 's middags en 's avonds de klanten bedienen."

Gaston hoorde klokken luiden en rumoer op het pleintje. Hij keek naar buiten. Bonardi en zijn vrouw waren druk in de weer — hij op een ladder, zij met een dikke guirlande van groen op de armen, er bij staande. Een opgeschoten buurjongen kwam het huis uit met een bank die tegen een der muren werd gezet; aan den overkant kwam een tweede te staan. Uit de bovenramen van de andere huizen die op het pleintje uitzagen, kwamen menschenhoofden en armen te voorschijn, die lange einden vlaggedoek naar buiten brachten en op lange stokken ze elkaar toereikten, onder veel luidruchtig gedoe, lachend en babbelend met allerlei uitroepen van blijdschap, als de lappen goed overkwamen, en van bewondering over het effekt hunner plafonds-gewijze versiering. Midden in kwam een kroon te hangen met melkwitte en roode glasballons; in de groene slingers werden witte en roode papieren rozen gestopt, tafels vóor de banken gezet, vlaggen uitgestoken, en het kleine benauwde pleintje was in een vroolijk open-luchts feestzaaltje herschapen.

Lang vóor het zóover was gekomen was Gaston al uitgegaan. In de heele wijk, langs sommige smalle grachtjes, bruggen, straten en pleintjes was dezelfde soort van versiering aangebracht, groene slingers met papieren rozen, en bogen en kronen met melkwitte en roode glasballons, altijd om-en-om wit-rood, wit-rood, daarbij veel vlaggen en kleeden en kleurige lappen van balkon-balustrades afhangend. 't Zag er aardig en vroolijk uit — de menschen bedrijvig heen-en-weer loopend, sommigen al in Zondags-tenue, lachend en jolig rondslenterend of in groepjes bij elkaar staand in de zonnige hoekjes van de trapbrugjes, blijkbaar allen in feeststemming.

Alle wijnhuizen en osteria's begonnen het tusschen de kerkdiensten in, al druk te krijgen.

Toen Gaston in den laten namiddag even thuis kwam, zag hij Sentina met een hooge kleur druk het huis uit-en-in dribbelen, beladen met flesschen en glazen, die zij den bezoekers buiten in de campiello moest brengen, of, geleegd, weer mee naar binnen nam. Zij zag hem niet eens, zóo was zij in beslag genomen door haar werk, dat haar zichtbaar inspanning kostte.

Den heelen middag en avond ging dat zoo door — de Bonardi's hadden een goeden dag! Hoe later het werd, hoe drukker en beweeglijker de menschen werden. Er werd luidruchtig geschertst, gelachen, muziek gemaakt en gezongen, in steeds feestelijker stemming.

't Was over half twee toen Gaston naar huis kwam, maar de feestvierders dachten nog niet aan opbreken. Er werd gegeten en gedronken, er kwamen handen te kort om te bedienen. Bonardi en zijn vrouw en de opgeschoten jongen van de buren waren aldoor druk bezig. Ook Sentina sloofde zich uit — ze kòn haast niet meer. Gaston zag dat zij vaalbleek zag en haar oogen als weggezonken in haar armelijk gezichtje. Hij ging naar zijn kamers en naar bed, maar het duurde nog wel een uur eer alles tot rust was gekomen in huis.

Den volgenden morgen bracht Sentina als naar gewoonte de brieven boven, maar

Gaston was nog niet binnen. Een uurtje later kwam zij weer om te hooren of hij haar les zou geven dien dag en waar, op zijn atelier of buitenshuis? Hij zei dat zij maar boven moest komen en keek haar eens onderzoekend aan. 't Schaap zag „groen" vond hij. Zij installeerde zich op haar krukje en begon te teekenen. Maar 't wilde niet vlotten; haar handen beefden, haar hoofd bonsde, zij kon geen lijnen zien. Zij zat mismoedig te tobben om er iets van terecht te brengen, maar moest het opgeven. Zij legde de teekenpen neer en keek Gaston aan, zoo bitter droevig dat zijn medelijden dadelijk gewekt was.

„Hoe is 't! gaat het niet?"

Zij schudde, diep zuchtend, van neen.

„Maar kindje, je bent ziek! Wat scheelt er aan?"

„Mijn hoofd klopt zoo en mijn handen beven — ik geloof dat ik nog moê ben van gisteren...."

Zij zag er uit of zij flauw zou vallen. Gauw kwam Gaston met eau-de-cologne aanloopen waarmee hij haar voorhoofd en slapen bette. Toen zette hij haar in een fauteuil, zeggend dat zij daar nu maar stil moest blijven zitten en gaan slapen als ze woû. Hij maakte het haar gemakkelijk, legde een reisdeken over haar heen en ging aan zijn werk.

Sentina viel al gauw in slaap.

Intusschen zat hij te denken. Dat kon zoo niet — dat mocht niet meer gebeuren. Hij zou er over spreken met de Bonardi's.

Hij was heel ernstig nu, al zijn jongensachtige overmoed en onverschilligheid weg, vaderlijk bezorgd voor het uitgeputte slaapstertje. Hij redeneerde, hij had zich nu eenmaal het lot van dat kind aangetrokken — hij mòcht haar niet loslaten. Zij moesten begrijpen, die Bonardi's, dat de klanten bedienen geen werk was voor een teekenaarster, een toekomstige schilderes misschien — in dàt licht moesten zij haar nu gaan beschouwen voortaan, en haar tijd en rust laten om zich verder te bekwamen voor haar vak.

En nu was het Juni geworden en Gaston was naar Parijs teruggegaan voor de zomermaanden. Maar hij zou in het najaar terug komen en had zijn kamers aangehouden.

Sentina's leven was nu geheel anders geworden. De Bonardi's „zagen" nu iets in haar; ze was niet langer het „wurm" dat altijd genadebrood zou moeten eten, zij zou in haar eigen onderhoud kunnen voorzien, had meneer de schilder gezegd, en dat had haar op-eens enorm doen rijzen in hunne schatting. Zoo als hij het verlangd had lieten zij haar nu ook rustig boven op zijn atelier studeeren en teekenen, en met het klantenbedienen was het voor goed uit.

De zomer verliep onder hard werken gauw genoeg voor Sentina. De prikkel die haar ijver altijd wakker hield, was vooreerst het vooruitzicht zich onafhankelijk te kunnen maken om, als zij eenmaal zóo ver zou zijn, hare moeder te gaan zoeken. Dat plan was al van klein-af in haar vastgegroeid als het einddoel van al haar doen en denken. Maar daarbij kwam nu nog het vurig verlangen haar leermeester, haar weldoener niet te leur te stellen.

Hij had haar zijn adres achter gelaten en zij moest hem nu en dan schrijven, dan kon hij zien of zij heusch studeerde en vooruitging, had hij lachend gezegd. Of zij haar best deed op die brieven! Ze namen in het begin wel twee dagen in beslag Maar iedere maand ging het al vlotter, en de enkele keeren dat hij een kort woordje ten antwoord zond, betuigde hij zijn tevredenheid en zei dat zij maar op dezelfde manier moest voortgaan.

In haar brieven noemde zij hem altijd „Signor Amedeo". Dat was zóo gekomen: in een van haar vrijmoedige buien was zij eens over zijn voornamen begonnen. Op het visitekaartje, dat hij op de deur van zijn atelier bevestigd had, stond: „Gaston Amédée Delbrun" voluit. Gaston vond zij een vreemden naam — dien had zij nooit gehoord, maar Amédée — was dat hetzelfde als Amedeo, zooals ze daar, in Venetië, zeiden?

„Ja, dat is dezelfde naam in 't Fransch."

„O, Amedeo vind ik mooi — veel mooier dan Gaston. Mag ik u signor Amedeo noemen? dat zou ik graag willen..."

„Welzeker — als je daar plezier in hebt — ga je gang maar, hoor . . .”

En zoo noemde zij hem voortaan niet meer „signor pittore”, maar „signor Amedeo” als zij hem toesprak of schreef. Maar tegen anderen van hem sprekend gebruikte zij dien naam nooit.

In 't eind van November kwam Gaston in Venetië terug.

Sentina was nu vijftien en een half jaar. Hij vond haar gegroeid, toch nog wel klein en tenger, maar meer mensch geworden vooral, en zij zag er bepaald gezonder, fleuriger uit dan toen hij haar een jaar geleden voor 't eerst zag. En dat deed hem plezier — het gaf hem het prettige gevoel dat zij door zijn toedoen zoo geworden was. Zonder hem, zonder die lessen, zonder dat uitzicht op een broodwinning, zou zij misschien in ziekelijke schuwheid en verstomping ten onder zijn gegaan, dacht hij. Met een soort van zelfvoldane verbazing zag hij op zijn „weldaad” terug, die hij nog nooit van zoo'n ernstigen kant bekeken had. Maar toch stond het bij hem vast dat hij zich niet weer aan dat les geven woû binden — daar had hij genoeg van. Hij zou haar wel verder voorthelpen, als 't uit haar werk bleek dat het de moeite waard was, maar dan op een andere manier.

Hij was trouwens niet van plan dezen keer lang in Venetië te blijven, hoogstens tot na Nieuw Jaar. Dan zou hij naar Rome of naar Florence gaan — hij wist nog niet precies waarheen.

Maar Sentina's vorderingen vielen hem uitermate mee. Zijn atelier hing nu vol met teekeningen en studies van haar en hij moest erkennen dat hij het zóo niet verwacht had. Zijn eerlijk-bewonderende tevredenheid sprak zoo duidelijk uit al zijn doen en zeggen, dat zelfs de Bonardi's, die mee getuigen mochten zijn van zijn eersten indruk, een zekeren eerbied in zich voelden opkomen voor Sentina's bekwaamheden.

Met een hooge kleur en groote glansoogen stond Sentina er bij, stil als altijd, maar innerlijk vol van een groot geluk — van triomf ook tegenover de Bonardi's, maar allermeest blij nu over *zijn* onverholen goedkeuring.

Het was het oogenblik waarnaar ze had uitgezien heel den langen zomer, altijd bang dat zij hem zou teleurstellen in zijn verwachtingen van haar, hem, die zóo goed voor haar geweest was, door wien heel haar donker leven was licht geworden, sedert hij haar dien eersten ochtend op de piazza te hulp was gekomen en haar had meegenomen naar de basilica.

Bevend had zij dat eerste oordeel afgewacht. Wàt zij gedaan zou hebben als het anders ware uitgevallen, dat wist zij niet; maar wel wist zij dat zij nog nooit éen oogenblik in haar leven zóo gelukkig was geweest als nù. En ook later bleef haar dit bij als haar mooiste, lichtste dag, waarop zij altijd weer terug zag in heerlijk herinneren.

Het was nu besloten dat zij zou leeren schilderen, voornamelijk om de oude meesters te copieëren in de verschillende musea. Gaston vond door zijn relaties in de artistenwereld een geschikten leermeester voor haar, een oudachtig schilder die het niet breed had en een cursus hield voor jongeluî, in 't bizonder voor hen die zich in 't copieëren wilden bekwamen.

Gaston had geld en was royaal — de overeenkomst was dus gauw gesloten. De Bonardi's achtten zich verplicht een beetje te protesteeren — voor den vorm. Zij wilden óok wel wat voor het kind doen nu 't bleek dat er wat van haar worden kon — ze zouden graag iets mee betalen voor dien cursus als 't noodig was . . . maar Gaston wilde daar niets van hooren. Hij nam die kosten nu op zich, en Sentina zou 't hem later terugbetalen als zij zelf verdiende; zij mocht het als een voorschot beschouwen, zei hij lachend tegen haar, als zij 't niet van hem wilde aannemen als een geschenk.

En als zij — de Bonardi's — ook iets doen wilden, moesten zij haar maar wat zakgeld geven om nu en dan eens naar Lido te kunnen gaan, want de zeelucht was goed voor haar, vooral nu zij zoo veel werkte.

„EEN ARBEIDER".

NAAR DE SCHILDERIJ

VAN

JOZEF ISRAËLS.

Berg & Chevalier Sc.

Voor Sentina begon nu de tweede periode van haar studietijd.

Anders, heel anders was het dan het vorige jaar. De eerste weken hield Gaston nog zoowat het oppertoezicht over haar werk. Driemaal in de week ging zij naar den cursus; de overige dagen werkte zij voor zichzelf. Al gauw begon zij hier en daar een kop of een heele figuur van een schilderij na te schetsen, en daarbij bleek, wat Gaston altijd wel vermoed had, dat zij een bizondere gaaf had voor het treffen van gelijkenissen. Haar nieuwe leermeester merkte het ook dadelijk op en vertelde aan Gaston dat hij groote verwachtingen van haar had voor portretschilderes.

Nu, of zij waarlijk artiste worden zou — maar daarom was het ook minder te doen. Zij was bovendien maar een zwak schepseltje en het zou oneindig beter voor haar zijn er een kalme broodwinning van te maken, dan het emotioneerende leven van een artiste te leiden, meende Gaston.

De dagen dat zij thuis was mocht zij nog altijd op zijn atelier werken. Hare teekeningen had zij van den muur afgenomen en opgeborgen, maar behalve den Christus-kop uit de basilica, zijn eigen gelijkenis volgens Sentina, had hij er niet veel anders opgehangen en over 't geheel zich minder „geïnstalleerd" dan het vorige jaar. Een enkelen keer zaten zij nog wel eens samen te werken. Hij was dan heel vriendelijk tegen haar, vertelde haar van Parijs en de schilderijen in het Louvre, soms ook van zijne moeder van wie hij zooveel hield; of zij spraken over een of ander boek dat zij gelezen of een schilderij waarvan zij iets nageschetst had.

Dat was alles heel prettig en gezellig, maar het was heel *anders* dan verleden jaar. Sentina voelde er zich half door gestreeld, maar het gaf haar toch een gevoel alsof hij verder van haar af stond dan toen hij haar soms verdrietig maakte door zijn bruuske uitvallen en stuurschheid, en dan weer in overvloeiende goedhartigheid van alles verzon om haar blij te maken. Zij had een vaag besef dat hij haar nu meer als een volwassen meisje behandelde, terwijl hij haar verleden jaar als een kind van tien, twaalf jaar beschouwde. Dat was natuurlijk vleiend voor haar ontwakend vrouwelijk gevoel, maar er was toch iets weemoedigs in die verandering, vond zij.

Op één van die dagen, zoowat tegen Kerstmis, vertelde hij haar dat hij in de tweede week van Januari naar Florence zou gaan en daar verder den winter blijven.

De groote glansoogen versomberden even bij die mededeeling. Zij had den heelen zomer zoo op den winter gehoopt, omdat hij dan weer bij hen wonen zou! — Maar zij zei heel kalm dat hij zeker nieuwe studies woû gaan maken in andere kerken en musea — en of hij dan rechtstreeks van Florence naar Parijs dacht te gaan, of nog eerst te Venetië terug zou komen?

„Ja — misschien kom ik nog wel even terug hier in April of Mei — maar zeker kan ik dat niet zeggen — dat hangt natuurlijk van veel dingen af."

Maar hij zou van Florence zijn adres sturen en hij hoorde toch ook van Cecchi, haar leermeester, hoe het haar ging.

Gaston was vertrokken en had nu zijn kamers niet meer aangehouden. De Bonardi's, nog onder den indruk van wat hij voor Sentina had gedaan, hadden haar zijn atelier afgestaan, en verhuurden nu alleen de kamer die hij als slaapkamer gebruikt had met het kleine kamertje dat tot nog toe van Sentina was geweest. De zaak ging goed — het kon nu wel zoo, al maakten zij wat minder geld van die kamers, en zij wilden toch oók wat voor haar doen. Sentina was hun oprecht dankbaar voor die schikking; zij zag daarin een bewijs dat zij haar en haar werk begonnen te waardeeren. Maar bovendien voelde zij zich zoo heerlijk thuis in die kamer waar „Amedeo" altijd gewerkt had en zij met hem. De Christus-kop, zijn gelijkenis, hing er ook nog; dien had hij haar geschonken als een aandenken aan de eerste aanleiding tot haar studie, en het was het heerlijkste wat hij haar had kunnen geven, dacht zij.

In kalme bedrijvige eentonigheid gleden weken en maanden gauw voorbij. De oude Cecchi was bizonder tevreden over haar ijver

en ernst bij het werk en schreef aan Gaston dat zij veel harder vooruit kwam dan éen van zijn andere leerlingen. Soms vreesde hij wel dat zij zich wat overwerkte — zij zag er zoo teer en tenger uit en kon dikwijs zoo bleek zien. Maar zij woû er nooit iets van hooren — zei dat ze juist beter werd van veel werken — zij had zich vroeger nooit zoo goed gevoeld als tegenwoordig.

Met de jongelui van den cursus bemoeide zij zich niet veel; zij bleef altijd nog wat van haar oude schuwheid en schuchterheid behouden.

Op een ochtend in April kwam Gaston op-eens binnenvallen bij Cecchi, midden in de schilderles. Dat maakte een heele sensatie onder de meisjes. Sentina voelde plotseling al haar bloed naar het hoofd stijgen, en werd toen vaal-bleek. Zij voelde het, en voelde ook dat de anderen het opmerkten. Behalve vier jongelui waren er nog twee meisjes. Het eene, goedig en altijd vriendelijk tegen Sentina, stond ver bij haar achter in talent en kunnen. Het andere kòn wèl, maar voerde weinig uit; het werken verveelde haar — zij ging liever 's avonds dansen en naar de kleine theaters met jonge artisten. Zij had een aardig gezichtje, heel jong nog, even zestien, en was volkomen bereid dwaasheden te doen. Het onverwachte binnenkomen van Gaston was vooreerst een heerlijke afleiding in de saaiheid van de les, en daarbij kon men nooit weten waartoe zulk een incident leiden kon. Zij zette zich dadelijk in postuur, fixeerde en lonkte en deed al haar best zijn attentie te trekken. Doch het was verloren moeite. Gaston ging regelrecht naar Sentina toe, gaf haar een hand, informeerde hartelijk naar alles en bekeek heel belangstellend haar werk. Cecchi kwam er ook bij, zij werd geprezen en bewonderd — Sentina was bepaald de heldin van den dag.

Giulia zat zich te verbijten — dàt was meer dan zij verdragen kon, en zoodra Gaston weg was, pakte zij haar boeltje op en ging heen. De anderen lachten er om — zij wisten wie Giulia was.

Maar in de volgende les, twee dagen later, was zij hatelijk tegen Sentina. Zij had schampere aanmerkingen, eerst op haar kleeren, toen op haar figuur, eindelijk begon ze spitse dingen te zeggen over dien knappen schilder die haar zoo in-'t-oog-loopend protégeerde.

Sentina zweeg eerst; zij begreep dat de andere jaloersch was over de aandacht die Gaston haar en haar werk gewijd had. 't Was zoo iets nieuws en vreemds dat iemand jaloersch was op háar — ze kon er eigenlijk niet boos om worden; zij liet de andere maar praten en werkte stil door. Het andere meisje wilde Giulia tegenhouden en sprak Sentina vóor — dat prikkelde haar nog meer en toen begon zij met haar leelijke insinuaties. Opeens begreep Sentina. Zij voelde het 't meest als een beleediging voor hem, een miskennen van zijn edelmoedige goedheid, en ze stoof op Voor het eerst van haar leven werd zij toomeloos driftig. Weg al haar schuchterheid — ze stond op van haar kruk, ging vlak vóor Giulia staan, bleek en trillend van woede, haar groote oogen lichtend als van fosforvlammen, oprichtend haar kleine gestalte tot zij de andere, die zat, domineerde, en beet haar toen toe, met half verstikte stem:

„Hoe dùrf je zóo iets te zeggen? Jij.... jij.... je moest je schamen!"

„Nou — zeg — maak je maar niet dik. Je mocht willen dat je 'm kreeg hè? Zoo'n mooie jongen," sarde Giulia, gichelend om haar figuur te redden, terwijl de anderen met uitgerekte halzen toekeken, stom van verbazing over Sentina, die stille schuwe Sentina, die nooit iets toonde van wat er in haar omging.

Klets! — Sentina had Giulia een flinke klap in haar gezicht gegeven. Toen, zonder iets meer te zeggen keerde zij zich om en stapte uiterlijk bedaard naar haar plaats terug.

Zoo klein en tenger als ze was, zag zij er zoo ongenaakbaar uit, dat niemand lust had zich met de zaak te bemoeien. Bovendien gaven allen Giulia ongelijk. Wat hoefde die ook te beginnen met Sentina te sarren. 't Was haar verdiende loon, hoorde zij van alle kanten toen zij schreiend van woede, begon te schelden op die „kromme heks" die altijd werd voorgetrokken door Cecchi, alleen omdat die schilder.... Flikkerend keken de groote oogen haar weer aan; maar Giulia ging niet voort, zij had er genoeg van. Na een poosje stond zij op en ging heen.

Gaston was maar voor een dag of acht in een hôtel op zijn terugreis naar Parijs. Hij kwam ook bij de Bonardi's, aan wie hij veel goeds van Sentina's werk zei, en dat zij stellig het volgende jaar geheel zelfstandig zou kunnen werken.

Toen Sentina hem weer ontmoette na die kibbelpartij op den cursus, voelde zij zich voor het eerst niet geheel onbevangen tegenover hem. Zij *moest* terugdenken aan Giulia's leelijke woorden en verdachtmakingen en zij haatte er haar om. Zij wist wel dat zij nooit goed genoeg voor hem zou zijn, ook al ware zij niet het pleegkind der Bonardi's, en mooi en recht als anderen — en nooit, nooit had zij ook maar een oogenblik aan zoo iets gedacht. En ook hij niet — dat sprak van zelf — 't was een beleediging voor hem dat te durven denken. Hij stond hoog boven al wat gemeen en slecht was — hoog boven háar ook, en boven die malle, jaloersche, gemeene Giulia. O, wat haatte zij haar! Nooit, nooit zou zij haar weer een goed hart kunnen toedragen....

Juffrouw Bonardi was in den loop van den zomer ziek geworden, en zij kwam niet meer op haar verhaal. Het bleef sukkelen; zij kwam niet meer beneden in het wijnhuis, en er was een meisje gehuurd om Bonardi te helpen in de zaak. Zijn vrouw zat boven op haar kamer of bleef in bed. Soms, als zij pijn had, was ze lastig — zeurig, kregel, huilerig dikwijls. Andere dagen, als zij zich wat beter voelde, was ze week — zacht gestemd, sprak veel over doodgaan en over dingen van vroeger. Dan kwam zij wel eens op het atelier zitten, om een aanspraakje, bij Sentina die daar zat te werken.

Eens, in een vertrouwelijke bui, zei ze dat Sentina eens luisteren moest; zij had haar wat te zeggen. Zij had al lang iets op het hart — ze zou wel gauw gehaald worden en ze woû niet met een leugen de eeuwigheid ingaan. Daarom zou zij het haar vertellen nu — van haar moeder.

Sentina keek haar snel aan, trillend aan al haar leden, haar lippen open als woû ze iets vragen — maar zij hield zich in. En de andere ging voort.

Ja — van haar moeder. Zij had haar altijd gezegd dat die dood was — maar dat was niet waar — ten minste voor zoover zij wist. Haar moeder was naar Florence gegaan indertijd, toen Sentina ziek lag, en de eerste jaren had zij hun geld gezonden voor haar onderhoud. Maar dat was opgehouden na een jaar of twee, drie, en toen was Bonardi kwaad geworden, en ze hadden ruzie gekregen over haar, Sentina. Teresa — dat was haar moeder — was een halve zuster van Bonardi, 't kind van Costa, den tweeden man van zijn moeder. Teresa Costa heette zij dus — nu wist Sentina het dan. Toen er geen geld meer kwam hadden zij Sentina maar bij zich gehouden, uit medelijden. Zij hadden zelf geen kinderen en ze leden geen gebrek goddank — en zij was toen zoo'n zwak, ziekelijk stumperdtje met haar scheeven rug! —

Sentina kromp in-een. Dus uit medelijden hadden zij, die Bonardi's haar gehouden — omdat haar moeder van haar af wou.... O! o! o! — en zelfs geen geld meer wilde zij voor haar zenden.... maar.... misschien was ze arm — en *had* ze geen geld om haar op te voeden? — haar vader?....

„En mijn vader?" vroeg ze met gesmoord geluid, zonder op te zien van haar werk.

„Je vader is al lang dood, kind. Die was al dood vóor jij gevallen bent. Hij was schilder — en ik heb al dikwijls gedacht, nu jij zoo aan het teekenen bent geraakt, dat je dat van hèm hebben moest...."

„Dus — is mijn moeder weduwe?" vroeg zij weer, altijd zonder opkijken van haar werk.

„N—nou — als ik dan alles zeggen moet in het aangezicht van den dood — want lang duren zal 't niet meer met me, dat voel ik maar al te goed — — neen, dan — neen — ze waren niet getrouwd. Jij kunt het niet helpen, kind — God bewaar me dat ik jou dáar ooit over hard vallen zou — maar neen — getrouwd waren ze niet — en daarom zie je, toen je moeder je niet meer terugnemen woû, was 't maar het beste dat je bij òns bleef — zoo bleef het in de

familie. Maar ze had ons wel eens wat voor je mogen sturen — 't is zonde voor God dat ze 't nooit meer heeft gedaan in al die jaren, want ze had geld en goed genoeg ...."

Sentina rilde in den warmen zomermiddag — ijskoud haar handen, haar voeten — en 't was of die ijzige koû opkroop tot in haar hart. Vaalbleek en strak haar gezichtje en verdoft de groote oogen, bleef zij zitten waar zij zat, starend op haar werk en werktuigelijk de hand tot teekenen bewegend.

Haar moeder — haar vader — de Bonardi's haar naaste familie — o God, wat voelde zij zich vernederd! Zij was zoo trotsch geweest — zij noemde haar moeder eene signora — zij kon zich ternauwernood dwingen oom en tante te zeggen tegen die menschen, die haar uit goedheid, uit medelijden bij zich hadden gehouden, omdat zij „zoo'n ongelukkig stumperdje" was — een onecht kind met een bochel! — — Zij woû het uitgillen van woede en pijn, maar zij verbeet zich. O God! o God! was zij toch maar dood gegaan toen, daar in dat ziekenhuis! Nu was zij dank verschuldigd aan de Bonardi's — en haar moeder, haar eigen moeder, naar wie zij al die jaren zóo had verlangd, die had haar weggedaan — verstooten, omdat ze scheef en leelijk was geworden — —

Juffrouw Bonardi klaagde dat ze moê was en naar haar kamer terug wilde. Sentina stond op en hielp haar als gewoonlijk te bed. Ze zei niets dan de noodigste alledaagsche dingen, bijna op haar gewonen toon. Of tante nog iets noodig had? Neen — 't was goed zoo — ze moesten haar nu maar laten liggen tot zij riep.

Sentina ging naar het atelier terug. 't Was een verlossing dat de vrouw weg was en zij alleen kon zijn en denken .... denken .... o, dat martelende denken! Altijd hetzelfde in een kringetje rond, hamerend in haar hersens tot haar hoofd dreigde te bersten. O was ze maar dood — was ze maar dood!

Zij liep de kamer op en neer, met haar handen om haar hoofd, steunend en kreunend. Zij ging zitten — stond weer op — gooide het raam wijd open; maar van de benauwde kleine campiello kwam niet veel lucht. Zij viel weer op een stoel neer en zat recht voor zich uit te staren. Haar oog viel op den Christus-kop — o hij, Amedeo! Zij wist nog zoo goed hoe ze tegen hem gezegd had: „mijn moeder was een signora" — zoo verontwaardigd, omdat hij tante Bonardi voor hare moeder aanzag! — O wat schaamde zij zich — wat schaamde zij zich! Zij voelde haar wangen branden en bedekte haar gezicht met de handen, wegkrimpend in het jammergevoel van haar schande.

En op-eens bedacht zij dat ze in denzelfden stoel zat nu, waar hij haar had neergezet dien ochtend na het feest, toen zij zoo moe was en haar hoofd zoo klopte net als nu — maar o, toch zoo anders — zóo anders!

En nu kwamen plotseling de tranen los. Zij schreide wanhopig, al maar door, hartstochtelijk uitsnikkend haar groote overweldigende smart van vernederd zijn en gekrenkt in haar liefste en mooiste zielsverlangen.

(*Wordt vervolgd.*)

BAMBINELINO. DOOR C. LOUIS LEIPOLDT. † † † † † † † † †

I.

Het was een mooi kind, tenger en teer als een „aardblommetje" dat bij de rivier groeide tusschen het hooge, groene gras. Het was mooi omdat het zoo krachteloos, zoo tenger was, omdat het zoo bleek was, met zulke holle oogjes, met zulke kleurlooze lippen.

Eigenlijk moest het een frisch, gezond, stevig gebouwd kind geweest zijn. Het was in het veld geboren en had moeder's melk gedronken tot dat het gespeend werd en met geitenmelk, versch van den uier, gevoed. Toen had het een kleur; toen was het werkelijk mooi omdat het zoo dartelend, zoo vol lach en leven was. Als men het toen ergerde dan schreeuwde het zoo dat men het heel ver kon hooren, en sloeg met de handjes en beentjes geweldig alsof het voor eens en altoos met je wou afmaken. Toen was het liefelijk geweest omdat het gezond en sterk was.

En nu? Nu was het schoon met de schoonheid van een zieke, van den dood.

Er ligt iemand op een bed en hij is mooi, want op zijn wangen zijn roode vlekken, zoo rood als nog geen roos is die in vetten grond geplant staat, zoo rood als vlammen die opvliegen en wegkwijnen, en nog rooder omdat zijn gelaat zoo wit, zoo bleek is, zijne oogen zoo hol en zoo hel blinkend. Hij is mooi want hij heeft de tering en die is mooi in het laatste stadium als zij den mensch voor zijn heengaan heeft bereidt en hij niet meer een mensch is, maar iets schooners en heerlijkers uit zijne oogen straalt en om zijn mond speelt.

Er ligt iemand op de marmeren plaat in het doodenhuis, dood. Een vrouw is het die zich van het leven heeft gered door in het water te springen — een vrouw met natte morsige kleeren, — een vrouw met een dun, ziekelijk, mager gezicht, met diep gezonken, strak-starende oogen. En ook zij is mooi, want de dood heeft haar schoonheid gegeven, en het water, toen het haar ontving en haar lijk aan wal spoelde.

Niet slechts in een bloemtuin, in het veld, in de lente als er groen en geel en goud overal te zien is, als een overvloed van kleur op heuvel en berg prijkt, als de grond met gras weelderig bedekt is, niet slechts daar woont de schoonheid. Ook in den herfst, als de bladeren afgevallen zijn en op den grond liggen, verspreid, verdord en verdroogd, ook daar vindt men haar. Want het groen der boomen en boschjes is in rood veranderd, en dat is schoon, ofschoon het een teeken van de verrotting en den dood is.

Het kind had de schoonheid van dien teringleider, van die vrouw die in het water was gesprongen om zich van het leven te redden, van die bladeren die zoo mooi waren omdat zij aan het sterven waren.

Het sliep nu, zooals het nog nooit geslapen had sedert zijn vader van huis wegging en zijne moeder met de Kaffermeiden. alleen achterliet. Dat was lang geleden toen de oogjes nog vol van licht waren, toen zij nog helder waren als fonteinwater wanneer de zon erop schijnt. Dat was zeer lang geleden, maanden lang, toen de dood nog niet wist dat er zoo een kind voor hem was. Dat was zoo lang geleden dat de handjes dun en mager geworden waren, doorschijnend en wit, zoodat men de blauwe aderen onder het vel kon zien.

Toen was het sterk en frisch en gezond geweest, zooals een Boerenkind is als het moeder's melk heeft gedronken en in het veld is opgegroeid. Doch nu was het bleek en tenger alsof het de tering had, en de oogjes waren dof, zonder levendigheid, zonder licht.

Het sliep nu. Op een wollen deken die vuil en nat was, want gisteren had het geregend en het water was de tent binnengedrongen en had diepe slootjes in den grond gemaakt. Het had alles daarbinnen benat, zoodat de lucht vochtig was en de dekens klam waren. Dat was niets ongewoons. Het regende dikwijls en als er geen droog goed te krijgen was, dan moest men maar met klamme dekens tevreden zijn.

De tent was heel klein, zoodat er bijna geen plaats was voor de twee kisten die er in stonden. Het zeildoek was vuil en hier en daar verscheurd en als de wind waaide dan wuifde het haar van het kind heen en weer. Als buiten de zon scheen, dan vielen er lichtstraaltjes op het mager gezichtje en punten van zilver op den harden vloer van de tent. In den namiddag, als het warm was, en donker daarbinnen in de tent, dan kon men de lichtstralen zien als zij door de lucht gingen, want de stofdeeltjes maakten een zichtbaar pad voor hen. De stralen kwamen door de scheuren in het zeildoek, helder en heerlijk, want buiten was het winter, een Afrikaansche winter, met gras op de heuveltjes en bloemen langs de rivier. Buiten was alles groen en geel; buiten was er een geur van bosch en heide, en boven alles een blauwen hemel, zoo blauw en helder, dat men het oog er niet op kon houden. Alleen in de tent was het donker, klam en vochtig, met slechte lucht en slecht beddegoed, en met een kind dat aan den dood behoorde schoon het leven het nog hield.

Het kind lag stil, geheel stil alsof het dood was. Slechts als men nabij kwam en aandachtig erop keek, kon men zien hoe de neusgaatjes beefden en hoe het borstje op en neer viel. En als men nog nader kwam en

de hand op dat bleeke voorhoofd lei dan kon men voelen dat het brandde, brandde alsof er een vuur in de hersens was waarvan de hitte naar buiten was uitgebreid. Doch de lipjes waren zonder kleur en de wangen bleek als marmer, ofschoon zij koortsachtig heet waren.

Daar moest het liggen, dat kind van een sterken vader, van eene frissche moeder; daar moest het liggen en wegkwijnen alsof het de tering had, omdat zijn vader zoo sterk was geweest in zijn geloof en zijne moeder zoo vol vertrouwen. Een kind van het veld moest het op het veld sterven. Het veld had het voortgebracht en kracht en sterkte gegeven, het wonderbare, heerlijke veld, met zijne uitgestrektheid van wilde, bosch bedekte karroo, het veld met zijne groote, geelvale doornboomen, die in den zomer zoo goudgeel werden. Laat het daar vergaan waar zoo velen zijn vergaan, weggekwijnd, getroffen door den dood omdat zij het vergift van wanhoop en moedeloosheid hadden ingeslikt. Laat het sterven, dat kind, dat het niet in de toekomst, als het groot geworden is en verstand heeft, zoodat het niet slechts honger en koude en klamheid voelt maar ook de koudheid van de menschen, ook den honger van een verlangend hart dat naar vrede en vrijheid smacht, dat het dan niet sterve van hopeloosheid. Laat het nu maar weggaan, als het mooi is, schoon als iemand die op sterven ligt.

Het werd avond. Over het veld viel een schaduw, de verlenging van de donkerheid onder de roode karroo heuveltjes aan de andere zijde der rivier. Ook in de tent werd het donker, want er brandde geen kaars of lamp. De avondschemering kon door de scheuren in het zeildoek komen en op het bleek, vermagerde gezichtje vallen.

. . . .

Mijn kind, wat heb je niet doorgemaakt en ondervonden; wat heb je niet gezien en aangestaard met je diep gezonken doffe oogjes! Het groen van het veld werd grijs als je erop zag, want je oogjes waren vol tranen en konden niet het onderscheid uitmaken tusschen zomer en winter. Het gedruisch van kanonwagens en het gekletter van wapens in den nacht, het kraken van brandende huizen en het gehuil van klagende vrouwen, van uwe moeder, van uwe zusters — dat had je gehoord toen je gespeend werd, en met de geitenmelk slikte je droefheid en bitter vergift binnen. Nu, mijn kind, heb je het beste van het leven, de schemering, de zoete, zachte schaduw voordat het eigenlijk nacht wordt en de sterren aan den hemeltrans beginnen te blinken, voordat je voor altoos het veld verlaat en in de diepe, voelbare duisternis van den dood wegzinkt. En wie, mijn kind, zal je terughouden, of bidden dat je niet bezwijken, maar dat je mocht leven om nog de dorre droefheid te smaken, het grauw hier in het veld te aanschouwen, om nog eens het groen te zien vergelen en bruin worden, om nog eens te leven en het sterven te wenschen? Het is donker in het kamp en over het veld. De vrouwen, de oude, zwakke mannen, zitten in de tenten, stil, bedroefd, zooals men in zulke kampen zit. Sterf, mijn kind, sterf, hier op het veld als het donker is, en weet dat het sterven gelukkiger is dan het zitten, als die mannen en vrouwen zitten, moedeloos, kleurloos, met het grijs van het leven zonder het groen erbij, met geen zonnestraal maar met de naderende duisternis van den nacht die hen in de oogen staart. Dat toch, mijn kind, heb je niet verdiend. Sterf, dan, hier op het veld, dat men zegge, „ook dat kind heeft zijn leven ervoor gegeven."

II.

Vader was weggegaan naar den oorlog. Hij ging toen het nog alles goed met hem en de zijnen stond. Hij ging toen men tijding kreeg dat de khakis te Magersfontein en Colenso een nederlaag hadden geleden. Hij zou weldra terug komen, een zegevierend held.

Het was een heerlijken zomermorgen, en over het veld lag een nevel, dun en doorschijnend zooals men het ziet wanneer de zon heet is en de bergen schijnen alsof zij mijlen ver liggen. Tusschen de graspollen langs de rivier zong de „klappert leeuwerik" zijn eentoonig deuntje, alsof hij er van hield

dat het zoo warm was. Boven in de lucht, zijn schaduw werpende op de klippen van de krantz, zweefde een lammervanger, statig en stil alsof hij de vlerken niet kon bewegen. En in de verte, als men over het veld keek, kon men een stofwolk zien waar de wind het losse zand in de lucht deed stijgen.

Een vrouw zat bij de huisdeur, een vrouw met een bedroefd, afgemat gezicht, dat gerimpeld was en niet omdat zij oud was. Want zij was nog jong, deze vrouw, niet boven de dertig, ofschoon vier kinderen haar moeder noemden. Een van die was met vader naar den oorlog gegaan, ofschoon hij nog geen twaalf jaren oud was, en de anderen waren nu met haar in het huis. En het kind was ook daar, datzelfde kind, maar nu was het dik en stevig, zooals het een Boerenkind betaamt te zijn dat moeder's melk dronk en gespeend moest worden. De vrouw had het op de armen, en zong zachtjes als zij het heen en weer schudde om het te sussen. Voor haar op den grond speelden twee kinderen. Er lag een pompoen op den grond, heerlijk goudgeel en rood, en de kinderen hadden met de vrucht gespeeld en er stukjes uitgesneden. Zij hadden de groote sappige bladeren van een mesembryanthemum soort in rijen op den grond gelegd en speelden nu daarmee. De eene was een klein meisje dat een groot geruiten voorschoot om had, en de andere was nog kleiner en ook in een geruiten rokje gekleed. Zij hadden klippen in hunne handen waarmede zij de sappige bladeren van de mesembryanthema verbrijzelden, zoodat het sap eruit spatte en hun in het gezicht vloog.

„Memetjie, moe nie zoo mors nie," zeide de vrouw die het kind zat te sussen. „Jij maak Annie mos vuil."

„Ons kan dit nie help nie, magoed," riep de oudste, „die vijgies maak zoo. Hessie, ge nog e klip."

„Wag, A-A-nie," zeide haar zusje die stotterde, „laat e-ek ver hom d-d-d-doodgooi."

„Wat maak julle, Hessie?" vroeg de moeder.

De kleine wees naar de bladeren.

„Dis die rooitjies, magoed," zeide zij, „en dit" — zij wees naar een stukje pompoen, „is pagoed. Ons maak die rooitjies dood — zoo, zoo, zoo."

Met de laatste woorden hief zij den steen op en sloeg ermee op de sappige bladeren. „Daar, hom is nou mors dood," zeide zij op een zegevierend toon als zij den steen wegsmeet. „Hij kan pagoed nou niks nie maak nie."

De moeder keek over het veld en werd bleek, want zij had de stofwolk gezien en zij wist wat zoo iets beteekende. Zij sprong op en liep het huis binnen, en de kinderen volgden haar, angstig en verschrikt, want zij wisten niet waarom zij zoo grooten haast had. Zij hadden de stofwolk niet gezien, en de zon scheen nog zoo heerlijk. Op het geele veld lagen de mesembryanthema-bladeren, vertrapt en verbroken, in rijen zooals de kinderen ze geschaard hadden.

Binnen in het huis was het kaal en armoedig. De vloer was van klei, gesmeerd met koeie mest. Er stond een tafel in de kamer, een wandkast, en een aantal stoelen gemat met lederen riempjes. Op de tafel stond een beker met water gevuld, waarin de vrouw dien morgen een ruiker doornbloemen had geplaatst die nu een heerlijken geur verspreiden. Er was geen tapijt over den vloer; slechts vóor de deur lag een mat en over de stoelen waren luipaardvellen met groote, zwarte vlekken.

De stofwolk kwam nader, en door het venster ziende kon de moeder en kinderen het blinken van lans en geweer zien als de middagzon op het metaalwerk scheen. Het was niet vader die naar huis kwam.

Een jongen van omstreeks acht jaren kwam van achter het huis en liep de kamer binnen, vergezeld van een Kaffermeid en een ouden kleurling. Het meisje begon te schreien.

„Dis hulle, ma," riep de jongen. „Ons moet hulle skiet, ma."

„Foeie tog, baasi," zeide de meid, „jij kan niks doen nie. Nooi," vervolgde zij, zich tot de vrouw wendende, „wat vang ons nou aan? Hulle kom verzeker mos hiernatoe."

Nader en al nader kwam de stofwolk, en men kon het getrappel van de paarden hooren. De meisjes huilden, doch de moeder stond stil en bedaard met het kind in haar armen. De oude kleurling en de jongen waren naar

buiten gegaan om de ruiters te ontvangen, en de meid trachtte de kinderen te stillen.

En het kind sliep nog, want het wist niet wat er gaande was. Het sliep in de armen van zijn moeder, die daar zoo stil en traanloos stond, en wist niet dat het nu reeds den avond van zijn leven was.

. . . .

Het is zonsondergang, en de schemering is over het veld gevallen, — de zachte, stille schemering, met hare kleuren van goud en geel, met hare wonderbare tinten van rozenrood en smaragdgroen. Tusschen het lange gras langs de rivier, waar in den morgen de leeuwerikken zongen, bloeien de avondbloemen, witte sterretjes op een donkergroen tapijt dat zachtkens heen en weer beweegt als de wind erover waait, en de geur van de doornbloemen aan den overkant van de rivier met den heerlijken reuk van de Ixias vermengt. De nachtuiltjes en geitenmelkers vliegen tusschen de doornboomen, en groote, wonderschoon gekleurde nachtvlinders fladderen over de witte bloemkelken. Het is alles stil en eenzaam langs de rivier. In de rivier zijn poelen waarin de wolken en het licht dat nog aan den horizon hangt, afgespiegeld worden. Als men nabij komt springen de kikvorschen, in hun avondslaap gestoord door den naderenden voetval van den wandelaar, in het water en verbreken en vernietigen de weerspiegeling in deze poelen. Nu en dan hoort men het geroep van een steenuil, die klagende onder de krantz zit, waar de roode klippen zwart geworden zijn door de schaduw die op hen valt. Het huilen van een maanhaar-jakhals komt met den wind mee, een dof en hol geroep, omdat het dier zoo veraf is. De schaduwen kruipen over het veld, zich verlengende als iemand die uit een slaap ontwaakt en zich rekt, en op de heuvelen hebben zij reeds de vaalgrijze bosschen uitgeveegd.

Hier op de plaats waar de kinderen gespeeld hadden, hier waar de mesembryanthema bladeren verdroogd en verbroken liggen, niet meer in aaneengesloten rijen geschaard maar verspreid, want de paarden hebben ze vertrapt, hier waar de vrouw met het kind in de armen stond, hier, nu, is het helder licht, een flikkerend rood licht dat over het veld gaat en in de poelen van stilstaand water in de rivier weerspiegeld wordt. Het is het vuur dat gindsche woning verbrandt; het is het licht dat de vrouw en kinderen hun pad wijst waarop zij moeten gaan; het licht dat voor eens in hun leven schijnt en voor altoos hen op het hart brandmerkt dat zij de bitterheid en de smart van dien avond nooit vergeten.

't Huis staat in volle vlam en buiten, rondom eene verzameling van meubels, kleedingstukken en huisraad, staat de moeder met hare kinderen. In den achtergrond ziet men de ruiters die het huis in brand hebben gestoken en nu, hun werk verricht hebbende, weer heen gaan om morgen elders hetzelfde werk te doen. De vrouw heeft het kind in de armen en het schijnsel van het vuur valt op hunner beide aangezichten. De moeder weent niet. Traanloos staat zij daar het schouwspel aan te staren, en het kind, als het de vlammen in de lucht ziet stijgen, als het den vuurgloed over zich voelt, dan lacht en springt het van blijdschap.

Want het is geen schemering meer; het is donker geworden, en het vuur, het alles verdelgende vuur, is schoon als het in den nacht over het veld gezien wordt, als het licht ervan op het water schijnt, en de steenuilen en nachtvlinders verjaagt.

Het kind vond dat mooi en daarom lachte het. Want het was een kind van het veld en kon nog lachen en schreien nu dat het gezond en frisch was, nu dat het nog levenskracht en rood bloed had, nu dat het nog van het leven was en de dood er niets van afwist.

III.

De vrouw zat met het kind in de armen. Zij zat in de tent waar alles zoo vuil, zoo slordig, zoo armoedig was, en het was donker want het was vroege morgen. Heel vroeg nog. De zon lag nog ver achter den horizon, en er was schemering over het veld. Slechts aan den hemel zag men een rooden gloed alsof een bloederig kleed in de lucht was gewasschen en men de wolken met bloed geverfd en gevlekt had.

De vrouw zat stil. Geen traan blonk in hare oogen, geen spier bewoog zich in haar gezicht. Vlak voor haar op den grond ziende zat zij daar, versteend als het ware, met haar kind in de armen, het kind dat gelachen had en in vreugde had opgesprongen toen het huis in brand raakte en de vlammen de dalende zon verbleekten.

Een honderdtal tenten, een hutje van ijzeren platen, een ander huisje van planken gebouwd waarin de commandant van het kamp, de opzichter, gehuisvest was — dat was het vrouwenkamp. Een kamp omringd met een muur van gegalvaniseerd ijzer, en bewaakt door in khaki gekleede soldaten, die met geladen geweren voor het hek stonden en de gevangenen, de zoogenaamde „refugees" beletten buiten te gaan. In den morgen, als het warm was en buiten op het veld alles frisch en schoon, in den morgen als de cicadae in de doornboomen lustig en vrolijk zongen, en de veld-hagedissen op de klippen sliepen waar zij den vollen zonneschijn konden genieten, dan was er rep en roer in het kamp. Dan zag men de oude mannen, die te zwak waren geweest om op commando te gaan, en die dus thuis waren gebleven om de vrouwen en kinderen op te passen, die nu, gevangenen hier in het kamp hun rantsoen brood en vleesch bij het depôt moesten komen halen. Daar zag men bleeke, vermagerde kinderen, kinderen die door ontbering en slecht voedsel verouderd en lusteloos waren geworden. Daar zag men de moeders, sommigen oud en afgeleefd, anderen jong en in de fleur van hun leven.

Daar zag men de kleine kinderen, die zoo veel moesten doorstaan en ondervinden omdat hunne ouders vluchtelingen waren, de moeder hier in het kamp, de vader elders op commando, strijdende voor het land en de vrijheid die hem dierbaar was, nog meer dan het leven van kind en gade.

Nu zat zij in de tent met haar kind. Gisterenavond had het de oogjes geopend en had haar aangestaard, en nu, nu dacht zij dat het sliep. Want het lag zoo stil en onbewegelijk alsof het werkelijk sliep, en binnen in de tent was het zóo donker dat zij niet kon merken hoe bleek het gezichtje was.

Een oude man kwam de tent binnen. Zachtjes had hij het zeildoek op zijde gezet en was binnen geslopen zoodat zij het bijna niet bemerkte. Het was een oude man met sneeuwwit haar en bakkebaarden, een oud mensch met een gerimpeld, door jaren uitgeput gezicht, een man die gebogen liep, en zoo zachtjes alsof hij bang was dat hij iemand zou storen, ofschoon zijne veldschoenen zoo oud waren dat zij hoegenaamd geen geraas maakten als hij wandelde. Hij kwam en stond naast de vrouw en lei zijn hand op haar schouder zoodat zij uit haar wakenden droom geschud werd.

„Hoe gaat dit, Elsie?" zei de oude, op een toon van vragend medelijden. „Is die kleintjie wakker?"

„Nee, oom Koos, hij slaap nou," antwoordde de vrouw. „Hij het lang nie zoo lekker gele nie; dit zal hom goed doen."

„Ja, dis die beste ver n kind, Elsie," zei de oude. „Ek wens maar dat ons ou mense dit kan doen."

„Waarom is jij zoo vroeg op, oom?" vroeg de vrouw, „Als hulle dit hoor dan kom oom in die knijp."

„Ek het nie kon slaap nie," sprak de oude man zuchtend. „Mij maag pla mij zoo snachts dat dit al mij slaap wegneem. Ek het bijna niks nie geeet gister, want die brood ge ver e mens die beverasie."

„Dis die zelfde met die kinders," zeide de vrouw, het vuil kleedje dat op den grond lag over het kind werpende. „As dit lig was kan oom zien die arm dingetjie lijk soes n lijk."

„Amper (bijna) almal lijk zoo, Elsie. Dis n wonner as n mens n gezonde kind zien. Al die kleingoed lijk of hulle net nou wil sterwe. Kan jij niks krij om ver hom te ge nie?"

„Ons het condens melk gekrij, oom," antwoordde zij, „maar dit het zuur geworre. Daar staan dit op die kis in die kommetjie. Oom kan dit proe."

„Dis zoo vervlaks donker," zeide de oude, „n mens struikel o'er al die goed. Waars die kis?"

„Aan die anner kant van die tent, oom, daar. Moe nie op Hessie trap nie; die kind slaap op die grond net voor oom ze voete."

De oude wandelde voorzichtig, rond tas-

tende in de donker, en bereikte de kist waarop het bekertje melk stond. Hij nam het en zette het aan zijn lippen.

„Wrachtig, dis amper soes azijn," zei hij aan de vrouw, fluisterend, alsof hij het kind niet wou wakker maken. „Die arm schat zal die stuipe krij as jij hom die goed inge. Hartlam, het jij nie lig nie? Dis al te donker om te zien waar n mens moet trap."

„Ons kan nie waag nie n vuurhoutjie (lucifer) te trek, oom Koos. Hulle zien dit en dan is die schildwacht somaar op ons af," zeide de vrouw angstig. „Oom moe nie lig maak nie."

De oude kwam terug naar het kind en zette zich neder op den grond naast de vrouw.

„Is jij alleen, Elsie?" vroeg hij belangstellend. „Waars die anner vrouw mense?"

„Hulle het hulle eie (eigen) kinders om naar te kijk, oom. Ek is gewend om alleen klaar te kom."

Haar stem was weemoedig, doch beslist. Zij had zooveel doorgemaakt, en ook hier in het kamp kon zij het lijden dragen zonder er over te weenen.

„Elsie, het jij o'er die toestand gedenk?" vroeg de oude. „Weet ju as jij n „*handsupper*" *) wordt dan krij jij n beter plek."

„En wil oom dan he dat ik dit zal doen?" fluisterde zij. „Als Pieter ook nog op commando is en ik nie eens weet of hij dood is of nog leve? Hoe kan oom zoo iets verwag? Is oom dan ook nou al Engelsgezind geworre? Dit lijk amper zoo."

„Nee Elsie, jij weet ik is dit nie. Maar hoe met jou kinders? Annie is al dood al en klein Pieter is van jou weg. Jij het nog ver Hessie en die baby — moe jij nie jou bes doen ver hulle? Ek spreek nie van ons mans mense; ons kan fer ons selve sorre en as ons hands ophou dan is dit ons eie schuld. Maar met jou is dit anners gesteld. Jij moet aan jou kinders denk."

„Nie meer as n anner vrouw mens, oom. Als Pieter inge zal ik ook dit doen maar zoolang hij pal staan dan kan ik ook uithou."

„En baby dan? Kan jij hom zien sterwe."

„Oom moe nie zoo praat nie" — haar stem was smeekend geworden — „dis amper n verzoeking ver mij."

„Ons liewe heertjie weet ik wil jou nie verlij, Elsie," riep de oude, die voor een oogenblik zijn bedaardheid verloor. „Jij is n rechte vrouw — als almal maar zoo was."

„Wat kan dit scheel als ik sterve of baby of Hessie?" ging zij voort, het kind aan de borst drukkende. „Is daar nie baaie (velen) van ons in die kamp die ons kinners het opgege? Zal ik dit nie kans doen nie as die tijd daar is?"

Het morgenlicht kwam door de scheuren in het zeildoek en de duisternis in de tent werd al minder en minder. Buiten kon men den schildwacht hooren die op en neer liep voor de tenten. Het meisje dat op den grond sliep werd wakker en stond op en ging naar haar moeder. Zij wreef zich de oogen, want die waren nog dof en dik en vol van slaap, want haar rust was niet gezond geweest maar ziekelijk en verstoord.

De oude zette zijn hand op het kindergezichtje dat zoo dun en mager was.

„Die kind is baaie koud, Elsie" zeide hij, verbaasd. „Onnatuurlijk koud, Elsie. Mij hemel, wat makeer dit?"

De vrouw drukte het kind krampachtig tegen de borst.

„Dit slaap, oom, dit slaap," riep zij uit. „Wat kom jij met jou bangmakerij hier? Baby — baby!"

Het morgenlicht scheen in de tent zoodat men de schaduwen van de vrouw en van den ouden man op het zeildoek kon zien. Het scheen op het kind, en diens gezichtje was bleek, zoo bleek als het nog nooit tevoren was geweest.

„Laat dit slaap, Elsie," zeide de oude, zacht. „Dit is die beste. Dit slaap ver altijd, want dit is dood."

. . . .

Kind van het veld, op het veld moest je sterven, waar de zon scheen en de wind blies en de bloemen een geur hadden die onvergetelijk is. In het kamp moest je sterven,

*) Handsupper. De Boeren noemen diegenen van hen die de eed van getrouwheid aan de Engelsche regeering afgelegd hebben, „handsuppers", d. i. personen die toen de „refugees" gevraagd werden of zij Britsche onderdanen wilden worden de handen opstaken als teeken dat zij gewillig waren zulks te worden.

waar zoo velen stierven, omdat zij kinderen van het veld waren en het vrije karroo liefhadden, zóo lief dat zij ervoor hun leven konden neerleggen. Niet de minste van die allen zijt gij, mijn kind, met je bleek gezichtje, met je uitgeteerd verstijfd lichaam, niet de minste van die allen zijt gij omdat gij onbekend stierft en onbeweend werd begraven. Als de dageraad aanbreekt, de dageraad die zeker komt na worstelen van den nacht, als de schemering door het zonnelicht wordt vervangen, als het morgen geworden is en de vrouwen uit de kampen zijn heengegaan naar hunne afgebrande huizen, naar de verwaarloosde, vertrapte tuinen, als de mannen en de kinderen die als mannen hebben gevochten, terugkeeren naar hunne verwoeste plaatsen, dan, kind van het veld, zullen zij weten wat je voor hen gedaan hebt. Wat hier goed is of hiernamaals weten wij niet, maar dit weten wij dat in nederlaag en verdoemenis, in overrompeling en pijn, iets groots is, iets schoons, iets heerlijks. Want dat hebben we ondervonden toen je stierft en de klappertleeuwerik en de geelvinken in de doornboomen uwe zielmis zongen, toen op het veld het morgenlicht de donkerheid van den nacht versloeg en over gras en bloemtapijt, over een gekraakt, verdroogd karrooland de zon van een schooner en heerlijker dag verrees.

VAN DE REDACTIE.

DE KRACHT, DIE DOODT. — Toen de negentiende eeuw ten einde was, hebben geleerde menschen gebouwd een Babeltoren van papier. En op dat papier staat gedrukt wat de Menschheid heeft gewrocht in die eeuw, wat haar wetenschappelijke overwinningen waren en Haar zedelijke nederlagen en hoe het, in de materialistische maatschappij, tusschen 1800 en 1900 is gegaan met de Kunsten, met de Letteren, met de Wetgeving en de internationale Moraal. . . . Want wij maken ons wijs — of doen ons best ons wijs te maken — dat er zoo iets van een internationale zedenwet bestaat. Dit, echter, valt te betwijfelen. Er zijn overeenkomsten, als handelsverdragen, regelingen van het internationale verkeer, beloften voor uitlevering van overal gevaarlijke boosdoeners en nog zoo 't een en ander is er, maar een internationale zedenwet wordt niet erkend. De verhouding tusschen land en land is niet veel beter dan die tusschen mensch en mensch in de tijden van grootste ruwheid, bij volkstammen, die wij kenschetsen als op de laagste trap van Beschaving staande. Wanneer een volk machtig wordt, sidderen alle anderen. Bange diertjes gelijk, kruipen ze bij elkander en beraadslagen hoe, met vereende krachten, den wassenden Reus in bedwang te houden of hem 't geniepigst te verzwakken. Wordt hij daardoor onschadelijk, dan bluft men op 't staatkundig evenwicht; deert hem 't gekonkel niet, dan siddert de beschaafde wereld en is een afgrijselijke reeks van slachtingen te voorspellen. Om dezen toestand te handhaven, heeft elk land zijn minister van Buitenlandsche Zaken en een leger van allemaal zeer hoog geboren en zeer fatsoenlijk opgevoede menschen, die in de diplomatie zijn en op diplomatieke manier, met erg veel omhaal en erg dure paperassen, veel onheilen voorkomen, maar ook heel wat verschrikking over de wereld brengen kunnen.

Intusschen, zijn de zaken wel vereenvoudigd. Er zijn minder nationaliteiten en dus minder dreigenden; doch, waar botsingen komen, zijn die dan ook des te verschrikkelijker. Het aantal staten is in de vorige eeuw verminderd; het aantal voortdurend gewapenden is echter zóó zeer toegenomen dat het een eisch is geworden voor elk volk in Europa: ieder gezond man moet goed soldaat wezen.

Wij leven in de hoop dat deze algemeene wapening den vrede nog wat zal bewaren. Wij voelen ons krachtiger, naarmate onze natie weerbaarder is; d. w. z. minder behoeft te hopen van de internationale zedelijkheid. Want daarin heeft geen enkel volk eenig vertrouwen. Kracht maakt een volk machtig: niet geestelijke, maar de meest brutale kracht. De onafhankelijkheid van een staat wordt niet beveiligd door de deugden en groote eigenschappen zijner burgers, doch door de ontzaglijkheid van zijn leger.

In vredestijd? — Neen! Maar wie ter wereld

durft hèden zeggen dat er mòrgen vrede zal wezen?

Die kracht van een strijdbaar volk kan eerst worden beoordeeld in hare uitingen als dat volk inderdaad in botsing is gekomen met een ander. Zoolang er vrede is, bestaan er in eene natie tal van elementen, die misschien nooit zullen worden waargenomen. Wij weten niet en kunnen onmogelijk weten hoe een Noor zich in deze eeuw zou gedragen op een slagveld en in een overwonnen landstreek. Wij kunnen wel bekend zijn met de gedragingen van den modernen Franschen, Duitschen, Russischen ... soldaat. Hoe die is in zijn *Kracht* weten we uit zeer jonge historie. Uit die wetenschap valt veel af te leiden voor die van andere nationaliteit; niet genoeg echter om tot waardevolle algemeenheden te voeren. Goddank is onze kennis van *de Kracht die doodt* nog tamelijk beperkt.

Zuid-Afrika! ... O, wanneer eenmaal zal zijn gemaakt de geschiedenis van Engeland's beulerijen in dat arme land en nog elders — dan zal de wrekende Historie komen en getuigen dat de plaats, die de strijdmacht van Brittannië inneemt, een zeer, zeer lage is. Maar is het wel de Natie, die beult in Zuid-Afrika, die moordde onder de tropen? Door beulsknechten wordt daar gewerkt voor rekening van den Engelschen staat. Niet Engeland zelf is aan 't vechten. In de erkenning van dit feit ligt allerminst een verontschuldiging voor het Engelsche Volk. Verre van daar. Ik wil er slechts op wijzen dat we wel kennen het land van den koopman, industrieel, politicus (o, hoe goed!!) kunstenaar ... doch niet Engeland kennen als strijdende natie. Over zijn Kracht, die doodt, kunnen we geen oordeel vellen.

Frankrijk, dan, en Duitschland en Rusland ...

Van 't allerhoogste belang voor den beoefenaar der Beschavingsgeschiedenis zijn de werken over de jongste oorlogen, die van volk tegen volk dan, waarin ons wordt gegeven een schat van bijzonderheden, minder van krijgskundigen-, dan wel van karakteristieken aard. Wat ons de kracht, die doodt, kennen doet is de houding van den eenling in den strijd; van den soldaat op de vlucht, den soldaat in 't gevecht, den soldaat na de overwinning. Nu kan er natuurlijk niet meer zoo in 't algemeen worden gesproken van „den" soldaat. Ook in den strijd zullen er zeer veel individualiteiten zijn waar te nemen, doch allen toch beheerscht door dezelfde verschrikkelijke aandoeningen, die alles in den mensch moeten wijzigen: vrees, schrik, vreugde en ook door den zeer eigenaardigen toestand van half-hypnose, waarin de soldaat lang verkeeren kan, als hij werktuigelijk de bevelen opvolgt en schiet zonder te merken, dat hij aan de grootste gevaren is blootgesteld, oprukt tegen een vijand, die hem van zich af tracht te houden door kanonvuur; chargeert midden in zijn escadron, wetend en toch onbewust dat allen den dood tegen moeten snellen. Dergelijke aandoeningen, die in het leven van den modernen burger in vredestijd hoogst zeldzaam zijn, komen bijna dagelijks het gemoed beïnvloeden van den burger, die ten strijde is getrokken. We weten zoo weinig van hem, al hebben ook wel strijders wat aanteekingen gemaakt en wat verhalen uit hun veldtochten opgeschreven. De psychologie van den burger, die in zich voelt en in zich aankweekt, dag bij dag, de vreeselijke *Kracht, die doodt,* is nog niet te schrijven anders dan zeer bij benadering. Doch daarom kunnen de geschriften van hen, die getracht hebben, die psychologie in romans te geven, voor den psycholoog wel belangrijk zijn; maar alleen in zooverre zij resultaten van eigen waarneming bevatten. Voorbeelden zijn: Tolstoy's oorlogsroman en -novellen. In latere werken vindt men ook veel. Ik noem nu enkel, omdat de serie pas aan 't verschijnen is, *Une époque* door Paul en Victor Margueritte, van welke serie thans voltooid zijn: I. *Le Désastre* (Metz 1870), II. *Les tronçons du glaive* (Défense nationale 1870—71), III. *Les braves gens* (Episodes 1870—71). Het laatstgenoemde werk verscheen dezer dagen. Te verwachten is nog een slotdeel: IV. *La Commune* (Paris-Versailles 1871).

De vader van deze gebroeders Margueritte was generaal en sneuvelde in den oorlog van 1870. Victor werd ook officier, maar verliet den dienst, om zich, met Paul, die lang ambtenaar was aan het ministerie van onderwijs (tot 1887), geheel aan de letteren te wijden. De groote taak die zij samen wilden ver-

vullen, was het schrijven eener volkomen goed gedocumenteerde romanserie over den oorlog, waarin hun vader om 't leven kwam. In de gelegenheid om de meest uitvoerige voorstudies te maken en tal van anecdotes, fragmenten uit dagboeken, brieven, enz. enz. enz. te verzamelen, hebben zij zeer veel tijd besteed aan het bijeenbrengen van hun bouwstoffen. Victor bracht bovendien zijn technische kennis aan.

Maar dat precies weten houdt een gevaar in: te veel te zeggen wat men zeker weet en te weinig te durven geven van hetgeen moet worden gefantaseerd om den roman tot roman te maken. Een niet-krijgskundige van beroep zal er zich doorgaans niet om bekommeren of hij, een veldslag beschrijvend, wel rekening houdt met de historische plaatsing van de verschillende korpsen, of hij wel alléén regimenten in het vuur brengt, die op den gekozen dag en op de beschreven plek op het vastgestelde uur, bovendien, inderdaad hebben gevochten; hij zal waarschijnlijk niet eens pogen een détail-beschrijving te geven van den stand der zaken op verschillende oogenblikken van den strijd... hèm is het te doen om een algemeen juisten indruk te geven; om de aandoening méér dan om krijgshistorische juistheid. De kunstenaar wil in de eerste plaats emotionneeren. Die kunstenaar heeft de krijgskundige in den weg gestaan, vooral bij het schrijven van *Le Désastre*, maar ook bij de bewerking van *Les tronçons du glaive*. Wij voelen dat herhaaldelijk en het hindert ons. Wij zouden er ongeduldig door worden, eerst, en later onverschillig voor 't heele werk, indien niet, nu en dan, toch weer de kunstenaar aan het woord kwam.

Dit werd door mij aangeteekend na de verschijning van het tweede deel, waarin meer *menschen* worden geschetst dan in het eerste. In *De Désastre* is altijd *het leger* hoofdpersoon.

Van Parijs tot Metz brengt ons het eerste deel. Onder strijdenden in wanhoop het tweede, met meer levendigheid geschreven, meer schilderend, niet zoo rapportachtig, zoo gelijkend op een werk over krijgsgeschiedenis. De aandoening komt, bij de lezing van *Les tronçons du glaive*, spoediger. Meer menschen zijn geteekend in de massa's. Werd het eerste gewijd aan „la mémoire de (leur) père le général Margueritte et au grand souvenir de l'armée et de la ville de Metz", het tweede is opgedragen aan hun moeder, „en aan alle vrouwen, die het jaar der verschrikking heeft doen weenen". In die verschillende opdrachten ligt volkomen juist gekenschetst het verschil in toon tusschen de beide romans. Niet het lijden van een leger, maar het lijden van menschen kermt in dit deel. Dorpen branden, Parijs verhongert, de hoop is gevloden, de overtuiging dat niemand, generaal noch staatsman, in staat is om redding te brengen, algemeen. Vrijschutters belagen den vijand, garibaldianen kwetsen, drinken, plunderen, spelen, schoffeeren en vernederen den Franschman zonder heil te brengen, de krijgstucht loopt gevaar en men fusilleert in 't Fransche leger, wie zich, ook in dronkenschap, schuldig maakt aan werktuigelijk verzet. Op de kasteelen komt vijandige patrouille na patrouille en rooft en begaat gruweldaden. Burgemeesters en aanzienlijke ingezetenen worden als gijzelaars gegrepen, vaak gedood, als *franc-tireurs* wat vijanden vellen in sluipmoord. Het verschrikkelijke van den oorlog is nu eerst in vollen gang. In de nog Fransche steden (zooals le Mans) stormen déserteurs en genotzoekers. De lafheid komt aan den dag en ook de wilde begeerte, die menschen drijft tot uitspattingen door angst van sterven vóór 't genieten. Maar heldenmoed is nog overal; ofschoon de strijders weten dat zij nutteloos hun bloed vergieten. Heldenmoed is ook in Parijs, met den dag enger omsloten, gecommandeerd door een generaal, die niets durft, maar menschenlevens totaal nutteloos opoffert, in kleine uitvallen, die niet kùnnen slagen, en nauwelijks den machtigen vijand verontrusten. Parijs gaat lijden van honger, van kou, van de bommen. Hoe dat leed werd gedragen door de Parijsche vrouw, door een Parijsch beeldhouwersmodelletje, hebben de Marguerittes wat uitvoeriger beschreven dan gewoonlijk de episoden door hen behandeld zijn.

Maar het is òns nu te doen om den mensch te zien beschreven onder den drang der Kracht, die doodt. Men vindt zulk een schil-

dering op pag. 368 vlg. van de *Tronçons:*

„Een duizeling van woede, moeheid, honger bevangt Eugène; hij wordt razend, moordwoede overmeestert hem, het bloed van den oermensch brult in zijn aderen. Met een rauwen snik, werpt hij zich met gestrekten sabel in een gevecht tusschen Zouaven en Pruisen, man tegen man; hij ziet alleen maar een officier, blond, tenger als hij, die blootshoofd met den rug naar hem toe staat. Die blanke hals en die krullende lokken trekken hem onwederstaanbaar aan. Met alle kracht zwaait hij zijn sabel, die treft als een bijl in hout. Verstomd voelt hij den schok trillen in zijn vuist, hij ziet de gapende wond in 't gespleten hoofd. De gewonde wendt zich nog om, ziet hem aan. Tot in de ziel van Eugène dringt de schoonheid van dat jonge gelaat met een uitdrukking van verbazing om de verbleekende wangen, in de oogen een zachten blik van eindeloos verwijt. Die oogen, licht blauw, heel zacht, waarvan het kristal troebel wordt vervolgen hem met een wanhoopsuitdrukking, waarin het leven, dat met tegenzin vervliegt, nog een onuitsprekelijke droefheid legt.

— Waarom hebt ge mij gedood? Wat kwaad deed ik ooit u? — vragen ze. En in 't zelfde oogenblik breken de oogen; enkel wit komt te zien. De officier wankelt, valt met geopende armen, een lang dood lijf, waarvan Eugène enkel ziet de afzichtelijke wond, die uitbloedt in de sneeuw....

Hij kan die brekende oogen niet vergeten en vervloekt den oorlog. Verschrikkelijke reactie!

In het derde deel van *Une époque* (Les braves gens) komen verhaaltjes voor; maar 't voornaamste gedeelte is *La chevauchée au gouffre* Sedan. Straatsburg volgt en verder Parijs, de Loire-linie, Fontenoy, Bitche, Belfort. „Aan de dooden" werd dit deel gewijd. Zij hebben niet het mooiste erlangd, want de korte episoden zijn geheel opgesteld in den gewonen stijl der tallooze bekende stukjes over dat onuitputtelijke onderwerp: Frankrijk's wanhopige worsteling tegen den overmachtigen vijand. Meer dan een mooi gedeelte valt nochtans aan te halen. Ik kies één fragment, omdat het een feit behandelt, dat minder vaak door fransche oorlogsbelletristen is gekenschetst.

Robert de Clémont moet aanvallen met het 128e. Maar hij vindt het niet op 't slagveld. Het bataillon is op de vlucht. In een verlaten fabriek houden de manschappen zich schuil:

„een troep mannen, aan schapen gelijk, opeengedrongen, liggend, hurkend tot één massa om geen duim beschutting prijs te geven. Hun oogen waren glansloos, de gezichten groen van angst. Enkelen stonden overeind zenuwachtig te praten. Velen sliepen, uitgeput. Robert riep: Vooruit! het 128e in 't vuur! Staat op! Vooruit dan! fantassins. De kolonel beveelt het, staat op!"

Hij zag oogleden knippen, gezichten werden naar hem toegekeerd; enkele soldaten stonden op ... gingen weêr liggen. De officieren en mannen van het kader duwden hun manschappen, dreigden ... tevergeefs. Robert houdt een toespraak; smeekt in naam van het vaandel. Moeten de broeders dan worden geslacht? Hij geeft een tamboer bevel den marsch te slaan. Doch de man wees op zijn trommel, die gespleten was. Nog weêr spreekt Robert tot zijn manschappen ... maar slechts één compagnie wordt met moeite op de been gebracht. Er valt niet aan te denken dat beetje in 't vuur te brengen. Zij zagen slechts den dood voor oogen, hopen maar zoodra mogelijk te kunnen vluchten achter de wallen en forten van Parijs.

„Robert dacht er in zijn wanhoop aan de hersens in te slaan van een langen, mageren kerel met een roofvogelgezicht, die hem brutaal stond aan te kijken of te dooden dien anderen, een gootbandiet, die al fluitend hem zijn adem in 't gezicht blies."

Lafaards! brulde hij. Lafaards!

„Zeg, as je gedaan heb met schelden!" riep er een terug. Ze lachten hem uit!

Robert vreesde dat hij krankzinnig worden zou van machtelooze woede. 't Voorbeeld van Beaurepaire te Verdun, die zich voor 't front van zijn weigerende troep door de slapen had geschoten, kwam hem voor den geest. Maar hij sprong in den zadel, dreigde zijn mannen met de vuist en rende alleen naar Bourget terug...."

„....Half krankzinnig, galoppeerde hij

maar steeds door in de richting van den vijand, naar de brandende huizen, naar Bourget in gruis geschoten met fransche bommen. Grenadiers, tirailleurs, uhlanen van de pruisische garde omsingelden het dorp in een vurigen kring. Met den sabel in de schede en de revolvers in de zadeltasschen reed Robert voort. Zijn gelaat was geheel veranderd. Hij spande al zijn wilskracht tot het uiterste, bood zich den kogels aan ...." En dan wordt de jonge officier doodgeschoten.

* * *

Ik heb van burgers, die soldaat werden, en van officieren tezamen gesproken, omdat de officier in langen vredestijd natuurlijk wel anders dan de burger zich ontwikkelt, maar toch nog veel meer verschilt van den beroepssoldaat, wiens leven één strijden is geweest. In die krijgers van beroep, zooals er zijn in ons O.-I. leger, mannen, die van het eene slagveld naar 't andere gaan en ternauwernood rust nemen na de genezing hunner wonden, ontwikkelt zich de Kracht, die doodt, geheel anders. Tot een zeer speciaal soort menschen gaan zij behooren, zeer zeker niet minder waard dan de kalme burger, die ontroert als er 's nachts op zijn deur wordt gebonkt door een paar dronken nachtbrakers, niet minder dan de geld- of studie-man, doch ànders, grooter in deugd en in ondeugd.

Zulke mannen, de phyzieke reuzen onder ons, werden geschilderd in een zeer knap boek van Paul Adam: *La Force*. 't Maakt ook al deel uit van een romanserie „Le Temps et la Vie" en kan worden gekenschetst als een roman over een onderwerp uit de beschavingsgeschiedenis, een zeer speciaal onderwerp: het leven der officieren en minderen van de Fransche legers onder Directoire en Eerste Keizerrijk. Dat leger telde tal van echte beroepssoldaten. Daarin was „carrière" te maken, ook ruw pleizier. De soldaat en de officier van de Directoire-legers maakten ook nog veroveringen elders dan op het slagveld. Ze waren in hoog aanzien bij de Fransche vrouwen en bluften erop dat zij niet minder werden gewaardeerd door de vrouwen van overwonnenen of zoogenaamde bondgenooten. In bevriende of overwonnen landstreken brassend en minnekoozend, op eindelooze marschen gebrek lijdend aan alles, gedreven in den slag tot een ongelijken strijd, waarin zij immer in de minderheid waren en den officieren de keus hadden tusschen overwinnen en sterven of wel vluchten en ... dood gaan, voortdurend in levensgevaar: op het veld, bij het wilde spel in de kampen, in nog een ander spel ten huize van beleedigde echtgenooten, vormden zij een klein volk, dat enkel is te vergelijken bij de menigten, die in den dertigjarigen oorlog tot roem en eer geraakten of zoo diep zonken als een mensch maar zinken kan. In hen was belichaamd de Kracht, die doodt. Op het slagveld, in de kampen, in veroverde steden en platgebrande dorpen, glimlachte rechts de Vrouw der geneuchten, links grijnsde altijd maar door de dreigende Dood. Maar dien zagen ze te vaak: den Dood. Mooi krachtig heeft Paul Adam dat uitgebeeld: dat immer loerende gevaar. In de beschrijving zijner veldslagen mag de deskundige onder onze lezers fouten vinden, die hij niet bij de Gebrs. Margueritte zal aantreffen, hij zal wel erkennen dat in kracht en in verscheidenheid deze niet-gedocumenteerde beschrijvingen 't verre winnen van de minutieus opgestelde relazen, die 't nauwkeurige schrijverpaar ons geven kon. Maar hoofdzaak blijft de psychologie van den beroepskrijger dier dagen. Ik vind het volmaakt nutteloos u hier een schema te geven van dezen zeer bijzonderen roman. Wie, die in zulke boeken belang stelt, militair of niet, kent geen Fransch genoeg om Paul Adam te lezen? Dat er realistische bladzijden in voorkomen, zal u nòch verwonderen, nòch in een boek over die tijden ergeren. Voor kinderen is *La Force* een allerminst geschikte lektuur. Ze zouden er trouwens over in slaap vallen!

Tegen het eind wordt de hoofdpersoon, een jong kolonel, zooals die door dat voortdurende vechten is geworden, door zijn halve zuster, die met hem dweept, gekenschetst. Na een overwinning, zijn krijgers bijeen in een kasteel. De vrouwen van drie hooge officieren vergezellen hen. Als de heeren op gewonden zijn, gaan zij, om strijd, meubelen, luchters, deuren vernielen. Kunstwerken lig-

gen al verbrijzeld en verscheurd op den grond. Een boekerij zal weldra versnipperd worden; een klein museum van opgezette dieren heeft reeds speelgoed verschaft aan de reuzenzonen. 't Is vernield . . . alles. En dan zegt de vrouw:

„Ja, ik begrijp dat die dronkenschap, die je nog grooter maakt, je lief is. Je bent nu één ziel. Je oogen schitteren. Je borst hijgt van hartstocht. Je zoudt de ruimte willen invliegen om daar ook nog te vernielen. Je wil de menschen overwinnen zoowel in hun werken als in hun lichamen. Je wilt de stof om genade laten smeeken, als hem, die door de voeten van je paard wordt vertrapt. . . . Geesel Gods, die den hoogmoed van nijveren en wijsgeeren kastijdt . . . Op mijn woord, je bent den engel des verderfs in levenden lijve."

Dan beukt Héricourt deuren in; vernielt alles: nog weêr meer meubelen, porceleinen poppetjes, vazen . . . dan de boeken. De boeken vernielt hij in ziedenden toorn; want die hebben hem zijn leven lang vernederd, die onnutte, belachlijke dingen, het speelgoed van ziekelijke kereltjes en bespottelijke gekken. Eindelijk vinden de dragonders een grijsaard, den eigenaar van het slot, in zijn laboratorium, waar hij zoekt naar 't universeele geneesmiddel, hij, de stumper op krukken! Zij willen ook daar alles kort en klein slaan; den man zelf ook, die zijn instrumenten verdedigt. De kolonel komt hem redden. Maar nauwelijks heeft Robert het slot verlaten, of het lichaam van den grijsaard valt voor zijn voeten. De dragonders hebben den geleerde uit het venster gegooid. Wat de officier een misdaad acht, vinden de minderen een spel. Geen vreeslijker dronkenschap dan die door damp van menschenbloed.

* * *

De Kracht, die doodt, houdt de Moderne Maatschappij gevangen. Maar zij kweekt haar, voedt haar, vuurt haar aan. . . altijd in stevige boeien van wetten en reglementen, om haar los te laten, wanneer dat noodig zal schijnen voor rust van binnen of macht naar buiten. Alle zoo zeer beschaafde rijken hebben haar noodig, offeren haar het grootste deel van hun baten en veel van de vrijheid hunner manlijke burgers. Gelijk een op roofjacht afgericht dier, dat in een kooi wordt verzorgd, blijft die Kracht gevangen. We hebben haar noodig: groote en kleine staten kunnen geen dag zeker zijn van 't bestaan zonder haar. Er zijn landen, waar zij hoog wordt geëerd in het openbaar; er zijn landen, waar men haar minder huldigt in de personen, die haar eenmaal moeten leiden, misschien! Vreeslijke taak. De waardigheid van het menschdom ligt voor een groot deel in de handen onzer officieren. Aan hen zal worden gevraagd de ontketende kracht te houden binnen zekere perken; op hen ook rust de verantwoording voor al het onnoodig vreeslijke dat zij kan uitrichten. Het opperste gevoel van rechtvaardigheid moet hunner zijn en hunner ook een zelfbeheersching, waarbij vergeleken die van den blindelings vertrouwden schatbewaarder nauwelijks dien naam nog verdient. Zij hebben de eer der natie te bewaren, niet slechts door moed en beleid, maar ook door vastheid van karakter en menschenmin, te midden van de vreeslijkste gebeurtenissen, waarvan ooit de mensch kan getuige zijn.

Wat slechte officieren, ook wanneer zij ten slotte overwinnen, voor schade toebrengen aan hun land, zien wij nog alle dagen. De barbaarschheid van Engelands gegalonneerde Boerenslachters wordt spreekwoordelijk.

Zoo is dan het hoogste wat misschien voor de moderne wereld is te bereiken in oorlogstijd: een slachting volgens de strengste regelen der krijgstucht, een slachting van menschen in uniform alléén.

Ook met zoo'n buit kan de Kracht, die doodt, tevreden zijn.

En 't Monster van den oorlog loert. . . . 't Is voor ieder denkend mensch één vreeslijke dreiging. 't Slaat telkens weêr een klauw uit en vermorselt duizenden.

Maar met al hun macht van wijsheid en kennis, vermag de mensch niet te dooden wat leeft door hem tot zijn eigen schande en onheil. 't Schijnt een levensvoorwaarde voor 't menschdom, dat, naast de Kracht, die schept, blijve groeien de Kracht, die doodt.

F. L.

PORTRET
SCHILDERIJ IN OLIEVERF

BARBARA VAN HOUTEN. † † † DOOR PH. ZILCKEN † † † † †

Een halve eeuw geleden, toen het leven nog heel kalm verliep en men zich geen begrip had kunnen vormen van onze tegenwoordige „surmenage", — toen werd soms in kleinen kring van intieme vrienden een „album" voor den dag gehaald, waarvan de losse bladen eigenaardige herinneringen vertoonden, meestal in den vorm van teekeningen in krijt, potlood, sepia, met een weinig waterverf opgewerkt, die afwezige of gestorven vrienden en kennissen opriepen, en een gemoedelijk-gezelligen kout deden ontstaan.

Dat gebeurde onder de thee, 's avonds heel vroeg en gaf aanleiding tot allerlei mededeelingen en gesprekken, niet altijd even hoog-interessant, maar immer vol liefde en piëteit.

Meer-verfijnden hadden toen mooiere zaken, eenigszins van kunstwaarde, die zij dan met de eigenaardige zelfvoldoening van den verzamelaar aan hun bekenden lieten zien. Zoo waren er die *prenten* hadden, historische of meer artisticke, en hun verzamelingen waren dan bekend in wijder kring.

Later ontstonden „portefeuilles", tot berstens toe gevuld met aquarellen, zoo als er nu nog zijn, in onzen tijd, die af en toe in Kunstgenootschappen worden tentoongesteld.

Maar toen, een jaar of vijftig geleden, waren er méér van die verzamelingen, zeker niet zoo rijk en kostbaar als de tegenwoordige, maar toch dikwijls niet zonder belang.

In onzen tijd komen er weinig nieuwe bij. Toch is niet de overmaat van drukte hiervan de oorzaak. Waaruit deze afwezigheid van verzamel-lust is af te leiden, is moeielijk na te gaan. Immers in de landen waar de meest koortsachtige gejaagdheid heerscht in 't algemeen leven, in Frankrijk en in de Vereenigde Staten b. v., dáár juist zijn te vinden vrij talrijke verzamelaars, die prachtige, soms eenig-fraaie keur-collecties hebben aangelegd, onder anderen ook van *prenten.*

De naam van Barbara van Houten deed mij juist een dezer in herinnering komen, een bekend advocaat te New-York, tevens een ongemeen smaakvol fijnproever van etsen, die eenige jaren geleden naar Holland kwam, ten einde hier nader kennis te maken met de werken van verschillende etsers, die te New-York hadden geëxposeerd, bij den bekenden prenthandelaar Fred. Keppel.

BARBARA VAN HOUTEN.

Daar, namelijk, had een tentoonstelling plaats gehad van de Nederlandsche Etsclub, die een groot en welverdiend succes verwierf.

„INTERIEUR" NAAR EEN AQUAREL

Barbara van Houten had er ook eenige proeven van haar kunst ingezonden, die zeer de aandacht hadden getrokken, o. a. van den heer H. M., den advocaat dien ik bedoel, te New-York bekend is om zijne fraaie „representative" collectie van moderne etsen.

Hij bezit niet een collectie, waarmede hij zich ten doel stelt zoo *véél* mogelijk werken bijeen te brengen, als wel eene waarvan de werken zoo veel mogelijk de *besten* zijn van verschillende moderne meesters op het gebied der artistieke prentkunst.

Eigenaardig is 't hier even op te merken, dat, terwijl de onkosten, vereischt om een eenigszins belangrijke verzameling aquarellen bijeen te brengen, vrij aanzienlijk zijn en allicht een halven ton bereiken, met enkele duizenden guldens het mogelijk is geweest, een jaar of tien geleden, een zeer belangrijke collectie etsen aan te leggen, — wat thans bijna zeker niet meer mogelijk is, daar vele der toen bestaande exemplaren uiterst zeldzaam zijn geworden, en van daar vrij hoog in prijs.

Maar de kunstliefhebbende Amerikaan, die een zeer uitgebreide kennis heeft en beter op de hoogte was dan de Europeaan van het beste wat verschillende kunstuitingen voortbrachten, toonde, naast zijn kunstliefde, zijn praktischen blik door belangrijke prentverzamelingen aan te leggen.

Nog onlangs vermeldde ik het vorstelijk geschenk, dat de heer Sam. de Avery, een ander bekend liefhebber in de Vereenigde Staten, aan de New-York Public Library deed. Deze collectie van omstreeks zeventien duizend uitgezochte prenten, telt o. a. ruim duizend hollandsche moderne etsen.

Waar is de Nederlandsche verzamelaar te vinden, die zooveel belangstelling voor deze echt nationale kunstwerken toonde?... Alléén de Directeur van het Museum-Boyman onderscheidde zich in deze. En toch, van 1889 af was het succes waarmede de Nederlandsche etsen ontvangen werden — in het buitenland — bizonder groot en dit succes werd steeds grooter, na de tentoonstellingen te Venetië in '95 en '97, en nu, een jaar geleden, na de schitterende ontvangst, die de Nederlandsche Etskunst bereid werd door de internationale jury-leden op de Parijsche tentoonstelling.

Ik had het genoegen den heer H. M. te brengen bij Barbara van Houten en te zien hoe zij haar beste werken toonde aan den gedistingeerden fijnproever, die met zooveel begrip en smaak, en een klein aantal dollars, zich vrij talrijke fraaie drukken toeëigende van de beste platen van deze zeer talentvolle aquafortiste.

Het werk van Barbara van Houten is over 't algemeen al zeer weinig bekend te onzent.

Dit komt zeker voor een groot deel omdat zij slechts uiterst zelden exposeert, hoewel het aantal harer werken in dit genre aanzienlijk is.

Maar alvorens te trachten haar verdiensten duidelijk te maken, wil ik even eenige woorden aan de etskunst in 't algemeen wijden, ten einde door een aantal leeken op dit gebied, zoo juist mogelijk begrepen te worden.

Van het procédé zal ik niet veel zeggen: men weet vrij algemeen, dat dit in hoofdzaak bestaat in het teekenen met een stalen naald in een dunne laag vernis, gelijkmatig op een koperen of zinken plaat uitgestreken. Deze teekening wordt aan de werking van een zuur blootgesteld, dat de lijnen in de plaat uitbijt, méér of minder, naar gelang van de kracht van het zuur en van den duur van het „bad". Is dit afgeloopen, dan wordt de plaat schoongemaakt, en met drukinkt besmeerd; daarna zorgvuldig afgeveegd „zóó dat de inkt alleen in de lijntjes blijft zitten, en door een pers gehaald, die het gevochte, weeke papier met kracht in de lijnen drukt, zoodat al de inkt, die er in aanwezig is, op het papier verplaatst wordt, zwart op wit, — en een proef van de ets is de wereld in.

Zóó is de techniek.

Maar het interessante en belangrijke van etsen is dat deze algemeen te weinig gewaardeerde producten van een kunst, die even hoog staat als elk andere, — even persoonlijk en individueel zijn als welke teekeningen ook, even gevoelvol en verschillend van opvatting als welke andere kunstproducten ook.

Wanneer in een krabbel van Rembrandt, in een studie naar de natuur van Holbein, in een ontwerp van Michael Angelo, of, om bij modernen te blijven, in een karakter-teekening van Israëls, een forsch omlijnde, sculpturaal gebouwde Millet, een luchtige, lente-

LANDSCHAP — OORSPRONKELIJKE ETS

„LOUTJE" NAAR EEN AQUAREL

hoe zij het geheele wezen en streven van een artiest geven, en daarom van even groot belang zijn als een teekening, ja, dikwijls zelfs nog gevoeliger van uitdrukking zijn, omdat men altijd wel kan teekenen, terwijl, zoo als, ik herinner mij niet meer wie, eens zeide, „men etst alleen in zijn beste oogenblikken," in oogenblikken van enthousiasme, van een soort opgewondenheid, die de gevoeligheid van waarneming, misschien ook door den angst om zijn plaat te verknoeien, tot een maximum exalteert.

Uitmuntend en bizonder gevoelig heeft de geniale Camille Lemonnier eens in een schrijven aan mij de teerheid van etsen gekenschetst. *Flaneeren op 't koper*, zeide Vosmaer, en zeker niet ten onrechte in vele gevallen. Maar dan toch een flaneeren met ongemeene inwendige inspanning, met groote concentratie van denken en een machtige ondervinding!

lucht ademende impressie van Corot, geheel hun respectievelijke temperamenten zijn uitgesproken, wanneer deze hemelsbreed verschillende werken in zwart en wit geheel den aard, het zoeken, de opvatting van zoo uiteenloopende artisten weêrgeeft, even zoo volkomen juist als in hun meest doorwerkte schilderijen, — dan is 't met etsen van deze meesters precies hetzelfde. Om bij de laatste drie te blijven, Corot b. v. maakte enkele etsen welke geheel het charme van zijn heerlijke schilderijen hebben, en die zoo suggestief van toon zijn, dat zij zijne kleur evoceeren. Israëls in zijn platen als de *Garnalenvisscher* b. v. brengt in herinnering schilderijen als zijn *Ankerzoekers*, door het karakter waarmede hij de actie, den stand weêrgeeft, in de zilte strand-atmospheer. Millet in zijn luchtige, rake ets „*Les Glaneuses*" b. v. is even vast van teekening, even lumineus als in het schilderij van dien naam.

Ik wensch met deze voorbeelden even duidelijk te maken hoe persoonlijk etsen zijn,

Het subtile, teere, men kan zeggen het nerveuse proces, dat etsen is, wordt door Lemonnier wonderlijk fijn uitgedrukt in die regels:

„Cet art subtil où la main semble plus près de la pensée que dans les autres, où la sensation, à travers un bref et presque fluide procédé, garde quelque chose de sa fugacité et pourtant de sa grâce durable. Il n'y faut qu'un sens éveillé, une vive émotion, une souple et rapide tactilité, et c'est la vie même dans la vibracilité, dans l'ondoyé et le châtoyé de sa lumière, un mirage charmant, l'aérienne vision d'une chose entre la conjecture et le réel. La peinture paraît bien matérielle à côté . . ."

De waarheid, de juistheid van deze woorden weten allen, die met liefde etsen hebben aangekeken en verschillende meesters in dit genre hebben vergeleken. Ik citeer b.v. bijna alle etsen van Rembrandt, die in deze werken

zóó dezelfde is als in zijn schilderijen, dat als deze niet bestonden, zijn genie zou blijken, zonneklaar, uit zijn gegraveerd œuvre, èn de straks genoemde Corot, èn de elegante, geraffineerde Whistler, èn Bauer of Witsen met hun zoo persoonlijke en uiteenloopende opvattingen, die hen toch allen onder één banier vereenigt, die der hooge, éénige kunst.

Barbara van Houten is niet minder individueel dan deze artiesten en hierbij van een uiterst merkwaardige, hoewel misschien wel inconsciente, — technische kennis.

Toen ik zoo even het procedé beschreef, deed ik dit schematisch, in enkele groote lijnen. Maar oneindig, kan men zeggen, zijn de verschillende bewerkingen van allerlei aard die een gewone ets kan ondergaan: men kan er heele partijen van uitslijpen, de compositie wijzigen, krachten aanbrengen in lichte partijen, tien of twintig maal op zijn plaat terugkomen, ze telkens weer in het zuurbad plaatsen en opnieuw „bijten". Zoo ontstaan de verschillende „staten" van een plaat. De eerste is natuurlijk de eerste afdruk na het eerste „bad". De tweede staat is die waarin de prent verkeert na voor een tweede maal bewerkt en afgedrukt te zijn geworden, en zoo gaat 't door, zoo lang de etser wil, zoo lang hij vindt, dat hij zijn ideaal niet genoeg volkomen heeft uitgesproken, niet heeft bereikt.

En hierin is Barbara van Houten al van ongemeene kracht. Zij „bijt" en „bijt" een plaat opnieuw, knoeit, krast, schuurt, slijpt en poetst haar metaal zonder ooit leëge plekken, doode, kale vlekken te doen ontstaan. Altijd zijn haar lijnen zuiver, vast, mooi van diepte en gaafheid.

Bizonder merkwaardig is bij haar de forschheid, de groote kracht waarmede zij haar platen behandelt. Allicht zou men zóódoende in sombere zwaarheid kunnen vervallen, in zware, zwarte platen, waarin de etser somtijds schijnt als ingemodderd te zijn geraakt.

Maar neen, altijd weet haar vrouwelijke, uiterst fijne gevoeligheid haar van dit euvel te vrijwaren; altijd is er een waas van teerheid, een transparante, delicate atmospheer in haar werk aanwezig. Zoo heeft zij, met haar bizonder, individueel gevoel, merkwaardige werken geleverd, die de absolute bewondering wekken van vak-broeders. Ik neem maar tot voorbeeld die éene plaat, „tulpen" die zij hier en daar in ons land wel eens exposeerde. Een tulp, die blanke, zachte, teere kelk, wie zou er ooit aan hebben kunnen denken die na te etsen met grove, zware, breede lijnen?... Integendeel, elkeen zou getracht hebben de fijnste strepen aan te

TULPEN — OORSPRONKELIJKE ETS

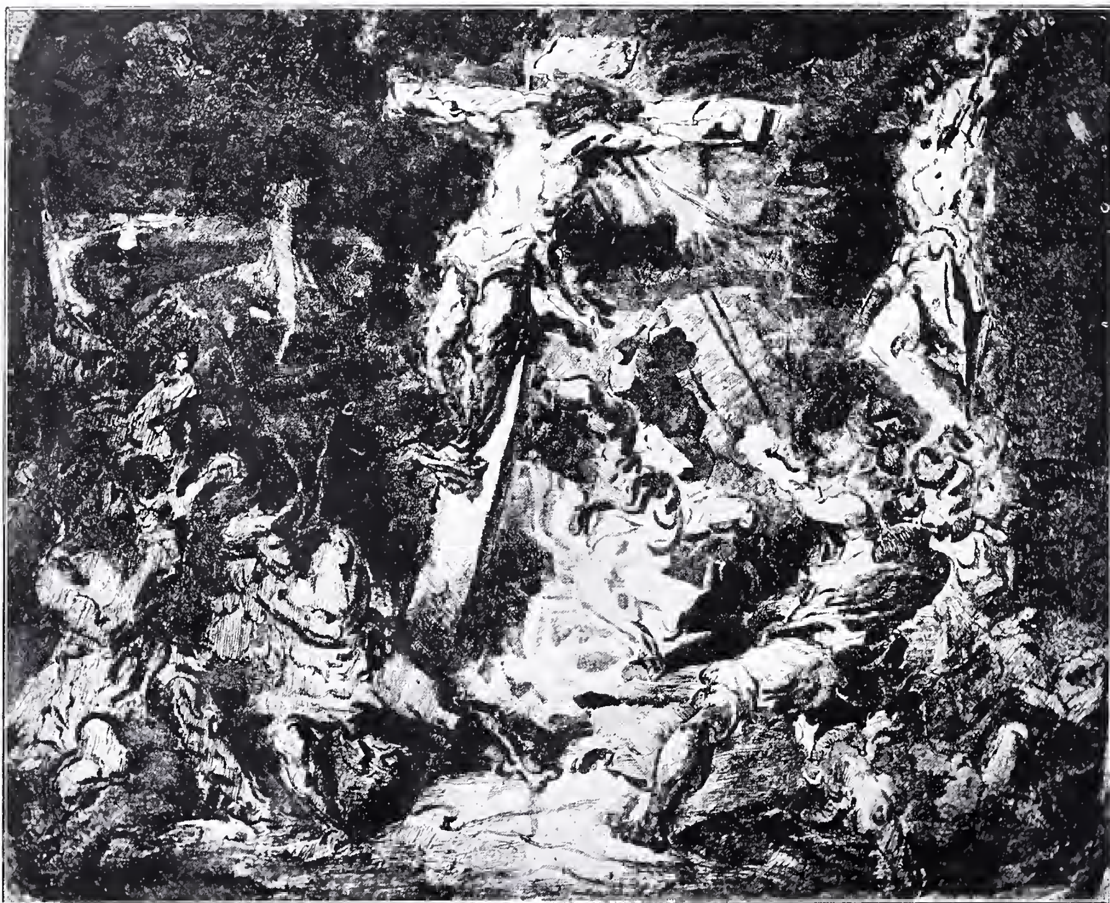
wenden, de plaat maar heel even te raken, ten einde de stof der zoo licht kreukbare, uiterst fijne bloembladen uit te drukken. En wat doet Barbara van Houten? Met enkele, bijna ruwe, zeer zwarte lijnen, haast wild op de plaat gegooid, weet zij geheel de teerheid en bekoring van tulpenbloemen weer te geven en op merkwaardige wijze de kleuren, paarsch, geel, wit, te suggereeren. Daarvoor is een zeer

zeldzame, zeer bizondere organisatie noodig, een merkwaardige, zeer innige gevoeligheid.

Barbara van Houten schildert ook, en maakt zeer fraaie kleur-ensembles, met macht en smaak en harmonie geschilderd. Soms zijn het rijke stillevens, zuiver en breed opgezet, of, in den laatsten tijd vooral, figuur-studies en portretten, van zeer expressieve typeering en gelijkenis.

Van deze laatste bestaan van haar een groot tige momenten van een kindergelaat te zien en weer te geven.

Haar schilder- en aquarel werk zijn zeer persoonlijk, niet minder dan haar etswerk. Terwijl men bij sommige schilders onmiddellijk den naam van een voorzaat of meester kan noemen, is dit niet bij haar het geval; haar werk is aan niemand direct vast te knoopen: wel een bewijs van een krachtige individueele opvatting.

DE OPRICHTING VAN HET KRUIS — NAAR EUG. DELACROIX

aantal aquarellen. Deze, luchtig en vast en raak gedaan, munten uit door het weêrgeven van een uitdrukking, van een gemoedsstemming. Talrijk zijn daar onder kinderstudies en deze zijn al bizonder gevoelig van opvatting en van uitvoering.

Begaafd met een snel en fijn observeerend talent, met een subtiel-nerveus waarnemingsvermogen is Barbara van Houten wel in staat de telkens veranderende en zoo vluchtige momenten van een kindergelaat te zien en weer te geven.

Hoewel Barbara van Houten slechts zelden exposeert, is toch het aantal harer werken groot. Zij zal nu, naast haar ander werk zeker wel een 150-tal platen hebben geëtst, een belangrijk „œuvre" reeds. Maar zij is altijd voor haar zelve uiterst streng; tevreden, voldaan over haar werk is zij bijna nooit. Wanneer zij een ets gemaakt heeft is deze nooit geheel naar haar opvatting, is haar doel nooit geheel bereikt. Dit deelt zij trouwens met

alle ware artiesten, wier streven altijd verder is dan hun kunnen. Dit verschijnsel deed Jozef Israëls eens ironisch en schijnbaar paradoxaal, maar toch zeer fijn en juist tot mij zeggen, dat, „hetgeen een schilder *het minst* in zijn macht heeft, is *zijn eigen* werk;" hiermede bedoelende dat een schilder, etser, beeldhouwer, musicus of dichter zich een ideaal heeft voorgesteld, hetwelk hij tracht te verwezenlijken in zijn werk, maar dat hij nooit bereikt zóó als zijn geest het zich heeft voorgesteld. Toch drukt een groot artiest dat ideaal wel uit voor hen, die onmogelijk zijn zielsgeheimen kunnen peilen, en daarom doen zij dan inderdaad wat Multatuli heeft bedoeld met: *streven is doen.*

KOPEREN POT — OORSPRONKELIJKE ETS

Het etswerk van Barbara van Houten is ongemeen afgewisseld; terwijl de meeste artiesten zich beperken tot een speciaal genre,

VOGELS — OORSPRONKELIJKE ETS

JONGENSKOPJE NAAR EEN AQUAREL

werp dat zij meermalen behandelde, om den strijd tusschen het glazend metaal en het doffe wit van den muur uit te drukken), naast haar doode vogels tegen denzelfden muur geplaatst even wonderlijk van doen als haar „tulpen", van fijne, zachte, donzige stof, hoewel met dezelfde forsche lijnen behandeld, — naast al de werken, die van zooveel wilskracht en fijn gevoel voor het schoone getuigen, komen haar reproductieve etsen zéér in aanmerking.

Het is te begrijpen dat iemand, begaafd met een individueele opvatting als deze artieste, zeer ongemeene reproducties naar werken van anderen moest maken, werken waarin zij haar karakter geheel uitspreken zou.

Evenals 't het geval is geweest toen Matthijs Maris dat meesterstuk maakte, zijn ets naar den *Zaaier* van Millet, en hij van dit heerlijke werk niet een copie leverde, maar een heerlijke „paraphrase", een diep gevoelde, uiterst persoonlijke „interpretatie", evenzoo zijn de enkele platen van Barbara van Houten naar Millet, Delacroix of Jules Dupré hoogst persoonlijk van opvatting en van een merkwaardige doorwrochtheid.

Terwijl sommige etsers alléén de *oppervlakte*, de verf, de „pâte" van een schilderij weêrgeven, gelijk de photogravure doet, *(procédé bête et plat*, zeide de enorm knappe F. Buhot van dit procédé), — of door hun lijnenwerk den geest van een werk trachten te vertolken, ziet men in deze werken van Barbara van Houten, die zeer bizonder zijn op het gebied van reproductie-etsen, niet de kleur of den toon *gesuggereerd* door een of ander lijnenwerk, maar de toon staat er met stoeren moed en volharding *weêrgegeven*, bereikt, uitgedrukt, door middel van een merkwaardige wijze van uitwerken, van opvoeren, van zoeken.

deze in landschap, — gene in figuur-onderwerpen, is bij haar hiervan geen sprake. Wat al niet heeft haar stift aangeraakt! Van ingewikkelde stillevens, interieurs en figurenstudies, tot enkele koppen vol karakter, van kinderen veelal, breed en kloek gedaan als haar bloemstudies.

Maar niet alleen origineel werk heeft zij geleverd. Naast haar witte muren waartegen een koperen ketel is gehangen, (een onder-

LANDSCHAP — OORSPRONKELIJKE ETS

Zeker zijn deze qualiteiten van haar werk niet begrijpelijk voor een groot publiek, maar daarentegen weten de schilders, (*in casu* toch de beste beoordeelaars!) haar eigen schappen hoog te waardeeren.

Gelukkig dat van deze werken, in zwart en wit, nog juister reproducties worden gegeven dan van schilderijen, en dat deze illustraties zonder meer commentaar vrijwel voor zich zelven zullen spreken.

En nu, voor den lezer, die altijd nieuwsgierig is, enkele biografische aanteekeningen.

Mej. van Houten is een dochter van Mr. S. van Houten.

Mevrouw S. Mesdag—van Houten, haar tante, had door haar uiterst gevoelige, fijnproevende kunstenaars-natuur een grooten invloed op het jonge meisje, dat, reeds naar school gaande, naar buitengaande jonge schilders, voorzien van schilderkist en vouwstoel, benijdde, te meer daar zij zich zoo weinig kon schikken in al wat schoolsch was!

Als kind reeds, — haar vader woonde vlak naast H. W. Mesdag, — was zij voortdurend omgeven door meesterstukken van Fransche en Hollandsche kunst, zag en hoorde zij voortdurend kunstuitingen van verschillenden aard.

KINDERKOPJE — ETS NAAR BLOMMERS

Van veel invloed is ook op haar geweest dat een neef, wijlen de heer d'Armand

Gerkem, een der eerste leden van Pulchri Studio, haar teekenles gaf van haar elfde tot haar veertiende jaar. Geen moeite was hem te veel om zijn leerlingen te wijzen op het mooie in de natuur, en Barbara van Houten heeft dan ook altijd een groot gevoel van dankbaarheid voor hem behouden.

De grootste hulp bij haar werk heeft zij echter steeds gekregen van haar tante Mesdag, en nu nog is haar oordeel dat, waaraan zij 't meest hecht!

Slechts heel kort werkte zij aan de Haagsche Akademie van Beeldende Kunsten, destijds onder de leiding van Koelman.

Van '81 tot '82 was zij in Parijs, eigenlijk meer om fransch te leeren dan om er een artistieke opvoeding te krijgen. Hier begon zij te werken op een teeken-school voor meisjes, maar 't onderwijs daar beviel haar zoo slecht, dat zij na een paar dagen er uit weg liep. Men vond hier nl. dat zij niet goed werkte omdat zij 't op haar eigen manier deed! Wat later ging zij op een *Ecole Professionnelle*, waar zij o. a. de houtsnijkunst beoefende, onder leiding van een zeer knappen houtgraveur, den heer Perrichon, die haar talent waardeerde. Niet alleen sneed zij hier in blokken palmhout, maar de meester vertrouwde haar de taak toe om voor de andere leerlingen de teekeningen op de blokken te maken, zoodat zij 't erg druk had en veel werkte. Ik herinner mij nog goed uit dien tijd een zeer verdienstelijk gesneden stilleven, dat helaas, verloren geraakt, niet hierbij gereproduceerd kan worden.

ZONNEBLOEMEN — OORSPRONKELIJKE ETS

Perrichon was een knap en intelligent man; na drie maanden ongeveer zeide hij haar dat zij beter zou doen alles wat kunst was in Parijs te gaan bekijken, bestudeeren, en dat zij zóó doende nog méér zou leeren! Zij schilderde en teekende tevens toen talrijke studies naar de natuur, overal waar 't haar maar beviel.

In die dagen begon zij ook te etsen, met behulp van het „traité" van Lalanne, den ouden, in alle procédés zoo ervaren, knappen etser, dien ik zelf ook eens ging raadplegen, in zijn hooge bovenwoning Rue de Lafayette, en die voor Hamerton's *Etching and Etchers* een juweeltje maakte van vaardige techniek.

Een harer eerste, reeds zeer gevoelige platen, was „Petunias," naar de natuur gedaan.

Na een jaar zoo doorgebracht te hebben keerde zij naar huis terug. Mr. van Houten wilde dat al zijn dochters een vak-opleiding kregen. Toen moest Barbara v. Houten haar examen voor middelbaar onderwijs voorbereiden, alvorens zich aan de kunst te wijden. Daartoe ging zij werken te Amsterdam aan de Normaal School.

Daarna, — wat zij nog doet! — gaf zij veel les aan kinderen, terwijl zij ook in het Museum-Mesdag veel etsen maakte, wat haar niet belette tevens veel te schilderen en te teekenen. Zoo verscheen toen bij de firma Goupil een portefeuille van haar, met *Six Eaux-fortes* naar Dupré, Jules Breton, en andere fransche meesters.

Later volgden de groote etsen naar J. Dupré, Millet, Delacroix en vele anderen nog, naar de natuur meestal.

In de laatste jaren ontstonden die forsche, kloeke en zóó delicate prenten als de „Tulpen", de „Zonnebloemen" en vele figuur-studies direct naar de natuur geëtst; tegenwoordig beoefent zij minder de etskunst en méér schildert zij, stillevens en portretten.

Barbara van Houten exposeerde zelden en zoodoende behaalde zij niet vele „onderscheidingen".

In 1888 kreeg zij op een Exposition de noir et blanc te Parijs een mention honorable voor haar fraaie ets naar Millet. In 1900 te Parijs verkreeg zij met acclamatie een zilveren medaille, te gelijk met Veth en Toorop.

Maar wat méér voor haar beteekent, zij wekt de absolute bewondering van haar collega's en van kundige prentliefhebbers door haar ongeëvenaard forsche techniek, die, zooals ik het reeds zeide, toch een uiterst fijne vrouwelijke gevoeligheid in zich sluit.

LOUIS BOUWMEESTER † † † † DOOR HENRI DEKKING. † †

Van een geslacht van bijzondere tooneelkunstenaren: Mevrouw Kleine, Beersmans, Van Zuylen, Haspels, Faassen, zijn Louis Bouwmeester en zijne zuster de eenig overgeblevenen. En van dat geslacht is *hij* altijd geweest de eerste, de meest voorname.

Wie aan *Louis Bouwmeester* denkt, denkt wellicht tevens aan dien anderen grooten zoon eener stervende generatie: aan *Jozef Israëls*.

Twee die bij één hooren. Beiden nòg de grootsten in hun kunst, beiden overlevenden van een artiestenras, welks glorie het laatste deel der negentiende eeuw heeft vervuld.

Om Israëls hebben geleefd mannen als Bosboom, Rochussen, Mauve; om Bouwmeester die hier boven zijn genoemd. Maar terwijl daar achter Israëls een breede schare van jongeren aanschrijdt, bij wie Hij de toekomst van zijn kunst veilig weten kan, komen er achter Bouwmeester slechts zeer enkelen, die willen en kùnnen het hoogste bereiken. Israëls kunst lééft vol-heerlijk, die van Bouwmeester schijnt — wijl drie of vier jongeren haar niet kunnen ophouden, wel voor een generatie hare grootheid te zullen verliezen. Schijnt, want in de schaduw der eersteplans-menschen-door-ancienniteit-of-iets-anders, staan er misschien nog die straks zullen uitschieten en Holland verbazen met blijde verbazing.

De vergelijking van Israëls met Bouwmeester geeft vanzelf aan den laatste, die in een zoo eigenaardig kunstbedrijf is — een minder gunstige plaats. Nu nog niet gesproken van de harde hostiliteit, waaraan een tooneelartiest bloot staat — Bouwmeester is sterk; hem kan de kleine hartstocht, die het tooneelleven vertroebelt, niet deren — maar bij hem, zooals bij elken tooneelspeler, is het *willen* ondergeschikt aan het *moeten*.

Want terwijl Israëls alleen dàt schildert wat hem getroffen heeft, heeft Bouwmeester te doen wat anderen voor hem bestemmen. Hij krijgt een rol en hij heeft die te spelen, ook al trekt zij hem niemendal aan. Dit is een gevolg van de verhoudingen aan ons tooneel, waarin, zèlfs een man als Bouwmeester, niet alleen dàt kan doen wat hij goed vindt. Er is een litterair adviseur en er is een regisseur en die vinden samen een rol geschikt voor Bouwmeester en dan moet Bouwmeester die ook maar spelen. Elk kunstenaar heeft de vrijheid van zijne keuze, een tooneelspeler is de loontrekkende dienaar van een directie; hij is door contract gebonden en heeft niet vele rechten. Ook Bouwmeester is niet vrij, noch in de keuze, noch in de mate zijner kunstpraestatie.

Vandaar dat de bewondering die voor Israëls glorie onverstoorbaar leeft, den even grooten Louis Bouwmeester nog al eens onthouden wordt.

Evenwel, niemand zal betwisten dat wij in Louis Bouwmeester den grootsten kunstenaar bezitten die op het Hollandsch tooneel — wellicht op éénig tooneel — is, en met blijdschap aanvaarden wij de gelegenheid om hem onzen eerbied en onze bewondering te brengen, die zijn eerstdaags te vieren veertigjarig jubileum ons biedt.

DE FABRIEKSBAAS.

Louis Bouwmeester stamt uit het acteursgeslacht van de Rooseveldt's. Hij was belast met de heriditeit van het beroep, evenzeer als met die van het talent. Maar terwijl de eerste hem in den aanvang zwaar drukte, heeft hij de laatste langen tijd niet gevoeld.

Zijn gave was ongetwijfeld een natuurgave. Er moet een tijd geweest zijn, waarin hij niet wist dat hij zóó mooi comédie speelde, waarin hij niet wist, dat wat hij dééd werkelijk *kunst* was.

Hij voelde zich ongelukkig op het tooneel, in de enge duffe kermistent, waarin hij de eerste jaren van zijn kunstenaarsleven doorbracht; hij wilde naar zee, de wijde wereld in. Maar zijn vader had hem noodig; Louis moest meehelpen den kost verdienen en daarom is hij aan het tooneel gebleven.

Toen wij onlangs een avond in zijn huiselijken kring bij den aanstaanden jubilaris genoten en over zijn jeugd spraken, jeugd die ook bij dezen nog zoo jeugdigen man reeds ver ligt, gescheiden van het heden door veel leed en harde ervaringen, zei hij, met groote, nù nog gevoelde innigheid: „Wat had ik toèn vreeselijken hekel aan het tooneel." En even later: „Eigenlijk nu nòg!"

Waarop zijn kinderen, vroolijk-geestdriftig deelnemend in ons gesprek, hartelijker dan één ander bewonderaars van hun grooten vader, uitvielen: „Hè nee, pa, daar is niets van waar!" En Bouwmeester betóógde: „Als ik rijk was, ging 'k buiten wonen, en jagen!"

„Niet waar, niet waar!" en de juichende stemmen overtuigden: „U weet nû al in uw vacantie geen raad met uw tijd!"

Bouwmeester gaf toe: „Nù dan niet meer, maar toen, toèn, ik had er een afschuw van!"

Het is ook wel eigenaardig dat Bouwmeester over zijn kunst moeielijk aan het praten te krijgen is. Zijn artisticiteit is eigenlijk nog zoo'n halve onbewustheid in hem, waarvan hij, meen ik, geen verklaring weet te geven.

Hij zegt er wat algemeenheden van, wijst den invloed van het treurspel met zijn breede gebaren en het drama met zijn hartstocht op zijn ontwikkeling wel eenigszins aan, maar niet volkomen

Hamlets toespraak tot de tooneelspelers die — men zal het toegeven — nu niet zoo diep gaat, herhaalt hij, als grondbeginsel van zijn kunst, ook tot leering der jongeren om hem heen:

„Spreek vlot van tong; als gij het uitbulkt, zooals velen van uw gild doen, had ik al zoo lief, dat de stadsomroeper mijn verzen opsneed. En zaagt ook niet te veel met uwe armen in de lucht, maar doet alles met zachtheid, want zelfs midden in den stortvloed, storm en wervelwind van hartstochtelijkheid, moet gij u een matiging verwerven, en eigen maken, die haar vrij houdt van ruwheid.

VOERMAN HENSCHEL.

Wees ook niet al te mat, maar laat uw eigen oordeel uw leidsman zijn; regel uw gebaar naar het woord, uw woord naar het gebaar en houd daarbij bijzonder in het oog, dat gij de gematigdheid der natuur niet overschrijd."

Met deze woorden, vindt Bouwmeester, is zijn kunst gekarakteriseerd. Mee-levend in de figuur die men voorstelt, moet men zich voortdurend in een spiegel zien, opdat men wete, dat ook in een uitbeelding van de felste hartstocht, de aesthetica nimmer wordt beleedigd.

Er moet een tijd geweest zijn waarin Bouw-

SCHOUWBURG.

Maandag, 26 Augustus 1861,

(Nº. 4 van het Abonnement.)

DE INDIANEN IN ENGELAND,

Tooneelspel, naar het Hoogduitsch van A. VON KOTZEBUE.
waarin Mej C. R. A. LARONDELLE de rol van *Gurli*, en de Heer L F J BOUWMEESTER de rol van *Fazir* zal vervullen.

Rolverdeeling.

John Smith, voormaals voornaam koopman, thans ontvanger	de Hr. *Huysers.*
Charlotte, eene Duitsche Dame, zijne gemalin	Mw. *Stoetz-Majofski.*
Arthur, kommies aan het tolkantoor (hunne kinderen)	de Hr. *Bosch.*
Patrick, zeekapitein (hunne kinderen)	» *Wijnstok.*
Julia (hunne kinderen)	Mw. *Huysers-Rosenveldt.*
Kaberdar, verdreven Nabob van Maissour	de Hr. *Tjasink.*
Gurli, zijne dochter	Mej. *Laron lelle.*
Musaffery, vriend en lotgenoot van Kaberdar	de Hr. *v. Golverdingen.*
Fazir, een jonge Indiaan	» *Bouwmeester.*
Een Tolbediende	de Hr. *A. Vink Jr.*
Jack, matroos	» *Roobol*
Strussel (Notarissen)	» *Zurcher.*
Staff (Notarissen)	» *K. Vos.*
Thomas, een jongen	de Jonge Juffr. *v. Geytenbeek*

Het tooneel is in eene Engelsche zeehaven, en verbeeldt eene zaal in het huis van Smith.

GEVOLGD DOOR DE VIERDE VOORSTELLING VAN:

DE BLOEM VAN BRAZILIE,

Nieuw Ballet-Pantomime in een Bedrijf, gemonteerd door den Heer F MEGE, Balletmeester aan dezen Schouwburg, Muziek gearrangeerd door den Heer JOH M COENEN, waarin zal worden gedebuteerd door den Heer F MEGE, Eerste Danser van de Schouwburgen Porte St Martin te Parijs, te Lyon, Marseille en Toulouse, als Eerste danser *en tous genres;* door Mw. MEGE, Eerste danseres van de Schouwburgen te Londen, Brussel en Lyon, als Eerste Danseres *en tous genres*, en Mej PEPITA ROUQUET, Tweede danseres van den Schouwburg te Brussel, als Tweede danseres *demi-caractère*

DANSORDE

Bacchanaal, door de Dames van het Corps de Ballet
Pas de Deux, door Mw. MEGE, Mej PEPITA ROUQUET en de Dames van het Corps de Ballet.
L'Insulaire, door den Heer en Mevr MÈGE
De Tapada, door de Dames van het Corps de Ballet
Pas de trois, door den Heer MEGE, Mevr. MEGE en Mej. ROUQUET.
Pas de Poignards, door Mevr MEGE en de Dames van het Corps de Ballet.

Tusschen de Bedrijven zal door het Orkest worden uitgevoerd: *Groote Phantaisie op Io Vivat*, gecomponeerd door den heer *Joh. M. Coenen.*

Aanvang ten Half Acht Ure.

Prijzen der Plaatsen.

Balcon	f 2,50	Tweede Amphitheater.	f 0,80
Loge	» 1,50	Eerste Gaanderij	» 0,60
Eerste Amphitheater	» 1,25	Derde Amphitheater	» 0,50
Bak	» 1,00	Tweede Gaanderij	» 0,25

HH. Militairen, mits in Uniform, en Kinderen onder de 10 *jaren betalen den halven Entréeprijs.*

Het Bureau tot het Bespreken der Plaatsen, is gedurende de maand *Augustus*, dagelijks geopend van 's morgens 10 tot 's namiddags 4 ure.

meester deze meeningen nog niet verkondigen kon en waarin hij toch even mooi als nu tooneel speelde.

Voor ons, wij zijn ervan overtuigd, dat hij op zijn 24ste jaar, toen hij nog een ambulant acteur was en Peters de officieele man van het Leidscheplein, toen hij Dartagnac speelde en Henri de Lagardère en den Zwarte Dokter, dat hij toen al een enorm acteur was. Men heeft portretten uit dien tijd maar te zien met dat magere, bleeke, heftig-gepassionneerde gezicht, om te gevoelen, dat uit dezen jongen man iets gróóts moet zijn uitgegaan naar gene zijde van het voetlicht.

Het is een eenvoudige waarheid dat alle getheoretiseer over kunst eigenlijk een omfrazing van onmacht is; een verklaring wáár het onbereikbare ligt, dat wel gezien wordt, maar niet bereikt is.

Begrijp ik Bouwmeester goed, dan theoretiseert hij desnoods alleen mêe omdat zijn aangeboren intelligentie hem — eenmaal geplaatst in hoogeren maatschappelijken stand vooral ook omdat de jongere collega's er zoo druk aan gingen doen —, dit nu eenmaal als iets noodigs voorstelde.

Maar hij behoeft niets te verkláren, omdat hij nu eenmaal alles kàn.

Hij zal zich ook niet met bewustheid ontwikkeld hebben. Maar hij is veel in het leven geweest, hij heeft met massa's menschen verkeerd en veel waargenomen. Het leven is zijn groote studieboek geweest en zijn kunst, in de grootheid van thans, is de combinatie van zijn eigen levenservaringen. Niets heeft hij uit boeken of van hooren zeggen.

Bijvoorbeeld *Shylock.*

Hij heeft in zijn leven bijna uitsluitend met Joden omgegaan, hij heeft Joden gezien van allerlei type en allerlei aard. En zóó is zijn Shylock kunnen worden *de* Jood, de combinatie van al wat Joodsch is, in het groote en in het kleine.

Maar, zooals gezegd, het kùnnen was er. Oefening baart kunst is een bakerspreuk. Alle kunst in perfectie komt uit *kunnen.*

Hoe geweldig hij in zijn jeugd geëxploiteerd is, vertelde hij me dien avond. Als jongen van zestien jaar al heeft hij van alles moeten spelen: een komiek, een marqué, een heldenrol, een knecht, een heer, een schurk, een braaf man, alles in een week. Hij was toen, natuurlijk, óók al klein en hij droeg dus schoenen met hooge hakken, om tenminste op iets te lijken. Maar hij werd door zijn medespelers niet gewaardeerd. Na een zeer bijzondere rolvervulling greep Huijzers hem bij een oor en riep: „Laat je doodschieten, beroerling, er komt van jou nooit iets terecht!"

Er is overigens van Bouwmeesters leven niet zoo heel veel bekend. Hij vindt het dwaasheid te pronken met een armoe-bestaan waarin veel zorg en kommer — wat heeft de wereld met mijn verleden te maken? vraagt hij. Dat is zoo zijn kunstenaarstrots.

De heer J. Vriesendorp, die voor *Woord en Beeld* over Bouwmeester schreef, (Maart 1897) heeft in de archieven en bibliotheken moeizaam samen gezocht wat hij van 't geval vinden kon. Volledig is het niet, 't zijn data

met vermelding van optreden en daarin nog héél wat hiaten.

Zijn debuut rekent de acteur zelf te zijn geschied op Donderdag 19 December 1861 bij Boas en Judels in de Varieté, Amstelstraat, als „Fridolin" in „De gang naar de ijzersmelterij, 5 bedrijven, 11 tafreelen, naar Schillers ballade. Entree 75 cts. in vertering."

Uit het hierneven gereproduceerd program blijkt evenwel dat Bouwmeester al vroeger opgetreden is. Hij speelde al op zijn twaalfde jaar comédie, omdat zijn vader, lid van het rondreizend gezelschap Chanteur en Comp, hem er toe dwong „om den broode." Zijn moeder was lid van dit gezelschap en als zoodanig, tijdens de kermis te Middelharnis, in een boerenwoning, schonk zij Louis het leven op 6 September 1842.

Wat er vóór 19 December 1861 is geschied, negeert Louis Bouwmeester geheel — den roezigen tijd, die dan volgde, tot 5 December 1878, de datum van zijn verbintenis met „Het Nederlandsch Tooneel" rekent hij evenwel mee. Wat is er in dien tijd niet gebeurd! Bouwmeester heeft enorm veel gespeeld, allerlei stukken.

De heer Vriesendorp noteert:

22 December 1862 Raphael in „Marmeren Beelden, IJskoude Harten."

In 66/67 „De Scheepsjongen" (directie Louis Bouwmeester en Co.) in „Diligentia."

September 1867 „De Bedelaarster" (zomervariété aan den Coolsingel te Rotterdam, Louis is directeur).

2 September 1868 „De Koerier van Lyon."

1869 „De non van Krakau" (Place des Pays Bas van den heer Doon, Kruiskade, Rotterdam).

1870 „De Geitenhoedster," „De dochter van den galeiboef," „De Groote Wereld of een Boer in Berlijn enz. (Nieuwe Schouwburg aan den Coolsingel te Rotterdam, directie Frits Bouwmeester en Co.).

1878 (de heer Vriesendorp slaat nog al eens een jaartje over, omdat hij nergens gegevens kan vinden) „Margot de Bloemenverkoopster," „De Matroos," enz.

1879. 1 September, Louis Bouwmeester verbindt zich aan de Koninklijke Vereeniging en de officieele roem begint.

1882 Koning Willem III vereert hem op 2 April de groote gouden medaille van verdiensten en ontvangt hem op 19 April ter dankbetuiging in officieele audientie waarbij Z.M. hem „in vleiende bewoordingen hulde brengt voor zijne talenten."

1884. 27 April vertooning van Richard III en de geheele Nederlandsche tooneelcritiek is in extase. Een gansche litteratuur ontwikkelt zich naar aanleiding van Bouwmeesters opvatting en uitbeelding. Hij zelf doet aan het geschrijf mee en beweert o.a. dat hij „'t in het belang van de tooneelspeelkunst wenschelijk zoude achten, indien, in gevallen als deze, waar de meeningen van criticus en artiest lijnrecht tegenover elkaar staan, bekende autoriteiten als scheidsrechters optreden."

Als Bouwmeester over zijn kunst schrijft, gaat het hem al evenmin goed af, als wanneer hij er over spreekt. Hij is zoo weinig frazeur,

KONING OEDIPUS.

SHYLOCK.

zoo eenvoudig, zoo eerlijk. „Alleen het oordeel van hen, die mijn spel op bescheiden, niet sarcastische wijze onder het oog van het publiek brengen — zoo schrijft hij in 1882 aan den heer Loffelt van „Het Vaderland" — hetzij dit gunstig of ongunstig luidt, zal mij een prikkel zijn, tot veredeling der kunst mijn beste krachten te wijden."

Is het niet of een winkelier zijn versch-geopende zaak in de belangstelling van het geachte publiek aanbeveelt?

Zóó is Bouwmeester en deze beminnelijke

eenvoud is wel één van de mooiste eigenschappen in den grooten kunstenaar.

1886 Bouwmeester viert zijn 25-jarig jubileum als Lodewijk XI in het drama van Casimir de la Vigne. Het is een enorme huldiging. Professor Alberdingk Thijm staat aan het hoofd van de feestcommissie.

„Aan den ingang van den Stadsschouwburg worden jubeluitgaven verkocht met portretten van den tooneelspeler in verschillende karakters, toepasselijke regelen van Alberdingk Thijm en Hofdijk, benevens een opgaaf van 62 der meest bekende rollen van Bouwmeester. Ook buiten Amsterdam wordt het feest gevierd en 35 kunstschilders bieden hem in den Haag een verzameling akwarellen, teekeningen en etsen aan, die door Bouwmeester „ten bate van een zwaar beproefd huisgezin" in d'Geelvink, Singel bij de Munt te Amsterdam, worden tentoongesteld."

Na het jubileum vindt de heer Vriesendorp geen bijzonderheden meer. Zij doen dan ook niet meer ter zake, Bouwmeester *is* dan de erkend groote acteur van Nederland.

En, eigenaardig, dit erkennen zelfs zijn confrères. Ik heb nooit een Hollandsch acteur gesproken die niet in Bouwmeester den grooten meester, den verren meerdere boven allen erkennen wil. Tegen hem is geen benijding, geen kleinachtend égoisme. De collega's, zoo gul met hun critiek, tornen aan zijn roem niet. Toen hij in 1897 een lintje kreeg, vond men de geheele tooneelwereld gehuldigd in hem, en hij alleen had het recht deze hulde voor allen in ontvangst te nemen.

Ook de buitenlandsche acteurs die hem gezien hebben, roemden zijn enorme gaven. Antoine vindt hem de meest brillante acteur die hij ergens op een tooneel zag en Possart vraagt hem den Othello te spelen waar hij zelf Jago zal zijn. Bouwmeester wil dat wel, mits de rolverdeeling omgekeerd worde, wat Possart natuurlijk weigert.

Hij zelf vindt Ludwig Barnay de beste acteur. „Hij speelt nooit één avond als den anderen, toch is al wat Barnay doet, goed en daarbij geeft hij zich geheel," verklaarde hij, toen ik hem zijn oordeel vroeg.

In die verklaring ligt tevens de erkenning dat Bouwmeester er veel voor gevoelt 't op de intuitie aan te laten komen, wat zelfs bij hem wel eens een fout kàn zijn, maar dat voor alle anderen beslist *is*.

„Kindlief, heeft hij vroeger eens gezegd tot mevrouw Erfmann — toen nog Mientje Sasbach — je moet nooit je rol leeren. Ze zeggen dat ik het nooit doe en dat is wáár. Als je je gedisponeerd voelt, lées dan in je rol, hóór jezelf, gééf jezelf en zóó moet langzamerhand de rol in je worden, dat je om de woorden niet meer maalt. Menschen die hun rollen leeren zijn geen acteurs!"

Dit is, natuurlijk, een paradox, maar het is wáár omdat Bouwmeester het zegt, want voor Bouwmeester is het zóó. Hij leert zijn rol — dat spreekt — maar niet op de manier, die anderen volgen. Zóó lang leest hij haar tot hij het karakter goed begrijpt, elk woord, elke daad voèlt. Dan kent hij zijn rol en heeft er zich tegelijk volkomen in doorgeleefd.

Zóó zijn kunst te begrijpen is een bewijs van individualiteit. Hij heeft dan ook den *moed* een rol te bederven, als hij er niets voor gevoelt, of een avond niet mooi te spelen, als hij niet gedisponeerd is.

Toch, voor Richard III o.a. heeft hij een uitgebreide studie gemaakt. Hij vertelde mij dat hij in bibliotheken en archieven alles is gaan naspeuren wat er van dien wanstaltigen koning geschreven is, van zijn jeugd tot zijn dood en hoe hij elke nuance in het karakter langzamerhand is gaan begrijpen. Hier heeft de intelligentie en het klaar begrip den intuitieven artiest geleid.

Van bijzondere studie aan Shylock besteed, heb ik niet gehoord. En toch dit is zijn grootst meesterstuk. Onlangs, in een Zondagavondvertooning, met een ergerlijk slechte omgeving, hebben wij hem te Rotterdam als de Jood weer bewonderd.

Bouwmeester's „Shylock", hij is zóó als Heinrich Heine, die wellicht meer en beter dan iemand Shakespeare begrepen en verklaard heeft, hem beschrijft: den Jood, wiens gedachten en woorden zoo trübe, kneisend und häszlich zijn. „Sein Witz," zegt Heine, „is kramphaft und ätzend, seine Metaphern sucht er under den widerwärtigsten gegenständen, und sogar seine Worte sind zusammenge-

qetschte Miszlaute, schrill, zischend und quirrend."

En ergens anders: „(Shakespeare sprach) in Shylock, trotz der grellen Fratzenhastigkeit, die Justification einer unglücklichen Sekte (aus), welche von der Vorsehung aus geheimnisvollen Gründen mit dem Hasz des niederen und vornehmen Pöbels belastet worden, und diesen Hasz nicht immer mit Liebe vergelten wollte....

„Er seigt in Shylock nur einen Menschen, dem die Natur gebietet, seinen Feind zu hassen."

En dan nog van Shylock: „Er liebt das Geld, er verschweigt nicht diese Liebe, er schreit sie aus öffentlichem Markte.... Aber es giebt etwas, was er dennoch höher schätzt als Geld, nämlich die Genugthuning für sein beleidigtes Herz, die gerechte Wiedervergeltung unsäglicher Schmähungen, er schlagt die erborgte Summe zehnfach ab, wenn er ein Pfund Herzfleisch seines Feindes damit erkaufen kann."

Zóó verklaart Heine den schrillen, heftigen, razend-venijnigen Jood. Zóó gaf hem Bouwmeester.

En zijn spreken, zijn klagen en jammeren en vervloeken ... hoor weder Heine:

„Trotzdem dasz ich in der Synagoge von Venedig nach allen Seiten umherspähte, konnte ich das Anlitz des Shylock nirgends erblicken.

CORIOLANUS

„Aber gegen Abend, wo nach dem Glauben des Juden die Pforten des Himmels geschlossen werden und kein Gebet mehr Einlasz erhält, *hörte ich eine Stimme, worin Thränen rieselten, wie sie nie mit den Augen geweint werden.... Es war eine Schluchzen, das einen Stein in Mitleid zu rühren vermochte.... Es waren Schmerzlaute wie sie nur aus einer Brust kommen konnten, die all das Martyrtum, welches ein ganzes gequältes Volk seit achtzehn Jahrhunderten ertragen hat, in sich verschlossen hielt.... Es war das Röcheln einer Seele, welche todmüde niedersinkt vor den Himmelspforten....* Und diese Stimme schien mir wohlbekannt, und mir war, als hätte ich sie einst gehört, wie sie ebenso verzweiflungsvoll jammerte: *»Jessika, mein kind!«*"

En dât was Shylock, en zóó geeft hem Bouwmeester, die waarschijnlijk nooit Heine gelezen heeft en er denkelijk geen vijf minuten over spreken kan. De geniale Shakespeare, zoo begrepen en verklaard door den genialen Heine, zoo begrepen en uitgebeeld door den genialen Bouwmeester.

In het klassieke is hij altijd het

gróótst geweest, minder groot in het moderne en dit alweer bewijst zijn enorm kunstenaar-zijn. Want het moderne, niet waar, reflecteert het Leven, terwijl het klassieke de reflectie geeft van het Goddelijke. Zoo staat Bouwmeester, de Uebermensch, nader tot het laatste. Hij bezit de epische kracht, die de passie van een massa kan uitbeelden, evenzoo als Shakespeare en Rembrandt het hebben gekund. Zijn Shylock is Rembrandtiek.

Zie hem daar voor u zitten, dien kleinen eenvoudigen man, met zijn glad, nog jeugdig gezicht, waarin die prachtige, diepglanzende, grijze oogen. Hij praat zoo rustig, eenvoudig, zonder omhaal, evenver van het aanstellerige als Israëls er van is.

Zijn stem is niet mooi, het is vaak gezegd; er is iets heesch, iets gebrokens in.

Het is zijn instrument, wat afgesleten, zeker, maar *hoe* bespeelt hij het. Een gebroken guitaar door een artiest bespeeld, geeft mooier melodie dan de mooiste viool in de handen van iemand zonder ziel.

Possart heeft een prachtstem, maar kan hij ermeê doen wat Bouwmeester doet met de zijne?

Bouwmeesters stem is altijd mooi, omdat hij er in geeft een voortdurenden weerklank van zijn groot gemoed, omdat hij ermee, naar het bijbelwoord, uit de doode letter den levenden geest kan geven. En wanneer zijn stem toereikend is om zijn enorm talent kenbaar te maken aan een publiek, dan is die stem goed. Laat zij wat opgebruikt en wat versleten zijn, 't bewijst dan toch alleen dat hij haar nooit heeft gespaard, dat hij eer te veel gegeven heeft, met hart en ziel, in den tijd toen hij er het minst voor werd beloond. Eens moet die stem vol en krachtig hebben geklonken en hij heeft haar toen gegeven met al de royaliteit van den cabotin.

SANCHE PANZA (DON QUICHOTTE).

Dit is zoo merkwaardig en zoo wonderlijk: als Bouwmeester het doen moest met zijn figuur, ach, hij heeft zijn figuur eer tegen dan vóór, zijn stem evenzóó, zijn plastiek laat vaak heel wat te wenschen, maar met dat al is hij dan toch Bouwmeester.

Want hij geeft de ziel van den kunstenaar, bij hem uit zich een innerlijke enorme kracht, hij is altijd de eerste in zijne omgeving; zijn stem wordt, als hij op het tooneel is, mooi; hij wordt gróóter dan één om hem; op het tooneel maakt zijn kunstenaarsziel hem tot koning over allen.

Wie in deze dagen Mounet Sully gezien heeft en Coquelin Cadet, heeft beiden de mindere van Bouwmeester moeten gevoelen (ik denk hier aan zijn klassieken Shylock en zijn karakterrol Heire in den Bund der Jugend). Zijn koning Oedipus indertijd was trouwens superieur aan dien van Mounet Sully, den man toch van het prachtig geluid en de model-plastiek. Bouwmeester is veel minder geborneerd en veel meer innig-artiest dan één der „sterren", die wij in de laatste maanden, alweer eens in onze schouwburgen hebben gezien.

Om nu nog even de uiterlijke middelen van dezen tooneelspeler te waardeeren; stem en gestalte mogen — uiterlijk — tegen zijn: hij heeft enorme oogen. Die oogen zijn —

LODEWIJK XI.

schaduw staan kan en Rooyards zelf — hoe knap acteur ook — is toch op verre na nog geen Bouwmeester.

Maar àls het waar is, dan ligt daarin weer iets van de eenvoudige bescheidenheid van dezen kunstenaar, een bewijs dat hij zelf niet weet, hoe torenhoog hij boven alle zijne medespelers staat, hoe géén hunner hem genaken kan. En iets onrustigs in de konkelende hostiliteit van de tooneelwereld, is er in allen die daarin leven, zèlfs in Bouwmeester.

Hoe weinig Bouwmeester overtuigd is van zijn enorm kunnen, 't bleek onder andere toen wij spraken over Voerman Henschel, één zijner beste rollen: „Och, „dat" beteekent zoo weinig, *dat doe je maar zóó*, dat is niets moeielijk!"

Overigens, geen tooneelspeler in Nederland heeft zooveel mislukten op zijn geweten als hij; van géén loopen in de Amsterdamsche Jodenwereld zooveel broertjes rond — die 't niet zijn — als van hem. Een aantal menschen, zonder talent, raakten door zijn spelen in verbijstering en dachten 't ook wel te kunnen; 't ging toch alles zoo eenvoudig en zoo gemakkelijk. Natuurlijk mislukten die fataal, zij waren alleen geboren om te apprecieeren, te waardeeren als publiek en in de appreciatie mengden zij zich zelf en kwamen tot over schatting. Zij speelden Bouwmeester een paar rollen na, copieerden hem getrouw, maar wanneer het dan tot creeëren moest komen, bleek een totale machteloosheid. Ofschoon heel triest voor de betrokkenen, bewijst deze te ver doorgevoerde appreciatie, alweer Bouwmeester's buitengewone persoonlijkheid.

als hij in zijn kunst is — werkelijk de spiegels van zijn ziel. Het kloeke, klare gezicht lééft van die groote grijze oogen; zij helpen de expressie volmaken, hij spreekt ermee als met zijn mond. Zij dienen den beeldenden kunstenaar.

Hij kan een floers trekken over den wegwazenden blik; als hij tooneel-sterft breken die oogen, worden dof, glansloos; in toorn straalt daar een gloed uit als van wit gloeiend metaal en dan weer kunnen die oogen zoo speelsch-guitig loeren uit den fijn-berimpelden ooghoek. Bouwmeester's wonderoogen kent ieder die hem eenmaal zag.

Men hoort wel eens beweren dat Bouwmeester ijverzuchtig is. Hij duldt niemand naast zich, zegt men. Het is mij niet duidelijk op wien hij ijverzuchtig wezen moet. Rooyaards uitgezonderd is er geen die in zijn

In het theeavondje bij Bouwmeester thuis waarin, zooals gezegd, het gesprek over zijn kunst telkens stokte, omdat hij, artiest geheel van innerlijke kracht, zoo weinig te expliceeren weet, 't is alles te veel een vanzelfheid in

hem, bleek toch wel hoe lief hij nog altijd heeft de oude romantiek en hoe sterk zijn begeeren is naar kleur en costuum en zware dictie.

Hij heeft onlangs nog eens „De Gebochelde" gespeeld, op een feestavond van de Diamantslijpers en hij was er weer even zoo ganschelijk in als voor twintig jaren. En al die mèt hem speelden heeft hij tot geloof en geestdrift opgewekt. Mèt andere oude acteurs meent hij dat de afschaffing van het drakenrepertoire voor de jongeren een ramp is. Alleen daarin was, ook volgens hem, ontwikkeling tot het universeele mogelijk.

Hij vertelde, uitvoerig en met zooveel genot, van een Shylock dien hij in zijn jeugd gespeeld heeft, een allerdwaaste draak, waarin ten slotte Antonio... de zoon van den Jood blijkt, vóór vele jaren gestolen en in Jodenhaat opgegroeid!

Oók grapjes vertelde hij; die behooren nu eenmaal in een gesprek met iemand die plan heeft over je te schrijven.

Hoe smakelijk doet hij dat. Hij amuseert er zichzelven even lekkertjes mee als die naar hem luisteren.

„Ja, en we hebben eens in een stadje zóóveel succès gehad, dat we een heel bedrijf hebben moeten herhalen! En dan lacht hij, tot hem de tranen in de oogen komen.

„Zoo speelde ik eens een echt ouwerwetschen schurk en mijn vrouw zat in de stalles, achter twee juffrouwen, een Christen- en een Jodenjuffrouw. Toen zegt die Christenjuffrouw tot haar buurtje: „Stel je voor dat je met zoo'n man *getrouwd* bent! Dat is natuurlijk in het dagelijksch leven óók een schurk!" Waarop de Jodenjuffer, haar een poosje minachtend aankeek en, na een pauze, inééns verontwaardigd uitbarstte: „Weet u veel!... Dan had je 'm gisteren motten zien. Een geschiewes!...

„We speelden eens ergens, waar op een achtererf een troep honden een heidensch kabaal maakte. En als je ksst riep, waren ze eenvoudig niet te houden. Nu, toen hielpen we mekaar, en als er één op het tooneel een groote „claus" kreeg, riepen de kameraden achter al maar: kssst, kssst, kssst! dan kon, die op 't tooneel was, de helft overslaan. Ze verstonden hem in de zaal tòchniet...."

Het was een genot naar Bouwmeester te luisteren, zooals hij daar zat te vertellen, vol jool, en héél zijn gezicht één lach.

't Viel me op, hoe enorm sterk deze zestigjarige er uitziet, als een veertiger in de kracht van een gezond leven. En dat na zulk een rumoerig bestaan!

Hij fietst en jaagt veel — „*als ik oud word*, zegt hij, koop ik me een buitentje en ik doe niets dan jagen en fietsen" — hij leeft geregeld en eenvoudig. Hij drinkt weinig alcohol, véél melk, gedurende een voorstelling twee

LOUIS BOUWMEESTER, DOOR H. J. HAVERMAN.

of drie flesschen. Op Tessel, in de rust na een jachtpartij, dronk hij in een kroeg zóóveel melk dat de waardin tenslotte vroeg of zij, voor 't gemak, maar niet de heele koe naar binnen zou halen....

Zóó is hij, een man die nog vele jaren van ons tooneel de glorie zal wezen, één wiens gouden jubileum, menschelijkerwijs, zéker is.

In het feest dat hem deze maand wacht, zal Nederland hem zijn liefde en bewondering wederom toonen. Er zal hartelijk-meeleven zijn in zijn gedenkdag, om dezen eenvoudigen grooten man.

Het triest lot van den tooneelkunstenaar is, dat hij niets van zijn kunst stabiliseeren kan. Zijn succès is telkens dat van één avond, van een toevallig bijééngekomen publiek. Een kunst zonder toekomst-illusie.

„Zooals 't gezegd wordt in den tooneelspeler Kean, zei Bouwmeester en even stonden zijn oogen in droeve staring: „een tooneelspeler lééft met één generatie en sterft met haar. Dat is ons noodlot...!" Het is werkelijk zóó. Wie spreekt nu nog van mevrouw Kleine, van Beersmans, zèlfs van Van Zuylen, die nog zoo kort dood is? Vergeten....

Maar daar staat tegenover dat geen ander kunstenaar zóó het oogenblikkelijke, groote succès heeft, zóó door de massa gewaardeerd wordt als de acteur die haar lieveling is.

En dit is Bouwmeester altijd geweest. Gewaardeerd en begrepen is hij, de massa heeft zijn wondere grootheid gevoeld, in hem geloofd.

De generatie waarin Bouwmeester lééft, gelukkig nog krachtig leeft, heeft den koninklijken kunstenaar immer gevierd, met méér dan gewone geestdrift — met iets van devotie.

VACANTIE-INDRUKKEN UIT NOORD-BRABANT. † † † † † † † † † DOOR J. EIGENHUIS.

I.

OM EN BIJ HET KASTEEL VAN HEEZE.

't Kasteel van Heeze, breed massief, met rijen van rechthoekige ramen, ruim en hoog met kleine ruitjes of 't een stadsbestedelingenhuis was. Op de hoeken lage, massieve torens met korte piramide-daken. Middenin de brug en de welving van de slotpoort, waarboven aan weerszijden de familiewapens. Dit is nog iets kasteelachtigs en vooral doordat een andere poort achter 't binnenplein welft. Maar ook op dat plein is er zoo niets, dat geharnaste ridders of gewapende huislui met al de roezemoes van vechttijden voor onzen geest oproept. Eer zou men elk oogenblik een parmantig portiertje met de drie kruisjes op de pet of een zwartjassig kantoorklerkje verwachten, die uit den hoek van 't Prinsenhof 't binnenplein overschreed, een rol papieren onder den arm. De kippen maken het weer te huiselijk echter, om lang aan 't Amsterdamsch raadhuis te blijven denken.

De tweede poort door bast een oude hond zich heesch, half weggekropen in zijn ton. Een boerinnetje vertelt ons, dat dit het oude kasteel was, en dat er nog heel wat merkwaardigs te zien is. Een zware deur opent ze en we dalen een paar trapjes af, waar de heele zuivelarij haar ransige geuren opwalmt. 't Vrouwtje heeft gelijk, de muren blijken wel anderhalven meter dik en de gewelven zien er soliede genoeg uit. Dit gedeelte moet volgens de overlevering al uit 800 dateeren, maar telkens veranderd, is er buiten weinig burchtachtigs van gebleven.

Het overige gedeelte boogt er op, door den graaf van Hoorne gegrondvest te zijn, door wiens noodlottig uiteinde het bouwwerk niet veel verder kwam dan de fundamenten. Tegenwoordig is het 't eigendom der bijna honderdjarige freule Van Tuyll van Serooskerken, die het doorloopend bewoont. Een paar kostbare Gobelins behooren tot de merkwaardigheden, die het inwendige te zien geeft.

De veentroebelige gracht met de wasbloeiende waterlelies gaat in een rechthoek om den slottuin heen; de hooge beukenhaag is 't onmiddellijke bolwerk daarachter.

Rechte lanen om het kasteel van zware opgaande eiken; weiden en bouwvelden er achter. Maar de Engelsche tuin is de glorie. Nette kronkellaantjes, eikenhout, sierstruiken, bankjes en een prieeltje, omspoeld door de

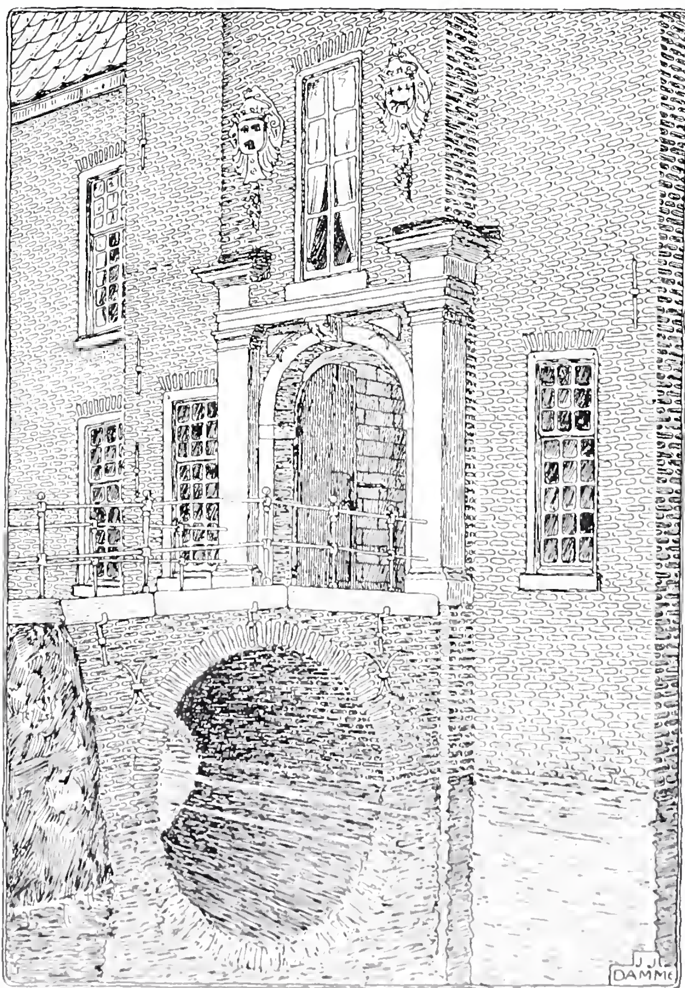
Rivier, *) die ook al veentroebelig voortlebbert. Hier dwalen de logées van het dorp, en joelen soms buitenpartijtjes van lustige Eindhovenaars.

En daarachter hooge dennen tot den grindweg van Someren, die tegen den avond als een nauwe steeg vol schaduw is tusschen massieve muren van naaldloover.

Slubber-klingelend belden de klokjes van het zware paard, en de roode pluimen van het vliegennet wuifden op en neer bij elken kopschok. Het lompe haam en tuig scholen weg onder 't geruig van eikentakken, die rug, flanken en zelfs den buik van de lastige vliegen schoonzwiepten. De voerman hing half doezelig tusschen de meelzakken van zijn hoogen last, waarover de hoepels voor het nu weggeborgen huif als poortjes bogen. Het hooge paar breede wielen maalde rond tusschen de vracht, die aan alle kanten op en om en onder de plompe kar hing. De zon zonk laag en vulde de ruimte tusschen de dennestammen links met goudgeblink. Steeds verder-weg rolklingelden de klokjes van het paard achter me, vredig het bolle geluidje uitwiegelend door de stille lucht.

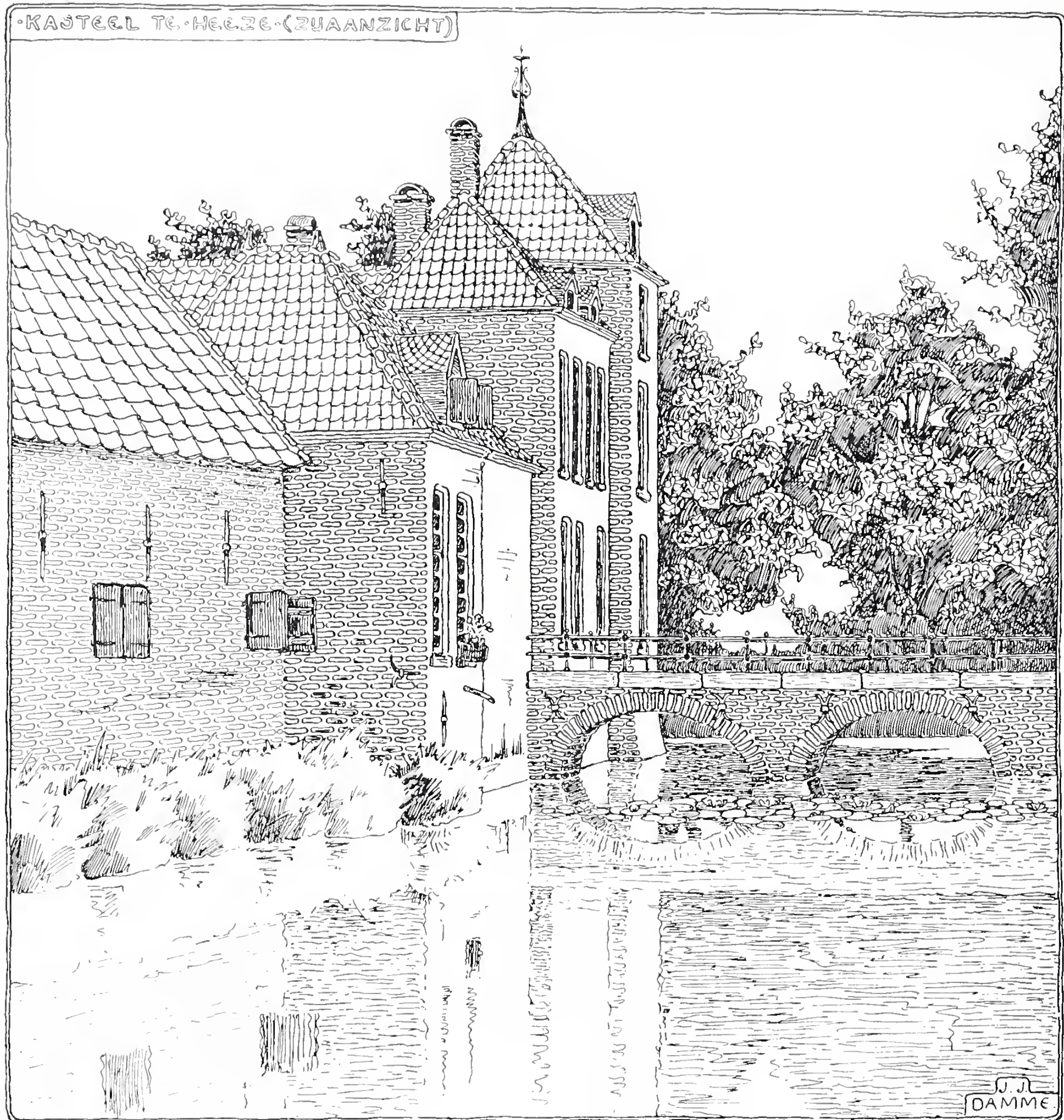
Uit de nauwe steeg tusschen de donkere klonters dennengroen ineens het open plekje met het spiegelende ven. Een kring rondom van den neerwazenden hemel, waaraan recht vooruit de zon brandde met gloeiende wenteling om de vloeiende schijf. Laag dreef ze, even boven het loofgebrokkel, dat olijvig-zwart sloeg tegen het gouden uitwasemen van de straalsparkeling. Hooger op als vlokken schuim op klaren spiegel dansten schaapjes aan het blauwe gepinkel, bloedig getint in de wollige ronding. Diep hingen die neer in het gladde gespiegel van het ven, laag zinkend beneden de gele uitvloeiing van smeltend licht en nog dieper beneden het altijd vonken-spattende, wentelende wiel om het groote, uitvloeibare oog middenin. De zon leek te hangen aan het stille water, in een verder uiteenloopenden sniep van het grillig invretende ven. Zoo dreef ze gouden door de rietspruitsels, bekrauweld met zwarte streepjes over het brandende geel. De sniep was vol goud, gerimpeld met enkele plooitjes, zware bladders verguld met getintel in de opkrimpingen.

Snel zonk de zon neer op de toppen van 't kantige loover en bloedde rood uit. Donker, als bol van dik bloed, zakte ze in het olijfzwart weg. Ze trok ook haar laatste segment op uit de verste punt van het meertje. Dat was daar nu heelemaal rood, bloedig rood van de weerkaatsing der vuurdampen, die boven het bosch uitstegen.

·POORT·VAN·'T·KASTEEL·TE·HEEZE·

*) De kleine Dommel.

Nu was ze weg.

Langzaam brandde het gespiegel tusschen de rietkrauwels uit. Een enkele rose wolk dreef nog diep weg, lichtend tusschen het donkere blauw. Ook recht vooruit boven de zwarte looverbanken verbleekte het avondrood. Steeds spokiger schimden in de schemering de verspreide juniperis op de heuveltjes achter het meer, als zich opheffende mannen, die verwonderd staarden in het donker-glimmende water.

Als van ver weg, een enkel heesch kwaakje van een paar wilde eenden. Daar dreef er een, licht en bol boven het water, een fluistergeschraap kwekkerend. En aan den rand van het bosch streken suizend vluchten kraaien neer, opdwarrelend boven de boomtumpen en weer neerploffend, onder schor gekras een goede slaapplaats zoekend.

Grijze nevels waasden dansend op tusschen de riethalmen, blauwrookerig zwevend als opkomende geesten. En benauwd daartusschen het schrapende gekwek van een dobberenden watervogel.

II.

NAAR STERKSEL.

Achter 't kasteel slingerde de kleine A om sniepige landwendingen en kroop met dik stroomgerimpel over den sompigen bodem

en langs de schuin-uit-drassende kanten. In de zwarte darie tierden òp groenige veldjes van pijlkruid en lisch. 't Hooge geboomte rondde zwaar aan de overzijde, op ruw harpuisigbruinen stam het zwartige dennenloover. Weiden, ijlig-groen van spichtig gras, waartusschen enkele onwillige klavers paars-rose hoofdjes opwiegelden strekten zich aan dezen kant uit. Bruin-purper bloeiden er biezenveldjes in op de drassige plaatsen hoog wuivend in de zon de trossen met het bloed van de venen. Zilverige kamillen schuilden de blinktrosjes in witte klaters bij elkaar. En daar achter fonkelden de rijpe roggevelden met groote goudflappen naast teer getinte witfulpen van bloeiende boekweit. En dat alles wijd rondom gevat in een hooge omlijsting van massief loover, zwartig groen van dennen, líchttintelend van eiken, najaarsbruinig van donkere beuken, met wit geblikker van berkenstammen.

Midden in de zoemige rust.

En zóó neergevlijd liggen achterover op de omgestrengelde armen. De bruinige dennenaalden rul onder de leden op den molligbollenden heuvel, de hielen stuttend op het fulpen dakmos.

Hoog welft de zomerwolkige lucht, blikkerend loodachtig grauw tot wollenwit in krullige schaapvlokken met aderen van kinderlijk oogenblauw. Daaronder zoemt de trillende stilte, de snoerping van dazen en staalgroene vliegen en streperig gewesp, het knierpende muggengesnerp.

Een paar blauwzwarte snijërs*) fladderen wiegelend om m'n hoofd, deinend om en her in rondigen omzwaai, uitspreidend de vier vleugelblaadjes in groenigen glans van zwevende violen. Om en om fladderend in wellustige golfzwaaien, 't mannetje nà het wijfje, altijd van elkaar eventjes nog af, het wijfje in behagenden vóórdans nagezweefd door 't begeerende mannetje. Wiegel-waggel, om en her! Daar tumpen de vleugeltjes even beroerend mekaar aan, en met een lustschokje wijken de schommelzwevende violenvleugeltjes bochtig uit, weer deinend om elkaar heen in een bronstige duët.

*) Libellen.

Een tortel koereloert brouwend uit 't hooge loover en een andere tortel hem tegen. Vinken schel-kwilpen korte schetterliedjes, boomspechten fluit-lachen, meezen tikkerschelleren, uit de veenbloederige grasbiezen wemelen leeuweriken omhoog met uitsmeltend getink van hooger heffende kleine zilverbengeltjes. Meerkollen en eksters snerpen hun schreiend gekraak op een eenigen eik, die zijn loover krauwel-armend omhoog zuilt tegen de wolkige kuiven.

En altijd voor me de snijër-libellen als wiegelende violen her en der, om en om, in weelderigen minnedans. Even hangt het zwartige lijfsteeltje van 't vrouwtje met de krauwelpootjes aan een rietspruit, de staal-zwarte vlerkfulpjes omhoog en aaneen. Maar het mannetje beroert haar niet, of het gewiegel vangt om en om aan, uittartend en wellustig van ingehouden weelde.

't Beekje stroopert traag over den schorren bodem, lachkringelend om het spietsende pijlkruid en de vlijmende zwaardlisch. Op den zwart-spiegelenden bodem dansen de snijërs in spiegelbeeld één met de libellen boven het water.

En rondom knierpt en zoemt de trillende stilte één wiegel-duët van behagelijk lieven, weelderig minnegestreel. . . . .

. . . .

Langs de beek wandel ik verder. Kris-kras schieten de duizenden watersnijpen*) scheef uit, in oolijk geharlekijn met krabbelig gestreep op het krioelende water.

Zoete harsengeur wasemt op 't suizelwindje uit de jonge blauwgroene dennen, die dicht op mekaar de mollige greintakken in mekaar dringen. Sterker aroom poeft in bedwelmende walmen uit een omgehouwen stam in het zwaardere bosch.

Het beekje slingert achter ons pad om, en door de dor-doodige dennemasten zien we de groene en zwarte en roode bessen van struikige houtskulle†) mollig de bedding verhullen. Een grintweg blinkt zonnig ineens aan, joelerig na de gebedstilte van de woud-

*) Schaatsenrijders.

†) Een stippelbastig houtgewas met bladeren als de berk, in Twente *sprakel* genoemd.

paden.' Wielrijders snorren aan bij zessen, misschien wel van Luik hèr, in druk-poenig gezang. Maar we nemen het bruggetje over de beek en slaan links verder den zandweg in tusschen de dennen. Zwaar dwarrelt weer het harsenaroom om, met breede walmen in de longen dringend.

Dan eindelijk een heiveldje met rondom vierkante brokken van zwartige dennen-donkerte.

Om den hoek van het sparrenboschje ligt tegen de bultige hei een langgerekt boerderijtje met doezelige vorst van zwartig riet, twee klein-ruitige raampjes en veel groen van ruime staldeuren. Een vrouwtje met Zondagschen poffer boven het beenige gezicht komt goedig naar buiten, scheldend op het bassend kettinghondje met zijn beverkop. Ze heeft m'n draal-zoeken naar den weg gezien en, de oogen dichtknijpend als een kraaiend haantje, knerpt ze met schelle stem op mijn vraag: „Zòò-e naar Hééze en zòò-e naar Starksel!"

Langs eenige lage huisjes en hurkende boerderijtjes, die halfblind met hun rietrondigen rug tegen de aarde kruipen als krauwelende mollen, vervolg ik m'n weg. Overal dorre bosjes loof en bloeisel in het hoekje van de deurpost.

„Ha, de m'neer ook naor Starksel?"

Een soortement heer met flaphoed en vuile boord stelt zich voor als „Van Hongelen, 'n maatzaak in Geldr'p, reis op m'n uitstapje voor de maatschappij „Defuntum." 't Boertje in de deur groet onderdanig.

„O, da's d'n St. Jaens-krone!" blaerkt de boer me nog even toe uit zijn grooten mond, die in rust een zwarte snede in het puttige perkamentvel van de kaken lijkt.

„Goed voor d'n bliksem," licht Van Hongelen nader toe. „Ja, ja, Onzen Lieven Heer hèt nog al zoo'n goeien dingen op d'n wereld."

„'t Helpt zèker, vast," bepraat de boer uit z'n zwarten mondspleet. En hij vertelt van een huis, dat door den bliksem getroffen tot den grond afbrandde, terwijl het bosje St. Janskruid gespaard bleef.

„Ja, ja, Onzen Lieven Heer het zoo'n al goeden zaken op de wèreld; 't is vast en zèker wat den die-e daar vertelt," bevestigt Van Hongelen. En als we opstappen praat hij gemoedelijk: „Zie-de, da's nou den ouwen bravigheid van 't volk hier. O, 't is zòò-ne aardig. . . ."

't Leek dat hij iets voelde van de poëzie in het taaie geloof en hij vertelde, dat het St. Janskruid in den nacht van den 22sten Juni

• GEVAT • IN • HOOGE • OMLIJSTING • VAN • MASSIEF • LOOVER •

in den dauw moest liggen: „Da's zooveul als den zé-egen!"

Bij alle huisjes pruilde de dorre kroon in den bovenhoek van de deurpost, of er prijkte 'n kruis, soms drie aan mekaar, van blauw-witte verf.

„Allemaal goed v'r d'n bliksem," lichtte Van Hongelen toe en praatte verder z'n bereisdheid uit, over Holland en de Rijnprovincie....

Hij noodigde me mee binnen bij een van zijn klantjes. We waren al „wit" *) met mekaar, verzekerde hij stellig. Met gulle onderdanigheid werd hij ontvangen en, zaken vóór alles, teekende hij vuile papiertjes af en streek het geldje op voor de begrafenis-verzekering. 't Vrouwtje had de flapmuts afgezet en zat aan tafel met 't kleine, plat gedeukte kopje, waar kroelig kort haar op piekte. Met slimme donkere oogjes loerde ze uit het groezele gezichtje.

„Noe ha'k al veertig jaore betaald, m'nheer."

Dat was tegen mij, die ze wat achterdochtig voor 'n inspecteur hield.

„En nog altied deur betaole, alles veur as 'k fesoendelik dòòd bin."

't Geldje was bij kleine, kleine krauweltjes naar binnen gezeuld, bij dagloontjes van hoogstens tachtig centen. En 'k weet niet om de hoeveel tijd de agent z'n een gulden acht en zestig kwam aftroggelen om er haar en d'n ouden man en de dochter en de paar zoons onder te laten stoppen als ze dood waren. Maar 't maakte een zieligen indruk op me, dien ingedeukten ouden man op z'n viezen stoel te hooren kuchen, en voorspellen, dat ie nou toch gauw aan den trek zou komen, en Van Hongelen daar tegen in, dat

*) Vervriendschapt.

ie hoopte nog twintig jaar premies van 'm te moeten halen, voor hèm en voor de Maatschappij. Spreekt 't niet vanzelf, dat een afgewerkt mensch onder de aarde gestopt wordt, netjes en niet als de eerste hond de beste en moeten ze daarvoor hun heele leven afgepingeld worden door Van Hongelen's met geen ander bewijsje voor hun bij mekaar gepeuterde centjes dan een krauwel-handteekening op een flortig papiervodje!

De groote schouw huifde over de helft van de heele kamer als een roetige trechter. De dochter smeet het snaaisel op de haardplaat en haakte den ketel aan den hengel. Wapperend lekten groote vlamkronkels om 't zwarte ding en uit een ander hok werd 't moois voor den dag gehaald: 'n nikkelen koffie-komfoortje en gebloemd bruin geëmailleerd keteltje.

„Jao, jao," groot-sprak 't wijfje met glundere oogjes, „moois he 'k ok nog wel. En 't het me net niks gekost, uit 'ne verlòting. . . ."

We moesten de koffie meedrinken, die dubbel gesuikerd werd en broodjes werden in een groote schaal voorgeschoven.

„'t Huis zien? Ga de oe gang." En Van Hongelen drong nu in 't andere hok, — ook een gewitzanden klinkervloer — waar de Zondagsche kleeren als lijken aan den wand hingen. Hij tipte de beddenflorten op en wees met een verholen meewarigheid op de slaapsteden, waar 't eigen gesponnen linnen laken groezelde als zwarte veenaarde.

't Wijfje vermoedde een schilder in me en praatte druk-slim over 'n gebuurtje, dat aan 't geweef had moeten zitten en zoo met de heele bedoeiïng was uitgeschilderd. „Maor ze krêg er wel elken dag 'n gulden veur. . . ." Daar zou zij ook wel voor gaan zitten, met d'r besten poffer op, en een weefstoel zou z'er ook wel voor weten te krijgen.

Maar de stal was haar glorie. Kleine mestvuile koetjes stonden ver van mekaar in de vierkante ruimte, als in een kooi met stakengetralie omringd. Elk diertje stelde ze me voor met naam en kwaliteit wat melkgeven betreft. In een achtergedeelte opende ze met een fopgezichtje een halve deur en zwart schoot er de demonkop van een guitig paardje uit, dat ze zoende op de fluweelige lippen en aaide met 't groezele gezicht. In eens stak 't duiveltje de spitse blinktanden, de bovenlip nijdig omgekruld, snel vooruit met bijterige venijnigheid. O, 't was zoo'n guit, verzekerde ze, en de m'neer moest er maar niet te dicht bijkomen.

Toen nog de mestkalvertjes. Die waren voor Engeland en ze kregen elken dag wel zóóveel melk, ongeroomde. En ze streelde de vette ruggetjes en kwezelde meewarige naampjes. En ondertusschen stonden de dieren van de geboorte tot de reis naar Engeland in hokjes te kwispelen, waar ze de staarten niet eens konden optillen of de koppen omkeeren. Maar ze aaide en zoende de glimmende huidjes, net zooals zij weer 't kalfje van den gevoeligen Van Hongelen was.

III.

HET HEEZERENBOSCH.

Het zandpad kronkelde tusschen bouwvelden, langs beekgreppels met kleurig gebloei. Wijd lag het koren te flonkeren in de hooge, sprankelende zon, die star brandde aan het pinkelende blauw. De schooven hier en daar aan hokken met de aarpluimen geelvlammerig er boven. De binders als loome figuren harkerend de armen in het schelle geschetter. En midden in het gele geschroei wit laaiende boekweitvelden, een poef kleurig eikengroen met bruin brandende toppen.

Het zilverknierpen van de krekels tikkerde trillend aan de zijden van het pad, schel en kort en heftig met stekende, brandende stootjes.

Door een kierend ruitjesraampje rikte het bedaarde gesmak van den weefstoel. 't Was een klein vierkant huisje en om het knusse peuterraampje hingen in slingers de zwierige wingerdloovers en de glaziggroene druiventrossen. 'k Zag het oude mannetje zitten in zijn getouw, grijs haar sluik over het voorhoofd en in den velligen hals en over de ooren. 't Goedige gezichtje strak van de hol-weggestorven oogen, 't tongetje stilletjes likkerend bij elken spoelworp, weefde hij zijn ruw wollen stof voor werkschorten. Aan den houten knop opende ik de deur en 't mannetje groette met vriendelijk tandeloos lachje.

Wel zeker, of de meneer 't zien mocht. Ja, hè, wel zoo? Was dat in Amsterdam alleen in den museum? Nou hier nog zoo zadder, maar nou allemaal besteld werk voor de fabrieken. 't Vrouwtje zette de kloon in beweging en draaide het flortige blauwdraad van kunstwol om, dat de stofvlokken op den vloer pluisden. Ja, zeker, niks ging der verloren. Dat pluis werd weer over gesponnen. Den spoel kluwende ze aan het wiel op en het mannetje trapte rik-tikkend en wierp den klos door de linnen schering. 't Vrouwtje zette de handjes in de heupen, het knoestige piekharige hoofd stijf op den nog stevigen goren nek. 't Mondje praatte druk in het platte gezicht en achter haar rug likte het oude ventje met elken worp grimlachend de lippen. Ja, der was tegenwoordig goed mee te verdienen. 't Werd heel goed betaald van de fabrieken. En dan er zoo wat bij boeren. „As ge dan 'n driegulden er bij verdient met weven." Want hij had altijd geweven, z'n heelen leeftijd. Maar toen alleen voor eigen gerijf, 't vlas dat ie voor huiselijk gebruik verbouwde. Of er nog zulken waren? Ja, 'n enk'le boer had nog z'n stukje vlas, dat ie rootte in de venen en spon en tot onverslijtbaar linnen weefde. Kijk — en hij knoopte zijn boezeroen los — dat was nog door z'n vrouw gesponnen en door 'm zelf geweven.

Een hoog met koren beladen kar knerpte voorbij, en de jonge boer lachte door 't raampje: „Laot ie d'n pet van oewen kop niet kòòpen." Man en vrouw lachten verlegen en praatten weer druk over 't affront heen.... 't Holoogige, goedig lik-lachende, wevende mannetje; 't gulle, vertrouwelijke, knoestkoppige wijfje! De spoel rikketikkerde me den hollen zandweg achterna.

Vóór me de kale zandduinen, en die rechts en links met zwarte dennen beklonterd: het Heezerenbosch. Geen windzuchtje in het holle zandige gemul. Louter gloeien en uitstoven, de schroeihitte. De voeten gebrand door de zolen, die wegzinken en onderglijden in 't roosterend gerul.

De heuvels zijn niet hoog en niet stijl, maar op de hard-trijpen mospuntjes, zwart geribd en grijsgroenig gevlokt, glibberen de voeten uit, stekerig heet gesmoord in de pof-heete schoenen.

Hoe 't zoo mogelijk is in het laaie zand! 't Poefje erica jeugdig rose met teere dopjes; een enkel trosje geurige munt even frisch, jong, even blank-rose, allebei bloeiend in het verbrande heiloof en zwarte mosgetand!

Toen vóór me de verre hei, zwart geroosterd; het witte zand blakerend in het zonnegeflonker. Een zacht bultige vlakte met donkere gestalten hier en daar van eenigen den of grillig jenevergebosch. Fijne woudtumpen rondom aan den horizon, waarboven de torens van de omringende dorpen tot zelfs ver over de Brabantsche grenzen. De stralende zon daar witgloeiend boven, met een fellen ring om 't stekende oog, waaruit de flitsen piekten en de heele hei opstookten met doodslaanden ovenwalm. Een vèr meertje ketste het geblikker terug, maar versterkte den indruk van moordende hitte met 't gespiegel van blank metaal.

Het Heezerenbosch sneed op den heuvelrug de schroeiende hei in, als een zwarte kam op een kruipend vuurdier.

Ook in het dennenwoud dezelfde dompige vuurbroeiing met walmen van lauwe harsegeuren. Geen ander geluid dan 't snierpen van vliegen en muggen, 'tzelfde stille gesjirp als op de hei. Alleen hoog in 't strakke dennenloover het ritselen van bastflodders, okergoud in stille beving tegen de zonnestralen. 't Terrein golvend, dor-mollig van dennenaalden, met dikke, zwaar-armige dennen, kurkbarstige stammen van een el middellijn, schuin opstrevend, soms dwarsbonzend tegen een heuvel, ook mastrecht de weerbarstige loofbezems opbeurend.

't Deed denken aan Wolfhezen, maar de lachkloven van donzig naar binnen plooiende beekoevers ontbraken.

Vlinders dreven vleugel-flappend uit in de zonneplekken als kleurige bloem-vlokken. Daar fladderde een zwartig gouden met stippelige vleugelranden, als donker klatergoud met gebijste rosetjes. Op de aarde streek hij neer, en speelde weer dartel omhoog, fonkelend in het schitterschijnsel en spelend met hem die hem nazat.

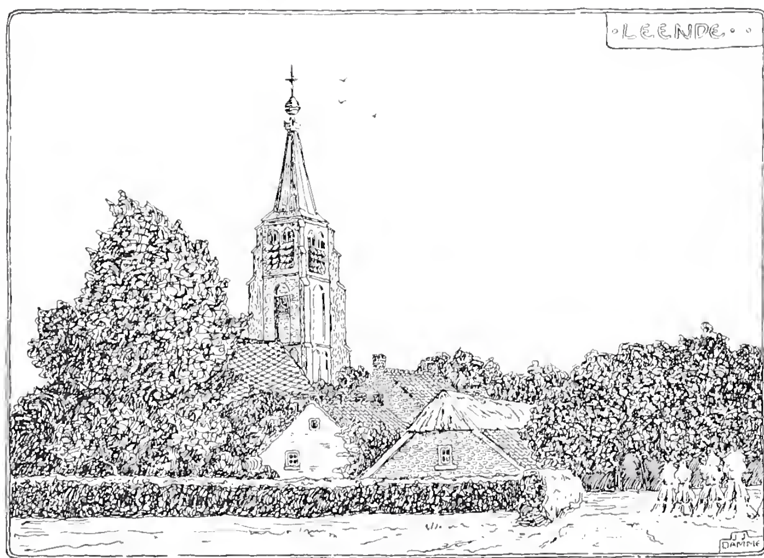
Een mierenhoop rulde op een heuveltje. De diertjes ploeterden woedend over de dennenaalden, rechtuit op hun doel aan; vele

sjorrend opwaarts de mummie-popjes naar een zonniger plekje, andere — lieden van zaken — gehaast de kantoren en magazijnen in, verdwijnend in de holletjes en openingetjes van den hoop. Van heinde en ver gekrauwel en hier, geploeter om toch ook in de stad zelve te wezen dicht bij de kantoren, in de drukke kroelstraten. Waar die menigte van leefde, die enorme stad? Maar 't leefde en sjouwde. En wat ze sjouwden? Ze verploeterden van 't eene plekje naar het andere, klauterden een dennennaaldje hooger, spartelden er drie naar beneden met belachelijk gebuitel. Maar 't leven vermenigvuldigde er zich: popjes en moedertjes en kinderjuffertjes, 't kroost koesterend en versjouwend, de zonnigste plek veroverend, reppend om een dennenaaldje vóór te komen bij andere.

'n Heerlijke stad; 'n goddelijk blijspel!

'k Moest toch de hei weer op, om Leende te zien liggen van een heuvelbult. De zon blikkerde nog even flitserig, brandde en sparkelde. Het zonnescherm hoog de gloeiende schijf tegen, de enkele koeltjes er onder door ademend tegen m'n warmdoezelig hoofd. Maar van het stuifduin zag ik het dorpje beneden, stil met 't mytermutsige torentje, het optintelende loover, waaronder de rieten daken neerhurkten in één-wezen met de velden. Die gouden velden, getooverd uit de heide! Achter me zwart gebrande, dood geroosterde hei, vóor gloeiend korengefonkel en boekweit-gebloei. Dàar lag 't wèrk, 't slovige, dankbare reuzengewerk, en dàar lagen de weggedoken stulpjes, te bescheiden om te vloeken in strakke muurbrokken tegen de aarde, waar ze toch tegen moesten rusten. Trouwe werkers, ploeteraars, altijd geduldig en gul tegen den vreemde, dadelijk „wit" met hem, sobere sjouwers en slovers met uw aartsvaderlijke gewoontetjes! Heerlijk dorpje, hier kniel ik neer in Gods gloeiende zon.

Spartelt omhoog, groote steden, met schrille torenpunten! Hier lijkt dat al dwaas, om te lachen!

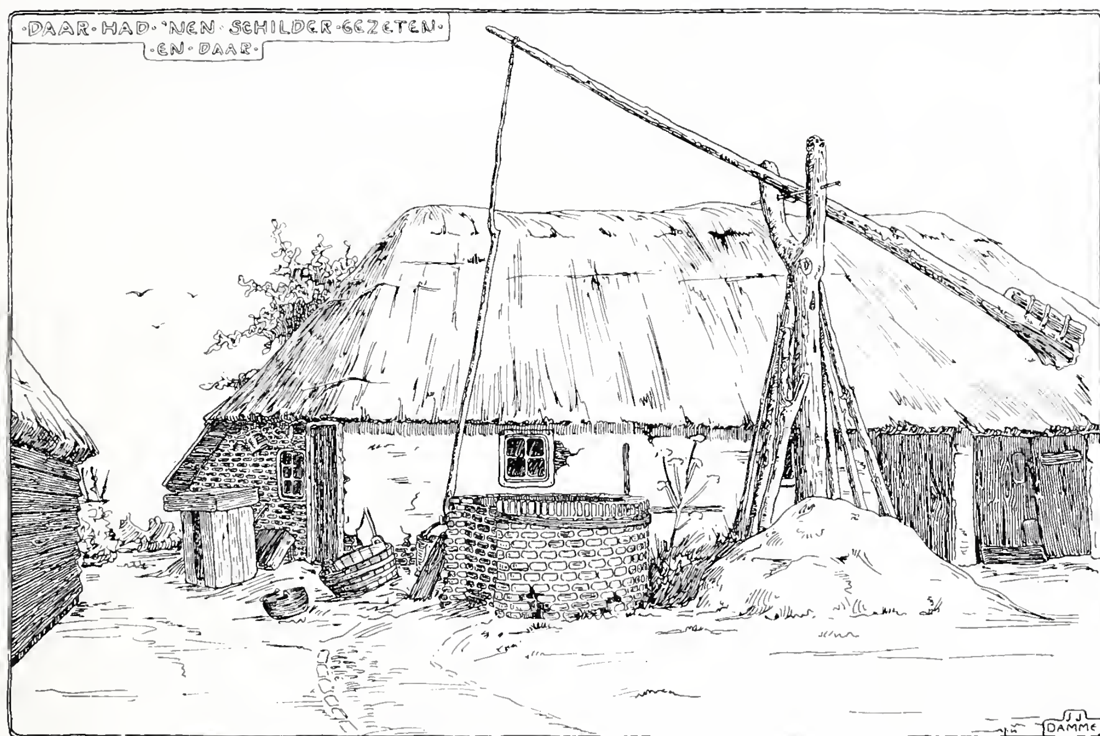
IV.

NAAR DE ACHELTSCHE KLUIS.

De lucht bewolkt en de weg een goed beschaduwde eikenlaan. Over de kleurige bouwvelden ruischt door de elzensingels een koele bries en we praten ons voor, dat we heel wijs waren geen geld uit te geven voor een rijtuig, daar we op de hei toch naast moesten loopen, en dat er maar niets boven wandelen gaat. De lage, hurkende woningen met de mollige, afzakkende daken; de kleine peuterraampjes; de open staldeuren, waar in de donkerte een boer sloverde om zijn strooi op te tassen tot de oerspinnige gebinten van de hokkige kap; de kreupel aanhangende schop *) met haar getuig van plaggen in de donkerte; — zie je, dat kan je nog eris zien al wandelend, zien, er bij stilstaan, uitrekenen waar 't het mooiste doet, er over praten, hoe mooi zoo'n donker hoekje in den stal in de strooidoezeligheid wegdonkert. Of boven op een plaggenschelf kruipen, loeren over de doornhaag, tusschen de vork-armen van een noteboom heen; want zóó had je toch zoo'n machies mooi kijkje op 't torentje van Leende en de

*) Afdak voor bergplaats van turf, plaggen of een enkele kar.

huisjes er voor en de klatervelden er om. En bij 't goedige moedertje in de dorpsherberg luisteren naar de herinneringen, die ze ophaalde van schilders, die in Leende wel geweest waren en dat ze bij Elenbaas nog wel zoo wat „aorigs" gezien hadden, op het binnenpleintje, maar dat er niets van gekomen was, omdat „ze 'r niet goed bi kosten."

Bij Elenbaas hadden ze werkelijk wat „aorigs."

Daàr had 'nen schilder gezeten, en daàr, en op dien kant. En toch hadden ze 't niet kunnen klaren, omdat 't te dicht bij was. 't Betrof een leemen schuurtje, op 't binnenplein waarvan jammer genoeg het rieten dak pas was vernieuwd, een waterput op den voorgrond, wat rommeligheid er achter. Een brok rustige doezeling van weeke tinten en vloeiende lijnen.

Maar zóó zou 't avond wezen eer we bij de Paters Trappisten waren.

Uit 't zandige gemul tusschen de mollig plooiende korenvelden van de Strijp stoofde een stille zonnebroeiïng. De kille landkoelte was in de klimming tegen de terreingolvingen uitgepuft. Een witte os stapte loom voor een lichte stoppelploeg, waarachter een halfwas knecht blootsvoets ploeterde den dikken stoppelkop als een harde knobbel onbeschut in de nu sterk flitsende zon. Een deern reed voor ons uit, half liggend, weggedoken achter de rammelende steek-leeren van de hoogkar, „hot" of „haar" klekkend met flapjes van de hotlijn tegen het zware beest, dat mat zijn platte hoeven door 't gemul baadde en ons de warmduffe stofwolken in 't gezicht joeg.

„Allemaal ossen hier? Néé-e, néé-e, nog maar zes."

Maar ze wist er wel van, dat er nog maar twee paarden in „d'n heelen Strijp" waren, en nu was bijna alles paard.

„Zèker omdat d'n boeren te rijk waore."

„Ouden huuskes! Jao, maor van Peer Joppen was toch nog veul ouder. Dat mosten den heeren is zien. Zòò-e en dan zòò-e en zòò e! Dan koste nie dwaolen."

De vuil-rieten daken plekten onder de notenboomen als doffe schaduwen, en langs kronkelpaadjes kwamen we Peer Joppens huisje langs. 't Was groot genoeg, lang uitgerekt als een opgeworpen mollenrit. Maar door het houten vlechtwerk van de met leem

bestreken muren v met een stok doorheen te steken. 't Da.. flaterde laag neer in gebroken flardlijnen. Door de enkele loodruitjes zag je het heele donkere vertrek met den groezel-leemen vloer en de ruw-kreupele kasten en ladderstoelen of 't alles klaar stond zoo in den grooten zwartschaduwenden schoorsteentrechter weg te slurpen. 't Was een aartsvaderlijke rommel. Een hoog-mikkerig frommes met idiotig grinniklachje, verwrongen heup en schouders joeg ons met haar gruwelijke vuilheid op de vlucht.

Bol stoof de wind nog met kille zuchten, suizelend door de laatste ritselberken en rilwroetend door de tochtgaten van 't vierkant sparrenblok. We ploeterden over het zoore korstmos, dwarsvelds op den eersten bult aan, slierend met ritselen door de hooge struikhei, die met fijne, rosepuntjes nagelbloeide. Een enkel Rapunselklokje peervormde zijn indigokelkjes tusschen de bezembundels op, peuterige dwergbrem bloeide nog laat met klein-geel gevlinder. Een enkele bruinvenige plek in de laagte, nog wat kledderig ondanks de droogte, bloedroodde van parelende zonnedauw, die met de tobberige bladlepeltjes de zoemmugjes beloerden. Schrikkerig vlerkte een enkele patrijs op, grauw wegscherend over 't strobbige gegroei. 't Zand glibberde korrelig onder onze voeten, met de zwarte trijp-mossigheid onze zolen glijerig polijstend.

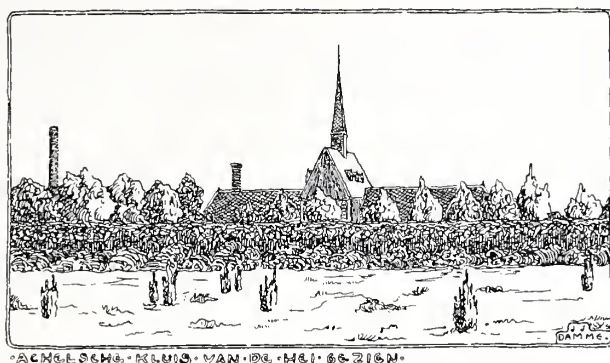
We ploeterden zoekend. De wind joeg kil over de verre vlakte ons tegen het verhitte gezicht met een prikkeling van zilte zeelucht. Achter ons de massieve toren van Leende, die klaar uitbonkte boven de belooverde zachtkleurige daken en de zwak-golvende korenvlakte van de Strijp. Nog even tengelde ons het klekkeren in de ooren, waarmee een ijmker de zwermende bijen trachtte te keeren. Maar verder louter het windzuizelen en knierpende dazengezoem. Voor ons één wijde boog van puntig kantwerk vèr-weg met hoogere boomen en enkele torentjes als tipsliertjes in het geweef. In 't midden daarvan een slank spitsje met leien geblikken boven een blikkerende kapeldak. Dat zou van de Acheltsche Kluis wezen, en daarheen zouden we dwarsvelds dienen te koersen tot het toeval ons het rechte pad wees. Met wit-gele zandplekken tusschen de bruine strobben van bezemhei plooide de vlakte naar dat puntige kantwerk, hier en daar meer opbultend. Een kwarrelige den struikte hangend aan een schuinte en hier en daar spookten Juniperisen gril als werkmannetjes, kasteeltjes, reikhalzende struisvogels verdwaald op. Dat deed denken aan een ouderwetschen tuin van buksboompjes, geknipt naar stijve dierenmodellen, maar dan de figuren er uit losgerukt en scheef-schuin uitgezaaid over 't wijde, bruinende veld.

We sjobberden moedig verder, uitglisserend op 't gladde mosgetrijp of de neerborrelende zanderigheid, harkend door en over de heistronken, strompelend in uitgestoken gaten, die onder de ruigte vermomd waren. Telkens zweefde een vale hei-leeuwerik rustig voor onze voeten uit, muiskrauwelend onder 't gegroei, en op een ruime plek suizelend wegvlerkend.

Ha, dat was een ven! Laag met zwakke helling daalde 't veld er naar toe, 't stronkerige gegroei hield op, bruinrood plekte op het kale groen de zonnedauw en op de laagste plaatsen wapperden de vlokken *) uit als pluizige dotjes van fijne biesjes. Hei, daar ritselde een haas uit, gestrekt over 't veld, de ooren in den nek, de witte aarspoef plekkend onder het stijf opgestreken staartje, met wijde sprongen uit het gezicht. We sopten het ven in, dat droog lag, met alle voorzichtigheid gedachtig aan den Bosscher Ossenkooper en de lummelige Spaansche ruiters. We hosten en dansten op 't vlossige veengegroei, op de drogende kroosweefsels, maar 't lukte ons niet het verder te brengen dan tot 't opsopperen van troebelig veenwater.

Onze voeten begonnen heetschroeierig te branden in de schoenen, en een tweede grooter ven was een ware uitredding. Een ruig, knie-hoog heigegroei verborg de diepe watergeulen en krooskuilen, die aan den rand waren. 't Was zaak goed uit de oogen te zien. Maar de bodems van de holen en gaten waren hard en we konden ons voorstellen, dat 's winters een zwerver,

*) Wollegras.

ACHEL'SCHE KLUIS VAN DE HEI GEZIEN

die zich in de ongelijke terreinen waagde, plotseling tot het middel zou kunnen wegzinken. 't Leek ons echter niet doenlijk, er fatsoenlijk in om te komen, zooals onze verbeelding ons de Spaansche ruiters zag weg dompelen, streep voor streep, duim voor duim, onder het gesnuif van de doodsangstige paarden. . . . .

Berkenstruiken ritselden aan den rand van zandige badkuipen, misschien ontstaan door het uitgraven van moer of leem. 't Vlakke oeverzand lekte gelijk afhellend naar 't water. We trokken schoenen en kousen uit en verkoelden de voeten in 't heldere, golfrimpelige water. 't Kiezelige zand kriewelde kil aan onze zolen, verder middenin boende het kroosgevlos sponserig er onder en was de diepere plas wat minder lauw.

't Was of we de reis pas aanvingen, zoo krachtig en opgewekt voelden we ons, de voeten tintelend van nieuwen bloedaandrang. We waren al een uur of drie ruim onderweg, en languit, op een droge plek, aten we ons broodje.

't Massieve Leender torentje, dat eerst maar niet wijken wou, was verdwenen achter de hoogere bulten, en duidelijk zagen we de sparrebosschen kringelen om de blinkende kapel, rechts jonge lanen van frisch groen opgaand geboomt om sappige weiden. Daarheen kruisten we door het bezemige gestruik met den krachtigen pas van begin-wandelen. Een kroozige wetering spoelde langs de klaverrijke vloeiweiden en daarvoor hokten zware schooven goudtintelend òp; de massieve ringmuur recht voor ons.

We zagen den hoofdingang voor ons, den kloostermuur, me[illegible]eren op regelmatige afstanden, rec[illegible] van ons. Wingerdranken loerden er tumpig over heen, de heele uitgestrektheid ver. De poort open, gul-wijd, het kapelletje blikkerend in het blije licht. Maar in de verte achter den muur schrilden omhoog de spierige lijven van drie gekruisigden, bruinvleezig, de knobbelpezige armen uitgestrekt aan het hout, de hoofden pijnverdoemd op de borst. 't Schreeuwde boven de muren uit, 't deed me huiveren, angstschrikkend het hoofd afwenden. Maar toch moest ik er naar zien, die vleezige lijven schandelijk omhoog gepiekt, uitlekkend het leven uit de scheurwonden van handen en voeten, de vezels en aders uitrijtend, afvliezerend aan de nagelen. Het ovale lijdens gelaat van den Heiland smachtte naar mij heen. Er snerpte iets in me, rafelend en uitscheurend, of de smadelijke nagelfolteringen afreten het open, wijde lustleven, de genietingen van onbekommerde vreugde, het dagleven. Ik voelde iets van den drang, die al die mannen binnen die muren had weggedreven uit de wereld, in eenzelvig gepeins alleen met eigen gedachten onder zwijgende werkzaamheid.

DE VOETEN IN GROVE SCHOENEN

De portier noodigde ons binnen. De rilschok trilde uit, de verdoemden van Calvaria waren achter me en het leven borrelde over de beroering van zonde-lijden heen. Voor me stond een blozende broeder, massief in de plankerige plooien van de taanbruine pij, de voeten in grove schoenen, laag en ruim als bakschuiten. Zijn kastanje-kleurige baard en snorren kwarrelden in krulgolvingen over zijn kleed, de harde stoppelgeknipte kop bukte gelegenheidsplechtig schuins uit de achteruitwijkende pijkraag.

„Stilzwijgen — Silence!" stond in de gangen op een bord ter waarschuwing; maar de broeder vroeg ons in een gemoedelijk Brabantsch accent onze herkomst en ons doel. Hij leverde ons over aan een anderen monnik, even breedloomig met zijn plechtige bewegingen. Die opende de gastenkamer en stelde ons aan andere bezoekers voor. Aan een zware, lange tafel diende hij ons brood met kaas en eieren voor, schonk ons het zoete, lichte Trappisten-bier uit glazen karaf en deelde mee, dat de pater gastenmeester ons aanstonds zou geleiden. Tegen de schoorsteennis hing een magere crucifix, St. Jean Evangélist, St. Marc Evangélist prijkten in notenhouten lijstjes. De kamer zelf hoog, vierkant, stijf gewoon, met openslaand venster. Achter ons zaten een paar economen bij hun bier in druk gesprek over landontginning, een seminarist ging met zijn vriend de deur uit, gewoon of hij zoo zijn vertering in een restaurant had betaald. Niets hield ons hier, in de stemming, gewekt door het schrille lijf-hangen aan 't martelaarshout in de hooge lucht, daar achter den muur.

Een jong pater geleidde ons door het klooster. Voorzichtig onderzoekend staarden zijn oogen achter de brilleglazen ons aan. Geheel het lange leven van ingeslotenheid, van een alleenig-gedachtenleven lag achter die dofblauwe ingetogenheid. Goedig gaf hij bescheid op alle vragen, maar alles bij de oppervlakte af, terughoudend vriendelijk, met geen enkel woord een deel van innerlijk leven zelfs te raden gevend. 't Was een mensch, die naast ons wandelde als in gehypnotiseerden toestand, met peinzend-droomerig gelaat de gesuggereerde antwoorden gevend, steeds levend den wil en het leven van die hooge macht, die zweefde over de heele stichting, over de honderden stichtingen, de in regels en voorschriften neergelegde ziel van den Heiligen Benardus, den grondlegger, of van den reformateur der orde, den Heiligen Benedictus.

De tengere gestalte, slank in de roomwollen pij met de zwarte schouderstukken, droompraatte naast ons, het blonde krans geknipte hoofd loom heen en weer wendende; hij sloot de deuren en deed met zijn zachte droomstem de aanwijzingen. Bruin-pijïge broeders wandelden we voorbij, allen den stil berustenden lach om den baardigen mond, de handen voor de borst in beleefde buiging onzen groet beantwoordend.

„De oudste broeder; in de tachtig," fluisterde de pater en de oude man, den kap spits boven 't grijs-ruige kabouter-hoofd, de wijde pijmouwen recht gebogen voor de borst, neeg de stramme leden in een diepen dienaar ter aarde.

De mystieke wijding was heelemaal voor me vervlogen, en het werd me een stille, zonnige kabouter-droom. Geruischloos liepen de in denneschors gekleede mannekens volijverig heen en weer en wrochten de wonderste dingen. In wijde, wijde kuipen vol kristal-klaar water werd op een tooverwenk de wasch beredderd, één kabouter wees met de vingers gebiedend de stoomraders te gaan draaien en houten stampers pompten kalm in de kuipen, of een dorschmachine kneep de roggekorrels uit de zware halmen.

In den langen, luchtigen veestal rijde vleezig vee, zwaar als Hollandsche runderen, en een blauw-gevoorschoote, schors-pijïge kaboutermen veegde zijn langen stalbezem heen en weer. Rustig stonden een paar stieren naast de koebeesten, de loensche bloed-wit-oogen met heesche bronstigheid op zij wendend. In een open omstaakte ruimte herkauwde 't jonge vee; de paardenstallen waren leeg in de drukte van den oogst, waarvan alle rompslomp ons als in een werkelijke kabouterwereld geruischloos voorbijging en die toch vlug in orde kwam. De kabouters timmerden en kuipten eigen biervaten; tikkerden in de blikslagerij, waaruit wel gedreven luchters en sierlijke koperen kerklampen te voorschijn kwamen; ze goten zware altaarkaarsen, piekerden eigen schoeisel; brouwden in groote ketels eigen zoet bier; zorgden voor mestput en moestuin; maakten van de dorre hei ruime korenvelden, waar de zwaarste halmen van zandig Brabant ruischten en zwattige klavervelden, samen wel 250 hektaren; legden venen droog en deden het water glisseren door een heldere wetering en over de vloeiweiden. En dat alles in plechtig stilzwijgen, geruischloos bewegen van tooverdwergen.

Hoog op een witte rots gebaarde de Heilige Benedictus en in de rots pronkte de Heilige Familie recht uitgestald tegenover den wel-gedaan-glanzenden zelfden Benedictus. Maar dat was alweer 't werk van kabouters, dat moest 't werk wezen van oprijzen in stillen droom. Zoo verscheen ons nu ook Calvaria met de drie kruisen, die ons over den muur hadden toegegrild. De emotie was weg. Het voordeurtje werd geopend in deze rots en we zagen het ovenachtige vagevuur, waar houten vlammen opblikkerden òm biddende pastoors, maagden en mannen en waarboven engel-kindertjes mollig naakt opzweefden. 't Was niet langer mystiek, geen zieleschreeuw, geen zieletrilling zelf, 't was voor ons leuk, interessant, speelziek kaboutergedoe, nijver kabouter-gewurm.

Hier het kerkhof der broeders met verscheidene rechtvaardige kruisen. Ginds een ander kerkhof voor de paters, zelfs in de aarde nog van een andere distinctie dan de nijvere broeders.

De slaapzaal leek een rij badkamertjes, waar in plaats van de badkuip een groote legerstee stond.

Maar in de eetzaal was de illusie het sterkst.

„Wie heeft er van mijn bord gegeten?" hadden we de dwergjes in koor kunnen hooren roepen, als Sneeuwwitje maar binnengekomen was. Sneeuwwitjes echter worden streng buiten de poorten geweerd, al komen ze uit pure benieuwdheid. Het lange refectorium in twee deelen gescheiden, voor broeders en paters met lange rijen tafels en lage bankjes.

Op elke plaats een pannetje voor de droge snede roggeblom-brood, een doekje er over heen voor het schoonhouden van de houten vork en lepel, een kroesje voor water en een pottekc voor bier. Bij broeders en paters alles eender. 't Middagmaal mocht ook alleen boter of vet bevatten voor zoover de bereiding dat vereischte; vleesch of visch of eieren mochten niet gebruikt worden, melk alleen als ontboterde karnemelkspap. De vegetariërs vinden hier een streng voorbeeld. En de pater voelde zich zeer gezond evenals de broeders, bij den soberen leefregel.

Hier begon weer de geest der stichting te spreken. Zacht trilde in me een mee-voelen voor de idee van soberheid en zelfverloochening; ik zag hier weer die idee streng omlijnd in forsche hoekigheid recht tegenover het schreeuwerige genotzoeken en zwelgbuiken, het onvoldaan geeuw-happen naar vermaak en weeldestreeling.

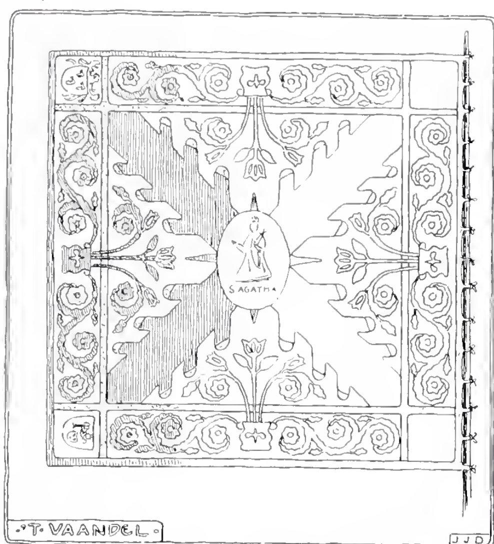
De studiezaal voor de broeders; de studiezaal voor de paters; alles weer communistisch, gezellig bij tweeën aan bankjes. En toch alleen de stille gemeenschap van peinzenden, mediteerend in één richting, de zielen aan elkaar openend in zwijgende extase.

In de koorzaal, nieuwblinkend met gelofwerkten preekstoel, en de twaalf apostelen in hout langs de wanden, kunstvaardig werk van een der broeders, zat een pater, zwaar het kale hoofd uit de pijkraag gebogen met twee over de bank gebogen novices voor hem, die hij onderwees in het zingen der cantaten. 't Licht brand helder daar over heen, de roompijen soepel, de jonge zachte gezichten opziend naar den breeden baardigen pater. Maar 't was niet geoorloofd er een schets van te maken, het indringerige fotografie-toestel had dit voorrecht ook voor den teekenaar verbeurd.

In de kapel — blinkend nieuw en pronkerig — knielde onze geleider vroom neer voor het altaar, terwijl andere paters, de pijen slobberig opgetipt, voortgingen met loom den vloer te dweilen. Ora et labora!

Gul werd ons bij de gastenzaal opnieuw eenige verfrissching aangeboden. Maar we dankten, en de broeder met den kastanjebruinen kroezelbaard slofferde ons voor naar de poort. Buiten grilden ons weer de gekruisigden hoog boven den muur tegen. Maar we voelden het niet en vielen neer op een grazig schaduwplekje. De economen

zwenkten achter het bosch om, geleid door een loom-stappenden broeder, die zou toonen, hoe nijvere kabouters de dorre heide betooveren.

V.

DE HEILIGE EIK.

Onkwetsbaar voor den bliksem, altijd in een holte koel en helder water bevattend; rondom ontschorst door een heiligschennenden soldaat uit den profanen tijd der Fransche revolutie, wien het een gruwel was dat het verblinde volk er kwam bidden; of volgens anderen door den molenaar, wien hij te veel den wind onderschepte; — en toch steeds even krachtig den zwaren kruin opbeurend midden in het bouwveld achter het dorp!

Maar verleden jaar had toch de bliksem hem getroffen, een geul schroeiend in de heele lengte van een der reuzenarmen! En de buisvormige holte bevatte juist op dit oogenblik geen water!

De eik ruischte echter nog even zelfbewust hoog boven het veld, waar de nijvere menschjes krioelden in de mulle aarde, en tobden en wurmden en boven den stuifbodem deden golven gouden halmen en blanke boekweitbloesems. Zoo had hij ze zien wroeten, geslacht in en geslacht uit, de mieren aan zijn voet. De mieren, die inkrimpen deden de heide en ze omtooverden in rijke velden.

De lage stam van acht en een halven meter omvang stoelde op den heuvel als een massief altaar, waaruit zwaar de armen als reuzenluchters oprezen.

We vlijden ons neer aan zijn voet en kierden de oogen naar de zonnetintels, die door de loofkrauwelingen blikkerden. Ginder rees hoog op de molen, stijf en harkerig slank, de wieken loom zwaaiend als lusteloos uit oude veete tegen den heiligen boom. Verder doken de daken weg achter gelooverte en rees er het torentje boven uit.

Krom en sloverig kwam ze aanstoetelen door het mulle karrepad, het oude buurvrouwtje. Haar man lag ziek en het onoogelijke houten Antonius-beeldje had ze voor zijn groezelige sponde gezet. Ze had het beeldje bezworen, dat het hem zou beter maken. Ze had het gedreigd met gruwelijke straffen, als het zijn plicht niet deed, met in 't vuur smijten. Ze had het vleiend aangebeden. Maar de man was bij sterven af. Hoe 't toch Gods mogelijk was! Vroeger toen de kinderen klein waren, had ze gerust den Heiligen Antonius er op laten passen. Ze zou haar zuigeling wel een scheermes in de handen hebben durven geven. De kleine, Heilige Antonius waakte toch over hen.

En nu stond het beeldje daar, met het geschonden gelaat, vuil en rookerig, en bleef onvermurwbaar voor bidden en dreigen.

De Heilige Eik! Daar zou redding te vinden zijn, als de Heilige Antonius doof bleef. De geburen rieden haar, den dokter te ontbieden. Maar hoe zou de dokter helpen, waar de kleine Heilige onmachtig was?

Ze plaatste het beeldje op het tafeltje dichter naast het bed met het gelaat naar den dood-zieke, dreigde het met den vuist, en stramde naar den kruisjes-eik. Voor het massieve altaar werpt ze zich neder, prevelend en zich bekruisend. Achter de doorgestrengelde braamstruiken hoor ik haar zuchten en de klapjes van haar prevellipjes, het wegsnuffen van haar tranen en het doorslikken van huilschokjes. Zoo ligt ze lang, en tusschen de struiken door, zie ik het opgeheven hoofdje, het rimpelige gelaat vroom-smeekend naar het

levende altaar. Dan wrijft ze zich de roode oogleden droog met de vale mouw, heft zich stram op en rekt zich op de teenen naar het waterkuiltje in den stam. De vingers komen droog uit de opening. Onrustig scharrelt ze met een stokje er in, dat ook droog er uitkomt. Het blikken kroesje, waar ze het wondere water mee zou scheppen, hoor ik tingelen tegen het hout. Diep zucht ze, het kroesje betastend aan allen kant of er geen droppeltje vocht aanhangt. De vale mouw strijkt ze over de oogen, en, zich omkeerend, verlaat ze snikkend den heiligen boom.

Ik zie haar sloffen door het mulle wagenspoor, de droge stofwolkjes dwarrelen om haar uitgeplozen rokranden....

Als ik thuis kom, hoor ik, dat Peerke net is gestorven, en dat de dokter net bijtijds was gehaald om het aan te zien.

VI.

HET SCHUTTERSGILDE VAN ST.-AGATHA.

't Goedige werkmannetje was zoo heelemaal goedig. 't Praatte op een geruststellenden, goedigen toon, slokte telkens een goedig glimlachje binnen, en zag ons altijd aan met de groote bruine oogen als een goedig hondje.

't Vertelde om ons pleizier te doen van bruiloften, waar alles grootscheeps was gegaan, den heelen dag homsom *) voor het scheppen, koffie met krentebollen, ham met rooie kool en appeltjes voor middagmaal, en op de ommegangen geen herbergje overslaan.

Of van de Meitakken! Bij leelijke meisjes plantten ze op het dak of op den aschhoop een doornstruik. En bij de uitverkorene een bloeienden kersentak, of ondeugend bij een kinderloos paar een vlieren Zijn groote, bruinspikkelige oogen konden werkelijk vochtig worden van aandoening bij die herinneringen uit zijn jeugd.

En als hij te spreken kwam over den Brandenden Man! Die zwierf over de Acheltsche hei, en wel kon hij nog den strooper aanwijzen, die 'm met z'n eigen oogen gezien had. Een heelemaal brandende man, een kereltje als Drieske van Stas met een vurigen kalen kop. En als het werkmannetje vertelde, zweette hij zelf weer van angst. Hoe de Brandende Man op den strooper was afgevlogen, rakelings langs hem voorbij met een stank van brandende zwavel, toen plotseling bleef staan en zijn handen als rookende fakkels wegsmeet, toen zijn armen, wegzonk in een laagte en er alleen met den gloeienden kop boven uitschuilde, tot een hooge rookkolom opsloeg en alles verdwenen was.

Maar op het Schuttersgilde van St.-Agatha ging hij trotsch. Want zelf had hij evengoed koning geschoten als de vroegere baron van het kasteel, en aan den koningsmantel zat evengoed zijn zilveren gesp als die van den baron, al won deze het ver in zwaarte. En jammer, dat we de kermis niet in Heeze overbleven. Dan opende Faaske van Semp, de vaandeldrager van het gilde, het feest met zijn vaandelhulde op het kasteelplein. 'n Kunst dat zwaaien, en een vermoeiend werk! Hij zou toch nog eris met zijn neef overleggen, of we het vaandel niet konden zien en of Faaske wel wou zwaaien. Want zijn neef had den sleutel van het kastje, waarin de koningsmantel en andere kostbaarheden van het gilde werden bewaard.

En zoo hebben we het vaandel gezien, dat bewaard werd in de herberg van Kemenade, een aardig motief van opgenaaide zijden strooken, de Heilige Agatha midden in geborduurd, wapens en jaartallen in de hoeken. De stok had aan het eind een zwaar koperen tegenwicht. Faaske ging er mede naar een weide, en de dorpelingen lachten, dat de kermis nu zoo vroeg ging beginnen. Eerst wentelde de man den stok schuin rond het hoofd, toen horizontaal om het middel, om de beenen, in gebogen houding om het eene been, om het andere, — en weer van voren aan. De zijde ritselde vlak wapperend in den wind en Faaske zou dezelfde wentelingen nog eens gemaakt hebben, en nog eens, ofschoon de zweetdruppels uit zijn haren

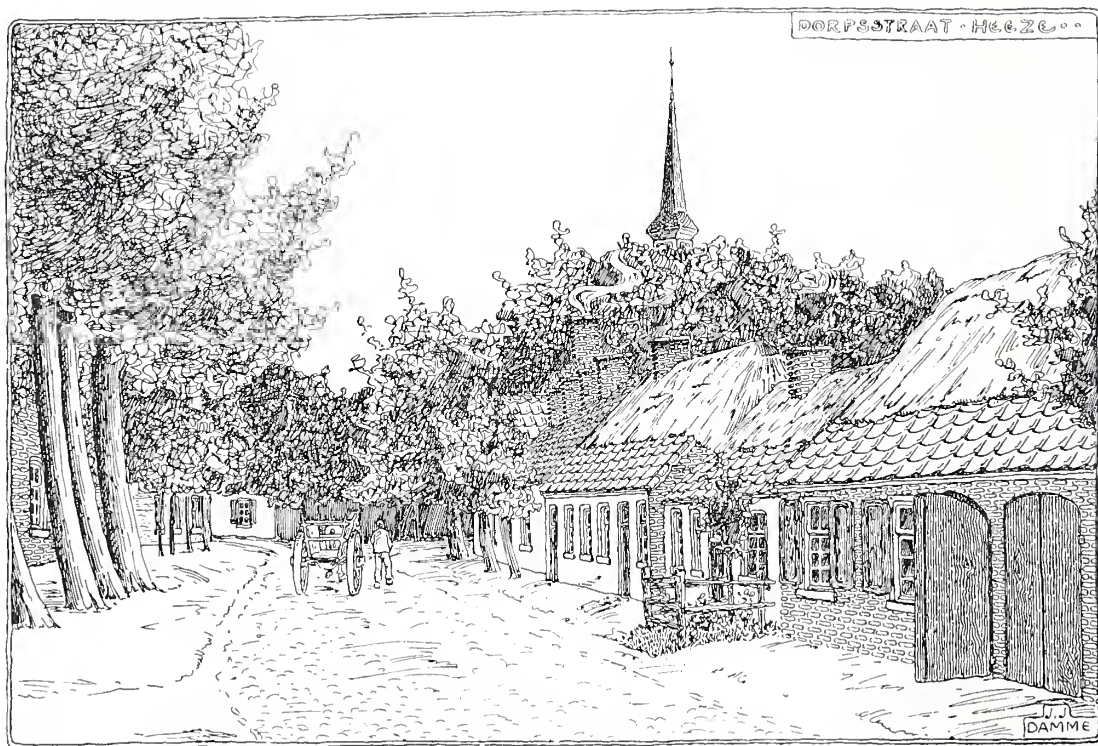
*) Jenever met stroop.

leekten, als het werkmannetje ons niet had beduid, dat we alles gezien hadden.

En de koningsmantel werd voor den dag gehaald. Een borst- en rugbedekking van satijn, zwaar behangen met zilveren schilden, die elk koning van de schutters verplicht was te schenken. Ze waren alle met naam en jaartal gegraveerd, en meestal met een zinnebeeldige voorstelling of, zooals van den baron, met het familiewapen.

En het werkmannetje wees zijn eigen zilverplaat aan, en vertelde van die wat en van die. Toen wees hij op het rouwvaandel, dat hoog opgerold en ingepakt aan den wand hing. Dat bewees elken schutter de laatste eer, als hij naar het kerkhof werd gedragen, hoog wapperend achter de kist. Met een goedig lachje zag hij er naar op, of hij het te vriend wilde houden.

Zijn biertje maakte hem nog praatgrager en hij vertelde van spookhuizen en moorden, en zong aardige liedekens, want hij was van een heel muzikale familie, zooals hij met welgevallen bekende. Zijn stem was werkelijk helder en zuiver. Vooral zijn liedeke „De biën" was zoo naief, dat mijn bijval hem op het idee bracht me de woorden op te schrijven. En de melodie ook! Ja, ja, dat kon het werkmannetje! Hij was van zeer muzikale familie.

DE VOERLIEDEN
PHILIPS WOUWERMAN

DE HOLLANDSCHE MEESTERS IN DE ERMITAGE TE SINT PETERSBURG. DOOR MAX. ROOSES. † † † † † † † † † †

Filips Wouwerman. — Geen der Hollandsche meesters is zoo rijk vertegenwoordigd in de Ermitage als Filips Wouwerman; wij tellen er 53 zijner stukken. Het Museum te Dresden bezit er acht meer. Een dubbel bewijs in hoe hooge gunst de meester stond bij de verzamelaars der achttiende eeuw. En die gunst kwam hem niet, zooals bij menigen andere, lang na zijn dood; reeds in zijn levenstijd werden zijn talenten opgehemeld en zijne stukken gezocht. Wouwerman gold en geldt nog voor den paardenschilder bij uitmuntendheid, en inderdaad vindt men weinige zijner stukken, waar niet één of meer paarden in voorkomen. Daar de paardenliefhebberij groot was onder de voorname lieden van vroeger zoowel als van nu kan dit er allicht hebben toe bijgedragen smaak in zijne tafereeltjes te doen vinden. Zeker is het dat geen der Hollandsche kleinmeesters zoo overvloedig werd gegraveerd als hij. De plaatsnijder Moyreau gaf in een enkelen bundel 89 groote gravuren naar zijne werken uit, zonder van de overige stukken door hem en door anderen gesneden te gewagen.

Men treft al heel verbazende oordeelvellingen aan in de lofredenen op hem gehouden in vroeger tijden. Zoo getuigt Houbraken niet alleen dat hij door zijne kunst „al zijne tijdgenooten te boven streefde," maar nog dat elk moet verwonderd wezen, die zijn kunst kent en ziet, hoe hij telkens geheel verschillig dezelfde dingen afbeeldt „zoodat het een naar het ander geene gelijkheid of overeenkomen heeft." Ik twijfel zeer of Houbraken, hoe onversaagd in het loftuiten ook, nog wel bij zijn meening zou gebleven zijn, indien hij de kabinetten van St. Petersburg en Dresden hadde kunnen doorloopen en daar rij aan rij die tientallen van stukjes hadde kunnen samen zien, die, hoe verdienstelijk ook, toch allerminst schitteren door hunne verscheidenheid. Evenzeer betwijfel ik het of hij bij nader inzien wel hadde verzekerd, dat Wouwerman het alles „zoo eigen en natuurlyk, of in zyn natuurlyken aart heeft weten te verbeelden, dat de Beeltjes hoe klein somwyl met den eersten oogslag beduiden wat zij verrigten." Laat er ons bijvoegen, dat de toon, aangeslagen door zijn oudsten beoordeelaar, herhaald is door al wie na hem kwam en dat alle getuigenissen over den beroemden, den ongeëvenaarden paardenschilder overvloeien van melk en honig, van lofgezang en wierookwalm.

Niet uit lust tot weerspreken, maar omdat de indruk zich opdringt en u onweerstaanbaar overweldigt te St. Petersburg en elders dient het gezegd te worden, dat Wouwerman zich noch door zijne afwisseling noch door zijne natuurlijkheid onderscheidt, dat hij integendeel eerder eentonig en gekunsteld is. Of verraadt het geen gebrek aan vindingrijkheid, dat hij in honderden zijner stukjes hetzelfde witte paard nevens hetzelfde bruine plaatst, dat hij het eerste tot glanspunt van zijn stukjes kiest, rond hetwelk al het overige zich in afnemende lichtkracht groepeert, en is het wel natuurlijk, dat al zijn figuurtjes, mannetjes en vrouwtjes, edellieden en bedelaars, vlekkeloos bevallig en afmattend decoratief zijn?

Hij treedt vooraan in de rei der decadenten, die de natuur uit het oog verloren en waarheid opofferden aan schoonheid, kracht aan liefelijkheid; die niet meer te rade gingen bij de buitenwereld om van haar te vernemen hoe menschen en dingen er uitzien, maar deze naar eigen opvatting fatsoeneerden. Die kunstenaars vervielen in de aartsketterij de natuur niet schoon genoeg te vinden, meer te gelooven in hun eigen scheppingskracht dan in hare onuitputtelijke vruchtbaarheid van vormen en kleuren. De gezonde eenvoud, de bezielende en versterkende overtuiging verdwijnt en in de plaats van de eerlijke, mannelijke kunst treedt de liflaffende, de verwijfde. Die ontaarding kenmerkt en veroorzaakt den ondergang der groote Hollandsche school en Wouwerman moge nog tot de glansenden, de fijn besnaarden behooren, in zijne stukken leest men de voorspelling van verval en verderf.

Dit gezegd zijnde uit gewetensaandrang, mogen wij met geruster gemoed ons laten

smake'n wat er bekoorlijks en kunstigs ligt in de werken van dien algemeenen verleider. Herinneren wij eerst het weinige, dat wij van zijn levensloop te weten kwamen. Hij werd geboren te Haarlem, gedoopt den 24n Mei 1619 en begraven den 10n Mei 1668 en bereikte dus den ouderdom van 49 jaar min enkele dagen. In dien betrekkelijk korten levensloop vervaardigde hij een overgroot getal schilderijen: men schat het op 800. Zijn leermeester was vooreerst zijn vader Paulus Joosten Wouwerman, een middelmatigen historieschilder en daarna, zegt men, Jan Wijnants, den landschapschilder. Met dezen laatsten heeft hij inderdaad verwantschap in zijn trant, maar daar men niet juist weet wanneer Jan Wijnants geboren is en of hij vóór of na Wouwerman ter wereld kwam, blijft dit meesterschap voor als nog twijfelachtig. Dat hij van Peeter van Laar (Bamboccio), den schilder van grappige tooneeltjes uit het Italiaansche volksleven, wel wat geleerd heeft schijnt stelliger. Hij bleef zijn leven lang in Haarlem wonen, behalve een uitstapje, dat hij deed op negentienjarigen leeftijd. Hij was toen verliefd geraakt op een Roomsch Katholiek meisje, met welk zijn vader hem niet wilde laten trouwen. Hij vluchtte met zijn liefje naar Hamburg, huwde haar daar en keerde dan naar zijn geboortestad terug.

Wij noemden het getal zijner schilderijen overgroot, wij hebben niet willen schrijven „verbazend" groot. Immers, wanneer men ziet hoe zij gemaakt zijn, kan men moeilijk verwonderd zijn over hun getal, al zij het dan ook dat zij binnen een dertigtal jaren ontstonden. Wouwerman is in de allereerste plaats een behendige; hij werkt niet naar de natuur en studeert niet; hij heeft een zeker aantal motieven in het hoofd en werkt die uit op velerlei wijzen; hij schildert *de chic*, zooals men het in de taal der ateliers noemt. Maar onovertroffen is hij dan ook in zijne handigheid. Hij wil behagen door liefelijkheid en gelukt er volkomen in. Vooreerst moet alles blij en opgeruimd zijn voor hem, niet zoo zeer in de onderwerpen als in de vormen. Hij zoekt die soort aantrekkelijkheid in de beweging: zijne paardjes zijn altijd zoo gedraaid en in gang dat zij zich op hun sierlijkst en levendigst voordoen, in zijne jachten draven zij, in zijn gevechten steigeren en plooien zij, in zijne pleisterplaatsen worden zij in verschillende houdingen gezien. Zijn menschen zijn immer schilderachtig en decoratief van houding; hetzij ze met fladderend gewaad en wapperende pluim voortdraven, hetzij ze rustig zitten te paard, liggen op den grond, gaan of staan: immer teekenen zij eene bevallige silhouette. Zoo ook is geheel zijn stoffeering: nergens kracht, nergens forsche doorloopende lijnen, maar overal gebroken, uitgerafelde omtrekken: puinen van gebouwen en puinen van boomen, verbrokkelde muren en daken, die uitgebekt zijn in zwaaiende lijnen zooals de wapperende jakken zijner ruiters en de golvende hoeden zijner jagerinnen; populieren met looverbossen, die wuiven als reusachtige pluimen, fonteinen die in zwaaiende straal opschieten en neervallende uiteenspatten. Al wat hij aanraakt verliest zijne dorperheid en zijne eenvoudige natuurlijkheid en krijgt een sierlijkheid, die verre staat van alle klassieke regelmatigheid en iets romantisch verleidelijks heeft.

Hij is niet erg afgewisseld in zijne onderwerpen, maar hij weet de voorstelling van dezelfde tafereelen smakelijk te maken door er velerlei nevenfiguurtjes of episodes bij te brengen: kinderen die spelen onder elkander of met een geit of een hond, een bedelaar langs den weg, een moeder die haren jongen roept, een vrouw die haar linnen aan het wasschen is of te drogen hangt, een waardin die bier aanbrengt, mannen die zich baden of aan het werken zijn. De honderd verschillende groepjes of voorvalletjes, die men langs den grooten weg ziet, brengt hij te pas bij zijn tooneeltjes, waar de ruiters meestal de hoofdrol in spelen. En dit alles is handig ingelijfd, prettig gedraaid, plezierig aangetakeld; zijne dames te paard, met haren gepluimden hoed; zijne jagers, met den valk op de vuist, zijn zoo elegant als Watteau of Fragonard ze ooit penseelden of als men ze te Sèvres of in Saksen ooit in porselein bakte.

En zoo is het ook met de bewerking. Geene krachtige of volle tonen, geene glansende lichten, maar gebroken, verfijnde kleur, verdoofde, gehalveerde klaarheid. Gewoonlijk

een vooruitspringende, heldere vlek: het witte paardje, dat nog hier en daar blauwachtig grijs getint is; daarnevens het bruine of rosachtig vale; dikwijls op den witten schimmel een ruiter met schitterend roode jak en dan verder menschen en bijzaken, huizen en landschap, verdoovende van toon, maar altijd teer en zacht van kleur. Hier en daar een flikkering op een harnas, op een pluim, een sjerp, een hoed, maar verder altijd alles stil, wasemig, dommelig, zonder krachtige schaduwen evenals zonder kruimige verfbrok. De hemels nu eens helder dan donkergrijs, dan warm bedampt, dan bruin gezengd, maar nooit in volle blauw of zilverwit, of akelig donker. En tegen die dunne, geblazen luchten teekenen de figuurtjes hunne lodderige omtrekken duidelijk af, stevig in vergelijking van het dampige, pittig in tegenoverstelling met het vlokkige. Het is eene kunst van half en half, niet warm of niet koud, maar koel en zwoel nevens elkander en met elkaar verbonden; niet helder of donker, maar in glimmende schemering; zonder eenige ruwheid, maar zonder kracht; fluweelig van uitzicht, pluimachtig van vorm, niet vertroeteld noch gepeuterd, maar met zeer vlugge hand vluchtig gepenseeld.

Deze algemeene kenmerken gelden ook voor de 53 stukken der Ermitage. Wel heeft men gepoogd eenig verschil te vinden tusschen de werken zijner opeenvolgende tijdperken, maar de grondslagen, waarop men dit onderscheid zou kunnen vestigen, zijn al bijzonder schaarsch. Van al de stukken, die de Ermitage bevat is er slechts één gedagteekend, en wel Nr. 1021, verbeeldende een Gevecht van Poolsche tegen Turksche ruiterij, dat het jaartal 1656 draagt. Bode heeft de meening geopperd, dat Wouwerman in den loop der jaren zijn monogram wijzigde, dat hij eerst vóór de W, die zijn familienaam aangeeft, een dooreen gevlochte P en H plaatste, dan er eene L en eindelijk eene S bijvoegde. In dezen laatsten vorm zou het naamcijfer gedurende heel den bloeitijd des meesters gediend hebben; in de laatste jaren werden die letters losse, onduidelijke teekens. Van de 53 stukken uit de Ermitage zijn er 45 geteekend, 39 ervan dragen vóór de W de dooreen getrokken letters P H L S, één de P H L alleen, vier de onduidelijk geteekende voornaam en een enkel de letter W. Van de 61 stukken te Dresden zijn er vijf ongeteekend, vier onduidelijk, in vier bestaat de voornaam uit de letters P H, in één uit de letters P H L; in één zijn de teekens losser; in de 46 andere bestaat de monogram uit de letters P H L S. Onder de werken zijner eerste jaren telt Bode en ook Waagen, die hem hierin was voorgegaan, de warmere, bruinere stukken, zwaarder van toon; de heldere, zilverige, fijnere zouden tot de middeljaren, en de nog vlotter en vluchtiger geschilderd tot zijne laatste jaren behooren. Best mogelijk en waarschijnlijk zelfs, maar zonder veel belang is dit onderscheid, in aanmerking nemende het kleine getal stukken met den afwijkenden monogram.

Onder de werken van Filips Wouwerman in de Ermitage behandelt het eerste in de rei een uitzonderlijk onderwerp, namelijk het Kattentrekken, een spel dat in vroeger tijd in de Hollandsche dorpen in eere was en dat men ten onzent op den buiten nog wel weervindt in den vorm van „Kattenknuppelen" of „Haantrekken." Eene kat is met de achterpooten aan een koord opgehangen, dwars over den weg; de boeren rijden onder de koord door en trachten het dier te pakken om het los te trekken: eene gelegenheid om velerlei paarden te schilderen, voortdravende of stilstaande. Behalve de hoofdhandeling heeft men de gewone bijzaken tot aanvulling: een paar schilderachtige dorpshuizen aan de eene zijde; in het verschiet een gezicht op het landschap met lieden die zich baden in de rivier; op den voorgrond spelende kinderen; het witte paard dat steigert op het oogenblik dat de ruiter zich in den zadel gaat zetten; een waard, die de kampers bedient, en meer andere personages van ondergeschikten aard.

De overige werken vervallen in de gewone onderverdeelingen: tien jachtstukken, vier ruiterij-gevechten, twee stallen, twee tooneelen uit het boerenleven, vier rijscholen in de open lucht, twee marketensters; verder reizigers die halt maken, paarden in de weide, voerlieden die over den weg trekken, paarden die door een rivier waden. Enkel op een drietal stukken vindt men geen paarden; het

eene is een vroolijk gezelschap in een verdacht huis, in den aard van Jan Steen (Nr. 1038), een ander verbeeldt dansende en pretmakende boeren in den aard van Teniers' kermissen (Nr. 1039). In sommige speelt het landschap een voorname rol; in het Wintertooneel (Nr. 1040) onder andere, waarin men het blank besneeuwde veld ziet met eenige kale magere boomen en het bevrozen water, met boeren die hout hakken en kinderen die schaatsenrijden: een tafereel van aangrijpende waarheid. In een ander stuk (Nr. 1041) ziet men een zomertooneel: maaiers die aan het werk zijn of uitrusten.

Onder de ruiterijgevechten munt vooral *de Verbrande Molen* uit (Nr. 1019). Op den boord eener rivier ontmoeten de vijandelijke benden elkander, de eene troep is te paard en is in het water gereden, schietende en hakkende op den vijand, die op den anderen oever tracht de ruiters het overkomen te beletten. Aan de eene zijde vluchtende en jammerende dorpelingen, aan de andere zijde, op de hoogte, brandende molens: een zeer bewogen en zeer dramatisch tooneel.

Van de jachtstukken is het voornaamste *de Hertenjacht* (Nr. 1034), die gehouden wordt voor Wouwerman's meesterstuk. Een groot jachtgezelschap achtervolgt een hert en een hinde, die in het water gesprongen zijn. In den voorgrond een ander gezelschap ter valkenjacht uitgereden, een dame die te paard stijgt, een jager die den hoorn blaast, een minnekoozend paar; ter zijde een kasteel waaruit een jager met honden komt: alle menschen en dingen die de meester gàarne schilderde en die hij hier met lichte hand in bijzonder helderen toon penseelde.

Het stuk, waarvan de afbeelding hierbij gaat (Nr. 1007) draagt den naam van *de Voerlieden*, het is een der beste werken van den meester, dat een gunstig en toch juist denkbeeld van zijn trant geeft. Het tooneel is op den oever der zee geplaatst. Tegen het strand liggen de visscherssloepen; op de duinen staan de personages, waarschijnlijk de visschers die hunnen buit aan land gebracht hebben en de voerlieden die hem komen weghalen; ter zijde de visschershut of de herberg. Het witte paardje staat vooraan, het bruine daar naast: dit is hoofdzaak. Dan komen de bijpersonen en de gewone stoffeering: twee jongens die met een hond spelen, de waardin met het kind op den arm, die bier aanbrengt, een jongen die zijn schoen bindt, een paar koutende neergezeten personen, een hond die de wagensmeer likt. Het stuk onderscheidt zich door een toon, zacht als gewoonlijk, maar van ongemeene helderheid en van bijzonder rijke kleuren. Het is als immer berekend op bevalligheid: de menschen zijn niet arm; de woning is verbrokkeld maar romantisch opgesmukt; de kleederen zijn niet verhakkeld, maar schilderachtig uitgezocht; het leven is plezierig, de wereld is behagelijk van uitzicht. Zie eens hoe liefelijk en netjes de silhouette van paarden en menschen en wagen en hut zich afteekent tegen den donzigen hemel, hoe die dingen leven in hunne rustigheid, hoe het genoegelijke van het bestaan weergegeven is in de harmonie tusschen lijnen en tonen, hoe de enkele heldere toetsen goed uitkomen en nochtans de halve tonen van het overige niet te kort doen; hoe eenvoudig waar dit alles schijnt en hoe het in werkelijkheid bijeengebracht is om te behagen; hoe alles op decoratief effect berekend is, en hoe behendig dit doel bereikt is!

SENTINA. DOOR J. CLANT V. D. MIJLL—PIEPERS (HOLDA). † †

(Slot).

Dagen, weken lang bleef Sentina dof, loom, lusteloos, werkend zonder animo, bleeker dan ooit, met donkere randen om de oogen.

Ze spraken allemaal van „overwerken" en dat zij rust moest nemen en veel naar buiten gaan. Zij liet hen praten, schudde het hoofd en ging stil haar gewonen gang. Als zij alleen was lachte zij soms schamper — overwerkt! ze voerde haast niets meer uit — wat kon het haar ook meer schelen? — Ze behoefde haar moeder niet meer te gaan zoeken — die woû haar immers toch niet kennen — waarvoor werken dan? — Dàt

was haar doel geweest, dat alléen, werken en geld verdienen om haár te gaan zoeken. Niets kon haar nu meer schelen — niets meer — ze woû dat ze maar ziek werd en dood ging — dan was het uit....

Maar zij werd niet ziek. Na een week of wat kwam er een brief van Gaston uit Parijs. Tegen den winter zou hij naar Rome gaan dit jaar, dacht hij, en dus niet te Venetië komen. Maar van Cecchi had hij een poos geleden zulke goede berichten over haar gehad dat zij nu eens moest beginnen met een niet te groot stuk uit de accademia te copiëeren in zijn geheel. Hij zou haar in relatie brengen met een paar kunstkoopers te Venetië en ook te Florence. Cecchi kon wel beoordeelen of haar werk voor den handel geschikt was; zij moest zich maar aan zijn oordeel houden en ook de geldkwestie aan hem overlaten....

Haar eerste gevoel bij het lezen van dien brief was pijn. O hoe blij zou hij haar gemaakt hebben als hij gekomen was vóor zij wist wat ze nù wist! Nu bracht hij haar in de war.... zij wist niet — kon alles niet goed meer indenken.... Voorloopig hield zij den brief in haar zak en sprak er met niemand over. Maar zij *moest* er wel over denken, en dat wekte haar toch op uit haar verdooving en onverschilligheid.

Ja — het zou toch goed zijn geld te gaan verdienen en onafhankelijk te worden van haar oom en tante. Misschien zou zij hun dan nog eens wat kunnen toestoppen. Zij hadden toch medelijden met haar gehad en waren goed voor haar geweest op hùn manier.

Tot nòg toe had zij in haar aangeboren verfijning enkel het harde en grove in hen gezien en gevoeld — nu zag zij toch ook de ruwe goedhartigheid van die menschen. Zij was een kind van het volk, levend in haar eigen kring, en zij had genoeg gezien en gehoord in haar omgeving om te weten dat veel kinderen het slechter hadden dan zij.... vooral onechte kinderen. En dàt hadden de Bonardi's haar toch nooit verweten of laten voelen, ja het zelfs voor haar en anderen geheim gehouden. Zij werd Sentina Bonardi genoemd door iedereen, en heette een broer's kind te zijn. En al had zij zich daardoor dikwijls in haar kindertrots gekrenkt gevoeld, het was toch nog meer dan haar toekwam, dat wist zij nù.

Ja — zij zou weer flink gaan werken en gauw geld verdienen.

En heel in de diepte van haar ziel begon het verlangen naar hare moeder weer òp te leven. Misschien leefde zij wel alleen, droevig en eenzaam.... misschien, als zij Sentina terug zag als schilderes, als iemand die zijn eigen brood kan verdienen en onafhankelijk is — misschien dat zij haar dan wèl zou willen kennen en bij zich nemen.... wie weet?

Heel flauwtjes begon er zoo weer iets als hoop in haar te groeien en daarmee ook weer de lust tot werken.

En haar eerste groote proef gelukte boven verwachting goed. Cecchi was opgetogen over zijn leerling; de jongeluî die met haar op den cursus waren benijdden haar succes, vooral om het geld dat zij er voor kreeg. 't Was nog wel geen groote som, maar voor Sentina die nooit meer dan eenige soldi in haar zak gehad had, was het een heel kapitaal. 't Had een eigenaardige kleur, vond zij, dat zelf-verdiende geld, en er ging een groote opwekking van uit tot voortgaan en volharden en inspanning van alle krachten om naar het hoogst bereikbare te streven.

Juffrouw Bonardi sleepte nog tot de laatste dagen van het jaar. Toen, op een stil grauwen Decemberdag kwam het einde, kalm en vredig. Zij was ten volle bediend en stierf gerust. Zij had afscheid genomen van haar man en Sentina, en sliep toen in, zonder pijn en voor goed.

Het was een goed huishouden geweest en Bonardi was eerlijk bedroefd, maar toch voelde hij het als een verluchting dat het gesukkel van het laatste halfjaar nu uit was.

Sentina had haar den laatsten tijd voortdurend verpleegd en verzorgd, in een nieuwe behoefte van toewijding en met het gevoel dat zij een schuld afdeed. En de zieke scheen iets daarvan te begrijpen en was er dankbaar

voor. Hoe meer hare krachten verminderden, hoe zachter en goediger zij werd.

Eén keer nog had Sentina over haar moeder gesproken, even maar, alleen om te vragen of zij op haar moeder leek?

„Je hebt precies de oogen van je moeder," had tante gezegd, „maar anders niets. Je moeder had ook veel lichter, rossig haar — —"

En een van de allerlaatste dagen had Sentina haar eens toegefluisterd, terwijl zij haar kussen wat opschudde en goed legde:

„'t Is goed dat u mij dat gezegd heeft — van moeder ... en ... vader ... en ... ik dank u ... voor ... voor alles."

En toen had zij de magere beenige hand van juffrouw Bonardi in de hare genomen en gedrukt. Het deed de zieke vrouw blijkbaar aan en ze knikte Sentina vriendelijk toe. Dit was de teederste liefkoozing die ooit tusschen hen gewisseld was, en het had Sentina heel wat moeite gekost die enkele woorden te zeggen — maar nu was zij toch blij dat zij het gedaan had.

't Was alles nu al lang voorbij, de lijkdienst, de begrafenis, de eerste lange dagen van leegte en ongewoonte, en Sentina zat weer dagelijks rustig alleen op haar atelier te werken. Zij had aan Gaston te Rome de doodstijding van tante gezonden; hij zou daar blijven tot in April, en ging dan nog voor een week of wat naar Florence.

Zij werkte nu geheel zelfstandig en kreeg geregeld opdrachten van de beide kunstkoopers met wie zij door Gaston in betrekking was gekomen. Haar werk was zeer gewild en werd vlot verkocht. Zij had dan ook de zieke nog met allerlei lekkernijtjes kunnen blij maken, en oom Bonardi bijspringen in veel ongewone uitgaven gedurende die lange weken en maanden van zwakker worden en langzaam sterven; en door beiden was die hulp zeer gewaardeerd en met een zekeren trots aanvaard geworden — het was toch iets als een belooning voor wat zij indertijd aan het kind gedaan hadden, vonden zij.

In 't eind van Maart begon Bonardi over hertrouwen te spreken. 't Ging zoo niet, er moest een vrouw in de zaak zijn, en over huis ook. Sentina kon dat niet doen, dat begreep hij wel — ze was er ook niet geschikt voor. Maar een vreemde vrouw in huis, dat kon oòk niet. 't Was nu niet anders — hij zou zijne goede Netta nooit vergeten; zij was een beste vrouw voor hem geweest, en voor de zaak ook. Maar zònder vrouw ging het niet.

En hij had ook al over iemand gedacht, Sentina kende haar wel, Clotilde, de weduwe van Luigi, zijn vroegeren collega. Dat was een knappe, brave vrouw, en ze had verstand van de zaak ook. Als zij wilde zouden zij er maar geen gras over laten groeien en over een maand trouwen.

Sentina kwam nu ook met háar plan voor den dag. Zij wilde naar Florence; al lang had haar patroon hier er op aangedrongen dat zij dáar nu eens zou gaan werken; maar eerst door de ziekte van tante en later om oom niet alleen te laten.... maar als oom nu ging hertrouwen, dan kon zij zeker wel gaan?....

Zij schreef nu onmiddellijk aan Gaston wat er besloten was en vroeg wat hij er van vond? En tegen zijn gewoonte in antwoordde hij bijna dadelijk. Hij vond het plan uitstekend en hij kende te Florence wel eene fatsoenlijke schildersweduwe, die een kamer te verhuren had, geschikt voor atelier; hij zou zijn best doen haar daar ingekwartierd te krijgen. Die dame had hem wel eens gevraagd of hij niet een jong meisje wist uit Parijs of zoo, die te Florence woû studeeren. Zij had een mooie ruime kamer over, met goed licht; zij kon die wel verhuren aan den een of anderen schilder, maar zij was zelf nog jong en had liever een dame dan een heer. Aan die zou hij schrijven of de kamer met Mei open was.

In 't begin van Mei, was oom Bonardi met zijn Clotilde getrouwd en stoomde Sentina naar Florence, onder geleide van haar ouden leermeester Cecchi, die juist voor zaken ook daarheen moest.

Gaston was aan het station, heel hartelijk en belangstellend. Hij zou Sentina maar

dadelijk bij mevrouw Calandro brengen, als zij 't goed vond.

Hij had alles al met mevrouw afgesproken; Sentina zou bij haar geheel inwonen en de groote kamer boven voor zich hebben. Veel geld vroeg de weduwe niet; zij had het zoo erg niet noodig en vond het recht gezellig dat Sentina bij haar kwam.

Sentina was wat verlegen, bedremmeld door al het nieuwe, voelde zich linksch met haar vergroeid figuurtje, in haar schuwen angst voor vreemde oogen altijd — wist niet veel te zeggen. Toen kwam er een klein meisje binnen van een jaar of vier, met lange blonde haren en groote blauwe oogen. Sentina keek haar in verrukking aan, en de kleine voelde zich blijkbaar ook aangetrokken door de zeegrijze glansoogen die haar zoo bewonderend begroetten. Zij kwam naar Sentina toe, lachend, met uitgestoken handje. En nu was op-eens het ijs gebroken. Tegen haar begon Sentina dadelijk ongedwongen te praten en van alles te vragen, hoe zij heette? Teresina. En hoe oud was ze? Vier jaar — en hoe heette zij? en was zij de nieuwe juffrouw die kwam schilderen? en zou zij wel eens met haar willen spelen en wandelen als mamaatje niet kon? En zoo onder vroolijk heen-en-weer gevraag en gebabbel was de vriendschap gauw gesloten.

Sentina raakte binnen een paar dagen ook geheel op dreef met haar gastvrouw. 't Was een lieve, blonde, nog jonge vrouw, met iets gedistingeerds over zich; toch heel eenvoudig, ook van afkomst, zoodat Sentina haar niet al te ver boven zich voelde voor den dagelijkschen, huiselijken omgang.

Gaston kwam haar den tweeden dag afhalen om haar eens rond te leiden door de stad en in de Accademia delle belle Arti — daarmede zouden zij de kunstbeschouwing maar beginnen.

'''

't Was alles nieuw en vreemd en verbijsterend voor haar. Al dat bezige gedoe van een groote levendige stad, de herrie van rijtuigen, karren en trams, en die massa's paarden! Zij had nooit andere paarden gezien dan de twee magere scharminkels die op Lido voor den éenigen tramwagen voortsukkelen, langs het onnoozele lijntje dat van den steiger naar het Casino leidt.

Venetië was zoo iets heel anders; dáar geen enkel voertuig, alleen de eigenaardige kalme toeristen-levendigheid en in de volkswijken wat drukte van geloop en gewandel, maar geen wielen-geratel, paarden-getrappel, tramgebel en zweep-geklap. Zij was angstig in de straten-volte en blij toen zij kwamen op de Lung' Arno, de ruime stillere kade. Op de Ponte-Vecchio voor de opene bogen bleef zij in-eens stilstaan, met een o! van verrassing over het landschap dat ze daar tot ver over de Arno heen zag. Bergen had zij ook voor het eerst uit het portierraampje van den trein gezien, toen ze uit het lage land van Venetië, Florence naderden. De heele wereld was als nieuw voor haar, en zij zelf zoo vreemd, zoo ànders daarin!

En toen, op-eens, kwamen de oude dagen van Venetië in haar denken terug, hun eerste tochten naar de musea daar — hij, jolig en jongensachtig soms, stralend van levenslust en overvloeiend van goedhartigheid op zulke dagen. Zij, het armelijke schuwe kind, zoo klein en schraal met haar scheeven rug, met den langen groenen puntdoek om, dien zij, als alle Venetiaansche volkskinderen uit „deftigheid" altijd omdeed, en over haar hoofd trok als het regende — wat een zonderling spannetje moest dat toch geweest zijn, dacht zij nu. Haar rug was nog wel altijd scheef maar zij ging nu toch beter gekleed, was ook wat menschelijker en minder schuw geworden in die jaren, een beetje langer ook, al was zij nog altijd maar klein en min voor bijna zeventien jaar. Hij, Amedeo, was ook wat veranderd vond zij, wat kalmer, geposeerder geworden, en hij behandelde haar nu als een dame. Dat leek haar zoo kluchtig; zij moest er telkens om lachen; maar 't hief haar op en streelde haar ook, heel prettig.

En juist terwijl zij zoo aan Venetië dacht, kwamen ze op de Mercato Vecchio, en daar òm en bij het Palazzo Vecchio zag zij zwierende, neerstrijkende duiven, minder tal-

rijk, maar even mak als op de Piazza te Venetië.

„O kijk eens, duiven! Net als bij ons! O mijn heerlijke lieve duiven van de Piazza!" riep zij zoo gul-blij uit, dat de menschen omkeken en Gaston lachen moest om haar verrukking. Toen werd zij een beetje verlegen en liep gauw met hem door, zeggend met een groote kleur:

„O weet u, daarom alleen speet het me om weg te gaan — ik zou die lieve duiven zoo missen! Maar dat er nu hier ook zijn is heerlijk! Die ga ik ook alle dag voêren — als ik eerst goed den weg weet..."

„Ja, en als je wat gewend bent aan de drukte, hè? Je kunt hier niet zoo gaan neerhurken als op de Piazza — je zoudt hier gauw onder den voet of onder een wagen raken — denk daaraan..."

„O, ik zal ze wel naar een stil hoekje zien te lokken.... ze zullen me hier net zoo gauw naloopen als bij ons.... heerlijk — heerlijk!" praatte zij nog in zichzelf door, heelemaal vol nu van deze onverwachte vreugde.

Gaston bleef nog een veertien dagen te Florence en leidde Sentina overal rond. Hij leerde haar Florence kennen en zien, zoo als hij haar Venetië had leeren kennen en zien, wees aan en vertelde, dwaalde met haar naar buiten of door de stad, bracht haar naar Fiesole en in de Boboli-tuinen, en maakte deze twee weken weer tot één groot, rijk genot. Het leven bloeide open voor haar als een lichtende bloem, en alles werd klaar en duidelijk, omdat er klaarheid was gekomen ìn haar, en zij nu de dingen van het Leven, het bewegen en werken der groote menschheid buiten haar, begon te begrijpen.

Als zij nu nog hare moeder vond, dacht zij, dan zou het leven een-en-al heerlijkheid zijn. En zij hoopte eigenlijk maar dat zij haar arm en verlaten vinden zou — het zou zoo prettig zijn voor háar te kunnen werken en zorgen.... En op straat keek zij naar alle vrouwen die er schamel en lijdend uitzagen, hopend een trek, een *iets* te vinden dat haar zou doen voelen wie de arme was — —.

Er was maar één zwarte stip in al het helle licht dier vroeg-zomer dagen: het besef dat zij 't hèm toch zeggen moest, moest vertellen wie ze eigenlijk was, en van haar moeder. Zij was zoo trotsch geweest dat haar moeder een signora was.... als hij nu wist.... Ja, dat was het juist.... als hij 't nu wist?....?....

En zij verschoof het weer, altijd weer, bang om een storing te brengen in het mooi van die blije dagen. Als hij weg was — hij zou al zoo gauw weggaan! — als hij weg was zou zij haar best doen om wat van haar moeder te weten te komen, en dan kon zij 't hem immers schrijven....

In de veranderde uiterlijke omstandigheden had ook hun verhouding zich van zelf gewijzigd. Wel voelde Sentina zich niet zijn gelijke, maar zij gingen nu toch als gelijken samen om, ook al door mevrouw Calandro, die dikwijls met hen meeging. Bovendien, zij waren beiden artiste, dat gaf al iets broederlijks en maakte haar vrijer tegenover hem in haar spreken.

Gaston was waarlijk veel van haar gaan houden; zij was een prettige kameraad voor hem geworden, bij wie hij altijd warme belangstelling en affectie voelde. En zij had zich zoo eigenaardig flink ontwikkeld in die jaren, had veel gevoel voor kunst en een heel helder begrip. Zij kon zoo raak de dingen zeggen, zoo met een enkel woord precies den spijker op zijn kop tikken in haar oordeel; hij stond er soms verbaasd over, en het amuseerde hem altijd. En zij was goed, zacht en lief in den omgang met mevrouw en het kind, waaraan zij zich bizonder had gehecht; zoo gevoelig ook altijd voor iets vriendelijks of hartelijks dat haar werd aangedaan.

En dan, daarbij, had zij voor hem de groote bekoring zijn belichaamde goede daad te zijn, uit een vluchtige opwelling van goedhartigheid ontstaan, maar nu iets heel moois en dankbaars geworden in zijn leven, en iets waarmee hij eer had ingelegd ook. Zelfs had die er toe bijgedragen de moeder van zijne verloofde haar toestemming tot hun huwelijk

te doen geven. Aanvankelijk had zij nog al bezwaar gemaakt hare dochter aan een artist af te staan, maar toen zij haar verteld had van Sentina en wat die nu door Gaston geworden was, had de moeder zich laten verteederen door dit bewijs van onbaatzuchtige goedheid van hart.

Die verloving was nog een geheim; eerst als hij te Parijs terug was mocht die publiek worden, maar aan Sentina, zijn goede kameraad, zou hij het toch vertellen.

Van alle oude meesters was hem Botticelli het liefst, zei Gaston, vooral om dat éëne stuk, die Madonna met vier heiligen, dat in die kleine zaal, Sentina wist wel, van de Accademia hing. Dat éene kopje daarop! Nu ja, dat had dan ook eene bizondere bekoring voor hem. Hij zou het haar nu maar vertellen — hij was verloofd en zou over een maand of drie trouwen — in Augustus dacht hij — en dat bewuste heiligenkopje, dat was precies Lucie....

„O, dat mooie kopje met dat eigenaardige mondje?" Ja — ja — zij wist wel — leek zij dáarop? hoe heerlijk om zoo mooi te zijn!

„U zal wel heel gelukkig worden.... Maar — dan gaat u zeker voor goed te Parijs wonen?"

„Later misschien wel, maar vooreerst denken wij nog wat te gaan reizen. In September komen wij waarschijnlijk samen hier — ik moet haar toch haar gelijkenis eens laten zien...."

Ja — dat zou heerlijk zijn als zij samen hier terug kwamen, dan zou Sentina haar ook leeren kennen — heette zij Lucie? Lucia?

„Santa Lucia" dus zou voortaan die heilige van Botticelli's schilderij heeten, al had de schilder zelf er misschien wel eene andere mee bedoeld, en Santa Lucia was een heel mooie naam voor zijn verloofde, zei ze lachend.

Zij was kinderlijk blij over zijn confidences, net of zij zijn zusje was, vond zij, zoo aardig intiem praatte hij over dat alles. In vele maanden had zij zich niet zoo gelukkig gevoeld.

Gaston had afscheid genomen; Sentina was met mevrouw Calandro alleen.

„En nu zal je zeker hard aan 't werk moeten gaan, is 't niet? Maar ik geloof heusch dat dit vacantietje je goed heeft gedaan — je ziet er veel beter uit dan toen je kwam."

„Vindt u? Ja — wel mogelijk — ik ben hier zooveel in de lucht geweest, veel meer dan bij ons het heele laatste halfjaar."

„Ja, ja — en daarbij zulk aangenaam gezelschap — nu meisjelief, kleur maar niet — ik meen er geen kwaad mee, hoor."

Het jonge vrouwtje lachte gul, legde haar arm om Sentina's schouders, keek haar onderzoekend aan en toen, nog altijd lachend:

„Kom — biecht eens op — ben je niet een klein beetje verliefd op dien knappen kunstbroeder?"

„Ik houd heel veel van hem — maar verliefd? .... neen — ik ben niet op hem verliefd," zei zij met bijna plechtigen ernst, zoodat haar hospita, voelend dat haar scherts hier uit den toon viel, zei dat ze 't ook maar uit gekheid had gezegd, maar dat het anders zoo vreemd niet zou zijn — hij was heusch een erg aardig jongmensch en heel knap van uiterlijk ook.

„Hij is altijd zóo goed voor mij geweest," zei Sentina droomerig, „zóo goed als niemand anders....."

Toen zij alleen was moest ze terugdenken aan die vraag van mevrouw Calandro. Of zij verliefd op hem was? — verliefd .... Zij dacht aan haar kennisjes van den teekencursus: Giulia, die altijd „verliefd" was, dan op den een, dan op een ander .... bah! zij walgde er van. En Chiarina, die zoo smachtend hing aan den arm van haar geliefde .... ook die was verliefd in een eerlijke verkeering. Maar — zóo iets voelde *zij* toch niet? Neen — o neen — zóo niet! Toch hield zij zooveel van hem — — alles, alles zou zij voor hem willen doen. Zij zou hem haar lichaam gegeven hebben als hij 't gewild had, zoo als zij hem haar ziel gegeven had, heel haar zijn en denken — zoo als ze in een klooster zou gegaan zijn als hij 't verlangd had. Maar zij had geen begeeren — zij voelde hem ver, vèr boven zich, en ze was blij dat hij nu

gelukkig was door eene andere, eene dame, mooi en rijk en zijn gelijke in stand. Of zij hem dan lief had? . . . .

Maar heeft men zijn God dan niet lief? zijn Verlosser en Zaligmaker? En was hij dat alles niet voor haar geweest? Wie anders had zich ooit om haar bekommerd? wie haar ooit hartelijk toegesproken? Wie haar blij gemaakt met de duiven van San Marco, met gondeltochtjes en wandelingen? Wie had haar leeren zien het mooie en heerlijke van haar eigen stad? wie haar geholpen en geleerd zoodat zij nu niet meer afhankelijk was van anderen en voor zich zelf kon zorgen? O, hij had haar alles gegeven, alles wat haar zoo arm leven rijk en mooi gemaakt had, vriendelijke woorden, blijheid en genot — *alles* wat er goeds en liefs in haar leven was gekomen kwam van hèm . . . . of dat dan liefde was?

Neen, dat was geen „liefde" zoo als zij die van anderen kende. 't Was een gevoel machtig en diep, van dankbaarheid, van groote teederheid en toewijding, heel mooi, heel puur, zonder zinnelijkheid, zonder eigenbaat, een absoluut geven van haar ziel, van al het beste in haar, zonder iets terug te vragen. En alleen een stil-zalig zijn als hij haar gaf van *zijn* teederheid, kleine stukjes van zijn druk, vol leven, waarin zij hem volgde met haar denken zooveel zij 't kon — blij dàt zij 't kon, zielsgelukkig met die altijd weer zich opdringende gedachte aan hem, waarbij zij hem vóór zich zag, dan zus, dan zoó, eene altijd wisselende, toch zelfde verschijning, de bloem van haar denken, de God van haar voelen . . . .

Sentina was nu al een week of acht druk aan het werk. In een der grootere zalen van de Accademia was zij aan het copieeren van eene „Annunciata", toen op een ochtend nog een ander, een jong schilder zich installeerde om hetzelfde stuk na te schilderen.

't Bleek een oude kennis te zijn van den cursus bij Cecchi, Carlo Monti, afkomstig uit Bologna. De ontmoeting deed beiden plezier; zij hadden het altijd kameraadschappelijk-goed samen kunnen vinden. Hij mocht Sentina graag lijden omdat zij zoo in het geheel geen pretentie had bij haar wezenlijk knap werk, en ook omdat zij zoo heelemaal niet koket of flirt-ziek was. En nu hier, beiden in eene vreemde stad, was het gezellig elkaar weer te vinden. Onder het schilderen door werd er nog al eens een praatje gemaakt; Carlo had allerlei grappige verhalen, die hij op zoo'n leuke manier wist te vertellen dat Sentina dikwijls hartelijk zat te lachen.

Den dag toen zij de laatste hand legde aan hare copie zat er nog een jongmensch in een ander gedeelte van de zaal te schilderen. Hij zat zoó, dat hij langs zijn doek kijkend, Sentina vlak in het gezicht kon zien.

Juist dien dag had zij, voor haar doen, bizonder levendig zitten praten en lachen, zonder op te letten dat die andere schilder haar voortdurend zat aan te kijken. Sentina's lachen had iets bizonder aantrekkelijks, misschien wel doordat de groote, grijs-blauwe oogen, gewoonlijk zoo droef-ernstig, als zij lachten door hun glans het heele bleeke gezichtje zoo eigenaardig deden lichten en stralen.

Zij stond op en pakte haar boeltje bij elkaar. 't Was àf en zij was tevreden over haar werk. Zij had nu een grootsch plan — zij zou Botticelli's madonna met vier heiligen onderhanden nemen; dat woû zij Amedeo als huwelijksgeschenk aanbieden, om dat portret van „Santa Lucia".

Dat stuk hing in het kleine zaaltje waardoor men uit de groote zaal, waar zij nu gewerkt had, op een corridor kwam die naar een achtertrap voerde, den gewonen weg waarlangs Sentina altijd het gebouw verliet.

Ook nu ging zij den open doorgang door, maar in plaats van door te loopen, zooals anders, bleef zij staan voor de Botticelli, die vlak om den hoek hing. Zij stond daar, met haar oogen al natrekkend lijnen en vormen, bestudeerend de kleuren, de licht- en schaduwpartijen, indrinkend de bekoring van die wondre vrouwenkopjes uitgaand, toen zij op eens in de groote zaal Carlo haar naam hoorde noemen. Onwillekeurig luisterde zij, half onverschillig, half toch willend weten wat daar over haar gesproken werd.

„Sentina Bonardi, een oud kameraadje van den teeken-cursus te Venetië" hoorde zij hem

zeggen, wat blijkbaar het antwoord was op een vraag van dien anderen schilder.

„Zoo — nou, een aardige bonne fortune voor je, hoor — een heél interressant kopje".

„Och kom, zanik nou niet, hè? Ze is een beste meid, die Sentina, en heel knap ook, maar dat zij mooi is heb ik nog nooit in haar ontdekt, en de stakkerd heeft bovendien een scheeven rug",

„Nou — van haar rug zal ik geen kwaad spreken, maar die oogen — sapristi! heb jij dan zelf geen oogen dat je dat niet ziet? Ik heb nog noòit zulke oogen gezien, zoo vreemd-lichtend — zoo.... ja — wacht eens! ik ken nòg zoo'n paar oogen, met precies datzelfde vreemde licht, dien glans van binnenuit.... wáar heb ik die meer gezien? — van wie?...."

Op-eens was Sentina in eén spanning van luisteren. Haar oogen — het eénige wat zij had „precies als haar moeder" zooals tante Bonardi gezegd had, het herkenningsteeken door haar, sinds zij dat wist, nauwkeurig bestudeerd voor haar spiegeltje, zoodat zij er ieder lijntje, iedere nuance van kende, wel wetend nu dat ze bizonder waren en „anders" dan de meeste. Maar zij had geen ijdelheid; dat bizondere was voor haar enkel het middel om een spoor van hare moeder terug te vinden — en nu hoorde zij hier spreken van een paar oogen net als de hare....

„Ja juist — nu weet ik het — 't zijn de oogen van la bella Teresina!"

„La bella Teresina? wie is dat? is dat hier een plaatselijke schoonheid?"

„Weet jij niet wie la bella Teresina is? Kom, laat naar je kijken! heel Florence kent haar.... en wàt goed ook — zij is héel abordable hoor, en als...."

Een van beiden maakte leven met het verzetten van zijn ezel — toen hoorde zij Carlo iets zeggen van „een duur grapje" en daarna weer dien vreemde op zelfgenoegzamen toon:

„Nou — ja — maar voor een knappen jongen heeft zij wel eens een faveurtje over..."

In een vreemde onrust bleef zij staan luisteren.... Waarom eigenlijk? Die Teresina — wat ging die haár nu aan? Ja maar — die oogen.... dat waren immers net de hare?....

Nu werd er een deur open gedaan en er kwam iemand binnen, die vroeg:

„Over wie hebben de heeren het als ik vragen mag?"

„O Signor Portina, u komt als geroepen. La bella Teresina is immers nog een oude kennis van u?"

„Zoo! heb je het over háar! Een gevaarlijk sujet voor jongelui, hoor!"

Nu werd er gelachen en zoowat door elkaar gepraat — Sentina kon niet alles volgen — enkele woorden vlogen er uit:

„heel wat zware campagnejaren achter den rug — knappe vrouw nog — kunstmiddeltjes — begint aftands te raken —" en toen ineens heel duidelijk woord voor woord:

„Ja, indertijd te Venetië. Zij was nog heel jong toen ze begon — vijftien, zestien jaar misschien — een pracht van een meid! Zij stond model voor ons — ik heb nooit meer zoo'n model gehad — god, ze was zoo mooi gebouwd — beenen, armen, heupen, buste, alles was even harmonisch ontwikkeld, en een huid zoo blank en zacht — en dan die wonderbaarlijk diepe, lichtende oogen, het krullend rossig-gouden haar — een merkwaardig mooi type. Jammer dat ze zoo'n beest was.... Om je er maar eén staaltje van te vertellen...."

Nu daalde de stem tot een half-luid gefluister, dat Sentina niet kon verstaan.

Een groote angst kwam over haar. Zou dat... kòn *zij* dat wezen? O neen — neen — neen! smeekte het in haar — maar er was iets in haar denken, in haar voelen, dat zich tegen dien twijfel verzette.

Toen hoorde zij op-eens een luid „Jezus-Maria!" en meer uitroepen van verbazing met half-lachend gevraag van de jongelui. En dan weer de stem van dien derde, heel duidelijk:

„Ze waren allemaal gek op haar — ik ook een tijdlang — maar *zij* gaf om niemand — als ze maar betaald werd, de mooie Teresa Costa...."

Teresa Costa.... o god! Dus zij wàs het — haar moeder! — Sentina kon zich niet meer staande houden; machteloos zakte zij

in elkaar, de saamgeknepen handen stijf tegen haar mond gedrukt om ieder geluid dat haar uit de keel drong te smoren.

En weer klonk die stem:

„Het ongelukkigst is die arme Riotto er aan toe geweest —"

Toen weer vragen van de anderen dat zij niet verstond — en toen hij weer meedogenloos duidelijk:

„Ja, Stefano Riotto, de schilder — een beste, kranige kerel met heel veel talent. Hij heeft een heelen tijd met haar geleefd — hij was razend verliefd. Zij heeft nog een kind van hem gehad ook — maar zij maakte hem zoo dol van jaloezie dat hij zich eindelijk voor zijn kop schoot en dáarna...."

Een ratelend rijtuig belette haar verder te verstaan. Toen kwamen weer enkele woorden tot haar: „dat kind? — ja, dood geloof ik.... *hij* was er dol op, maar *zij* had er het land aan.... wij noemden haar la bella Teresina.... carrière gemaakt.... nog gevaarlijk voor jonge luì.... zij maakt ze gek met haar oogen...."

Eenige oogenblikken zat zij als verdoofd, niet in staat meer om te luisteren. Als harde slagen op haar hoofd waren ze neer gekomen al de vreeselijke dingen die zij daar hoorde, en star en wezenloos zat ze op den grond, alleen maar bedacht op eén ding: zich niet te verraden.

Een harde schaterlach wekte haar op, en toen verstond ze weer, altijd diezelfde onbarmhartige stem:

„Haar zien? — o, gemakkelijk genoeg.... saterdag 's avonds — Teatro Nazionale — eerste loge rechts — met haar dame de compagnie — dat mist nooit.... Maar blijf op een afstand, Carlo — nog altijd gevaarlijk hoor! — Maar zeg, Pippo..,. ik kwam om...."

Nu hoorde zij geschuifel en voetstappen. Zij sprong op — stil, geluidloos — bleef even luisteren..,. neen, zij gingen naar den anderen uitgang. Toch sloop zij nu gauw het zaaltje door, den corridor over, de trappen af, het gebouw uit.

Nu stond zij op straat — en ze liep, liep, werktuigelijk door, zonder te weten waarheen, de eene straat in, de andere uit; zij wist niet hoe lang zij gedwaald had. Eindelijk scheen ze, half onbewust, toch den weg naar huis ingeslagen te zijn. Ze kwam thuis, meer dan een uur later dan anders. Mevrouw Calandro kwam haar te gemoet, geheel ontsteld:

„Waar heb je toch gezeten? wat zie je er uit! kind, wat scheelt je toch?"

„Ik woû.... een boodschap doen.... en liep verkeerd.... Toen ben ik aan 't dwalen geraakt.... en nu ben ik zoo moe — zóo moe.... ik woû maar dadelijk naar boven gaan...."

Boven lag zij op haar bed, alleen. Met groote open oogen lag zij te staren — nu en dan doorschokten koude rillingen haar tenger lichaam — moeilijk ging haar ademhaling met stille, korte snikjes. Steunen of kreunen durfde zij niet; ze was bang gehoord te worden en wilde zich slapend houden.

O die pijn, die pijn in haar ziel! die brandende pijn van schaamte en grenzenlooze vernedering! Een naakt schildersmodel — een gemeene slet van haar vijftiende jaar af, die zich verkocht voor geld, aan iedereen — een slechte vrouw, die een man in den dood had gejaagd — haar vader — haar arme vader!

Een groote teederheid overvloeide haar ziel nu voor dien vader, dien zij nooit gekend had, maar van wien zij nu wist dat hij „dol op haar" geweest was. Zij trachtte in te denken hoe dat moest geweest zijn: zij, een klein kindje, gesust en gekust en geliefkoosd door een jongen, lachenden vader — en haar moeder.... o, neen, neen — die had altijd een hekel aan haar gehad — altijd! — „La bella Teresina, een pracht van een meid.... jammer dat zij zoo'n beest was".... o god, o god! die moeder naar wie zij haar heele leven gesnakt had — ja, ook nòg, ook wéer, na wat tante Bonardi haar verteld had — zij wist het nù dat ze tóch altijd verlangd en gehoopt had haar te zullen terug vinden, haar te zien....

Maar zij *wilde* haar zien — zij zòu haar zien.... iederen saterdagavond zat zij in het Teatro Nazionale, „de eerste loge rechts" — zij wist het nog goed. Morgen.... wat

was 't ook weer vandaag? Woensdag? Donderdag? neen — al Vrijdag immers? neen — toch niet — Donderdag was het — ja, zij wist het nu heel zeker — 't was Donderdag — morgen, Vrijdag dus, zou zij kijken wat er gespeeld werd — dan zou ze mevrouw Calandro zeggen dat zij dat stuk zoo graag eens woû zien en haar vragen of zij met haar er heen gaan woû, saterdag. En dan zou zij haar zien la bella Teresina — net als Carlo — die zou misschien ook wel komen dien avond — en dan konden ze samen, hij met dien Pippo en dien ander, er weer eens over praten hoe mooi ze nog was en hoe makkelijk te krijgen als je maar geld hadt — want ze gaf alléen om geld — om geld — om geld .... O! o! wat klopte en hamerde dat in haar hoofd — zou zij nu gek worden? Misschien wel — wat deed het er ook toe — maar dan zou ze er over praten en dat mocht niet — neen — neen — niet gek worden en niet er over praten — tegen niemand. Neen — nu woû ze ook niet aan Amedeo schrijven wie zij was — goddank dat zij Sentina Bonardi genoemd werd — nu was ze er blij om — 't was een eerlijke naam — de Bonardi's waren brave menschen. — Dwaas, trotsch kind dat ze geweest was .... een „signora" *die* vrouw! omdat ze mooie kleeren droeg die ze verdiende met haar lichaam — o, 't was gemeen — gemeen — gemeen ....

Zij kreunde nu toch en wentelde zich om en om op haar bed. Zij kreeg het benauwd tot stikkens toe; fel brandden haar droge oogen; haar heele hoofd gloeide als in koorts.

Dat ging zoo den heelen nacht door; soms doezelde ze even weg, werd dan weer wakker van akelige visioenen, bleef weer staren en denken — denken — denken....

Eindelijk werd het toch ochtend en zij stond op. Bleek met donker-omkringde oogen en een martelende hoofdpijn kwam zij beneden. Vroolijk sprong de kleine Teresina naar haar toe, sloeg haar armpjes om haar heen en kuste haar.

Sentina's hart kromp in-een; zij kòn het kind niet bij haar naam noemen — ook dàt was haar vergald!

„Ben je ziek, zeg?"

„Ja — liefje — ik heb erge hoofdpijn?"

„Maar Sentina ga dan toch niet naar de Accademia," zei mevrouw, „blijf eens rustig thuis vandaag; je hebt je gisteren bepaald overloopen...."

„Neen — neen — heusch, dat kan niet. Ik heb werk dat haast heeft...."

En zij ging uit. Allereerst naar de kerk. O, hoe zij bad — hoe zij bad voor de ziel van haar armen vader die zonder absolutie in den dood was gegaan! En zij bad ook voor hare moeder, die maar voortleefde in slechtheid en gemeenheid al die jaren lang. Maar al haar zachter voelen was nu voor dien nooit-gekenden vader; voor zijn zielerust bad zij met heel haar eigen hartstochtelijke ziel, brandend nu in haar als een felle vlam van pijn.

Toen zocht zij op straat naar een aanplakbiljet om te zien wat er morgen avond gespeeld zou worden in het Teatro Nazionale. Ah, daar zag zij 't: „Il Trovatore" — zij zou het goed onthouden: il Trovatore — il Trovatore — nu wist zij het wel

En toen naar de Accademia. Wat was zij moe! Maar zij woû toch haar schilderij schetsen als 't kon, vandaag. 't Was al haast Augustus — zij moest hard voortmaken — zij had weer een bestelling ook, maar dit ging nu voor. Half September zou hij komen Amedeo — o, hoe zou zij hem kunnen aanzien nu, met dien last van weten, drukkend loodzwaar op haar heele zijn en denken. Wat voelde zij zich ver in-eens van het onnoozele kind, dat hem vertelde van haar val, daar vóor het Ecce Homo in de San Marco-basilica!

Zij zat alleen — er kwam gelukkig niemand. Zij was de achtertrap òp gekomen en had zoo stil mogelijk haar ezel geplaatst in het goede licht vóor Botticelli's schilderij. Zij wilde de anderen, in de groote zaal, niet zien van daag. En wonderlijk, nu ze eenmaal bezig was, voelde zij geen hoofdpijn, geen moeheid meer — het werk ging juist buitengewoon goed van daag. Zij voelde zich wel wat klopperig, maar dat hinderde niet; haar hand was vast, haar zien scherp — 't ging uitstekend.

In een vreemde opwinding kwam zij thuis. O, ze was weer heelemaal goed — en ze woû zoo dolgraag „Il Trovatore" zien, dat ze morgen gaven in het Teatro Nazionale. Zou mevrouw niet met haar willen gaan morgen avond?

En den volgenden avond zaten zij beiden onder het publiek dat de voorstelling van Verdi's opera bijwoonde. Zij hadden samen 's morgens de plaatsen gehaald en Sentina had heel handig zóo weten te manoeuvreeren dat zij links boven kwamen te zitten, van waar zij goed in de eerste loge rechts kon kijken.

De muziek was begonnen; het scherm opgehaald. De loge bleef leeg. In zenuwachtige spanning zat Sentina, telkens van het tooneel wegkijkend, maar de heele eerste akte verliep zonder dat er iemand verscheen. Zou zij nu niet komen? juist van daag niet? „dat mist nooit" had die schilder gezegd — en zou zij dan nù wegblijven?....

Hoe het haar beviel? — vroeg mevrouw. „O....? — ja, heel mooi — zeker —, en wat was het vol! Ieder oogenblik kwamen er nog menschen.... bijna alles was bezet...."

Zij praatte maar door — zij had toch niets kunnen navertellen van die eerste akte — spel en muziek, alles was langs haar heengegleden.

Daar begon de tweede akte. Nog altijd niemand in die loge! Maar op-eens, midden in een aria ging de deur van de loge open, een hel-licht vierkant in den donkeren achtergrond, waardoor eene vrouw naar voren kwam in het volle licht van de zaal. Met veel geruisch van zijden kleeren, veel geschik en geplooi, hoofdgedraai en kijken in de zaal, ging zij vlak vooraan zitten; achter haar zette zich eene andere vrouw neer, met minder drukte en veel eenvoudiger gekleed de „dame de compagnie."

Een vreemde strakheid was over Sentina gekomen, en in scherp koel kritisch kijken bleven haar oogen onafgewend op die voorste vrouwenfiguur gericht.

Zij zag het rossige haar en de vreemde, donker-omlijste oogen, waarvan zij ieder lijntje had kunnen nateekenen uit haar hoofd, zoo volmaakt eender als de hare waren zè. Zij zag de te laag ontblootе schouders en boezem, de te roode lippen, het te mooie blosje, de te rijke kleeding, de gouden armbanden, de diamanten aan hals en ooren en in het modieus gekapte haar — zij zag dat alles met koude oogen — in scherp begrijpen toch.

Dat was dus „la bella Teresina".... hare moeder. Mooi? Was zij waarlijk nog mooi? Zij deed Sentina denken aan die kostbare, prachtig uitgedoste poppen, die zij, als kind, voor de ramen der speelgoedwinkels dikwijls bewonderd had. Ja — tòen vond zij die ook mooi — maar nù? Haar begrip van mooi had zich gewijzigd in die jaren van studie en zien van madonna's en heiligen, en zij *moest* vergelijkingen maken — zij kòn niet anders. Er sprak geen ziel uit dit geverfde gezicht — dacht zij — zelfs de oogen leken haar dof en zonder uitdrukking.

Daar ging weer de deur van de loge open. Een man kwam binnen — een heel jonge man nog. Teresina wendde het hoofd half om, nonchalant onverschillig. Maar toen zij zag wie het was kwam er op-eens leven in de wassen pop.

Hij ging schuinachter haar zitten, ver voorover buigend — zij, koket achterover leunend in haar stoel, stak hem de hand toe. Nu werd het een lachen en lonken met waaier-gespeel, een lief-en-vroolijk-doen tegen dien jongen man — ach, zoo jong nog, dacht Sentina, niet heel veel ouder dan zij zelf was. Hij boog al verder voorover, tot het rossige haar opkroezelde tegen zijn wang en zijn oogen vlak op den weelderigen boezem neerkeken.

En die vrouw! zij had haast zijn moeder kunnen zijn — O! — Ja, nu leefden haar oogen en trekken wel — nu waren ze maar ál te sprekend....

Sentina rilde — maar zij kon haar oogen niet meer afwenden — geen enkele beweging ontging haar.

Zij wist niets van de voorstelling, niet of er nog een pauze was geweest, of zij gepraat had met mevrouw — het begon alles zoo raar te draaien voor haar oogen.

Toen, op-eens, hoorde zij iets zingen dat

zij meer gehoord had, iets dat haar pakte en aangreep, zij wist niet waarom.

Zij dacht na — trachtte zich te herinneren — ja, nu wist zij het. 't Was het lied dat zij had hooren zingen in den gondel onder de Ponte dei Sospiri, het lied van den gevangene dat zoo wonder-droef geklonken had over het water, in den blauwen maanlicht-nacht van Venetië.

En nu moest zij weer aan Amedeo denken, en toen aan haar vader en wat hij moest geleden hebben door die vrouw daar tegenover haar. Zou zij nog ooit wel eens denken aan den armen Stefano Riotto die haar zoo onzinnig had lief gehad? Och — wel neen — ze gaf immers om niemand — deze jongen was zeker rijk -- heel rijk .... O, wat lachte zij — wat lachte zij! — nu tikte zij hem met haar waaier op de wang — En o dat lied! dat was de smartkreet van haar armen vader .... dat was de jammerklacht van haar eigen ziel .... O — nu kwam dat kloppen weer en die druk op haar hoofd — alles begon weer zoo raar te draaien — ook in haar hoofd nu .... haar vader — en Amedeo — en die gondelvaart — en la bella Teresina.... en .... en ....

Als een rosmolen ging het door haar hoofd — haar ooren begonnen te suizen — 't was of al haar bloed naar boven steeg — haar hoofd werd zoo zwaar — zoo zwaar — en nu zakte alles weg — weg — weg ....

Sentina was flauw gevallen — van de warmte, dacht mevrouw; 't was ook schrikkelijk benauwd in de zaal. Zij brachten haar naar buiten. Toen zij bijkwam rilde zij aanhoudend en kon haast niet staan. Er werd een rijtuig gehaald om hen thuis te brengen, en mevrouw hielp haar te bed. Mevrouw wilde bij haar blijven, maar Sentina lachte, zei dat het niets was, alleen schaamde zij zich dat zij zoo'n opschudding gemaakt had. Mevrouw werd wel bedankt, maar als zij alleen was zou ze wel gauw inslapen en morgen was zij dan weer beter.

Dien nacht had zij koorts en ijlde.

Altijd door had zij voor haar oogen dat rosblonde hoofd met de groote lichtstralende oogen en den vleilachenden mond. Er was geen ontkomen aan — het vervolgde haar in allerlei visioenen. Het zat tegenover haar in een gondel, en zij smeekte Amedeo om het weg te nemen. Het lachte, lachte al maar door, bij het lijk van een man met een bloedende kogelwond in zijn hoofd. Rillend kwam Sentina dan met een schok overeind, zat een poos in het donker te staren, en viel dan weer in haar kussen neer, zonder van haar koortsdroomen los te komen. Zij hoorde muziek en zingen — een droevig, aangrijpend gezang. Zij was in een kerk en er werd een lijkdienst gehouden voor haar vader. En haar moeder zat daar met haar ontblootte schouders en flikkerende diamanten; lonkend en lachend bewoog zij haar waaier op de maat der muziek, tot Sentina het niet meer uithouden kòn, naar haar toe liep en haar driftig toebeet: lach toch zoo niet — lach toch zoo niet! Weet je dan niet *wie* daar ginder in die kist ligt? En toen gaf die vrouw haar een duw dat zij waggelde en viel — viel — viel, een heel eind in de diepte, tot ze neerplofte en wakker werd van den schok.

Dan weer wilde zij Botticelli's Madonna met de vier heiligen copieeren. Zij begon met den kop der Madonna te schetsen maar hoe zij zich ook inspande en het telkens weer overdeed, het werd altijd weer het hooggekapte hoofd van la Teresina. Toen probeerde zij het met de andere figuren, maar éen voor éen kwamen zij op het doek met dezelfde lonkende oogen, denzelfden zinnelijk-lachenden mond. Zij zwoegde en hijgde onder haar machteloos pogen, tot zij zich omwentelend, steunend weer wakker werd. Het was een martelende obsessie, die zelfs niet van haar week toen tegen den ochtend de koorts minderde en de benauwende visioenen ophielden. Altijd, altijd toch nog zag zij la bella Teresina vóor zich zóo als zij haar gezien had in die loge, het rosblonde hoofd licht afstekend tegen den donkeren achtergrond, en als naar voren dringend al meer en meer, door haar onafgewend turen er op. Ook toen het al lang geheel dag was geworden en zij klaar wakker lag, bleef dat zoo. Daarom besloot zij maar op te staan — misschien zou het dàn overgaan.

't Was Zondag — zij kon dus rustig thuis

blijven en meest alleén zijn op haar atelier. Zij herinnerde zich enkele van haar droomen — dien lijkdienst voor haar vader.... Arme vader! voor den rampzaligen zelfmoordenaar was nooit een lijkdienst gehouden, dat wist zij maar al te goed.

En haar tobben met het schetsen van Botticelli's Madonna en heiligen.... Op-eens kwam het als een ingeving in haar op dat zij het portret van la Teresina moest teekenen om van de obsessie verlost te worden. Zij voelde dat zij niets anders meer zou kunnen weergeven zoolang zij die visie niet uit zich weggedaan en op papier gebracht had. En toen deed zij het. Met merkwaardige vastheid en zonder eenige aarzeling teekende zij aan eén stuk door het beeld van haar visioenen, geheel zóo als zij het den heelen avond en nacht voor haar oogen had gehad.

Toen het af was sloot zij het weg. En werkelijk begon nu langzamerhand de obsesssie te wijken — zij werd kalmer, haar hoofd vrijer. Zij ging vroeg weer naar bed en sliep dien nacht wat rustiger.

Den anderen dag ging zij weer aan haar werk. Wel had zij moeite om er te komen, maar toen zij eenmaal voor haar schildersezel zat vlotte het werk boven verwachting goed. Toch kon zij het niet lang volhouden — haar hand begon te beven — zij moest al gauw uitscheiden. Toen ging ze naar den Dom, om te rusten — en te bidden.

In de, rechts van den ingang, verst verwijderde kapel, waar zachte kleurenschemer van rood en blauw en groen en donker-violet het Christusbeeld omwaast, en de spitse vlammen der lange gewijde kaarsen als gouden pijlpunten boren in het fluweelen donker, daar knielde zij neer op de trappen van het altaar en bad voor de beide verloren zielen — van den doode en van de levende.

Haar bleek gezichtje werd al smaller — iederen dag leek de weg naar de Accademia haar langer en begon het loopen haar moeielijker te vallen. Zij sliep weinig, was dikwijls koortsig, had geen eetlust. Mevrouw Calandro vond dat zij een dokter moest raadplegen; Sentina onderwierp zich, onverschillig. De uitspraak was: overspanning, bloedarmoede, wat malaria misschien. Waar hoorde zij thuis? was zij al lang in Florence? Niet 's avonds langs de Arno loopen in dit seizoen, en vooral rust houden — zich niet opwinden en goed voeden — en hier, een recept — deze poeders gebruiken....

Ja — ja — zij beloofde alles; zij zou rust nemen zoodra haar werk af was. Maar dit moest klaar zijn op tijd; mevrouw wist immers voor wien het bestemd was — en 't was al haast September — hij zou al gauw komen....

En zij werkte, werkte, in febrielen ijver. Het portret van „Santa Lucia" was bizonder goed geslaagd; zij was er zelf verbaasd over. Heerlijk dat dit nu zoo goed gelukt was — nog nooit had zij een stuk zoo vlot afgeschilderd. Wel voelde zij zich alle dag meer uitgeput na haar werk, maar dat was niets — als 't maar goed werd. Zij zou wel weer opknappen, later, als Amedeo er was — dàn kon zij rust nemen.

In de tweede helft van September kwam er een brief van Gaston — hij zou over een dag of twee, drie, in Florence zijn met zijn jonge vrouw. Sentina was blij, maar zij moest nog de laatste hand leggen aan haar stuk — 't was nog niet heelemaal af, zij had nog wel een paar dagen werk — lang achtereen ging het niet tegenwoordig, dan begon haar hand te beven en haar hoofd te kloppen. 't Kostte haar moeite soms naar den Dom en van daar naar huis te komen....

En nu was het de laatste dag — morgen kon hij al komen — misschien werd 't overmorgen — van daag nog flink zien te werken, dan kwam het af.

Zwaar viel haar het gaan — als met lood aan de voeten sleepte zij zich voort, en toen ze eindelijk vóor haar doek zat, had zij geen kracht om een penseel vast te houden. Zij trilde, haar handen beefden — 't ging absoluut niet! 't Was van opwinding dacht ze — hoe vervelend nu! Moedeloos gooide zij na een poosje haar penseelen neer en ging heen.

Met veel moeite bereikte zij den Dom — Zij was zoo wonderlijk licht in haar hoofd — de zon scheen zoo fel — zij was blij toen

ze in de koelte van de kerk was en neerzinken kon in het zachte halfdonker van de kapel....

Den vorigen avond laat waren de heer en mevrouw Delbrun te Florence aangekomen, ruim een dag vroeger dan aanvankelijk hun plan was. 's Morgens gingen zij uit om wat van de stad te zien, en tegen den avond wilde hij Sentina gaan verrassen.

Het was warm, de zon scheen fel op het Domplein. Het was heerlijk, vonden zij, toen zij het leêren afsluitingsgordijn achter zich lieten dichtvallen, in de hooge, koele, rustige schemering van de kerk wat te bekomen van de hitte buiten.

Zij liepen rond in de groote ruimte en langs de vele kapellen rechts en links.

„Kijk eens, Gaston," fluisterde op-eens zijne vrouw, „daar ligt iemand op de trappen van het altaar.... neen, ze bidt niet — ze ligt zoo raar op zij, net of ze flauw ligt.... toe, laat ons even gaan zien, misschien kunnen wij haar helpen."

Samen gingen zij de kapel binnen, waar Sentina kort te voren uitgeput was neergezonken. In 't kleurig halfdonker zag hij niet terstond — hij knielde neer en boog zich over haar heen....

„Sentina! — God, Lucie, het is Sentina — en — en — ik weet niet of ze.... wacht, help me even.... ik zal haar naar buiten brengen...."

Hij nam haar op — zoo'n klein, licht figuurtje! — en droeg haar de kerk uit. Hij wist een apotheker daar in de buurt, daar bracht hij haar binnen, met een heelen troep menschen achter hen aan, die voor de deur bleven staan afwachten tot zij hoorden dat Sentina weer was bijgekomen, wat vrij gauw gebeurde.

Maar zij begreep niet dadelijk — keek rond.... wat was er toch gebeurd? hoe kwam ze hier? Gaston kwam naar haar toe en vertelde. Was zij flauw gevallen? waar dan? O, in de kerk — ja, nu wist zij 't weer — zij had niet kunnen werken en toen was zij naar den Dom gegaan — ja — ja — en daar was ze zoo raar geworden.... maar verder wist zij niet. O — had *hij* haar daar gevonden? en mevrouw? Och hoe naar dat dat nu zoó moest treffen....

Zij voelde zich verlegen voor Gaston's vrouw, voor dien apotheker en zijn helpers. Zij wilde opstaan en naar huis gaan, zei ze. Maar zij wankelde en viel op haar stoel terug — het ging niet.

Verdrietig sloot zij de oogen, en een der bedienden ging op last van Gaston een rijtuig halen. Gaston droeg haar half het rijtuig in — hij en zijn vrouw zouden haar thuis brengen. Onderweg zag zij zóo lijkwit dat zij ieder oogenblik vreesden haar weer te zullen zien flauw vallen.

Zij had even vluchtig zijne vrouw aangezien en schuchter begroet, toch met iets als een blij gevoel, als of ze een oude kennis terug zag. Lucie Delbrun leek zoo sprekend op het kopje dat zij met zooveel liefde geschilderd had deze laatste weken — zij zou hare „Santa Lucia" overal herkend hebben dacht zij, in haar vaag, vermoeid denken in het schokkende rijtuig.

Thuis gekomen brachten Gaston en mevrouw Calandro haar naar boven en legden haar op haar rustbank neer. Toen viel zij weer flauw; Gaston liep naar beneden, verzocht Lucie naar boven te gaan en ging zelf den dokter halen. De beide dames deden haar intusschen weer bijkomen en hielpen haar te bed.

De dokter constateerde koorts, vond haar heel zwak, keek ernstig, wist niet wat het worden zou, schreef iets voor en zou den volgenden dag terug komen.

Na een poosje viel Sentina in slaap. Mevrouw Calandro zou bij haar blijven beloofde zij aan Gaston, die toen met Lucie heen ging; 's avonds zou hij nog eens komen hooren hoe 't met de zieke was.

Den heelen dag verder bleef Sentina tusschen waken en slapen, lag stil, vroeg naar niets, praatte soms iets onverstaanbaars in zich zelf. Toen Gaston 's avonds kwam vragen was er nog geen verandering gekomen, maar later, in den vòornacht werd zij onrustig. Mevrouw die bij haar was opgebleven hoorde haar een paar keeren „Teresina" roepen, en vertelde den volgenden ochtend aan Gaston dat zij veel gedroomd scheen te hebben van

de kleine meid. Zij had herhaaldelijk hardop haar naam genoemd — zij hield ook zoo veel van dat kind en speelde altijd met haar. Maar toen zij 's morgens de kleine bij haar bracht, had zij ze niet eens goed herkend, hoewel zij toen weer kalm was. Later was ze weer geheel bij kennis, maar voelde wel dat zij niet kon opstaan en tobde over haar werk dat niet àf was....

Eenige dagen lang bleef haar toestand schijnbaar dezelfde: overdag kalm en gedeeltelijk bij kennis — 's nachts onrustig, geheel weg in koortsig gedroom en waanvoorstellingen. Er was een liefdezuster gehaald om haar op te passen, want zij mocht geen oogenblik alleen gelaten worden had de dokter gezegd.

Hij vroeg aan mevrouw of er iets gebeurd was? of zij — de zieke — verdriet, een plotseling groot verdriet kon gehad hebben? haar heele gestel scheen zoo geweldig geschokt te zijn — alle veerkracht leek gebroken — hij begreep het anders niet....

Verdriet? een schok? mevrouw wist van niets — zij kon niets gissen ook. Sentina was een stil meisje dat zich weinig uitte, maar toch.... neen — zij kon niet denken dat er iets gebeurd zou zijn zonder dat zij er wat van gemerkt zou hebben. Misschien had zij zich overwerkt — zij woû nooit rust nemen, hoe dikwijls mevrouw er ook op aandrong.

Maar de dokter schudde het hoofd en begon den toestand heel ernstig in te zien — haar hart was zoo zwak en haar teer lichaam scheen geheel uitgeput te zijn.

Den zevenden dag was er geen koorts meer; Sentina's hoofd was helder. Zij sprak met den dokter, vroeg hem of ze erg ziek was? of ze nog weer beter worden zou?

Hij gaf een ontwijkend antwoord, zei dat zij erg zwak was, maar ook nog heel jong en dat zij maar goeden moed houden moest...

„Neen dokter — dat bedoel ik niet — ik woû graag *weten* — ik heb er een reden voor — och toe, zeg me de waarheid.... denkt u dat ik dood zal gaan?"

Zij zei het met zoo'n vreemd verlangen in haar oogen, zoo'n innig smeeken in haar zwakke stem....

„Kind — *woû* je dan graag dood gaan?"

„O — zoo graag — zoo graag!" fluisterde zij in een zucht.

De dokter lei zacht en als zegenend zijn hand op haar hoofd en stond op. „God zij met je, arm kind" prevelde hij heengaand.

Sentina wist nu genoeg. Toen hij weg was lag zij een poosje doodstil. Zij dacht na. Zij zou haar schilderij van de Accademia laten halen — 't was niet àf, en zij zou het nooit meer kunnen afmaken; maar zoó als het was woû zij het toch aan Amedeo geven — het „portret" was toch goed gelukt. Zij glimlachte even bij die gedachte — dàt had zij toch nog voor hem kunnen doen, het éenige voor alles wat hij voor haar had gedaan....

En dan moest zij hem ook nog even alléen spreken — daarnà — zij had hem nòg iets te zeggen....

Sentina's werk was gehaald, zooals zij verlangd had; het stond in haar kamer, zóo, dat zij het van haar bed goed zien kon. Het was haar een voldoening te denken dat zij haar laatste krachten aan dàt werk gegeven had — dat het als een stuk van haar leven was dat zij hèm nu geven zou — hem, Amedeo, die het licht van haar leven was geweest....

De koorts was niet weer terug gekomen — maar zij was zoo zwak — zóo zwak! Als van witte was waren haar klein gezichtje en de smalle handjes — kleurloos de lippen — alleen de oogen glansden sterker dan ooit, en zoo groot, zoo groot leken ze nu, lichtend zoo wondervreemd uit dat wassen gezichtje...

Aan de liefdezuster had zij verzocht om mijnheer en mevrouw Delbrun als zij kwamen bij haar boven te laten; en dan, als die weg waren moest de zuster den priester gaan waarschuwen — 't werd tijd — zij voelde het. De zuster sloeg een kruis — zij zou het doen.

Toen bleef Sentina weer stil liggen,

luisterend naar de komst van Amedeo — heel kalm nu in rustige zekerheid.

Een uur later waren ze allen boven op haar kamer bijeen, Gaston met zijn vrouw en mevrouw Calandro. De zuster zat aan het voeteneinde van het bed stil te bidden. Gaston kon zich bijna niet goed houden toen hij haar terugzag en ook Lucie was aangedaan. Sentina zelf was heel kalm in vredig-gelukkige stemming zelfs.

Zij wees hem haar schilderij, zeggende met zwak geluid in weinig woorden, dat dit voor hem was, haar huwelijksgeschenk — om dat „portret van Santa Lucia" — en of hij 't goed vond? Het was nog niet heelemaal af, maar dat wàs nu niet anders — zij had er aan gewerkt zoo lang zij kon....

Hij stond al voor het doek.

„Maar Sentina, dat is meesterlijk gedaan! Nog nooit heb ik zoo'n prachtige copie gezien — kijk eens Lucie, hoe knap dat geschilderd is...."

Hij was in verrukking over haar werk en verzekerde haar, diep geroerd, dat niemand ooit iets had kunnen bedenken dat hem half zooveel plezier zou gedaan hebben als dit. En beiden dankten haar heel innig, in een groote ontroering. Stil-blij fluisterde zij dat ze 't met haar heele ziel gedaan had om hem *iets* te geven voor alles wat hij háar gegeven had. En ze was blij dat juist dìt haar laatste werk had mogen zijn en zij dacht ook wel haar beste. En toen dankte zij hem weer en nòg weer voor *alles* en wenschte hun samen een heel gelukkig leven toe. Maar zij had hem nog iets te zeggen, hèm, heel alleen....

De anderen gingen allen heen. Toen verzocht zij hem om heel dicht bij haar te komen, want het spreken begon haar al moeilijk te vallen.

En toen vroeg zij hem of hij nog wist hoe zij altijd haar moeder woû gaan zoeken, die zij zeiden dat dood was? — Ja — ja — hij herinnerde zich dat wel. En zij vertelde wat tante Bonardi haar gezegd had van haar ouders, en ook dat zij nu wist wie en waar haar moeder was. Zij had over haar hooren spreken door schilders op de Accademia.... en zij had haar willen zien in de comedie.

„Daar in die lâ.... daar ligt haar portret — dat heb ik gemaakt — den volgenden dag — uit geheugen.... u moet het er uit halen — nu — en meenemen...."

Gaston trok de lade open en haalde er een crayon portret uit van eene koket lachende, laag gedécolleteerde, met diamanten getooide vrouw, met hoog opgekapt kroezig-krullend licht haar en donker-omlijste groote glans-oogen.... de oogen van Sentina! — En er onder stond geschreven: „la bella Teresina!"

O, nu begreep hij alles — heel haar ziekzijn en doodgaan, dat anderen zoo raadselachtig voorkwam. Hij had die vrouw dikwijls hooren noemen, haar ook wel vluchtig gezien zoo nu en dan, maar nooit met haar in aanraking willen komen. Hij wist dat zij een slechte wreede vrouw was, harteloos en geldzuchtig, over wie nooit anders dan op verachtenden toon gesproken werd, en hij wist ook dat de schilder Riotto zich om haar had doodgeschoten indertijd.... Wat was dat portret mooi! hoe verbazend knap gedaan zoo enkel uit geheugen — En dóor zijn jammer om de smart van het arme kind heen, flitste de weemoed van den artist om het heerlijke talent dat daar verloren ging met haar. Dit portret gaf een nieuw bewijs van haar buitengewoon kunnen, dat zich zoo machtig ontwikkeld had deze laatste maanden.

„Arm kindje! arme kleine Sentina!" zei hij met half gesmoorde stem, niet wetend dat hij precies dezelfde woorden gebruikte als drie jaar geleden, toen zij hem van haar val verteld had.

Maar zij wist ze nog zoo goed — het waren de eerste teedere woorden van meevoelen geweest die haar ooit waren toegevoegd. En een herinneren kwam in haar van die dagen en van zijn goedheid, en daarmee een teer, bleek lachje om den stervenden mond.

Maar toen weer tegen hem:

„Meenemen — niemand zeggen — voor

u alléen — mijn vader was — Stefano Riotto — die door haar — in den dood — werd gejaagd. — Ik was zoo trotsch — — dom kind — — —. God heeft mij — — wel — vernederd — — —. Maar — — nu — is — alles — goed — — —"

Hij stond aan haar bed en greep haar wit, mager handje; groote tranen biggelden hem over de wangen.

Sentina lag stil met gesloten oogen — toen boog hij zich over haar heen en kuste haar op het voorhoofd — heel zacht — heel innig.

Zij sloeg de oogen op en keek hem aan net als van ouds, toen zij, het schuwe kind, hem niet met woorden durfde danken en het alleen met haar oogen deed.

„Laat — nu — de — priester — komen," fluisterde zij nog.

De liefdezuster en mevrouw Calandro lagen biddend geknield aan het voeteneinde van haar bed. Gaston en Lucie stonden er naast.

Sentina was ten volle bediend.

Zij lag nu doodstil met dichte oogen en gevouwen handen, van alle aardeleed gereinigd, wachtend op den Grooten Bevrijder.

Toen op-eens deed zij hare oogen weer open en klonk haar stem helder-òp:

„Santa madonna, ora pro nobis" — en toen, zacht als een zucht: „Amedeo!"

En nu was de Bevrijder gekomen.

VAN DE REDACTIE.

LEVENSGANG. — De roman van Is. QUERIDO, die voor weinig weken verscheen bij den Amsterdamschen uitgever E. L. E. van Dantzig, is geen boek dat iedereen zoo maar dadelijk kan lief krijgen. Er spreekt uit een persoonlijkheid, waaraan men moet wennen, die tegen zich inneemt op meer dan één wijs, doch waarvan men de gulheid in 't zich heelemaal geven terstond voelt als wat prettigs, wat sympathieks. Nu weten we wel dat Querido een episch kunstwerk heeft geschreven, nog wel een roman met een voorrede, waarin hij van allerlei uitlegt, o.a. ook dat hij tegenover het leven heel anders staat als romancier dan als wijsgeer, bespiegelaar, essayïst. Maar weinig ter zake doet: wat Querido denkt dat hij is en meent dat hij geeft.

Wij krijgen een hoogst belangrijke uiting van zijn persoonlijkheid in *Levensgang* even goed als in *Meditaties* en in zijn essay over Van der Goes en in nog ander werk van hem. Geen oogenblik treedt Querido op den achtergrond, al gaat de romancier geduldig en trouw, zoo vaak 't maar even kan, pardoes vóór den lyricus staan.

Levensgang is de lang aangehouden zielekreet van een die, voortgekomen uit het diamantwerkersproletariaat, door eigen mooi gevoel, door eigen energie en groote talenten is gekomen tot een hoogte vanwaar hij dat proletariaat kon zien, kon beoordeelen, kon heelemaal omvatten, kon uitbeelden. Zoodra hij zoover was, *moest* hij het doen. *Levensgang* te schrijven was ter nauwernood voor Querido een daad; het was 't gehoorzamen aan een noodlot. Een man, zóó meedeelzaam als auteur, zóó slaaf van zijn productiehartstocht, *moest* het diamantwerkersproletariaat van eenige jaren geleden uitbeelden in een boek, dat zou gloeien, bliksemlichten van hartstocht en dat ook zou wezen een socialistische roman in den besten zin van het woord: geen strekkingsgepeuter of hol woordgeklank, maar het getuigenis van een bekeerling, het mooi-waarachtige van den idealist, die op zijn weg heeft gevonden en in zich voelt de kracht en de zekerheid om voortaan zonder omzien naar rechts of naar links dien nieuwen weg te gaan in hoogheid van houding en breedheid van gebaar als profeten gaan en ver-blikkende dichters.

En zoo, als uiting, vinden wij dit boek mooi en is het ons — niet zoo maar inéénŝ, na lezen en herlezen eerst — dierbaar geworden. Niet als roman, als letterkundig kunstwerk van een bepaalde soort, dat aan bepaalde eischen moet voldoen òmdat het episch is alléén reeds, kunnen wij het bewonderen.

Wij moeten er toe besluiten heel kort te zeggen waarom niet.

In de eerste plaats ontbreekt het den schrijver aan zelfbeheersching. Hij stort te veel woorden over ons uit, onbewust van de waarheid dat de beoogde indruk wel kan worden teweeggebracht even, en dan weer uitgewischt door een al maar aanhoudenden vloed van woorden, woorden vol gloed, woorden van passie, woorden van den idealist, den bekeerling, den hater, den satyricus, den knappen waarnemer... van allerlei moois, dat in Querido huist, maar toch woorden, die te veel zijn, omdat er nog komen al maar en al maar tot kenschetsing van een situatie, welke reeds geteekend is, tot motiveering van daden, die reeds gemotiveerd zijn, tot schildering van toestanden, die reeds heel goed geschilderd waren. 't Wordt een opbieden tegen zichzelf, een overschreeuwen van zich zelf, helaas! nu en dan.

Hoe zeer dit schaadt aan den toon van 't geheel zouden slechts lange aanhalingen kunnen doen zien; maar we missen hier de ruimte om die te geven, verwijzen dus den lezer naar het boek, het erg drukke, 't lawaaierigste boek dat wij onder de toch nog heel goede werken ooit lazen. Dat lawaaierige is een van de minder sympathieke kanten van Querido's persoonlijkheid, zooals die spreekt uit zijn geschriften. Doch verklaarbaar is het drukke en zoo volkomen te vergeven. Maar, als men aan 't vergeven toe komt, is de indruk al gemaakt en des lezers positie helaas reeds ingenomen tegenover het werk. Te vergeven, God, ja! Die man, zóó lang onderdrukt, zóó lang worstelend, walgend, den ondergang van zijn grooten geest nabij, zóó vurig van aard en zóó machteloos, dan smachtend naar kennis, dan bitter lijdend, duizendmaal erger lijdend dan de kameraden juist dóór die kennis, eindelijk dan geëmancipeerd niet van 't on-ontgaanbare leed, maar van den met verstomping dreigenden arbeid der handen, geëmancipeerd om nu te getuigen, tot krankzinnig wordens toe, vol het hoofd van denkbeelden, van gevoelens de ziel. O, hoe stormt het in hem; hoe schreeuwt, hoe jubelt, hoe grinnikt het in hem! Er is geen boek dat hem bevredigt, geen persoonlijkheid, die hij geheel kan vereeren, geen werk ter wereld dat hij volkomen bewonderen kan. Zóó door scheppingsdrang voortgejakkerd, zóó van zelf gevonden waarheden vol, zóó overladen met kennis, die werd veroverd op de behoeften des lichaams en zóó duur betaald als iemand ooit zijn weten betalen moest.... Zóó werkt Querido, in pijnende haast, bang dat zijn leven te kort zal wezen om zich te schrijven, bang dat de menschen dralen zullen met naar hem te luisteren, bang dat minderwaardigen de aandacht van ons volk voor zich zullen weten te houden; misschien overtuigd dat Nederland voor hem te klein is, dat hij in een wereldtaal had moeten leeren schrijven om het, voor hem zoo jammerlijk precieuse weten nuttig aan te wenden, om zijn denkbeelden — van fieren autodidakt — te jagen door Europa, Amerika, Australië... door alle werelddeelen, waar de democratie ongezond is en — naar hij zeker weet — weg rottend door de kanker van het kapitalisme. Zóó zien wij Querido aan 't werk, woekerend met zijn tijd, zijn krachten, opbrandend, — zich zelf verterend in 't koortsvuur, dat de Wil laaiend houdt.

En, onder deze omstandigheden werkend, is geen boeken-*maken* hem mogelijk. Er is ook geen onderwerp dat hem grenzen kan doen eerbiedigen, geen romanstof, die hèm noopt tot verstandig componeeren. „Waarom?" stuift hij op, als hij aan zoo iets denken mocht. „Waartoe met mijn verstand gaan rekenen, met een koelen smaak gaan snoeien? Is mijn werk niet uit mijn ziel en is niet elk natuurlijk groeisel mijner ziel waard te worden gegeven aan de menschen? Heel keurig met tafeltjes boven tafeltjes groeit het dwergdennetje in 't salonpotje van mijn huisjuffrouw. En een hoop bezoekers bewonderen dat ding en 't nichtje van de huisjuffrouw heeft er een rozerood lintje om gebonden, dat zich slingert om het dwergdennetje van boven naar beneden als een rijmpjesreeks om een mirliton. Maar anders groeit, in 't oerwoud, de eik, die zijn zware wortels uitzendt naar alle hemelstreken en zijn takkenmassa stuurt in overdaad waar spichtig gewas valt dood te drukken en zonlicht te onderscheppen. Ik wil geen, door hospita's-bewonderd dennetje wezen; maar de zon verduisteren door het

geweldige van mijn persoonlijkheid." Zoo verbeelden wij ons Qurrido te hooren spreken.

Misschien *is* Querido anders. Wie weet? een schuchter heertje, vriendelijk, makend zich erg klein voor gewichtvertoonsmenschen. Maar Quediro *komt zoo u tegemoet* uit zijn boeken en met dien *geest* Querido hebben we alleen te maken. Wie Querido huldigen wil, mag zijn rozeroode-lintjes-liefde gerust bewaren voor ander soort van uitingen.

* * *

Over heel wat wordt in de voorrede (van 22 bladzijden!) gehandeld. Ze maakt geen uitzondering op den regel: is overbodig voor den goeden lezer en volkomen nutteloos voor den oppervlakkigen schandaaltjes peueraar in realistische of socialistische romans. Ook over eenige bladzijden, die walging wekken, heeft Querido het. Hadden die kunnen gemist worden? Wij meenen gedeeltelijk ja; maar 't is eigenlijk niet de moeite waard er woorden over te verspillen, nu ze er eenmaal zijn. Al wàre 't een fout in *Levensgang* dat Querido, na Zola, nog weer eens een vrouw laat kastijden zooals men kleine kinderen slaat, in zekere omgeving, al wàre 't nu zoo erg jammer dat Querido uitvoeriger dan tot recht begrip van den lezer noodig is uitwijdt over smerigheden door werklieden uitgehaald met vrouwen, meisjes en jongens — en er zijn èrg walglijke bladzijden in dit boek! — wat zou dit dan nòg bewijzen tegen het werk, dat zoo hoog ernstig is bedoeld, dat de uiting is van een hoog aangelegd idealist? *Levensgang* zal er om worden geweerd in tal van huiselijke kringen, waar de schrijver 't zeker gaarne gelezen zou zien. *Dat* is het erg jammere ervan. We merkten 't op bij de bespreking van *Kamertjeszonde* dat de auteur zijn lezerskring beperkt in een groote mate en dat dit erger is dan dat door vluchtiger behandeling van geslachts-quaesties en vuilerij de aanmerking grond zou kunnen hebben dat in de schildering van het gemeene de schrijver zich te zeer had beperkt. Heusch, „deskundigen" kunnen zich zoo'n fabrieks-meiden-jool en diamantslijpers-vuiligheid wel voorstellen! Overigens, heeft Querido gelijk. Uit *artistiek* oogpunt beschouwd, zijn die bladzijden gerechtvaardigd en de kunstenaar heeft zeker het recht het brutaalste realisme te verdedigen. Echter, wordt een boek niet enkel om de kunstwaarde gekeurd; dit is nog niet mogelijk. Alle schrijvers hebben zich grenzen te stellen, die *niet* door den kunstenaar worden erkend; maar die de schrijver tòch niet durft of wil overschrijden. Het brutaalste realisme is nog maar half werk en niet alleen omdat de strafrechter waakt. Ook de smaak, het gevoel van kuischheid en nog andere schroom weerhouden een schrijver. Is het daarom verstandig wat meer realisme te geven dan het Nederlandsche publiek gelieft te verdragen, tòch zich nog beperkend, en door dat iets meerdere zijn boek onleesbaar, afschuwelijk, zedenkwetsend en tot voor kwâjongens verboden vrucht te maken? 't Wil er maar niet bij ons in en dus blijven wij de opname der door Querido in zijn voorwoord bedoelde fragmenten betreuren. Opportunistisch geredeneerd — och, ja!

Wat wij met meer beslistheid en om zuiver artistieke redenen afkeuren in *Levensgang* is de dooreenmenging van twee zeer verschillende elementen, waardoor èn aan de waarheid èn aan het idealistische van dit boek wordt schade toegebracht. Aangenomen, op gezag van Querido, dat de diamantwerkerswereld zoo was — voor eenige jaren, dan — als hij haar beschrijft; aangenomen dat Hein daarin leefde en opgroeide tot overtuigd socialist, gelijk Querido zijn leven en zijn geestelijken groei schetst, wat doet dan dat heelemaal traditionneele romanfiguurtje van Eva in de conceptie? We noemen Eva zoo, *niet* omdat zij uitzonderings-meisje is, want een uitzonderings-mensch mag wezenlijk Hein óók wel heeten, maar omdat van Eva niet het wordingsproces is gegeven. We krijgen haar kant en klaar gefantazeerd en haar genegenheid voor den niet mooien, niet op 't eerste gezicht aantrekkelijken, armen jongen, is niet voldoende waar gemaakt. „Maak jij liefde nu maar 's waar!" zal iemand ons toeroepen. Maar dat moet toch de romanschrijver doen, tot op zekere hoogte. Eva

nemend zooals Querido ons haar teekent, met àl de mooie eigenschappen, die hij haar schenkt, levend in afzondering van haar omgeving, eigenlijk anti-joodsch, heelemaal geen rasmeisje, is tè zeer buiten verband gehouden met haar oorsprong en haar opvoeding. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat zoo'n Eva de dochter is van juwelier Bresser en moeder Bresser, die onwaarschijnlijkheid had de schrijver moeten doen verdwijnen; want heeft er zoo'n meisje bestaan, dan moet Querido haar hebben bestudeerd, ook in haar wording. Heeft zij niet bestaan (wat uit de voorrede misschien valt op te maken) dan zou zij waar moeten zijn gemaakt, *mogelijk* althans. En daarvoor hadden niet moeten worden verzonnen allerlei banaal geworden foefjes van erfelijkheid en zoo — een natuurlijk kind van vreemden oorsprong in de familie of zoo wat, och, neen, als 't u belieft niet, hè?! maar hadden wij een solieder bouw moeten krijgen van Eva's psychologie. Dit figuurtje uit een Ohnet-boek (al is waarachtig niet de verdere behandeling zoo min, volstrekt niet *dit* willen we zeggen!) dit Ohnet-boek-meisje doet dan dingen van de ergst romanverzinseligste soort; vooral dat zoo mooi op tijd doodgaan! dat haar belet (maar den schrijver ontlast van de taak àl dat waar te maken) dat haar belet in strijd met haar ouders (vooral haar moeder, van wie zij veel houdt), in strijd met haar Joodsch-zijn, hoe weinig dan ook, in strijd met haar behoefte aan weelde — want weelderig leeft ze, al is 't heel mooie weelderigheid, in kunst, die ze begeert — in strijd met dit alles en meer, zich te geven aan Hein, die haar toch niet meer kan aanbieden dan zijn hartstochtelijke liefde en een nog zeer jonge overtuiging. Zij is in te veel moreele opzichten zijn meerdere om dat allemaal waarschijnlijk te doen zijn. Dat Hein eerst door haar beschaafd moet worden is nog het minste.

Er is nog meer. Wie dit hoogst merkwaardige boek leest en herleest, ook als roman, en de figuur van Hein met alle inspanning wil in zich opnemen, die hem wil kennen, zooals men een levend individu kent, zooals de menschen aan wie groote romanciers een veel krachtiger persoonsleven hebben geschonken dan men ooit ontwaart in de werkelijkheid, juist omdat zij zooveel meer *weten* dan wij kunnen *waarnemen*, die Hein zóó wil kennen, voelt hem aan zijn voorstellingsvermogen ontglippen, juist tegen het eind van zijn treurige liefdesgeschiedenis. Waarom? Wat hij doet is mogelijk, wat hij zegt is volkomen in harmonie met zijn persoonlijkheid en, ofschoon wij hem meer zien tusschen werklieden dan wel als werkman, de hoogst begaafde diamantwerker leeft wel in 't boek. Maar ge komt tot de ontdekking dat men de heele episode met Eva uit zijn leven kan lichten, zonder dat het iets afdoet aan de waarheid van Hein, dat hij er integendeel meer geheel door blijft.

Na Eva's dood „geloofde-ie innig aan de bekeering van bourgeois." Maar meer had het beteekend indien hij zonder liefde — zeg dus maar *een man* zich van rijk bourgeois had zien bekeeren tot het socialisme, na te zijn „eenmaal in aanraking gebracht met dien stroom van 't groote proletarische levensbegeer." Dat is nooit een zuiver geval: bekeering van een liefhebbend, vereerend meisje door den apostel van een groot geloof, dien zij vurig bemint. Men zal 't Hols hebben gezegd, later, in een ernstig gesprek van veel verwachtend met droef wanhopend socialist. Wij vermoeden althans dat er ook moedeloozen onder hèn zijn.

't Lief idealistische in *Levensgang* zal op menigen lezer aangenaam inwerken, zal velen den roman doen lief krijgen; maar het is een element dat schaadt aan de eenheid; dat wij er in hadden willen missen, gaarne zelfs, om krachtiger realiteit en zuiverder... laten we ook maar van „stemming" praten.

Is dan Querido heelemaal lyricus? Vallen slechts hartstochtelijke ontboezemingen te prijzen en dunkt ons de karakterteekening van luttel waarde? Wij zouden den lezer niet gaarne doen denken, dat wij dit onderschrijven; maar al moest ons oordeel dùs luiden, het boek zou er volstrekt niet door veroordeeld wezen. Als roman goed of niet, *Levensgang* zou er een even merkwaardige uiting om blijven; want het mooie ligt niet in het roman-volmaakte, maar in Querido's

hoog-stijgend lyrisme, dat verwarmt, onthutst, doet jubelen, schreeuwen, ineenkrimpen, stil weenen... een lyriek, tot romanschrijverij staande als de lyriek van Van Deyssel tot waardemetende kritiek.

Denk u even 't verhaaltje weg. Stel u voor dat Hein vertelt — of Querido, 't komt er niet op aan — van 't hokken in armenbuurt, zwijnerij in huis, begeerig studeeren op zolderkamertje in kou en stank, fabrieksleven, anarchisme oplaaiend in jonge ziel, die begint te weten, te zien, te oordeelen de maatschappij, en dan bekeering tot socialisme, sterkende overtuiging, weten van eenmaal zegepralen... daarbij van de menschen, de diermenschen ook, maar eveneens de opvoeders van Hein, de vergaderaars, allemaal... wat zouden we hebben gemist? Vooral de uitbeelding van juwelier Bresser en zijn zoodje. Of de figuur van Bresser een charge is weten we niet. Misschien is 't er wel een. Querido, dunkt ons, moet alles groot zien, ook het dwaze in de menschen. Maar hij heeft dan toch van den rijken juwelier een prachtig type gemaakt, zooals er nog niet was in onze Letteren, een echt levend, prachtig exemplaar van een parvenu. Geboren uit het huwelijk van Querido's haat met zijn verschrikkelijke ironie, is dit wangedrocht door den schrijver grootgebracht met venijn. Wat moet hij hebben genoten toen die Bresser in hem ging leven, prachtig leven, komend tusschen al die andere romanfiguren als de stevigste, meest reëele met zijn onbeschaafdheid, zijn bluf, zijn mooie meubelen, zijn vier papegaaien, zijn musiceerende kinderen en zijn talrijke bloedverwanten, die bij hem mogen komen smullen om te zien hoe royaal Bresser wel is en hoe knap in zaken, hoe rijk en hoe weelderig. Bresser, als weelderig ploert-patroon tegenover de arme werklieden, is een prachtstuk van een enormiteit geworden: hij, met zijn bijwijven in Londen en Parijs, met zijn angst ook voor een berooid familielid, dat hem duchtig de waarheid zegt, met zijn nullerigheid, niettegenstaande zijn buitengewoon geluk en zijn zeldzame slimheid in zaken doen, met zijn vrijdenkerij in gezonde dagen en zijn angst voor verboden spijzen als hij zich wat ongesteld voelt. Dat mengsel van slimheid, bluf en benauwdheid zal leven blijven in onze Letteren. Juwelier Bresser, in hem kregen we een standaard-romantype, dat bepaald heel wat romanciers van minder talent dan Querido, de geweldige, tot na te peuteren voorbeeld dienen zal. We zouden hier weer moeten gaan overschrijven, doch Querido is ook in de uitbeelding van Bresser zóó uitvoerig geweest, dat zelfs geen episode kan worden gegeven ten voorbeeld hoe, geweldig in zijn ironie, Querido een charge uitwerkt. Ook de arme neef werd kostelijk geteekend en 't heele huishouden, menschen en dieren, leeft voor ons, weerzinwekkend, ons niet loslatend, vervullend ons hoofd met getier en gejool en gekibbel en geschagger.

Dat deze roman geschreven is door een overtuigd socialist en bladzijden bevat, waarop staat gedrukt wat vrijdenkers, anarchisten, anderen nog, vinden van godsdienst, burgerlijk en kerkelijk huwelijk en nog veel andere zaken, zal misschien nog moeten worden vermeld om sommigen onzer lezers te waarschuwen; doch dit heeft allemaal weinig te maken met de letterkundige waarde van het boek, dat — naar we reeds deden opmerken — de „lektuur voor de huiskamer" niet vermeerdert.

NIEUWE BOEKEN.

Geen „lektuur voor de huiskamer" is ook *Zondeval,* roman door JAN FEITH, onlangs verschenen bij Van Holkema en Warendorf te Amsterdam. Niet dat men daarin „erge" dingen te hooren krijgt over rotte maatschappelijke toestanden, socialistische idealen, anarchistische theorieën en meer van zulke naar de mutserd riekende onderwerpen. O neen! Het gaat bij Feith om de deugd, de kuischheid van een jong mensch. De *zondeval* is hier niet de val van een meisje, maar die van een jongen, gewoonlijk nòch aldus genoemd, nòch aldus beschouwd. Iemand als Feith, wiens bedoelingen hoog-ernstig zijn, zou ons kunnen vragen: wáárom niet? Is de man, die zich geeft zonder liefde, dan minder te verachten dan het meisje, dat

hetzelfde doet? Mag een man zóó àlles doen buiten huwelijk, dat het eenvoudig den lachlust opwekt als men hem, in een roman, na zijn val even berouwvol voorstelt, even wanhopig laat zijn als 't van een meisje maar erg gewoon wezen zou? De quaestie kan in een tijdschrift als het onze niet grondig worden behandeld; vandaar dat er in de bespreking van het boek zelf ook wat oppervlakkigs moet blijven.

't Is ons aangenaam te mogen verklaren, dat *Zondeval* zeer zeker getuigt van talent. Het grootste gedeelte is goed geschreven, in den luchtigen verteltoon, met persoonlijke spelling van „spreek je slordig, schrijf dan nèt zoo; waarom za'-je anders schrijve dan je spreekt?" en in de teekening van den hoofdpersoon — Vic — is veel dat heel knap, heel wáár mag heeten.

Vic is, na een danspartijtje, even wat erg verliefd gaan doen met Dolly. Een paar dagen later sommeert het meisje hem om zich officiëel met haar te verloven. Hij doet dat, zonder de ware liefde, en laat het zelfs zóó ver komen, dat ze bruid en bruigom worden. Maar hij ziet vreeslijk op tegen het huwelijk. Hij wil Dolly niet trouwen, al raadt een vriend hem aan zijn leven maar mooi te maken door zelfopoffering. Zich geven zonder liefde, na een heel jongeheerenleven in kuischheid, neen, dàt kàn hij niet. En, wanhopig, besluiteloos, wil hij aan zijn zwager zeggen hoe diep hij gegriefd is door zijn aanstaande schoonmoeder, die verklaart hem niet voor een „heilig boontje" te houden. Totdat Feith dit dwaze incident laat gebeuren, is de roman heel goed... indien de lezer den schrijver maar misverstaat en meent, wat haast wel móét, dat Vic alleen zoo ellendig is omdat hij Dolly niet liefheeft, althans niet genoeg. Doch het gedrag van Vic na het incident met Dolly's mama is wel wat erg zonderling. In plaats van zijn aanstaanden zwager, vindt hij ergens alleen diens... vriendinnetje. En dan gebeurt er wat, inderdaad héél ergs, waarom Vic sterven wil en gaat sterven op de kamer van een veelbesproken vrouwmensch: 't vriendinnetje van hem, die zijn zwager zou worden.

De groote fout van dit romannetje is, dat het gegeven niet, in den beginne reeds, duidelijker, met grooter openhartigheid is aangeduid. Dat het een wel heel zonderling thema is doet weinig ter zake. De groote verdienste van dit boekje is, dat het boeit door den zeer persoonlijken, sympathieken stijl. Op de compositie valt enkel aan te merken, dat er een paar *hors-d'œuvre* in voorkomen, aardig op zichzelf, maar weinig passend in het enge kader, o. a. dat over de insecten in 't Vondelpark.

* * *

Een mooi album komt uit bij onze uitgeversmaatschappij *Elsevier*. 't Zal gelijken op dat, door Henri Rivière geïllustreerd, hier in breeden kring bekend, van *La marche à l'étoile* en dergel. De inhoud van het te verwachten boek is 't werk van drie bekende Nederlandsche kunstenaars. Constant (de schrijfster Mevrouw Snijder van Wissekerke, geb. Clant van der Mijl) had een pantomine geschreven, getiteld *Kerstgave*, een zeer eenvoudige van twee pierrots, een witten en een zwarten. De zwarte — *Pierrot noir* — is wanhopig omdat hij door zijn geliefde is beetgenomen, de witte — Pierrot blanc — komt hem troosten. Wij vertellen hier niet hoe. Beiden maken een arm bedelkindje gelukkig door haar aan een wonder op Kerstnacht te doen gelooven: een wonder dat haar uit de armoede redt.

't Echte pantomime-gegeven is goed bewerkt, met de noodige soberheid en, bij een opvoering in den *Haagschen Kunstkring*, bleek het dat de schrijfster een duidelijke en pakkende voorstelling van haar stuk had mogelijk gemaakt, hetgeen vooral bij een pantomime slechts blijken kan op de planken.

Er was toen lieve muziek bij, muziek van Gottfried Mann. Zou nu tekst en muziek verloren moeten gaan? Constant wou, met den componist, hun gezamenlijk werk graag wat laten leven. Zoo kwam het tot een uitgave. Maar... het oog, dat bij de opvoering had genoten, mocht nu niet te kort worden gedaan. Plaatjes moesten er bij komen: passende plaatjes, in den stijl van tekst en muziek. Hiervoor zorgde eindelijk Willy Sluyter, een droomer op zijn tijd,

al geeft hij, uit Katwijk, ook soms erg rake, realistisch-humoristische schetjes van

den strand-bezoekenden stedeling op z'n Zondagsch. Willy Sluyter droomde vruchtbaar het pantomine-gedoe nog eens over en zoo kwam de illustratie tot stand, waarvan we hier een paar specimen geven: de twee Pierrots met uitdrukkingsvolle gezichten, een tikje clownachtig, om 't onrëeele van 't pantomimegeval duidelijk te doen uitkomen. Nu zal de aardige pantomime leven, als Publiek het wil. Er zijn er niet veel in het Nederlandsch geschreven en nog geen enkele is er zóó keurig uitgegeven als *Kerstgave.*

* * *

Maurits Wagenvoort heeft een roman in twee deelen doen verschijnen bij H. J. W. Becht te Amsterdam. 't Heet *De Ploerten.* De schrijver, lettend op de gebeurtenissen onzer dagen, constateert dat zwendelarij en ploerterij de wereldregeeren, dat alle vreeslijke wandaden, door machtige volkeren bedreven om de machteloozen, die zich niet willen laten uitzuigen, te vernietigen, dat al die gruwelen zijn te stellen op rekening van *De Ploerten:* geldmenschen, geboortemenschen, de internationale Zwarte Bende, sterk door de naïveteit van zich vaderlandslievend wanende menschen, op wier onnoozelheid in 't groot wordt gespeculeerd. We krijgen nu, in zijn boek, de overbekende feiten uit de wereldgeschiedenis der laatste jaren: Amerika, Spanje, Engeland, Zuid-Afrika . . . enz. enz. al die feiten gecombineerd en gebeurend in fantazielanden, waar echter alles behalve fastastische geld- en genotzoekers regeeren in naam of in der daad. 't Is een stuk beschamende schandaalhistorie van de beschaafde volken op het eind der negentiende — en in 't begin der twintigste eeuw, een stuk historie, vermomd en gekostumeerd, doch herkenbaar als een gebochelde op een carnavalspartij.

De stof bleek niet dankbaar. Wagenvoort heeft weinig van zijn gegeven kunnen maken. Het boek is nòch boeiend, nòch rijk aan treffende fragmenten. Al was de bedoeling van den auteur voortreffelijk, wij begrijpen niet hoe het iemand kan doen voelen de lange siddering van afschuw en haat, die het tweedeelig boek toch door de leden had moeten jagen.

Dit werk van actualiteit is een teleurstelling voor ons geweest na *De droomers.*

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00609 6511

